

54008

T. C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GABUSNAME

Rehim SULTANOVUNDUR- Ekrem CEFER

KABUSNAME

(1 - 24 Bölüm)

TRANSKRİPSİYON, TERCÜME, METNİN DİL ÖZELLİKLERİ, SÖZLÜK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muharrem ÖÇALAN

**T.C. YÜKSEKÖRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Enstitü Anabilim Dalı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Enstitü Bilim Dalı : TÜRK DİLİ

T-54008

Bu tez, 15.10.71 1996 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/ oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Y. Doç. Dr.

Zikri TURAN

Jüri Üyesi

Prof. Dr.

O. Nedim TUNA

Jüri Üyesi

Y. Doç. Dr.

M. Mehdi Enguel

ÖNSÖZ

“Kabusname”nin aslı, XI. yüzyılda İskender’in oğlu Keykavus tarafından oğlu Gilanşah için yazılmış Farsça bir eserdir. Özellikle İran edebiyatında çok önemli bir yeri olan Kabusname, muhtevası itibarıyla pek çok edip, şair, sosyolog ve tarih araştırmacısı ile oryantalistlere kaynaklık etmiştir. Bir başvuru kitabı niteliği taşıması sebebiyle bir çok dilde defalarca çevirileri yapılan bir eser olarak da ün yapmıştır.

Çoğu kısa, kırkdört bölümden oluşan eserde hayatla ilgili akla gelebilecek hemen her türlü konudaki bilgi, akıcı bir üslupla anlatılmakta, öğütler sıralanmaktadır. Bu çalışmada bu önemli eserin ilk 24 bölümü incelendi.

Bu tez, *Transkripsiyon*, *Tercüme*, *Metnin Dil Özellikleri* ve *Sözlük* olmak üzere dört ana bölümden oluştu. İlk bölüm, Kiril alfabesi ile Azeri Türkçesi’nde yazılmış metnin *transkripsiyon* bölümüdür. Bu bölümde Türkiye Türkçesi’nden farklı olarak “hı” (*h*), “kapalı e” (*è*), “gayın” (*ğ*) sesleri kullanıldı. Eserin adı dışındaki isimlerin imlası değiştirilmedi. Arapça kelimelerdeki “ayın” karşılığı olarak kullanılan (*’*) işareti aynen muhafaza edildiği gibi metnin asıl imlâ ve noktalamasına da sadık kalındı. Metin, latin harflerine çevrilirken her satır numaralandı. Asıl metinde bulunan sayfa ve satır numaraları da sayfanın üst ortasında köşeli parantez içinde belirtildi. Sayfa altlarına özel olarak yazılan dipnotların haricindeki sıralı dipnotlar metnin aslında olduğu gibi metnin sonuna yerleştirildi.

Tercüme bölümünde metnin Türkiye Türkçesi’ne çevrilmiş şekli yer almaktadır. Asıl metindeki cümle yapısı ve anlatım farklarından kaynaklanan zorlukların giderilmesi amacıyla tercüme metni 5, 10, 15... şeklinde numaralandı. Sayfa numaralarının verilmesinde, transkripsiyon metnindeki şekle uyuldu. Transkripsiyon ile tercüme karşılıklı sayfalara yerleştirilerek metnin takibinin kolaylaştırılması amaçlandı. Tercüme metninde Türkiye Türkçesi’ne daha önce Farsça’dan çevirisi yapılmış kitapla karşılaştırmalar yapıldı. Görülen farklar, tercüme metninin altında ek dipnotlarla gösterildi.

Metnin Dil Özellikleri bölümünde metindeki kelimelerden hareketle Azeri Türkçesi’nin ses, şekil özelliklerinden başlıcaları incelenerek örnekler verildi. İkillemeler çıkarılıp tasnif edilerek bunlarda gözcü çarpan farklılıklar dikkate arzedilmeye çalışıldı.

Sözlük kısmında metinde karşılaşılan ve anlamı bilinmeyen kelimeler alfabetik sıraya dizilerek metindeki yerlerine göndermeler yapıldı. Tezin sonuna asıl metnin tıpkı basımı eklendi.

Bu tez çalışmasını ortaya çıkarabilecek seviyeye gelmemde engin bilgi ve rehberliğinden istifademe imkân vererek; bana çalışma şevk ve zevki aşıl原因an muhterem hocam, *Prof. Dr. Osman Nedim TUNA*’ya şükranlarımı arz ediyorum. Bu vesileyle yetişmemizde emeği geçen hocam *Yrd. Doç. Dr. M. Mehdi ERGÜZEL*’e ve danışman hocam, *Yrd. Doç. Dr. Zikri TURAN*’a ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Bilhassa, metnin temini konusundaki gayret ve yardımları dolayısıyla *Arş. Gör. Selçuk KIRBAÇ*’a da teşekkürü bir borç biliyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	vii
TÜRKÇE ÖZET.....	viii
İNGİLİZCE ÖZET.....	ix
GİRİŞ.....	x-xi
1. TRANSKRİPSİYON (Tek numaralı sayfalar).....	1...
2. TERCÜME..... (Çift numaralı sayfalar).....	2...
3. METNİN DİL ÖZELLİKLERİ (METNİN GRAMERİ).....	267
3.1. Ses Bilgisi.....	267
3.1.1. Alfabe.....	267
3.1.2. Ünlüler.....	267
3.1.2.1. Kelime Tabanında Ünlü Dizisi Türleri.....	268
3.1.2.2. Ünlü Değişmeleri.....	273
3.1.2.3. Ünlü Türemesi.....	275
3.1.2.4. Ünlü Elenmesi.....	275
3.1.2.5. Ünlü Uyumları.....	276
3.1.3. Ünsüzler.....	277
3.1.3.1. Kelime Başında.....	277
3.1.3.2. Kelime İçinde.....	287
3.1.3.3. Kelime ve Hece Sonunda.....	289
3.1.3.4. Ünsüz Uyumu.....	291
3.1.3.5. Ötümlüleşme.....	291
3.1.3.6. Ötümsüzleşme.....	292
3.1.3.7. Sızıcılaşma.....	292
3.1.3.8. Göçüşme.....	292

3.1.3.9. Ünsüz Elenmesi.....	293
3.1.3.10. Ünsüz Erimesi.....	293
3. 2. Şekil Bilgisi (Morfoloji).....	294
3. 2. 1. Ekler.....	294
3. 2. 1. 1. Çekim Ekleri.....	294
3. 2. 1. 2. Yapım Ekleri.....	300
3. 2. 2. Füllimsiler.....	305
3. 2. 2. 1. İsim Füller.....	305
3. 2. 2. 2. Sıfat Fül.....	306
3. 2. 2. 3. Zarf Füller.....	307
3. 2. 3. Birleşik Zamanlı Fiil Kipleri.....	308
3. 2. 3. 1. Hikâye Birleşik Zamanı.....	308
3. 2. 3. 2. Rivayet Birleşik Zamanı.....	308
3. 2. 3. 3. Şartlı Birleşik Zaman.....	308
3. 2. 4. Birleşik Füller.....	308
3. 2. 4. 1. İsim + Yardımcı Fül.....	308
3. 2. 4. 2. Fül + Partisip + Yardımcı Fül.....	309
3. 2. 4. 3. Fül + Gerundium + Fül.....	309
3. 2. 4. 4. Fül + Gerundium + Yardımcı Fül.....	309
3. 2. 5. İsimler.....	309
3. 2. 5. 1. Basit İsimler.....	309
3. 2. 5. 2. Türemiş İsimler.....	309
3. 2. 5. 3. Birleşik İsimler.....	310
3. 2. 6. Sıfatlar.....	310
3. 2. 6. 1. Basit Sıfatlar.....	310
3. 2. 6. 2. Türemiş Sıfatlar.....	310
3. 2. 6. 3. Birleşik Sıfatlar.....	310
3. 2. 6. 4. Niteleme Sıfatları.....	311
3. 2. 6. 5. Belirtme Sıfatları.....	311
3. 2. 7. Zamirler.....	312
3. 2. 7. 1. Şahıs Zamirleri.....	312
3. 2. 7. 2. İşaret Zamirleri.....	312

3. 2. 7. 3. <i>Soru Zamirleri</i>	312
3. 2. 7. 4. <i>Belirsizlik Zamirleri</i>	312
3. 2. 8. <i>Zarflar</i>	313
3. 2. 8. 1. <i>Zaman Zarfları</i>	313
3. 2. 8. 2. <i>Yer Zarfları</i>	313
3. 2. 8. 3. <i>Nitelik Zarfları</i>	313
2. 8. 4. <i>Soru Zarfları</i>	313
3. 2. 9. <i>Edatlar</i>	314
3. 2. 9. 1. <i>Bağlama Edatları</i>	314
3. 2. 9. 2. <i>Çekim Edatları</i>	314
3. 2. 9. 3. <i>Ünlem Edatları</i>	314
3. 2. 10. <i>İkilemeler</i>	315
4. <i>SÖZLÜK</i>	318
<i>SONUÇ</i>	329
<i>KAYNAKLAR</i>	333
<i>ÖZGEÇMİŞ</i>	335
<i>ORJİNAL METNİN TIPKI BASIMI</i>	...

KISALTMALAR ve TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

A.	:	Arapça
Abl.	:	Ablativ (+ <i>DAn</i> “den”hâli, ayrılma-çıkma)
Acc.	:	Akkusativ (+ <i>I</i> , “i”hâli, yükleme)
Ark.	:	Arkaik
AzT	:	Azerbaycan Türkçesi
Bkz.	:	Bakınız
ç.n.	:	Çevirenin (M. Öçalan) notu
dat.	:	Dativ (+ <i>A</i> / + <i>nA</i> “e” hâli, yönelme)
è	:	Kapalı “e”
f.	:	Fiil
Fa.	:	Farsça
ğ	:	Gayın (Ğ) (İnce vokallilerde)
Gen.	:	Genitiv (+ <i>In</i> / + <i>nIn</i> , İlgî hâli)
h	:	“Hı”, (x), (Ğ)
i.	:	İsim
Krç.	:	Karaçay
Kum.	:	Kumuk
Kzk.	:	Kazak
loc.	:	Lokatîf (+ <i>DA</i> , “de” hâli, bulunma)
Mer. Ah.	:	Mercimek Ahmet
Met.	:	Metinde
Moğ.	:	Moğolca
Nom.	:	Nominativ (Yalın, eksiz hâl)
Özb.	:	Özbek
R.S.	:	Rehim SULTANOVUNDUR
s.	:	Sıfat
TS	:	Türkçe Sözlük
Ttk.	:	Türkiye Türkçesi
vb.	:	Ve benzeri
YTS	:	Yeni Tarama Sözlüğü
z.	:	Zarf

TABLolar LİSTESİ

<i>1. Tablo:</i>	Ünlüler.....	267
<i>2. Tablo:</i>	Ünsüzler.....	277
<i>3. Tablo:</i>	İyelik Ekleri.....	294

Ö Z E T

Bu tez; “*Gabusname*” adı altında Azerbaycan Türkçesi’ne *Rehim SULTANOV*’UNDUR ve *Ekrem CEFER* tarafından 1989’da Bakü’de Kiril alfabesiyle ilk kez çevirisi yapılarak, yayımlanmış meşhur “*Kabusname*” üzerindeki çalışmayı ihtiva eder.

Adı geçen bu kitapta, doğu kültür dairesinin ictimai, edebi, siyasi ve ahlâki bir çok niteliği göze çarpmaktadır. İhtiyar bir babanın oğluna vasiyetnamesi gibi yazılan bu kitap, ihtiva ettiği konular bakımından bir siyasetname ve ahlâk kitabı olarak da kabul edilebilir. Kısa öğütler, ders verici hikâyeler ve açıklamalardan oluşmuş kitap, mensur türde yazılmış olup aralara rubai ve beyitler serpiştirilerek süslenmiştir.

Kitapta verilen bilgiler 44 başlık altındadır. Her başlığı bir bölüm kabul edilirse bu tez, bu kitabın ilk 24 bölümü üzerindeki çalışmalardan oluşur.

Tez çalışması; *transkripsiyon, tercüme, metnin dil özellikleri, sözlük* olmak üzere dört ana gruba ayrılmaktadır:

Metnin transkripsiyonu tek numaralı sayfalara yerleştirilmiştir. 32 harfli Azerbaycan Türkçesi alfabesinde Türkiye Türkçesi’nden farklı olarak; “kapalı e” (*è*), “gayın” (*ğ*) ve “hı” (*ḣ*) sesleri bulunur. Bunların dışındaki bütün sesler aynıdır.

Tercüme bölümü, *Kabusname* ve yazarı hakkındaki mülahazalar, önsöz, kitabın 1-24 fasılları ve fasıllarla ilgili son notların Türkiye Türkçesi ile ifade edilmesine ait kısımdır. Transkripsiyonla karşılıklı sayfalara yerleştirilmiştir. Eldeki kaynaklarla kısmi olarak yapılan mukayeseler bu sayfaların altlarına ek dipnot olarak kaydedilmiştir.

Metnin Dil Özellikleri bölümü, Azerbaycan Türkçesi’nin genel gramer çalışmasını ihtiva etmez . Çalışılan metinle sınırlı bu bölüm; başlıca ses değişimlerini ve karakteristik özellikleri kaidelerine göre inceleyen alt bölümlerden oluşur.

Sözlük bölümünde, metindeki anlamı bilinmeyen kelimeler anlamlarıyla ait oldukları yerler gösterilerek verilmiştir. Ayrıca, *ikilemeler*, bir alt bölüm olarak ilâve edilmiştir.

SUMMARY

This is the thesis called "*Gabusname*" was first translated in to Azerbaijan's Turkish by *Rehim SULTANOVUNDUR* and *Ekrem CEFER* with the Kiril Alphabet in Bakü in 1989. It contains studying about famous "*Kabusname*" which was published before.

The Mentioned book we can look over a circling oriental culture which contains plenty of literary, political and ethical properties. It was dedicated to a son by father as a written will. Which includes a written politics and a moral book according to its subjects. This work also consists of brief advices, explanations and stories with given advices; written in prose and adorned with separated, epigrams and couplets by scattering.

The whole of the book has 44 titles. This thesis was formed on studying first 24 sections of the book if we accept each title as a section.

This thesis study includes four main groups; *transcription, translation, language properties of a text* and *dictionary*.

Transcription section was placed with the odd numbers of the pages. In Azerbaijan's alphabet, which has 32 letters, there are some different voices from Turkish alphabet of Turkiye and these are *è (ä)*, *ğ (q)* and *ı (x)*. All the other voices are the same.

Translations part includes "Kabusname" and thoughts about the author, preface and explaining the chapter of the book from 1 to 24 in Turkish of Turkiye and the last notes related to these parts. They were placed opposite pages of the transcription part. Comparisons made with some saurces were recorded as an addition footnote at the bottom of the pages.

Language property section of a text does not contein the general grammar work in Azerbaijan's Turkish. This section limited with the study text is mainly formed about voice changes and researching characteristic properties according to the rules.

At the *dictionary section* the unknown words related to the text were given with definitions by showing their own places. Moreover, "*Hendiadyoin's*" were added as a bottom part.

GİRİŞ

“*Kabusname*”; XI. yüzyılda İran’da yaşamış Ziyariler (İslam An.: 13. Cilt, 622.sh) hanedanından İskender’in oğlu Keykavus tarafından oğlu Gilanşah’a yazılmış Farsça bir eserdir. Eserin yazarı ve adı üzerinde muhtelif fikirler ileri sürülmektedir.

Yazarının Keykavus mu Kabus mu olduğu, eserin adının *Kabusname* mi *Nasihatname* mi olduğu konuları tartışmalıdır. Bu konudaki mülahazaların geniş bir özeti bu tezin metin kısmında “*Kabusname ve Onun Müellifi Hakkında*” başlığı altında verilmiştir. (Bkz: Bu tez, sa, 1- 37)

Eser, konuları itibariyle hayatın her yönünü içine alan bir genişliğe sahiptir. İman, âhlâk, felsefe, ekonomi, tarih, toplumbilim, edebiyat, güzel sanatlar gibi birçok sahayı ilgilendiren konuların harmanlandığı *Kabusname*, bu yüzden yazıldığı zamandan beri sürekli bir ilgiye mazhar olmuştur. Gerek İran, Azerbaycan, Irak, Suriye, Türkiye gibi Ön Asya ülkelerinde, gerekse Orta ve Uzak Asya’da büyük bir üne sahip olan *Kabusname*; bu ününü Oryantalistler aracılığıyla da batıya ulaştırmıştır.

Zira onda; Aristo, Eflatun, Galen (Calinus), Sokrat gibi eski Yunan filozoflarından; Müvekkil, Harun Reşit gibi Abbasi halifelerinden; Sultan Tuğrul gibi Selçuklu sultanlarından; Hz. Süleyman, Hz. Davut, Hz. Yakub, Hz. Yusuf, Hz. Muhammed (S.A.V), gibi peygamberlerden; Hz. Ali (K.A.V) gibi ehli beyt ulularından söz edilmekte ve alıntılar yapılmaktadır.

Eserde, yer yer mümin ve müslümanın yapması gereken dinî vazifeler ayet ve hadislerle destekli bir biçimde öğütlenirken; yer yer de sarhoşluk, köle ticareti, yalan söylemenin adabı, sahte senet düzenlemenin yolları gibi İslam’la alâkası olmayan konulardan bahsedilerek, yanlışın bile doğruya yakın şeklinin nasıl yapılacağı konusunda yol yordam öğretilmektedir. Doğulu batılı, mümin münafık, akıllı deli, becerikli beceriksiz, çocuk ihtiyar; doktor, fizikçi, edebiyatçı, din adamı, cahil kısacası her kim ne ararsa bu kitapta kendisine yarar birşeyler bulabilmektedir.

Kitabı, gözde bir eser seviyesinde tutan da bu olsa gerektir. Üslûbun akıcılığı ve duruluğu da kitabın ününü pekiştiren sebeplerden biri sayılmalıdır.

İzah edilen özellikleri sebebiyle ünü yayılan kitap; “*Senaî- i Gaznevî (Hadikatü’l Hakika)*”, Ahmet Gaffari (*Tarih-i Nigâristan*), Nizami Gencevî (*Hüsrev ü Şirin*), Feridüddin Attar (*Esrarname, Mantuku’l Tayr*), İbn İsfendiyar (*Tarih-i Taberistan*),

Husrev-i Dehlevî (*Matlaü'l Envar*), Câmi (*Silsiletü'z Zeheb*), Mevdüddin Hüseyin Mecdi (*Zinetü'l Mecalis*), Muhammed Bâkır (*Ravzatü'l Envar*)” gibi ünlü yazarların, alıntılar yaptıkları kaynak bir eser niteliğindedir. (Gökyay O. Şaik: *Kabusname*, İstanbul, 1966, Önsöz)

Almanca, Fransızca çevirilerinin yanında Türkiye Türkçesi'ne beş,(Özkırmımlı ATILLA: *Kabusname İlyasoğlu Mercimek* Ahmet Cilt 1, Önsöz, Kervan Yayınları, Tercüman 1001 Temel Eser; Korkmaz ZEYNEP, *Kabusname ve Marzubanname Çevirileri Kimindir?* Belleten 1966 TDK, s. 267- 275; Buluç SAADETTİN, *Eski Anadolu Türkçesi İle Bir Kabusname Çevirisi*, Belleten 1969 TDK, s.194- 200) Rusça'ya iki, Hintçe'ye bir kez yapılmış çevirileri de olan *Kabusname*'nin Farsça olarak 10 kez taş ve matbaa baskılarının yayınlandığı düşünülür ve bunlar arasındaki farklar gözönüne alınırsa tartışmaların sebebi de vuzuha kavuşmuş olur.

Bu çalışma; Azerbaycan Türkçesi'ne ilk kez yapılan tercümenin (Bu Tez: s. 37) Türkiye Türkçesi'ne ilk kez yapılan transkripsiyonlu tercümesidir.

Bu çalışmanın gayesi nüshalar arasındaki farkları ortaya çıkarmak ve edisyon kritik değildir. Ancak Y. E. Bertels'in 1958 yılındaki Rusça tercümesinden istifadeyle Said Nefisi'nin 1312'deki yayınlattığı *Kabusname* esas alınıp Rzagulu Hidayet Han neşri ile mukayesesinin yapıldığı belirtilen (Bu Tez: s. 37) bu eserde de Mercimek Ahmet çevirisinin sadeleştirilmiş metni ile birtakım farkların olduğunu ifade etmeliyim. Bu farklar tercüme metninin sayfa altlarına not edilmiştir.

Eser incelenirken konu ve ifadelerdeki mânâya sadık kalınmıştır. Zira metinler arasına tercüme esnasında sıkıştırılan :“*Ben de bu konuda şöyle demişim*” gibi kim tarafından söylendiği belli olmayan veya :“...*şükür ki Mercimek'e böyle şey nasib olmadı*” gibi çevirenin ilave ettiği sırtan ifadeler, eserin orijinal şeklinin ne olduğu konusundaki istifhamları artırma gelmiştir.

Bu çalışma; kaderin bir ömür ayrı yaşamaya mahkûm ettiği Türk boyları arasında tekrar kurulması arzulanan kültür ve gönül köprüsünün harcına bir tane kum olabilirse kendimizi bahtiyar hissedeceğiz.

Muharrem ÖÇALAN, Sakarya, 1996

“GABUSNAME”

VE ONUN MÜELLİFİ HAGGINDA

1. Fars nesrinin ilk merhelesinde èle kitab göstermek olmaz ki,
2. o, mezmununun rengarençliyi, dilinin selisliyi , oñucular arasın-
3. da gazandığı şöhet nöğtèyi- nezerinden “*Gabusname*” ile müğayise
4. èdile bilsin. “*Gabusname*”nin döne döne başga dillere tercüme
5. èdilmesinin esas sebeblerinden biri de budur.
6. “*Gabusname*” heyatın mühtelif sahelerine hesr èdilmiş gırñ
7. dörd fesilden ibaretdir. Allahın vesfine hesr olunmuş birinci
8. fesil ve pèyğemberlerin yaranmasına hesr èdilmiş ikinci fesil
9. nezere alınmazsa, “*Gabusname*” başdan ayağa heyati meseleleri
10. öyretmek, yaşamag gayda - ganunlarını , X-XI esr fèodal iran ce-
11. miyyetinin yaşayış normalarına uyğun olarag , tebliğ ètmek arzu-
12. sundan ibaretdir. “*Gabusname*” dünyanın acı - şirinini dadmış,
13. isti - soyuğunu, ara vermeden bir hökmdarın tahta çıharag başga
14. birisinin şahlığı itirdiyini görmüş, mühtelif teriğetler , di-
15. ni çarpışmalar , saray çekişmeleri , ticaret hiyleğelikleri ,
16. insan dellallığı , gul alvèri şahidi ve iştirakcısı olmuş goca
17. bir atanın öz oğluna vesiyeti - nesihet kitabıdır. Ömrünün sona
18. çatdığını , öz dèdiyi kimi , “*sac - saggalina çekilmiş ağ hetlerin*
19. *ölüm fermanı*” olduğunu duyan ata oğlunun talèyi haggında nara-
20. hat olmağa başlayır. Mümkün geder ayıg, gözü açıg, öz mühitine
21. uygunlaşmag, çetin veziyyetlerden çıhıp bir parça çörek tapmag
22. ya şahlıg tahtına oturub reiiyyet dolandırmag üçün neleri bilmek
23. lazım olduğunu oğluna öyretmek fikrine düşür, nehayet bu kitabı
24. yazıb yadigar goymag ğerarına gelir. O, kitabın müğeddimesinde
25. oğluna müracietle dèyir :
26. “*Èy oğul , öz adımı bu dünyadan köçenler siyahısında gördükde-*
27. *bele ğerara geldim ki , “ köç namesi ” mene çatmamış men sene bir*
28. *“name” yazım, orada dünyanın yahşı ve pis işlerini , dövranın*
29. *düz ve geç gerdişini tesvir edim, füsset elden ğetmemiş yahşı*

“KABUSNAME”

VE ONUN YAZARI HAKKINDA

1. Fars nesrinin ilk döneminde konularının çeşitliliği, dilinin akıcılığı, okuyucular arasında kazandığı şöhret bakım(lar)ından “*Kabusname*” ile mukayese edilebilecek bir kitap gösterilemez. “*Kabusname*”nin defalarca başka dillere tercüme
5. edilmesinin esas sebeplerinden biri de budur. “*Kabusname*”, hayatın muhtelif sahalarına ait kırk dört bölümden ibarettir. Allah’ın vasfına ayrılmış birinci bölüm ve peygamberlerin yaratılmasına ayrılmış ikinci bölüm dikkate alınmazsa, “*Kabusname*”, baştan sona hayatî meseleleri
10. öğretmek, yaşamanın kaide ve kanunlarını, X- XI. yy. feodal İran cemiyetinin yaşayış normlarına uygun olarak tebliğ etmek arzusundan ibarettir. “*Kabusname*” dünyanın kötülük ve güzelliğini, soğukluk ve sıcaklığını tatmış, ara vermeden bir hükümdarın tahta çıkarak başka birisinin şahlığı yitirdiğini görmüş, muhtelif tarikatler, dinî
15. çarpışmalar, saray çekişmeleri, ticaret hiylekârlıkları, çığırkanlık, köle ticareti şahidi ve iştirakçisi olmuş ihtiyar bir babanın kendi oğluna vasiyeti, nasihat kitabıdır. Ömrünün sonuna yaklaştığını, kendi dediği gibi, “*Saçına, sakalına düşen akların ölüm habercisi*” olduğunu hisseden baba, oğlunun geleceği hakkında
20. rahatsız olmaya başlıyor. Mümkün olduğunca uyanık, açık göz, çevresine uyumlu , zor durumlardan çıkarak ekmeğini kazanabilen (bir insan) veya yönetici olup halkı idare etmek için çalışmakta neleri bilmek gerektiğini oğluna öğretmeyi düşünüyor. Sonunda bu kitabı yazıp yadigâr koymayı kararlaştırıyor. O, kitabın ön sözünde
25. oğluna hitaben (şöyle) diyor:
“*Oğlum, adımı öleceklerin listesinde gördüğümde, “Ölüm emri” gelmeden sana bir “mektup” yazmayı düşündüm. Bu mektupta dünyanın iyilik ve kötülüklerini, zamanın doğru ve yanlış gidişini tasvir etmek, fırsat elden gitmeden iyi*

[3, 30 - 4, 26]

30. *bir ad goyum. Ata mehebbeti namine goy o sene de yar olsun (atadan*
31. *oğluna yadigar olsun)” .*

[4]

1. “*Ëy oğul, zeman seni yumşaltmamış sen öz ağlının gözleri*
2. *ile benim sözlerimi oğlu ve ona emel èt... Amandır, çalış bu*
3. *kitabda dèyilenlere gulag as. Sen benim dèdiklerimden yahşı fay-*
4. *da götüre bilmesen de hèç olmazsa men atalıg borcumu yèrine yè-*
5. *tirmiş olaram. Bir de èle adamlar tapıla biler ki , onlar deyer-*
6. *li sözlere gulag asıb ona emel ètmeyi ghenimet sayarlar”.*
7. “*Gabusname*” müellifi sehv ètmemişdi. Öz övladını sırf
8. “*praktik*” adam olmag ruhunda terbiye ètmek isteyen validèyiler ,
9. fèodal - zadegan adet - en’enelerini telebelerine aşılomag isteyen
10. mürebbiler , reiiyetlerini müti halda sahlamağı arzu eden hökm-
11. darlar , gul alvèrinden menfeet götürmek isteyen tacirler , at sah-
12. layan torpag bèceren dèhganlar , din hadimleri , sufler , yazıçılar,
13. katibler , ümumiyyetle , fèodal cemiiyetinde özüne ağ gün ağlamag ,
14. isteyen her bir adam “*Gabusname*”ni oğumağa can atır, onda olan
15. ibretli , hikmetli hèkayeleri ezberlemeye çalışırdı. Az kèçmeden
16. kitab bütün Şerg ölkelerinde , Orta Asiyada , Zagafgaziya , Kìçik
17. Asiyada böyük şöhret kazanır. Kitabda olan bir sıra tarihi hadi-
18. seler , fèodal - zadegan münasibetleri ve iğtisadi - siyasi elağelerin
19. şerhi, dini- felsefi mühakimelerin izahı alimlerin diğgetini
20. celb ètmeye başlayır , kitabı başga dillere tercüme ètmek teşeb-
21. büsleri mèydana çıdır.
22. Görkemli sovet alimi *Y. È. Bertels* “*Gabusname*” nin Şerg ölke-
23. lerinde o cümleden Orta Asiyada böyük şöhret tapdığını hüsusi
24. olarak gèyd edir.¹
25. Bu eserin fars edebiyatında tuttuğu mövgèyi ise *Melik- üş-*
26. *şüera Bahar* özünün meşhur “*Sebkşünasi*” eserinde yüksek giymet-

¹ Bah : Y. È. Bertels. “Kabus - name” M., 1958 , seh. 5-6...

[3, 30 - 4, 26]

30. *bir ad bırakmak (istedim). Baba sevgisi adına(bu mektubu) al, o, sana da yardımcı olsun. (Babadan oğluna yadigâr kalsın)”*

[4]

1. *“Oğlum, zaman seni mülayimleştirmeden sen kendi akıl gözlerinle benim sözlerimi oku ve ona uy... Aman ha, bu kitapta denilenlere kulak as(maya) çalış. Sen benim dediklerimden iyi yararlanamasan da, hiç olmazsa ben atalık borcumu yerine getirmiş olurum. Bir de öyle adamlar buluna bilir ki onlar, değerli sözlere kulak asıp ona uymayı ganimet sayarlar”.*
- “Kabusname” (nin) yazarı yanılmamıştı. Kendi evladını sırf “Pratik ruhlu adam” olmak düşüncesiyle terbiye etmek isteyen ana- babalar, feodal- asilzade adet ve an’anelerini öğrencilerine aşlamak isteyen öğretmenler, yönetimlerine tabi halkı korumayı arzu eden hükümdarlar, köle ticaretinden çıkar sağlamak isteyen tacirler , at besleyen, toprak işleyen çiftçiler, din görevlileri, sûfler, yazıcılar, kâtipler, umumiyetle feodal toplumda mutluluk arayan herkes “Kabusname”yi okumaya can atar, onda olan*
10. *ibretli, hikmetli hikayeleri ezberlemeye çalışırdı. Çok geçmeden kitap bütün doğu ülkelerinde, Orta Asya’da, Zagafgaziya’da, Küçük Asya’da büyük şöhret kazanır. Kitapta olan bir dizi tarihi hadiseler, aristokrat- soylu münasebetleri ve iktisadi- siyasi alâkaların açıklaması, dinî- felsefî muhakemelerin izahı alimlerin dikkatini*
20. *çekmeye başlar, kitabı başka dillere tercüme etme teşebbüsleri ortaya çıkar.*
- Ünlü Sovyet alimi Y. È. Bertels, “Kabusname”nin Şark ülkelerinde özellikle Orta Asya’da büyük şöhret kazandığını husûsî olarak kayıt eder.¹*
25. *Bu eserin Fars edebiyatında tuttuğu yeri ise Melik- üş- Şüera Bahar, kendisinin meşhur “ Sebksünası”(adlı) eserinde önemle*

¹ Bak: Y. È. Bertels “Kabus- name” M., 1958, sah. 5- 6...

[4, 27- 5, 3]

27. lendirir.¹
28. Be'zi menbelere göre “ *Gabusname*” *Ziyariler* hanedanının son
29. hökmdarı *Ünsürülmeali Kèykavus ibn İskender ibn Gabus ibn Veşm-*
30. *gir ibn Ziyar* tarafından 475-ci hicri- gemeri (1082- 1083 mila-
31. di) ilde oğlu *Gilanşaha* bir “*vesiyetname*” ya “*nesihetname*” ki-
32. mi yadigar olarak yazılmışdır. Kèykavus hakkında tarihi menbe-
33. ler çoğ cüzi me'lumat verir. Bu me'lumatın ekseriyeti onun
34. “*Gabusname*” de özü hakkında dediği hikayetlere , başına geldiği
35. hadiselere, hizmet ettiği yerlere , uşaglıkta aldığı elm , terbi-
36. ye ve verişlere esaslanır...
37. *Kèykavus 1021 - 1022*-ci illerde anadan olmuşdur. Bu zaman
38. *Ziyariler* hanedanından *Menuçèhr* hakimiyet başında idi. Menu-
39. çèhrün ölüm tarihi 1029-cu il yazılmışdır. Ondan sonra 1033-cü
40. illere geçer *Enüşirevan* emir olmuşdur. Kèykavus 1041-ci ilde
41. iyirmi yaşında bir genc iken Gezneye nedimliye getmişdir . On-
42. dan sonra ise onun hökmdarlığa çatması için hiç bir tarihi şe-
43. rait olmamışdır ve “ *Gabusname*” de bu barede bir işare
44. yoğdur.
45. “*Gabusname*” müellifinin ölümü hakkında da tarihi dolaşig-
46. lig var. Meselen , XV esr tarihçisi *Zehireddin* onun 460-cı hicri ,
47. ye'ni 1067 - 1068-ci illerde, *Rzagulu han Hidayet* 462-ci , ye'ni
48. 1069 - 1070-ci illerde vefat ettiğini geyd edir. “*Gabusname*” müel-
49. lifi özü ise kitabın 475-ci il , ye'ni 1082 - 1083-cü illerde yazıl-
50. dığını söyleyir.

[5]

1. “ *Gabusname*” de mübahiseye sebep olan meselelerden biri de
2. kitabın adıdır. Eserin özünde kitabın nece adlandırıldığı ba-
3. rede hüsusi bir gösteriş yoğdur. O, bütün Şerg ve Gerb aleminde

¹ Mülk - üş Şuarayı Bahar , Sebki Şinasi, Cild dum- Tahran s. 113

[4, 27- 5, 3]

belirtir.¹

Bazı kaynaklara göre “*Kabusname*”, *Ziyariler* hanedanının son hükümdarı *Ziyar*’ın oğlu *Veşmgir*, onun oğlu *Kabus*, onun oğlu *İskender*

30. onun oğlu *Ünsürülmeali Keykavus* tarafından 475. hicri /kameri (1082- 1083 miladi) yılda oğlu *Gilanşah*’a bir “*vasiyetname*” veya “*nasihatname*” gibi yadigâr olarak yazılmıştır. Keykavus hakkında tarihî kaynaklar çok az bilgi verir. Bu bilgilerin çoğu, onun

“*Kabusname*”de kendi hakkında anlattığı hikayelere, başına gelen

35. hadiselere, hizmet ettiği yerlere, hizmetçilikte aldığı ilm, terbiye ve tecrübelerine dayandırılır..

Keykavus 1021-1022 yılları (arası)nda doğmuştur. Bu yıllarda *Ziyariler* hanedanından *Menuçehr* hakimiyet başındaydı. Menuçehr’in ölümü 1029 yazılmıştır. Ondan sonra ,1033

40. yılına kadar *Enüşirevan* emir olmuştur. Keykavus, 1041 yılında yirmi yaşında bir genç iken *Gazne*’ye saray hizmetçiliğine gitmiştir. Ondan sonra ise onun hükümdarlık elde etmesi için hiç bir tarihi şart ol(uş)mamıştır . “*Kabusname*”de (de)bu konuda bir işaret yoktur.

45. “*Kabusname*” yazarının ölüm tarihi hakkında da karışıklık var. Mesela, XV.yy tarihçisi *Zehireddin* onun h.460, yani 1067/68 yıllarında, *Rzagulu han Hidayet* h. 462, yani 1069/70 yıllarında vefat ettiğini kaydediyor. “*Kabusname*” yazarı kendisi ise kitabın h.475 yani 1082/ 83 yıllarında yazıl-

50. dığını söylüyor.

[5]

1. “*Kabusname*”de münakaşaya sebep olan meselelerden biri de, kitabın adıdır. Eserin kendisinde kitabın nasıl adlandırıldığı konusunda özel bir kayıt yoktur. O, bütün doğu ve batı aleminde

¹ Mülk- üş Şuarayı Bahar, Sebki Şinasi, Cild dum- Tahran s. 113

[5, 4- 31]

4. “*Gabusname*” kimi şöhet tapmış , bütün dillere bu ad altında
5. tercüme edilmişdir. Buna bahmayarag , tedğigatçılar bu adın düzgün
6. olmadığını ireli sürürler. Meselen, “*Gabusname*” nin son iki
7. neşrini hazırlayıb 1312 ve 1320-ci illerde (1933 ve 1941) çap
8. etdirmiş meşhur İran alimi *Seid Nefisi* bu kitabın “*Gabus-*
9. *name*” deyil eslinde “*Nesihetname*” adlandırıldığını iddia edir.
10. “*Gabusname*”ni geniş müğeddime ve etraflı şerhle birlikde
11. ilk defe olarak rus diline tercüme etmiş meşhur sovet şerğşü-
12. nası , merhum *Y.È. Bèrtèls* de *S. Nefisinin* fikrini müdafie edir.¹
13. Bunun tam eksine olan fikirler de vardır , ye’ni bir sıra alim-
14. ler Kèykavusun bu kitabı mehaz babası Gabusa hesr etdiyini yazır
15. ve onu esaslandırmağa da çalışırlar. Meselen akademik
16. *A. Krimski* bu meseleye hüsusi bir fesil ayırır ve Gabusun güya
17. hemin Kèykavus olduğunu iddia eden *Rzagulu han Hidayeti* keskin
18. tengid edir.²
19. İndi ister sovet alimleri , isterse de farsların özleri *A.*
20. *Krimskinin* “*Gabusname*” nin Kèykavus tarafından babası Gabus
21. ibn Veşmgirin hatirine bèle adlandırdığı fikrini ğebul et-
22. mir ve kitabın bèle adlandırıldığını “*seh*v” ve “*anlaşılmazlıg*” hë-
23. sab edirler.
24. “*Gabusname*”nin ne üçün bèle adlandırıldığı meselesi şerğşünaslar
25. tarafından helelik açığ burahılmış ve onun helli gelecek ted-
26. ğigatçıların öhdesine burahılmışdır. Azerbaycanlı oğuçulara
27. ilk defe olarak teğdim edilen bu kitabın bu “*geribe*”(*Y. Bèr-*
28. *tèls*) adı hakkında yürüdülen mühakime ve neticeler tarihçile-
29. rin, tezkireçilerin ve Kèykavusun özünün vèrdiyi cüzi matèriallar
30. ve mentigi mühakimeler esasında çıkarıldığından biz de hemin
31. üsulla öz fikrimizi demek isteyirik. Fikrimizi sübut etmek ,

¹ Y. È. Bèrtèls. “Kabus- name” , M., 1958 , seh. 27-28 .

² A. Krimskiy Historiya Pèrsia éya Litèraturnı i dèrvişskoy tèosofi, T. 1 , M., 1912 , seh. 530-531

- “*Kabusname*” olarak şöhret kazanmış, bütün dillere bu ad altında
5. tercüme edilmiştir. Buna bakmayarak, araştırmacılar bu adın doğru olmadığını ileri sürüyorlar. Mesela, “*Kabusname*”nin son iki neşrini hazırlayıp *h.1312*ve *h. 1320 (1933 ve 1941)* yıllarında yayınlattırılmış (olan) meşhur İran alimi *Seid Nefisi*, bu kitabın “*Kabusname*” değil de aslında “*Nasihatname*” (diye) adlandırıldığını iddia ediyor.
10. “*Kabusname*”yi geniş (bir) önsöz ve etraflı açıklamalarla birlikte ilk defa olarak Rus diline tercüme etmiş (olan) meşhur Sovyet doğu bilimcisi, merhum (*)*Y. È. Bertels* de *S. Nefisi*’nin fikrini savunuyor.¹ Bunun tam aksine olan fikirler de vardır. Yani bazı alimler *Keykavus*’un bu kitabı sadece babası *Kabus*’a hasrettiğini(ayırdığını) yazıyor
15. ve onu da ispatlamaya çalışıyorlar. Mesela akademisyen *A.Krinski*, bu konuya özel bir bölüm ayırıyor ve *Kabus*’un güya aynı zamanda *Keykavus* olduğunu iddia eden *Rzagulu han Hidayet*’i şiddetle tenkit ediyor.²
- Şimdi hem Sovyet alimleri, hem de Farsların kendileri *A.*
20. *Krinski*’nin “*Kabusname*’nin *Keykavus* tarafından babası *Veşmgir*’in oğlu *Kabus* hatırına böyle adlandır(ıl)dığı” fikrini kabul etmiyor ve kitabın böyle adlandırılmasını “yanlışlık” ve “anlaşılmazlık” sayıyorlar.
- “*Kabusname*”nin niçin böyle adlandırıldığı meselesi doğu bilimciler
25. tarafından şimdilik açık bırakılmış ve onun halli gelecek araştırmacıların sorumluluğuna terkedilmiştir.. Azerbaycanlı okuyuculara ilk defa olarak takdim edilen bu kitabın bu “*dikkat çekici*” (*Y. Bertels*) adı hakkında yürütülen muhakeme ve sonuçlar(ı) tarihçelerin, tezkirecilerin ve *Keykavus*’un kendisinin verdiği küçük ipuçları
30. ve mantıkî muhakemeler çerçevesinde çıkarıldığından biz de aynı usülle kendi fikrimizi söylemek istiyoruz. Fikrimizi isbat etmek,

* “müteveffa” olmalı. ç.n.

¹ *Y.È. Bertels* “*Kabus-name*” , M. 1958, sah. 27- 28.

² *A. Krinskiy Historia Persia eya Literaturı i Dervişskoy Teosofi*, T. 1, M., 1912, sah.530-531

[5, 32 - 6, 12]

32. mihakimelerimizi esaslandırmag için her şeyden evvel tarihle ,
33. Kèykavusun mensub olduğu hanedanın heyatı ile tanış olmalı,
34. tarihi faktları Kèykavusun “*Gabusname*” de vèrdiyi me'lumatlar-
35. la tutuşdurub mentigi netice çıkarmalıyig.
36. Ziyarilerin (928 - 1045) ¹ ilk nümayendesi sayılan *Merdavic*
37. (*Farscası : Merd-aviz*) hicri - ğemeri 315, miladi ile 927 / 8-ci il-
38. lerde *Hezer* denizinin (*Absükun*) cenub vilayetlerini ele keçir-
39. mekle kifayetlenmeyib , evvelce İranın ğerb ölkelerini tutmag ,
40. sonra ise Bağdada ğederek hilafete son goymag isteyirdi.
41. İbn el Esirin dediyine ğöre , Merdavic iflasa uğramış bir
42. kendli olmuş, sonra ekinçiliyi buraharag muzdlu ordu sırasına
43. ğetmiş ve orada herbi şöhret gazanmışdı. Lakin Ziyariler öz-
44. lerini Sasaniler nesli hèsab edir, her şeyde özlerini onlara
45. oňşatmağa çalışırdılar. Meselen, sülalenin banisi Merdavic
46. tacını Sasaniler kimi gızıldan gayırtırır, ona tabè olan fèo-
47. dal valilerin başına ise gümüşden tac goyurdu, gızıl tahtda

[6]

1. oturur , Sasani şahları kimi büyük cah- celal , ezemet ve tenteneli
2. ğebul ğünleri te'yin edir, “*sedè*” (*od bayramı*) keçirir , ordu için
3. èyş- işret meclisleri düzeldir, Sasaniler kimi hakim şovinist
4. ruhunu aşılamağa çalışır , ereblere, ereblere hıdmet eden iran-
5. lılara , başğa tayfalarla gohumlug edenlere amansız divan tutur-
6. du. Merdavic hıdmetçileri arasında teberiler, dèylemiler, müzd-
7. lü herbçiler hüsusi üstünlüye malik idiler ; türk ve başğa tay-
8. fadan olan gulamlar ise eksine, tehğir edilir, døyülür, hagg-nahag
9. tèt tèt cezalandırılırdı. Bütün bunlar hamısı türk tayfaların-
10. da Merdavice ğarşı büyük kin ve düşmenlik hissleri oyadırdı.
11. Merdavicin gulamlara ve başğa tayfalara tuttuğu bu divan
12. nehayet onun ölümüne sebep oldu.

¹ Bah : İstoriya İrana s drèvnèyaşih vrèmèn do konpa 18 vèka, seh. 129.

[5, 32 - 6, 12]

muhakemelerimizi kuvvetlendirmek için herşeyden evvel tarihî (olarak), *Keykavus*'un mensup olduğu hanedanın hayatını tanımalı, tarihî delilleri *Keykavus*'un "*Kabusname*"de verdiği bilgiler-

35. le ilişkilendirip mantıkî (bir) sonuç çıkarmalıyız.
Ziyarilerin (928/ 1045)¹ ilk temsilcisi sayılan *Merdavic*,
(*Farsçası: Merd--aviz*) hicrî/ kamerî 315, miladî 927/8 yıl-
larında Hazar Denizi (Absükun)'nin güney vilayetlerini ele geçir-
mekle yetinmeyip, önce İran'ın batısını almak,
40. sonra ise Bağdat'a giderek hilafete son vermek istiyordu.
İbn el Esir'in dediğine göre *Merdavic*, iflas etmiş bir
köylüymüş, sonra çiftçiliği bırakarak paralı askerliğe
gitmiş ve orada gerçek(bir) şöhret kazanmıştı. Lâkin Ziyariler ken-
dilerini Sasaniler neslinden sayıyor ve herşeyde kendilerini onlara
45. benzetmeye çalışıyorlardı. Misal olarak, sülalenin kurucusu *Merdavic*,
tacını Sasaniler gibi altından yaptırır, kendisine tabi olan feo-
dal valilerin başına ise gümüşten tac koyardı. Altın tahtta

[6]

1. oturur, Sasani şahları gibi büyük ihtişam, debdebe, gösteriş ve tantanalı
kabul günleri tayin eder, "*sade*"(bir ateş bayramı) geçirir, ordu için
zevk-ü sefa âlemleri düzenler(di). Sasaniler gibi hakim (bir) ırkçı
ruh aşlamaya çalışır, Araplara, Araplara hizmet eden İran-
5. lılara ve diğer halklara yakınlık edenlere amansız eziyet ederdi.
Merdavic(in) hizmetçileri arasında Teberiler, Deylemiler, para-
lı savaşçılar özel bir üstünlüğe sahiptiler. Türk ve başka halk-
lardan olan hizmetçiler ise aksine hor görülür, dövülür, haklı- haksız
sık sık cezalandırılır(lar)dı. Bunların hepsi Türk kabilelerin-
10. de *Merdavic*'e karşı büyük (bir) kin ve düşmanlık hissi uyandırırdı.
Merdavic'in hizmetçilere ve başka halklara yaptığı bu eziyetler
nihayet onun ölümüne sebep oldu.

¹ Bak: İstoriya İrana s drevniyaşih vremen do konpa 18 veka, sah.129.

[6, 13- 43]

13. *Mes'udi ve İbn el Esirin* neğl etdiyine göre, İsfahanda Mer-
14. davinin bir defe türk tayfalarından olan gulamlara berk acığı
15. tutur, onların ahurda atlara heddinden artıg çoğ hizmet etdik-
16. lerini, hay-küy salarag ona yatmağa mane olduklarını behane edir
17. ve ceza olarag haman türk gulamlarını cilovlayıb, bellerine
18. yeher, ağızlarına yüyen vurub at kimi ahura bağlamalarını emr
19. edir. Hemin cavan türk gulamları Merdavinin gara gulunu ele
20. alır, Merdavinin gılcını sındırıp gınına goymağı tapşı-
21. rırlar. Gara gul razı olur. Sonra Merdavic hamamda olarken
22. gulamlar ona hücum edirler (323- 934/5). Silahı sındırılmış
23. lüt Merdavic gapının dalına şey doldurub özünü müdafie etmek
24. isteyir, lakin gulamlar tahtapuş terefdan girerek onu öldü-
25. rürler.
26. Merdavinin hamamda öldürölmesi ordu arasında böyük şaş-
27. gınlığa , garma- garışıklığa sebeb olur. Onun valilerinden olan
28. *Buye (erebce Büveyh)* gardaşları bundan istifade edib Şiraz-
29. daki orduları ile hücumu kemiş İsfahanı tutur ve bir azdan
30. sonra özlerini şah e'lan edirler (935- 1055). İranın gerb ölke-
31. leri Ziyarilerin hakimiyeti altından çıkar, Merdavinin varis-
32. leri bundan sonra, esasen, doğma vetenleri Gürganda hökmranlıg
33. etmeli olurlar.
34. Merdavinin ölümünden sonra onun gardaşı, "*Gabusname*" müel-
35. lifinin böyük babası *Veşmgir* tahta oturur, evvelki torpagları
36. geri gaytarmag isteyirse de bir şey ede bilmir, Sasanilerle vuru-
37. şu da sülhle neticelenir. Veşmgirin leğebinin ne üçün "*düşmen-*
38. *gir kimi*" izah edilmesi aydın olmur.
39. Rzagulu hanın çap etdirdiyi "*Gabusname*" nin haşiyesinde
40. *Veşmgirin Bistun, Salar ve Gabus* adlı üç oğlu var idi. *Veşm-*
41. *gir* öldükden sonra Bistun (967-976), ondan sonra ise "*Gabusna-*
42. *me*" müellifinin babası, guya kitabın bele adlanmasına sebeb
43. olmuş ve Ziyariler hanedanında en böyük şöhet tapmış, ereb

[6, 13- 43]

Mesudî ve *İbn el Esir*'in naklettiğine göre, bir keresinde İsfahan'da Merdavic'in , Türk halkından olan uşaklara sert öfkesi

15. tutuyor. Onların, ahırda atlara haddinden fazla hizmet ettiklerini, hay- huy salarak onun yatmasına mani olduklarını bahane ediyor ve ceza olarak hemen Türk uşaklarını yularlayıp, bellerine eyer, ağızlarına gem vurup, at gibi ahıra bağla(n)malarını emrediyor. Bunun üzerine genç Türk uşakları, Merdavic'in zenci esircibaşını ele
20. geçir(erek), Merdavic'in kılıcını kırıp işini bitirmeyi düşünüyorlar. Esircibaşı razı oluyor. Sonra, Merdavic hamamdayken uşaklar ona hücum ediyorlar (323- 934/ 5). Silahı parçalanmış (ve) çıplak (olan) Merdavic, kapının arkasına eşyalar doldurup kendini savunmak istiyor. Fakat uşaklar çatı tarafından girerek onu öldü-
25. rüyorlar.
Merdavic'in hamamda öldürülmesi, ordu arasında büyük şaşkınlığa ve karma karışıklığa sebep oluyor. Onun valilerinden olan *Buye*(*Ar. Būveyh*) *oğulları* bundan istifade edip, *Şiraz*-daki ordularıyla hücumu geçerek *İsfahan*'ı alıyor ve bir müddet
30. sonra (da) kendilerini şah ilan ediyorlar (935-1055).(Böylece) İran'ın batı kısımları Ziyarilerin hakimiyetinden çıkıyor. Merdavic'in varisleri bundan sonra, esasen doğum yerleri (olan) *Gürgan*'da hüküm sürüyorlar.
Merdavic'in ölümünden sonra, onun kardeşi, "*Kabusname*" yaz-
35. rının büyük babası *Veşmgir* tahta oturuyor. Evvelki toprakları geri almak istiyorsa da bir şey yapamıyor. Sasanilerle savaşı da barışla neticeleniyor. *Veşmgir*'in lâkabının niçin "*düşman gibi*" (şeklinde)izah edilmesi aydınlatılamıyor.
Rızakulu Han'ın yayınlattırdığı "*Kabusname*" nin açıklamasında
40. *Veşmgir*'in *Bistun*, *Salar* ve *Kabus* adlı üç oğlu vardı. *Veşmgir* öldükten sonra *Bistun*(967/976), ondan sonra ise "*Kabusname*" yazarının babası, güya kitabın böyle adlanmasına sebep olmuş ve Ziyariler hanedanında en büyük şöhet(i) kazanmış, Arap

[6, 44 - 7, 20]

44. helifeleri terefinden *Şemsülmeali*, ye'ni "meal güneşi" leğebi-
45. ni almış Gabus tahta sahib olur.
46. Hele Bistun hakimiyet başında olarken Albuyeler Ziyarileri
47. sıhşıdılmış, onların torpaglarının hëyli hissesini zebt ètmış-
48. ler. Ziyarilerin ihtiyarında vetenleri *Gürgandan* başka bir şey
49. galmamışdı. Belke Şemsülmealinin *Rükneddövenin* kızını ala-
50. rag Buye hanedanı ile gohum olmasının sebebi de bu idi. Şemsül-
51. meali öz hakimiyetini güçlendirmek, elde galmış torpagları
52. sahlamag için bir terefdan *Dèylemi* hökmdarı *Hesen Firuzanın*
53. kızını alır, diger terefdan Albuyelerle de gohum olur, reiyete

[7]

1. garşı geddar ve amansızlık gösterir, lakin bütün bunlara bah-
2. mayarag *Ezüdeddöve* terefinden meğlub èdildikden sonra on yèd-
3. di ilden çoğ (*hicri 370-388*) *Nişabura*, Geznevilere penah apa-
4. rarag orada sürgün kimi yaşamağa mecbur olur, yalnız 388-ci ilde
5. geznevilerin kömeyi ile yene hakimiyet başına gaytarılır ve
6. öz torpağı *Gürgan* ona vèrilir.
7. Buye hökmdarı *Ezüdeddöve* ile Gabus arasındaki düşmençil-
8. liyin sebebi "*Gabusname*" kitabında yahşı tesvir èdilmiştir. Bu,
9. tam me'nasında dahili saray çekişmeleri, şahlig, torpag ve
10. hakimiyet üste doğma gardaşlar arasında gèden facieli menseb
11. düşmençiliyi idi.
12. *Ezüdeddöve* öz gardaşı *Fehrüddöveni* mirasdan mehrum ètdik-
13. de o, gaçib yèznesi Gabusun yanına gelir. *Ezüdeddöve* mektub yaza-
14. rag, Gabusdan *Fehrüddövenin* geri gönderilmesini ve ya zeher
15. vèrib öldürülmesini teleb èdir. Gabus bu teklifi gebul ètmir,
16. üstelik öz kızını ona ere vèrib ikibaşlı gohum olur. *Ezüdeddöv-*
17. *le* ile Gabus arasında düşmençilik emele gelir, müharibe başla-
18. yır. Gabus meğlubiyete uğrayarag *Nişabura* gaçmalı olur. Gabus
19. görünür burada , *Nişaburda* sürgünde olarken öz yaradıcılığ işi-
20. ne başlayır. Ereb dilinde güzel, selis esrinin teleblerine uygun

[6, 44 - 7, 20]

- halifeleri tarafından *Şemsülmeali*, yani “*mâna güneşi*” lâkabını almış (olan) Kabus tahta sahip oluyor.
- Bistun’un hakimiyette olduğu sıralarda Albuyeler, Ziyarileri sıkıştırmış, onların topraklarının büyük bölümünü zaptetmişler(dir). Ziyarilerin hakimiyetinde vatanları *Gürgen*’dan başka bir yer kalmamıştı. Belki Şemsülmeali’nin *Rükneddöyle*’nin kızını alarak Buye hanedanı ile hısım olmasının sebebi de buydu. Şemsülmeali kendi hakimiyetini güçlendirmek, elde kalmış toprakları muhafaza etmek için bir taraftan *Deylemî* hükümdarı *Hesen Firuzan*’ ın kızını alıyor, diğer taraftan Albuyeler ile de hısım oluyor. Halka

[7]

1. karşı gaddar ve amansız davranıyor. Lâkin bütün bunlara rağmen *Ezüdeddöyle* tarafından yenildikten sonra on yedi yıldan çok (h. 370 / 388) *Nişabur*’a, Geznelilere sığınarak orada sürgün gibi yaşamaya mecbur oluyor. Yalnız 388 yılında
5. Gaznelilerin yardımı ile yine hakimiyete getiriliyor ve kendi yurdu *Gürgen* ona veriliyor.
Buye hükümdarı *Ezüdeddöyle* ile Kabus arasındaki düşmanlığın sebebi “*Kabusname*” kitabında iyi tasvir edilmiştir. Bu tam mânasıyla saray iç çekişmeleri, şahlık , toprak ve
10. hakimiyet için öz kardeşler arasında süren korkunç taht kavgaları idi.
Ezüdeddöyle öz kardeşi *Fehrüddöyle*’yi mirastan mahrum ettiğinde o, kaçıp eniştesi *Kabus*’un yanına gelir. *Ezüdeddöyle* mektup yazarak, *Kabus*’tan *Fehrüddöyle*’nin geri gönderilmesini veya zehir
15. verilip öldürülmesini talep eder. *Kabus* bu teklifi kabul etmez, üstelik kendi kızını (da) ona verip iki başlı hısım olur. (Bunun üzerine) *Ezüdeddöyle* ile *Kabus* arasında düşmanlık ortaya çıkar, savaşılır.
Mağlubiyete uğrayarak *Nişabur*’a geri çekilen *Kabus*, burada ortaya çıkar. *Nişabur*’da sürgündeyken eserlerini vermeye
20. başlar. Arap dilinde güzel, akıcı, asrının gereklerine uygun

[7, 21- 51]

21. eserler yazmağa başlayır, alim, yazıcı, münecim, şair ve müdrik
22. adamlarla görüşerek o zamanın görkemli şahsiyetleri ile ünsiy-
23. yet sahlayır ve yeneden hakimiyet başına geldikde öz sarayı-
24. nı gezneviler kimi, èlm, şè'r ve medeniyyet ocağına çevirmeye
25. çalışır.
26. Ümumiyyetle, gèyd etmek lazımdır ki, IX- XII eslerde Şerg
27. ölkelerinde dövletin hansı gebile ve hansı tayfa elinde, hıla-
28. fet ve ya yerli fèodallar elinde toplanmasından asılı olmaya-
29. rag, ölkenin ağıllı ve müdrik alimleri hakimiyet merkezini hem
30. de medeniyyet merkezine çevirmeye çalışır, bu vasite ile hem
31. gıncın şöretini artırmag, hem èlmin hürmetini galdırmag, hem
32. fanatizme garşı mübarize aparmag, hem mühtelif halgların hügu-
33. gunu müdafie ètme, bir sözle hem hakim tebeğeni te'riflemek, hem
34. de ifşa èdib pislemek kimi bir-birine zidd olan iki meğsed üçün
35. istifade èdirdiler. Ona göre bu eslerde alim ve şairlerin sara-
36. ya toplanması tesadüfi ve teccüblü deyildi. Hemin dövde bir
37. sıra şahlar ve hökmdarlar özleri de èlmi, bedii ve dini eser-
38. ler yazırdılar. Bunlardan biri de *Gabus* idi. Gabusun yazdığı
39. eserlerin ekseriyyeti ereb dilindedir. Gabusun ereb dilini çoğ
40. yahşı bildiyini, erebce gısa, yığcam, selis, dolğun mezmunlu eser-
41. ler yazdığını te'rifleyir, onun hikmetli sözlerinin diller ezbe-
42. ri olduğunu deyirler.
43. Öz dövünün en meşhur astronom ve tarihçisi olan *El-biruni*
44. (973- 1048) Gabusa hürmet beslemiş ve özünün " *Şerg halgları-*
45. *nun hronologyası*" eserinde bunu açığ yazmışdır.
46. Dövünün en büyük ènsiklopèdisti hèsab èdilen *İbn- Sina* zorla
47. Gezneviler sarayına gönderilerken Harezmden gaçdıgda mehiz Gabu-
48. sun yanına gelmeyi get ètmış, onun terefinden hürmetle garşı-
49. lanmış ve Gabus tahtdan salınana geder onun sarayında olmuş-
50. dur. Gabusun sarayında özüne sığınacag tapmış alimler içeri-
51. sinde meşhur tarihçi- filolog *Se'lib Nişaburi* (961- 1038), *Hos-*

[7, 21 - 51]

eserler yazmaya başlar. Alim, yazar, kâhin, şair ve idrâk sahibi adamlarla görüşerek o zamanın görkemli şahsiyetleri ile yakınlıklar kurar ve yeniden hakimiyet başına geldiğinde kendi sarayını Gazneliler gibi ilim, şiir ve medeniyet ocağına çevirmeye

25. çalışır.

Özellikle belirtmek lazımdır ki, IX-X.yy.larda Şark ülkelerinde devlet hangi kabîle ve hangi halk elinde, hilafet veya güç (kimin) elinde olursa olsun, buna bağlı olmaya-
rak, ülkenin akıllı ve idrâk sahibi alimleri hakimiyet merkezini aynı zamanda

30. medeniyet merkezine çevirmeye çalışıyor, bu vasıtayla hem

(yöneten)gücün şöhretini artırmak, hem ilme saygıyı yükseltmek; hem karşı koymaları kırmak, hem muhtelif halkların huku-

kunu savunmak, özetle hem hakim sınıfı memnun etmek hem

de açıklarını ortaya çıkararak kötölemek gibi birbirine zıt iki maksat için

35. (bu durumdan) istifade ediyorlardı. Bu sebeple bu asırlarda alim ve şairlerin

saraya toplanmaları tesadüfi ve şaşırtıcı değildi. Aynı devirde bazı şahlar ve hükümdarlar da ilmî , estetik ve dinî eser-

ler yazıyorlardı. Bunlardan biri de *Kabus* idi. Kabus'un yazdığı

eserlerin çoğunluğu Arap dilindedir. Kabus'un Arap dilini çok

40. iyi bildiğini, Arapça kısa, özlü, akıcı , dolgun ve ciddi konulu eser-

ler yazdığını söylüyor, onun derin anlamlı sözlerinin dilden dile

ezberlendiğini anlatıyorlar.

Kabus devrinin en meşhur gök bilimci ve tarihçisi olan *El Biruni*

(973/1048) Kabus'a hürmet beslemiş ve kendisinin "*Şark Halkları-*

45. *nın Kronolojisi*" (adlı) eserinde bunu açık(ça) yazmıştır.

Devrinin en büyük ansiklopedisti sayılan *İbn Sina*, zorla

Gazneliler sarayına sürülürken Harezmi'den kaçtığında özellikle Kabus'-

un yanına gelmeye karar vermiş, onun tarafından hürmetle karşı-

lanmış ve Kabus tahttan ininceye kadar (da) onun sarayında olmuş-

50. tur. Kabus'un sarayında kendine sığınacak (yer) bulmuş alimler içeri-

sinde meşhur tarihçi- dilbilimci *Selîb Nişaburî* (961/ 1038), *Hos-*

[7, 52 - 8, 25]

52. *rovi, Gumri Gurgani* ve başgaları olmuştur. Bütün bunlarla
53. birlikde, Gabus öz sarayında muzdlu meddah şairlerin toplan-
54. masına se'y etmemiş, El- Birununin yazdığına göre, bèle şairle-

[8]

1. rin yazdıkları te'rifnameleri ve medhnameleri ğeyri- semimi, saħ-
2. ta adlandırmıştır.¹ Lakin Gabusun özünün şe'r yazmasına, alim-
3. leri himaye etmesine bahmayarag, o, reiyete garşı çoħ ğeddar ol-
4. muş, özüne yaħın adamların en balaca günahlarını bèle bağış-
5. lamayıb onlara en ağır ceza vèrmiştir. Hemin zülmkarlığın
6. neticesinde saray adamları elbir olarak onun oğlu Menuçèhr Fele-
7. külmealini atasını hebs etmeye mecbur etmiş, sonra ise Cenaşek
8. galasında öldürmüşler.
9. Atasını hebs etdirdikten sonra onun yerine keçen *Felekülmeali*
10. *Menuçèhr* de (1012- 1029) o zaman şair ve alimleri öz sarayına
11. celb etmek en'enesini devam etdirir. Meşhur şair *Ebu el-Meali*
12. Menuçèhrin sarayında olmuş ve öz tehellüsünü onun şerefine ola-
13. rag Menuçèhri götürmüştür. Menuçèhr özüne möhkem dayag tapmag
14. megsedi ile (1014-cü ilden sonra) *Soltan Mahmudun* gızını alır.
15. Belelikle, evveller Sasanilere arħalanan Ziyariler indi de Gez-
16. nevilere ümid besleyir. Lakin Geznevilerle gohumlug Ziyariler
17. ħanedanını meğlubiyet ve mehrumiyetlerden ħilas ède bilmir.
18. Feodalizm cemiyetinde hökmdarlığ eden zorakılıg, daħili
19. çarpışmalar, yadèlli basgılar tèzlikle Ziyariler ħanedanına
20. son goyur. Soltan Mahmud sağ olduğu müddetde Ziyarilere toħun-
21. mur, eksine, kürekeni olan Menuçèhr ve onun yaħın adamların-
22. dan öz ğesbkarlıg ve zebtkarlıg meğsedleri üçün Hindistana ve
23. başga ölkelere yürüyüşlerde istifade èdir.
24. 1029-cu ilde *Menuçèhr* ölür, onun yerine *Ènuşirevan Şerefül-*
25. *meali* oturur ve ölkeni öz gardaşı *Dara* ve *Belke* de emisi, ye'ni

¹ Bah : Y. È. Bèrtèls. "Kabus-name", M., 1958, seh. 21-22.

[7, 52 - 8, 25]

rovî, Gumri Gürgani ve başkaları (da) vardır. Bütün bunlarla birlikte Kabus, kendi sarayında parayla övücü şiirler yazan şairlerin toplanmasına itibar etmemiş, El - Biruni'nin yazdığına göre, böyle şairle-

[8]

1. rin yazdıkları övgüleri ve takdirleri samimiyetsiz, sahte (olarak) nitelemiştir¹. Lakin, Kabus'un şiir yazmasına, alimleri himaye etmesine bakılmamalıdır. (Zira) o, maiyeti altındakilere çok gaddar davranmış, kendine en yakın adamlarının en küçük hatalarını bile bağış-
5. lamayıp onlara en ağır ceza(ları) vermiştir. Bu zalimliğin sonucunda (da) saraydaki adamları elbirliği yaparak oğlu Menuçeher Felekülmeali'ye onu (kendi babasını) hapsettirmişler, sonra ise Cenaşek kalesinde öldürmüşler(dir).

Babasını hapsettirdikten sonra onun yerine geçen *Felekülmeali*

10. *Menuçeher de (1012- 1029)* o zaman(ki) şair ve alimleri sarayına toplama geleneğini devam ettirir. Meşhur şair *Ebu el- Meali* (de) Menuçeher'in sarayında bulunmuş ve kendi mahlâsını onun şerefine *Menuçeheri* koymuştur. Menuçeher, kendini sağlama almak amacıyla (*1014'ten sonra*) Soltan Mahmud'un kızını alır.
  15. Böylece, önce Sasanileri arkasına alan Ziyariler, şimdi de Gaznelilere ümit bağlar. Fakat Gaznelilerle (kurulan) akrabalık, Ziyariler hanedanını yenilgi ve yokluklardan kurtaramaz. Feodal (yapıdaki) toplumda hüküm süren (iç) baskılar, iç çatışmalar ve dış baskılar çabucak Ziyariler hanedanına
  20. son verir. Soltan Mahmud, sağlığında Ziyarilere dokunmaz. Aksine, damadı olan Menuçeher ve onun yakın adamlarından kendi fetih ve seferlerinde (kuvvet olarak) Hindistan ve başka ülkelere (yaptığı) akınlarda istifade eder.
- 1029'da Menuçeher ölür. Onun yerine *Enuşirevan Şerefül-*
25. *meali* oturur. Ülkeyi öz kardeşi *Dara* ve *Belke* ile amcası yani

¹ Bak: Y. È Bertels. " Kabus- name", M., 1958, sah. 21- 22

[8, 26 - 9, 4]

26. "Gabusname" kitabının müellifinin atası *İsgender*le birlikde
27. idare etmeye başlayır.
28. 1030-cu ilde *Soltan Mahmud* ölür, onun yerine oğlu *Soltan*
29. *Mes'ud* keçir ve derhal, harici ezemet ve heşemetine bahmayarag,
30. Gezneviler dövlətinin dahilen zeiflediği , çürüdüğü, bütün behye-
31. ler üzre dağılmağa hazır olduğu meydana çıxır. Hele uşaglıg-
32. dan eyyaşlıg ve rüşvethorluğa öyrenmiş Mes'udun serkerdelik
33. bacarıgsızlıgı, ölkeni dolandırmağa layiğ olmadığı özünü büru-
34. ze verir. Onsuz da hedsiz müharibe ve ağır vèrgilerden tenge gel-
35. miş reiyet artıg yeni zülm ve adaletsizliye döze bilmir, ağaları-
36. nın gudurğanlıgını gören yerli feodaller ise daha heyasızlaşır
37. ve cemaata vèdikleri ezab ve eziyyeti, soyğunçuluğu gat- gat artı-
38. rırlar.
39. Soltan Mahmudun ölümünden bir neçe il sonra (1034/5) *Sol-*
40. *tan Mes'ud* gohumlug münasibetlerine bahmayarag, Teberistan ve
41. Gürganı ele keçirmek üçün Ziyariler üzerine hücumu keçir, lakin
42. müveffegiyyet gazana bilmir, Horasana gayıtmalı olur. Selcuği-
43. ler her terefdən Mes'udu sıhışdırmağa başlayır. Bir neçe il-
44. den sonra, ye'ni 1037- 1038-ci illerde selcuği *Rükneddövlə Ebu-*
45. *talib Toğrul Bey* Mes'udun ordusunu darmadağın ederek Nişaburu
46. zebt edir. Mescidde onun adına hutbe oğunur. Bu il Selcuği sü-
47. lalesinin başlanğıcı hèsab edilir.
48. Mes'ud 1040-cı ilin mayında *Dendanek* altında bir günlük
49. vuruşmadan sonra tam meğlubiyete uğrayır ve özünü zorla sala-
50. mat gurtara bilir.
51. Hemin ilden sonra Horasanda Gezneviler sülalesine son goyul-

[9]

1. duğu kimi, Teberistan ve Gürganda da Ziyariler hanedanına son
2. goyulur.
3. Bütün bu deyilenlerden göründüyü kimi, Ziyariler hanedanın-
4. da en meşhur, en çoğ hökmdarlıg sürmüş ve şenine çoğlu kitab-

[8, 26 - 9, 4]

“*Kabusname*” kitabının yazarının babası *İsgender*’le birlikte idare etmeye başlar(lar).

1030’da *Soltan Mahmud* ölür, yerine oğlu *Soltan*

Mesud geçer. Bu halde Gezeviler devletinin dışarıdan güçlü, kuvvetli görünmesine

30. rağmen, içerden zayıfladığı, çürüdüğü, bütün dikiş-
lerinin çözülmeye hazır olduğu ortaya çıkar. Daha çocukluk-
tan içkicilik ve rüşvetçiliği öğrenmiş (olan) Mesud’un
beceriksiz kumandanlığı, ülkeyi yönetmeye lââyık olmadığı belli
olur. Bu olmasa bile sayısız savaş(lardan) ve ağır vergilerden bıkmış
35. olan halk, artık yeni baskı ve adaletsizliklere dayanamıyor, yönetici-
lerinin kudurganlığını gören yerli derebeyler ise daha (da) hayasızlaşıyor,
topluma verdikleri azap ve eziyeti, soygunculuğu kat kat artı-
rıyorlar.

Soltan Mahmud’un ölümünden birkaç yıl sonra (1034/ 5) *Sol-*

40. *tan Mesud* akrabalık münasebetlerine aldırmadan, Teberistan ve
Gürgen’i ele geçirmek için Ziyariler üzerine hücumla geçer. Fakat
muvaffakiyet kazanamaz, Horasan’a geri çekilir. Selçugiler
her taraftan Mesud’u sıkıştırmaya başlar. Birkaç yıl-
dan sonra yani 1037- 1038. yıllarda Selçuklu sultanı *Rükneddövlü Ebu-*
45. *Talib Toğrul Bey*, Mesud’un ordusunu bozguna uğratarak Nişabur’u
alır. Mescitte kendi adına hutbe okutur. Bu yıl, Selçugi sü-
lalesinin başlangıcı sayılır.

Mesud, 1040 yılının *Mayıs* ayında *Dendanek* altında bir günlük
vuruşmadan sonra tam bir yenilgiye uğrar ve kendini sağ olarak

50. zor kurtarabilir.

Bu yıldan sonra Horasan’da Gezeviler sülalesine son veril-

[9]

1. diği gibi, Teberistan ve Gürgan’da da Ziyariler hanedanına son
verilir.

Bütün bu anlatılanlardan görüldüğü gibi, Ziyariler hanedanın-
da en meşhur, en çok hükümdarlık yapmış ve şanına bir çok kitap

[9, 5- 35]

5. lar bağlanmış, medhler yazılmış bir şah varsa, o da heğigeten
6. “*Gabusname*” müellifinin babası *Şemsülmeali Gabus ibn Veşm-*
7. *girdir* ve yegin ki, bir çoğ tedğigatçıları “*Gabusname*”ni onun
8. adı ile bağlamağa vadar eden de bu şan- şöhretdir, çünkü doğru-
9. dan da öz eserlerini *Şemsülmealiye* hesr eden yazıcı ve alim-
10. ler olmuştur. Meselen, *El- Biruni*, *Selib Nişaburi* öz eserle-
11. rinin be’zilerini *Gabusa* ithaf etmişler. Lakin bütün bunla-
12. ra bahmayarag *Kèykavus*, bizim fikrimize göre de, (*S. Nefisi*, *Y. È.*
13. *Bèrtèls ve bir sıra başga Şerğ alimleri bu fikri müda-*
14. *fie èdirler*) öz “*Gabusname*”sini babası *Şemsülmealiye* ithaf
15. etmemiş ve onun adına da yazmamıştır. Lakin indiye geder dèyi-
16. len fikirlerden fergli olarak, bizim be’zi yèni mülahizelerimiz
17. de vardır. Bu mülahizelere dèyilmiş fikirlerin tengid ve teh-
18. lilinden çıkarılan bir netice kimi de bahmag olar.
19. Fikrimize göre, kitabın *Kèykavusun* özü adlandırdığı kimi
20. “*Namenin*” ve ya “*Nesihetnamenin*” *titul* vereğinde hèç bir söz olma-
21. mış ve o, sadece olarak, oğluna “*mektub*” kimi yazılmışdır.
22. Oğula, ataya, dosta ve saireye yazılan “*Namelerin*”, “*Mektubların*”
23. mezmunundan asılı olmayarag, hèç bir hüsusi adı olmadığı ki-
24. mi elbette, burada da ad olmamıştır. Bu fikri sübut etmek üçün
25. yuvarıda *Oufiden* getirilmiş misaldan da istifade etmek olar.
26. O yazar : “*Ünsürülmeali oğluna ètdiyi nesihetler içerisinde bè-*
27. *le dèyir...*” ve s. Eger “*Gabusname*”nin esl adı “*Pendname*” ve ya
28. “*Nesihetname*” olsaydı, hèç olmasa birisi onun adını çekerdi,
29. meselen, *Oufi-* filankes “*Nesihetname*”sinde bele yazır- dèyerdi:
30. ikincisi, bu adı deyişdirib ona yèniden “*Gabusname*” adı goymağa
31. èhtiyac galmazdı. Madam ki, me’hezler, o cümleden *S. Nefisinin*
32. adlarını sadaladığı *Senai Ğeznevi* (bir hékayeni olduğu kimi
33. nezme çekmiştir) - “*Hediğetül- heğige*” , *Mehemmed Oufi-* “*Cevamè-*
34. *ül- hékaya*”, *Gazi Ehmed Ğeffari* - “*Nigaristan*”, *Nizami Gence-*
35. *vi-* “*Hosrov ve Şirin*”, *Ferideddin Ettar Nişaburi-* “*Esrar-*

[9, 5- 35]

5. ciltlenmiş, övgüler yazılmış bir şah varsa, o da hakikaten “*Kabusname*” yazarının babası *Veşmgir*’in oğlu *Şemsülmeali Kabus*’ tur. Şüphesiz ki, bir çok araştırmacıya “*Kabusname*”yi onun adı ile ilişkilendirmeye mecbur eden de bu şan, şöhrettir. Çünkü kendi eserlerini doğrudan *Şemsülmeali*’ye ayıran yazıcı ve alim-
10. ler olmuştur. Misal olarak *El- Biruni* ve *Selib Nişaburi* kendi eserlerinin bazılarını *Kabus*’a ithaf etmişler. Lakin bütün bunların aksine , bizim fikrimize göre de *Keykavus*, kendi “*Kabusname*”sini babası *Şemsülmeali*’ye ithaf etmemiş ve onun adına da yazmamıştır. (*S. Nefisi, Y.È. Bertels ve bir dizi başka doğu bilimci (de)*
15. *bu fikri savunuyor*) Fakat şimdiye kadar ileri sürülen fikirlerden farklı olarak, bizim bazı yeni mülahazalarımız da vardır. Bu mülahazalara, ileri sürülmüş fikirlerin tenkit ve tah-lil(ler)inden çıkarılan bir netice gibi de bakılabilir. Fikrimize göre kitaptan *Keykavus*’un kendi adlandırdığı gibi
20. “*Mektubun*” veya “*Nasihatnamenin*” birinci sayfasında hiç bir söz edilme-miş ve o sadece oğluna “*mektup*” gibi yazılmıştır. Oğula, ataya, dosta ve yakınlarla yazılan “*Namelerin*”, “*Mektupların*” konusuyla alâkasız hiç bir hususi adı olmadığı gi-bi elbette burada da (böyle bir) ad olmamıştır. Bu fikri isbat etmek için
25. yukarıda *Oufi*’den getirilmiş misalden de istifade edilebilir. O (şöyle) yazıyor: “*Ünsürülmeali oğluna ettiği nasihatler içerisinde böyle diyor...*”v.s. Eğer “*Kabusname*”nin asıl adı “*Pendname*” veya “*Nasihatname*” olsaydı, hiç olmazsa birisi onun adını zikrederdi. Misal olarak *Oufi*, “*Filanca ‘Nasihatname’ sinde böyle yazıyor*” derdi.
30. İkincisi, bu adı değiştirip ona yeniden “*Kabusname*” adı(nı) koymaya ihtiyaç kalmazdı Madem ki kaynaklar, misal olarak *S. Nefisi*’ nin adlarını söylediği *Senai Geznevî* (Bir hikayeyi olduğu gibi nazma çekmiştir) “*Hadigetül Hegige*”, *Mehammed Oufi* “*Cevame-ül Hekayat*”, *Gazi Ehmed Geffari* “*Nigaristan*”, *Nizami Gence-35. vî* “*Hosrov ve Şirin*”, *Ferideddin Ettar Nişaburî* “*Esrar-*

[9, 36 - 10, 11]

36. *name*” ve “*Mentigüt- Tèyr*”, *İbn İsfendiyar* - “ *Tarih-è Teberistan*”,
37. *Hosrov Dehlevi* - “*Metleül- Envar*”, *Ebdürrehman Cami* - “ *Silsile-*
38. *tül- Zeheb*”, *Mecdeddin Mehemed Hüseyin Mecdi* - “*Ziyetül- Meca-*
39. *lis*” ve *Müheggiğ Sebzevarı* adı ile meşhur olan *Mehemed Ba-*
40. *ğır* “ *Rövizetül- Envar*” eserinde “*Gabusname*”den geniş istifade
41. etmiş, lakin hiç yerde ona “*Nesihetname*” ve ya “*Pendname*” deme-
42. mişler. “*Gabusname*” eserinin özünde de onun nece adlandığı gös-
43. terilmemiştir. Kitabda tüz- tüz tesadüf edilen “*menim öyüdleri-*
44. *me nesihetlerime ve s. gulag as*” kimi sözler ise eserin “*Nesi-*
45. *hetname*” ve ya “*Pendname*” adlandığına hiç de delil ola bilmez.
46. Biz tamamilen başka tipli kitaplarda, dastanlarda, nağullarda,
47. hatta tarih kitaplarında böyüün kiçiye, atanın oğula yazdığı
48. mektublarda, “*namelerde*” bèle ifadelere çoğ rast gelirik.
49. Kèykavusun özünün Gabus adlandırılması da tebiidir. Biz
50. tarihte bèle paralèlizme az tesadüf etmirik. Meşhur Enuşireva-
51. nın atası Kèykvadin tarihte yalnız I Gubad kimi tanınması
52. kime me’lum dèyildir? Kèykavus öz eserini babasının adına yaza
53. bilerdimi?
54. Biz yuħarıda Kèykavus tarafından Şemsülmealiye vèrilen ħasiy-

[10]

1. yetnameni onun geddarlığını ve terefinden tutulub evvel
2. hebs edildiyini, sonra ise öldürüldüyünü ğeyd etmişdik. Gabus oğ-
3. lu İskendere, ye’ni Kèykavusun atasına da èle bir böyük yahşı-
4. lıg etmemişdi ki, onun ħatirine bèle bir iş görülmüş olsun.
5. Kèykavus “*Gabusname*”de atası haggında çoğ böyük razılığ hissi
6. ile danışır. Eger Kèykavus kitabı atasının adı ile, meselen,
7. “*İskendername*” adlandırsaydı, bu daha çoğ inandırıcı olardı.
8. Bu onun hiç olmazsa, zehmet haggısı kimi seslenerdi. Aħı Kèyka-
9. vusun bütün bilikleri yalnız atası İskenderin se’yi neticesin-
10. de elde edilmişdi ve müellif “*Gabusname*” de bir neçe yerde ata-
11. sına çoğ minnetdar olduğunu demekten çekinmir. Şemsülmeali

[9, 36 - 10, 11]

name” ve “*Mentigüt Teyr*”, *İbn İsfendiyar* “*Tarih-i Teberistan*”, *Hosrov Dehlevi* “*Metleül Envar*”, *Ebdürrehman Camî* “*Silsiletül Zeheb*”, *Mecdeddin Mehemed Hüseyin Mecdî* “*Ziyetül Mecalis*” ve *Müheggig Sebzevarî* adı ile meşhur olan *Mehemed Ba-*

40. ğır “*Rövizetül Envar*” (adlı) eserlerinde “*Kabusname*”den çok geniş istifade etmişler fakat hiç bir yerde ona “*Nasihatname*” veya “*Pendname*” dememişler(dir). “*Kabusname*” eserinin kendisinde de onun nasıl adlandırıldığı gösterilmemiştir. Kitapta sık sık rastlanan: “*Benim öğütlerime, nasihatlerime kulak as*” v.s gibi sözler ise, eserin “*Nasihatname* veya “*Pendname*” (şeklinde) adlandırıldığına hiç de delil sayılamaz. (Zira) biz, tamamıyla başka tür kitaplarda da (destanlarda, masallarda, hatta tarih kitaplarında) büyüğün küçüğe, babanın oğula yazdığı mektuplarda “*namelerde*” böyle ifadelere çok rast ediyoruz. Keykavus’un kendisinin “*Kabus*” (olarak) adlandırılması da tabiidir. Biz
50. tarihte böyle paralelizme az tesadüf etmiyoruz. Meşhur *Emuşirevan*’ın babası *Keykavad*’ın tarihte yalnız *I. Gubad* olarak tanınması kime mâlum değildir? Keykavus kendi eserini babasının adına yazabilir miydi?
- Biz, yukarıda Keykavus tarafından Şemsülmeali’ye verilen değe-

[10]

1. ri, onun gaddarlığını ve tarafından tutulup önce hapsedildiğini, sonra ise öldürüldüğünü kaydetmiştik. *Kabus* da oğlu İskender’e yani Keykavus’un babasına öyle büyük bir iyilik etmemişti ki onun hatırına böyle bir iş görülmüş olsun.
5. Keykavus, “*Kabusname*”de babası(ndan) çok büyük razılık hissi ile söz eder. Eğer Keykavus, kitabı babasının adı ile mesela “*İskendername*” (olarak) adlandırsaydı, bu daha çok inandırıcı olurdu. Bu, onun hiç olmazsa evlatlık borcu gibi algılanırdı. Nihayetinde Keykavus’un bütün bilgileri yalnız babası İskender’in gayretleri sonucunda elde edilmişti ve yazar “*Kabusname*”de bir çok yerde babasına çok minnettar olduğunu demekten çekinmiyor. Şemsülmeali

[10, 12- 41]

12. hakkında ise bèle bir razılığ ve ya minnetdarlıg yohdur. Yalnız
13. öz ata- babalarının adını çekende onu da gèyd edir. Yeri gelmiş-
14. ken gèyd edek ki, ana terefi daha çoğ te'riflenir, onlar bir te-
15. refden Sasani, diger terefdan Ğeznevilerle gohumlug elâğeleri
16. ile bağıdır. Bundan elave, kitabın garşısında goyduğı meğsed
17. de onun Şemsülmealiye hesr edile bileceyine esas vèrmir. Kita-
18. bın başlıca meğsedi Gilanşaha hoşbeht bir heyat gurmağa kö-
19. mek etmek, ona bir ağ gün ağlamagdır. Bèle oldugda, ehtiyatlı,
20. oğluna her mühite alışmağı meslehet gören, her şeraitde fayda
21. götürmeye çalışmağı tebliğ eden Kèykavus kitabı dövürünün hökm-
22. darlarının birinin adına bağlayıb oğluna yahşı bir vezife de
23. düzelde bilerdi, Ğeznevilerle gohumluğı daha möhkemleder, Sel-
24. cuğilerin gönlünü ele ala bilerdi. Kitabı Şemsülmealinin adı-
25. na yazmağın ise o dövürde Kèykavus üçün hènç bir ehemmiyeti yoh idi.
26. Bütün bu dèyilenlere esasen biz èle güman edirik ki, kitabın
27. eslinde hènç bir adı olmamışdır, sonradan onu hağlı olarak,
28. "Gabusname" adlandırmış ve burada Gabus adı altında müelli-
29. fin babasını dèyil, mehz özünü nezere almışlar.

***

30. "Gabusname" eserinin tarihi tedğıgi gösterir ki o, az bir müd-
31. det içerisinde büyük şöret tapmış, öz esrinden başlamış indi-
32. ye geder döne- döne üzü köçürülmüş, daş ve metbee çapları olmuş
33. ve dünyanın bir çoğ medeni dillerine tercüme edilmişdir. O,
34. öz esrinin bir sıra tarihi hadiselerini aydınlaşdırmag, o za-
35. mankı İran Fèodalizm cemiyetinin dahili ziddiyyetlerini açıb
36. göstermek, din ve teriğet çarpışmalarını ifşa etmek üçün de
37. müeyyen ehemniyyete malikdir. "Gabusname" müellifin ve onun men-
38. sub olduğı mülkedar- fèodal tebeğesinin ehlagını, me'nevi yohsul-
39. luğunu açığ- aydın göstermek, din hadimlerinin- gazi, molla, röv-
40. zehan ve başgalarının iki üzlülüynü meydana çıkarmag üçün de
41. seciyyevidir.

[10, 12- 41]

- hakkında ise böyle bir memnuniyet veya minnettarlık yoktur. Sadece kendi atalarının adını andığında onu da zikrediyor. Yeri gelmişken belirtelim ki, anne tarafı daha çok övülmektedir. (Çünkü) onlar, bir
15. taraftan Sasani, diğer taraftan (da) Geznevililerle akrabalık alâkaları ile bağlıdır. Buna ek olarak, kitabın hedeflediği maksat da onun Şemsülmeali'ye ait olabileceğine imkan vermiyor. Kitabın başlıca maksadı Gilanşah'ın mutlu bir hayat kurmasına yardım etmek ve ona aydınlık bir gelecek sağlamaktır. Böyle olduğuna göre; ihtiyatlı,
20. oğluna her çevreye uymayı tavsiye eden, her şartta çıkar sağlamayı tebliğ eden Keykavus, kitabı devrinin hükümdarlarının birinin adına ithaf ederek oğluna iyi bir vazife de temin edebilirdi. (Bu yolla) Geznevililerle akrabalığı daha sağlamlaştırabilir, Selcugilerin (de) gönlünü alabilirdi. Kitabı Şemsülmeali'nin adına yazmanın ise o devirde Keykavus için hiç bir ehemmiyeti yoktu. Bütün bu denilenlere dayanarak biz öyle inanıyoruz ki, kitabın aslında hiç bir adı olmamıştır. Sonradan onu haklı olarak "Kabusname" (olarak) adlandırmış ve burada Kabus adı altında yazarın babasını değil, sadece kendini dikkate almışlardır.
- ***
30. "Kabusname" eserinin tarihî tedkiki onun, az bir müddet içerisinde büyük şöhret kazanmış, yazıldığı devirden başlayıp şimdiye kadar sık sık kopya edilmiş, taş baskıları ve matbaa baskıları yapılmış ve dünyanın bir çok medeni diline tercüme edilmiş bir eser olduğunu gösterir. O, kendi asrının bir dize tarihî hadiselerini aydınlatmak, o za-
35. manki feodal İran toplumunun iç çarpıklıklarını açık göstermek, din ve tarikat çatışmalarını açıklamak için de özel bir öneme sahiptir. "Kabusname" yazarının ve onun mensup olduğu ağa-aristokrat tabakasının ahlâkını, manevî yoksulluğunu açıkça göstermek, din görevlilerinin (kadı, imam, mevlithan)
40. ve başkalarının iki yüzlülüğünü meydana çıkarmak için de ahlâkî (bir)örnektir.

[10, 42 - 11, 22]

42. “*Gabusname*” sovet oğucuları üçün mehiz bu nögtèyi- nezerden ma-
43. raglıdır. “*Gabusname*” müellifinin bu barede dèdiyine ise şüb-
44. he ètmeye hèç bir esas yoğdur. O, eserin evvelinden sonuna gèder
45. öz sinfini sedagetle müdafie èdir. Lakin bu kitab doğma oğulla
46. olan mehremane bir söhbet, daha degiği, dünyadan köçmekde olan
47. bir atanın oğluna vesiyetidir. Oğula da yalan danışmag, özü de
48. ölüm ayağında? Yoğ ! Kèykavus oğluna semimi olmuş, öz bildiyini
49. ona tam öyretmeye çalıışmış, düşündüklerini açığ dèmişdir.

[11]

1. Kitab gırğ dörd fesilden ibaretdir ve her fesil müeyyen bir
2. meseleye hesr èdilmişdir. Her fesilde müellif èşitdiyi ve ya
3. başına geldiği mühtelif hékayetleri danışır ve bunlardan müh-
4. telif didaktik neticeler çıkarır. Lakin unutmag lazım dèyil-
5. dir ki, bu kitab XI esrde fèodal- guldar hakim terefinden yazıl-
6. mışdır ve o, didaktik cehetden çoh, bizim üçün, tarihi bahim-
7. dan deyerli bir abide kimi ehemniyyetlidir.
8. Dövrünün èle bir meselesi yoğdur ki, “*Gabusname*” ona toğun-
9. masın. Burada her şey vardır: Allahın tanınması, pèyğemberin
10. yaranması, gumar oynamag gaydaları, içki içmek şertleri, gonag ol-
11. mag ve gonag ètmek, èşkbazlıg, zarafat ve nerd atmag, emanet sağ-
12. lamag, gul almag, mal satmag, arvad sağlamag, yatmag, dincelmek,
13. hamama gètmek, müneccim olmag, ulduzların hareketini te’yin èt-
14. mek, gabagcadan her şeyi heber vère bilmek, şairlik, hekimlik,
15. sufilik, nedimlik, vezirlik, şahlıg, reiiyyetlik ve s. haggında mü-
16. ellifin hem başgalarından öyrendiyi, hem de özünün heyat tecrü-
17. besinde elde ètdiyi orijinal fikir ve mülahizeler vardır.
18. Kitab X- XI esrlerde İnan fèodal heyatını öyrenmek, o zaman-
19. kı iğtisadi heyatı tedğig ètmek, èlm ve medeniyyet seviyyesi ile
20. tanış olmag, şahların, emirlerin gèddarlıgını, ruhanilerin
21. hiylegerliyini nümayiş ètdirmek üçün de maraglıdır. Bu Ziyari-
22. ler hanedanının son nümayendesinin son sözü, özünü ifşa mektu-

[10, 42 - 11, 22]

“*Kabusname*”, Sovyet okuyucuları için özellikle bu bakış açısından ilgi çekicidir. “*Kabusname*” yazarının bu hususta söylediklerinde şüpheye düşecek hiçbir kayıt yoktur. O, eserin başından sonuna kadar

45. kendi sınıfını sadâkâtle savunur. Lâkin bu kitap, bir babanın öz oğlu ile yaptığı dostça bir sohbet, daha doğrusu dünyadan göçmekte olan babanın oğluna vasiyet (kitabı) dır. Ölüm ayağına gelmiş bir kişinin oğluna yalan söylemesi (mümkün mü) ? Hayır! Keykavus, oğluna samimiyetle kendi bildiğini öğretmeye çalışmış, düşüncelerini açıkça ifade etmiştir.

[11]

1. Kitap kırk dört bölümden ibarettir ve her bölüm özel bir konuya ayrılmıştır. Yazar, her bölümde işittiği veya yaşadığı çeşitli hikayeleri anlatır ve bunlardan çeşitli öğretici neticeler çıkarır. Fakat unutmamak lazımdır ki
5. bu kitap, XI. asırda feodal-köle sahibi- hakim(sınıftan biri) tarafından yazılmıştır ve o, bizim için öğretici yanından çok, tarihî bakımdan değerli bir abide gibi ehemmiyetlidir. O dönemin “*Kabusname*”de dokunulmayan hiç bir meselesi yoktur. Burada her şey vardır. Allah’ın tanınması, peygamberin yaratılması, kumar oynamanın kaideleri, içki içmenin şartları, konuk olmak ve konuk (kabul) etmek, aşk, şaka (yapmak) ve tavla oynamak, emanet saklamak, köle almak, mal satmak, evlilik, yatmak, dinlenmek, hamama gitmek, falcılık, yıldızların hareketlerinden anlam çıkarmak, gelecekte her şeyi haber verebilmek, şairlik, hekimlik,
15. sûflilik, dostluk, vezirlik, şahlık, yoksulluk v.s. (konuları) hakkında yazarın hem başkalarından öğrendiği, hem de kendi hayat tecrübelerinden elde ettiği değişik fikir ve değerlendirmeler vardır. Kitap, X-XI. asırlarda(ki) feodal İran (toplumunun) hayatını öğrenmek, o zamanki iktisadî hayatı incelemek, ilim ve medeniyet seviyesi ile
20. tanışmak, şahların, emirlerin gaddarlığını, din adamlarının sahtekârlığını göstermek için de ilgi çekicidir. Bu (kitap), Ziyariler hanedanının son temsilcisinin son sözü, kendini ifşa mektubu-

[11, 23- 53]

23. budur. Görün o, oğluna neler deyir:
24. “ Bil, èy oğul, eger tesadüf seni getirib şah sarayı adamları
25. içërisine çïğarsa, sen ona hizmet ètmeli olsan ve şah sene yahın-
26. laşmag istese, bu, senin gözünü tutub başını gicellendirmesin,
27. ondan uzaklaşmağa çalış... Şah hansı gün sene dèse ki, arha-
28. yın ol, sene zaval yoğdur, sen o günü daha çoğ gorğ. Sen şahın
29. hèsabına piylenib yağlanıbsansa, demek, o seni kesmek için bèle
30. kökelmiştir”. Vezirlik haggında danışarken yazır:
31. “ Ne geder sadıg ve èhtiyatlı olsan da, yène de hemişe şahdan
32. gorğ, hamıdan çoğ şahdan gorğası bir adam varsa, o da vezirdir”.
33. Kèykavusun din hadimlerine münasibeti de gëribedir. O, din
34. hadimi olmağı en faydalı, en hëyirli ve en gazanlı senet hèsab
35. èdir. Ümumiyyetle, Gabus (Kèykavus) her şeye yalnız ve yalnız ga-
36. zanc gözü ile bahmağı oğluna telğın èdir ve bunun için ne ètmek
37. lazımsa, hamısının yerine yetirilmesini meslehet görür. Mehz
38. bunun hatirine de din hadimlerinin hiyleğërliyini, camaatı al-
39. datmag yollarını oğluna öyretmeye çalışır.
40. “Haşıye. Èy oğul, eger vaiz olsan, hafız ol ve ezberden çoğ
41. şey bil. Hıtabet kürsüsüne galğdıgda töz otur, reğibinin zeifli-
42. yine emin olmayınca mübahiseye girişme. Kürsüde ne isteyirsən
43. dè, onu da iddia èt. Sual vèren olsa, gorğusu yoğdur, lakin fesa-
44. hetli danış, èle hèsab èt ki, senin meclisinde oturanların hamı-
45. sı hëyvandır. Ne isteyirsən dè, lakin özünü çışdırma...Müridle-
46. rin ve ne're çekenlerin olsun, goy onlar meclisde otursunlar, sen
47. her te'sirli söz dèdikde ne're çekib ah-feryad goparsınlar ve mec-
48. lisi gızışdırsınlar. Camaat ağlayanda sen de herdenbir ağlam-
49. sın. Sözde çışsan gorğma, salavat çèvirtirib dua oğı..”.
50. Dini çekişmelerde teriğët, mezheb mübelliğëlerinin bir- biri-
51. ni nèce ifşa ètdiklerinden danışarken müellif yazır:
52. “Hèkayet. ...Sahibin dövründe Zenganda bir goca var idi.
53. Bu goca adlı- sanlı şafëi eshabelerinden idi. Özü din hadimi,

[11, 23- 53]

dur. Bakın o, oğluna neler diyor:

- “Ey oğlum, (şunu iyi) bil: Eğer kader seni şahın sarayındaki adamları
25. içinde kılrsa, onun hizmetinde bulunsan ve şah sana yakınlaşmak istese, bu senin gözünü boyayıp başını döndürmesin! Ondan uzaklaşmaya çalış... Şah, sana hangi gün: ‘Emin ol, senin için korkulacak birşey yoktur’ dese, sen o gün daha çok kork. Sen şahın hesabına semizlenip yağlanıyorsan anla ki o, seni kesmek için böyle
30. şişmanlatmıştır.” Vezirlik hakkında anlatırken de (şöyle) yazıyor: “Ne kadar sadık ve tedbirli olsan da, yine de her zaman şahtan kork. Herkesten çok şahtan korkması (gerekten) bir adam varsa o da vezirdir.”
- Keykavus’un din görevlilerine dokunuşu da ilgi çekicidir. O, din görevlisi olmayı en faydalı, en hayırlı ve kazançlı (bir) sanat hesap
35. eder. Umumiyetle Kabus(*Keykavus*), herşeye sadece çıkar gözü ile bakmayı oğluna telkin eder ve bunun için ne yapmak lazımsa, hepsinin yerine getirilmesini uygun görür. Sırf bunun hatırı için de din görevlilerinin hilekârlığını, cemaati aldatma yollarını oğluna öğretmeye çalışır.
40. “Açıklama. Oğlum, eğer vaiz ol(ur)san, hafız ol ve ezberden çok şey bil. Hitabet kürsüsüne çıktığı(ğın)da tez otur. Rakibinin zayıflığından emin olmayınca tartışmaya girişme. Kürsüde ne istiyorsan de. Dediğini de iddia et. Soru soran olursa korkma. Fakat mantıklı komuş. Senin meclisinde oturanların hepsini hayvan gibi
45. hesap et. Ne istiyorsan söyle fakat kendini kaybetme... Müridlerin ve nâra atanların olsun. Birak, onlar meclisinde otursunlar. Sen her tesirli söz dediğinde (onlar) nâra atıp, ah ve feryat kopararak meclisi kızıştırırsınlar. Cemaat ağladığında sen de arada bir ağlar gibi yap. Sözünde şaşırırsan korkma. (Böyle durumlarda) salevat getirip, dua oku...”
50. Dinî çekişmelerde tarikat, mezhep imamlarının birbir(ler)ini nasıl açıkladıklarından bahsederken yazar (şöyle) yazıyor: “*Hikaye...Sahib ’in devrinde Zengan’da bir ihtiyar vardı. Bu ihtiyar meşhur Şafi sahabelerindendi. Kendisi din görevlisi,*

[11, 54 - 12, 29]

54. müfti, vaiz olmagla gazı yanında müşavirlik de ederdi. Zengan

[12]

1. reisinin de eveli, ye'ni Eli neslinden olan bir oğlu var idi, o da
2. vaiz ve gazı yanında müşavir idi. Bunlar her ikisi hemişe bir-
3. birini ifşa eder minberden bir- birine ağır sözler dèyerdi-
4. ler. Bir gün bu eveli minberden haman gocanı "kafir" adlan-
5. dırdı. Heberi gocaya çatdırdılar, o da minberden haman cavanı
6. "haramzade" adlandırdı. Bu heberi de eleviye çatdırdılar..."
7. ve s.
8. Kèykavusun "Gabusname" sinde dövrünün bütün meseleleri öz ek-
9. sini tapmış ve tipik fèodal- zadegan nògtèyi- nezerinden hell
10. èdilmişdir. Bu, yalnız Kèykavusun öz şehsi fikri dèyildir, onu
11. atası İskender bèle öyretmişdir, ona da şübhesiz ki, atası Ga-
12. bus bèle dèmişdir. Başga şah, fèodal- zadegan sülalelerinin de
13. buna è'tirazı ola bilmez, çünkü gedim İnan şahlarının hamısı
14. bèle ètmışler. Kèykavus babalarından bèle èşitmişdir, oğluna
15. da bèle nağıl edir ve öz tecrübesinde gördüklerini buraya elave
16. edir. Amma bunlar mecburi dèyildir. Eger oğlu Gilanşah güzel
17. yaşamag üçün bundan daha yaşılarını taparsa onu da ètmeli-
18. dir. Lakin Kèykavusun fikrine göre, o her şeyi dèmişdir. Oğlu
19. Gilanşah onun dèdiklerine emel ètse, hoşbeht olar.
20. Son fesilde oñuyurug:
21. "Özüme neyi beyenmişemse, sene de onu meslehet görmüşem. Eger
22. sen bunlardan daha güzel adet ve hasiyet tapsan, èle ol ki, senin
23. üçün daha yaşı keçsin, tapmasan, benim bu nesihet ve öyüdləri-
24. me canla- başla gulag as ve èle de èt. Gulag asmayıb gebul ètme-
25. sen, mecburi dèyil. Allah kimi hoşbeht yaradıbsa, o oñuyub anla-
26. yar, çünkü buradakıların hamısı her iki dünyanın hoşbehtleri
27. üçün yazılmışdır".
28. Doğrudan da, Kèykavus neyi beyenmişse, neyi bilibse, oğluna da
29. onu meslehet görmüşdür. Bu cehetden "Gabusname"ye Ziyari fèo-

[11, 54 - 12, 29]

müftü, vaiz olduğu için kadı(nın) yanında danışmanlık da yapardı. Zengan

[12]

1. *reisinin de Alevî, yani Ali neslinden bir oğlu vardı. O da vaiz ve kadı yanında danışman idi. Bunlar, her ikisi(de) sık sık birbirinin açığına kollar, minberden birbirine ağır sözler söylerlerdi. Bir gün bu alevî minberden o ihtiyarı "kâfir" (olarak) nitelendirdi. Haberi ihtiyara ilettiler. O da minberden derhal delikanlıyı "haramzade" (olarak) adlandırdı. Bu haberi de alevîye ilettiler..."*
5. *v.s.*

Keykavus'un "*Kabusname*"sinde devrinin bütün meseleleri yansımasını bulmuş ve tipik hakim sınıf bakış açısından halledil-

10. *miştir. Bu yalnız Keykavus'un kendi şahsî fikri değildir, ona atası İskender böyle öğretmiştir. İskender'e de şüphesiz ki babası Kabus böyle demiştir. Diğer şah, hakim sınıf sülalelerinin de buna itirazı olamaz, çünkü eski İran şahlarının hepsi (de) böyle etmişler. Keykavus atalarından böyle işitmiş, oğluna*
15. *da aynı şekilde naklediyor ve kendi tecrübesinde gördüklerini buraya ilave ediyor. Ama bunlar mecburi değildir. Eğer oğlu Gilanşah, güzel yaşamak için bunlardan daha iyilerini bulursa onu da yapabilir. Lakin Keykavus'un fikrine göre o, her şeyi söylemiştir. Oğlu Gilanşah onun dediklerini tut(ar)sa, mutlu olur.*
20. *Son fasılda (şunları)okuyoruz:*
"Kendime neyi beğenmişsem, sana da onu uygun gördüm. Eğer sen bunlardan daha güzel âdet ve özellik bulursan (al). (Fakat) öyle ol ki, (bunlar)senin için daha iyi (şeyler) olsun. Bulmazsan, benim bu nasihat ve öğütlerime canla- başla sarıl ve (onları) uygula. Kulak asmayıp kabul etmez-
25. *sen sen bilirsin. Allah, kimin geleceğini aydınlık yaratmışsa, o okuyup anlar. Çünkü buradakilerin hepsi her iki dünyanın mutluları için yazılmıştır."*

Gerçekten de Keykavus neyi beğenmişse, neyi biliyorsa, oğluna da onu uygun görmüştür. Bu yönden "*Kabusname*"ye Ziyari zen-

[12, 30 - 13, 5]

30. dal- zadegan tebeğesinin din, felsefe, èlm, iğtisadiyyat ve ehlag
31. “*Gamusu*” kimi de bahmag olar. Kèykavus öz sinfinin nögsanları-
32. nı yahşı görür, vezife, menseb, şan- şöhret, var- dövlət namine
33. her şeye razı olan, emisi Menuçehr Şerefülmeali kimi öz ata-
34. sını hebs èdib gara zindanlara atan, babası Şemsülmeali Gabus
35. kimi yahın adamlarını, gohum- gardaşlarını gıran, miras hıti-
36. rine ata- anasının ölümünü arzulayan çoğlu fèodal- zadegan bala-
37. ları göz garşısındadır. Lakin o, bunlara garşı çıha bilmir.
38. Odur ki, müellif oğluna yalvarıb deyir:
39. “*Amandır, miras hatirine ana ve atanın ölümünü arzulama*”.
40. Lakin yahşı dolanmag üçün Kèykavus her şey ètmeye hazırdır,
41. o bunun üçün həc bir şeyden çekinmemeyi oğluna da meslehet gö-
42. rür, yalan danışmag, böhtan demək, sahta sened düzeltmek, ikiüz-
43. lülük etmek, gesden ağılsız ve istè’ dadsız olmag, ümumiyyetle, bü-
44. tün vasitelere el atmağı mümkün hèsab edir. O yazır:
45. “*Öz istè’ dadınla gürrelenme, dolanmag üçün ağılsız ve istè’-*
46. *dadsız olmag lazımsa, ağılsız ve istè’ dadsız ol*”.
47. “*Èy oğul, sen doğru danışan ol, yalan danışan olma, özünü doğ-*
48. *ru danışan tanıt ki, işdir bir gün zeruret üzünden yalan demeli*
49. *olsan doğru gebul etsinler*”.
50. “*Kime èhtiyacın varsa, özünü ona garşı nöker ve gul kimi*
51. *apar*”.
52. “*Eger hettatlıgda gadir, başgalarının hettini oğşatmagda*
53. *mahir olsan, bu çoğ güzel senetdir. Lakin bunu her adama gös-*
54. *terme ki, sahta hett düzeltmekde şöhret tapmayasan ve ağanda şüb-*

[13]

1. *he oyatmayasan. Biri başgasının hettini oğşatsa, tapmasalar, onu*
2. *senden görmesinler. Kçük şeyler üçün sahta kağız düzeltme, bir*
3. *gün böyük gazanc üçün lazım olsa ve düzeltsen, goy həc kesin güma-*
4. *nı sene gètmesin.*
5. *Dèyildiyyine göre, mahir ve fazil katibler hett oğşatmagla*

[12, 30 - 13, 5]

30. gin- hakim sınıfının din, felsefe, ilim, ekonomi ve ahlâk “Sözlüğü” gibi bakılabilir. Keykavus, kendi sınıfının hatalarını iyi görür. (O zamanlar)vazife, makam, şan- şöhret, mal- mülk namına her şeye razı olan, amcası Menuçehr Şerefülmeali gibi kendi babasını hapsedip kara zindanlara atan, babası Şemsülmeali Kabus
35. gibi yakın adamlarını, hısım- akrabasını kıran, miras hatırına ana- babasının ölümünü arzulayan birçok zengin çocuğu göz önündedir. Fakat o, bunlara karşı çıkamıyor. Öyle ki, yazar oğluna yalvararak (şöyle) diyor:
“Sakin ha, miras hatırına ana ve babanın ölümünü isteme!”
40. Fakat Keykavus, iyi yaşamak için her şeyi yapmaya hazırdır. O, bunun için hiç bir şeyden çekinmemeyi oğluna da öğütler. Yalan konuşmak, iftira atmak, sahte senet düzenlemek, ikiyüzlülük etmek, kasden deli ve beceriksiz olmak...(gibi) Genellikle bütün vasıtaları kullanmayı mübah görür. O (şöyle) yazıyor:
45. “Kendi yeteneklerinle büyüklenme, geçinmek için akılsız ve beceriksiz olmak lazım (olur)sa, akılsız ve beceriksiz görün.”
“Oğlum, sen doğru konuşan ol, yalancı olma. Kendini doğru sözlü tanıt ki, belki bir gün zaruret yüzünden yalan diyecek olsan, doğru kabul etsinler”
50. “Kime ihtiyacın varsa, kendini ona karşı kul-köle gibi göster”.
“Eğer güzel yazı yazmakta becerikli, başkalarının yazısını taklitte usta olsan, bu çok güzel (bir) beceridir. Fakat bunu her adama gösterme ki, sahte yazı yazmakta şöhret kazanmayasın ve sahibinde şüphe-

[13]

1. he uyandırmayasın. Biri, başkasının yazısını taklit etse ve bulamasalar, onu senden bilmesinler. Basit şeyler için sahte evrak düzenleme (ki) bir gün büyük bir kazanç için bu becerin lazım olsa ve (sahte evrak) düzenlesen hiç kimse senden şüphelenmesin.
5. Denildiğine göre, becerikli ve faziletli kâtipler, yazı taklidiyle

[13, 6- 36]

6. *çoğ bilikli ve tecrübeli vezirleri mehv etmişler*".
7. "Dèmeli, ağanın mal- devletini goru, yèsen, iki barmagla yè ki,
8. boğazında galmasın".
9. "Gabusname"de bèle misallar çoğdur. "Gabusname" yalnız hakim
10. tebegeleri ifşa etmek dèyil, hem de tarih, felsefe, o zamanki
11. dövrün èlm ve medeniyetini, ictimai- iğtisadi heyatını öğrenmek
12. nögtèyi- nezerinden de marağlıdır. Hèç de teccüblü dèyildir ki,
13. ümumiyyetle Şerg, hüsüsile İran tarihi yazılarken onun èlm ve
14. medeniyetinden, ehlag ve en'enerinden danışarken ister-
15. istemez bu kitaba müraciet ètmeli olurlar. Heğigetèn "Gabusname"
16. faktik matèrial cehetinden de diğgete layıgdır, ehate ètdiyi möv-
17. zular cehetinden de çoğ marağlıdır.
18. Bu eser ilk fars nesri kitablarına aid olmag, dilin selisli-
19. yi, ibarelerin bediiliyi, getirilen hékayetlerin duzluluğu ve ib-
20. retli olması ile de çoğ orijinaldır. "Gabusname" tıbb, nücüm,
21. gèodeziya kimi èlmlerden, şairlik, musigişünaslıg kimi incese-
22. net nümunelerinden de behs èdir. Kèykavus tıbb èlmini çoğ sevdi-
23. yini dèyir. Yeğin burada Şemsülmeali sarayında özüne sığınacag
24. tapmış İbn- Sinanın şöhreti ve te'siri de büyük rol oyna-
25. mışdır.
26. Eserin ohucuda nifret, gezeb doğuran fesillerinden biri gul
27. alvèri feslidir. Burada adamların hèyvan kimi müayine èdilmesi,
28. anğ-köklüyü, gaşı, gözü, dodağı, dişi, derisinin rengi, irği ve
29. saire cehetleri eses götürülür. İnsan leyağeti esl me'nada tap-
30. dalanır. Hetta hèyvanlar kimi insanlar da cinslere bölünür.
31. "Gabusname"nin marağlı fesillerinden biri de "Cavanmerd-
32. lik" feslidir. Burada mühtelif felsefi problèmlerden danışı-
33. lır, mühtelif senetkarlıgda olan comerdliklerden söhbet gèdir,
34. sufizmin mahiyyeti, dervişlik kimi meselelerden behs èdilir.
35. "Gabusname" müellifinin derin de olmasa, çoğ mühtelif me'lu-
36. mata malik olduğı, bir çoğ senetleri praktiki bildiyi, nesrle

[13, 6- 36]

nice akıllı ve tecrübeli vezirleri mahvetmişler”

“O halde, ağanın malını- mülkünü koru. Yersen (bile) iki parmağınla ye ki, boğazında kalmasın”.

“Kabusname” de böyle örnekler çoktur. *“Kabusname”* yalnız hakim

10. tabakaların (yapısını) açıklamak için değil, aynı zamanda tarih, felsefe(gibi), o zamanki devrin ilim ve medeniyetini, sosyal ve ekonomik hayatını öğrenmek bakım(lar)ından da ilgi çekicidir. (Yazarların) genellikle Doğu, özellikle İran tarihini yazarken onun ilim ve medeniyetinden, ahlâk ve an’anelerinden bahsederken
15. ister istemez bu kitaba müracaat etmeleri hiç de şaşılacak şey değildir. Hakikaten *“Kabusname”* gerçek veriler yönünden de dikkate lâyıktır. İhtiva ettiği konular bakımından da çok dikkat çekicidir.

Bu eser, ilk Fars nesri kitaplarından olması, dilinin sadeliği,

ifadelerinin güzelliği, anlatılan hikayelerinin sevimliliği ve ib-

20. retli olması ile de çok orijinaldir. *“Kabusname”*, tıp, yıldız bilimi, yer ölçümü bilimi gibi bilimlerden; şairlik, musıkîşinaslık gibi güzel sanat örneklerinden de bahseder. Keykavus, tıp ilmini çok sevdiğini söylüyor. Şüphesiz bu konuda Şemsülmeali(nin) sarayına sığınmış (olan) İbn Sina’nın şöhreti ve etkisi de büyük rol oyna-

25. mıştır.

Eserin okuyucuda nefret ve öfke doğuran bölümlerinden biri , köle alış verişi bölümüdür. Burada insanların hayvan gibi muayene edilmesi, zayıflığı- semizliği, kaşı, gözü, dudağı, dişi, derisinin rengi, ırkı ve benzeri yönleri esas alınır. İnsan haysiyeti asıl mânâda çiğ-

30. nenir. Hatta hayvanlar gibi insanlar da cinslere bölünür.

“Kabusname” nin ilgi çekici bölümlerinden biri de *“Yiğit-*

lik” bölümüdür. Burada çeşitli felsefi problemlerden konuşulur.

Çeşitli zenaatlardaki cömertliklerden söz edilir,

sufizmin mahiyeti, dervişlik gibi meselelerden bahsedilir.

35. *“Kabusname”* yazarının derin de olmasa, çok çeşitli bilgiye sahip olduğu, bir çok sanatı gerçekten bildiği, güzel

[13, 37 - 14, 12]

37. gözəl yazdığı şe'r deməkde de eli olduğu aşkar görünür. Eserde
38. yüzden yuħarı alim, şair, tarihçi, münecim, hekim, filozofun
39. adı çekilir ki, bu da Kèykavusun bilik dairesinin çoħ geniş ol-
40. duğuna delalet edir. Eserde hikmetli ifadeler, ibretli həkayet-
41. ler, tarihî müğayise ve paralèller de çoħdur. Bunlar hamısı kita-
42. bın tarihî bir menbe kimi istifade edilmesini, edebi bir abide
43. kimi tedğig edilib öyrenilmesini zeruri, bedii bir eser kimi ise
44. marağlı oħunmasını te'min edir.

***

45. “*Gabusname*” dünyanın bir çoħ dillerine tercüme edilmişdir,
46. o cümleden *türk, fransız, alman ve rus dillerine tercümeleri*
47. vardır. *Rus* dilinde kitabın 2-ci neşri 1958-ci ilde *Y. È. Bèr-*

[14]

1. *tels* terefinden böyük müğeddime ve geniş izahla burahılmış-
2. dır. *Fars* dilinde *on defeye* geder çap edilmişdir¹
3. “*Gabusname*” Azərbaycan diline ilk defe olaraq tercüme edi-
4. lir. Tercüme üçün *Seid Nefisinin* 1312-ci şemside çap etdirdiyi
5. “*Kabusname*”-si esas ğebul olunmuş ve *Rzagulu ğan Hidayetin* neşr
6. etdirdiyi “*Gabusname*” ile müğayise edilmişdir. Mühtelif neşr-
7. lerdeki nüşhe ferglerini, ziddiyyetleri, iħtilafları aydınlaş-
8. dırmag üçün *Y. È. Bèrtelsin* tercümesinin 1958- ci il çapından ist-
9. tifade edilmişdir. S. Nefisi, *Rzagulu ğan Hidayet* ve *Y. È. Bèr-*
10. *tèl*sde olan fergler ve bizim tercümede ğebul olunmuş variant
11. azerbaycanca tercümede ya sehifenin haşiyesinde gösterilmiş, ya
12. sonda vèrdiyimiz şerh, izahat ve ğeydlerde müğayise edilmişdir.

¹ Neşri ve çapı hakkında bah: a) A. Krımsky. Gösterilen eseri sah. 536-538,

b) Bèrtels *Kabusname* seh. 5

[13, 37 - 14, 12]

nesir yazdığı, şiir okumakta (ve yazmakta) becerili olduğu açıkça görünür. Eserde yüzden fazla alim, şair, tarihçi, falcı, hekim ve filozofun adından bahsedilir ki, bu da Keykavus'un bilgi dairesinin çok geniş ol-

40. duğuna delalet eder. Eserde hikmetli ifadeler, ibretli hikayeler, tarihî mukayese ve paralellikler de çoktur. Bunların hepsi, kitap-tan tarihî bir kaynak gibi istifade edilmesini, edebî bir abide gibi incelenip öğrenilmesini, ahlâkî bir eser gibi de merakla okunmasını sağlıyor.

***

45. "*Kabusname*" dünyanın birçok diline tercüme edilmiştir. Bu cümleden (olmak üzere) Türk, Fransız, Alman ve Rus dillerine tercümeleri vardır. Rus dilinde kitabın 2. neşri 1958 yılında *Y. È. Ber-*

[14]

1. *tels* tarafından büyük(bir) önsöz ve geniş izahla yayınlanmıştır. *Fars* dilinde on defaya yakın yayınlanmıştır.¹
"*Kabusname*" , Azerbaycan diline ilk defa tercüme ediliyor. Tercüme için *Seid Nefisi 'nin* Güneş yılı ile 1312'de yayınlattığı
5. "*Kabusname*" si esas kabul edilmiş ve (bu eser) *Rzagulu han Hidayet 'in* yayınlattığı "*Kabusname*" ile mukayese edilmiştir. Çeşitli nüshalardaki nüsha farklarını, ziddiyetleri, ihtilafları aydınlatmak için Y.È. Bertels'in tercümesinin 1958 yılındaki basımından istifade edilmiştir. S. Nefisi, *Rzagulu han Hidayet* ve Y. È. Ber-
10. *tels*'de olan farklar ve tercümemizde kabul ettiğimiz şekli Azerbaycan Türkçesi'ne tercümede ya sahifenin altında gösterilmiş ya da (kitabın) sonunda verdiğimiz açıklamalarda ve kayıtlarda karşılaştırılmıştır.

¹ Neşri ve yayını hakkında bak: a) A. Krımsky. Gösterilen eseri. sah 536- 538.

b) Bertels, *Kabusname* sah. 5

1. GABUSNAME

1. 1. MÜGEDDİME

1. Bu kitabı tertib eden emir *Ünsürülmeali Kèykas-*
2. *vus ibn İskender ibn Gabus ibn Veşmgir ibn Zi-*
3. *yar*¹, Mövla emirelmö'minin öz oğlu *Gilanşaha* bèle
4. dèyir:
5. “ *Èy oğul*, bil ve agah ol ki, men artıg gocalmışam.
6. Gocalıg ve zeiflik meni elden salmışdır. Saç- sagga-
7. lıma çekilmiş ağ hetlerin ölüm fermanı olduğunu
8. görürem ve hêçkes bu fermanı pozacag güdrete malik
9. dèyildir.
10. “Èy oğul, öz adımı bu dünyadan köçenler siyahısında
11. gördükde bèle gerara geldim ki, köç namesi mene çatma-
12. mış, men sene bir name yazım, orada dünyanın yah-
13. şı ve pis işlerini, dövranın düz ve gec gerdişini
14. tesvir edim, fûrset elden gètmemiş yahşı bir ad go-
15. yum. Ata mehebbeti namine goy o sene yar olsun (*atadan*
16. *oğluna yadigar olsun*).
17. Èy oğul, zemane seni yumşaltmamış, sen öz ağlının
18. gözleri ile benim sözlerimi oñu ve ona emel èt, onda
19. sen hoşbeht olarsan. Her iki dünyada (*hem sağlıgda,*
20. *hem öldükden sonra*) yahşı ad kazanarsan. Amandır,
21. sen çalış bu kitabda dèyilenlere gulag as. O zaman
22. men atalıg borcumu yerine yetirmiş olaram. Sen me-
23. nim dèdiklerimden yahşı fayda götüre bilmesen de,

[18]

1. èle adamlar tapıla biler ki, onlar deyerli sözlere
2. gulag asıb, ona emel ètmeyi genimet sayarlar.
3. Herçend zemane bèle getirib ki, hêç bir övlad öz
4. atasının nesihetine gulag asmır, genclerin gelbinde

KABUSNAME

1. ÖNSÖZ

1. Bu kitabı düzenleyen emir *Ziyar'ın oğlu Veşmgir*,
onun oğlu Kabus, *onun oğlu İskender*, *onun oğlu Şemsülmeali*
Keykavus'tur. Allah'(*) (ın) mümin(lerin)in emiri, öz oğlu, Gilanşah'a böyle
diyor:
5. “*Oğlum*, bil ve haberdar ol ki, ben artık ihtiyarladım.
İhtiyarlık ve zayıflık beni elden ayağa düşürmüştür. Saç(ıma), sakal(ıma)
düşen ak kılların ölüm fermanı olduğunu
görüyorum. Hiç kimse de bu fermanı bozacak kudrete sahip değildir.
10. “*Oğlum*, adımı bu dünyadan göçenler listesinde
gördüğümde, ölüm emri bana gelmeden sana bir mektup yazma
kararını verdim. Bu mektupta dünyanın iyi
ve kötü işlerini, zamanın doğru ve yanlışlarını
tasvir etmeyi, fırsat elden gitmeden adımı ebedileştirmeyi istedim.
15. Ata sevgisi namına al, o sana yâr olsun. (*Atadan*
oğluna yadigâr olsun.)
“*Oğlum*, zamane seni mülayimleştirmeden, sen akıl
gözlerinle benim sözlerimi oku ve on(lar)a uy. O zaman
muradına erersin. Her iki dünyada (da) (*hem sağlıkta*
hem öldükten sonra) iyi (bir) ad kazanırsın. Aman ha,
bu kitapta denilenlere kulak as(maya) çalış. O zaman
ben atalık borcumu yerine getirmiş olurum. Sen be-
nim dediklerimden iyi faydalanamasan da,

[18]

1. değerli sözleri dinleyen, onlara uymayı ganimet bilen
insanlar bulunabilir.
Gerçi zamanımızda hiç bir evlat, baba
nasihatine kulak asmıyor . Gençlerin kalbinde

---

* 'Allah' kelimesinin mânâya göre terkip olabileceği düşünülür.(ç.n.)

[18, 5- 35]

5. èle bir ğeflet ateşi var ki, onlar gocalardan daha
6. çoğ bildiklerini ğüman èdirler. Men bunları bilir-
7. sem de, atalığ meni susmağa goymur. Odur
8. ki, hoşuma gelen, tebietime uyğun olan sözleri toplar
9. yarag fesillere ayırdım, daha gısa ve layiğ olanları
10. bu kitaba köçürdüm. Eger emel ètsen daha gözeli, ètme-
11. sen men atalığ vezifesini yèrine yetirmiş olaram.
12. Dèyibler: “ *Meslehetçinin vezifesi dèmekdir, gulag*
13. *asmasalar incimeyine deymež*”.
14. Èy oğul, bil, insanların fitretinde èle bir ğüsu-
15. siyyet vardır ki, onlar dünyada elde ètdiklerini he-
16. mişe en eziz adamları için goyub ğètmeye çalışarlar.
17. Bu dünyada benim elde ètdiyim bu sözlerdir, en eziz
18. adamım ise sensen. İndi köçmeye hazırlaşarkan, elde
19. ètdiklerimi sene yadigar goymag isteyirem. İsteyirem,
20. sen onları oğuyub ğudpesendliye yol vèrmeyesen, yara-
21. maz işlerden çekilesen, èle yaşayasan ki, o senin pak
22. ecdadlarının adına layiğ olsun.
23. Èy oğul, bilmelisen ki, senin validèyelerinin tay-
24. fası büyük ve asil- necabetli hökmdarlardır. Baban
25. *Şemsülmeali Gabus ibn Veşmgirdir*. Neslin *Gilan*
26. şahlarından olan *Kèyhosrov*² ve *Ebul- Müeyyed*³ övlat-
27. larının ğanedanıdır. Firdevsi onların tercü-
28. mèyi halını öz “ *Şahname*” sinde tesvir ètmişdir. Gi-
29. lan şahlığı senin babalarına ondan yadigar gal-
30. mışdır. Senin nenen, benim anam “ *Merzbanname*” ese-
31. rinin müellifi şahzade Merzban ibn Rüstem ibn şer-
32. vinin⁴ gızı idi. Onun on üçüncü babası Enuřirevan⁵
33. Adil padşahın gardaşı Kabus ibn Gubad⁶ idi. Senin
34. anan Melik Gazı Soltan Mahmud Nasireddinin gızı
35. idi⁷. Menim nenem dèylemiler hökmdarı Firuzanın⁸

[18, 5- 35]

5. öyle bir gaflet ateşi var ki onlar, ihtiyarlardan daha çok bildiklerini zannediyorlar. Ben bunları biliyorsam da atalık beni susmaya bırakmıyor. Bunun için hoşuma giden, tabiatıma uygun olan sözleri toplayarak bölümlere ayırdım. Daha kısa ve uygun olanları
10. bu kitaba yazdım. Bunlarla amel edersen ne âlâ. Etmezsen (sen bilirsin). Ben, atalık vazifemi yerine getirmiş olurum. *“Yol göstericinin vazifesi söylemektir. Dinlemezlerse, darılmasına değmez.”* demişler.
- Oğlum, insanların yaratılışında öyle bir özellik vardır ki onlar, dünyada elde ettiklerini daima en kıymetli adamları için bırakıp gitmeye çalışırlar.
- Bu dünyada benim elde ettiğim (de) bu sözlerdir. En kıymetli adamım ise sensin. Şimdi ölüme hazırlanırken, elde ettiklerimi sana yadigâr bırakmak istiyorum. İstiyorum (ki)
20. sen, onları okuyup kibirli olmayasın, yaramaz işlerden çekilesin. Öyle yaşa(yasın) ki, bu (yaşayış) senin temiz ecdatlarının adına lâyük olacak şekilde olsun.
- Oğlum! Senin anne ve babanın sülalesinin adlı- sanlı büyük hükümdarlar olduklarını bilmelisin. Baban
25. *Veşmgir’in oğlu Şemsülmeali Kabus’tur.* Neslin, *Gilan* şahlarından olan *Keyhosrov²* ve *Ebul Müeyyed³* evlatlarının sülalesindedir. Firdevsî, onların özgeçmişlerini kendi *“Şehname”*sinde anlatmıştır. Gilan şahlığı senin dedelerine ondan yadigâr kalmıştır.
30. Senin ninen, benim annem *“Merzbanname”* eserinin yazarı Şervin’in oğlu Rüstem’in oğlu şehzade Merzban’ın⁴ kızıydı. Onun onüçüncü babası Enuşirevan⁵ Adil padişahın kardeşi Gubad’ın oğlu Kabus⁶ idi. Senin annen Melik Gazı Soltan Mahmud Nasireddin’in kızı
35. idi⁷. Benim ninem, Deylemîler hükümdarı Firuzan’ın⁸

[18, 36 - 19, 15]

36. gızı idi.
37. Èy oğul, ağıllı ol, öz ecdadının ğedrini bil, na-
38. necibliye yol vèrme. Herçend men sende yahşılığ ela-
39. metleri ve hoşbehtlik nişaneleri görürem, lakin bu
40. sözleri tekrar ètmeyi lazım bilirem: èy oğul, bil ve
41. agah ol, benim ğètmeyim yahındır, senin de benim
42. dalımca gelmeyin o ğeder uzag dèyildir. Ona göre ne
43. ğeder ki, sağsan, gerek iş görüb fealiyyet göstere-

[19]

1. sen, belke, bèlelikle, ebedilik gazanasan. Ebedilik
2. müvegğetilikden üstündür. Ebediliyi ise yalnız bu
3. dünyada kazanmag olar. Bu dünya tarla kimi bir şey-
4. dir, yahşıdan- pisdən ne eksen onu de biçeceksen. Ebe-
5. dilik sarayının bünövresi müvegğeti olan bu dünyada
6. goyulmalıdır. Yahşı adamlar bu dünyada aslan tebi-
7. etli olarlar, pis adamlar ise it tebietli. İt tapdı-
8. ğı şeyi ordaca yèyer, aslan ise ovladığını başga yèr-
9. de. Bu dünya bir ovlagdır, sen ise ovçu, senin ovun
10. da- yahşı emellerin. Çalış indi yahşılığ èle ki,
11. sonra hèyrini göresen.
12. Èy oğul, onu da bil ki, bu nesihetnameni, bu ğiymet-
13. li kitabı men ğırh dörd fesilden ibaret yazdım.
14. **Ümid èdirem ki, bu kitab onu yazana, ohuyana, köçü-**
15. **rene ve dinleyene hoşbehtlik getirecekdir”.**

[18, 36 - 19, 15]

kızıydı.

Oğlum, akıllı ol, atalarının kadrini bil, soysuzluğa düşme. Aslında ben sende iyilik belirtileri ve bahtı açıklık izleri görüyorum. Fakat bu

40. sözleri (de) tekrar etmeyi lüzumlu görüyorum: Oğlum, bil ve haberdar ol ki benim ölümüm yakındır. Senin de benim peşim sıra gelmen o kadar uzak değildir. Ona göre, sağ olduğun müddetçe çalışıp faaliyet göster ki

[19]

1. belki böylelikle ebedîlik kazanırsın. Kalıcılık geçicilikten üstündür. Ebedîlik ise yalnız bu dünyada kazanılabilir. Bu dünya tarla gibi bir şeydir. İyiden, kötüden ne ekersen onu biçeceksin. Ebedîlik sarayının temeli, geçici olan bu dünyada atılmalıdır. İyi insanlar bu dünyada aslan tabiatlı, kötüler ise it tabiatlı olurlar. İt, bulduğu şeyi bulduğu yerde, aslan ise avladığını başka yerde yer. Bu dünya bir avlak, sen ise bir avcısın. Senin avın da
10. iyi işlerin(dir). Şimdi iyilik etmeye çalış ki, sonra (iyiliklerinin) hayrını göresin.
- Oğlum, bu nasihatnameyi, bu kıymetli kitabı kırk dört bölümden ibaret yazdığımı da bil.
- Bu kitabın, onu yazana, okuyana, çevirisini yapana*
15. *ve dinleyene mutluluk getireceğini ümit ediyorum.*

1. 2 BİRİNCİ FESİL

ALLAHI DERK ÈTMEK YOLU HAGGINDA

1. Èy oğul, bil ve agah ol ki, dünyada olan, olmayan
2. ve ola bilen her ne varsa, hamısını olduğu ki-
3. mi adam derk ède biler, yalnız o büyük yaradandan baş-
4. ga. Onu derk ètmeye yol yohdur, ondan savay ne varsa,
5. hamısı derk èdile biler. Sen yalnız o zaman hagg- taala-
6. nı derk ède bilersen ki, özün derkètmez olasan.
7. Derk èdilen nahış, derk èden ise neğgaş kimi bir
8. şeydir, eger madde nahış ğebul ètmirse, hêç bir neğ-
9. gaş onun üzerine nahış vurmağı bacarmaz. Görmür-
10. senmi, mum daşa nisbeten daha têt nahış ğebul
11. èden olduğundan ondan möhre hazırlayırlar, daşdan
12. ise hazırlamırlar. Dèmeli, derk èdilmiş her bir şey-
13. de bir derkolunma hüsusiyyeti var ve o, yaradanın neye
14. gabil olduğunu gösterir. Ona göre sen özüne baħ, yara-
15. dana baħma. Sen yaratılmışa diğget èt ki, yaradanı
16. egl ile derk ède bile sen. Ayıg ol, vaħtı elden vèrmeye-
17. sen, çünkü vaħt kèçicidir, kèçici şeyin ise evveli ve
18. sonu olar.
19. Bağlı gördüyün bu dünyanın bağlılığına hèyran
20. olma ve güman ètme ki, bu bağ hemişe açılmamış ga-
21. lacadır. Sen yaradanın yaħşılığları ve nè'metleri

[21]

1. haggında fikirleş, özü baresinde fikirleşme, çün-
2. ki yolu o adam daha çoħ azmış olar ki, yol olmayan
3. yerde yol aħtarsın. Pèyğember alèhisselam dèmişken:
4. *“allahın nè'metleri haggında fikirleşin, zatı hag-*
5. *gında fikirleşmeyin”*. “Eger bizi yaradan allah şe-
6. riet sahibleri vasitesi ile öz bendelerine onun yolu-

1. 2. BİRİNCİ BÖLÜM

ALLAH'I ANLAMAK HAKKINDA

1. Oğlum, bil ve haberdar ol ki insan, o büyük yaradan Allah'tan başka, dünyada olan, olmayan ve olabilen her ne varsa hepsini olduğu gibi anlayabilir. O'nu anlamaya yol yoktur. O'ndan başka ne varsa,
5. hepsi anlaşılabilir. Sen ancak kendi idrâkini kaybettiğin zaman Hak Teala'yı anlayabilirsin. İdrâk edilen nakış, idrâk eden ise nakkaş gibidir. Eğer madde nakış kabul etmiyorsa, hiç bir nakkaş onun üstüne nakış vurmaya beceremez. Mum,
10. taşa nisbeten daha kolay nakış kabul ettiğinden mühürü ondan hazırladıklarını görmüyor musun?!. Taştan ise (mühür) hazırlamıyorlar. Şu halde anlaşılma özelliği var ve o, yaradanın neye kadîr olduğunu gösterir. Ona göre sen (bir yaratılmış olan) kendine bak.
15. Yaradana bakma. Sen, yaratılmışa dikkat et ki, yaradanı akıl (yolu) ile anlayabilesin. Uyanık ol. Vaktini iyi değerlendir. Çünkü vakit geçicidir. Geçici olan şeyin ise başlangıcı ve sonu olur.
Baki gördüğün bu dünyaya hayran olup bel bağlama.
20. Bu bağ , ebediyyen çözülmeyecek zannetme.
Sen, yaradanın (bahşettiği) güzellikler ve nimetler

[21]

1. hakkında düşün. (Allah'ın) kendisi konusunda akıl yürütme.
Çünkü; yol olmayan yerde yol arayan adam, hiç yol bulamaz. Peygamber aleyhisselam : “ *Allah'ın nimetleri hakkında düşünün, zatı hakkında düşünmeyin*” demiştir. Eğer bizi yaratan Allah, şeriat sahipleri vasıtasıyla kullarına onun yolunu

[21, 7-37]

7. nu tapmağa cesaret etmek ihtiyarını vermese idi, heç
8. kesde o cür'et ola bilmezdi ki, allah- taalanın derk
9. edilmesi haggında bir söz dèye bilsin, çünki sen hag-
10. gı ne adlandırırın adlandır, ona ne kimi sifet vè-
11. rirsen vèr, bu, yaradanın ilahilik ve rübubiyetine
12. dèyil, yalnız senin acizlik ve miskinliyiine delalet
13. eder, çünki sen allahı heç vaht layiğ olduğu geder te'-
14. rifleye bilmezsen, bèle olan teğdirde sen onu neçe derk
15. ède bilersen ? Eger tövhidin ne olduğunu bilmek
16. isteyirsense, bil ki, senin üçün mümkün ola bilmeyen
17. her şey onun üçün mümkündür, meselen, teklik kimi.
18. Kim tekliyin mahiyetini anlasa, o, müşriklikden azad
19. olmuş olar. Teklik yalnız büyük yaradana hasdır, on-
20. dan başga ne varsa, hamısı cütdür.
21. Hüsusiyyetine göre ikileşen her şey ya terkibine
22. göre ikileşer, cisim kimi, ya parçalanmağına göre
23. ikileşer, eded kimi, ya cemlenmesine göre ikileşer,
24. sifet kimi, ya tezahüre göre ikileşer, cövher kimi, ya
25. menşeye göre ikileşer, esli ve fer'i kimi, ya mekana
26. göre ikileşer, feza ve boşlug kimi, ya vehme göre iki-
27. leşer, ağıl ve nefis kimi, ya müvazinete göre ikileşe
28. biler, tebiet ve suret kimi, ya garşılaşmaya göre iki-
29. leşe biler, oğşarlıg ve ferğlilik kimi, ya gurulu-
30. şuna göre ikileşe biler, madde ve unsur kimi, ya hadi-
31. senin başlanğıcına göre ikileşe biler, mekan ve za-
32. man kimi, ya heddine göre ikileşe biler, èhtimal ve
33. getilik kimi, ya gebul edilme nögtèyi- nezerinden iki
34. cür ola biler, azlıg ve çoğlug kimi, ya derk edilme
35. nögtèyi- nezerinden iki ola biler, varlıg ve yoğlug ki-
36. mi. Bunlar ne geder ziddiyetli ve eksli olsalar da, yè-
37. ne ikilik elametine malikdir ve heğigetde onları tek

[21, 7- 37]

- bulma iradesini vermeseydi, hiç kimsede
Allah-ü Teala'nın idrak edilmesi hakkında bir söz
diyebilme cüreti olamazdı. Çünkü sen Hakk'ı
10. ne ad ile adlandırırsan adlandır, O'na ne gibi sıfat ve-
rirsen ver bu, yaradanın ilahî ve aslî sıfatları olamaz.
Bu ancak senin acizlik ve miskinliğine delalet eder.
Çünkü sen Allah'ı hiçbir zaman layık olduğu kadar tarif
edemezsin. Böyle (aciz olduğun) halde sen, O'nu nasıl idrak
15. edebilirsin? Eğer tevhidin ne olduğunu bilmek
istiyorsan bil ki senin için mümkün olmayan
her şey O'nun için mümkündür. Mesela, teklik gibi.
Kim tekliğin mahiyetini anlasa o, müşriklikten
kurtulmuş olur. Teklik, yalnız büyük yaradana hastır.
20. O'ndan başka ne varsa hepsi çifttir.
Özelliğine göre ikileşen her şey ya birleşimine
göre ikileşir (cisim gibi), ya parçalanmasına göre
ikileşir (adet gibi), ya toplanmasına göre ikileşir
(sıfat gibi), ya oluşumuna göre ikileşir (maden gibi), ya
25. kaynağına göre ikileşir (aslı ve taklidi gibi), ya yerine göre iki-
leşir (feza ve boşluk gibi), ya kuruntuya göre iki-
leşir (akıl ve nefis gibi), ya dengeye göre ikileşebilir
(huy ve davranış gibi), ya karşılaş(tır)maya göre iki-
leşebilir (benzerlik ve farklılık gibi), ya kurulu-
30. şuna göre ikileşebilir (madde ve eleman gibi), ya hadi-
senin başlangıcına göre ikileşebilir(mekan ve zaman gibi),
ya derecesine göre ikileşebilir(ihtimal ve katılık gibi),
ya kabul edilme açısından iki çeşit olabilir (azlık ve çokluk gibi),
35. ya (da) idrak edilme açısından iki olabilir (varlık ve yokluk gibi).
Bunlar ne kadar zıt ve aksi olsalar da yine
ikilik belirtilerine sahiptirler. Gerçekte onlara "tek"

[21, 38 - 22, 20]

38. adlandırmag olmaz. Teklik yalnız allaha aiddir. İki-
39. lik hüsusiyyeti olan ne varsa, onların hêç biri allah
40. ola bilmez. Tövhidin mahiyyeti ondan ibaretdir ki,
41. üreyine gelen her şeyin allah olmadığını bilesen,
42. onların şeriki ve tayı olmayan bir allah terefinden
43. yaradıldığını ğebul èdesen.

1.3. İKİNCİ FESİL

PEYĞEMBERLERİN YARANMASI HAGGINDA

[22]

1. Èy oğul, bil ki, büyük yaradan bu dünyanı meğsedle
2. yaratmış, hedere yaratmamışdır, onu edalet ve
3. hikmet esasında gurmuşdur, çünkü o, varlığın yohlug-
4. dan, hêyrin şerden, bolluğun gıtlıgdan, güzelliyn
5. èybecerlikden daha yahşı olduğunu bilirdi. O bunla-
6. rın her ikisini bilir ve her ikisini yaratmağa gadir
7. idi, lakin o, yahşılarını yarattı, bildiyinin eksi-
8. ne ètmedi, her şeyi vahtında ve edalet esasında yarat-
9. dı, cehd, fesad ve nadanlıg esasında yaratmadı. Bèle-
10. likle, dünyanın bünövresi hikmetle goyuldu, her ne
11. güzel idise, onu da yarattı. O ède bilerdi ki, güneş-
12. siz işig vèrsin, buludsuz yağış yağdırsın, terkibsiz
13. madde yaratsın, ulduzlara èhtiyac olmasın, yahşı ve
14. pis hadiseler cereyan ètsin, lakin dünya ganuna uyğun-
15. lug esasında gurulduğundan o, sebebsiz olarag hêç bir
16. şey yaratmadı ve bu sebebi dünyanı nizama salan bir
17. vasite ètdi. Bu vasite ortalıgdan galhısa, işleri niza-
18. ma salan sebab de ortalıgdan galhar, sebab ortalıgdan
19. galhdıgdı ise bütün nezm- nizam da pozular. Her bir
20. işde nizam olduğu kimi onu yaradan vasite de lazım

[21, 38 - 22, 20]

- demek olmaz. Teklik yalnız Allah'a aittir. İki-lik özelliği olan ne varsa, onların hiç biri Allah
40. olamaz. Tevhidin mahiyeti; zannettiğin her şeyin Allah olmadığını bilmek ve onların, eşi- ortağı olmayan , bir olan Allah tarafından yaratıldığını kabul etmekten ibarettir.

1. 3. İKİNCİ BÖLÜM

PEYGAMBERLERİN YARATILMASI HAKKINDA

[22]

1. Oğlum, büyük yaradan bu dünyayı (bir) maksatla yaratmıştır. Boş yere yaratmamıştır. Onu adalet ve ibret esasında kurmuştur. Çünkü O, varlığın yokluktan, iyiliğin kötülükten, bolluğun kıtlıktan, güzelliğin çirkinlikten daha iyi olduğunu biliyordu. O, bunların her ikisini de bilirdi ve her ikisini de yaratmağa kâdirdi. Fakat O, iyileri yarattı. Bildiğinin aksine etmedi. Her şeyi vaktinde ve adalet esasında yarattı. Gayret, fitne ve gaflet esasında yaratmadı. Böyle-
10. likle dünyanın temeli hikmetle atıldı. Güzel olan her ne idiye onu da yarattı. O, güneşsiz ışık vermeye, bulutsuz yağış yağdırmaya, birleşimsiz madde yaratmaya kâdirdi. (O , isteseydi) yıldızlara ihtiyaç olmaz, iyi ve kötü olaylar olurdu. Fakat dünya (O'nun ilâhi)kanununa uygunluk
15. esasında kurulduğundan O, sebepsiz olarak hiç bir şeyi yaratmadı. Bu sebebi (de) dünyayı düzene sokan bir vasıta kıldı. Bu vasıta ortalıktan kalksa, işleri düzene koyan sebep de ortalıktan kalkar. Sebep ortalıktan kalktığında ise bütün tertip- düzen de bozulur. Her
20. işte bir düzen olduğu gibi, o düzeni yaratan vasıta da lazım

[22, 21 - 23, 28]

21. olar. Vasiteni ona göre yaratmışdır ki, biri hakim
22. olsun, biri mehkum, biri ruzi vèren olsun, biri ruzi

[23]

1. yèyen. Bu ikilik ise allahın tekliyine delalet èder.
2. Dèmeli, sen yalnız vasiteni göre bilersen. Ona göre
3. diğğetli ol ki, az ve çoğluğu vasiteden dèyil, vasiteni
4. yaradan allahdan bilesen. Eger torpag mehsul vèrmir-
5. se, onu teğsirkar hèsab ètme, eger ulduz edaletli ger-
6. diğ ètmirse, onu müğessir sayma. Ulduzların edalet ve
7. zülmden ne geder heberi var ise, yèrin de mehsul yetir-
8. mekden o geder heberi var.
9. Torpag şirin mèyve ekilen yèrde zeher bitire bilme-
10. diyi kimi, ulduzlar da öz bildiklerini ède bilmezler,
11. yahşılığa adet ètmiş olan pislik ède bilmez.
12. Dünya hikmetle bezendirilmiş olduğundan ona zinet
13. de lazım idi. Bu dünyaya diğğetle bağ ki, onun zineti-
14. ni görebilesen. Bu zinet nebatat, hèyvanat, yèmek, içmek,
15. gèyim ve mühtelif nè'metlerden ibaretdir. Bunlar ha-
16. mısı hikmet esasında yaradılmışdır, nèce ki, özü
17. bu barede dèyir:
18. ***“Biz yèri, göyü ve onlar arasında ne varsa, hamı-***
19. ***sını eyvence üçün yaratmadıg, onları biz hikmetle***
20. ***yaratdıg”⁹***
21. İndi ki, sen dünyanın allah terefinden hedere ya-
22. radılmadıgını bildin, onu da bilmelisen ki, bu ya-
23. radılan nè'metler kime ise ruzi vèrilmese idi me'na-
24. sızlıg olardı. Ruzi ona dèyerler ki, sen çöreyi
25. èhtiyacı olana vèresen ki, o da yèye. Bağ, edalet buna
26. dèyerler. O, insanları yaratmag istedi ki, onlara ruzi
27. vèrsin, indiki, insanlar yaranıbdır, dèmeli, bütün
28. nè'metler onlarıdır.

[22, 21 - 23, 28]

olur. Vasıtayı (da) biri hakim biri mahkûm,
biri azık veren biri o azığı yiyen olacak şekilde yaratmıştır.

[23]

1. Bu ikilik ise Allah'ın teklîğini belirtir.
Şu halde sen yalnız vasıtayı görebilirsin. Ona göre dikkatli ol ki, azlığı ve çokluğu vasıttadan değil, vasıtayı yaratan Allah'tan bilesin. Eğer toprak mahsul vermiyorsa
5. onu etkili hesap etme. Eğer yıldız düzenli dolaşmıyorsa onu suçlu sayma. (*) Yıldızların adalet ve zulümden ne kadar haberi varsa, yerin de mahsul yetirmekten o kadar haberi var(dır).
Toprak, tatlı meyve ekilen yerde zehir bitiremediği
10. gibi, yıldızlar da kendi bildiklerini yapamazlar.
İyiliği adet etmiş olan, kötülük edemez.
Dünya gizli sırlarla bezendirilmiş olduğundan ona süs de lazımdı. Onun süsünü görebilmek için dünyaya dikkatle bak.
Bu süsler bitkiler, hayvanlar, yemek, içmek,
15. giyim ve çeşitli nimetlerden ibarettir. Bunların hepsi ilâhi bir sırla yaratılmıştır. Allah, bu konuda (şöyle) diyor:
“Biz, yeri göğü ve onlar arasında ne varsa hepsini
20. **eğlence için yaratmadık. Biz onları sırlarla yarattık.”⁹ (*)**
Eğer sen, dünyanın Allah tarafından boş yere yaratılmadığını bildiysen, şunu da bilmelisin ki bu yaratılan nimetlerin hepsi kime ise (onlara) rızık verilmeseydi manasızlık olurdu. Rızık ona derler ki, sen ekmeği
25. ihtiyacı olana veresin, o da yesin. Bak (işte), adalet buna derler. O, insanları rızık vermek için yaratmak istedi.
Şimdi insanlar yararlanıyorsa. demek ki tüm nimetler onlarındır.

---

⁹ *Falın kaderle ilgisine inananlara istinaden (ç.n.)*

^{**} *Dûhan S. 38, 39 (ç.n)*

[23, 29 - 24, 14]

29. Lakin insanlara dövlet ve gayda- ganun lazımdır,
30. dövlet ise rehbersiz keçine bilmez, çünkü edalet ve
31. gayda- ganun olmadıgda ruzi yèyen adam ruzi vèrenin
32. ğedir- ğiyetini bilmez. Bu ise ruzi vèrenin nõğsanı
33. olar ki, o öz nè'metini nadana vère. Ruzi vèren nõğsan-
34. sız olduğundan öz ruzi yèyenlerini nadan goymadı. O
35. özü Gur'anda bële deyir: **"insanların bilmediklerini**
36. **onlara öyretdi"**.
37. O, pèyğemberler gönderdi ki, onlar bilik, ruzi yè-
38. mek ve ruzi vèrene şükür ètmek gayda- ganunlarını in-
39. sanlara öyretsinler, bëlelikle, dünyanın esası edalet-
40. le, edaletin tekmilliyi hikmetle, hikmetin tamlığı
41. nè'metle, nè'metin bütövlüyü ruzi alanlarla, ruzi alan-
42. ların kamilliyi yolgösterici pèyğemberle tamamlansın.

[24]

1. Pèyğemberin ruzi alanlardan üstünlüyü orasında-
2. dır ki, onlar ruzi yèyenlere ruziye çatmag yolunu gösterirler.
3. Dèmeli, eger ağıl gözü ile bahsan, görersen ki,
4. ruzi alan aldığı ruzi ve nè'met müğabilinde, arzu ve
5. isteklerinin yèrine yètirilmesi hatirine öz rehberi-
6. nin haggını è'tiraf ètmeye ve ruzi vèrenine minnetdar
7. olduğunu bildirmeye borcludur. Dèmek, pèyğemberlerin
8. hagg olduğuna inanmalısın, onlardan kömek ummalı-
9. san ve Ademden tutmuş Mehemmede geder (*allah onla-*
10. *rın hamısına rehmet èlesin*) bütün pèyğemberlerin düz
11. danışan olduğunu ğebul ètmelisen, dinin dèdikleri-
12. ne emel ètmelisen, şükür ve niyazda èhmallığ göster-
13. melisen, haggın buyruglarını yèrine yètirmelisen ki,
14. bëlelikle, yahşı ad kazanıb te'riflensesen.

[23, 29 - 24, 14]

Fakat insanlara varlık ve tertip- düzen lazımdır.

30. Varlık ise rehbersiz idare edilmez. Çünkü adalet ve tertip- düzen olmadığında rızık yiyen insan, rızık verenin kadir- kıymetini bilmez. Rızık nanköre verseydi bu , rızık verenin noksanı olurdu. Rızık veren noksan- sız olduğundan verdiği rızık yiyenlerini mahrum bırakmadı.O,
35. kendisi Kuran'da böyle diyor: ***“İnsanların bilmediklerini onlara öğretti”***
- O, (insanlara) bilgiyi, rızık yemeyi ve rızık verene şükür etmeyi öğretmek üzere peygamberler gönderdi. Böylelikle dünyanın esası adaletle,
40. adaletin tamamlığı bilgiyle, bilginin tamlığı nimetle, nimetin bereketi rızık alanlarla, rızık alanların olgunluğu yol gösterici peygamberlerle tamamlansın.

[24]

1. Peygamberlerin rızık alanlardan üstünlüğü onların rızık yiyenlere rızık bulma yolunu göstermelerindedir. Eğer akıl gözü ile bakarsan, rızık alanın, aldığı rızık ve nimet karşılığında, arzu ve isteklerinin yerine
5. getirilmesi hatırına kendi rehberinin hakkını itiraf etmeye ve rızık verenine minnettar olduğunu bildirmeye borçlu olduğunu söylemek lazımdır. O halde, peygamberlerin hak olduğuna inanmalı, onlardan yardım ummalısın. Adem'den , Muhammed'e kadar (Allah onların
10. hepsine rahmet eylesin) bütün peygamberlerin doğru söylediklerini kabul etmelisin. Dinin dediklerini yapmalısın . Şükür ve niyazda ihmallik gösterme-(*) (me)lisin. Hakk'ın buyruklarını yerine getirmelisin ki, böylelikle iyi bir ad kazanıp övülesin.

---

* Metinde 'me' olumsuzluk eki eksik yazılmış (ç.n)

[25, 1 - 26, 7]

1. 4. ÜÇÜNCÜ FESİL

NÈ'MET SAHİBLERİNE MİNNETDARLIĞI HAKKINDA

[25]

1. Èy oğul, bil ki, nè'met sahibine minnetdarlığı la-
2. zımdır, bu hamıya vacibdir, özü de onun layiğ
3. olduğı geder dèyil, buyurulan ğeder, çünkü eger hamı bu-
4. gün ömrü boyu yalnız şükürle meşğul olsa, yène onun
5. layiğ olduğunun minde birini yèrine yètire bilmez.
6. Eger allah her vèrdiyi nè'met garşısında azca bèle
7. şükür istese, bu oldugca çoğ olar, ona göre islam di-
8. ninde taet bèşdir, bunların ikisi yalnız varlılara,
9. üçü ise hamıya aiddir. Bunlardan biri (haggi) dil-
10. de iğrar èdib ürekde tesdiğ ètmek, o biri bèş defe
11. namaz gılmag, üçüncüsü ise otuzgünlük oruc tutmagdır.
12. Şehadet hagdan başga her şeyi inkar ètmeyin deli-
13. lidir, namaz bendeliyi iğrar ètmek üçün sidğle dèyi-
14. len söz, oruc ise allah- taalaya vèrilen ve'di tesdiğ
15. üçündür. Èle ki, dèdin: men bendeyem, gerek bendelik
16. bağıni da boynuna bağlayasan, èle ki, dèdin: o, ağadır,
17. gerek ağanın buyruğuna da gulag asasan.
18. İsteyirsen ki, gulun sene itaet ètsin, sen de öz ağa-
19. na itaet ètmekden boyun gaçırma, boyun gaçırсан, öz
20. gulundan itaet gözleme, çünkü senin öz guluna ètdiyin

[26]

1. merhemet allahın sene gösterdiyini merhemetden çoğ ola
2. bilmez.
3. İtaet ètmeyen bende olma¹⁰, çünkü itaet ètmeyen
4. bende allahlıg iddiasına başlar ve tèt mehv olar.

5.

Bèyt

6.

Layiğdir vurulsa o gulun başı

7.

Ki, allahlıg ède her addımbaşı.

1. 4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NİMET SAHİPLERİNE MİNNETARLIK HAKKINDA

1. Oğlum, nimet(lerin) sahibine minnettarlık borç-
luyuz. Bu herkese vaciptir. Bu minnettarlık (şüphesiz) O'nun layık olduğu
kadar değil, O'nun buyurduğu kadar olacak. Çünkü, herkes bir
ömür boyu sadece şükürle meşgul olsa yine de O'nun
5. layık olduğunun binde biri kadar şükretmiş olamaz.
Eğer Allah, her verdiği nimet karşılığında azıcık bile
şükür istese, bu oldukça çok olur(du). Bunun için
İslam dininde beş farz vardır. Bunlardan ikisi yalnız varlıklılara,
üçü ise herkese aittir. Bunlardan biri Hakk'ı dil ile
10. ikrar edip kalp ile tasdik etmektir. Diğeri (günde) beş defa (vakit)
namaz(ı) kılmak, üçüncüsü ise otuz günlük (Ramazan) oruc(u) tutmaktır.
(Kelime- i) Şehadet, Allah'tan başka tanrı kabul etmemenin delilidir.
Namaz, kulluğu kabul için sadakatle yalvarış,
oruç ise, Allah-ü Teala'ya verilen sözü tasdik
15. içindir. Madem ki: "Ben kulum" dedin; kulluk
bağını da boynuna bağlaman gerekir. Madem ki: "O, ağadır"
dedin; ağanın buyruğuna da kulak asman gerekir.
Hizmetçilerinin sana itaat etmelerini istiyorsan, sen de kendi sahibine
itaat etmekten imtina etme. İmtina edersen kendi
20. hizmetindekilerden (de) itaat bekleme. Çünkü senin kendi hizmetçilerine ettiğin

[26]

1. merhamet, Allah'ın sana gösterdiği merhametten çok
olamaz.
İtaat etmeyen kul olma ¹⁰. Çünkü itaat etmeyen
kul , Allahlık iddiasına başlar ve tez mahvolur.

5.

Beyit

Layıktır vurulsa o kulun başı

Ki, allahlık taslaya her adımbaşı.

[26, 8 - 38]

8. Bil ve agah ol ki, namaz ve oruc allaha hasdır, on-
9. da èhmallığı ètme, hasda èhmallığı èden halga aid olan
10. bütün işlerden mehrum olar. Onu da bilmelisen ki,
11. bizim şeriet sahibi namazı bütün dine beraber hèsab
12. ètmişdir: kim namazdan el çekse, o bütün dinden el
13. çekmiş olar...
14. Amandır, oğlum, dünyada boş şeylere gönül vèrme
15. ve dème ki, namazı gılmamag da olar. Eger sen nama-
16. zı din hatirine gılmag istemesen, hèç olmazsa sağlam
17. düşünce esasında gıl. Bilmelisen ki, dèyilenlere gö-
18. re, namazın bir nèçe fadası vardır: birincisi, bèş
19. defe vacib namaz gılan adamın hemişe bedeni ve
20. paltarı temiz olar, temizlik ise, her halda, natemiz-
21. likden yaşlıdır; ikincisi, o, tekebbür ve gèybetden
22. uzag olar, çünkü namazın esasını tevazökarlığı teş-
23. kil èdir, tebietini tevazökarlığa alışdırsan, beden
24. de tevazökarlığa adet èder. Bütün ağılı adamlara
25. me'lumdur ki, kim kimin tayı olmag isteyirse, mütleg
26. gèdib ona goşulmalıdır. Hoşbeht ve varlı olmag
27. isteyenler varlılara uyğunlaşmalı, bedbeht olmag is-
28. teyenler ise bedbehtlerle durub oturmalıdır. Bütün
29. ağılı adamların fikrine göre, islam dininden güv-
30. vetli hèç bir dövlet, onun emrinden gudretli hèç bir
31. güvvet yohdur. Dèmeli, eger sen ebedi dövlet ve nè'met
32. sahibi olmag isteyirsense, dövlet sahibleri ile yaşın-
33. lıg ètmeye çalış ve hemişe onların emrlerini yèrine
34. yètir, onların eksine gètme ki, bedbeht ve günahkar ol-
35. mayasan.
36. Amandır, èy oğul, namazı ele salma, onun rük'etle-
37. rinin ve secdelerinin natamamlığına istèhza ètme bu
38. ne dine yaraşar, ne dünyaya.

[26, 8- 38]

- Bil ve haberdar ol ki, namaz ve oruç Allah'a aittir, on(lar)da ihmallik etme. Allah'a ait olan işlerde ihmallik eden, insanlara ait olan
10. bütün işlerden nasipsiz kalır. Şunu da bilmelisin ki, din alimleri namazı bütün dine eşit saymışlardır. Kim namazı terketse, o bütün dini terk etmiş olur... Aman oğlum, dünyada boş şeylere gönül verme
15. ve "namazı kılmamak da olur" deme. Eğer sen namazı din hatırına kılmak isteme(z)sen hiç olmazsa kusursuz akıl (sahibi olduğun için) kıl. Bilmelisin ki, denilenlere göre namazın bir çok faydası vardır: Birincisi, (günde) beş defa vacip(*)namaz kılan adamın bedeni ve
20. elbisesi temiz olur. Temizlik ise herhalde pislik-ten güzeldir. İkincisi o, kibir ve gıybetten uzak olur. Çünkü namazın esasını alçak gönüllülük teşkil eder. Tabiatını alçak gönüllülüğe alıştıırırsan, bedeninde alçak gönüllülüğe alışır. Bütün akıllı adamlarca
25. bilindir ki, kim kimin eşi olmak istiyorsa mutlaka gidip onunla eş olmalıdır. Mutlu ve zengin olmak isteyenler varlıklılarla dost olmalı, mutsuz olmak isteyenlerse mutsuzlarla durup oturmalıdır. Bütün akıllı adamların fikrine göre İslam dininden kuvvetli
30. hiç bir zenginlik, onun emrinden kudretli hiç bir kuvvet yoktur. Şu halde , eğer sen ebedî bir zenginlik ve nimet sahibi olmak istiyorsan (bu zenginliğe) sahip olanlarla yakınlık etmeye çalış ve her zaman onların emirlerini yerine
35. getir. Onların aksine gitme ki, talihsiz ve günahkâr olmayasın.. Oğlum sakın ha, namazla dalga geçme! Onun rekatlarının ve secdelerinin eksik (olduğunu düşünüp) alay etme. Bu ne dine yaraşır, ne (de) dünyaya.

---

* Farz olmalı. (ç. n.)

[26, 39 - 27, 24]

39. Èy oğul, onu da bilmelisen ki, oruc ilde bir defe
40. èdilen itaetdir, onu yèrine yètirmemek insafsızlıg
41. olar. Ağıllı adamlar bèle bir şeyi özlerine reva gör-
42. mezler, gerek sen de görmeyesen. Oruclug ayı ifratsız

[27]

1. kèçe bilmir, lakin sen çalış ifrata yol vèrme. Gördün
2. ki, bèş mö'teber, inanılmış ülema oruc tutub, sen de
3. onlarla birlikde oruc tut, onlar oruclarını yèyende,
4. sen de yè! Nadanların sözüne uyma, bil ve agah ol ki,
5. allah- taalanın senin ac ve tohluğuna èhtiyacı yoğdur.
6. Oruc allah terefinden senin var- dövletine ve özüne
7. vurulan möhürden ibaretdir. Bu möhrü mal ve bedenin
8. yalnız bir hissesine dèyil, belke bütün üzvlerine vuru-
9. lur: el- ayağā, göze, gulağā, garına. Bunların hamı-
10. sını möhürleyir ki, bütün bu üzvleri fişğ- fücür, nala-
11. yiğ iş ve bed emellerden temiz sahlaya bilesen, möh-
12. rün şertlerini yèrine yètire bilesen.
13. Èy oğul, bil ve agah ol: orucluğun en büyük meğse-
14. di ondadır ki, sen gündüz yèmeyib aħşama sahladığın
15. çöreyi, gündüz özüne ayırdığın èhtiyacı olanlara
16. vèresen ki, zehmetinin faydasını görmüş olasan, èle
17. bu zehmet ona göre lazımdır ki, onun hèyri èhtiyacı
18. olana çatsın.
19. Èy oğul, diğğetli ol ki, hamıya aid olan bu üç ita-
20. etde èhmallıg ètmeyesen, çünki bu üç itaeti yèrine yè-
21. tirmemeye hèç üzr ve behane yoğdur. Lakin yalnız var-
22. lılara aid olan iki itaetde üzrlü sebeb oldugda,
23. èhmallıg ètmek mümkündür. Bu barede çoğ danışmag
24. olar, lakin zeruri ne vardısa, hamısını dèdim.

[26, 39 - 27, 24]

Ey oğlum! Şunu da bilmelisin ki, oruç yılda bir defa

40. yapılan ibadettir. Onu yerine getirmemek insafsızlık olur.
Akıllı adamlar böyle bir şeyi kendilerine reva görmezler.
Senin de görmemen gerek. Oruç ayında (insan) haddi aşmadan

[27]

1. geçemiyor. Fakat sen haddi aşmamaya çalış. Beş muteber,
güvenilir alimi oruç tutuyor görürsen sen de
onlarla birlikte oruç tut. Onlar oruçlarını yediğinde,
sen de ye! Cahillerin sözüne uyma! Bil ve haberdar ol ki,
5. Allah-ü Teala'nın senin aç ve tokluğuna ihtiyacı yoktur.
Oruç, Allah tarafından senin mal-mülküne ve benliğine
vurulan mühürden ibarettir. Bu mühür, mal ve bedenini
yalnız bir bölümüne değil, belki bütün bölümlerine vurulur: Ele, ayağa, göze, kulağa, karına. Bunların hepsini
10. mühürlüyor ki, bütün bu uzuvları sapıklık- ahlaksızlık, yakışmayan iş ve kötü amellerden temiz saklayabilesin. Mührün gereğini yerine getirebilesin.
Oğlum! Bil ve haberdar ol ki, orucun en büyük amacı gündüz yemeyip, akşama sakladığın ekmeği,
15. gündüz kendine ayırdığını, ihtiyacı olanlara verebilmektir.
Ancak o zaman bu zahmetinin faydasını görmüş olursun.
Zahmetin, ihtiyacı olanlara hayrı dokunursa o zaman (o) zahmeti çekmeye değer.
Oğlum, dikkatli ol ki, bütün müslümanlara ait olan şu üç ita-
20. atte ihmallik etmeyesin. Çünkü bu üç ibadeti ( ) yerine getirmemeye hiç özür ve bahane yoktur. Lâkin yalnız varlıklılara ait olan iki ibadette(**) geçerli sebep olduğunda ihmallik etmek mümkündür. Bu konuda (daha) çok konuşulabilir, fakat mutlak gerekli olan ne var idiyse hepsini dedim.

* K.Şehadet, namaz, oruç (ç.n)

** Hac, zekat (ç.n)

[28, 1 - 29, 7]

1. 5. DÖRDÜNCÜ FESİL

İMKAN OLDUGDA İTAETİN ARTIRILMASI HAGGINDA

1. Ey oğul, bil ki, allah varlılar ve seçilmiş ben-
2. deleri için daha iki dini vezife te'yin etmiştir,
3. bunlardan biri hecc, diğeri ise zekattır. Buyurmuş-
4. dur ki, kimin imkanı varsa, onun evini ziyaret etsin,
5. yoğdursa, etmesin. Görmürsenmi bu dünyada da şah sa-
6. rayının gapıları yalnız dövletli adamların üzüne
7. açığ olur.
8. Heccin şerti sefere çığmagdır, yoğsullara sefere
9. çığmağı emr etmek ise nadanlığ olar, çünkü imkansız
10. sefere çığmag tehlikelidir. Lakin imkanın oldugda
11. sefere çığmasan, dünyanın keğ ve lezzeti natamam
12. galar. Dünyanın tam keğ ve lezzeti ondadır ki, gör-
13. mediyin şeyleri göresen, yemediyin şeyleri yeyesen
14. entiğe ve nadir şeyler alasan. Sefere çığmadan beğle
15. şeyleri elde etmek mümkün deydirdir. Sefere çığmış
16. adamlar dünya görmüş, tecrübeli, ağıllı ve hoşbeht
17. hesab edilirler, çünkü onlar eşidilmemiş sözleri
18. eşitmiş, görülmemiş şeyleri görmüş olarlar. Yah-
19. şı deydibler: " eşitmek hara, görmek hara ! " heğ kes
20. dünya görmüş adamları görmemişlere beraber tutmaz.
21. Ona göre deydibler ki :

[29]

1. Şe'r
2. *Dünya görmüşleri ağıllı insan*
3. *Dünya görmemişle tutmamış yeğsan!*
4. Demeli, dövletlilere seferi ona göre vacib buyurub-
5. dur ki onun verdiyi ne'metin gedrini bilsinler, bu ne'-
6. meti ağız lezzeti ile yeyib allahın emrini yerine ye-
7. tirsinler ve onun evini ziyarete geğsinler. Lakin bu-

1. 5. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İMKAN OLDUĞUNDA İBADETİN ARTIRILMASI HAKKINDA

1. Oğlum, bil ki Allah, zengin ve seçkin kul-
ları için iki dinî vazife daha vermiştir.
Bunlardan biri hac, diğeri ise zekattır. “Kimin
imkânı varsa O’nun evini ziyaret etsin, yoksa
5. etmesin” buyurmuştur. Görmüyor musun, bu dünyada da şah sa-
rayının kapıları yalnız varlıklı adamların yüzüne
açık olur.
Haccın şartı sefere çıkmaktır. Yoksullara sefere
çıkmayı emretmek ise haksızlık olur. Çünkü imkansız
10. sefere çıkmak tehlikelidir. Lakin imkanın olduğunda
sefere çıkma(z)san, dünyanın keyif ve lezzeti eksik
kalır. Görmediğin şeyleri göresin, yemediğin şeyleri yiyessin,
antika ve nadir şeyleri alasin ki dünyanın tam keyif
ve lezzeti ondadır. Sefere çıkmadan böyle
15. şeyleri elde etmek mümkün değildir. Sefere çıkmış
insanlar dünya görmüş, tecrübeli, akıllı ve mutlu sayılırlar. Çünkü onlar,
işitilmemiş sözleri işitmiş, görülmemiş şeyleri görmüş olurlar. Güzel
söylerler: “*İşitmek nere, görmek nere !*” hiç kimse
20. dünya görmüş insanları, görmemişlere eşit tutmaz.
Onun için derler ki:

[29]

Şiir

1. *Dünya görmüş insanları, akıllı
Dünya görmemişle tutmamış aynı !*
Şu halde (Allah), varlıklılara seferi, verdiği ni-
5. metin kadrini bilsinler, bu nimet(ler)i ağız tadı ile yiyip
emrini yerine getirsinler ve O’nun evini ziyarete git-
sinler diye vacip (*)buyurmuştur. Fakat bu-

---

* “Farz” olmalı.(ç.n)

[29, 8- 38]

8. nu yoħsul, imkansız ve eliboş adamlara buyurmayıb-
9. dir. Bu barede men de aşığıdaki iki bèytdè dèmişem :

10. *Rubai*

11. *Yar meni çağırmayıb, yèr vèrmirse èyvanda,*
12. *“Yoħsulsan, gelme” dèyib, ħar èdirse her yanda,*
13. *Onda tagsır görmeyin, baħ o büyük allah da*
14. *Öz èvine çağırır, insan yoħsul olanda.*

15. Yoħsul hecce gètse, özünü tehlukeye salmış olar.

16. Dövletlilere aid işlere baş goşan yoħsul sağlam ada-
17. ma aid işlerle meşgul olan ħesteye benzer ve onun
18. veziyyeti biri dövletli o biri yoħsul olan o iki hacı-
19. nın ehvalatına oħşar.

20. *Ehvalat* . Bir defe Buħara emiri hecce gètmek
21. ħerarna gelir. O çoħ varlı idi, karvan içerisinde
22. ondan dövletlisi yoħ idi. Yüzden yuħarı yüklü devesi
23. olan bu emir bezekli keçavede oturub sehrada yırğala-
24. na- yırğalana, ħumarlana- ħumarlana yol gèdirdi. Ona
25. ne lazım idise her şeyi var idi. Onunla birlikde, döv-
26. letlilerle beraber, yoħsullar destesi de hecce gèdir-
27. di. Onlar Erefata¹¹ çatdıgda, ayagyalın, başıaçıg, ac-
28. susuz, ayakları gabar çalmış bir derviş emiri o tem-
29. teragla gördükde üzünü ona çevirib dèyir: “*Ġiyamet*
30. *günü seninle benim mükafatım èyni olacagdır, amma*
31. *sen gör ne naz- nè 'met içerisinde gèdirsen, men ise ezab*
32. *ve eziyyet içerisinde ?!*”

33. Buħara emiri dèyir: “*Allah èlemesin benimle se-*
34. *nin mükafatımız èyni olsun, eger men bilseydim, se-*
35. *ninle benim mükafatımız her ikisi èyni olacag, heç*
36. *sehraya gèdem basmazdım*” .

37. Derviş soruşur: “*Ne üçün ?*” .

38. Emir dèyir: “*Ona göre ki, men allah buyruğu ile*

[29, 8- 38]

nu yoksul, imkansız ve eliboş insanlara buyurmamıştır. Bu anlamda ben de aşağıdaki iki beyitte (şöyle) dedim:

10.

Rubai

*Yar, beni çağırmaııp eyvanda yer vermiyorsa,
“Yoksulsan gelme” deyip, her yanda rezil ediyorsa,
Onda kusur görmeyin, bak o büyük Allah da
İnsan yoksul olduğu(zaman) kendi evine çağırıyor,.*

15.

Yoksul hacca gitse, kendini tehlikeye atmış olur. Varlıklılara ait işlere yeltenen yoksul, sağlam insana ait işlerle meşgul olan hastaya benzer. Onun vaziyeti biri zengin, öbürü yoksul olan iki hacının hadisesini andırır.

20.

Hadise: Günün birinde Buhara emiri hacca gitmeye karar verir. O, çok zengindi. (Katıldığı hac) kervan(1) içerisinde ondan zengini yoktu. Yüzden fazla yüklü devesi olan bu emir, süslü (bir) tahtrevanda oturmuş çölde salına salına, keyiflene keyiflene yol alıyordu. Ona

25.

ne lazım idi ise her şeyi vardı. Onunla birlikte, zenginler(in) (yanında), on kişi kadar yoksul da hacca gidiyordu. Onlar Arafat’a vardıklarında, yalınayak, başı açık, aç- susuz, ayakları kabarmış bir derviş, emiri o debdebe ile görünce ona dönerek (şöyle) diyor: “*Kıyamet Günü*

30.

seninle benim mükâfatım aynı olacaktır. Amma bak sen ne refah içerisinde, ben ise azap ve eziyet içinde?!”

Buhara emiri: “*Benimle senin mükâfatımızın aynı olmasını Allah göstermesin! Eğer seninle*

35.

mükâfatımızın aynı olacağını bilseydim sahraya hiç ayak basmazdım” diyor.

Derviş “*Niçin?”* (diye) soruyor.

Emir (şöyle) diyor: “*Şunun için: Ben, Allah’ın emri üzerine*

[29, 39 - 30, 26]

39. *gelmişem, sen sen ise onun emrine mühalif hareket edib-*
40. *sen, meni çağırıblar, men gonağam, sen ise tüfeyli.*
41. *Çağırılmış gonag ile çağırılmamışın hörmeti ey-*
42. *ni ola bilermi? Hagg- taala dövletlileri çağırmış,*

[30]

1. *yoğsullara ise bèle demişdir: "Özünü öz elinizle*
2. *tehlükeye salmayın!". Sen allahın emri olmadan, yoğ-*
3. *sul, ac- yalavac halda çöl- biyabana çiharag özünü teh-*
4. *lüke gucağına atıbsan, allahın buyruğına emel ètme-*
5. *misen, neye esasen sen emre bağanlarla beraberlik ède*
6. *bilersen? Kimin imkanı olub hecce gèdirse, o, alla-*
7. *hın da tapşırığını yèrine yètirmiş olur, onun da*
8. *neziri ğebul, duası müstecab olur".*
9. *Èy oğul, eger senin de hecce gètmek imkanın olsa,*
10. *ğesislik ètme. Hecce gètmek üçün beş şert lazımdır:*
11. *ğüvvet, nè'met, vaht, hörmet ve emin- amanlıg. Eger bun-*
12. *lar sene nesib olsa, tam istifade ètmeye çalış. Bil-*
13. *melisen ki, hecc yalnız kifayet geder var- dövlet olan*
14. *zaman meslehetdir, onu gelen ile te'hire salmağın*
15. *günahı yoğdur.*
16. *Lakin zekat o taetdendir ki, imkan olan yerde onu*
17. *te'hire salmag olmaz, onu vèrmemek üzrlü sayıla bil-*
18. *mez. Allah zekat vèrenleri özüne yahın hèsab èt-*
19. *mişdir.*
20. *Başğalarına zekat vèren adam reyyet arasındaki*
21. *şah kimidir, o, ruzi vèren olar, başğaları ruzi yèyen.*
22. *Hagg- taala bèle lazım bilmişdir ki, be'zileri yoğ-*
23. *sul olsun, be'zileri varlı. Elbette, o isteseydi hamı-*
24. *nı varlı ède bilerdi, lakin ona göre iki tebege ètdi*
25. *ki, bendelerinin şeref ve mövgèleri aydın olsun, yuħa-*
26. *rılar aşığılardan ferglensin. Şah da öz hidmetçi-*

[29, 39 - 30, 26]

geldim. Sen ise O'nun emrine aykırı hareket et-

40. *tin. Beni çağırıldılar, ben davetliyim. Sen ise sığıntı(sın).
Çağırılmış misafirle, çağırılmamışın hürmeti aynı
olabilir mi? Hak Teala varlıkları çağırmış,*

[30]

1. *yoksullara ise böyle demiştir: "Kendinizi, kendi elinizle
tehlikeye atmayın!"(*) Sen, Allah'ın emri olmadan, yoksul,
aç- susuz halde çöle-yabana çıkararak kendini teh-
like(nin) kucağına attın. Allah'ın emrine inanmıyor musun,*
5. *neye dayanarak sen (bu)emre uyanlarla beraberlik ede-
biliyorsun? Kimin imkânı olup hacca giderse o, Allah'ın
emrini yerine getirmiş olur. Onun da
adağı kabul, duası makbul olur".*

Oğlum! Eğer senin de hacca gitme imkanın ol(ur)sa,

10. *cimrilik etme. Hacca gitmek için beş şart lazımdır:
(Vücutça)kuvvet, (malca)varlık, (yaşça)vakit, (dine)saygı ve asayiş. Eğer bun-
lar sana nasip ol(ur)sa, tam istifade etmeye çalış. Hacc(ın)
yalnız yeteri kadar zengin olduğu
zaman tavsiye edildiğini bilmelisin. Onu (gerektiğinde)ertesi yıla ertelemenin*
15. *günahı yoktur.
Lâkin zekat, imkan olduğunda ertelenmesi olmayan (bir) ibadettir.
(Kendisine zekat farz olan kişi) onu vermeyince özürlü sayılamaz.
Allah, zekat verenleri kendine yakın saymıştır.*
20. *Başkalarına zekat veren adam, halk arasındaki
şah gibidir.O, rızık veren olur, başkaları rızık yiyen.
Hak Teala bazıları(nın) yoksul, bazıları(nın) varlıklı
olmasını gerekli görmüştür. Elbette O isteseydi hepsini
varlıklı yaratabilirdi. Fakat kullarının şeref ve mevkileri belli,*
25. *yukarılar aşağılardan farklı olsun
diye iki tabaka yarattı. Şah da kendi hizmetçi-*

* Bakara, 191, (ç. n.)

[30, 27- 31, 8]

27. lerinden birini güçlü ve ruzi vèren ètse ve bu hizmet-
28. çi başgasına ruzi vère bildiyi halda, özü yèyib baş-
29. gasına vèrmese, şahın gezebinden arhayın ola bilmez.
30. Zekata geldikde ise, dèmek lazımdır ki, onu ilde
31. bir defe vèrmek mecburidir. Sedeğe mecburi olmasa da,
32. lakin alicenablıg ve insanperverlikdir, bacardığın
33. geder vèr ve hesislik ètme, çünkü sedeğe vèrenler hemi-
34. şe allahın himayesi altında, emin- amanlıgda olar-
35. lar, allahın himayesini ise herhemer genimet hèsab èt-
36. mek lazımdır.
37. Amandır, oğul, üreyinde zekat ve hecc haggında
38. şekk ve şübhelere yol vèrme, onları boş şey hèsab
39. èdib dème ki, *“gaçmag, lüt olmag, dırnağı tutmayib, sa-*
40. *çı vurdurmamag neye lazımdır? Her iyirmi dinardan*
41. *ne üçün yarım dinar vèrim, zekat ne üçündür, goyun*
42. *ve deveden de zekat olarmı, goyunu ne üçün gurban ke*
43. *sirler?”*

[31]

1. Bèle hikmetlerde üreyini temiz saħla. Èle güman
2. ètme ki, sen bilmediyin şeyde hèyir ola bilmez, onun
3. hèyrini biz bilmeye de bilerik, sen allahın buyrugla-
4. rını yèrine yètir, *“neye bèle olur”, “ne üçün bèle èdir-*
5. *ler”* le işin olmasın.
6. Èle ki bu emrleri yèrine yètirdin, ondan sonra bil-
7. melisen ki, ata- anaya hørmet de o büyük allahın emrle-
8. rindendir.

[30, 27- 31, 8]

lerinden birini güçlü (kılsa) ve rızık dağıtıcısı etse ve bu hizmetçi başkasına dağıtabileceği halde kendisi yiyip başkasına vermese, şahın gazabından emin olamaz.

30. Zekata gelindiğinde ise (şunu) demek lazımdır ki onu yılda bir defa vermek mecburidir. Sadaka mecburi değildir ama cömertlik ve insan severliktir. Becerdiğin kadar ver ve cimrilik etme. Çünkü sadaka verenler, her zaman Allah'ın himayesi altında, emniyette olurlar.

35. Allah'ın himayesini ise her zaman ganimet hesap etmek lazımdır.

Sakın ha oğlum, kalbinde zekat ve hac hakkında şek ve şüphelere yol verme ve onları lüzumsuz sayıp

(şöyle) deme: "*(Hacda) koşmak(=say), tüm elbiselerini çıkarmak (=ihram),*

40. *tırnağı tutmayıp( ) , saç kestirmemek neye lazımdır? Her yirmi dinardan niçin yarım dinar vereyim, zekat ne içindir, koyun ve deveden de zekat olur mu, koyunu niçin kurban kesiyorlar ?*"

[31]

1. Böyle hikmetlerde kalbini temiz tut. Sen(in) bilmediğin şeyde hayır olamayacağını zannetme. Biz, onun hayrını bilemeyebiliriz. Sen Allah'ın buyruklarını yerine getir. " Niye böyle oluyor?", " Niçin böyle ediyorlar ? "

5. ile işin olmasın.

Bu emirleri yerine getirdikten sonra (şunu da) bilmelisin ki, ana ve babaya hürmet de o büyük Allah'ın emirlerindendir.

* Burada "tırnağı tutmayı" ifadesi tırnağı kesmek anlamında yanlış kullanılmıştır. Zira tırnak kesmek haccın yasakları arasındadır. (ç.n.)

1. 6. BEŞİNCİ FESİL

ATA VE ANAYA HÖRMET HAGGINDA

1. Èy oğul, bil ki, bizi yaradan dünyanı abad saħla-
2. mag üçün neslin artıb töremesini lazım bildi ve
3. hëyyani şehveti buna sebep ètdi. Dëmeli, sağlam dü-
4. şünceye göre, övrad (öz *sebebine*) hõrmet ètmeli ve
5. öz esil- zatına èhtiram goymalıdır, onun esil- zati ise
6. ata ve anadır.
7. Dëme ki : “*ata - ananın benim üzerimde ne haggi var-*
8. *dır, onların meğsedı öz şehvetlerini söndürmek olub,*
9. *men olmamışam*”. Meğsedleri şehveti söndürmek
10. olsa da, onlar senin yolunda ölüme de gëtmeye hazır
11. olarlar, bu ise şehvetden daha üstündür.
12. Ana ve ataya en azı ona göre hõrmet ètmek lazım-
13. dır ki, onların her ikisi seninle yaradan arasında
14. vasitedir. Dëmeli, sen özüne ve yaradanına hõrmet èt-
15. diyin ġeder, öz vasitelerine de hõrmet ètmelisen. Ağlı
16. başında olan her övrad hëç vaħt ata ve ana haggını
17. unutmaz. Allah öz Kitabı - mecidinde bële dëyir : “*İta-*
18. *et èdiniz allaha, itaet èdiniz pëyğembere ve öz amir-*
19. *lerinize*”¹². Bu ayeni bir neçe çür tefsir ètmışler. On-
20. lardan birinde bële oħumuşam ki, “ amirler ” ana ve
21. atadır, çünkü ereb dilinde “emr” sözünün iki me’nası
22. vardır : iş ve emr. Amir ona dëyerler ki, hem ihtiyarı

1. olsun, hem iğtidarı. Ata ve anada ise hem iğtidar var,
2. hem ihtiyar. İğtidar- yëdirdib beslemek, ihtiyar-
3. yahşı şeyler öyretmekdir.
4. Èhtiyatlı ol, èy oğul, ata ve ananın ġelbini incit-
5. me, onların üreyine toħunma, çünkü yaradan ana ve ata-

1. 6. BEŞİNCİ BÖLÜM

ANA VE BABAYA HÜRMET HAKKINDA

1. Oğlum, bizi yaratan dünyayı mamur muhafaza etmek için neslin artıp türemesini gerekli gördü ve hayvanî şehveti bu sebepten yarattı. Öyleyse, mantıklı düşünceye göre evlat [kendi (dünyaya geliş) sebebine] hürmet etmeli ve
5. kendi asıl asaletine saygı göstermelidir. Kendi asıl asaleti ise ana ve baba(sı) dır.
(Sakın), *“Ana ve babamın benim üzerimde ne hakkı vardır, Onların maksadı kendi şehvetlerini söndürmek olup, ben (kendi kendime) olmamışım”* deme! Maksatları şehvet söndürmek
10. olsa da onlar, senin yoluna ölüme gitmeye de hazırdırlar.
Bu ise şehvetten daha üstündür.
Ana ve babaya en azından seninle seni yaratan arasında vasıta oldukları için hürmet etmek lazımdır.
O halde sen, kendine ve yaratana hürmet et-
15. tiğin kadar, kendi vasıtalarına da hürmet etmelisin. Akli başında olan her evlat hiçbir zaman ana ve ata hakkını unutmaz. Allah(c.c), kendi kitab-ı mecîdinde (Kur'an'da) şöyle diyor:
*“ Allah’a, peygambere ve amirlerinize itaat ediniz”*¹²
Bu ayeti birçok şekilde tefsir etmişler. Onlardan
20. birinde böyle okumuştum ki, “amirler” ana ve babadır.
Çünkü Arap dilinde “emir” sözünün iki manâsı vardır: İş ve emir. Hem ihtiyar hem de iktidar (sahibi) olana

1. “Amir” derler. Ana ve babada ise hem ihtiyar var, hem (de) iktidar. İhtiyar iyi şeyler öğretmek, iktidar ise besleyip büyütmeğdir.
Oğlum, ihtiyatlı ol, ana ve babanın kalbini incit-
5. me, onları üzme. Çünkü Allah, ana ve babayı

[33, 6- 36]

6. nı incidene ağır ceza verir. Allah- taala déyir : “ *On-*
7. *lara tüfu déme, onları incitme, onlara hoş sözler dé !*”.
8. Eli Emirel mö' minden (*allah ondan razı olsun*)
9. soruşdular ki, ana ve atanın haggi ne geder olar ?
10. Dédi : “*Onun ne geder olduğunu allah- taala péyğember*
11. *aléhisselamın ana ve atasının ölümünde göstermiş-*
12. *dir. Çünkü onlar péyğember aléhisselamın péyğember-*
13. *lik dövrüne geder yaşasaydular, péyğember onları ha-*
14. *madan şerefli tutmağı vacib bilerdi, bu da onun dé-*
15. *diyi : “Men Adem övladının en şerefliyi ve bunda*
16. *gururum yohdur* ”¹³ sözü sehv görünerdi.
17. Démeli, ana ve atanın haggını dini cehetden gebul
18. étmesen, ağıl ve insanlıg nögtéyi- nezerinden gebul
19. étmelisen. Ana ve ata senin esl böyüdenin ve terbiye
20. vérenindir, sen onların haggını ödemekde kahıllıg
21. göstersen, bu ona delalet éder ki, sen héç bir yahşı-
22. liğa layiğ déyilsen. Çünkü aşkar héyirhahlığın ged-
23. rini bilmeyen adam dolayı héyirhahlığın gedrini
24. haradan biler ? Gedir bilmeyen adama yahşılıg
25. étmek nadanlıgdır. Sen de nadanlıg adını gazanmağa
26. çalışma. Öz övladının sene garşı néçe olmalarını
27. arzulayırsansa, sen de öz ata ve anana garşı éle ol !
28. Sen seni doğanla néce reftar édibsense, senden doğulan
29. da seninle éle reftar édecekdir. Övlad méyveye benzer,
30. ana- ata ise ağaca. Ağaca ne geder çoğ hidmet étsen, o
31. geder onun méyvesi yahşı ve güzel olar, ata- anaya da
32. ne geder çoğ hörmet édib onlardan utansan, o geder de
33. onların senin haggındaki duaları téz müstecab olar,
34. sen hem allah yanında, hem validéyini yanında üzü ağ
35. olarsan.
36. Amandır, miras hatirine ana ve atanın ölümünü

[33, 6- 36]

incitene ağır ceza verir. Allah-ü Teala (şöyle) diyor: **“Onlara ‘of!’ deme, onları incitme, onlara hoş sözler de!”**

Müminlerin emiri Hz. Ali (Allah ondan razı olsun)’den

“Ana ve babanın hakkı ne kadar olur ?” (diye) sordular. (O da şöyle)

10. dedi: **“ Onun ne kadar olduğunu Allah-ü Teala, peygamber aleyhisselamın ana ve babasının ölümünde göstermiştir.**

Çünkü onlar peygamber aleyhisselamın peygamberlik devrine kadar yaşasaydılar, peygamber onları herkesten şerefli tutmayı vacip bilirdi. Bu da O’nun dediği :

15. **‘Ben, Adem evladının en şerefliyiğim ve bunda gururum yoktur’¹³ hadisini yanlış gösterirdi.”**

Şu halde, ana ve babanın hakkını dinî yönden kabul

etmesen (de), akıl ve insanlık açısından kabul

etmelisin. Ana ve baba senin asıl büyütenin ve terbiye

20. verenidir. Sen onların hakkını ödemekte tenbellik göster(ir)sen, bu senin hiçbir iyiliğe lâıyk olmadığına delalet eder. Çünkü açıkça (yapılan) iyiliğin kıymetini bilmeyen insan, dolaylı iyiliğin kıymetini

nereden bilir? Kadir-(kıymet) bilmeyen insana iyilik

25. etmek gaflettir. Sen de gafil adını kazanmaya çalışma.

Kendi evlatlarının sana karşı nasıl olmalarını

arzuluyorsan, sen de kendi ana- babana karşı öyle ol!

Se, seni doğurana nasıl davranıyorsan, senden doğan

da sana öyle davranacaktır. Evlat meyveye , ana- baba

30. ise ağaca benzer. Ağaca ne kadar hizmet etsen, o

kadar onun meyvesi iyi ve güzel olur. Ana- babaya da

ne kadar hürmet edip onlardan utansan, onların senin

hakkındaki duaları da tez kabul olur.

Sen hem Allah yanında, (hem de) velilerinin yanında yüzü ak

35. olursun.

Sakin ha, miras hatırına ana ve babanın ölümünü

[33, 37- 34, 11]

37. arzulama. Ata- anan ölmese de, senin ruzin yetişecek-
38. dir, çünkü her kesin gismeti özüne çatacagdır. Artıg
39. ruzi elde etmek için özünü çoğ da ora- bura vurma, ora-
40. bura soğulmagla ruzi artmaz, ona göre deyimler : “Zeh-
41. met çekmekle yaşa, özüne eziyyet vermekle yaşama !”
42. Ruzi haggında hemişe allahdan razı galmag iste-

[34]

1. yirsense, halı seninkilerden yahşı olanlara deyim,
2. pis olanlara bah.
3. Mal- devlet cehetden yoğsul olsan, çalış ağıl ve
4. kamalca döletli ol, çünkü ağıl- kamal zenginliyi var-
5. mal döletliliyinden daha yahşıdır. Ağıl ile dölet
6. elde etmek olar, döletle ağıl gazanmag ise olmaz. Ca-
7. hil adam tüz yoğsullaşa biler, lakin ağıl oğru apara
8. bilmez.
9. Bèlelikle, eger ağılın varsa, senet öyren, çünkü bi-
10. liksiz ağıl paltarsız beden, simasız adam kimidir.
11. Yahşı deyimler : “ *Bilik ağılın aynasıdır* ” .

[33, 37- 34, 11]

arzulama. Ana(n), baban ölmese de, senin rızkın (sana) yetecektir. Çünkü herkesin kısmeti kendine ulaşacaktır. Fazla rızık elde etmek için kendini çok da parçalama. Oraya buraya

40. sokulmakla rızık artmaz.. Buna uygun (şöyle) diyorlar:

“ Çalışarak yaşa, kendine eziyet vererek yaşama!”

Rızık(ın) hakkında her zaman Rezzak'tan razı kalmak isti-

[34]

1. yorsan, hâli seninkilerden iyi olanlara değil,
kötü olanlara bak.

Mal- mülk yönünden yoksul ol(ur)san, çalış akıl ve ilim (bakımlarından) zengin ol. Çünkü akıl ve ilim zenginliği mal-

5. mülk zenginliğinden daha üstündür. Akıl ile zenginlik elde etmek olur, zenginlikle ise akıl kazanmak olmaz. Cahil adam tez yoksullaşabilir, fakat akılsız hırsız çalışmaz.

Bu doğrultuda eğer aklın varsa sanat öğren. Çünkü bil-

10. gisiz akıl elbisesiz beden, şahsiyetsiz insan gibidir.

Güzel söylemişler : **“ Bilgi, aklın aynasıdır”**.

1. 7. ALTINCI FESİL

TEVAZÖ VE BİLİYİN ARTIRILMASI HAGGINDA

1. ve Oğul, bil ve agah ol ki, seneti olmayan adamlar
2. gövdesi olub kölgesi olmayan Muğilan¹⁴ ağacı
3. kimi faydasız olarlar, ne özlerine hëyir vèrerler, ne
4. başgalarına. Esil- nesebli adamlar senet ve hüner
5. sahibi olmasalar da, esil- neseblerine göre başgala-
6. rının yanında hörmetden mehrum olmazlar. Pisi odur
7. ki, ne cövherin ola, ne hünerin! Lakin esil- nesebli
8. olanda çalış özünün müeyyen senet ve şöhretin de ol-
9. sun, çünkü özünün şöhreti olmag esil- neseb şöhretin-
10. den daha yahşıdır. Dëyibler ki, "*Leyâğet eğl ve edeb-*
11. *dedir, esil- nesebde dëyildir !*" Böyüklük me' rifet ve
12. bilikdedir, haralı ve kimlerden olmagda dëyildir.
13. Bil ki, sen ata ve ananın şe'n- şöhreti ile kifayet-
14. lenmemelisen, çünkü o, harici bezekdir. Esl ad- san
15. ona dëyerler ki, onu öz istè' dad bacarığınla elde
16. ètmış olasan, bu zaman seni "*Zëyd*", "*Cefer*", "*emi*",
17. "*dayı*" evezine "*müellim*", "*alim*", "*feğih*"¹⁵ "*hekim*"
18. çağırarlar. Eger esil- nesebi olan adamın öz bacarığ
19. ve leyağeti yoğsa, o hëç kesin işine yaramaz. Lakin bir
20. adamda her iki hüsusiyyet olsa, ondan berk yapış el-
21. den burahma ki, o, hamının işine yarayar.

[36]

1. Onu da bil ki, bütün senetler içinde en güzel senet
2. danışmağı bacarmagdır. Böyük yaradan insanı bütün
3. mehlügatın en şereflişi ètmış ve onu on hüsusiyyete gö-
4. re¹⁶ (*bëşi bedenin dahilinde, bëşi haricinde*), başga
5. canlılardan üstün yaratmışdır.
6. Dahilde olan bësh hüsusiyyet: Tefekkür, hafize, te-

1. 7. ALTINCI BÖLÜM

ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK VE BİLGİNİN ARTIRILMASI HAKKINDA

1. Oğlum, bil ve haberdar ol ki, sanatı olmayan adamlar gövdesi olup gölgesi olmayan Muğilan ağacı¹⁴ gibi faydasız olurlar. Ne kendilerine, ne (de) başkalarına hayırları dokunur. Asil ve soylu insanlar sanat ve hüner sahibi olmasalar da, asaletlerine göre başkalarının yanında hürmetten mahrum olmazlar. Kötüsü,(insanda) asaletin ve marifetin olmamasıdır! Lakin asil soylu olduğunda belirli bir sanat ve marifeti de edinmeye çalış. Çünkü kendi (kazandığın) şöhrete (sahip) olmak, asalet şöhretinden daha iyidir. (Nitekim) demişler ki: “*Üstünlük akıl ve edeptedir, soy-sopta değildir!*” Büyüklük, beceri ve bilgidedir. Nereli ve kimlerden olmakta değildir. Sen, ana ve babanın şan ve şöhretiyle yetinmemelisin. Çünkü o, haricî (bir) süstür. (Oysa) asıl şan-şöhret (diye) 15. senin kendi becerinle elde ettiğine derler. O zaman seni “*Seyit*”, “*Cafer*”, “*amca*”, “*dayı*” şeklinde, “*öğretmen*”, “*bilgin*”, “*din alimi*”, “*hekim*” (ünvanlarıyla) çağırırlar. Eğer asaleti olan adamın kendi beceri ve liyâkati yoksa o, hiç kimsenin işine yaramaz. Fakat bir 20. adamda her iki özellik (de) ol(ur)sa ona sıkı sarıl. El(in)den bırakma (çünkü) o, herkesin işine yarar.

1. Şunu da bil ki, bütün sanatlar içinde en güzel sanat söz söylemeyi becermektir. Büyük yaradan insanı bütün mahlukâtın en şerefli (olarak) yaratmış ve onu on özelliğ(in)e göre¹⁶ (*beşi bedeninde, beşi dışında*) başka 5. canlılardan üstün kılmıştır. (Bedenin) içinde olan beş özellik: Düşünce, hafıza, hayâl,

[36, 7- 37]

7. heyvül, tesevvur ve danışıgdır, harici bês hüsusiyyet:
8. eşitme, görme, gohu bilme, tohunma ve dad bilme hüsusiyyetidir¹⁷.
9. Bu hüsusiyyetlerden heyvanlarda olanları insan-
10. lardaki kimi dèyil, ayrı çürdür. Buna göre de insan
11. başka heyvanlara üstün gelmiş ve onların üzerinde
12. hökmranlık elde ètmışdir.
13. İndi ki , bunu bildin, gerek sen dilini gözel da-
14. nışmağa ve yahşı şeyler söylemeye öyredesen, yahşı-
15. dan başka hêç bir şey dèmeye adet ètdirmeyesen, çünkü
16. dile ne öyredibsen, neye adet ètdiribsense, hemişe onu
17. da dèyecekdir. Odur ki, dèyibler: "*dili hoş olanın*
18. *havadarı çoh olar*".
19. Ne senetin sahibi olursan ol, ancag sözü yèrinde
20. dèmeyi bil, çünkü yèrsiz dèyilen söz ne geder gözel olsa,
21. yène de çirkin görüner. Faydasız sözlerden kaç, çünkü
22. faydasız sözlerden hemişe ziyan geler. Yalan iyi vè-
23. ren ve hikmet etri saçmayan sözler dèyilmese, daha yah-
24. şıdır. Müdrik adamlar sözü şeraba oħşatmışlar, o
25. hem mest èder, hem mesti ayıldar¹⁸. Dindirilmemiş
26. danışma, hahiş èdilmemiş meslehet vèrib nesihet èt-
27. me, hüsusen, nesihete gulag asmayana. Èle adam ahırda
28. özü yıhılar. Camaat içinde hêç kese nesihet ètme. Dè-
29. yibler ki: "*adamlar içerisinde nesihet mezemmete bera-*
30. *berdir*". Çohdan yolunu azmışları düzeltmek fikrine
31. düşme, bacarmazsan. Eyri bitmiş, gol- budag atmış ve
32. yükselmiş ağacı kesib yonmayınca düzeltmek olmaz.
33. Söz dèmekde hêsislik ètmediyin kimi, imkanın olsa,
34. mal vèrmekde de hêsislik ètme, çünkü adamlar söze nis-
35. beten mala daha çoh şirinkerler. Pis ad kazanmış
36. yèrlerden uzag gez, bedhah dostdan pis yola çeken
- 37.

[36, 7- 37]

tasarlama ve konuşmadır. Dışta (bulunan) beş özellik (ise):
işitme, görme, koku alma, dokunma ve tad alma özellikleridir.¹⁷

10. Bu özelliklerden hayvanlarda olanları insanlardaki gibi değil, başka türdür. Bunun için de insan, başka hayvanlara üstün gelmiş ve onların üstünde hükümranlık elde etmiştir.
Mademki bunu öğrendin, diline güzel konuşmayı ve iyi
15. şeyler söylemeyi (de) öğretmen gerek. (Diline) güzel (şeyler)den başka hiçbir şey söylemeyi adet ettirmeyesin. Çünkü, dile neyi öğretirsen her zaman da onu diyecektir.
Dedikleri gibi : “ *Dili hoş olanın taraftarı çok olur* ”.
20. Hangi sanatın sahibi olursan ol, ancak sözü yerinde söylemeyi bil. Çünkü yersiz denilen söz, ne kadar (da)güzel olsa, yine de çirkin görünür. Faydasız sözlerden çekin. Çünkü faydasız sözlerden herkese zarar gelir. Yalan kokusu veren ve hikmet kokusu saçmayan sözler denilmese daha iyidir.
25. İdrâk sahibi insanlar sözü şaraba benzetmişler. O, hem sarhoş eder, hem sarhoşluğu giderir.¹⁸ Muhakeme etmeden konuşma, talep edilmeden (de) yol gösterip nasihat etme.
Özellikle (de) nasihate kulak asmayana. Öyle adam sonunda kendisi yıkılır. Toplum içinde kimseye nasihat etme. Demiş-
30. ler ki: “*İnsanlar içinde (edilen) nasihat, azarlamayla eş değerdedir*”. Çoktan yolunu az(it)mışları düzeltmek fikrine kapılma, beceremezsin. Eğri bitmiş, dal-budak salmış ve yükselmiş ağacı kesip, yontmayınca düzeltmek olmaz.
Söz söylemekte cimrilik etmediğin gibi, imkânın ol(ur)sa,
35. hediye vermekte de cimrilik etme. Çünkü insanlar söze nisbetle mala daha çok heveslenirler. Kötü ad kazanmış yerlerden uzak gez. Geleceği karanlık dosttan ve kötü yola çeken

[36, 38 - 37, 24]

38. yoldaşdan gırag kaç, özün haggında sehve yol vèrme, èle
39. yère gèt ki, seni ahtarsalar ve orada tapsalar rüsvay
40. olmayasan. Malını èle yère goy ki, isteyende tapa bi-
41. lesen¹⁹.
42. Halgın gem ve kederine gülme ki, halg da senin gem
43. ve kederine gülmesin, edaletli ol ki, edalet göresen,

[37]

1. hoş dè ki, hoş eşidesen, Şoranlığda tohum ekme ki,
2. bar vèrmez, emeyin hedere gèder, ye'ni namerd adama yah-
3. şılıg ètmek şoranlığa tohum atmag kimi şeydir. La-
4. kin yahşılığ layiğ olan adamlardan esirgeme ve yah-
5. şılıg öyreden ol ki, pèyğember elèhisselam dèmişdir:
6. **“Yahşılıg yolunu gösteren adam yahşılıg èden adama**
7. **beraberdir”**. Yahşılıg èt ve yahşılığ öyret, çünkü
8. bunlar bir- birinden ayrılmaz èkiz gardaşdırlar.
9. Yahşılıg ètmekden pèşman olma, çünkü yahşı ve pis-
10. liyin mükafatı sene hele bu dünyada, o dünyaya gètme-
11. mişden evvel çatacagdır. Bir adama yahşılıg èden
12. vaht o adam ne geder rahat olursa, sen de o geder rahat
13. olursan, bir adama pislik ètdikde o ne geder inciyr-
14. se, senin de gelbin bir o geder ağrı ve sıhıntı duyur,
15. buna göre sen həc kese pislik ètme. Heğiget gözü ile
16. bahsan, görersen ki, sen özün ezab çekmeden həc kese
17. ziyan vura bilmezsen ve senin öz hoşun olmadan həc kes
18. senden yahşılıg göre bilmez. Dèmeli, *“yahşı ve pi-*
19. *sin mükafatı o dünyaya gètmemiş hele bu dünyada yeti-*
20. *şecek”* sözleri tamamilè doğrudur. Həc kes benim bu
21. dèdiklerimi inkar ède bilmez. Kim bütün ömrü boyu
22. birine yahşılıg ya pislik èdibse, derinden düşünse, o
23. benim haglı olduğumu anlar ve bu dèdiyim sözleri tes-
24. diğ èder. Dèmeli, ne geder bacarırsansa, yahşılığ həc

[36, 38 - 37, 24]

yoldaştan ırak dur. Hakkında yanlış (anlaşılmay)a yol verme. Öyle yere git ki, sana her türlü kötülüğü yapsalar da rezil

40. olmayasın. Malını öyle yere koy ki, istediğinde bulabilesin.¹⁹

Halkın gam ve kederine gülme ki, halk da senin gam ve kederine gülmesin. Adaletli ol ki, adalet göresin.

[37]

1. Güzel (sözler) söyle ki, güzel (söz) işitesin. Çorak (yerde) tohum ekme, ürün vermez, emeğin boşa gider. Yani mert olmayan adama iyilik etmek çoraklığa tohum ekme gibi (bir) şeydir. Fakat iyiliği, (iyiliğe) lâıık olanlardan esirgeme ve
5. iyilik öğreten ol ki, peygamber aleyhisselam (bu hususta şöyle) demiştir: *“İyilik yolunu gösteren insan, iyilik eden insana eşittir”*. İyilik et ve iyilik (etmeyi) öğret. Çünkü bunlar birbirinden ayrılmaz ikiz kardeşler. İyilik etmekten pişman olma. Çünkü iyilik ve kötülüğün
10. mükâfâtı sana daha bu dünyada (iken), ahirete gitmeden önce ulaşacaktır. Bir insana iyilik edildiği vakit o insan ne kadar rahatlarsa, sen de o kadar (mânen)rahat olursun. Bir insana kötülük ettiğinde o ne kadar incinirse, senin de kalbin bir o kadar ağrı ve sıkıntı duyar.
15. Buna göre sen (de) kimseye kötülük etme. Hakikât gözü ile baksan, kendin azap çekmeden hiç kimseye zarar veremeyeceğini görürsün . Senin rızan olmadan (da) kimse senden iyilik göremez. O halde, *“İyi ve kötünün mükâfâtı ahirete gitmeden daha bu dünyada yeti-*
20. *şecek”* sözleri tamamıyla doğrudur. Hiç kimse benim bu dediklerimi inkâr edemez. Kim bütün ömrü boyu(nca) birine iyilik veya kötülük etmişse, derinden düşünse o benim haklı olduğumu anlar ve bu dediğim sözleri tasdik eder. Şu halde, iyiliği ne kadar (yapabilirsen yap).Hiç

[37, 25 - 38, 11]

25. kesden esirgeme, yahşılığ ahırda bir gün öz behresi-
26. ni vèrecekdir.
27. *Hèkayet*. Èşitmişem, Mütevekkilin²⁰ Feth adlı
28. çoğ gözəl camallı, hoşbeht ve savadlı, terbiyeli bir
29. gulu var imiş. Mütevekkil onu oğulluğa götürmüş ve
30. doğma uşaglarından daha çoğ sèvermiş.
31. Bu Feth üzmeyi öğrenmek arzusuna düşür. Üzgüçüler
32. çağırılır. Declde²¹ ona üzmeyi öğretmeye başlayır-
33. lar. Feth uşag olduğundan üzmeyi hele yahşı öyrene
34. bilmemişdi. Lakin bütün uşaglar kimi, özünü èle gös-
35. terirdi ki, güya üzmeyi öğrenmişdir. Bir gün müelli-
36. minden gizlin Decleye atıldı, su berk ahdığından
37. Fethi gicelletmeye başladı. Feth suya üstün gele bil-
38. meyeceyini anladığıda özünü suyun ihtiyarına vèrdi, su-
39. yun aharı üzre camaatın gözünden itdi. Su bir müddet
40. onu bèle apardı. Declenin kenarında ovuglar var idi,
41. Feth bu cür ovuglardan birinin yanından kèçerken el
42. atıb, çoğ elleşdikden sonra özünü onun içine sala bil-
43. di. Orada oturub öz- özüne dèdi: “*Görek allah dalısın*

[38]

1. *nèyleyecek, hele ki, özümü bu gan içici suyun elinden*
2. *gurtarmışam*”. Yèddi gün bu ovugda galdı. Èle birin-
3. ci gün Mütevekkile heber vèrende ki, Feth suya atılıb
4. boğulmuşdur, o, tahtdan düşüb yère oturmuş ve üzgü-
5. çüleri çağırarag dèmişdi: “*Kim Fethi ölü ya diri ge-*
6. *tirse ona min dinar vèreceyem*”. Sonra and içdi ki, ne
7. geder ki, onu nèçe varsa, onu tapıb getirmeyibler, yème-
8. ye el vurmayacagdır.
9. Üzgüçüler Decleye gèdib suya baş vurdular, ümid
10. gelen her yeri ahtardılar. Nehayet, yèddinci gün üzgü-
11. çülerden biri haman ovuğa rast geldi. Fethi görüb

[37, 25 - 38, 11]

25. kimseden esirgeme. İyilik (önünde) sonunda bir gün kendi meyvesini verecektir.

Hikâye :Anlatırlar (ki), Mütevekkil'in Feth isimli

yakışıklı, sevimli, bilgili ve terbiyeli bir

hizmetçisi varmış. Mütevekkil onu evlatlık edinmiş ve

30. kendi öz evlatlarından daha çok severmiş.

Feth, yüzmeyi öğrenmek arzusuna düşüyor. Yüzücüler

çağırılır. Dicle'de²¹ ona yüzmeyi öğretmeye başlıyorlar.

Feth, çocuk olduğundan yüzmeyi henüz iyi öğren-

memişti. Fakat bütün çocuklar(ın yaptığı) gibi güya kendini

35. "yüzmeyi öğrenmiş"(gibi) gösteriyordu. Bir gün hocasından gizlice Dicle'ye atladı. Su, sert aktığından

Feth'i sarsmaya başladı. Feth, suyla baş edemeyeceğini

anlayınca kendini suyun akarına bıraktı. Suyun akış

yönüne doğru insanların gözünden kayboldu. Su, bir müddet

40. onu böyle sürükledi. Dicle'nin kenarında ovuklar vardı.

Feth bu tür ovuklardan birinin yanından geçerken el

atıp epeyce çabaladıktan sonra kendini ovuğun içine atabildi.

Orada oturup kendi kendine: " *Görelim Allah, gerisini*

[38]

1. *neyleyecek? Şükür ki kendimi bu kan içici suyun elinden*

kurtardım"(diye) söylendi. Yedi gün bu ovukta kaldı. İlk gün,

'Feth suya atılıp boğuldu' diye Mütevekkil'e haber verdiklerinde,

Mütevekkil, tahttan inip yere oturmuş ve iyi yüzücüleri

5. çağırarak (şöyle) demişti: "*Kim Feth'i ölü veya diri ge-*

tirirse ona bin dinar vereceğim". Sonra, onu nasıl olursa olsun

(ölü veya diri) bulup getirmezlerse yemeğe el vurmayaacağına

dair yemin etti.

Yüzücüler Dicle'ye gidip suya daldılar. Ümit ettikleri

10. her yeri aradılar. Nihayet yedinci gün yüzücülerden

biri o ovuğa rastladı. Feth'i görüp

[38, 12- 42]

12. çoğ sevindi ve dedi: *"Burada ol, gèdim gayıg getirim"*.
13. Oradan gayıdıb Mütevekkilin yanına geldi ve de-
14. di: *"Ya Emirelmö'minin, Fethi diri getirsem, mene*
15. *ne vèrersen?"* Dèdi: *"Bèş min dinar neğd vèrerem"*. Üz-
16. gücü dèdi. *"Fethi diri tapmışam"*.
17. Gayıg getirib Fethi apardılar.
18. Mütevekkil emr ètdi üzgüçüye vèrdiyi ve' de derhal
19. emel ètsinler. Sonra veziri çağırıp dèdi: *"Gèt hezi-*
20. *neme, orada ne varsa, yarısını payla yoğsullara"*. Son-
21. ra dèdi: *"Yemek getiriniz, ağı o,yèddi gündür acdır"*.
22. Feth dèdi: *"Ya Emirelmö'minin, men toğam"*. Mütevekkil
23. dèdi: *"Declenin suyundanmı toğsan?"*. Feth dèdi: *"Yoğ,*
24. *men bu yèddi günü heç ac olmamışam, çünkü her gün*
25. *üzerinde iyirmi çörek olan bir tabag su üzerinde aş-*
26. *ğı ağırdı, men elleşib ondan iki-üç denesini ele ge-*
27. *tirir, onlarla dolanırdım. Her çöreyin üstüne yazıl-*
28. *mışdı: Mehemed ibn el Hüsèyn el Eskaf"*.
29. Mütevekkil emr ètdi şehirde car çeksinler ve de-
30. sinler ki, Decleye çörek atan kimdirse, gorğmasın gel-
31. sin, Emirelmö'minin ona yağışılığ èdecekdir. Bèle de
32. car çekdiler. Sabahısı gün bir kişi gelib dèdi: *"Me-*
33. *nem o adam"*. Mütevekkil dèdi: *"Sübut !"* Kişi dèdi:
34. *"Sübutum odur ki, her çöreyin üzerinde benim adım*
35. *yazılmışdır: "Mehemed ibn el-Hüseyn el- Eskaf"*.
36. Mütevekkil dèdi: *"Doğrudur, indi dè görüm, ne vahtdan*
37. *sen Decleye çörek atırsan ?"* Mehemed ibn el- Hüsèyn
38. dèdi: *"Bir ildir"*. Mütevekkil soruşdu: *"Ne üçün bèle*
39. *èdirsen ?"* Kişi dèdi: *"Èşitmişdim ki, dèyirler: Yağ-*
40. *şılığ èle, at suya, bir gün gelir, hèyrini görersen. Me-*
41. *nim elimden başga yağışılığ gelmirdi, èle bunu baca-*
42. *rırdım ki, onu da ètdim ve öz özüme dedim: " Görek hèyri ne olacag?"*

[38, 12- 42]

çok sevindi ve *"Burada dur, gideyim kayık getireyim"* dedi.

Oradan geriye dönüp Mütevekkil'in yanına geldi ve (şöyle)

dedi: *"Ya müminlerin emiri, Feth'i diri getir(ir)sem , bana*

15. *ne verirsin?"* Mütevekkil: *"Beş bin dinar nakit veririm"* dedi. Yüzücü : *"Feth'i diri bulmuşum"* dedi.

Kayık getirip, Feth'i çıkardılar.

Mütevekkil, yüzücüye verdiği sözü derhal yerine getirmelerini

emretti. Sonra vezirini çağırarak: *"Hazineme git, orada*

20. *ne varsa yarısını yoksullara paylaşır"* dedi. (Daha)sonra

(da) : *"Yemek getiriniz, elbetteki o, yedi gündür açtır"* dedi..

Feth, (bu söz üzerine) *"Ya müminlerin emiri, ben tokum"* dedi. Mütevekkil:

"Dicle'nin suyundan mı toksun?" (diye sordu). Feth: *"Yok.*

Ben bu yedi gün hiç acıkmadım. Çünkü her gün

25. *üzerinde yirmi çörek olan bir tepsi, su üzerinde aşığı (doğru) akıyordu. Ben (de) uzanıp ondan iki üç tanesini alır, onlarla doyardım. Her çöreğin üstünde (de):*

"el Hüseyin el Eskaf oğlu Mehemed" yazılıydı dedi.

Mütevekkil, şehirde tellal bağırtmalarını, *"Dicle'ye çörek atan*

30. *kim ise korkmasın gelsin, müminlerin emiri ona iyilik edecektir"* demelerini emretti. Aynı şekilde

ilan ettiler. Ertesi gün bir kişi gelip: *"O*

adam benim" dedi. Mütevekkil *"İsbat et!"* dedi. (Gelen) kişi:

"Her çöreğin üstünde benim adım olan el Hüseyin el Eskaf oğlu Mehemed

35. *yazılmıştır. Bu isbatımdır"* dedi.

Mütevekkil, *"Doğrudur. Şimdi söyle bakalım, ne zamandan beri*

Dicle'ye çörek atıyorsun?" dedi. El Hüseyin oğlu Mehemed,

"Bir yıldır" dedi. (Bunun üzerine) Mütevekkil: *"Niçin böyle ediyorsun?"* (diye)

sordu. Kişi (şöyle) dedi: *"İyilik et, suya at. Bir gün gelir hayrını görürsün,*

40. *dediklerini işitmiştim. Benim elimden de başka iyilik gelmiyordu.*

Sadece bunu beceriyordum. Onu da yaptım ve kendi kendime

'Görelim hayrı ne olacak?' dedim."

[39, 1- 31]

1. Mütevekkil dèdi: “Èşitdiyini ètdin, gördüyün iş-
2. den de hëyir götürdün”. Sonra Mütevekkil kişiye Bağ-
3. dadda bir malikane ve bësh parça kend bağışladı. Ki-
4. ši haman malikaneye köçüb, varlı- sanlı oldu. Onun
5. övladından hele indi de Bağdadda yaşayanı var.
6. Men *el Gaim Bi- emrillah*²² dövründe hecce gètmiş-
7. dim, yaradan mene öz evini ziyaret ètmek imkanı vèr-
8. mişdi, onun övladını gördüm ve bu ehvalatı Bağdadın
9. gocalarından ve ağsaggallarından eşitdim.
10. Dèmeli, ne geder bacarırsansa, yahşılıg ètmekden
11. el çekme, camaata özünü yahşılıg èden adam kimi ta-
12. nıtdır, èle ki, tanıtırdın, ve’dehilaf olma, dilde
13. bir şey dëyib, üreyinde başga şey tutma ki, buğda gös-
14. terib arpa satanlara oğşamayasan.
15. Bütün işlerde edaletli ol, çünkü özü edaletli ola-
16. nın gazıya èhtiyacı olmaz.
17. Ğem ve sevincini yalnız o adama dè ki, Ğemine Ğemle-
18. nib, şadlıĝına şadlansın, Ğem ve şadlıĝını adam-
19. lar içinde büruze vèrme, her yahşı ve pis şey üçün tèt
20. şadlanıb, tèt kederlenme, bèle iş uşaglara yaraşar.
21. Çalış her hırda şey üstünde özünden çılma. Büyük
22. adamlar her doĝru ve yalan üstünde öz yerlerinden oyna-
23. mazlar.
24. Neticesi şadlıg olan Ğemi Ğem, neticesi Ğem olan
25. şadlıĝı şadlıg ètme.
26. Ümitsizlik baş vèrdikde ümidini itirme, çünkü
27. ümitsizlik ümidle, ümid ümitsizlikle baĝlıdır.
28. Dünyada bütün işlerin deyişken olduĝunu bil. Ne
29. geder ki, sağsan, haggı inkar ètme. Kim seninle höce-
30. te başlasa susmagla onu susdur, çünkü aħmagların cava-
31. bı susmagdır.

[39, 1- 31]

1. Mütevekkil, “İşittiğini yaptın, yaptığın iş-
ten de hayır gördün” dedi. Sonra, Mütevekkil (o) kişiye Bağ-
dat’ta bir saray ve beş pare köy bağışladı. Adam,
hemen sarayına taşınıp zengin ve meşhur oldu. Onun
5. evlat(lar)ından şimdi bile Bağdat’ta yaşayamı var.
Ben,(halife) *el Gaim Bi- Emrillah*²² devrinde hacca gitmiş-
tim. Yaradan, bana kendi evini ziyaret etme imkânını ver-
mişti. Onun evladını gördüm ve bu hikâyeyi Bağdat’ın
aksakallı yaşlılarından işittim.
10. Şu halde, ne kadar(ını) becerirsen, iyilik etmekten
geri durma. Toplumla kendini iyilik eden insan gibi ta-
nit. Böyle tanıttıktan (sonra da), aksine davranma. Dil(in)le
birşey söyleyip, kalbinle başka şey tasarlama ki, buğday gös-
terip arpa satanlara benzemeyesin.
15. Bütün işler(in)de adaletli ol. Çünkü adaletli olanın
kadıya ihtiyacı olmaz.
Gam ve sevincini yalnız (senin) gamınla gamlanıp,
sevincinle sevinen insana de. Keder ve sevincini insan-
lar içinde açığa vurma. Her iyi şey için çabuk sevinip,
20. her kötü şey için de tez kederlenme. Böyle iş çocuklara yakışır.
Her küçük şey üzerine kendini kaybetme(meye) çalış. Büyük
insanlar her doğru ve yalan üzerine hiddetlen-
mezler.
Sonucu sevinç olan kederi, keder; sonucu gam olan
25. sevinci (de)sevinç (kabul) etme.
Ümitsizliğe düştüğünde ümidini yitirme. Çünkü
ümitsizlik ümitle; ümit ümitsizlikle bağlıdır.
Dünyada(ki) bütün işlerin değişken olduğunu bil. Sağ
olduğun sürece, hakkı inkâr etme. Kim seninle çekiş-
30. meye başlasa susmakla onu sustur. Çünkü ahmaklar(a verilecek) ceva-
bı(n en güzeli) susmaktır.

[39, 32 - 40, 18]

32. Lakin h c kesin emeyini itirme, her kese  z ne la-
33. yig hagg gazandır, h susile,  z gohum- gardaşının hag-
34. gını unutma, bacardıgca onlara yahşılıg  le, aile
35. ve tayfanızın gocalarının h rmetini sahla. P yğem-
36. ber (*allah ona h yir- dua v rsin*) d mişdir: “*P yğem-*
37. *ber  z  mmeti arasında n cedirse, ağsaggal da  z tay-*
38. *fası arasında  ledir*”. Lakin onlara  oğ da val h ol-
39. ma ki, meziyyetlerini g re bildiyin kimi,  yiblerini
40. de g re bilesen.
41. Başasından teh lke g zleyirsense, t z  alış ki,
42. m vafiğ şekilde  z teh lkesizliyini te’min  desen.
43. Teh lke g zlediyin adamdan “*h c bir şey  de bil-*

[40]

1. *mez*” d ye arhayın olma, “*h c bir şey olmaz*” d ye zehir
2. i mek ağıllı iş h sab  dile bilmez.
3.  z ist dadınla g rrelenme, dolanmag  c n ağılsız
4. ve ist dadsız olmag lazımsa, ağılsız ve ist dadsız
5. ol, b le olmag lazım d yilse, o zaman bir senet  yren,
6.  yrenmekden ve yahşı s ze gulag asmagdan ar  tme, b -
7. lelikle, sen arsızlıgdan gurtarmış olarsan.
8. Yahşı ve pise fikir v r, insanların m sbet ve
9. menfi cehetlerini  yren, onların neden ve ne geder h -
10. yir g t r b, ziyan  ekdiklerine diğget yetir ve  z h yirin
11.  c n onlardan istifade  t. Bah g r insanları zerere
12. yahınlaşdıran nedir, ondan ga  ve ona yahınlaş ki,
13. o, insanları h yre yahınlaşdırır.
14. Bedenini  lm ve senet kesb  tmeye  yret. Bilmedi-
15. yin şeyi  yrenmeye  alış. Bunun sene iki faydası olar:
16. ya bildiyin şeyi tecr beden k cirmiş olarsan, ya bil-
17. mediyin şeyi  yrenersen.
18. Sokrat²³ d mişdir: “*Bilikden daha zengin h zine,*

[39, 32 - 40, 18]

Fakat kimsenin emeğini yitirme. Herkese kendine lâ-yık hak kazandır. Özellikle kendi hısım- akrabanın hakkını unutma. Elinden geldiğince onlara iyilik eyle. Aile

35. ve akrabanızın ihtiyarlarına hürmette kusur etme. Peygamber (*Allah, O'nun şefââtine mazhar etsin*) (bu konuda şöyle) demiştir: **“Peygamber kendi ümmeti arasında nasılsa, ihtiyarlar da kendi akrabaları arasında öyledir”** Lâkin onlara çok da hayran olma ki, meziyetlerini görebildiğin gibi, ayıplarını
40. da görebilesin.

Başkasından tehlike bekliyorsan, çabuk çalış ki, başarılı bir şekilde emniyetini temin edesin.

Tehlike beklediğin adamdan **“Hiçbir şey yapamaz”**

[40]

1. diye gâfil olma. **“Hiç bir şey olmaz”** diye zehir içmek akıllı iş sayılmaz.
- Kendi becerinle kibirlenme. Geçinmek için aptal ve beceriksiz olmak gerekirse aptal ve beceriksiz
5. ol. Böyle olmak lâzım değilse, o zaman bir sanat öğren. Öğrenmekten ve güzel söze kulak asmaktan ar etme. Böylelikle sen arsızlıktan kurtulmuş olursun.
- İyi ve kötüye kafa yor. İnsanların müsbet ve menfi yönlerini öğren. Onların neden ve ne kadar fayda
10. sağlayıp, (ne kadar) zarar çektiklerine dikkat et ve kendi menfaatin için onlardan istifâde et. İnsanları zarara yakınlaştıran nedir, (bunlara) bak ve (bunları) gör. Zarara yakınlaştıranlardan kaç, hayıra yakınlaştıranlara yaklaş.
- Bedenini ilim ve sanatla uğraşmaya alıştır. Bilmediğin
15. şeyi öğrenmeye çalış. Bunun sana iki (türlü) faydası olur: Ya bildiğin şeyde tecrübeni artırır ya da bilmediğin (bir) şeyi öğrenirsin.
- Sokrat²³ (şöyle) demiştir: **“ Bilgiden daha zengin hazine,**

[40, 19 - 41, 5]

19. *pis hasiyyetden daha rezil düşmen ola bilmez, bilik-*
20. *den daha büyük izzet, heyadan daha geçeng zinet ola*
21. *bilmez”.*
22. Dêmeli, oğlum, bilik yollarını tapmalısın,
23. èle ètmelisen ki, hansı veziyyetde olursan ol, bir saa-
24. tın bèle èlm öyrenmeden boş kèçmesin; ahu biliyi na-
25. danlardan da öyrenmek olar.
26. Eger sen nadana gelbinin gözü ile baħıb, ağlının
27. nezeri ile diđđet yetirsen onun hoşagelmez hareket-
28. lerini görersen ve bilersen ki, neleri ètmek lazım
29. dèyildir. İskender²⁴ dèmişdir: “*Men hèyri yalnız dost-*
30. *lardan dèyil, düşmenlerden de götürürem. Menden çir-*
31. *kin bir hata baş vèrdikde, dostlar dostlug hatirine*
32. *onu ört- basdır èdirler ki, men bilmeyim, düşmenler*
33. *ise eksine, düşmençilik üzünden açıb dèyirler, men de*
34. *ondan heberdar olub, haman pis işi bir daha tekrar*
35. *ètmirem. Dêmeli, men bu hèyri dostdan dèyil, düşmen-*
36. *den görmüş oluram”.* Sen de o biliyi alimden dèyil,
37. cahilden öyrenmiş olarsın.
38. Èlm ve senet öyrenmek, ister büyük olsun, isterse
39. küçük, hamıya vacibdir, çünki insan öz tay- tuşları
40. arasında üstünlüyü yalnız èlm ve senete göre elde ède
41. biler. Tay- tuşlarda olmayan bir istè’dadı insan özün-
42. de gördükde, hemişe üstünlük hiss èdir, camaat da onu
43. bilik ve istè’dadına müvafiq olarag başgalarından

[41]

1. üstün tutur. Ağıllı adamlar bilik ve istè’dadlarına
2. göre tay- tuşlarından daha üstün tutulduglarını gör-
3. dükde çalışırlar ki, öz bilik ve istè’dadlarını daha
4. kamil ètsinler. Dêmeli, insan bèle èderse, az kèçmez
5. ki, o hamıdan büyük olar.

[40, 19 - 41, 5]

kötü karâkterden daha rezil düşman ; bilgi-

20. *den daha büyük şeref, hayâdan daha gösterişli ziyinet
olamaz.” Şu halde oğlum, bilgi yollarını bulmalısın.
Öyle etmelisin ki; hangi vaziyette olursan ol, bir saatin
bile ilim öğrenmeden, (yani) boş (yere) geçmesin. Bu cümleden bilgiyi ca-*
25. *hillerden de öğrenmek olur.*

Eğer sen, cahile kâlb gözünle bakıp aklının
nazarıyla dikkât etsen, onun hoş gitmeyen hareketlerini
görür ve neleri yapmanın gereksiz olduğunu
bilirsin. İskender²⁴ (şöyle) söylemiştir: “ *Ben iyiliği yalnız dost-*

30. *lardan değil, düşmanlardan da öğrenirim. Ben, çirkin
bir hata yaptığımda, dostlar(ım) dostluk hatırına
ben bilmeyeyim diye onu örtbas ederler. Düşmanlar
ise aksine düşmanlık yüzünden (ayıbımı) açıp söylerler. Ben de
ondan haberdâr olup ondan sonra (o) ayıbı bir daha tekrar*
35. *etmem. Böyle olduğuna göre, ben bu iyiliği dosttan değil, düşman-
dan görmüş olurum.”* Sen de o bilgiyi alimden değil,
cahilden öğrenmiş olursun.

İlim ve sanat öğrenmek , ister büyük olsun isterse

küçük herkese vaciptir. İnsan kendi akran ve arkadaşları

40. *arasında üstünlüğü yalnız ilim ve sanata göre elde edebilir.
İnsan, akranlarında olmayan bir yeteneği kendinde
gördüğünde diğerlerine (karşı) üstünlük hisseder. Toplum da onu
bilgi ve becerisine istinaden başkalarından*

[41]

1. *üstün tutar. Akıllı insanlar (ise) bilgi ve becerilerine
göre akranlarından daha üstün tutulduklarını gör-
düklerinde kendi bilgi ve becerilerini daha(da) geliştirmeye
çalışırlar. O halde, insan böyle yaparsa, çok geçmeden(“)*
5. *herkesten üstün olur.*

²⁴ Met. “az keçmez ki” şeklinde. Bu tarz söyleyiş Ttk. ‘ne aykırı. “çok geçmeden” şekli kullanılır.(ç.n)

[41, 6- 36]

6. Bilik elde etmek tay- tuş içerisinde ireli getmek
7. demektir, ilm ve senetden el çekmek ise gerilikle ra-
8. zılaşmag demektir.
9. Bilik elde edib senet öğrenmek, bedeni tenbellik
10. hesteliyine tutmağa goymamag çok faydalıdır. Deyib-
11. ler ki, tenbellik beden için fesaddir. Beden senin
12. sözüne bahmırsa, ayıg ol, buna yol verme, bil ki, be-
13. den tenbellik ve rahatlığı sevdüyinden senin sözüne
14. bahmır. Bedenimizin hareketi tebi ve özbaşına ol-
15. madığından ve beden istediği kimi deyil, emr edil-
16. diyi kimi hareket etdiyinden, ne geder ki, sen emr et-
17. memisen, hiç vaht senin bedenini işlemeyi arzu etme-
18. yecektir. Demeli, sen bedenini söze gulag asmağa ve
19. sene tabe olmağa zorla mecbur etmelisen, çünkü öz bede-
20. nini söze bahmağa vadar ede bilmeyenler başgaları-
21. nın da bedenini özlere tabe ede bilmezler. Ele ki,
22. öz bedenini sene tabe olmağa mecbur etdin, sonra senet
23. öğrenmekle her iki dünyanın ne' metine sahip olarsan.
24. Her iki dünyanın ne' meti senetde, bütün senetlerin
25. açarı ilm ve terbiyededir. Hüsüsile, nefsi terbiye et-
26. mek, tevazökarlık, pehrizkarlık, düz danışmag, temiz
27. adlı olmag başgalarına eziyyet vermemek ve hayalı
28. olmag çok yaşıdır.
29. Herçend heyalılık haggında hedisde deyilibdir
30. ki: "*Heya imandan doğur*", lakin çok yerde utanmag insa-
31. na ziyan vurur. Ele utancag olma ki, utancaglık üzün-
32. den vezifende ehmallig edib, öz işlerine zerer vura-
33. san. Çok zaman ele yerler olur ki, meğsede çatmag için
34. heyasızlık etmek lazım gelir. Lakin hemise yalan
35. danışmag, rüsvayçılık etmek, sırtıg olmag kimi here-
36. ketlerden utan, düz danışmag, yaşı işler görmekten

[41, 6- 36]

Bilgi elde etmek, akranlar içerisinde ileri gitme(yi),
ilim ve sanattan el çekmek ise geri kalmayı kabul
etmek demektir.

Bilgi elde edip (herhangi bir) sanat öğrenmek, bedeni tenbellik

10. hastalığına yakalatmamak çok faydalıdır. Demiş-
ler ki, tenbellik, beden için fesattır. Bedenin senin
sözünü dinlemiyorsa uyanık ol, buna fırsat verme.(Eğer fırsat verirsen)
beden tenbellik ve rahatlığı alışır (ve)söz dinlemez.
Bedenimizin hareket(ler)i tabii ve kendi iradesiyle değildir.

15. O, istediği gibi değil, emir edildiği
gibi hareket eder. (Böyle olduğu için) sen emir et-
mediğin sürece hiçbir zaman bedenin çalışmayı arzu etme-
yecektir. Şu halde, sen bedenini söz dinlemeye ve
sana tabi olmaya mecbur etmelisin. Çünkü kendi bedenini

20. söz dinlemeye mecbur edemeyenler, başkalarının
bedenini de kendilerine tabi edemezler.

Öz bedenini sana tabi olmaya mecbur ettiğin zaman (ona sanat öğret.)

Sanat öğrenmekle her iki dünyanın nimet(ler)ine sahip olursun.

Her iki dünyanın nimeti sanatta, bütün sanatların

25. anahtarı (ise) ilim ve terbiyededir. Özellikle nefsi terbiye etmek,
alçak gönüllülük, az yemek, doğru konuşmak, temiz
adlı olmak, başkalarına eziyet etmemek, ve hayâ sahibi
olmak çok iyidir.

Gerçi hayâ sahibi olmak hakkında hadiste "*Haya iman-*

30. *dan doğar*" denilmiştir lakin çoğu yerde utanmak, insa-
na zarar verir. Utangaçlık yüzünden vazifende
ihmal(kâr)lık edip, kendi işlerine zarar verecek şekilde utangaç olma.
Çoğu zaman öyle yerler olur ki, maksada ulaşmak için
utanmamak lazım gelir. (Böyle yerde utanma) fakat herkese yalan

35. konuşmak, rezillik etmek, arsız olmak gibi hare-
ketlerden (daima) utan. Doğru konuşmak, iyi işler görmekten

[41, 37- 42, 22]

37. ise utanma. Çok adam ancag utancaglig üzünden arzu-
38. suna çata bilmir.
39. Eger utanmag imandan doğursa, yazıglıg da utancag-
40. lıgdan doğur, ona göre utanmağın ve utanmamağın her
41. ikisinin yerini bilmek lazımdır, meğsede hansı uygun-
42. dursa onu etmek lazımdır. Deyibler ki: *“Yağşının*
43. *mügeddimesi utancaglıgısa, pisin de mügeddimesi utan-*
44. *caglıgdır”.*

[42]

1. Nadan adamı adam hesap etmek, emelsiz alimi ise
2. alim. Emsiz pehrizkarı zahid bilme, cahil adamlar
3. ise dostlug etmek. Hüsusile, özlerini ağıllı hesap eden
4. ve öz avamlığı ile loğalanan ahmaglarla oturub dur-
5. ma. Müdrık adamlardan başga hiç kimle ünsiyyet sa-
6. lama, çünkü yağşılarla ünsiyyet sahlayanın adı da
7. yağşıya çıkar. Görmürsenmi yağı küncüdden alırlar,
8. lakin küncüd yağını benövşe, ya gızılgülle garış-
9. dırdıgda ve ya bir müddet onlarla bir yerde sahl-
10. dıgda, yağşılardan kerameti sayesinde artıg ona künc-
11. cüd yağı deyil, gızılgül yağı ve ya benövşe yağı de-
12. yirler ?!
13. Yağşılardan meslehetlerini ve onların yağşı iş-
14. lerini unudub nahelef çıhma, sen möhtac olan adama
15. etdiyın yağşılığ da başına vurma. Yağşılığ ba-
16. şa vurmağ yağşılığ etmemek kimi bir şeydir. Hoş-
17. hasiyyet ve insanperver olmağı özüne peşe et, pis adet-
18. lerden kaç ve ziyankar olma, ziyankarlığın semeresi
19. mehrumiyyet, mehrumiyyetin meyvesi ehtiyac, ehtiyacın
20. behresi alçalmag olar. Cehd et seni te'rifleyen halg
21. olsun, medh eden bir neçe cahil olmasın, çünkü cahil-
22. lerin medh etdiyı, eşitdiyime göre, alimler içerisinde pislenir.

[41, 37- 42, 22]

ise utanma. Çoğu insan sadece utangaçlık yüzünden arzusuna ulaşamıyor.

Eğer utanmak imandan doğarsa, acizlik de utangaç-

40. lıktan doğar. Ona göre utanmanın ve utanmamanın her ikisinin(de) yerini (iyi) bilmek lazımdır. Maksada hangisi uygunsa onu yapmak gerekir. Demişler ki: “ *İyinin başlangıcı utangaçlıksa, kötünün başlangıcı da utangaçlıktır*”.

[42]

1. Cahil adamı adam, bildiğini yapmayan alimi ise alim sayma. İlimsiz dervişi zahid bilme. Cahil adamlar ile dostluk etme. Özellikle kendilerini akıllı sayan ve cehaletiyle övünen ahmaklarla oturup kalkma.
5. İdrâk sahibi insanlardan başka hiç kimseyle yakınlık kurma. Çünkü iyilerle yakınlığı olanın adı da iyiyeye çıkar. Görmez misin ki yağı susamdan çıkarırlar. Fakat susam yağını menekşe veya kızıl gülle karıştırdı(ğın)da, veya bir müddet onlarla bir yerde sakladığı(ğın)da, veya bir müddet onlarla bir yerde sakladığı(ğın)da iyilerin kerameti sayesinde artık ona susam yağı değil, kızıl gül yağı veya menekşe yağı diyorlar ?!.
- İyilerin tavsiyelerini ve onların iyi işlerini unutup nankör çıkma. Muhtaç olan insana ettiğin iyiliği de başına kakma. (Yapılan) iyiliği başa kakmak iyilik etmemek gibi bir şeydir. İyi huylu ve insansever olmayı kendine âdet et. Kötü âdetlerden kaç ve zarara uğrayan olma. Zarara uğramanın sonucu yokluk, yokluğun meyvesi ihtiyaç, ihtiyacın neticesi küçülmek olur. Seni methedenin halk olmasına gayret et. Metheden bir sürü cahil olmasın. Çünkü cahillerin methettiği, işittiği göre alimler içerisinde kötülenir.

[42, 23 - 43, 10]

23. *Hèkayet.* Dèyirler ki, bir gün Eflatun²⁵ şeherin
24. adlı- sanlı adamları ile bir yerde oturub, söhbet
25. èdirdi. Birisi onun görüşüne gelib salam vèrdi, yanın-
26. da oturub oradan- buradan danışdıgıdan sonra dèdi: *Èy*
27. *filosof, bu gün filankesi gördüm, senin barende danı-*
28. *şır ve te'rifleyerek dèyirdi: "Eflatun çoğ büyük filo-*
29. *sofdur, indiyè gider onun kimisi ne olub, ne de ola-*
30. *cagdır"* . İstedim onun te'rifini sene çatdıram.
31. Filosof Eflatun bu sözü eşitcek başını aşağı
32. salıb ağladı, berk ganı garaldı, halı pozuldu. O
33. kişi dèdi: *"Èy filosof, men sene ne ağır bir söz dèdim*
34. *ki halın bèle pozuldu?"* . Filosof Eflatun dèdi: *"Èy*
35. *hace, şehsen sen mene èle ağır bir söz dèmedin, lakin*
36. *bundan daha ağır musibet olarmı ki, nadanın biri*
37. *meni te'riflesin, benim gördüyüm iş ona hoş gelsin?*
38. *Bilseydim ne nadanlığ ètmişem ki, onun tebietine ya-*
39. *hın olmuş, hoşuna gelmiş ve meni te'riflemiştir,*
40. *tövbe èdib o işden el çekerdim. Halımın pozulması*
41. *ondadır ki, men hele de nadanam, çünkü nadanların*
42. *te'rifledikleri adamlar yalnız nadanlar olar"* .

[43]

1. Bu barede bir hékayet de yadıma düşdü.
2. *Hèkayet.* Dèyirler ki, Mehemmed Zekeriyya er-
3. Razi²⁶ bir deste şakirdi ile gezerken bir deliye rast
4. geldi. Deli Zekeriyyadan başka hèç kese bahmadı, onu
5. diggetle nezerden kèçirdikden sonra üzüne güldü. Me-
6. hemmed Zekeriyya gèri dönüb èvine geldi, emr ètdi
7. eftimun²⁷ demlediler, onu içdi. Şakirdleri soruş-
8. dular: *"Ay müellim, bu otun demini ne üçün imdi içdi-*
9. *niz?"* Dèdi: *"O deli güldüyü üçün. Eger o mende öz*
10. *halına ohşar bir şey görmese idi, üzüme gülmezdi"* .

[42, 23 - 43, 10]

- Hikâye:** Diyorlar ki Eflatun²⁵, birgün şehrin adli sanlı adamlarıyla bir yerde oturmuş, sohbet ediyordu. Birisi onun ziyaretine gelip selam verdi. Yanına oturup oradan buradan konuştuğundan sonra : “*Ey filozof bugün filankesi gördüm, senin hakkında konuşuyor ve seni methederek: ‘Eflatun, çok büyük filozoftur, şimdiye kadar onun gibisi ne olmuş, ne de olacaktır’*” dedi.
30. *İstedim ki onun övgüsünü sana iletayım*”, dedi. Filozof Eflatun, bu söz(ler)i işitince başını öne eğip ağla(maya başla)dı. Rengi attı, fenalaştı. (Bunun üzerine) o kişi: “*Ey filozof, ben sana ne ağır bir söz dedim ki böyle fenalaştım?*” dedi. Filozof Eflatun: “*Ey hoca, şahsen sen bana öyle ağır bir söz demedin fakat cahilin birinin beni övmesinden, benim yaptığım işin ona hoş gelmesinden daha ağır bir kötülük olur mu? Onun tabiatına hoş gelecek hangi cahilliği ettiğimi ve hangi sebepten beni övdüğünü bilseydim,*” dedi.
40. *tövbe edip o işi bırakırdım. Fenalaşmamın sebebi ondandır ki ben de hâla cahilim. Çünkü cahillerin övdükleri kişiler (de) sadece cahil(ler) olur.*” dedi.

[43]

1. Bu hususta bir Hikâye (daha) aklıma geldi.
- Hikâye:** Anlatırlar ki, Mehemmed Zekeriyya er Razi²⁶ beş on müridi ile gezerken bir deliye rastladı. Deli, Zekeriyya’dan başka kimseye bakmadı. Onu
5. dikkatle gözleriyle süzdükten sonra (da) yüzüne güldü. Mehemmed Zekeriyya geri dönüp evine geldi. Emretti eftimun²⁷ demlediler, içti. Müritleri : “*Hocam, bu (deli) otu(nu)n çayını niçin şimdi içtiniz*” diye sordular. “*O deli güldüğü için. Eğer o bende kendi*” dedi.
10. *haline benzer bir şey görmeseydi yüzüme gülmezdi*” dedi.

[43, 11- 41]

11. Dèyibler: *"Her guş öz tayı ile uçar"*.
12. Bundan elave, tündhasiyyet olub özünden tèt çığ-
13. mağı adet ètme, bir az da hèlmin olsa yahşıdır, lakin
14. o geder yumşag olma ki, seni çoğ yumşag ve helim oldu-
15. ğun üçün hop èleyib udsunlar, o geder de sert olma ki,
16. sene salam vèrmeye de gorhsunlar. Hamı ile yola gèt-
17. meyi bacar, bu üsulla hem dostdan, hem de düşmenden
18. istifade èdib, arzuna çata bilersen. Hèç kesi pislik
19. ètmeye öyretme, pislik öyretmek pislik ètmek kimi bir
20. şeydir. Eger günahsız olarag biri seni incitse, sen
21. çalış onu incitme, çünkü özgeni incitmek insanlı-
22. ğın bir hissesidir. Dèyibler ki, esl insanlıg cama-
23. atı incitmekdir. Dèmeli, insan olmag isteyirsense,
24. gerek adaminciden olmayasan, adamlarla yahşı ref-
25. tar èdesen. Gerek insan aynaya bahsın, görünüşü yah-
26. şıdırsa, işi de görünüşü kimi yahşı olmalıdır, çün-
27. ki gözele çirkinlik yaraşmaz, buğdadan arpa, arpadan
28. buğda bitmemelidir. Bu barede benim bir dübèytim de
29. vardır:

Şe'r

30. *Gözelim, bize hèy pislik èdirsen,*
31. *Nèçin bes yahşılıg umursan bizden?!*
32. *Gèt, ezizim, gèt ki, sehv èyleyirsen-*
33. *Arpa ekibsense, buğda biçmezsən!*
34. Aynaya bahdıgda özünü kifer görsen, yène yahşılıg
35. èt, çünkü çirkinlik ètsen, kiferliyi artırmış olar-
36. san. Bu ise çoğ pis şeydir. Bir çirkinlik üstüne bir
37. de çirkinlik gelsen, bir yèrde iki çirkinlik olar.
38. Semimi söze ğiymet vèren, dünyagörmüş, sınağdan
39. çıhmış dostların nesihetine gulag as ve öz meşveret-
40. çilerinle hemişe teklikde meslehetleş, çünkü senin
- 41.

[43, 11- 41]

“Her kuş, kendi kanadıyla uçar” demişler.

Bundan başka, zayıf sinirli olup kendini tez kaybetmeye alışma. Biraz da yumuşak karakterli olsan iyidir. Fakat o kadar (da) yumuşak olma ki, seni yumuşak ve sakin oldu-

15. ğun için lokma edip yut(ma)sınlar. Sana selam vermekten korkacakları kadar da sert olma. Herkes ile yola gitmeyi becer. Bu usülle hem dosttan hem de düşmandan yararlanıp, arzuna ulaşabilirsin. Kimseyi kötülük yapmaya azmettirme. Kötülüğe azmettirmek, kötülük yapmak gibi bir
20. şeydir. Eğer suçsuz yere biri seni incitse, sen onu incitmemeye çalış. Çünkü başkasını incitmemek bir insanlık erdemidir. Demişler ki asıl insanlık toplumu incitmemektir. Şu halde, insan olmak istiyorsan, kırıcı olmaman , insanlarla iyi geçinmen
25. gerek. İnsan, aynaya bakmalı, görünüşü güzelse işi de görünüşü gibi güzel olmalıdır. Çünkü güzele çirkinlik yakışmaz. Buğdaydan arpa, arpadan buğday bitmemelidir. Bu hususta benim de bir dörtlüğüm vardır:

30.

Şiir

Güzelim bize hep kötülük edersin,

Peki niçin bizden iyilik umarsın?!

Git azizim, git ki yanılıyorsun-

Arpa ekmiş isen, buğday biçmezsın!

35. Aynaya baktı(ğın)da kendini çirkin (de) görsen, gene iyilik yap. Çünkü kötülük yapsan, çirkinliği artırmış olursun. Bu ise çok (daha) kötüdür. Bir çirkinlik üstüne bir daha çirkinlik getirirsen bir yerde iki çirkinlik olur.
- Samimi söze kıymet veren, dünya görmüş, denemelerden
40. geçmiş dostların nasihatine kulak ver. Fikirlerini alacağın kişilerle her zaman yalnız konuş. Çünkü senin,

[43, 42 - 44, 28]

42. onlardan ala bileceyin fayda yalnız teklikde ola bi-
43. ler. Sen benim bu dediklerimi oğuyub öyrene bilsen

[44]

1. ve emel etsen, o zaman ne geder gabil olduğunu derk eder-
2. sen, lakin bunu anlayandan sonra öz bilik ve istè'da-
3. dınla lovğalanma. Her şeyi öyrenib bildiyin halda,
4. özünü bilmeyen hèsab èt, çünkü sen yalnız o zaman alim
5. hèsab èdile bilersen ki, hele de özünü nadan oldu-
6. ğunu başa düşesen. Bu barede bèle bir hèkayet de
7. vardır.
8. *Hèkayet.* Èşitmişem, Hòsrovun²⁸ hakimiyyeti ve
9. Büzürcmèhrin²⁹ vezirliyi dövürnde Rumdan çoğ savad-
10. lı bir èlçi gelir. Hòsrov o zamankı Fàrs şahları-
11. nın adetine göre tahta oturub èlçini ğebul edir. Èl-
12. çi öz è'tibarnamesini teğdim ètdikden sonra şah da
13. özünün Büzürcmèhr kimi veziri olduğunu göstermek üçün
14. è'tibarnameni onun vasitesile alır ve söhbet zamanı
15. èlçinin yanında Büzürcmèhre deyir: "*Filankes, dünya-*
16. *da ne varsa, hamısını sen bilirsen...*" ve isteyir o de-
17. sin: "*Beli, bilirem*", lakin Büzürcmèhr deyir: "*Hèyr,*
18. *hökmdarım bilmirem*". Hòsrov pert olur, èlçiden uta-
19. nır ve soruşur: "*Bes her şeyi bilen kimdir?*" Büzür-
20. mèhr deyir: "*Her şeyi hamı birlikde bilir, hamı*
21. *ise hele anadan olmamışdır*".
22. Èy oğul, sen özünü hamıdan bilikli hèsab ètme, èle
23. ki, özünü bilmeyen hèsab ètdin, bilen olarsan, esl bi-
24. len ona dèyerler ki, bilmediyini bile.
25. Sokrat bütün böyüklüyüne bahmayarag, demişdir:
26. "*Men özümnden sonra gelecek böyük ve ağıllı adamların*
27. *mene te'ne vuracağlarından ve "Sokrat birdefe-*
28. *lik dünyanın bütün biliklerini öyrenmek iddiasında*

[43, 42 - 44, 28]

onlardan alabileceğin fayda, sadece yalnızken olabilir.

Sen, benim bu dediklerimi okuyup öğrenebilsen

[44]

1. ve uygulasan o zaman ne kadar faydalı olduğunu anlarsın.

Fakat bunu anladıktan sonra(da) kendi bilgi ve becerinle kibirlenme. Her şeyi öğrenip bildiğin halde, kendini bilmeyen hesap et. Çünkü sen kendini cahil

5. olarak bildiğin sürece (başkaları) seni alim olarak hesap ederler. Bu konuda şöyle bir Hikâye de vardır:

Hikâye: Derler (ki), Hosrov'un²⁸ hakimiyeti ve Büzürcmeh'r'in²⁹ vezirliği devrinde Bizans'tan çok kültür-

10. lü bir elçi gelir. Hosrov, o zamanki Fars şahlarının âdetine göre tahta oturup, elçiyi kabûl eder. Elçi güven mektubunu sunduktan sonra şah da kendisinin Büzürcmeh'r gibi (bir) veziri olduğunu göstermek için güven mektubunu onun vasıtasıyla alır. Sohbet zamanı
15. elçinin yanında Büzürcmeh'r'e (şöyle) der: "*Büzürcmeh'r, dünyada ne varsa hepsini sen bilirsin...*" (Böyle deyince) ister ki o da:

"*Evet, bilirim*" desin. Fakat Büzürcmeh'r : "*Hayır hükümdarım bilmiyorum*" der. (Bu cevap karşısında) Hosrov bozulur.

Elçiden utanır ve (vezirine)sorar: "*Peki, her şeyi bilen kimdir?*" Büzürc-

20. meh'r : "*Herşeyi tüm insanlar birlikte bilir, tüm insanlar ise henüz dünyaya gelmemiştir*".

Oğlum, sen kendini herkesten bilgili sayma. Ne zaman kendini bilmeyen sayarsan (o zaman) bilen olursun. Asıl *bilen* diye, *bilmediğini bilene* derler.

25. Sokrat, bütün büyüklüğüne rağmen (şöyle) demiştir:

"*Ben, kendimden sonra gelecek büyük ve akıllı insanların bana kabahat bulacaklarından ve 'Sokrat kesinlikle dünyanın bütün bilgilerini bilmişlik iddiasında*

[44, 29 - 45, 17]

29. *olmuşdur*" - *dèyeceklerinden gorhmasaydım, mütleg dè-*
30. *yerdim ki, men həc ne bilmirem ve öyrenmeye de acizem,*
31. *lakın bunu dèye bilmirem, çünkü bu benim terefından*
32. *çoğ büyük iddia olardı". Ebu Şükür Belhi³⁰ bir bèytdè*
33. *özünün çoğ büyük alim olduğunu te'rifleyir, o bèyt*
34. *budur:*

35. *Bèyt*
36. *O yère çatmışdır indì èlmim ki,*
37. *Anlayıb bilmişem hele nadanam.*

38. *Èy oğul, ne geder büyük alim olsan da, öz biliyinle*
39. *gürrelenme, öhdesinden gele bileceyin işlerde de öz*
40. *re'yin haggında büyük fikirde olma, özleri haggında*
41. *büyük fikirde olanlar hemişe pèşmançılığ çekerler.*

[45]

1. Başgaları ile meslehetleşmeyi özüne eskiklik hèsab
2. ètme, ağıllı gocular ve sınanmış dostlarla meslehet-
3. leş. Bütün hikmet ve pèyğemberliyi, müelliminin ve
4. işlerini sahmana salanın allah- taalanın özü olma-
5. sına bahmayarag, allah yène de Mehemmede bununla kifa-
6. yetlenmeye razılığ vermemiş ve: "*işlerinde onlarla*
7. *meslehet èt*" demişdir. Demiş ki: "*ya Mehemmed, öz*
8. *eshabe ve dostlarınla meslehet èt, çünkü sizden here-*
9. *ket, allah olduğum üçün ise, menden bereketdir*".
10. Bilmelisen ki, bir adamın re'yi iki adamın ki-
11. mi ola bilmez, bir göz iki gözün gördüyünü göre bil-
12. mez, görmürsenmi tebib hestelendikde ve hesteliyi
13. şiddetlendikde, ne geder hazıg hekim olur olsun, yène
14. de özü ile kifayetlenmeyib, başga bir hekimi çağırır,
15. onun mesleheti ile müalice olunur.
16. Yahın bir adamın sene işi düşse, ona kömek ètmeye
17. çalış, reğib ve düşmenin olsa bèle, yardım elini ve

[44, 29 - 45, 17]

olmuştur' diyeceklerinden korkmasaydım mutlaka (şöyle)

30. *derdim: 'Ben hiçbir şey bilmiyorum ve öğrenmekten de acizim.'*
Fakat bunu söyleyemiyorum. Çünkü bu, benim tarafımdan
çok büyük itiraf olurdu". Ebu Şükür Belhî³⁰ bir beyitte
kendisinin çok büyük alim olduğunu övünerek anlatıyor. O beyit
şudur:

35.

Beyit

O yere çıkmıştır şimdi ilmim ki,
Anlayıp bilmişim hâlâ cahilim.

Oğlum, ne kadar büyük alim olsan da, kendi bilginle
büyükleme. Becerebileceğin işlerde dahî kendi

40. fikrin hakkında üstünlük taslama. Kendileri hakkında
büyüklük fikrinde olanlar her zaman pişman olurlar.

[45]

1. Başkalarına fikir danışmayı kendine eksiklik
sayma. Akıllı büyükler ve denenmiş dostlar(ın)la fikirleş.
Allah-ü Teala, Hz. Muhammed'e bütün hikmet ve peygamberliğine;
öğreticisinin ve işlerine nizam verenin bizzat kendisi olma-
sına rağmen , bununla yetinmesine rıza göstermemiş
ve "*İşlerinde (ashabınla)danış*" buyurmuştur.
Buyurmuştur ki: "*Ya Muhammed (s.a.v), kendi*
ashab ve dostlarıyla danış. Çünkü sizden hareket,
Allah olduğum için ise benden berekettir". (*Al-i İmran, 153)
10. Bir insanın fikri(nin), iki insanınki kadar olamayacağını
bilmelisin. Bir göz, iki gözün gördüğünü göremez.
(Bir)tabip hastalandığında ve hastalığı şiddetlendiğinde
ne kadar uzman hekim olursa olsun, yine de kendisini
yeterli görmeyip başka bir hekimi çağır(arak)
15. onun teşhisi ile tedavi olduğunu görmüyor musun?
Yakın(ın olan) bir insanın sana işi düşse ona yardım etmeye
çalış. Rakip ve düşmanın olsa bile, yardım elini ve

[45, 18- 30]

18. malını ondan müzayiğe ètme. İŖi düzelse, ètdiyin kö-
19. mek onun sene garŖı mehebbetini artırır ve ola biler
20. ki, o düşmen dönüb dost olsun. Görüşüne gelen söz
21. üstadlarına hörmət èdib, onlara behŖiŖ vèr ki, senin
22. görüşüne heris olsunlar (*ye 'ni tèt- tèt gelsinler*).
23. Adamların en yazığı odur ki, alim olsa da, hèt kes onun
24. görüşüne gètmesin.
25. Camaat ile mèhriban danıŖ ve gaŖgabağını tur-
26. Ŗutma. GaŖgabağlı adam yağŖı sayılmaz. Adam ne
27. geder hikmet sahibi olsa bèle, gaŖgabağını tøkduk-
28. de onun ne hikmetinde hikmetlik galar, ne sözünde gö-
29. zellik. Hülase, bil ki, danıŖmağın gaydası nècedir
30. ve nedir.

-----***-----

[45, 18- 30]

- malını ondan esirgeme. İşi düzel(ir)se ettiğin yardım, onun sana karşı sevgisini artırır ve o düşman belki de
20. sana dönüp dost olabilir. Ziyaretine gelen söz üstâdlarına hürmet edip, onlara hediye ver ki, seni ziyarete heveslensinler. *(Yani sık sık gelsinler)*
İnsanların en acınacak olanı, alim de olsa kimsenin ziyarete gitmediği kişidir.
25. Cemaat ile güleryüzlü konuş. Kaşını gözünü çatma. Asık suratlı adam iyi sayılmaz. İnsan, ne kadar marifet sahibi olsa da, suratını astığında onun ne marifetinde marifetlik kalır, ne de sözünde güzellik. Özet olarak, söz söylemenin kurallarının neler (olduğunu)
30. ve nasıl (olması gerektiğini) bil.

.....***.....

1. 8. YEDDİNCİ FESİL

NATIĞLIK MEHARETİNİ ARTIRMAG HAGGINDA

1. *Ëy oğul*, insan söz anlamağı ve demeyi bazar-
2. malı, pis adamlardan ise dilini sahlamalı-
3. dir. *Ëy oğul*, sen doğru danışan ol, özünü doğru danı-
4. şan tanıt ki, işdir bir gün zeruret üzünden yalan de-
5. meli olsan, doğru gebul etsinler. Lakin yalana oğşar
6. doğru danışma. Doğruya oğşar yalan, yalana oğşar
7. doğrudan yahşıdır, çünkü o yalana inanarlar, bu doğ-
8. ruya yoh. Gebul edilmeyen doğrulardan kaç ki, rehmetlik
9. emir Bus- Suvar³¹ Fazl Şapur ibn el- Fezl ile benim
10. başıma gelen ehvalat senin de başına gelmesin.
11. *Hekayet*: *Ëy oğul*, bil ki, men emir Bus- Suvar
12. dövründe, heccden gayıtdığım il Genceye cihad³² dava-
13. sına gètmişdim. Men Hindistan cihadında çoğ iş-
14. tirak etmişdim, indi de Rum³³ cihadında iştirak
15. etmek isteyirdim. Emir Bus- Suvar büyük şah idi, dedi-
16. yini eyleyen, müdrik, leyağətli, edaletli, şücaetli,
17. fesahetli, dini seven, uzaggören idi, ye'ni şahlara
18. has olan bütün müsbet hüsusiyyetler onda var idi, çoğ
19. ciddi adam idi, zarafatı hoşlamazdı.
20. Meni görende çoğ hörmət etdi, benimle söhbete baş-
21. layıb cürbecür şeyler danışdı, men de ona gulag asır-

[47]

1. dım, lazım olan cavablar verirdim. Cavablarım onun
2. çoğ hoşuna geldi, mene çoğlu kerametler gösterdi ve
3. geri gayıtmağa goymadı. Mene o geder lütfkarlıg etdi
4. ki, ahırda men de ürekden meylimi ona saldim, bir neçe
5. il Gencede galdım. Men hemişe onun gonaglıklarında
6. olurdum, şerab meclisinde iştirak edirdim. O menden
7. mühtelif şeyler soruşur, keçmiş şahların tarihi ile

1. 8 .YEDİNCİ BÖLÜM

HİTABET MAHARETİNİ ARTIRMAK HAKKINDA

1. Oğlum, insan söz anlamayı ve söylemeyi becermeli, söyleyeceği sözü ise kötü adamlardan sakınmalıdır. Oğlum, sen (daima) doğru sözlü ol.(Olamasan bile) kendini doğru sözlü tanıt ki (belki) bir gün zaruret yüzünden yalan söyleyecek olsan, doğru kabul etsinler. Fakat yalana benzer doğru(yu) konuşma. Doğruya benzer yalan, yalana benzer doğrudan (daha)iyidir. Çünkü öylesi yalana inanır, böyle doğruya inanmazlar. Kabul edilmeyen doğrulardan kaç ki, rahmetlik el- Fezl oğlu, emir Bus Suvar³¹ Fazıl Şapur ile benim
10. başıma gelen haller senin de başına gelsesin.

Hikâye: Oğlum, bil(esin) ki, ben, emir Bus Suvar devrinde, hacdan döndüğüm yıl Gence'ye cihat³² davasına gitmişim. Ben, Hindistan cihadınaⁱ birkaç kez katılmışım. Şimdi de Rum³³ cihadına katılmak

15. istiyordum. Emir Bus Suvar, büyük (bir) şahtı. Dediğini yapan, anlayışlı, erdemli, adaletli, yiğit, açık sözlü, dindar, uzak görüşlü (biri) idi. Yani, şahlara has olan bütün olumlu özellikler onda vardı. Çok ciddi insandı. Şakayı sevmezdi.
20. Beni gördüğünde çok hürmet etti. Benimle sohbeta başlayıp, türlü türlü şeyler sordu. Ben de onu (can kulağıyla) dinliyor-

[47]

1. dum. Gereken cevaplar veriyordum. Cevaplarım onun çok hoşuna gitti. Bana izzet ikramda bulunarak (beni) geri dönmeye bırakmadı. Bana o kadar lütufkârlık etti ki, sonunda ben de ona kalpten bağlandım. Yıllarca
5. Gence'de kaldım. Ben, her zaman onun misafirliklerinde bulunur, şarap meclislerine katılırdım. O, benden çeşitli şeyler sorar, geçmiş şahların tarih(ler)i ile

ⁱ Metnin bu sahifesinde geçen “*cihad+ı+n+da* 46: 13/ 5, 14/5; *meclis+i+n+de* 47: 6/3” kelimelerinde görülen -*DA(loc.)* ekinin, -*A(dat.)* yerine kullanılışı Az. Trk. için karakteristik özellik taşımaktadır.

[47, 8- 38]

8. maraqlanır, dünyanın veziyyeti haggında suallar vè-
9. rirdi. Bir gün bizim vilayet haggında söz düşdü, her
10. yèrin ecaib- geraib adetlerinden soruşmağa başladı.
11. Men dèdim: “Gürganın³⁴ yañnılığında, dağın eteyin-
12. de bir kend, bu kendden uzagda ise bir bulag vardır.
13. Kendin arvadları su getirmek üçün bir yère toplanır,
14. sonra hemin bulağa gèderek serinlerini su ile dol-
15. durur, başlarına goyub gaydırlar. Gadınlardan bi-
16. ri gabagda serincsiz gelir, yola diğgetle bahır. O
17. yèrlerde tesadüf èdilen yaşıl bir gurd (cücü) var,
18. ona rast gelende götürüb kenara atır ki, suaparan ga-
19. dınlar onu tapdalamasınlar. Kim haman gurdu tapda-
20. layıb öldürse, başında olan serinc suyu darhal iyle-
21. nir, ona göre suyu yère boşaldıb gèri dönmek, serinci
22. pak èyleyib yènidən su ile doldurmag lazım gelir”.
23. Men bu sözü dèdikde emir Bus- Suvar üz- gözünü tur-
24. şutdu, başını yırgaladı, bir nèçe gün benimle evvel-
25. ki kimi mèhriban olmadı. Bir defe Piruzan³⁵ Dèylem
26. mene dèdi: “ Emir senden gilèylenib dèyir ki, filankes
27. ciddi adama oñşayır, ancag bilmirem ne üçün mene
28. uşag- uşag sözler danışır, onun kimi bir adam benim
29. kimi birisine ne üçün yalan dèyir?”
30. Men o saat Genceden Gürkana bir gasid gönderdim
31. ve emr ètdim ki, bèle bir kendin haman yèrde olduğu
32. ve haman üçün ehvalatının düzlüyü haggında gazi, reis,
33. hetib, ülema ve bütün è'timadlı adamlar terefinden
34. imza èdilmiş bir arayış getirsin. Dörd ay zehmetden
35. sonra men hemin arayışı alıb emir Bus- Suvarın gar-
36. şısına goydum. Oñuyub güldü ve dèdi: “Men özüm bi-
37. lirem ki, senin kimi adamdan yalan çıkmaz, hüsü-
38. sile, benim yanımda, lakin èle de doğru danışmag

[47, 8- 38]

- ilgilenir, dünyanın vaziyeti hakkında sorular sorardı. Bir gün bizim vilayet hakkında söz açıldı. Her
10. yerin acaip garaip âdetlerinden soruşturmaya başladı. Ben, “Gürgen’in³⁴ yakınlarında dağın eteğinde bir köy, köyün uzağında ise bir çeşme vardır. Köyün kadınları su getirmek için bir yere toplanır, sonra o çeşmeye giderek testilerini suyla dol-
15. durur, başlarına koyup dönerler. Kadınlardan biri yola dikkatle bakarak karşıdan testisiz gel(mektedir). O yerlerde rastlanan yeşil bir kurt(cücü) var(dır). (Yol üstünde) ona rastladığında su getiren kadınların onu çiğnememesi için götürür kenara atar. Kim o kurdu çiğneyip öldür(ür)se, başındaki testide olan su derhal kokar. Bu yüzden suyu yere boşaltıp geri dönmek, testi temizleyip yeniden suyla doldurmak icabeder” dedim. Ben bu sözü söyleyince emir Bus Suvar yüz(ünü) gözünü ekşitti, başını (tiksinircesine) salladı. Günlerce, benimle önceki
25. gibi samimi olmadı. Bir kere(sinde) Piruzan³⁵ Deylem bana: *“Emir senden dertlenip diyor ki; filankes ciddi adama benziyor. Fakat bilmiyorum ne için bana çocukça sözler söylüyor. Onun gibi bir adam benim gibi birisine niçin yalan söylüyor?”* dedi.
30. Ben (de bunun üzerine), derhal Gence’den Gürge’nin bir elçi gönderdim ve , böyle bir köyün orada olduğu(nu belirten) ve o an için halinin doğruluğu hakkında kadı¹, reis, hatip, ulema ve bütün itimat sahibi adamlar tarafından imza edilmiş bir rapor getirmesini emrettim. Dört ay zahmetten
35. sonra ben o raporu alıp emir Bus Suvar’ın karşısına koydum. Okuyup güldü ve (şöyle) dedi: “Ben senin gibi (bir) adamdan yalan (söz) çıkmayacağını bilirim. Özellikle benim yanımda. Fakat öyle (güç inanılır) bir doğru söyledin ki

¹ Met. “gazi” yazılmış. Doğrusu “gazi= kadı” olmalı. (ç.n)

[47, 39 - 48, 25]

39. lazım deyil ki, inandırmag üçün dörd ay zehmet çekib
40. iki yüz mö'teber adamın imzası ile sened hazırlaya-
41. san!"
42. Onu da bilmelisen ki, söz dörd cürdür: birini ne
43. bilerler, ne deyerler, birini hem bilerler, hem de de-

[48]

1. yerler, birini deyerler, lakin bilmezler, birini bi-
2. lirler lakin demezler. Bilinmeyen ve deyilmeyen söz-
3. ler dine ziyanı olanlardır, bilmek lazım olmayıb de-
4. yilesi sözler: hagg- taalanın kitabında, peygemberin
5. hadislerinde, elmi kitaplarda, ülemanın eserlerin-
6. de olan sözlerdir, çünkü bele sözlerin şerhi yalnız
7. teğlidden ibaret olar, onlardaki ziddiyet, ihtilaf ve
8. çetinlikleri açib göstermek vehyden heber vermek ve
9. ona benzer kimi bir şeydir. Hem bilmeli, hem demeli
10. sözlere geldikde, onlar hem dine, hem dünyaya lazım
11. olan, ye'ni her iki dünyada işe yarayan sözlerdir. Bele
12. sözlerin hem danışana hem de dinleyene faydası olar.
13. Bilip deyilmeyesi söze misal onu, göstermek olar ki,
14. büyük bir adamın ve ya bir dostun senin yanında bir ey-
15. bi ola, ya ehtimal üzünden ve ya işin gedişinden ele
16. güman edesen ki, o, şeriete düz gelmir, desen ya hemin
17. büyük adamın gezebine sebep olarsan, ya o dostuna zi-
18. yan vurarsan, gara camaatın te'nesine me'ruz galar-
19. san. Bele bir söz, bilib deyilesi mümkün olmayan söz-
20. dür. Dediğim bu dörd növ sözün en yaşısı odur ki, onu
21. hem bilmek olar, hem de demek. Lakin bu dörd növ sö-
22. zün heresinin iki üzü vardır: biri gözel, biri çir-
23. kin. Camaat arasında danışarken gözellerini danış
24. ki halgın hoşuna gelsin ve gabiliyyetinin derecesi
25. me'lum olsun. Büyük ve ağıllı adamları sözlerine gö-

[47, 39 - 48, 25]

inandırmak için dört ay zahmet çekip, iki yüz

40. muteber adamın imzasıyla bir rapor hazırlamaya ihtiyaç duydun. Böyle doğru olmaz !”

Sözün dört türlü olduğunu da bilmelisin. Bunlardan biri bilinmeyen ve söylenmeyen, biri hem bilinen hem de

[48]

1. söylenen, biri söylenen fakat bilinmeyen, biri ise bilinen fakat söylenmeyen sözlerdir. Bilinmeyen ve söylenmeyen sözler dîne zararı olan sözlerdir. Bilinmesi gerekli olmayıp söylenesi sözler Hak Teala'nın kitabında, peygamberin
5. hadislerinde, ilmî kitaplarda, alimlerin eserlerinde olan sözlerdir. Çünkü böyle sözlerin izahı yalnız taklitten ibaret kalır. Onlardaki zıtlık, ihtilaf ve zorlukları açıp göstermek vahiyden haber vermek veya ona benzer bir şeydir. Hem bilinip, hem de denilmesi gerekli
10. sözlere gelince onlar hem dîne, hem dünyaya lâzım olan, yani her iki dünyada da işe yarayan sözlerdir. Böyle sözlerin hem söyleyene hem de dinleyene faydası olur. Bilip de söylenmemesi gerekli söze şu örnek olarak verilebilir:
Bir ulu kişinin veya bir dostun senin yanında bir ayıbı
15. olsa, olabilecekler veya işin seyri yüzünden şartların uygun olmadığına inanıyorsan o sözü söyleme. (Eğer o sözü,) dediğinde o büyük adamın gazabına sebep oluyor veya o dostuna zarar veriyor veyahut da cahil insanların ayıplamasına maruz kalıyorsan söyleme. (İşte) böyle bir söz, bilindiği halde söylenmemesi gereken söz-
20. dür. Dediğim bu dört türlü sözün en güzeli, hem bilinen, hem de söylenebilen sözlerdir. Lâkin bu dört türlü sözün herbirisinin biri güzel, biri çirkin (olmak üzere) iki yüzü vardır. Toplum içinde konuşurken güzellerini söyle ki halkın hoşuna gitsin ve (senin de) kâbiliyetinin derecesi
25. belli olsun. Büyük ve akıllı adamları sözlerine göre

[48, 26 - 49, 12]

26. re tanıyarlār, sözleri adamlara göre yoh. Her adam öz
27. sözünün altında gizlenmişdir. Eli Emirelmö'minin
28. bële dëmişdir: "Her kes öz dilinin altında gizlen-
29. mişdir". Söz var bir cüre dëyersen, insanın ruhu teze-
30. lener, başga cüre dëyersen adamın gelbi kederlener.
31. *Hëkayet*. Èşitmişem, bir defe Harun er- Reşid³⁶
32. yuhuda görür ki, bütün dişleri tøkülübdür. Seheri
33. yuhuyozanı çağırıp soruşur: "Bu yuhunun me'nası ne-
34. dir?" Yuhuyozan dëyir: "Emirelmö'minin ömrü uzun ol-
35. sun, bütün gohum- eğraban senden gabag ölecek, bële ki,
36. hëç kes galmayacagdır". Harun er- Reşid dëyir: "Bu yuhu-
37. yozana yüz çubug vurun, o bële bir ağır heberi ne üçün
38. benim üzümë dëdi, bütün gohum-gardaşım menden evvel
39. ölecekse, onda men kime lazımam?!"
40. Emr ètdi, başga yuhuyozanı çağırdılar, yuhunu ona
41. danışdı. Yuhuyozan dëdi: "Emirelmö'minin gördüyü
42. bu yuhu gösterir ki, Emirelmö'minin bütün gohum- eğra-
43. basından çoh yaşayacagdır". Harun er-Reşid dëdi: "Ağ-

[49]

1. lın hökmü èynidir, te'bir haman te'birdir, lakin iba-
2. relerde böyük ferğ vardır". Emr ètdi, haman kişiye yüz
3. dinar vërsinler.
4. Dëmeli, sözün dalına- gabağına fikir vërmek la-
5. zımdır, dëdiyin sözü en gözel terzde dëmek lazımdır
6. ki, hem söz anladan olasan, hem söz anlayan. Eger dëdi-
7. yin sözü anlamasan, seninle tutuğuşunun ne ferği var?
8. O da söz dëye bilir, lakin söz anlayan dëyil. Söz anla-
9. yan ona dëyerler ki, onun da sözünü başgaları anlasın,
10. bëleleri ağıllı adamlar hëساب èdiler, eks halda insan
11. dëyil, hëyyan zümresinden sayırlar. Sözü böyük hëساب
12. èt, söz göyden ènmişdir, onun gedrini bil, yerinde dëyil-

[48, 26 - 49, 12]

tanırlar, sözleri adamlara göre değil. Her insan, kendi sözünün altında gizlenmiştir. Müminlerin emiri Hz. Ali, şöyle demiştir: “*Herkes kendi dilinin altında gizlenmiştir*”. (Öyle) söz var ki, bir türlü söylersen insanın ruhu taze-

30. lenir, başka türlü söylersen adamın kalbi kederlenir.

Hikâye: (Şöyle işitmişim) Bir keresinde Harun er Reşid³⁶ uykusunda bütün dişlerinin döküldüğünü görür. Ertesi gün rüya tabircisini çağırır, “*Bu uykunun mânâsı nedir*” diye sorar. Tabirci : “ *Müminlerin emirinin ömrü uzun olsun.*

35. *Bütün hısum akrabam senden önce ölecek. Öyle ki, kimse kalmayacaktır*” der. (Bu cevap üzerine) Harun er Reşid : “*Bu tabiriye yüz sopa vurun. O böyle ağır bir haberi niçin benim yüzüme dedi? Bütün hısum akrabam benden evvel ölecekse sonra ben kime lazımım?!*” der.

40. (Sonra) emretti, başka rüya tabircisini çağırdılar. Rüyasını ona anlattı. Tabirci: “*Müminlerin emirinin gördüğü bu rüya, kendisinin bütün hısum akrabasından çok yaşayacağını gösterir.*” dedi. Harun er Reşit: “*Aklın*

[49]

1. *hükmü aynıdır. Tabir aynı tabirdir. Fakat ifadelerde büyük fark vardır*” dedi. Hemen o kişiye yüz dinar vermelerini emretti.

Şu halde sözü ihtiyatlı söylemek lazımdır.

5. Söylediğin sözü en güzel şekilde söylemek lazımdır ki hem söz anlatan , hem söz anlayan olasın. Eğer söylediğin sözü düşünmezsen seninle papağanın ne farkı olur? O da söz söyleyebilir fakat ârif değildir. Arif ona derler ki onun da sözünü başkaları düşünsün.

10. Böyleleri akıllı insan hesap edilir. Aksi halde insan değil, hayvan zümresinden sayılırlar. Sözü büyük say.

(Çünkü) söz gökten inmiştir. Onun kadrini bil. Yerinde söylenmesi gerekli

[49, 13- 43]

13. meli sözü sahlama, dè, lakin yèrsiz danışmagla da onu
14. giymetden salma ki, hikmete zülm ètmış olmayasan!
15. Ne dèsen düzünü dè, me'nasız müddealarda olma. Her
16. müddea üçün ise çoḥ da sübuta can atma. Bilmediyin
17. èlmden dem vurma, o èlmden çörek gözleme, çünkü sen
18. èle èlmden, èle minberden meḡsedine çata bilmezsen,
19. yalnız bildiyin èlmden meḡsede çata bilersen. Bilme-
20. diyin şeyden hêç şey elde ède bilmezsen.
21. *Hèkayet*. Èşitmişem, dèyirler ki, *Hosrov*³⁷ (Enu-
22. şirevan) dövründe bir gadın *Büzürmèhrin*³⁸ yanına
23. gelib bir mesele haggında ondan söz soruşur. Bu zaman
24. *Büzürmèhrin* başı garışig imiş, dèyir: "Èy gadın,
25. sen soruşduḡun şeyi men bilmirem" Gadın dèyir: "Bu-
26. nu bilmirsense, bes neye göre bizim hökmdarın çöreyi-
27. ni yèyirsen?" *Büzürmèhr* dèyir: "Bildiyim şeye göre,
28. şah yalnız bildiyim şeye mene bir şey vèrir. Bacarır-
29. sansa, gel özün hökmdardan soruş, gör o bilmediyim
30. şey üçün mene bir şey vèrir, ya yoh?!"
31. Lakin işlerde heddini aşma, ifratı zererli hèsab
32. èt, her meselede orta olmaḡa çalış. Bizim şeriet
33. sahibi dèyibdir: "İşlerin hèyirlisi ortada olanı-
34. dır". Söz dèyib iş görmekde telesme. Men ağır oturub
35. yavaş terpenmek üste danlanmaḡı yüngüllük èdib teles-
36. mek üste te'riflenmekden üstün tuturam. Senin yaḡşı
37. ve pisliyine deḡil olmayan sirleri öyrenmeye çalış-
38. ma, özünden başga hêç kese sirr dème, dèsen, onu artıḡ
39. sirr hèsab ètme. Söz dahilen yaḡşı olsa da, hari-
40. cen onu pise yoza bilerler, çünkü insanların çoḡu bir-
41. birinden bedḡuman olar. Her işde sözün, emelin, veziy-
42. yetin imkanına münasib olmalıdır. Her ne dèsen, èle
43. dè ki, hamı senin sözlerini doḡruluḡunu tesdiḡ ètsin.

sözü esirgeme, söyle. Fakat yersiz konuşmakla da o sözün kıymetini düşürme ki, güzel söze zulüm etmiş olmayasın!

15. Ne dersen doğrusunu de. Anlamsız iddialarda bulunma. Her (olur olmaz) iddia(yı) da isbata uğraşma. Bilmediğin ilimden dem vurma. O ilimden kazanç gözleme. Çünkü sen öyle ilimden, öyle minberden maksadına ulaşamazsın. Yalnız bildiğin ilim (yoluyla) maksadına kavuşursun. Bilme-

20. diğin şeyden hiçbir şey elde edemezsin.

Hikâye: İşitmişim, derler ki: Hosrov ³⁷ (Enuşirevan) devrinde bir kadın Büzürcmehr'in ³⁸ yanına gelip bir mesele hakkında ondan soru sorar. Bu zaman Büzürcmehr çok meşgul imiş, (kadına cevaben): “ *Ey kadın,*

25. *senin sorduğun şeyi ben bilmiyorum”* der. (Bunun üzerine) kadın: “*Bunu bilmiyorsan, peki neye göre bizim hükümdarın ekmeğini yiyorsun?”* diye sorar. Büzürcmehr cevap verir: “*Bildiğim şeye göre. Şah, yalnız bildiğim şeye göre bana bir şey verir. Becerebilirsen gel, kendin hükümdardan sor. Onun bana bilmediğim*

30. *şey için birşey verip vermediğini öğren!”*

Lâkin işlerde haddini aşma. Haddi aşmayı zararlı say.

Her meselede orta(yollu) olmaya çalış. Bizim peygamberimiz: “*İşlerin hayırlısı ortada olanıdır”* demişlerdir.

Söz söyleyip, iş görmekte acele etme. Ben, ağırbaşlı olup

35. yavaş hareket etmekten dolayı kabahat bulunmasını, hafiflik edip acelelikten dolayı övülmekten üstün tutarım. Senin iyilik ve kötülüğüne katkısı olmayan sırları öğrenmeye çalışma. Kendinden başkasına sırrını deme. De(r)sen onu artık sır sayma. Söz, muhteva yönüyle iyi olsa da, dışarıdan

40. onu kötüye yorabilirler. Çünkü insanların çoğu birbirinden şüphelidir. Her işte sözün, davranışın, durumun ve imkânına uygun olmalıdır. Her ne söylesen, öyle söyle ki, herkes senin söylediğin sözlerin doğruluğunu tasdik etsin.

[50, 1- 31]

1. Söz ustaları yanında doğru adam kimi tanınsan da,
2. özünü hörmetden salmag istemirsense, hêç bir şey haggında şahid olmağa razılığ vèrme. Eger vèrsen can-
3. feşanlığ gösterme ve gönüllü olarak şahitlik ètme.
4. Her dèyilen söze gulag as, lakin emel ètmeye telesme,
5. fikirleş danış. Dèdiyinden pèşman olmamag üçün
6. evvel düşün, sonra sözü ağızından çıkar. Evvelceden
7. düşünè bilmek bacarmağa beraberdir.
8. İşine yarasa da, yaramasa da, hêç bir sözü dinle-
9. mekten darihma, bèlelikle, goyma söz gapıları senin
10. üzüne bağlansın, sözün faydasından mehrum olasan.
11. Hêç vaht soyug danışma, soyug danışmag èle tohumdur
12. ki, onun mèyvesi düşmenlik olar.
13. Alim olsan özünü nadan hèsab èt ki, bilik gapıla-
14. rı senin üzüne açılsın. Ne geder ki, sözün èybini ve
15. hüsününü anlamayıbsan, hêç vaht onu kesme ve ya te'rif-
16. leme. İster böyük olsun, isterse küçük, her kesle öz
17. dili ile danış ki, hikmetten harice çıhmayasan ve
18. dinleyicini darihdırmayasan. Lakin danışarken sen-
19. den delil ve sübut teleb èdilerse, bèle yèrde èle danış-
20. malısan ki, onları razı sala bilesen ve onların ara-
21. sından canını salamat gurtara bilesen.
22. Eger sen söz üstadı olsan, özünü bildiyinden az
23. göstermeye çalış ki, söhbet vahtı piyada olduğun mèy-
24. dana çıhmasın. Çoh bilen, lakin az danışan ol, az bi-
25. lib çoh danışan olma. Dèyibler ki, susmag salamatlığa,
26. çoh danışmag ise ağılsızlığa beraberdir. Çoh danı-
27. şan adam ağıllı olsa da, onu ağılsız hèsab èderler,
28. az danışan ağılsız olsa da, az danışdığı üçün camaat
29. onu ağıllı hèsab èder. Ne geder düz, temiz ve mö'min
30. adam olsan da özünü öyme, çünkü senin özün haggında-
- 31.

[50, 1- 31]

1. Söz üstadları yanında doğru adam gibi tanınsan da, kendini hürmetten düşürmek istemiyorsan, hiçbir şey hakkında şahit olmaya razı olma. Eğer razı olursan (da) hassasiyet gösterme ve gönüllü olarak şahitlik etme.
5. Her söylenen sözü dinle, fakat inanıp uygulamaya acele etme. Fikir al, danış. Dediğin sözden pişman olmamak için evvela düşün, sonra sözü ağzından çıkar. Önceden düşünmek becermekle eşit. İşine yarasa da, yaramasa da hiçbir sözü dinle-
10. mekten sıkılma. Böylelikle söz kapılarının senin yüzüne kapanmasına yol açma. Faydalı sözden (de) mahrum olma. Hiçbir zaman dikkatsiz konuşma. Dikkatsiz konuşmak öyle(bir) tohumdur ki, onun meyvesi düşmanlık olur. Alim olsan (bile) kendini cahil hesap et ki, bilgi kapıları
15. senin yüzüne açılsın. Eğer ki, sözün hatasını ve güzelliğini anlamamışsan, hiçbir zaman sözü kesme veya övme. İster büyük ol ister küçük, herkesle kendi (anlayacağı) dil ile konuş ki, sözün güzelliğinden dışarı çıkmayasın ve dinleyicini darıltmayasın. Konuşurken senden
20. delil ve isbat istenirse, böyle yerde öyle konuşmalısın ki, bu istekte bulunanları razı edip onların sana verebilecekleri zarardan sağ selamet kurtulabilesin. Eğer sen söz üstadı olsan, kendini bildiğinden az (bilen) göstermeye çalış ki, sohbet vakti bilgisiz olduğun mey-
25. dana çıkmasın. Çok bilen fakat az konuşan ol. Az bilip çok konuşan olma. Demişler ki, susmak esenliğe, çok konuşmak ise akılsızlığa eşitir. Çok konuşan adam akıllı olsa da, onu akılsız hesap ederler. Az konuşan insan akılsız da olsa, az konuştuğu için toplum
30. onu akıllı sayar. Ne kadar doğru, temiz ve mümin adam olsan da kendini övme. Çünkü senin kendin hakkında-

[50, 32 - 51, 18]

32. kî şahidliyini hêç kes gèbul ètmez, çalış seni halg
33. te'riflesin, neinki özün özünü. Çoğ bilirsense, yalnız
34. kara gelenini, işe yarayanını dè ki, zenganlı elevi-
35. ye³⁹ kimi sene de ziyan getirmesin.
36. *Hekayet.* Èşitmişem dèyirler ki, Sahibin⁴⁰
37. dövründe Zenganda bir goca var idi. Bu goca adlı- san-
38. lı Şafèi⁴¹ (allah ona rehmet èlesin) eshabelerinden
39. idi. Özü din hadimi, müfti, vaiz olmagla gazı yanında
40. müşavirlik de èderdi. Zengan reisinin de elevi (ye'ni
41. Eli neslinden olan) bir oğlu var idi, o da vaiz ve
42. gazı yanında müşavir idi. Bunlar her ikisi hemişe
43. bir- birini ifşa èder ve minberden bir- birine ağır söz-

[51]

1. ler dèyerdiler. Bir gün bu elevi minberden haman
2. gocanı "kafir" adlandırdı. Heberi gocaya çatdırdı-
3. lar, o da minberden haman cavanı "haramzade" adlan-
4. dırdı. Bu heberi de eleviye çatdırdılar. Berk özünden
5. çıhdı, tèt yerinden galhıb Rèy⁴² şehrine, Sahibin
6. yanına gètđi, haman gocadan şikayet èdib, ağladı ve
7. dèdi: "Sizin dövrünüzde yaramaz ki, pèyğember övladı-
8. nı "haramzade" adlandırsınlar". Sahibin hemin goca-
9. ya acığı tutdu, gasid gönderib onu Rèye çağırtdırdı.
10. Şeriet üleması ve sèyidlerle birlikte mehkeme dü-
11. zeldib gocaya dèdi: "Èy şeyh, sen şafèi (allah ona reh-
12. met èlesin) imamlarının adamlarındansan, özün de
13. alimsen, bir ayağın buradadır, bir ayağın gorda, hêç
14. sene yaraşarmı, pèyğember övladına "haramzade" dèye-
15. sen? İndi ki, bunu dèyibsen, gerek sübut èdesen, yoğsa
16. sene şerietin vacib bildiyi èle bir ceza vèreceyem ki,
17. halg bundan ibret alsın ve hêç kes bèle edebsizlik ve
18. hörmetsizliye cesaret ètmesin". Goca dèdi: "Sözümün

[50, 32 - 51, 18]

- ki şahitliğini hiç kimse kabul etmez. Kendi kendini değil, halkın seni övmesine çalış. Çok biliyorsan yalnız faydası olanını, işe yarayanını söyle ki, Zenganlı Alevî³⁹ 'ye
35. getirdiği gibi sana da ziyan getirmesin. (1)
- Hikâye:* Şöyle anlattıklarını işittim: Sahip'in⁴⁰ devrinde Zengan'da bir ihtiyar vardı. Bu ihtiyar, meşhur (İmam)Şafii⁴¹ (Allah ona rahmet eylesin) sahabelerinden (biri) idi. Kendisi din görevlisi, müftü, vaiz olduğu için kadı yanında
40. müşavirlik de yapardı. Zengan reisinin de Alevî (yani Hz. Ali neslinden olan) bir oğlu vardı. O da vaiz ve kadı yanında müşavir idi. Bunların her ikisi her zaman birbirlerinin açığını kollar ve minberden birbirlerine ağır söz-

[51]

1. ler derlerdi. Bir gün bu alevî, minberden o ihtiyarı "Kâfir" (olarak) nitelendirdi. Haberi ihtiyara ulaştırdılar. O da minberden o delikanlıyı "Haramzâde" (olarak) adlandırdı. Bu haberi de Alevî'ye ulaştırdılar. Alevî, çok hiddetlendi.
5. Çabucak yerinden kalkıp Rey⁴² şehrine Sahip'in yanına gitti. O ihtiyardan şikayet edip ağladı ve (şöyle) dedi: " Sizin devrinizde peygamber evladını 'haramzâde' olarak adlandırmaları yakışmaz". Sahip, o ihtiyara hiddetlendi, bir elçi gönderip onu Rey'e çağırttırdı.
10. Din alimleri ve peygamber sülalesinden insanlardan oluşan bir mahkeme kurdu. Bu mahkemede ihtiyara (şöyle) dedi: " Ey şeyh, sen Şafii (Allah ona rahmet eylesin) imamlarının adamlarındansın. Kendin de alimsin. Bir ayağın dünyada, bir ayağın mezardadır. Peygamber evladına 'Haramzâde' demek hiç sana yakışır mı?
15. Madem ki bunu demişsin, isbat etmen gerek. Yoksa sana şeriatın vacip gördüğü öyle bir ceza vereceğim ki, halk (da) bundan ibret alsın ve hiçkimse böyle (bir) terbiyesizlik ve saygısızlığa cesaret etmesin" İhtiyar : "Sözümün

¹ Bu bölümde anlatılan hikâye , Mer. Ah. çevirisinde yok. (ç. n)

[51, 19 - 52, 5]

19. doğruluğuna sübutum hemin elevinin özüdür, onun için
20. onun özünden daha inandırıcı sübut ola bilmez. Lakin
21. benim sözüme göre, o, halalzade ve temizdir, öz sözüne
22. göre ise haramzadedir”. Sahib dedi: “Bunu neçe sübut
23. ède bilersen?” Goca dedi: “Bütün Zengan bilir ki, onun
24. anasının kebinini atasına men kesmişem, o ise meni
25. minberden kafir adlandırmışdır. Eger o bu sözü
26. ürekden deyirse, o zaman kafirin kestiyi kebin haram-
27. dır, bu halda, onun öz dediyine göre, o, haramzadedir;
28. yoh, eger ürekden demirse, demeli yalançdır, ona ten-
29. bèn lazımdır” Sonra goca elave etti: “Her halda ya
30. yalançdır, ya haramzade. Peyğember övladı ise yalan-
31. çı olmamalıdır, neçe isteyirsiniz, onu èle de adlan-
32. dırın, şübhesiz ki, bu ikisinden birisini gebul èt-
33. mek lazım gelecekdir”.
34. O cavan berk tutuldu, hèn bir cavab tapa bilmedi.
35. Bu sözü fikirleşmeyib dediyi için ağrısını çekdi.
36. Èy oğul, söz danışan ol, söz güleşdiren olma. Söz
37. güleşdirmek divanelik kimi bir şeydir. Her kimle
38. danışsan, digğet èt, gör, o senin sözlerinin müşteri-
39. sidir, ya yoh. Eger yağlı müşteri tapsan el çekme, söz-
40. lerini sat, yoh müşteri deyilse, o sözü sahlâ, onun
41. hoşuna gelen başga şeyler danış, goy dönüb senin müş-
42. terin olsun. Lakin çalış adamla adam ol, insanla in-
43. san, çünkü adam başgadır, insan başga. Ğeflet yuğu-

[52]

1. sundan ayılanlar halgla men dediyim kimi reftar
2. eder.
3. Bacardıgca söz deyib, söz eşitmekden çekinme, çün-
4. ki insanlar söz eşitmek vasitesi ile söz demeyi baca-
5. ran olurlar. Sübut: eger uşağı anasından ayırıp zir-

[51, 19 - 52, 5]

doğruluğuna isbatım o Alevî'nin kendisidir. Onun için

20. kendisinden daha inandırıcı isbat olamaz. Benim sözüme göre o, helalzâde ve temizdir. Fakat kendi sözüne göre ise haramzâdedir” diye cevap verdi. Sahip: “Bunu nasıl isbat edebilirsin?” dedi. İhtiyar: “ Bütün Zengan bilir ki, onun anasının nikahını ,babasına ben kıydım. O ise beni
25. minberden ‘Kâfir’ olarak adlandırmıştır. Eğer o, bu sözü yürekten diyorsa, kafirin kıydığı nikah haram olduğu için kendi sözüne göre haramzâdedir.
Yok eğer yürekten demiyorsa, demek ki yalancıdır. Ona ihtar lâzımdır” dedi ve ilave etti: “ Her halde
30. ya yalancıdır, ya haramzâde. Nasıl adlandırırsanız adlandırın, Peygamber evladı ise yalancı olmamalıdır. Şüphesiz ki o, bu iki sıfattan birini kabul etmek durumundadır.”
O genç çok kötü bozuldu, hiç bir cevap bulamadı.
35. Bu sözü düşünmeden söylediği için acısını çekti.
Ey oğul, (söyleyeceği sözü) düşünen ol, münasebetsiz olma. Münasebetsizlik, delilik gibi bir şeydir. Her kimle konuşsan, karşıdaki insanın senin sözlerine müşteri olup olmadığına dikkat et. Eğer yağlı müşteri bulursan bırakma. Söz-
40. lerini sat, yok eğer alıcı değilse, söyleyeceğin sözü sakla. Onun hoşuna giden başka şeylerden söz et. Öyle et ki, sonunda senin söz alıcın olsun. Lakin adamla adam, insanla insan olmaya çalış. Çünkü adam başkadır, insan başka. Gaflet uyku-

[52]

1. sundan uyananlar halka benim dediğim gibi davranırlar.
Becerebildiğinçe konuş ve konuşanı dinlemekten çekinme. Çünkü insanlar, dinlemek vasıtasıyla söz söylemeyi beceren (insan) olurlar. Mesela:: Eğer çocuğu anasından ayırıp bir

[52, 6- 36]

6. zemiye salsalar, orada süd vèrib böyütseler, anası ve
7. dayası onunla danışmasalar, ona nevaziş ètmeseler, o
8. həc kesin sesini eşitmese, böyüdükde lal olar, lakin
9. bèle adam uzun müddet eşidib öyrendikden sonra yène
10. dile gelib danışar. Başga bir sübut: anadan kar doğu-
11. lan lal olar. Görmürsenmi, lalların hamısı kar-
12. dırlar?
13. Dèmeli, sözlere gulag as ve yadında saħla, hüsusile,
14. hökmdarların ve alimlerin dèdikleri hikmetli sözle-
15. ri. Dèmişler ki, alimlerin, hökmdarların nesihetle-
16. rine gulag asmag ağlın gözünü işglandırar, çünkü
17. ağıl gözünün tutiya⁴³ ve sürmesi hikmetdir. Bu dèdi-
18. yim sözlere canla- başla gulag asıb onlara è'tigad èt-
19. mek lazımdır.
20. İndi bèle me'nalı ve nadir sözlerden be'zisi yadı-
21. ma düşdü. Bu sözlər ecem şahlarının şahı Enuşire-
22. van Adilin dilinden dèyilmişdir, men onları bu ki-
23. tabda ona göre hatırladıram ki, sen oħuyub öyrenesen
24. ve onlara emel èdesen. O padşahın sözlere ve mes-
25. lehetlerine emel ètmek bize daha vacibdir, çünkü biz
26. o şahların neslindenik.
27. Bil, men keçmiş helifeler haggındaki heberler-
28. de bèle oħumuşam ki, helife Me'mun⁴⁴ (allah ona reh-
29. met èlesin) Enuşirevanın mezarını ziyarete gètmişdi.
30. Onun dehmesine⁴⁵ çatanda gördü ki, bedeni taħt üye-
31. rinde çürüyüb torpağa dönmüşdür. Onun taħtının üye-
32. rinde, dehmenin divarında pehlevi dilinde gızıl su
33. ile yazılmış bir nèçe setir yazı var idi. Me'mun emr
34. ètdi, pehlevi dili bilen alimleri getirdiler, onlar
35. haman yazıları oħudular ve ereb diline tercüme ètdi-
36. ler. Haman ereb tercümesi ecemde meşhurdur. Birin-

[52, 6- 36]

ine bıraksalar, orada süt verip bytseler, anası ve
dadısı onunla konuşmasalar, onu okşamasalar, o
kimsenin sesini iřitmeŒe, büyüdüğünde ll (dilsiz) olur. Fakat
böyle biri uzun süre işitip öğrendikten sonra yine

10. dillenererek konuşur. Başka bir isbatı da, anadan sağır doğan
ll olur. Llların hepsinin sağır olduğunu görmüyor
musun?

şu halde, (ğretici) sözlere kulak as ve aklında tut. Özellikle
hükümdarların ve alimlerin dedikleri gzel sözleri.

15. Demişler ki, alimlerin, hükümdarların nasihat-
lerine kulak asmak, akıl gözünü işıklandırır. Çünkü
akıl gözünün göz merhemi⁴³ ve sürmesi hikmettir. Bu dedi-
đim sözleri can kulağıyla dinleyip onlara inanmak
lazımdır.

20. şimdi böyle manlı ve ender sözlerden bazıları ak-
lıma düştü. Bu sözler Acem şahlarının şahı Enuşirevan
Adil'in dilinden söylenmiştir. Ben, onları bu ki-
tapta sen okuyup ğrenesin ve onlarla amel edesin
diye hatırlatıyorum. O padişahın sözlerine ve öğüt-

25. lerine uygun davranmak bize daha vaciptir. Çünkü biz,
o şahların neslindeniz.

Ben, geçmiş halifeler hakkındaki haberlerde
böyle okumuştum: Halife Me'mun⁴⁴ (Allah ona
rahmet eylesin) (bir gün) Enuşirevan'ın mezarını ziyarete gitmişti.

30. Onun trbesine⁴⁵ vardığıında bedeninin taht ze-
rinde çürüyüp toprağa döndüğünü gördü. Onun tahtının ze-
rinde(ki) türbenin duvarında Pehlevi dilinde ve altın suyuyla
yazılmış uzunca bir yazı vardı. Me'mun emretti,
Pehlevi bilen alimler getirdiler. Onlar
o yazıları okudular ve Arapça'ya tercüme ettiler.

35. O Arapça tercüme, İnan'da meşhurdur. Birin-

[52, 37 - 53, 4]

37. ci növbede deyilirdi: “Ne geder ki, men sağ idim, alla-
38. hın bütün bendeleri menden kömek alırdılar, èle bir
39. adam olmamışdır ki, benim gapıma gelsin, benim nè’-
40. metimden bir gismet aparmasın. Ölüm garşısında aciz
41. galdığım zamanda ise bu sözleri divara yazdırmagdan
42. başga hêç bir çare tapmadım. Dèdim ki, eger bir adam
43. bir vaht meni ziyarete gelse, bu yazıları oñuyub yad-

[53]

1. da sahlasa, goy o da benim merhemetimden mehrum olma-
2. sın, bu nesihet ve öyüdlər o adamın ayag zehmetinin
3. mükafatı olsun”..
4. Bu nesihetler aşağıdakılardır.

[52, 37 - 53, 4]

ci bölümde (şöyle) deniyordu: “ Ben, sağ olduğum müddetçe, Allah’ın bütün kulları benden yardım alırlardı. Benim kapıma gelip de benim nimetlerimden bir kısmet almayan bir adam olmamıştır.

40. (Fakat) ölüm karşısında aciz kaldım. Ölmeden önce (kalanlara faydası olsun diye)bu sözleri duvara yazdırmaktan başka bir çare bulamadım. Eğer bir adam bir vakit beni ziyarete gelse, bu yazıları okuyup aklında

[53]

1. saklasa belki o da benim merhametimden nasibini almış olur.

Bu nasihat ve öğütler o adamın ayak zahmetinin mükâfâtı olsun”...

Bu nasihâtler aşağıdakilerdir.

1. 9. SEKKİZİNCİ FESİL

NUŞİREVAN ADİLİN NESİHETLERİNİN HATIRLADILMASI HAGGINDA

1. Evvel dèmişdir: “Ne geder ki, gece- gündüz gelib
2. gèdir, illerin deyişmesine teccüb ètmeyin”.
3. Ve dèmişdir: “İnsanlar bir defe pèşman oldug-
4. ları işlerden ne üçün bir de pèşman olsunlar?”
5. Sonra dèmişdir: “Heyatı arzu ètdiyi kimi kèçmeyen
6. adam ne üçün özünü diri hèsab èdir?”
7. Sonra dèmişdir: “Sene pis dèyeni onu sene heber
8. getirenden daha tèz bağışla!”
9. Sonra dèmişdir: “Faydasız gulag asan adamın ba-
10. şı başsağlığı vèrilen adaminkından daha çoğ ağ-
11. rayar”
12. Sonra dèmişdir: “Ziyan deyenler içerisinde en
13. çoğ ziyan çeken onu hèsab èt ki, ziyanını gözü ile gör-
14. müş olsun”.
15. Sonra dèmişdir: “Alınıb- satılan gulu öz garnı-
16. nın gulu olan adamdan daha azad hèsab èt!”
17. Sonra dèmişdir: “Èlmi olub ağı olmayan adama
18. èlm eziyyet vèrer”.
19. Sonra dèmişdir: “Heyatdan ders ala bilmeyen ada-
20. ma hèç kes ders vèrmemelidir, çünkü emeyi hedere
21. gèder”.

1. Sonra dèmişdir: “Nadana her şeyi gorumag özünü
2. öz nadanlığından gorumagdan daha asandır”.
3. Bir de dèmişdir: “İsteyirsen halg seni te’ riflesin,
4. sen de halgı te’ rifle”.
5. Sonra dèmişdir: “İsteyirsen senin halga sarf èt-
6. diyin emek heder gètmesin, halgın sene serf ètdiyi eme-

1.9. SEKİZİNCİ BÖLÜM

NUŞİREVAN ADİL'İN NASİHATLERİNİN HATIRLATILMASI HAKKINDAⁱ

1. (O) şunları söylemiştir: “ Madem ki, gece ve gündüz gelip gidiyor, (o halde) yılların değişmesine hayret etmeyin”.
“ İnsanlar bir defa pişman oldukları bir işten, bir daha niçin pişman olsunlar?”
5. “ Hayatı, arzu ettiği gibi geçmeyen insan, kendini niçin diri sayıyor?”
“Sana kötü diyen (insanı), onu sana ileten (insandan) daha tez bağışla.”
“ Faydasız (söz)dinleyen insanın başı,
10. baş sağlığı verilen insanın başından daha çok ağrır.”
“Zarara uğrayanlar içerisinde en çok zarar çekenini, uğradığı zararı gözü ile görmüş (olan) insan sayılmalıdır.”
15. “ Alınıp satılan köleyi, kendi nefsinin kölesi olan insandan daha hür say!”
“İlmi olup, akli olmayan insana ilim eziyet verir.”
“Hayattan ders alamayan adama
20. hiç kimse ders vermemelidir, çünkü emeği boşa gider.”

1. “Cahile her şeyi korumak, kendini kendi cahilliğinden korumaktan daha kolaydır.”
“Halkın seni övmesini istiyorsan, sen de halkı öv.”
5. “ Senin halka sarfettiğin emeğin boşa gitmesini istemiyorsan, halkın sana sarf ettiği eme-

ⁱ Bu bölümde yer alan Nuşirevan Adil'in sözlerinin başındaki “Ve demiştir.”, “Sonra demiştir.”, “Bir de demiştir.” başlangıç cümlecikleri çıkarılmış ve Ttk.ne uygun hâle getirilmiştir. (ç. n.)

[55, 7- 37]

7. yi heder ètme!”
8. Sonra dèmişdir: “Dostunun az olmasını istemir-
9. sense, kin sahlayan olma!”.
10. Sonra dèmişdir: “Artıg derecede kederli olmag
11. istemirsense, paıl olma”.
12. Bir de dèmişdir: “İncidilmek istemirsense, özü-
13. ne reva bilmediyini başgasına da reva görme”.
14. Sonra dèmişdir: “İsteyirsen ki, asude yaşayasan,
15. işlerini hadiselerin gedişine uygun gur”.
16. Sonra dèmişdir: “İstemirsen ki, sene divane dè-
17. sinler, tapılmayan şeyi ahtarma”.
18. Sonra dèmişdir: “Heya- abırla yaşayıb dolanmag
19. isteyirsense, başgalarını rüsvay ètme”.
20. Sonra dèmişdir: “Aldanmag istemirsense, görülme-
21. miş işi görülmüş hèsab ètme”.
22. Sonra dèmişdir: “İsteyirsen ki, sirrinin üstü açıl-
23. masın, başgalarının sirrini açma”.
24. Sonra dèmişdir: “Dalda ele salınmag istemirsen-
25. se, elin altında işleyenlerle mülayim dolan”.
26. Sonra dèmişdir: “Uzun müddet pèşman olmag iste-
27. mirsense, nefesine tabè olma”.
28. Sonra dèmişdir: “Zirek olmag isteyirsense, öz üzü-
29. nü başgalarının aynasında gör”.
30. Sonra dèmişdir: “Gorhusuz yaşamag isteyirsense,
31. başgalarına yamanlıg ètme”.
32. Sonra dèmişdir: “İsteyirsen senin gedrini bil-
33. sinler, başgalarının gedrini bil”.
34. Sonra dèmişdir: “İsteyirsen senin dèdiyine emel
35. ètsinler, özün dèdiyine emel èt”.
36. Sonra dèmişdir: “İsteyirsen halg seni ağıllı hè-
37. sab ètsin, ağılı olmayan adama sirr vèrme”

ği heder etme!”

“ Dostunun az olmasını istemiyorsan,
kin tutucu olma!”

10. “ Çok fazla kederli olmak
istemiyorsan, kıskanç olma!”
“İncitilmek istemiyorsan, kendine
reva görmediğini, başkasına da reva görme.”
“Kaygısız yaşamak istiyorsan
15. işlerini gelişmelerin seyrine uygun kur”.
“Sana deli denmesini istemiyorsan,
bulunmayan şeyi arama”.
“Şeref ve haysiyetle yaşayıp gezmek
istiyorsan, başkalarını rezil etme”.
20. “Aldanmak istemiyorsan, bitmemiş
işi yapılmış sayma.”
“Sırrının açığa çıkmasını istemiyorsan,
başkalarının sırrını açıklama”.
“Arkandan alay edilmesini istemiyorsan,
25. emrin altında çalışanlarla iyi geçin.”
“Uzun müddet pişman olmak istemiyor-
san, nefesine tâbi olma”.
“Becerikli olmak istiyorsan, kendi yüzünü
başkalarının aynasında gör.”
30. “Korkusuz yaşamak istiyorsan,
başkalarına kötülük etme.”
“Senin kıymetini bilmelerini istiyorsan,
sen de başkalarının kıymetini bil”.
“(Başkalarının) dediğini yapmalarını istiyorsan,
35. (önce) sen kendi dediğini yap.”
“İnsanların seni akıllı hesap etmelerini istiyorsan,
aklı olmayan adama sır verme”.

[55, 38 - 56, 25]

38. Sonra dèmiřdir: “İsteyirsen camaatdan üstün ola-
39. san, duz- çörek vèren ol”.
40. Sonra dèmiřdir: “Ne üçün o adamı düşmen say-
41. mayasan ki, o özünün igidliyini halğı incitmekde
42. görür?”

[56]

1. Sonra dèmiřdir: “Ne üçün o adama dost dèyesen ki,
2. o senin düşmenlerinle dostlug èdir?”
3. Sonra dèmiřdir: “İstè’ dadsız adamla dostlug èt-
4. me, istè’ dadsız adam ne dostluğa yarayar, ne düşmen-
5. liye”.
6. Sonra dèmiřdir: “Özünü alim sayan nadandan uzag
7. gez”.
8. Sonra dèmiřdir: “Edaletli ol ki, edalet mehkeme-
9. sine işin düşmesin”.
10. Sonra dèmiřdir: “Hagg acı olsa da, onu dinlemek
11. lazımdır”.
12. Sonra dèmiřdir: “İsteyirsen düşmen senin sirri-
13. ni bilmesin, onu dosta dème”.
14. Sonra dèmiřdir: “Hırdaçılığ èden ve büyük ziyan
15. vèren olma”.
16. Sonra dèmiřdir: “Leyağetsiz adamları diri hèsab
17. ètme”.
18. Sonra dèmiřdir: “Serveti olmadan dövletli olmag
19. isteyirsense, gözütoh ol”.
20. Sonra dèmiřdir: “Hedere alma ki, hedere de sa-
21. tasan”.
22. Sonra dèmiřdir: “Tay- tuşa möhtac olmagdansa, öl-
23. mek yahşıdır”.
24. Sonra dèmiřdir: “Eclaf adamın çöreyi ile dolan-
25. magdansa, acından ölmek yahşıdır”.

[55, 38 - 56, 25]

“Cemaattan üstün olmak istiyorsan,
tuz, ekme veren ol.”

40. “Kendi yiğitliğini, halkı incitmekte
gören adamı niçin düşman saymaya-
sın?”

[56]

1. “Senin düşmanlarınla dostluk eden adama
niçin dost diyesin?”
“Kâbiliyetsiz adamla dostluk etme.
Kâbiliyetsiz adam ne dostluğa yarar, ne (de) düşman-
5. lığa”.
“Kendini alim sayan cahilden uzak
gez”.
“Adaletli ol ki, adalet mahkemesine
işin düşmesin”.
10. “Doğru, acı olsa da, onu dinlemek
lâzımdır”.
“Düşman(ın) senin sırrını bilmesin(i) istemiyorsan,
sırrını dosta deme”.
“Önemsiz şeylere gereğinden fazla dikkat eden ve (bu yüzden)
15. büyük zarar veren huya sahip olma”.
“Beceriksiz insanları, diri hesap
etme”.
“Mal mülk sahibi olmadan itibarlı olmak
istiyorsan, tok gözlü ol.”.
20. “ Yok pahasına alma ki, yok pahasına (da) sat(may)a-
sın”.
“ Eş(e), dostu muhtaç olmaksızın, ölmek
(daha) iyidir”.
“Rezil adamın ekmeği ile geçinmektense
25. acıdan ölmek (daha) iyidir”.

[56, 26 - 57, 12]

26. Sonra demişdir: “Her düşündüyünü e'tibarsız ada-
27. ma dème, lakin e'tibarlı adamdan da gizletme”.
28. Sonra demişdir: “Özünden aşağı adama möhtac ol-
29. mag büyük müsibetdir, suda boğulmag alçag adamdan kö-
30. mek ummagdan yahşdır”.
31. Sonra demişdir: “Bu dünya üçün çalışan tevazö-
32. kar fasiğ⁴⁶ o dünya üçün çalışan mütekebbir abidden⁴⁷
33. yahşdır”.
34. Sonra demişdir: “En nadan adam odur ki, birisi
35. küçüklikden büyüklüye çata, lakin ona yène de küçük ki-
36. mi baha”.
37. Sonra demişdir: “Ondan daha bedter rüsvayçılıg
38. olmaz ki, biri bilmediyi şeyin doğruluğunu iddia ède
39. sonra yalancı olduğu meydana çıha”.
40. Sonra demişdir: “En aldadılmış adam ona dèyer-
41. ler ki, nağdı nisyye deyişe”.
42. Sonra demişdir: “En alçag adam odur ki, birinin
43. èhtiyacı ona düşe, imkanı ola, lakin kömek ètmeye”.

[57]

1. Sonra demişdir: “İsteyirsen ki, edaletliler sı-
2. rasında adın çekilsin, sene tabè olanları imkanın
3. dahilinde yahşı sahlâ”.
4. Sonra demişdir: “İsteyirsen ki, senin adını ne-
5. cibler sırasında çeksinler, tamahkar olma ve tamah-
6. karlığı yahına burahma”.
7. Sonra demişdir: “İsteyirsen gara camaat seni pis-
8. lemesin, onların işini te'rifle”.
9. Sonra demişdir: “İsteyirsen ki, üreklerde özüne
10. yurd salıb sèvilesen ve halg senden nifret ètmesin,
11. halgın hèyrine danış”.
12. Sonra demişdir: “İsteyirsen ki, halg arasında en

[56, 26 - 57, 12]

“Her düşündüğünü îtibarsız adama söyleme, fakat îtibarlı adamdan da gizleme”.

“Kendinden aşağı adama muhtaç olmak büyük musîbettir. Suda boğulmak, alçak adamdan yardım

30. ummaktan iyidir”.

“Bu dünya için çalışan alçak gönüllü günahkar⁴⁶, ahiret için çalışan kibirli dindar⁴⁷dan iyidir”.

“En cahil adam, birisi büyüdüğü halde (ona)

35. küçük(müş) gibi muamele eden insandır”.

“Birisi, bilmediği (bir) şeyin doğruluğunu iddia etse ve (daha) sonra da yalancı çıksa, ondan daha büyük rezillik olmaz”.

40. “En aldatılmış adam diye, nakdi, veresiye(ile) değişen adama derler”.

“En alçak adam, imkân olup da ihtiyacı olana yardım etmeyen adamdır”.

[57]

1. “Adaetliler arasında isminin zikredilmesini istiyorsan, yönetimin altındaki insanları imkânın dahilinde hoş tut.”

“Adının seçkinler sırasında zikredilmesini istiyorsan;

5. tamahkâr olma ve tamahkârlığı yanına yaklaştırma.”

“Cahil insanların seni kötölemesini istemiyorsan, onların işlerini öv.”

“Gönüllerde taht kurup sevimliyi

10. ve halkın nefret etmemesini istiyorsan, halkın hayrına konuş.”

“Halk içinde en iyi ve en beğenilmiş

[57, 13- 29]

13. yahşı ve en beyenilmiş adam olasan, özüne meslehet
14. bilmediyini başgalarına da meslehet görme”.
15. Sonra dèmişdir: “İsteyirsen ki, üreyine həc bir
16. melhemle sağalmayan yaralar vurulmasın, nadan adam-
17. la həcete girişme”.
18. Sonra dèmişdir: “Adamların en yahşısı olmag iste-
19. yirsense, heç şeyi halgdan esirgeme”.
20. Aşırda dèmişdir: “İsteyirsen ki, dilin uzun ol-
21. sun, elini gödek èt”.
22. Nuşirevan Adilin öyüd ve nesihetleri bunlardan
23. ibaretdir. Ey oğul, oğuyarken, bu sözlere çoğ bahma,
24. bunlardan hem hikmet iyi gelir, hem hökmdarlıg iyi,
25. çünkü bunlar hem hekimlerin* sözüdür, hem hakimle-
26. rin. Bunların hamısını öz malın èt. İndi ne geder
27. ki, cavansan öyren, gocalanda özün gulag asmag iste-
28. meyeceksen. Çünkü gocalar èle şeyler bilerler ki, on-
29. ları cavanlar bilmezler.

---

* (°) Hekim-Burada alim, hikmet sahibi me’nasında işledilmiştir.- R. S.

[57, 13- 29]

adam olmak istiyorsan kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapma”ⁱ.

15. “ Kalbine, hiç bir melhemle iyileşmeyen yaralar açmak istemiyorsan, cahil insanlarla münakaşaya girişme”.
- “İnsanların en iyisi olmak istiyorsan, hiçbir şeyi halktan esirgeme” demiştir.
20. Sonunda (da): “ Dilin(in) uzun olmasını istiyorsan, elini kısa tut” demiştir.
- Nuşirevan Adil’in öğüt ve nasihatleri bunlardan ibarettir. Oğlum, okurken bu sözlere (sadece) bakma. (Anlamaya çalış.)Bunlardan hem iyi hikmet, hem (de) iyi hükümet (bilgisi) çıkar. Çünkü bunlar hem hikmet sahiplerininⁱⁱ, hem de hükümet sahiplerinin sözleridir. Bunların hepsini kendine mâlet. Şimdi, madem ki gençsin; öğren. İhtiyarladığında (pek) kulak asmak istemeyeceksin. Çünkü ihtiyarlar, öyle şeyler bilirler ki, onları delikanlılar bilmezler”.

ⁱ Hadis-i Şerif

ⁱⁱ Metinde “hekim” sözü alim, bilge kişi sözü (=hikmet) mânâsında kullanılmıştır. - R..S.

1. 10. DOGGUZUNCU FESİL

GOCALIG VE CAVANLIG GAYDALARI HAGGINDA

1. Ey oğul, cavan olsan da gocaağıl ol. Dèmirem ki,
2. cavanlıg ètme, lakin özünü ele ala bilen cavan
3. ol, dağınig ve ölüvay cavan olma, diribaş cavan yah-
4. şı olar. Filozof Erestu⁴⁸ dèmişdir: “Cavanlıg da
5. deliliyin bir növüdür, ona göre cavana deliğanlı dè-
6. yirler”. Bundan elave, süst cavan olma, diribaşlıg-
7. dan bela töremez, amma süstlükden töreyer. Bacardı-
8. ğın ğeder cavanlıgdan istifade èt, gocaldıgda özün
9. bacarmayacagsan. Nèçe ki, bir goca kişi dèmişdir:
10. “Cavanlığında yaman fikir çekirdim ki, hèyf, goca-
11. lığında gözeller meni sèvmeyecekler, indi gocalmı-
12. şam, men özüm onları istemirem”⁴⁹.

Bèyt

13. *Böyük tanrım, coşgun cavan çağında*
14. *Gèce, gündüz bu idi fikrim, sözüm:*
15. *Gocaldıgda kim sèvecekdir meni?*
16. *Gocalmışam indi, sèvmirem özüm!*

17. Ne ğeder cavan olsan da, izzetli ve böyük allahı
18. unutma, hèç vaht ölümünden arhayın olma, çünkü ölüm

[59]

1. gocalıg ve cavanlığa bahmır. Bu barede Escedi⁵⁰ bèle
2. dèmişdir:
3. *Yaşla olsa idi ölüm, her zaman*
4. *Gocalar ölerdi, ölmezdi cavan!*
5. Bil ki, doğulan mütleg ölecekdir. Èşitmişem ki:
6. *Hèkayet.* Bir şherde bir derzi var idi. Bu der-
7. zi şher darvazasının yanında dükân açmışdı. Ğeb-
8. ristanlığın yolu bu dükânın gabağından keçirdi. Der-
9. zi mıhđan bir kuze asmış ve adet ètmişdi ki, her ce-

1.10. DOKUZUNCU BÖLÜM

İHTİYARLIK VE GENÇLİK KAİDELERİ HAKKINDA

1. Oğlum, genç olsan da olgun ol. Gençlik etme demiyorum fakat kendini kontrol edebilen genç ol. Dağınık ve aciz genç olma. Atik genç iyi olur. Filozof Erestu⁴⁸: “Gençlik de
5. deliliğin bir türüdür. Onun için gence ‘*delikanlı*’ diyorlar” demiştir. Bunlara ilaveten, uyuşuk genç olma. Atiklikten bela türemez, ama uyuşukluktan türer. Başar(abil)diğin kadar gençlikten istifade et. (Zira) ihtiyarladığında yapamayacaksın. Bir ihtiyarın dediği gibi:
10. “Gençliğimde çok kötü hayıflanıyordum. Eyvah, ihtiyarlığımda güzeller beni sevmeyecekler (diyordum). Şimdi ihtiyarlamışım, ben kendim onları istemiyorum”.⁴⁹

Beyit

15. *Büyük tanrım, coşkun gençlik çağımda,
Gece, gündüz fikrim, sözüm bu idi:
İhtiyarlıkta beni kim sevecektir?
Şimdi ihtiyarladım, kendim sevmiyorum!*

Ne kadar genç olsan da, aziz ve büyük Allah’ı unutma. Hiçbir zaman ölümden şüphesiz olma. Çünkü ölüm

[59]

1. ihtiyarlık ve gençliğe bakmıyor. Bu anlamda Escedi⁵⁰ böyle söylemiştir:

*Ölüm, her zaman yaşla olsa idi,
Kocalar ölürdü, genç(ler) ölmezdi!*

5. Bil ki, doğan mutlak(a) ölecektir. (Şöyle) işittim:
Hikâye : Bir şehirde bir terzi vardı. Bu terzi, şehrin giriş kapısı yanında dükkân açmıştı. Mezarlığın yolu da bu dükkânın karşısından geçiyordu. Terzi, çiviye bir çömlek asmış ve şehir kapısından her ce-

[59, 10- 40]

10. naze şeherin darvazasından çıkarılarda, o kuzenin
11. içerisine bir daş salsın. Ay gurtardıgda kuzenin ağ-
12. zını açıb daşları sayar, nêçe adamın öldüyünü biler-
13. di. Sonra kuzeni boşaldar ve yèniden daş salmağa
14. başlardı. Bir gün çatdı, derzi özü de öldü. Bir kişi
15. derzini çağırmaq üçün geldi, onun öldüyünü bilmirdi.
16. Dükani bağı gördükde gonşusundan soruşdu: “Derzi
17. hardadır ki, gapısı bağıdır?” Gonşusu cavab vèr-
18. di: “Kuzede”.
19. Èy oğul, ayıg ol, cavanlığına gürrelenme. İster
20. taetde⁵¹ ol, isterse me’siyetde⁵², her veziiyetde olursan
21. ol, lakin o böyük yaradandan çekin ve bağışlanmanı
22. iste, hemişe ölümde goru ki, ağır günahlarınla bir-
23. likde derzi kimi gèfleten kuzeye düşmeysesin.
24. Hemişe cavanlarla oturub durma, herden bir goca-
25. larla da gelip- gèdişin olsun. Dost ve aşnalarını
26. hem cavan ve hem gocalardan seç. Cavanlıg edib na-
27. layiğ bir iş görmek fikrine düşsen, gocalar ona ma-
28. nè olarlar, çünkü gocaların bildiklerini cavanlar
29. bile bilmezler. Herçend gocalara sataşib külmek ca-
30. vanların adetidir, gocaların cavanlığa èhtiyacı ol-
31. dugları üçün onları bu sebebe göre ele salıb hõrmet-
32. sizlik ètmek cavanlara yaraşmaz. Eger gocalar cavan-
33. lıg arzu edirlerse, cavanlar da, şübhesiz, gocalıg
34. arzusunda olarlar. Gocalar cavan olub, onun behresini
35. de görübler, lakin cavanların veziiyeti daha çetindir,
36. onlar bu arzuya çata da bilerler, çatmaya da bilerler.
37. Diğgetle bahsan, her ikisinin bir- birine èhtiyacı var-
38. dır. Herçend cavanlar özlerini hamıdan ağıllı, çoğ-
39. bilen hèsab edirler, sen bèle cavanlardan olma ve goca-
40. lara hõrmet èt, onlara nalayig sözler dème, gocaların

[59, 10- 40]

10. naze çıkarıldığında o çömleğin içine bir taş atmaya âdet edinmişti. Ay sonunda çömleğin ağzını açıp taşları sayar, kaç insanın öldüğünü bilir- di. Sonra(da) çömleği boşaltır ve yeniden taş atmaya başlardı. Bir gün geldi, terzi(nin) kendisi de öldü. (Bir gün) bir kişi
15. terziyi çağırmak için geldi, onun öldüğünü bilmiyordu. Dükkanı kilitli görünce komşusundan: “ Terzi nerededir ki kapısı kilitlidir?”(diye) sordu. Komşusu cevap ver- di : “Çömlekte”.
Oğlum, uyanık ol, gençliğine güvenme. İster
20. ibadette⁵¹ ol, ister isyanda⁵², her(ne) vaziyette olursan ol, fakat o büyük Yaradan’dan çekin ve bağışlanmanı iste. Her zaman ölümden kork ki, ağır günahlarınla bir- likte terzi gibi âniden çömleğe düşmeysin.
Her zaman gençlerle oturup durma. Arada bir ihtiyar-
25. larla da gelip gidişin olsun. Dost ve tanıdıklarını hem genç, hem (de) ihtiyarlardan seç. Cahillik edip ya- kışmayan bir iş görmek fikrine kapılsan, büyükler ona mâni olurlar. Çünkü ihtiyarların bildiklerini gençler bilemezler. (Gerçi, fırsat buldukları) her zaman, ihtiyarlara sataşp, gülmek genç-
30. lerin âdetidir ama ihtiyarların gençliğe ihtiyacı oldu- ğu için onları bu sebeple alaya almak ve saygısız- lık etmek gençlere yakışmaz. Eğer ihtiyarlar gençlik hevesi duyuyorlarsa, gençler de şüphesiz büyüklük arzusundadırlar. İhtiyarlar, genç olmuş ve onun semeresini
35. de görmüşler(dir). Fakat gençlerin vaziyeti daha çetindir. Onlar bu arzularına ulaşabilirler de, ulaşamazlar da. Dikkatle baksan (aslında) her ikisinin de birbirine ihtiyacı var- dır. Her ne zaman gençler, kendilerini herkesten akıllı, çok bilen hesap ederler(se) (sakın) sen böyle gençlerden olma. Büyük-
40. ler(in)e hürmet et. Onlara lâıyk olmayan sözler deme. İhtiyarların

[59, 41- 60, 28]

41. cavabı ağır olar.
42. *Hekayet.* Eşitmişem, yüz yaşlı bir goca varmış,

[60]

1. bëli bükülmüş, ğeddi kamantek eyilmiş, asaya tekye
2. ederek gelirmiş. Bir cavan onu ele salmag üçün deyir:
3. “Ëy şeyh, bu kamani neçeye alıbsan, de men de alım”
4. Goca deyir: “Eger ömrün olsa, sebr etsen, onu sene hava-
5. yı bağışlayarlar”.
6. Ne geder leyağətli ve istè’dadlı olsan da, yüngül-
7. bëyin gocalarla oturub durma, ağıllı- kamallı cavan-
8. larla hemsöhbet olmag yüngül gocalarla hemsöhbet
9. olmagdan yahşıdır. Ne geder cavansan cavanlıg èt,
10. gocaldın- gocalıg. Bu barede iki bëyt de men demişem:

Bëyt

11.
12. *Dëdim ört gapını, buyur otağa,*
13. *Könlüme hakim ol, ğelbime ağa!*
14. *Dëdi: “Gèt ağ saçı tutdur boyğa,*
15. *Gocaldın, goca ol, goyulma lağa!”*
16. Cavanlara gocalıg yaraşmadığı kimi, gocalara
17. da cavanlıg yaraşmaz. Gocalıgda cavanlıg eşğine
18. düşen meğlubıyyet zamanı ğelebe şeypuru çalana oğşar,
19. neçe ki, men “Zöhdiyyat”⁵³ da demişem:
20. *Goca vahtı eşğe düşüb cavanlığa başlamag*
21. *Meğlub iken zefer tebli çalmag kimi bir işdir.*
22. Şıltag goca olma. Dëyibler ki, şıltag goca daha
23. pis olar. Murdar şıltag gocalardan özünü gözle. Goca-
24. lığa garşı cavanlığa nisbeten daha lütfkar ol!
25. Çünkü cavanın hele gocalmag ümidi var, gocanın ise
26. ölümünden başga bir gözlemesi yoğdur ve başga bir şey
27. gözleye de bilmez. Ona göre ki, sünbül ağardıgda onu
28. biçmeseler özü töküler, èlece de mëyve deydikde deril-

[59, 41- 60, 28]

cevabı ağır olur.

Hikâye: (Zamanın birinde bir yerde), yüz yaşında bir ihtiyar varmış.

[60]

1. (Bu ihtiyar) beli bükülmüş, boyu keman gibi eğilmiş,(bir şekilde) bastona dayanarak gelirmiş. Bir genç, onunla alay etmek için:
“ Hey, babalık, bu kemani kaçta aldın? Söyle ben de alayım” der.
İhtiyar: “(Oğul,) eğer ömrün ol(ur)sa, sabre(der)sen, onu sana bedava-
ya bağışlarlar” (diye cevap verir).
5. Ne kadar becerili ve kabiliyetli olsan da, ciddiyetten mahrum ihtiyarlarla oturup durma. Akıllı, olgun gençlerle muhabbet etmek, ciddiyetsiz ihtiyarlarla muhabbet etmekten iyidir. Genç olduğun sürece gençlik,
10. ihtiyarlayınca(da) ihtiyarlık et. Bu konuda iki beyit de ben söyledim:

Beyit

Kapıyı ört, odaya buyur,

Gönlüme hakim, kalbime ağa ol! Dedim.

“Git, ak saçı(nı) boyaya tuttur,

15. *İhtiyarsan ihtiyarlığını bil, alaya düşme” dedi.*

Gençlere ihtiyarlık yakışmadığı gibi, ihtiyarlara da gençlik yakışmaz. İhtiyarlıkta gençlik hevesine düşen, mağlubiyet zamanı galibiyet borusu çalana benzer. Ben(im) “Zöhdiyyat”⁵³ dediğim gibi:

20. *İhtiyarlık vakti aşka düşüp civanlığa başlamak,*
Mağlub iken zafer davulu çalmak gibi bir iştir.

Mızımız ihtiyar olma. Demişler ki mızımız ihtiyar daha pis olur. Pis, mızımız ihtiyarlardan kendini koru. İhtiyarlığa karşı, gençliğe nisbeten daha merhametli ol!

25. Çünkü gencin hâlâ ihtiyarlama ümidi var. İhtiyarın ise ölümden başka bir gözleyeceği yoktur. Başka bir şey de gözleyemez. Onun içindir ki, başak olgunlaştığında onu biçmeseler, kendisi dökülür. Aynı şekilde meyve de olgunlaştığında toplan-

[60, 29 - 61, 20]

29. mese özü düşer. Men bu barede demişem:

30. *Bèyt*

31. *Eger tahtın ayagların ay üstüne bèle goysan,*
32. *Sülèyman⁵⁴ tek dövlet ve beht sahibi de eger olsan,*
33. *Ömrün başa çatan zaman, gerek yükü bağlayasan,*
34. *Çünkü mèvve yetişdini ağaçda sahlayanmazsan!*

35. Eli Emirelmö'minin de (*allah ondan razı olsun*)

36. demişdir:

37. *Ömr ahıra yetende tèt görüner nöğsanı,*
38. *Èle ki, sona çatdı, terk èyleyer insanı.*

[61]

1. Onu da bilmelisen ki, seni hemişe olduğun kimi
2. galmağa goymayacaklar. Hisslerin kardan düşmeye baş-
3. layanda, görme, danışma, eşitme, gohu bilme, tohunma
4. ve dad bilme gapıları senin üzüne bağlananda ne sen
5. öz heyatından bir lezzet alacaksan, ne de halg senin
6. varlığından razı galacag, camaata yük olacaksan. Bè-
7. le yaşamagdansa, ölmek yahşıdır.
8. Lakin èle ki, gocaldın, gerek cavanlıg hoggabaz-
9. lıglarından el çekesen, çünkü ölüme yahın oldugca
10. cavanlıgdan bir o ğeder uzaglaşırsan. İnsanların öm-
11. rü güneş kimidir: cavanların güneşi şerğde, goca-
12. larınkı ise ğerbde olar. Ğerbde olan güneşi ise bat-
13. mış hesab èt. Menim dèdiyim kimi:

14. *Bèyt*

15. *Gocalıgın elinde acizdir dünya şahı,*
16. *Sini altmışa çatdımı, dèmek yahındır sefer.*
17. *Gündüz namazı kèçmiş, gelmişdir esr namazı,*
18. *Esr namazı gètdimi, gèceninki tèt geler.*

19. Buna göre goca cavanlıg fikrine düşüb özünü ca-
20. van kimi aparmamalıdır.

[60, 29 - 61, 20]

mazsa kendisi düşer. Ben bu konuda (şöyle) dedim::

30.

Beyit

*Eğer tahtının ayaklarını ay(ın) üstüne bile koysan,
Eğer Süleyman⁵⁴ gibi mal ve varlık sahibi de olsan
Ömrün sona erdiği zaman, yükünü bağlaman gerek,
Çünkü meyve yetişti mi ağaçta saklayamazsın!*

35. Müminlerin emiri Hz. Ali (Allah, ondan razı olsun) (şöyle) demiştir:

*Ömür sona erdiğinde noksanı tez görünür,
Madem sona erdi, insanı terk eyler .*

[61]

1. Seni, her zaman olduğun gibi kalmaya bırakmayacaklarını da bilmelisin. Hislerin körelmeye, görme, konuşma, işitme, koku alma, dokunma ve tad alma duyuların zayıflayıp, bu duyuların işlemez hâle geldiğinde ne sen
5. kendi hayatından bir lezzet alacaksın, ne de halk senin varlığından razı kalacak. Cemaata yük olacaksın. Böyle yaşamaktansa, ölmek iyidir.
Lâkin madem ki ihtiyarladın, delikanlılık hokkabazlıklarından (da) el çekmen gerek. Çünkü ne kadar ölüme yaklaşırsan,
10. bir o kadar (da) gençlikten uzaklaşırsın. İnsanların ömrü güneş gibidir. Gençlerin güneşi doğuda, ihtiyarlarınkı ise batıda olur. Batıda olan güneşi ise batmış say. Benim dediğim gibi:

Beyit

15. *Kocalığın elinde dünya şahı (bile) acizdir,
Yaş almışa geldi mi, sefer yakın demektir.
Öğle namazı geçmiş, ikindi namazı gelmiştir,
İkindi namazı gitti mi, geceninki tez gelir.*

Böyle olduğuna göre ihtiyar, gençlik hevesine düşüp, kendini

20. delikanlı gibi zannetmemelidir.

[61, 21- 62, 7]

21. Hemişe gocalara garşı merhemetli ol, çünkü go-
22. calıg ële bir hestelikdir ki, hęc kes onu yoluhmağa
23. gelmez, ële bir derddir ki, ölümden başga hęc bir
24. hekim onu sağalda bilmez. Ona göre goca ölmeyince ca-
25. nını eziyyetden gurtara bilmez. Her hestelikde yahşı-
26. laşmag ümidi var, gocalıgdan başga. O her gün ağır-
27. laşar ve yahşılaşmag ümidi olmaz. Bir kitabda
28. oħumuşam ki: “Adam otuz dörd yaşına ğeder her gün boy-
29. ca ve güvvetce artar, otuz dördten gırh yaşa ğeder oldu-
30. ğu kimi galar, artıb eksilmez (Güneş de zirveye çat-
31. dıgda batana ğeder yavaş hareket ędir), gırhdan elli-
32. ye ğeder her il kęcmiş ile nisbeten özünde daha çoħ
33. zeiflik hiss ęder, elliden altmışa ğeder her ay kęc-
34. miş aylara nisbeten daha çoħ zeiflemeye başlar, alt-
35. mışdan yetmişe ğeder her hefte kęcen hefteye nisbeten
36. daha çoħ gücden düşer, yetmişden heştada ğeder her
37. gün özünü dünene nisbeten daha pis hiss ęder. Eger
38. heştaddan çoħ yaşasa, saatbasaat derdi ve eziyyeti
39. artar”.
40. Nerdivanın pillesi gırh olduĝu kimi, ömrün de hed-
41. di gırh ildir, pillekenin kellesinde yuħarıya yol
42. tapa bilmediyin üçün galhdıĝın yolla yene de aşāĝı
43. ęnmeye mecbur olacagsan.

[62]

1. Her saat derd ve eziyyetinin üstüne yeni aĝrı ve san-
2. cı artan bir adam şadlana biler mi?
3. Ęy oĝul, görünür gocalıgdan sene çoħ şikayat ęt-
4. dim. Ne ętmeli? İnsanlar gocalıgdan çoħ gileylenen-
5. ler ve bu hęc de teeccüblü deyildir. Çünkü gocalıg
6. düşmendir, düşmenden ise şikayet ęderler. Nęc ki,
7. men demişem:

[61, 21- 62, 7]

- Her zaman ihtiyarlara karşı merhametli ol. Çünkü, ihtiyarlık öyle bir hastalıktır ki, hiç kimse onu ziyarete gelmez. Öyle bir derttir ki, ölümden başka hiç bir hekim onu iyileşteremez. Bunun için ihtiyar ölmeyince ca-
25. nını eziyetten kurtaramaz. İhtiyarlıktan başka her hastalıkta iyileşme ümidi var(dır). O (ise), her gün ağır-laşır ve iyileşme ümidi olmaz. Bir kitapta (şöyle) okudum : “ İnsan, otuzdört yaşına kadar her gün boy-ca ve kuvvetçe gelişir. Otuzdörtten kırk yaşına kadar oldu-
30. ğu gibi kalır, artıp eksilmez.(Güneş de zirveye ulaştığında batana kadar yavaş hareket ediyor) Kırktan elliye kadar her yıl, geçmiş yıla nisbeten kendinde daha çok zayıflık hisseder. Elliden altmışa kadar her ay, geçmiş aylara nisbeten daha çok zayıflamaya başlar. Altmış-
35. dan yetmişe kadar her hafta, geçen haftaya nisbeten daha çok güçten düşer. Yetmişden seksene kadar her gün, kendini düne nisbeten daha kötü hisseder. Eğer seksenden çok yaşa(r)sa, saatten saate derdi ve eziyeti artar”.
40. Merdivenin basamağı kırk olduğu gibi, ömrün de haddi kırk yıldır. Merdivenin tepesinden yukarıya yol bulamadığın için çıktığın yolla yine aşağıya (doğru) inmeye de mecbur olacaksın.

[62]

1. Her saat, dert ve eziyetinin üstüne yeni ağrı ve sancı(lar) eklenen bir adam mutlu olabilir mi?
Oğlum, görüyorsun(ki) ihtiyarlıktan sana çok şikayet ettim. Ne yapayım? İnsanlar ihtiyarlıktan çok şikayetlenir-
5. ler. Bu hiç de şaşılacak şey değildir. Çünkü ihtiyarlık düşmandır, düşmandan ise şikayet edilir. Tıpkı benim dediğim gibi:

[62, 8- 38]

8.

Nezm

9.

Ondan şikayet etsen, teccüblenme menden,

10.

O benim düşmenimdir, gilèy olar düşmenden!

11.

Èy oğul, benim en yakın dostum sensen, düşmenden

12.

ise şikayeti yalnız dostlara ederler. Allah goysa, sen

13.

de benim kimi bu şikayeti öz övladının övladına

14.

edeceksen. Bu barede benim iki bèytim de vardır:

15.

Bèyt

16.

Gocalıgdan, ah, kime edim şikayet?

17.

Sensen derman bu derde, digeri yoğdur.

18.

Èy goca, gel, derdimi söyleyim sene,

19.

Cavanların bu derdden heberi yoğdur.

20.

Odur ki, gocalıgın iztirabını gocalardan başga

21.

hèç kes başa düşmez.

22.

Hèkayet. Atamın hacibleri⁵⁵ içerisinde bir ha-

23.

cib var idi. Ona Kamil hacib dèyerdiler, yaşı hešta-

24.

dı kèçmiş bir goca idi, at almag isteyirdi. Mèhter

25.

ona bir cins at getirdi, rengi güzel, özü kök, eli- aya-

26.

ğı düz idi. Hacib atı gördükde beyendi, giymetleşdi-

27.

ler, lakin dişlerine bağıdıgda, goca olduğunu bildi,

28.

almadı, başga birisi aldı. Men ona dèdim: “Èy hacib,

29.

filankes alan atı sen ne üçün almadın?” Dèdi: “O ca-

30.

van bir adamdır, gocalıgdan heberi yoğdur, o at ise

31.

zahiren gözeldir, eger èle adam bèle bir ata vurulur-

32.

sa, üzrlü hèsab edile biler. Lakin benim gocalıg ezab

33.

ve eziyyetinden heberim var, gocalıgın ne olduğunu bi-

34.

lirem, goca at alsam, bu benim üçün üzrlü sayılmaz”.

35.

Èy oğul, çalış, gocalıgda bir yerde özüne mesken

36.

sal. Gocalıgda sefere çıhmag yahşı iş dèyildir, hüs-

37.

sile yoğsul üçün. Çünkü hem gocalıg düşmendir, hem

38.

yoğsullug. İki düşmenle yola çıhmag ise ağıllı adama

[62, 8- 38]

Manzume

Ondan şikayet edersem, bana şaşma,

10. *O benim düşmanımdır, düşmandan şikâyet olur!*

Oğlum, benim en yakın dostum sensin, düşmandan şikayeti ise yalnız dostlara ederler. Allah ömür verirse sen de benim gibi bu şikayet(ler)i kendi torununa edeceksin. Bu konuda benim iki beyitim de var:

15. *Beyitⁱ*

Ah!Kocalıktan , kime şikayet edeyim?

Bu derde derman sensin, başkası yoktur.

Ey koca, gel, sana derdimi söyleyim ,

Gençlerin bu dertten haberi yoktur.

20. Nitekim, ihtiyarlığın ızdırabını ihtiyarlardan başka hiç kimse anlamaz.

*Hikâye:*ⁱⁱ Babamın perdecileri⁵⁵ içerisinde biri vardı. Ona ‘Perdecî Kâmil’ derlerdi. Yaşı sekseni geçmiş bir ihtiyar idi. At almak istiyordu. Seyis

25. ona cins bir at getirdi. (Bu atın) rengi güzel, soyu sağlam, eli ayağı düz(gün) idi. Kapıcı atı gördüğünde beğendi, pazarlık yaptılar. Fakat (atın) dişlerine baktığında, ihtiyar olduğunu bildi, almadı. (Atı) başka birisi aldı. Ben ona (şöyle) dedim: “ Ya Kâmil, filancanın aldığı atı sen niçin almadın?”

30. Cevap verdi: “ O, genç bir adamdır, kocalıktan haberi yoktur. O at ise dış görünüşüyle güzeldir. Eğer genç bir adam böyle bir ata vurulursa mazeretli sayılabilir. Fakat benim ihtiyarlık azap ve eziyetinden haberim var. İhtiyarlığın ne olduğunu bilirim.

(Bu yüzden) ihtiyar bir at alsam, bu benim için doğru olmaz”.

35. Oğlum, ihtiyarlıkta kendine bir yerde mesken tut(maya) çalış. İhtiyarlıkta sefere çıkmak iyi iş değildir. Özellikle yoksul(lar) için. Çünkü hem ihtiyarlık düşmandır, hem (de) yoksulluk. İki düşmanla yola çıkmak ise akıllı adama

ⁱ Mer. Ah. Çevirisinde: “*Ayıplaman beni ger pirlikten ağlarsam,*

Belâdır kocalık pes belâdan ağlarsam” şeklinde “beyit” halinde. (Cilt 1, sh.154)

ⁱⁱ Bu hikâye Mer. Ah.çevirisinde yok. (ç.n.)

[62, 39 - 63, 18]

39. yaraşmaz. Lakin eger tesadüfen ve ya zeruret üzünden
40. sefere çıhmalı olsan, allah- taala sene rehm edib gur-
41. betde işini düz getirse, bu, bir yèrde oturub galmagdan

[63]

1. yahşıdır, bèle halda öz doğma yurdunun havası başına
2. vurmasın, harada işin düz getiribse, orada da özüne
3. mesken sal. Harada sene yahşı kèçirse, oranı da özüne
4. veten hèsab èt. Doğrudur, dèyibler ki, “Veten ikinci
5. anadır”, lakin buna çoğ da alüde olma ve öz işleri-
6. nin yahşı gètmesine çalış. Dèyibler ki, “hoşbehtle-
7. ri hoşbehtlik özü çeker, bedbehtleri ise doğma yurd”.
8. Lakin èle ki, işlerinin yahşı gètdiyini gördün, eli-
9. ne faydalı bir pèşe kèçir, çalış onu elden burahma,
10. özünü orada möhkemlet. Èle ki, möhkemlendin, artıg
11. şey teleb ètme, gorh ki, artıg evezine, azlığa düşme-
12. yesen! Dèyibler: yahşı goyulmuş şeyi daha yahşı goyma
13. ki, artıg tamahlıg üzünden daha pis veziyyete salmaya-
14. san. Lakin gün kèçirib dövran sürmekde başıpozug
15. olma. İsteyirsen dost- düşmen gözünde gedir- giymetin
16. olsun, gerek halg arasında esil- nesebin. Derece ve
17. rütben aydın olsun. Avara heyat kèçirme, öz yaşayışı-
18. na fikir vèr, ifrata varma.

[62, 39 - 63, 18]

- yakışmaz. Lâkin eğer tesadüfen veya zaruret yüzünden
40. sefere çıkacak olsan, yüce Allah sana merhamet edip gur-bette işini rast getirirse, bu, bir yerde oturup kalmaktan

[63]

1. (daha) iyidir. Böyle bir durumda memleket hasreti başına vurmasın. Nerede işin yolunda gitmişse orada yerleş. Nerede vakit iyi geçiyorsa orayı da kendine vatan say. Diyorlar ki “ Vatan ikinci anadır”
5. doğrudur. Fakat buna çok da kapılma. Kendi işlerinin iyi gitmesine çalış. Demişler ki; “ Mutluları, mutluluğun kendisi çeker, mutsuzları ise ana vatanları”
- Lâkin işlerinin iyi gittiğini gördüğün vakit, eline faydalı bir meşguliyet al, çalış, onu elden bırakma.
10. Kendini orada kuvvetlendir. Şayet kuvvetlendiysen, fazla şey (de) isteme. Tamah yüzünden, elindekileri(de) kaybetmekten kork! (Şöyle) demişler: İyi yerleştirilmiş (bir) şeyi, daha iyi yerleştirmeye (çalışma) ki, fazlasına tamah etmekten daha da kötü bozmayasın. Fakat gün(ünü boş) geçirip, başıboş
15. yaşama. Dost, düşman gözünde kadir kıymetin olsun istiyorsan halk içinde asaletin, itibarın olması gerek. Kalite ve seviyen görünür olsun. Avare hayat geçirme, kendi yaşayışına düzen ver, aşırılığa kaçma.

[64, 1 - 65, 8]

1. 11. ONUNCU FESİL

ÖZÜNÜ İDARE ETMEK VE YEMEK GAYDALARI HAGGINDA

1. Èy oğul, bil ki, adi adamların işlerinde müeyyen
2. bir gayda- ganun, nizam- intizam olmaz. Onlar bir
3. şeyin vahtı olub olmadığına fikir vermezler. Ağıl-
4. lı ve büyük adamlarda ise işin öz vahtı olar, gece-
5. gündüzün iyirmi dörd saatını öz işleri arasında
6. bölerler. İşler bir- birine garişmasın dèye, onla-
7. rın heresine müeyyen vaht ve hedd- hudud goyarlar. On-
8. ların hizmetçileri de biler ki, ne vaht ne ile meş-
9. gul olmag lazımdır ki, işler öz gaydasında gètsin.
10. Her şeyden evvel yemek haggında.
11. Bil ki, bazar adamlarının adeti gece çoğ yemek-
12. dir ve onun büyük ziyanı vardır, hemişe me' deleri
13. gıcgırır. Herbi adamların peşesi èledir ki, onlar
14. vahta bahmazlar, harada ve ne vaht tapsalar, orada da
15. yèyerler, bu ise hèyvan adetidir. Çünkü harada elef
16. tapsalar, orada da yèyerler. Büyük ve esil- nesebli adam-
17. lar ise gece- gündüzde bir defe yèyerler Bu özünü sağ-
18. lamag (pehriz) gaydasıdır, lakin bu, adamı zeifile-
19. dip güvvetden salar. Dèmeli, èle ètmek lazımdır ki,
20. büyük ve hürmetli adam seher tèzden helvetde bir şey

[65]

1. yèyib sonra dışarı çıhsın ve günorta namazına ge-
2. der öz işleri ile meşgul olsun.
3. Yemek vahtı çatdıgda kim seninle bir yerde çörek
4. yeyecekse, dè, onları çağırınlar ki, gelib seninle
5. birlikde yèsinler. Lakin yèyerken telesme, temkinle yè
6. ve süfre başında, şerietde dèyildiye kimi, adamlara
7. hedis danış, lakin başını aşağı sal, camaatın tike-
8. sine bahma.

1.11. ONUNCU BÖLÜMⁱ

KENDİNİ İDARE ETMEK VE YEMEK KAİDELERİ HAKKINDA

1. Oğlum, bil ki, adî adamların işlerinde belirli bir kaide kanun, nizam intizam olmaz. Onlar bir şeyin vakti olup olmadığını düşünmezler. Akıllı ve büyük adamlarda ise (her) işin kendi vakti vardır.
5. Gece ve gündüzün yirmidört saatini şahsî işleri arasında bölerler. İşler birbirine karışmasın diye, onların her birisine muayyen bir vakit ve hâd, hudut koyarlar. Onların hizmetçileri de işlerin normal seyrinde gitmesi için hangi vakit(te), hangi işle meşgul olmaları gerektiğini bilirler.
10. Her şeyden önce yemek hakkında. Pazar insanların adeti gece çok yemektir ve onun da büyük zararı vardır. Her zaman mideleri ekşir. Asker adamların alışkanlıkları öyledir ki onlar vakte bakmazlar. Nerede ve ne vakit bulsalar, orada da yerler, bu ise hayvan âdetidir. Çünkü (hayvanlar da) nerede alaf bulsalar, orada yerler. Büyük ve asaletli adamlar ise gece ve gündüzde bir defa (yemek) yerler. Bu kendini koruma (perhiz) kaidesidir. Fakat bu, insanı zayıflatıp kuvvetten düşürür O halde, makbûl olanı ,
20. asil ve müteber insan odur ki sabah erkenden alacakaranlıkta bir şeyler

[65]

1. yiyip sonra dışarı çıkmak ve öğle namazına kadar (birşey yemeden) kendi işleriyle meşgul ol(maktır). Yemek vakti geldiğinde kim seninle aynı yerde yemek yiyecekse söyle, onları (da) çağırınlar. (Onlar da) gelip, yemeği
5. seninle birlikte yesinler. Lakin yerken acele etme, temkinli ye. Sofra başındakilere, şeriatte emredildiği gibi hadis(ler) söyle. Fakat sofrada başını önüne eğ. Sofradakilerin lokmasına bakma.

ⁱ Bu bölümde geçen: “Pazar adamları, askerler” gibi sınıflamalar ve onlar hakkındaki tesbitler tamamıyla yazarın kendi düşünceleridir. Çeviride metnin aslına bağlı kalma mecburiyeti sebebiyle olduğu gibi tercüme edilmiştir. (ç. n.)

[65, 9- 37]

9. *Hekayet.* Eşitmişem, dèyirler ki, bir defe Sa-
10. hib Ebbad⁵⁶ öz nedimleri ve yahın adamları ile bir-
11. likde çörek yeyirmiş. Oradakılardan biri kasadan bir
12. tike götürür. Onda tük var imiş. Sahib görüb dèyir:
13. “Tükü tikenden götür”. O adam tikesini yere goyur, du-
14. rub gèdir. Sahib emr èdir, onu gèri gaytarırlar. Sahib
15. soruşur: “Filankes ne üçün çöreyi yememiş süfreden
16. galhdın?” O adam dèyir: “Tükü tikemde seçen bir ada-
17. mın çöreyini yemeyi özüme layiğ bilmedim”. Sahib o
18. sözden berk utanır.
19. Lakin hemişe özüne fikir vèr, bir az gözle, sonra
20. emr èt hçörek getirsinler. Böyük adamlarda iki adet
21. vardır: be’zileri evvelce özünün, sonra ise başgala-
22. rının kasalarının vèrilmesini emr èder, be’zileri
23. ise eksine, evvelce başgalarının, sonra ise öz kasa-
24. sının vèrilmesini buyurar. Bu keramet, o ise siyaset
25. üsuludur.
26. Emr èt mühtelif hçörekler hazırlasınlar, hem turşu
27. olsun, hem şirini. Èle èt ki, çoğ yèmeye adet ètmışler
28. de, az yèyenler de, senin süfrenden toğ galhsınlar. Eger
29. senin garşında yemek olsa, başgasının gabağında ol-
30. masa, öz garşında olan yemeyi ona gönder. Süfre
31. başında üzünü turşutma , gaşgabağlı oturma, hçörek
32. hazırlayıb mizi sahmana salanlarla dalaşma, dème
33. ki, “ne üçün filan hçörek yahşıdır, filan yemek pis”.
34. Bèle sözleri başga zaman, sonra da dèmek olar.
35. İndi ki, çörek yemek şertlerini bildin, şerab iç-
36. mek üsulunu de bil, çünkü onu da nizama salmag üçün
37. hçüsusi gayda- ganun vardır.

[65, 9- 37]

*Hikâye:*ⁱ İştittiğime göre şöyle diyorlar: Bir keresinde Sa-

10. hip Ebbad⁵⁶ kendi arkadaşları ve yakın adamları ile birlikte yemek yiyormuş. Oradakilerden biri (ortadaki) tabaktan bir lokma alır. Onda (da) kıl varmış. Sahip, bu kılı görüp, adama: “Kılı, lokmandan al” der. O adam (da), lokmasını yere koyar, kalkıp gider. Sahip emreder, onu geri getirirler. Sahip

15. sorar: “Filan kişi, niçin yemeği yemeden sofradan kalktın?” Adam cevap verir: “Lokmamdaki kılı seçen bir adamın yemeğini yemeyi kendime yakıştıramadım”. Sahip bu sözden çok fazla utanır.

Her zaman düşünerek hareket et. (Birisi gelince) biraz bekle. Sonra

20. yemek getirmelerini emret. Büyük adamlarda iki (türlü) adet vardır: Bazıları önce kendisinin, sonra ise başkalarının tabaklarının verilmesini emreder. Bazıları ise aksine önce başkalarının, sonra ise kendi tabağının verilmesini buyurur. İkincisi keramet, birincisi ise siyaset

25. usulüdür.

(Konuğun geldiğinde) ekşi ve tatlılardan muhtelif yemekler hazırlamalarını emret. Öyle et ki, çok yemeye alışmışlar da, az yiyenler de senin sofrandan tok kalsınlar. Eğer senin önünde yemek olsa, başkasının önünde ol-

30. masa, kendi önündeki yemeği ona gönder. Sofra başında yüzünü ekşitme, suratı asık oturma. Yemek hazırlayıp, sofrayı düzenleyenlerle dalaşma. “Niçin filan yemek iyidir, filan yemek kötü” deme.

Böyle sözleri (söyleyeceksen) başka zaman veya (daha) sonra söyle.

35. Şimdi, yemek yeme şartlarını öğrendin. Şarap içme usûlünü de öğren. Çünkü onu da usûlü dairesinde yapmak için özel kaide ve kanun(lar) vardır.

ⁱ Metnin bu bölümünde geçen “Sahip Ebbad”, Mer. Ah. ‘te “Sahip Kâfi” olarak geçiyor. (c.1, sh.158)

1. 12. ON BİRİNCİ FESİL

ŞERAB İÇMEK GAYDALARI VE ONUN ŞERTLERİ HAGGINDA .

1. Dèmirem şerab iç ya içme, çünkü bilirem, cavan-
2. lar başgasının sözü ile cavanlıgdan el çekmez-
3. ler. Mene de çoğ dèyibler, lakin eşitmemişem. Yalnız
4. elli ilden sonra allahın mene rehmi gelmişdir, tövbe
5. èdib şerabı terkide bilmişem.
6. Lakin eger içmesen, her iki dünyada fayda götür-
7. müş olarsan: hem allah senden razı galmış olar, hem
8. de halgın danlağından gurtarmış olarsan. Ağılsız
9. adamların adet ve pèşelerinden, hoşagelmez emelle-
10. rinden uzaglaşarsan, israfçılığa yol vèrmezsen, mad-
11. di güzèranın ise hèyli yahşı keçer. Bütün bu dèyilen-
12. leri nezere alıb şerab içmeye mèyl göstermesen meni
13. çoğ sevindirmiş olarsan.
14. Lakin bilirem, cavansan ve yoldaşların goymazlar
15. içmeyesen. Odur ki, dèyibler: “Teklik pis yoldaşdan
16. yahşıdır”. Eger içsen, bilirem, üreyinde tövbe ètmeye
17. mèyl göstereceksen, tuttuğun işden pèşman olacagsan.
18. Her halda şerab içmeli olsan, gerek onu nèce içmek
19. lazım olduğunu bilesen, bilmesen zehr olar, bilsen
20. padzehr. Heğıgetde de bëledir. Bütün yèmek ve içmekler
21. gayda- ganuna riayet èdilmeden yèyilse, neticesi pis olar.
22. Dèyibler ki:

[67]

1. *Padizehr zehr olar, çoğ olsa eger,*
2. *Her şèy haddin aşıa, bil, ziyan vèrer.*
3. Çörek yèdikde o saat şerab içmek olmaz, üç saat
4. gözlemelisen ki, üç defe susuzlayıb su içesen. Susuz-
5. lamasan da üç saat gözle, çünkü me’de sağlam ve gayda-
6. sında olsa, heddinden artıg hõrek yèmiş olsan bële,

1. 12. ONBİRİNCİ BÖLÜM

ŞARAP İÇMEK KAİDELERİ VE ONUN ŞARTLARI HAKKINDA

1. Şarap iç veya içme demiyorum. Çünkü gençlerin, başkasının sözü ile delikanlılık (saydıkların)dan vaz geçmeyeceklerini bilirim. (Zamanında) bana da çok dediler fakat aldırmadım. Yalnız elli yıldan sonra Allah, bana hidayet etti, ben de tövbe
5. edip şarabı terkedebildim.
Lakin eğer içmezsen, her iki dünyada(da) istifade etmiş olursun. Hem Allah senden hoşnut olur, hem de halkın kınamasından kurtulmuş olursun. Akılsız adamların âdet ve alışkanlıklarından, hoş gitmeyen davranışlarından uzaklaşırsan, israfa yol açmazsan, maddi yaşantın da hayli iyi geçer. Bütün bu denilenleri gözönüne alıp, şarap içmeye meyletmezsen, beni çok sevindirmiş olursun.
Fakat bilirim, gençsin ve yoldaşların seni içmemeye
15. bırakmazlar. Onun için demişler(dir ki): “Yalnızlık, kötü yoldaştan iyidir”. Eğer içsen, kalpten tövbe etmeye meyledeceksin, yaptığın işten pişman olacaksın, bilirim.
Her hâlde, şarap içecek olsan, onu nasıl içmek gerektiğini (de) bilesin. Bilmezsen (içtiğin) zehir; bilersen
20. panzehir olur. Hakikatte de böyledir. Bütün yiyecek ve içecekler kaide ve kanunlarına riayet edilmeden yenilip, (içilirse), neticesi kötü olur.
Demişler ki:

1. ***Panzehir (bile) çok olursa zehir olur,
Haddin(i) aşan(her şey) bil (ki) ziyan verir.***
Yemek yediğin saatte şarap içmek olmaz. (En az) üç kez susayıp su içecek kadar yani üç saat kadar beklemelisin. Susamasan da üç saat bekle. Çünkü mide sağlam ve düzenli olsa bile haddinden fazla yemek yediğin (için yediğini)
- 5.

[67, 7- 37]

7. yèddi saata hezm èdecekdir: üç saat hell èdecek, üç saat
8. ise şiresin çekib ciyere gönderecekdir ki, o da onu
9. bütün dahili beden üzvleri arasında bölüşdürsün,
10. çünkü bölüşdüren odur. Bir saat keçdikden sonra ne
11. galsa, bağırsaglara gönderer. Sekkiz saata me'de bo-
12. şalmalıdır, boşalmırsa, o, me'de deyil, çürümüş
13. tulugdur.
14. Dèdim, yemekden üç saat sonra şerab iç ki, hõrek
15. me'dede tam hezm èdilmiş olsun ve senin dörd tebie-
16. tin⁵⁷ hõrekden onlara düşen payı almış olsun. Bun-
17. dan sonra şerab iç, bèlelikle, hem şerabdan hezz alar-
18. san hem taamdan.
19. Amma şerab içmeye ikindi namazından sonra baş-
20. la ki, mestlik vahtı çatanda gèce düşmüş olsun, halg
21. senin serhoşluğunu görmesin. Mest oldugda yerini de-
22. yişme, mestlikde yerini deyişmek yahşı olmaz. Şerab
23. içmek üçün çöle ve bağa gètme, gètsen kèflenene geder
24. içme, ève gel, serhoşluğu èvde èt. Èvin tavanı altın-
25. da mümkün olan şeyleri çölün asımanı altında ètmek
26. olmaz. Otağın seğfinin kølgesi insanı ağac kølge-
27. sinden daha yahşı goruyar, çünkü her kes èvinde öz ölke-
28. sinde olan padşah kimidir, sehrada ise- yad ölkede
29. olan gerib kimi. Gerib ne geder adlı- sanlı olsa da,
30. onun elinin hara çatacağı me'lumdur.
31. Şerab içerken èle iç ki, hemişe iki- üç badeye yèr
32. galsın, artıg yèyib, artıg içmekden özünü sahlı. Ser-
33. hoşlug ve tohlug içki ve yemeyin hamısında deyildir,
34. tohlug taamın son tikesinde olduğu kimi, serhoşlug
35. da şerabın son badesinde olur. Dèmek, hemişe bir
36. tike az yèyib, bir bade az içmelisen ki, her ikisinin
37. artıglıgından hilas olasan. Çalış içki düşkünü ol-

[67, 7- 37]

yedi saatte hazmedecektir. Üç saatte öğütecek, üç saatte ise sırasını çekip ciğere gönderecektir ki, o da onu bütün iç organlar arasında bölüştürsün.

10. Çünkü bölüştüren odur. Yemekten bir saat sonra midede ne kalsa, bağırsaklara gider. Sekiz saatte mide boşalmalıdır. Boşalmıyorsa o, mide değil, çürümüş (bir) tuluktur.⁽¹⁾

Yemekten üç saat sonra şarab iç dedim ki yemek

15. midede tam hazmedilmiş ve senin dört tabiatın⁵⁷ (da) yemekten kendilerine düşen payı almış olsun . Bundan sonra şarab iç. Böylece hem şaraptan, hem de yemekten zevk alırsın.

Amma, şarab içmeye ikindi namazından sonra baş-

20. la ki sarhoşluk vakti geldiğinde hava kararmış olsun. Halk senin rezilliğini görmesin. Sarhoş olunca yerini değiştirme. Sarhoşken yer değiştirmek iyi olmaz. Şarab içmek için çöle ve bağa gitme. Gitsen (de) sarhoş olana kadar içme. Eve gel, sarhoşluğu evde et. Evin tavanı altın-

25. da yapmak mümkün olan şeyleri çölün gökkubbesi altında yapmak olmaz. İnsanı, odanın tavanının gölgesi , ağaç gölgesinden daha iyi korur. Çünkü herkes evinde kendi ülkesinde olan padişah gibidir. Çölde ise yabancı ülkede olan garip gibi. Garip, ne kadar adlı sanlı olsa da,

30. onun neye gücünün yeteceği bellidir.

Şarab içerken her zaman iki üç badeye daha yer kalacak şekilde iç. Fazla yiyip, çok içmekten kendini korusun. Sarhoşluk ve tokluk, içki ve yemeğin tümünde değildir.

Tokluk, yemeğin son lokmasında olduğu gibi, sarhoşluk

35. da şarabın son bâdesinde olur. Demek ki, her zaman bir lokma az-yiyip, bir bâde az içmelisin. (Böylece) her ikisinin (de) fazlalığından kurtulmuş olursun. İçki düşkünü ol-

¹ Tuluk: İçinde peynir, yoğurt saklanan deri.(ç.n)

[67, 38 - 68, 24]

38. ma çünkü düşkünlüyün neticesi iki şey ola biler:
39. hestelik, delilik. Neticesi bèle olan bir işle meş-
40. gul olmağına deyer mi? Men bilirem ki, bèle sözlerle
41. sen içkiden el çekmeyeceksen ve hêç kesin sözüne gulag
42. asmayacagsan, hêç olmazsa, çalış, seher acgarına şe-
43. rab içmeyi özüne adet ètme, tesadüfen seherler içme-

[68]

1. li olsan, herdenbir iç. Ağıllı adamlar seher içmeyi
2. pislemişler. Seher içmeyin birinci ziyanı odur ki,
3. sübh namazını bada vèrersen, ikincisi, dünengi gè-
4. ce humarlığı başından çıkmamış, bugünkü seher
5. buharlığı⁵⁸ ona elave olunur, bunun neticesi ise mè-
6. lanholiyadan başka bir şey olmaz, iki müfsidin⁵⁹ fe-
7. sadı bir müfsidin fesadından çoğ olar. Bundan elave,
8. başgaları yatmış olduğu vaht sen ayıg galarsan, özge-
9. leri ayıg oldugda, sen yatmağa mecbur olarsan. Gündüz
10. yatmayıb, gèceni oyag galdığından sabahısı bir teref-
11. den şerabın te'siri, diger terefdan yuhusuzluğun neti-
12. cesinde bedenın üzvleri yorğun olub ağrımağa başlar.
13. Çoğ nadir hallarda seher içkisinden sonra dava- da-
14. laş olmaya biler, bunun da neticesinde ya pèşmanlıg
15. çekiler, ya yèrsiz pul herclener. Yalnız esaslı sebeb
16. oldugda tek- tek hallarda seher içmek olar, lakin içme-
17. sen daha yahşıdır, çünkü pis adettir. Eger şeraba
18. heris olsan, cüme aħşamı içmeyi adet ètme, herçend cü-
19. me ve şenbe aħşamları ümumiyyetle, şerab içmezler,
20. lakin cüme aħşamı ona göre içme ki, cüme günü cama-
21. atın görüşüne gètmeli ve cüme namazı gılmalı ola-
22. cagsan. Bir de sen bir cüme aħşamı şerab içmemekle
23. bir hefte camaatın gönlünü ele alarsan, halgın mezem-
24. met ağzını bağlarsan ve senin hercin hëyli azalar, çün-

[67, 38 - 68, 24]

mamaya çalış. Çünkü düşkünlüğün sonu iki şey olabilir:

Hastalık, delilik. Neticesi böyle olan bir işle meş-

40. gul olmana değer mi? Ben biliyorum ki, böyle sözlerle sen içkiden vaz geçmeyeceksin ve hiç kimsenin sözüne kulak asmayacaksın. (Bari) hiç olmazsa sabah aç karnına şarap içmeyi adet edinmemeye çalış. Ola ki sabahları içecek

[68]

1. olsan, arada bir iç. Akıllı adamlar, sabah içmeyi kötülemişler. Sabah içki içmenin birinci zararı, sabah namazını kaçırmadır. İkincisi, dün geceki sarhoşluk başından çıkmadan, bu sabahki
5. sarhoşluk⁵⁸ ona ilave olur. Bunun neticesi ise kara safradan¹ başka birşey olmaz. İki müfsidin⁵⁹ fesadı bir müfsidin fesadından çok olur. Bundan başka, başkaları yattığı vakit sen uyanık kalırsın. Onlar uyanık olduklarında da sen yatmaya mecbur olursun. Gündüz
10. yatmayıp, gece (de) uyanık kaldığından ertesi gün bir taraftan şarabın tesiri, diğer taraftan (da) uykusuzluğun neticesinde bedeninin uzuvları yorgun olup ağrımaya başlar. Hem sabaha kadar içkiden sonra kavga döğüş olmaması da çok enderdir. Bunun da neticesinde ya pişmanlık
15. duyulur ya da yersiz para harcanır. Sadece esaslı (bir) sebep olduğunda, tek tük hallerde sabah içmek olur. Fakat (bu halde bile) içmezsen daha iyidir. Çünkü (içki) pis (bir) adettir. Eğer şaraba müptela isen (hiç olmazsa) Cuma akşamı içmeyi adet etme. Aslında cuma ve perşembe akşamları umumiyetle şarap içmezler.
20. Fakat cuma akşamı (özellikle) içme, çünkü cuma günü cemaatin görüşüne gidecek ve cuma namazı kılacaksın. Böylece sen, bir cuma akşamı şarap içmemekle, bir hafta süreyle cemaatin gönlünü kazanırsın. Halkın (seni) kınayan ağzını bağlarsın. (Aynı zamanda) masrafın da hayli azalır. Çünkü

¹ Melanholiya: Mali hülya, kara safra. (Buraya 2. mânâ uygun görüldü. ç.n.)

[68, 25- 32]

25. ki her ilde elli cüme var, dêmeli, elligünlük h̄ercin
26. cibinde galar, bedenin, nefsin, eĝlin, ruhun da din-
27. lenmiş olar, bir heftede b̄eyin ve damarlarına dol-
28. muş içki buharı hemin bir ḡece içerisinde yayılıb
29. yoĝ olar. Bir ḡece dincelmeyin hem sehhetine ve halı-
30. na, hem cibine ve malına fayda v̄erer.
31. Dêmeli, b̄eş h̄üsüyyetin emele gelmesine sebep olan
32. bir adete verdiş ètmek lazımdır.

[68, 25- 32]

25. her yılda elli cuma var. Demek ki, elli günlük harçlığın cebinde kalır. (Böylece) bedenın, nefsin, aklın ve ruhun da dinlenmiş olur. Bir haftada beyin ve damarlarına dolmuş içki alkolü o bir gece içerisinde yayılıp yok olur. Bir gece dinlenmen hem sıhhatine ve ha-
30. line, hem (de) cebine ve malına fayda verir.
Şu halde (bu) beş hususiyetin meydana gelmesine sebep olan bir âdete alışmak lazımdır.

1. 13. ON İKİNCİ FESİL

**GONAG ÈTMEK, GONAG GÈTMEK
VE ONLARIN ŞERTLERİ HAGGINDA**

1. Yad adamları her gün gonag ètmeye çalışma, çün-
2. ki her gün gonaglıg ħercini çatdırmag olmaz.
3. Baĥ gör ayda neçe defe gonaglıg ède bilersen, üç defe
4. ède bilsen, bir defe èt, lakin haman üç gonaglıĥın
5. ħercini bir gonaglıĥa serf èt, goy süfrende heç bir èyib
6. olmasın ve èyib aĥtaran adamların aĥzı senin süfren
7. haggında baĥlansın. Èvine gonag geldikde onu garşı-
8. lamag üçün adam gönder, ona mèhribanlıg èt. Her kese
9. özüne layiĥ gayĥı göster, neçe ki, Ebu Şükür dèyir:

10.

Ş'èr

11.

Gonag ya dost olsun ve yahud düşmen,

12.

Gerek layiĥince hørmet èdesen.

13. Mèyve varsa, hørekden evvel mèyve getir yèsinler,
14. bir az ara vèr, sonra hørekleri süfreye düzdür, la-
15. kin özün oturma, goy gonaglar sene bir defe, iki defe
16. dèsinler “otur”, eger gonag çoĥ böyük dèyilse ve senin
17. oturmaĥın münasibse, yalnız bundan sonra onların
18. teklifini ĥebul èdib yèmek yè ve hamıdan ařaĥı otur.
19. Gonagdan üzr isteme, çünki gonagdan üzr istemek gara
20. camaat ve bazar ehlinin ĥasiyyetidir ve her saatbaşı

[70]

1. dème ki, “Filankes, heç yèmirsen, yaĥřı yè, utanma, ba-
2. ĥıřla, senin üçün èle bir şey hazırlaya bilmemişem,
3. inşallah, gelecekde hecaletinden çıĥaram ve s.”. Bèle
4. sözler adlı- sanlı adamların sözü dèyil, bu, ilde yal-
5. nız bir defe gonaglıg vère bilen, meselen, bazar ehli
6. kimi adamların sözüdür. Bèle sözlerden adamlar uta-
7. nar ve çörek yèye bilmez ve senin süfrenden yarımac,

1. 13. ON İKİNCİ BÖLÜM

KONUK ETMEK, KONUK GİTMEK VE ONLARIN ŞARTLARI HAKKINDA

1. Yabancı adamları her gün konuk etmeye çalışma. Çünkü her gün konukluk masrafını yetirmek zordur.
(Bir) ayda kaç defa ziyafet verebileceğine bak, düşün. Üç defa verebileceksen, bir defa ver. Lakin o üç ziyafetin
5. masrafını bir keresinde sarf et ki sofranda hiç bir eksiğin olmasın. (Böylece) ayıp aktaran adamların ağzı, senin sofran hakkında bağlanır. Evine konuk geldiğinde onu karşılamak için adam gönder, ona samimi davran. Herkese şanına layık ilgi göster. Nitekim Ebu Şükür (şöyle) diyor:

10.

Şiir

*Konuk, dost veyahut düşman olsun,
(Onlara) lâyiğınca hürmet etmen gerek(ir).*

Yemekten evvel, meyve varsa getir, yesinler.

Biraz ara ver, sonra yemekleri sofraya dizdir. Fakat

15. kendin oturma. Konuklar(ın) sana bir iki defa “otur” demelerini bekle. Eğer konuk (senden) çok büyük değilse ve senin oturman münasipse, ancak bundan sonra onların teklifini kabul edip yemek ye. Sofrada herkesten aşağı otur. Konuktan özür dileme. Çünkü konuktan özür dilemek cahil
20. insanlar ve pazarcılarınⁱ özelliğidir. İkide bir:

[70]

1. “Filankes, hiç yemiyorsun, yesene, utanma! Bağışla/yın, senin/sizin için özel birşey hazırlayamadım. İnşallah, bir dahaki sefere daha iyisini yaparım..v.s”deme. Böyle sözler, adlı sanlı insanların sözü değildir. Bu, yılda ancak
5. bir defa ziyafet verebilen mesela pazarcılar gibi insanların sözüdür. Böyle sözlerden insanlar utanırlar ve yemek yiyemez(ler). Bu yüzden senin sofrandan yarı aç,

ⁱ Met. “pazarcılar” :Cahil insan, avam mânâsına kullanılmış. Herhangi bir meslek grubunu kasten değil.

[70, 8- 38]

8. yarımtoḥ durarlar. Bizim Gilanda⁶⁰ yaḥşı bir deb
9. vardır: èle ki, gonaḡı ève apardılar, gabaḡına süfre
10. açıb yanına kuzelerde su goydular, gonag sahibi olan
11. èv yiyesi ve ḥidmetçilerin hamısı, yalnız bir nefer-
12. den başga, çḥıḥ gèderler. O bir nefer uzagda dayanıb
13. gonaḡa lazım olan gulluḡu èder, bèlelikle, gonag iste-
14. diyi gèder yèyib gurtardıḡdan sonra èv yiyesi gayıdar⁶¹
15. Ereblerde de gayda bèledir.
16. Gonaglar ḥöreyini yèyib gurtardıḡdan ve ellerini
17. yudugdan sonra, emr èt, gülâb ve etir getirsinler. Go-
18. naḡın nöker ve ḥidmetçilerine de yaḥşı baḥ, çünki ada-
19. mı te'rifleyib, rüsvey èden onlar olar. Emr èt, mec-
20. lise çoḥlu etirli göyertiler goysunlar, gözel mütrüb-
21. ler getirsinler. Yaḥşı şerabın yoḥdursa, gonag ètme,
22. çünki onsuz da özü şerab içir. Gerek içki ve musığı
23. gözel olsun ki, ḥöreyinde nöḡsan olsa, èybini onlar ör-
24. te bilsin. İçki günah olduḡu üçün èle ètme ki, hem gü-
25. nah işle meşḡul olasan, hem de kèf çekmeyesen.
26. Èle ki, benim bu dèdiklerimin hamısını ètdin,
27. gonagların haggını yèrine yètirmiş olarsan.
28. Gonagların bu haggını sen özün üçün vacib hèsab
29. ètmelisen.
30. **Hèkayet.** Bèle èşitmişem ki, İbn Müḡle⁶² Bes-
31. renin divan işlerini Nesr ibn Mensur Temimiye⁶³ tap-
32. sırır. Bir il kèçdikden sonra gèri çağırıb ondan
33. hèsabet teleb èdir. O, çoḥl dövletli bir adam idi ve
34. onun dövletinde ḥelifenin gözü var idi. Èle ki, hèsab
35. vèrir, onun ayaḡında çoḥlu mal galdığı aşkara çḥır.
36. İbn Müḡle dèyir: “Ya bu malı öde, ya zindana gèt!” Nesr
37. dèyir: “Ya mövlana, benim malım vardır, lakin burada
38. dèyildir, bir ay mene aman vèr. Bu gèder mal üçün hebs-

[70, 8- 38]

yarı tok kalkarlar. Bizim Gilan'da⁶⁰ iyi bir âdet vardır. Ne zaman (bir) konuğu eve getir(se)ler, karşısına sofrayı

10. açıp, yanına (da) testilerde su koyarlar. Konuğu olan ev sahibi ve hizmetçilerin hepsi -bir kişi dışında- çıkıp giderler. Kalan bir kişi, biraz ötede ayakta durup konuğa gerekli hizmeti eder. Böylelikle, konuk istediği kadar yiyip doyduktan sonra ev sahibi döner⁶¹.
15. Araplarda da kaide böyledir.
Konuklar yemeklerini yiyip bitirdikten ve ellerini yıkadıktan sonra, gülsuyu ve esans getirmelerini emret. Konuğun uşak ve hizmetçilerine de iyi bak. Zira insanı öven de, rezil eden de onlardır. Muhabbethaneye
20. çokca kokulu yeşillikler koymalarını, güzel rakkaseler getirmelerini emret. İyi şarabın yoksa getirme.
Çünkü, (şarabın iyisi yoksa)kötüsünü zaten kendisi de içer. İçki ve müzik güzel olsun ki, yemeğinde noksan ol(ur)sa, ayıbını onlar örttebilir. İçki günah olduğu için, hem günah işleyip
25. hem de zevk almayan durumuna düşme.
Bu dediklerimin hepsini yaptığın zaman, konukların hakkını yerine getirmiş olursun. (Zira) konukların bu hakkını kendin için vacip saymalısın.
30. *Hikâye:*⁴ İştittim ki İbn Mügle⁶², Basra'nın hükûmet işlerini Nesr ibn Mensur Temimi'ye⁶³ havale eder.
Bir yıl geçtikten sonra geri çağırıp ondan hesap ister. O, çok varlıklı bir insandı ve onun varlığında halifenin gözü vardı. Hesap verdiği
35. zaman, onun uhdesinde çokca mal kaldığı ortaya çıkar.
(Bunun üzerine) İbn Mügle (şöyle) der: "Ya bu malı öde, ya da zindana git!"
Nesr: "Efendim, benim malım vardır (ödeyebilirim), fakat burada değildir. Bana bir ay müsaade ver. Bu kadar(cık) mal için hapis-

¹ Mer. Ah. Çevirisinde "Hallac halife iken bir yazıcısı vardı. Adına Mualla ibni Mukle derlerdi... şeklinde)

[70, 39 - 71, 25]

39. Һаная гётмек мене ярашmaz”.
40. Мүгленin oғлу билirdi ki, o кишинin бу гедер ма-
41. лı вёрмeyer имканı vardır ve доғру сөyleyir, она göre
42. дэйir: “Emirelmö” mininden emr yoһdur ve sen bu mal-
43. ları vёрmeyince başga yère гёde bilmezsen, helelik

[71]

1. burada, benim sarayında hücrelerin⁶⁴ birinde otur,
2. bu bir ayı benim gonağım ol”. Nesr dэйir: “Emrine ra-
3. ziyam”. Sonra ibn Mүglenin sarayında mehbub kimi ga-
4. lır. Tesadüfen ramazan ayının evveli imiş. Aһşam
5. olanda İbn Mүgle dэйir: “Filankesi getirin, bizimle
6. orucunu açsın”. Hўlusa, Nesr bütün ramazan ayını onun
7. yanında iftar ёdir. Ёle ki, oruclug bayramı gurtarır
8. ve bir neçe gün kёçir, Mүglenin oғlu heber gönderir
9. ki, “malın getirilmesini yubadırlar, ne tedbir gö-
10. rek?” Nesr dэйir: “Men gızılları vёрmişem”. Mүglenin
11. oғlu dэйir: “Kime vёрibsen?” Nesr dэйir: “Sene vёрmi-
12. şem”. Mүglenin oғlu teeccüb ёdib Nesri çağırtdırır,
13. ona dэйir: “A kişi, sen gızılı kime vёрibsen?” Nesr
14. dэйir: “Men gızıl vёрmemişem, lakin bir ay pulsuz
15. senin çöreyini yemişem, senin çöreyinle tam bir ay oruc
16. açıb, senin gonağın olmuşam, indi bayram çatdıgda
17. benim zehmethaggım budur ki, menden gızıl isteyir-
18. sen?” Mүglenin oғlu gülüb dэйir: “Ėebzini alıb, sala-
19. mathıgla гёт, men o malı sene diş müzdü vёрdim, se-
20. nin evezine o gızılı men özüm goyaram”
21. Bёlelikle, Nesr malını müsadire olunmagdan hўlas
22. ёtdi.
23. Dёмeli, halgın minnetini гөtüren, hoşsifet, güler-
24. üz ol, lakin yёrsiz gülme, şerab az iç ve gonağlardan
25. tёz mest olma. Ёle ki, gördün gonağlar kёflenibler, bu

[70, 39 - 71, 25]

haneye gitmek bana yakışmaz” der.

40. Mügle'nin oğlu (da) o kişinin bu kadar malı vermeye imkânı olduğunu ve doğru söylediğini biliyordu. Bunun için: “Hayır, müminlerin emirinden senin gitmen için müsaade yoktur. Sen bu malları vermeyince yere gidemezsin. Şimdilik

[71]

1. burada, benim sarayında(ki) hücrelerin⁶⁴ birinde otur. Bu bir ay, benim konuğum ol” der. Nesr de : “Emrine razıyım” der. Sonra İbn Mügle'nin sarayında mahpus gibi kalır. (Bu sıralar) tesadüfen ramazan ayının başlarıymış. Akşam
5. olduğunda İbn Mügle: “Filancayı getirin(de) bizimle orucunu açsın” der. Hülâsa Nesr, bütün ramazan ayını onun yanında iftar eder. Ramazan bayramı geçer. Birkaç gün sonra, Mügle'nin oğlu (Nesr'e) haber gönderir: “Malın gönderilmesini geciktiriyorlar, ne yapalım?” der.
10. Nesr (cevaben): “ Ben altınları verdim” (diye iddia eder.) Mügle'nin oğlu: “Kime vermişsin?” (diye sorar). Nesr: “Sana verdim” der. Mügle'nin oğlu şaşırıp Nesr'i çağırır ve ona: “ Be adam, sen altını kime vermişsin?” der. Nesr: “Ben altın vermedim, lakin bir ay ücretsiz
15. senin ekmeğini yedim. Senin ekmeğinle tam bir ay iftar edip, senin konuğum oldum. Şimdi bayram geldiğinde benim zahmet hakkım bu mudur ki benden altın istiyorsun?” diye cevap verir. Bu cevap üzerine Mügle'nin oğlu gülererek: “Beratını alıp, selametle git. Ben o malı sana dış kirası (olarak) verdim. Senin
20. yerine o altın(lar)ı kendim koyarım” der. Böylelikle Nesr, malını müsadere olunmaktan kurtardı. Şu halde (sen de)borçluları bağışlayan, sıcakkanlı, güler yüz(lü) ol. Fakat yersiz (de) gülme. Şarabı az iç ve konuklardan
25. çabuk sarhoş olma. Konukların çakırkeyf olduklarını gördüğün zaman

[71, 26 - 72, 12]

26. zaman öz meharetini göster, onların sağlığına bade-
27. ler galdır ve lezzetle iç, gonaglarla mehriban olub
28. zarafatlaş, şuhlug èt, lakin yersiz gülen olma, çünkü
29. yersiz gülmek delilik kimi bir şeydir.
30. Gonag serhoş oldugdan sonra getmek istese, bir- iki
31. defe galmasını hahiş èt, gaygıkèşlik göster, goyma
32. getsin, üçüncü defe icaze vèr getsin.
33. Eger senin gulamlarından bir hata baş vèrse, ba-
34. ğışla, gonagların yanında danlama, üzünü turşudub
35. onlarla dava- dalaşa başlama ve dème ki, “bu niye bèle
36. pisdir, bu niye bèle yahşıdır”. Eger bir şey senin
37. hoşuna gelmeyibse, başka vaht dèye bilersen bèle ètme-
38. sinler, bu defelik ise gerek özünü sahlıyıp dözesen.
39. Eger gonağın min aħmaglıg èdib nalayığ sözler dèse,
40. hamısını bağışla ve ona layıgince hidmet èt.
41. *Hèkayet.* Èşitmişem, bir defe helife Mò'tesim⁶⁵
42. öz garşısında bir günahkarın boynunun vurulmasını
43. emr èdir. O kişi dèyir: “Ya emirelmö'minin, o büyük

[72]

1. allah hatirine mene bir içim su vèrib gonag èdin, ya-
2. man susuzam, sonra ne isteyirsiniz onu da èdin”. Mò'te-
3. sim and hatirine emr èdir ona su vèrsinler. O kişi
4. suyu içdikden sonra erab adetine göre dèyir: “Ya emir-
5. elmö'minin, allah senin payını artıg èlesin, men bu
6. bir içim su ile senin gonağın oldum, indî ise insan-
7. lıg namine gonağı öldürmezler, meni öldürmeyi emr
8. ètme, bağışla ki, senin elinle tövbe ètmîş olum”.
9. Mò'tesim dèyir: “Doğru dèyirsen, gonağın haggı büyük-
10. dür, seni bağışladım, bundan sonra bir daha hata èt-
11. me ki, sene de gonaglıg haggını yèrine yetirmek va-
12. cibdir”.

[71, 26 - 72, 12]

maharetini göster. Onların sağlığına bade-
ler kaldır ve lezzetle iç. Konuklarla samimi olup
şakalaş. Neşelen, ama yersiz gülme. Çünkü
yersiz gülmek delilik gibi birşeydir.

30. Konuğun sarhoş olduktan sonra gitmek isterse, bir iki
defa kalmasını rica et. Onun için endişelendiğini belirt. Gitmeye
bırakma. (Fakat ısrar ederse) üçüncü defasında izin ver, gitsin.
Eğer senin uşaklarından bir hata sadır olursa, ba-
ğışla. Konukların yanında azarlama. Yüzünü ekşitip
35. onlarla dava dalaşa başlama ve “Bu niye böyle
kötü, bu niye böyle iyidir” deme. Eğer birşey senin
hoşuna gitmemişse başka zaman böyle yapmamalarını
diyebilirsin. Bu defalık kendine hakim olup, sabretmen gerek.
Konuğun bin ahmaklık edip uygunsuz sözler söylese (de)
40. hepsini bağışla ve (yine de) hizmette kusur etme.
Hikâye: İşittim (ki), bir keresinde halife Mö'tesim⁶⁵,
kendi önünde bir günahkârın boynunun vurulmasını
emreder. (Bu durum karşısında) o kişi: “ Ya, müminlerin emiri,

[72]

1. çok susuzum. Yüce Allah hatırına bana bir yudum su verip konuk edin.
Sonra (da) ne istiyorsanız yapın” (diye yalvarır). Mö'tesim
yeminin hatırına ona su vermelerini emreder. O kişi,
suyu içtikten sonra Arap âdetine dayanarak: “Ya, mümin-
5. lerin emiri, Allah senin rızkını artırsın. Ben bu
bir içim su ile senin konuğun oldum. Şimdi ise(âdetlerimize göre)insanlık
namına konuğu öldürmezler. Beni öldürmeyi emretme.
Bağışla ki, senin elinle tövbe etmiş olayım” der.
(Bu sözler üzerine) Mö'tesim: “Doğru söylüyorsun. Konuğun hakkı büyük-
10. tür. Seni bağışladım. (Sen de) bundan sonra bir daha hata etme.
(Zira) sana da konukluk hakkını yerine getirmek
vaciptir” der.

[72, 13- 43]

13. Lakin gonaglıg haggı hagg ganan, ğedirbilen adam-
14. lar üçündür, yoħsa bu o d mek d yildir ki, her gabağı-
15. na ıħanı, ya her t f yliyi  vine aparıb, y dirdib
16. iirdesen, ezizleyib yola salasan ki, ne var bu benim
17. gonağımdır. Kime yaħınlıg  dib, kime  rek v rmeyi
18. bilmek lazımdır.
19. *Haşıye.* Eger gonag olsan, her kese gonag olma
20. ki, ada- sana ziyanı vardır. Gonag ğ tdikde ac ğ tme,
21. toħ da ğ tme ki, bir Şey y ye bilesen ve s fre sahibi-
22. nin  reyine deymeyesen. Şerab i, lakin ifrat  tme,
23.  yib olar. S fre sahibinin  vine ğ tsen, dostlarının
24.  vlerinden olsa da,  le yerde otur ki, ora senin yerin
25. olsun, sırtıg olma, o  vde, s fre başında ve m y mec-
26. lisinde f zullug  tme ve s fre hidmetilerine d me
27. ki, “ay filankes, filan nimeni, filan kasanı, filan
28. y re goy”,  z n   le ğ sterme ki, g ya men de bu  v ada-
29. mıyam.  zli gonag olma, camaatın kasa ve nimesine
30. g z dikme.  z n kerlerine s freden bir Şey v rme ki,
31. d yibler: “S freden pay sefillikdir”. Şerab d şk n 
32. olma,  le  t ki, yol ğ derken senin serħořluğunu bil-
33. mesinler,  le k flenme ki, insanlıg simasını itire-
34. sen. Mestliyi  vinde  t, diline birce ğedeh Şerab deyib-
35. se, n kerlerin y z g nah  tseler ve tenb he layiğ olsa-
36. lar da, y ne onlara ceza v rme,  nki h  kes onu terbiye
37. tedbiri kimi ğebul  tmez, hamı d yer ki, k fli olduğu
38.   n b le  dir. Ne isteyirsense, Şerab imemiş  t,
39. onda bilerler ki, meğsedin budur, idiyin   n d yil.
40. Sermest ne  tse, onu serħořluğa yozarlar, d yerler ki,
41. deliliyi tutub. D yirler: “Elc n n- funun”, ye’ni “deli-
42. lik c rbec r olar”.
43. Sermestliyin n v  m htelifdir: oħlu el alıb ayag

[72, 13- 43]

Lakin konukluk hakkı, hakbilir, kadirbilir adamlar içindir. Yoksa bu, her karşına çıkkanı,

15. her asalağı 'bu benim konuğumdur' diye evine almak, yedirtip içirtmek ve memnun edip yola salmak değildir. Kime yakınlık gösterip, kime dost olmak (gerektiğini) bilmek lazımdır.

Açıklama: Eğer konuk gidersen, herkese konuk gitme.

20. Bunun ululuğa ve haşmete zararı vardır. Konuk gittiğinde aç gitme.

Tok da gitme ki, birşeyler yiyebilesin. (Yoksa)ev sahibinin kalbini kırarsın. (Konuklukta) şarap iç, fakat aşırı gitme, ayıp olur. Konuk gittiğin ev, senin dostlarından birinin evi de olsa, öyle bir yerde otur ki o yer sana lâyük

25. olsun. Arsız olma. O evde sofrada başında ve içki meclisinde lüzumsuzluk yapma. Sofra hizmetçilerine:

"Ay filan kişi, filan yemek tabağını, filan kâseyi, filan yere koy" deme. Kendini 'ben de bu evin insanı-

yım' demeye getirme. Arsız konuk olma. İnsanların kâse ve tabağına

30. göz dikme. Kendi uşaklarına sofradan bir şey verme.

"Sofradan pay (vermek) sefillik (işaretidir)"⁽¹⁾ demişler. Şarap düşkünü

olma Öyle et ki, yol giderken senin sarhoşluğunu bilmesinler. İnsan sıfatını yitirecek kadar keyiflenme. Sarhoşluğu evde et. Diline bir kadehcik şarap değmiş-

35. se, uşakların yüz (defa)hata da yapsalar, ihtara lâyük da olsalar,

yine de onlara ceza verme. Çünkü kimse onu (bu durumda) terbiye tedbiri gibi kabul etmez. Herkes, 'sarhoş olduğu için böyle ediyor' der. Ne (yapmak) istiyorsan, şarap içmeden yap. O zaman maksadının ne olduğu, içtiğin için yapmadığın bilindir.

40. (Zira) sarhoş ne yapsa, onu sarhoşluğa yorarlar. Derler ki,

"deliliği tutmuş". Diyorlar: "El cünun fünun", yani "delilik çeşit çeşit olur".

Sarhoşluk çeşit çeşittir: Çoğunlukla alkışlayıp tepinmek,

¹ Mercimek Ahmet çevirisinde "Ez- zelletü zilletün" (Artık yemek götürmek horluktur) şeklinde (ç. n.)

[73, 1- 12]

1. yere döymek, ağlamak, gülmek, mahını oğumag, yemekte
2. şitini çığarmag, zayvaglayıb çoğ danışmag, danış-
3. mayıb hëy susmag, mèhribanlığda heddini aşmag, gul-
4. lug göstermekde ifrata varmag - bunların hamısı ser-
5. mestlikdir, ya delilik.
6. Bütün bu dediklerimden özünü goru, aile üzvlerin-
7. den ve gullarından başga hëç bir yad adamın garşı-
8. sında sermestlik ètme. Herçend cavanlara yüngül mu-
9. sigi hoş gelir, onu sevirler, çalılar ve çalınması-
10. nı teledirler, lakin eger sen hanende ve mütrüb
11. çağırsan, tekce yüngül hava oğumalarını isteme, goy
12. seni diringeçi ve mèy düşkünü hësab ètmesinler.

[73, 1- 12]

1. ağlamak, gülmek, mani okumak, yemeği aşırı yemek, çok konuşup zırvalamak, konuşmayı sürekli susmak, şakada haddi aşmak, hizmette ifrata varmak...Bunların hepsi sarhoşluk ve/veya deliliktir.
5. Bütün bu dediklerimden kendini korusun. Aile bireylerinden ve uşaklarından başka hiçbir yabancı adamın karşısında sarhoş olmasın. Aslında gençlere oynak müzik hoş gelir, onu severler, çalarlar ve çalınmasını talep ederler. Fakat sen okuyucu ve rakkase çağır(ır)san, sadece oynak hava okumalarını isteme. Seni fasıl ve içki müptelası saymasınlar.
- 10.

1. 14. ON ÜÇÜNCÜ FESİL

ZARAFAT, NERD, ŞAHMAT VE ONLARIN ŞERTLERİ HAGGINDA

1. Bil, èy oğul, dèyibler: “zarafat şer in müğeddi-
2. mesidir”, ye’ni zarafat bütün belaların beled-
3. çisidir. Bacardıgca şit zarafatlardan kaç, eger zara-
4. fat ètsen, hêç olmazsa, mest vahtı ètme, bèle halda
5. şer ve bela daha çoğ olar. İster ayıg ol, isterse mest-
6. nalayıg zarafatlardan ve söyüş söymekden utan, hüsusile,
7. nerd ve şahmat oynadıgda, çünkü bu iki oyunda adam-
8. lar daha tèt esebileşir ve zarafata az devam getirir-
9. ler. Çoğ nerd ve şahmat oynamağı özüne adet ètme, oyna-
10. malı olsan, herdenbir oyna, guş, goyun, gonaglıgdan ve
11. ya bunlardan daha kiçik olan bir şeyden oyna. Girov ve
12. puldan oynama, puldan oynamag terbiyesizlikdir ve gu-
13. mar hèsab èdiler.. Oynamağı yağış bilirsense, gumar-
14. bazlıgda ad gazanmışla oynama ki, sen de gumarbaz
15. kimi tanınarsan: oynayırsansa, özünden daha adlı- san-
16. lı ve daha şöretlisi ile oyna. Nerd ve şahmatda neza-
17. ket gaydası bèledir ki, gerek sen evvelce zere el atma-
18. yasan, goy herif istediğini götürsün. Eger nerd oyna-
19. san, zerleri goy evvelce reğib götürsün, şahmatda da
20. ilk gèdişi ona vèr. Lakin cığalbazlar, hidmetçiler,
21. arvadlar, uşaglar ve tündhasiyyetli adamlarla girov-
22. dan oynama, içinden cencel çıkar. Zerin halları üs-

1. tünde reğible mübahise èdib hay- küy galdırma, and içme
2. ki, filanı atmışdım. Andın doğru olsa da, camaat onu
3. yalan güm an èder. Bütün şer ve fesadın esası zara-
4. fatdır; zarafat ètmekden özünü goru. Herçend zarafat
5. ne günahdır, ne èyib. Pèygember de zarafat èdib.
6. Aışenin evinde bir garı var idi, bir gün pèygem-

1. 14. ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM [74, 1 - 75, 6]

ŞAKA YAPMAK, TAVLA,

SATRAŇ OYNAMAK VE ONLARIN ŞARTLARI HAKKINDA

1. Oğlum, (şöyle) demişler bil: “Şaka, belanın önsözüdür”. Yani şaka, bütün belaların kılavuzudur.
Mümkün olduğunca bayağı şakalardan kaçın. Eğer şaka yaparsan, hiç olmazsa, sarhoşlukta etme. Böyle halde
  5. şer ve bela daha çok olur. İster ayık ol, isterse sarhoş, hoş olmayan şakalardan ve küfür etmekten utan. Özellikle tavla ve satranç oynadığında. Çünkü bu iki oyunda adamlar daha tez asabileşir ve şakaya tahammülleri azdır.
Fazla tavla ve satranç oynamayı âdet edinme. Oynayacak ol(ur)san, arada bir oyna. Kuş, koyun, ziyafet veya bunlardan daha küçük olan bir şeyine oyna. Rehin (koyarak) veya parasına oyna. Parasına oynamak terbiyesizliktir ve kumar sayılır. Oynamayı iyi biliyorsan, adı kumarbaza çıkmışla oyna. (Yoksa) sen de kumarbaz gibi
  15. tanınırsın. Oynuyorsan, kendinden daha ulu kişilerle ve daha temiz adlılarla oyna. Tavla ve satrançta nezaket kaidesi, önce rakibin oynamasına fırsat vermektir.
Sen, hemen zara el atma, bırak adam istediğini götürsün. Eğer tavla oynuyorsan, zarları atma sırasını önce rakibine ver. Satrançta da
  20. ilk hamleyi ona ver. Mızıkçılar, hizmetçiler, kadınlar, çocuklar ve sinirli insanlarla “hapis” oyna. (Çünkü bunlardan) hır gür çıkar. Zarın halleri üs-
- (75)
1. tünde rakiple münakaşa edip, bağırıp çağırma. “Filan zarı atmıştım” diye yemin etme. Yeminin doğru olsa bile cemaat onu yalan zanneder. Bütün bela ve bozgunculuğun temeli şakadır, şaka yapmaktan kendini koru. Aslında şaka
  5. ne günah ne de ayıptır. (Zira) Peygamber de şaka yapmış(tır).
Aişe'nin evinde bir kadın vardı. Bir gün peygamberden

[75, 7- 37]

7. berden soruşdu: “Ëy allahın elçisi, benim üzüm behiş-
8. te gèdenlerinki kimidir ya cehenneme”, ye’ni: “Men
9. behiştliyem, ya cehennemlik?” Dèyibler ki: “Allahın
10. elçisi zarafat èderdi, lakin hem de doğrusunu dèyer-
11. di”. Sonra pèygamber zarafatyana gariya dèmişdir:
12. “O dünyada hènç bir goca gadın behiştde olmayacag-
13. dir”. Garının kèfi pozulur, ağlamağa başlayır. Pèy-
14. ğember gülerek dèyir: “Ağlama, benim sözümde hulaf
15. ola bilmez, doğru dèdim ki, hènç bir goca behiştde ol-
16. mayacagdır, çünkü ğiyamet günü hamı ğebirden cavan
17. galħacagdır”. Garının könlü açılır.
18. Zarafat ètmek olar, lakin söyüş söylemek yaramaz.
19. Eger söyüş söylemeli olsan, barı az söy ve öz taylarına
20. dè ki, cavab gaytarsalar, èyib olmasın. şit zarafat
21. ètdikde de ona ciddilik garışdır, lakin söyüşden ğaç.
22. Doğrudur, her zarafatda bir şitlik olar, lakin hed-
23. dini bilmek lazımdır. Her ne dèsen onu da èşidersen,
24. ğalga ne èdirsense, onu da ğalgdan gözlemelisen. La-
25. kin hènç kesle dalaşma, dalaşmag kişi işi dèyil, arvad
26. ve uşag işidir. Eger, işdir biri ile dalaşmalı olsan,
27. bildiysin ve bacardığın her şeyi ètme, èle dalaş ki,
28. barıřđa yèr galsın. Çoğ da sırtığ ve inad olma. Al-
29. çag adamların en pis ğasiyyeti sırtığlığ ve inaddır.
30. En güzel sifet tevazökarlığdır. Tevazö èle bir vèr-
31. gidir ki, hènç kes ona hesed ètmez. Her sözbaşı dème:
32. “a kişi !”, çünkü sebebsiz olarak “a kişi” dèyen adam ki-
33. şini kişilikden salmış olar.
34. şerab içmek, zarafat ètmek, èřgbazlıđ- bunların
35. hamısı cavanların işidir, lakin işlerin endazesi-
36. ni bilsen, bunları èle güzel teşkil ètmek olar ki,
37. camaat sene irad tuta bilmez.

(75, 7- 37)

- “Ey Allah’ın elçisi, benim yüzüm Cennet’e gidenlerinki gibi midir, yoksa Cehennem’e gidenlerinki gibi mi?” diye sordu. Yani: “Ben Cennetlik mi, Cehennemlik miyim?” Derler ki : “Allah’ın elçisi şaka yapardı ama aynı zamanda da doğrusunu söylerdi”.
10. (Bu soru üzerine) Peygamber şaka yollu, kadına (şöyle) dedi: “O dünyada hiç bir ihtiyar kadın Cennet’te olmayacaktır”. (Bu cevaptan) kadının keyfi bozulur, ağlamaya başlar. Peygamber gülerek: “Ağlama, benim sözümde yalan
15. olamaz. Dediğim doğrudur. (Gerçekten) hiç bir ihtiyar Cennet’te olmayacaktır. Çünkü, kıyamet günü herkes kabirden genç kalkacaktır” der. Kadın ferahlar. Şaka edilir, fakat sövmek (şaka değildir), yaramaz. Eğer sövecek ol(ur)san, bari az söv ve küfürü kendi arkadaşlarına
20. söyle ki, cevap verseler (bile) ayıp olmasın. Hafif şakalar ettiğinde de ona ciddilik karıştır. Fakat sövmekten kaçın. Her şakada bir hafiflik olur, doğrudur. Lâkin had-dini bilmek lazımdır. Her ne dersen, onu da işitirsin. Halka ne ediyorsan, halktan da onu beklemelisin. Sakın
25. kimseyle dalaşma. Dalaşmak (olgun) kişi işi değil, kadın ve çocuk(ların) işidir. Eğer, biri ile dalaşmak zorunda kalırsan, bildiğin ve becerdiğin her şeyi yapma. Öyle dalaş ki, barışmaya yer kalsın. Çok da arsız ve inat(çı) olma. Adî adamların en kötü özelliği arsızlık ve inat(çılık)tır.
30. En güzel sıfat mütevâzılıktır. Tevazû, öyle bir vergidir ki, hiçkimse ona hased etmez. Her sözün başında: “ Be adam!” deme. Çünkü sebepsiz olarak (böyle) diyen adam, insanı insanlıktan çıkarmış olur. Şarap içmek, şaka yapmak, aşıklık bunların
35. hepsi gençlerin işidir. Fakat, işlerin ölçüsünü bil(ir)sen , bunlar öyle güzel icra edilebilir ki, cemaat sana kusur bulamaz.

[75, 38- 43]

38. İndi ki, şerab içmek, zarafat etmek, nerd ve şah-
39. mat haggında bir neçe söz dèyildi, ister- istemez meheb-
40. bet, eşğbazlıg gaydaları ve onların şartleri haggın-
41. da da be'zi şeyler demek lazım kelir.
42. Yèrine yètirib- yètirmeyeceyini bilmirem, çünkü üre-
43. ye hökm etmek çetin işdir.

[75, 38- 43]

Madem ki, şarap içmek, şaka yapmak, tavlâ ve satranç hakkında birçok söz söylendi, ister istemez muhabbet,

40. aşıklık kaideleri ve onların şartları hakkında da bazı şeyler söylemek lazım gelir.

Yerine getirip getirmeyeceğini bilmiyorum, çünkü yüreğe hükmetmek zor iştir.

1. 15. ON DÖRDÜNCÜ FESİL ⁶⁶

ÈŞĞBAZLIG VE ONUN GAYDALARI HAGGINDA

1. Aşîğ olmag barede bil, èy oğul, kimin tebieti ze-
2. rif olmasa, o, aşîğ de ola bilmez. Èşğ tebietin
3. zerifliyinden doğur, zeriflikden doğan her şey ise,
4. şübhesiz zerif olar. Odur ki, dèyibler:
5. Tebiet letif oldugda, me'lum şeydir ki, o, zerif
6. tebiete goşulmağa mèyl gösterecekdir.

7. *Bèyt*

8. *Bu èşğdir, incelik, letiflik ister,*

9. *Her yèrde özüték zeriflik ister.*

10. Görmürsenmi, cavanlar gocalara nisbeten daha tèt
11. aşîğ olurlar? Çünkü cavanların tebieti, gocaların-
12. kına göre daha incedir. Bir de ki, hèç kobudtebiet,
13. bedniyyet adam aşîğ ola bilmez. Bu èle bir hestelik-
14. dir ki, ona yalnız inceruhlu adamlar tutular.
15. İster kobudtebiet ol, isterse incetebiet, çalış
16. aşîğ olma. Aşîglik çoğ başibelalı bir işdir, hü-
17. susile, yoğsullugda. Hansı yoğsul aşîğ olsa, öz canı-
18. na gèsd ètmış olar. Bil ki, aşîglik ve yoğsullug mütleg
19. can vèrmek kimi bir şeydir, hüsusile, gocalıg vahtı,

[77]

1. çünkü goca pul herclemese meğsede nail ola bilmez. Me-
2. nim dèdiyim kimi:

3. *Rubai*

4. *Pulsuz idim,tutmuşdum bu azardan,*

5. *Pulsuzlugdan mehrum oldum o yardan.*

6. *Bu halıma uygun bir mesel de var:*

7. *"Pulsuz gèden boş gayıdar bazardan".*

8. İşdir, eger bir vaht birinden bir hoşun gelse, üreyi-

[76, 1 - 77, 8]

1. 15. ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM⁶⁶

AŞIKLIK VE ONUN KAİDELERİ HAKKINDA

1. Oğlum, aşık olmak konusunda (şunu) bil ki kimin tabiatı zarîf olmasa, o aşık da olamaz. Aşk, (insan) tabiatın(ın) zarîflığından doğar. Zarîflikten doğan herşey ise, şüphesiz zarîf olur. Demişlerdir ki:
5. Tabiat latîf olduğunda, malumdur ki o, zarîf tabiata bağlanmaya meyil gösterecektir.

Beyit

Bu aşktır, incelik, latîflik ister,

Her yerde kendisi gibi zarîflik ister.

10. Gençler(in), ihtiyarlara nisbeten daha tez aşık olduklarını görmüyor musun? Çünkü gençlerin tabiatı, ihtiyarlarınkine göre daha incedir. Bir de(şunu da belirteyim) ki, kaba tabiatlı, kötüniyetli adam hiç aşık olamaz. Bu öyle bir hastalıktır ki ona yalnız ince ruhlu insanlar tutulur.
15. İster kaba tabiatlı ol, isterse ince tabiatlı; aşık olmamaya çalış. Aşıklık, çok başı belalı bir iştir, özellikle de yoksullukta. Hangi yoksul aşık olsa kendi canına kastetmiş olur. (Şunu) bil ki aşıklık ve yoksulluk, mutlak can vermek gibi bir şeydir. Özellikle ihtiyarlık vaktinde.

[77]

1. Çünkü ihtiyar, para harcama(z)sa, maksad(ın)a nail olamaz. Benim dediğim gibi:

Rubai

Parasızdım, aşk hastalığına yakalandım,

5. *Yoksulluktan, o yârden mahrum oldum.*

Bu hâlime uygun bir söz bile var:

“(Pazara)parasız giden, pazardan boş döner”.

Olur ya, eğer bir zaman birinden hoşlansan, içine

[77, 9- 39]

9. ne salib onun haggında fikirleşme, hemişe gelbine
10. eşge galib gelmeyi öyret, hêç zaman şehvet esiri olub
11. iztirab çekme. Bu ağıllı adamların işi dèyil, çünkü
12. aşîglikde insan ya vüsaldan olar, ya feragda. Bil, bir
13. saatlıg vüsal birillik ferğ oduna yanmağına deymez.
14. Aşîglik şirin de olsa, başdan- ayağa meşegğet, ürek
15. ağrısı, iztirab ve eziyyetdir. Feragda olsan azabdasan.
16. Me'sug ile bir yèrde olsan, sevgilin hal ehlidirse,
17. üreyini çekecek, naz- gemzesi ile seni elden salacag.
18. Onun şiltagliğı, sonra ise ferag gorhusu vüsaldan da
19. ağır olacagdır, çünkü ardınca ferag gelen vüsal fe-
20. ragdan daha ağır olar. Ferzen me'suğen melek tebiet-
21. li olsa bèle, yène mezemmetden yağanı gurtara bilmez-
22. sen, hemişe senin gèybetini gırar ve me'suğen haggın-
23. da şaiyeler yayarlar.
24. Dèmeli, özünü saħla ve aşîglikden gaç. Ağıllı
25. adamlar özlerini aşîglikten goruya bilerler, çünkü
26. ilk baħışdan birinin birine aşîg olması mümkün dè-
27. yildir. Evvel göz görür, sonra gönül beyenir. Èle
28. ki, könül beyendi üreyin ona mail oldu, könül ikinci
29. defe görmek isteyir. Eger sen öz şehvetini üreyin
30. ihtiyarına vèrsen, üreyi ise şehvete tabe ètsen, sonra
31. me'suğeni bir daha görmek üçün tedbir düşünmeye baş-
32. larsan. Görüş ikinci defe baş tutdugda könül ikiğat
33. mèyl èdir, gelb daha çoħ døyünmeye başlayır, insan üçün-
34. cü görüş eşgine düşür. Èle ki, üçüncü defe kördün,
35. ehvalatı açib söyledin, söz dèyib cavab eşitdin, iş
36. bitdi.

Misra

- 37.
38. *Çuvalı suya vèrdin, it de gètdi, ip de gètdi.*
39. Bundan sonra özünü ele almag istesen de bacarmaz-

[77, 9- 39]

- atıp, onun hakkında düşünme. Kalbine her zaman
10. aşka galip gelmeyi öğret. Hiçbir zaman şehvet esiri olup ızdırap çekme. Bu, akıllı adamların işi değil(dir). Çünkü, insan aşıklıkta ya vuslatta olur, ya da ayrılıkta. (Şunu da) bil (ki) bir saatlik vuslat, bir yıllık ayrılık ateşine yanmana değmez. Aşıklık, tatlı da olsa baştan ayağa meşakkât, kâlp
15. ağrısı, ızdırap ve eziyettir. Ayrı olsan, azaptasın. Sevgili ile bir yerde olsan, (eğer)sevgilin hâl ehliyse, gönlünü çekecek, naz(ı) gülüşü ile seni perişan edecek. Onun işvesi akabinde (muhtemel bir) ayrılık korkusu vuslattan da ağır olacaktır. Çünkü ardınca ayrılık gelen (bir) vuslat, ayrılıktan daha ağır olur. Mesela sevgilin melek tabiatlı bile olsa yine (de) dedikodudan yakını kurtaramazsın. Her zaman senin dedikodunu yapar ve sevgilin hakkın- da şayialar yayarlar. Şu halde, kendini koru ve aşıklıktan sakın. Akıllı
25. adamlar, kendilerini aşıklıktan koruyabilirler. Çünkü ilk bakışta birinin birine aşık olması mümkün değildir. Önce göz görür, sonra gönül beğenir. Eğer gönlün beğendi ve kâlbine ona meyil ettiyse, gönül ikinci defa görmek ister. Eğer sen, bedenî şehvetini kalbinin
30. ihtiyarına bıraksan, kâlbine de şehvete tabi etsen, sonra sevgilini bir daha görmek için tedbir düşünmeye başlarsın. Görüş(me) ikinci defa gerçekleştiğinde, gönül iki kat meyil eder kâlp daha çok çarpmaya başlar . İnsan üçüncü görüş aşkına düşer. Eğer üçüncü defa gördün,
35. hâllerini açıp söyledin, söz deyip cevap işittin (ise) iş(in) bitti.

Mısra

Çuvalı suya verdin, it de gitti, ip de gitti.

Bundan sonra, kendine gelmek istesen de beceremez-

[77, 40 - 78, 27]

40. san, çünkü iş işden keçmiş olar, vaht uzandığca
41. eşğın de artar, gelbin hökmüne, tabè olmağa mecbur
42. olarsan.

[78]

1. Lakin eger sen ilk görüşde özünü sahlaya bilsen,
2. ürek istedikde onu ağılın ihtiyarına vèrsen ve ağıl
3. üreyi bir daha onun adın çekmeye goymasa, özünü baş-
4. ga şeyle meşğul ètsen ve ya şehvetini başga yol ile
5. söndürsen ve gözü onu görmekten mehrum ètsen, bir
6. hefteden artıg eziyyet çekmezsen, daha o senin yadı-
7. na düşmez, tèzlikle özünü beladan gurtarmış olarsan.
8. Lakin bèle ède bilmek her adamın işi dèyildir,
9. çoğ ağıllı olmag lazımdır ki, adam bu hestelikden
10. yahasını gurtara bilsin. Mehemmed Zekerıyya⁶⁷ özünün
11. “Hesteliklerin teğsimatı” adlı eserinde eşğ hesteli-
12. yi ve onun dermanı haggında danışarken dèdiyi kimi,
13. eşğ hesteliyi ara vèrmeden oruc tutmag, ağır yük daşı-
14. mag, uzun sefer ètmek, hemişe işlemek, heddinden ar-
15. tıg kèfe alude olmag ve bu kimi bir hestelikdir. La-
16. kin eger her görüşü sene zövğ ve rahatlıg getiren bir
17. adamı sèvirsense, bunu reva bilirem.
18. Şeyh Ebu Seid bul- Hèyrin⁶⁸ dèdiyi kimi, insanlar
19. dörd şeysiz kèçine bilmez: birincisi çörek, ikincisi
20. paltar, üçüncüsü ev, dördüncüsü sèvimli dost. Her ke-
21. sin özüne göre, ister halal, ister haram, öz arzusu olar.
22. Lakin dostlug başgadır, aşıglik başga. Herçend o
23. aşıg şair bir bèytdè dèmişdir:
24. *Bèyt*
25. *Hoşdur senin bu ateşin, güzel yar,*
26. *Hèç yandıran bir ateş de hoş olar?!*
27. Bil ki, insanlar dostlugdan hemişe lezzet çeker-

[77, 40 - 78, 27]

40. sin. Çünkü iş işten geçmiş olur. Vakit uzadıkça aşkın da artar. Kâlbîn hükmüne tabi olmaya mecbur olursun.

[78]

1. Fakat eğer sen, ilk görüşte kendini koruyabilsen, gönül istediğinde onu aklın ihtiyarına versen ve akıl gönlü bir daha onun adını anmaya bırakmasa, kendini başka şey(ler)le meşgul etsen veya şehvetini başka yol ile söndürsen ve gözü onu görmekten mahrum etsen, bir haftadan fazla eziyet çekmezsin. (Bir) daha o, senin aklına düşmez. Çabucak kendini beladan kurtarmış olursun. Lâkin böyle yapabilmek her adamın işi değildir. İnsanın bu hastalıktan yakasını kurtarabilmesi için çok akıllı
10. olması lâzımdır. Mehemmed Zekeriyya'nın⁶⁷, "Hastalıkların Taksimatı" adlı eserinde aşk hastalığı ve onun dermanı hakkında anlatırken dediği gibi: Aşk hastalığı; ara vermeden oruç tutmak, ağır yük taşımak, uzunsefer(e) çıkmak, durmaksızın çalışmak, haddinden fazla keyfe müptela olmak ve(ya) bu(nlar) gibi bir hastalıktır. Lâkin eğer her görüşte sana zevk ve rahatlık getiren bir adamı seviyorsan, bunu uygun bilirim. Şeyh Ebu Seid bul Heyr'in⁶⁸ dediği gibi: "İnsanlar dört şey olmadan geçinemez(ler). Birincisi yemek, ikincisi giyim, üçüncüsü ev, dördüncüsü (ise) samimi dost. Helâl isteyene helâl(den), haram isteyene haramdan herkesin kendine göre arzusu olur. Fakat dostluk başkadır, aşıklık başka. Aslında o aşık şair bir beyitte (şöyle) demiştir:

Beyit

25. *Güzel yâr ,senin bu ateşin (ne)hoştur,
Yakan bir ateş de, hiç hoş olur (mu)?!*
(Şunu) bil ki insanlar, dostluktan her zaman haz duyar,

[78, 28 - 79, 15]

28. ler, aşîğlikden ise eziyyete düşerler. Eger cavanlıg-
29. da aşîğ olsan, yèri var, başa düşerler, üzürlü sayar-
30. lar, dèyerler cavandır. Çalış goca vahtı aşîğ olma.
31. Gocanı üzürlü hèsab ètmezler. Eger gara camaatdan ol-
32. san, iş bir az asanlaşar, şah olsan, amandır, bèle
33. işlere baş goşma, zahirde hèç kese könül vèrme, çünkü
34. gocalıg aşîgliyi şahlara çoğ baha başa geler.
35. *Hèkayet.* Babam Şemsülmealının⁶⁹ vahtında he-
36. ber getirirler ki, Buharada bir tacirin iki min di-
37. nar giymetinde bir gulu var. Bu ehvalatı, Ehmedi Coğ-
38. di⁷⁰ emirin yanında danışır. Emir Se'd Neħhası⁷¹
39. çağırıp Buharaya gönderir, hemin gulu iki min iki
40. yüz dinara alıp Gurgana getirir. Emir gulamı beye-
41. nir, onu özüne desmaltutan te'yin èdir. Emir elini yu-
42. yanda o, desmalı tutar, emir ise elini gurulayarmış.

[79]

1. Bir müddet keçdikden sonra, bir defe emir elini yuyur,
2. gulam desmalı ona vèrir. Emir elini sile- sile desma-
3. lı burahmayıb hèy ona bahır, me'lum olur ki, gulam
4. onun hoşuna gelir, sonra desmaldan el çekir.
5. Bir az keçdikden sonra o, Ebul- Abbas Ganimiye⁷² dè-
6. yir: "Bu gulamı azad èdirem ve filan kendi ona bağış-
7. layıram. Ferman yaz, bir kendhuda gızı da onun üçün
8. tap. Goy onun èvinde otursun ve saggalı gelene geder
9. èvden harice çıhmasın".
10. Ebul -Abbas vezir idi, dèyir: "Emr høkmdarın emri-
11. dir, lakin eger mümkünse, emir buyursun, görek burada
12. ne hikmet var?" Emir dèyir ki: "Bu gün bir hadise baş
13. vèrdi, çoğ da pis oldu. Yètmiş yaşında şah hara, aşîğ-
14. lik hara! Mene yètmiş yaşdan sonra allah bendeleri-
15. ni dolandırmag, ordu, halg ve ölkenin hayına galmag

[78, 28 - 79, 15]

aşıklıktan ise eziyet çekerler. Eğer gençlikte

aşık olsan, yeri var, anlarlar, özürlü sayarlar.

30. Derler (ki) gençtir. İhtiyarlık vakti aşık olma(maya) çalış. İhtiyarı özürlü saymazlar. Eğer cahil (biri) olsan, iş biraz kolaylaşır. (Ama) şah olsan, sakın ha, böyle işlere kalkışma. Görünürde kimseye gönül verme. Çünkü ihtiyar aşıklığı şahlara çok pahalıya patlar.
35. **Hikaye:** Babam Şemsülmeali'nin⁶⁹ vaktinde, Buhara'da bir tacirin ikibin dinar kıymetinde bir kölesi olduğunu haber getirirler. Bu haberi Ehmedi Coğ-di⁷⁰ emirin yanında söyler. Emir, Se'd Nehhas'ı⁷¹ çağırıp Buhara'ya gönderir. (O da) o köleyi, ikibiniki-
40. yüz dinara alıp Gürgen'a getirir. Emir, köleyi beğenir. Onu kendine havlu tutucu tayin eder. Emir, elini yıkadığında o, havluyu tutar, emir ise elini kurularmış.

[79]

1. Bir süre geçtikten sonra, bir kere(sinde) emir elini yıkar, köle havluyu ona verir. Emir, elini silerken (gözü, gence takılır,) havluyu bırakmayıp sürekli ona bakar. Köleden hoşlandığı ona malûm olur. Sonra havludan elini çeker.
5. Biraz vakit geçtikten sonra Ebul Abbas Ganimi'ye⁷² (şöyle) der: "Bu köleyi azat ediyor ve filan köyü ona bağışlıyorum. (Adıma) bir ferman yaz, bir de onun için soylu bir kız bul, (evlendir). Bırak onun evinde otursun ve sakalı çıkıncaya kadar (da) evden dışarı çıkmasın."
10. Ebul Abbas vezirdi, (fakat bu hareketin gayesini merak etti.) "Emir hükümdarın emridir lakin eğer mümkünse bunda ne hikmet olduğunu buyursun, öğrenelim" dedi. Emir de (şöyle) dedi: "Bu gün bir hadise baş gösterdi, çok da kötü oldu. Yetmiş yaşında şah nere, aşıklık nere! Bana yetmiş yaşından sonra Allah'ın kullarını
15. geçindirmek, ordu, halk ve ülkeyi düşünmek,

[79, 16 - 43]

16. lazımdır. Men eşğbazlıgla meşğul olsam, ne allah
17. yanında üzürlü sayılamam, ne bende yanında”.
18. Beli, cavan ne ètse, üzürlüdür, lakin adam ne geder
19. cavan olsa da, gerek birden, delicesine eşğini büruze
20. vèrmesin, bèlelikle, siyaset ve hürmete sedeme vurmasın.
21. *Hekayet.* Geznèyde⁷³ eşitmişem, Mes’udun hüdme-
22. tinde on gulam var imiş, onu da onun şehsi paltar
23. sahlayanı imiş. Onların arasında Nuştekin adlı
24. bir gulam sèvimlisi imiş. Bir nèçe il kèçir, lakin
25. hèn kes, o cümleden bu on gulam da bilmir ki, Solta-
26. nın sèvimlisi kimdir, çünkü Soltan Nuştekin ne ba-
27. ğışlayırmış, hamıya da ondan vèrirmiş ki, here èle
28. bilsin Mes’udun sèvimlisi odur. Soltanın bu beşiş-
29. leri vèrmekden meğsedi ise Nuştekin imiş. Bèş il bu
30. minval ile kèçir. Bir gün Soltan serhoş iken dèyir:
31. “Menim atam Ayaza ne bağışlamışdısa, onların hamı-
32. sının bütün pul, ğebz ve iğtaları⁷⁴ ile birlikde Nuş-
33. tekine vèrilmesi haggında ferman yazın”. Yalnız bun-
34. dan sonra bilirlir ki, onun sèvimlisi Nuştekin imiş.
35. Herçend men bu ehvalatları danışırım, lakin bi-
36. lirem ki, aşığ olanda benim dèdiklerime emel ètmeye-
37. ceksen, ona göre, eşğ haggında gocavarı bir rubai dè-
38. mek isteyirem:

Rubai

40. *Kimde heyat ola, hem natiğ ola,*
41. *Gerekdir o, Üzra ya Vamiğ ola,*
42. *Eger ikiyüzlü dèyilse insan*
43. *Mütleg gerek sève, ya aşığ ola!*

[79, 16 - 43]

- yakıştır. Ben aşıklıkla meşgul olsam, ne Allah'ın yanında hoş görülürüm, ne de kulların yanında”
- Evet, genç ne etse hoş görülür, lâkin insan ne kadar genç olursa olsun, birdenbire delicesine aşkını açığa
20. vermesin. Böyle (yapıp da) siyaset ve hürmete darbe vurmasın.
- Hikâye:** Gazne'de⁷³ (şöyle) işittim: Mesud'un hizmetinde on köle varmış Onu da onun şahsî elbise muhafızı imiş. Onların arasında (da) Nuştekin adlı bir köle, (Mesud'un) aşığı imiş. Aradan yıllar geçer, fakat o on köle de dahil olmak üzere hiç kimse, Sultanın
25. aşğının kim olduğunu bilmez. Herkes, Mesud'un sevgilisi olarak kendisini bilsin diye şultan, Nuştekin'e ne bağışlıyorsa, herkese de aynısından verirmiş. (Fakat) sultanın bu bahşişleri vermesinin esas sebebiyse Nuştekin'miş. Beş yıl bu şekilde geçer. Bir gün sultan sarhoşken (şöyle) der:
30. “Benim babam, Ayaz'a⁽¹⁾ ne bağışlamış idiyse, onların hepsinin bütün gelir, hisse ve malları⁷⁴ ile birlikte Nuştekin'e verilmesi hakkında ferman yazın”. Ancak bundan sonra sevgilisinin Nuştekin olduğunu anlarlar.
- Her ne kadar ben bu durumları anlatıyorsam da bil
35. liyorum ki , aşık olduğunda benim dediklerime uymayacak-sın. Bunun için, aşk hakkında ihtiyarvarî bir dördlük demek istiyorum:

Dördlük

40. **Kimde gençlik ve hatiplik varsa,
O, ya Üzra ya da Vamiğ olsa gerektir,
İnsan eğer ikiyüzlü değilse
Mutlaka ya sevmesi ya da aşık olması gerekir!**

¹ Özel İsim olmalı(ç. n.)

[80, 1- 26]

1. Herçend men bèle dèmişem, amma sen benim rubaime
2. fikir vèrme, ona emel ètme, çalış aşıg olma. Birini
3. sèvmeli olsan, èlesini sèv ki, sèvmeyine deysin. Elbet-
4. te me'şug Ptolèmèy⁷⁵ ya Eflatun olmayacaktır, lakin
5. bir az ağıllı olmalıdır; bilirem, Ye'ğub oğlu Yusuf
6. de olmayacaktır, lakin bir az güzelliyi, inceliyi ol-
7. malıdır ki, camaatın ağızını bağlaya bilesen ve se-
8. nin üzrünü ğebul ètsinler. Ağı, camaat bir- birinin ğey-
9. betini ğırb, bir- birine èyib tutmağa adet ètmişler.
10. Birinden soruşdular: "Èybin varmı?" Dèdi: "Yoh".
11. Dèdiler: "Èyib tutanın nèce?" Dèdi: "Ne ğeder iste-
12. yirsen!" Dèdiler: "Onda dñnyada en èybli adam sensen".
13. Gonag ğetsen, sèvgilini özünle aparma, aparsan hal-
14. ğın gabağında onunla mazaglaşma, bñtñn fikir-zikri-
15. ni ona vèrme, ğorhma, onu hèç kes yemez.Èle tesevvür
16. ètme ki, o hamının ğözüne sene ğörñnen kimi ğörñner.
17. Bu barede şair bèle dèyir:
18. **Bèyt**
19. **Men yazığın halına vay olsun o ğñn ki, sen**
20. **Mene ğörñnen kimi, hamıya ğörñnesen.**
21. Senin ğözüne hamıdan ğözel ğörñndñyñ kimi, baş-
22. galarının da ğözüne hamıdan çirkin ğörñne biler.
23. Bir de ona fasilisiz olarak meyvè, noğul vèrme, de
24. ğiğebaşı gonag ètme, her saatdan bir çağırıp ğulağına
25. söz dème, ğñya men hèyirli- zererli şeyleri gizli dèyi-
26. rem, camaat bilecek ki, sen ne dèdin.

[80, 1- 26]

1. Her ne kadar ben böyle demişsem de, sen benim rubaime bakma, ona uyma, aşık olmamaya çalış. Birini sevecek olsan, öylesini sev ki, sevdiğine değsin. Elbetteki yâr, Ptolemey⁷⁵ ya da Eflatun olmayacaktır. Fakat
5. biraz akıllı olmalıdır. Yakup oğlu Yusuf olmayacağını da bilirim lâkin biraz güzelliği, inceliği olmalıdır ki seni haklı görsünler, (sen de) cemaatın ağzını bağlayabilesin. (Durum ne olursa olsun) insanlar birbirinin dedikodusunu yapıp, birbirine kusur bulmayı adet etmişler(dir).
10. Birine: “Ayıbın var mı?” diye sordular. “Yok” dedi. “Kusur bulucun ne kadar?” dediler. “Ne kadar istiyorsan!” diye cevap verdi. (Bunun üzerine): “Şu halde dünyada en ayıplı adam sensin” dediler. Konuk gidersen, sevgilini birlikte götürme. Götürürsen (de) onunla insanlar içinde oynaşma. Bütün fikrini zikrini
15. ona verme. Korkma, onu kimse yemez! (Hem) senin gözüne görüldüğü gibi, herkesin gözüne de (güzel) görünür sanma. Bu konuda şair şöyle diyor:

Beyit

Sen, eğer bir gün, benim gözüme görüldüğün gibi

20. *Herkes görürsen, (işte o gün) zavallı bana yazıklar olsun.*
(Sevdiğin) senin gözüne herkesten güzel görüldüğü gibi, başkalarının gözüne de herkesten çirkin görünebilir.
Bir de ona sürekli olarak meyve, çerez (gibi şeyler) verme.
Dakika başı (yanında) durdurma. Sık aralıklarla çağırıp, kulağına
25. (gizli) söz söyleme. Güya “ben faydalı ve zararlı şeyleri gizli söylüyorum” (demeye getirme). Toplum, senin ne dediğini bilmeli.

1. 16. ON BEŞİNCİ FESİL

KÈF ÇEKMEK GAYDALARI HAGGINDA

1. Birini sèvsen, ayıg ve mest halda onunla ara vèr-
2. meden elàgede olma, senden ayrılan her nüt-
3. fede, me'lumdur ki, bir şehsin, bir canlının tohumu
4. vardır.Elàgede olsan, hèç olmasa, serhoş vahtı olma,
5. ziyanı daha çoğdur, lakin humar vahtı daha yaħşıdır.
6. Ne vaht yadına düşdü, o saat onunla meşgul olmağa baş-
7. lama. Bu, hèyvan hısiyyetidir. Hèyvan her işin yèrin
8. bilmez, ne vaht yadına düşse, o vaht da meşgul olar.
9. Adama müeyyen vaht lazımdır ki, onunla hèyvan ara-
10. sında bir ferğ olsun...
11. Dèdiyim kimi, çoğ elàgede olmağın ziyanı var, ona
12. göre her ne ètsen iştaha ile èt, zorla ètme, ziyanı az
13. olar. Lakin ister mèylin olsun, isterse yoh, yayın isti-
14. sinden ve gışın soyuğundan özünü goru. Bu fesillerde
15. ziyanı daha çoğ olar, hüsüsile, gocalara. Bütün fesil-
16. lerden en yaħşısı bahardır, en münasibi de budur. Ba-
17. har feslinde hava mülayim olar, sular çoğalar, dünya
18. güzelliye ve rahatlığa doğru üz goyar. Böyük alem bèle
19. oldugda, kiçik alem sayılan bizim bedenimiz de onun
20. te'sirinden mülayimleşer. Bedende olan ünsürler ara-
21. sında müvazinet yaranar, damarlardakı gan artar, bel-
22. deki kişilik maddesi çoğalar ve insanlar tebiî ola-

1. rag bir- biri ile elàgede olmağa mèyl göstererler. Bu
2. mèyl tebiî èhtiyacdan doğduğundan ziyanı az olar.
3. Bir de bacardıgca yayın istisinde ve gışın soyu-
4. ğunda gan aldırma. Bedeninde ganın artdığını hiss
5. ètsen, yèmek- içmekle gaydaya sal. Fesle zidd hèç ne yème⁷⁶

1. 16. ON BEŞİNCİ BÖLÜM

ZEVK ALMA KAİDELERİ HAKKINDA

1. Biriyle sevişsen, ayık ve sarhoş haldeyken onunla ara vermeden ilişkide bulunma. (Unutma ki), senden ayrılan her (damla) menide, bir insanın, bir canlının tohumu vardır.
Hiç olmazsa sarhoş olduğun zaman ilişkide bulun(maktan) sakın.
5. (Zira bunun) zararı çoktur. Fakat mahmur iken daha zevklidir.
Ne zaman aklına gelirse, o zaman o işle meşgul olmaya başlama. (Çünkü) bu, hayvanların özelliğidir. Hayvan, her işin yerini (vaktini) bilmez. Ne zaman aklına düşerse, o vakit yapar.
(O halde) insanın vakti belirli olmalıdır ki onunla hayvan arasında bir fark olsun...
- Dediğim gibi, çok münasebette bulunmanın zararı vardır. (Bunun için)insan her ne yaparsa zorla değil, zevkle yapmalıdır. (Böyle yaparsa) zararı az olur. Fakat ister meylin olsun, isterse olmasın, yazın sıcağından
15. ve kışın soğuğundan sakın. Özellikle ihtiyarlara bu zamanlarda zararı çok olur.
Bütün zamanlardan en güzeli bahardır, en uygun (zaman da) bahardır. Bahar faslında hava mülayim olur, sular çoğalır, dünya güzelliğe ve rahatlığa doğru yönelir. Büyük âlem ⁱ böyle olduğunda, küçük (bir) âlemⁱⁱ sayılan bizim bedenimiz
20. de onun tesiriyle mülayimleşir. Bedende olan unsurlar arasında denge oluşur. Damarlardaki kan artar, bedeki kişilik maddesiⁱⁱⁱ çoğalır ve insanlar tabii ola-

1. rak ilişkide bulunmaya eğilim gösterirler. Bu eğilim tabii ihtiyaçtan doğduğu için zararı az olur.
(Bunlara dikkat ettiğin gibi) bir de mümkün olduğunca yazın sıcağında ve kışın soğuğunda kan aldırma. Bedeninde kanın arttığını hissedersen,
5. yiyecek ve içeceklerini düzenle. (Bu düzene)⁷⁶ zıt hiçbir şey yeme.

ⁱ Büyük âlem: *Kâinat, dünya. (âlem-i kübra. ç.n)*

ⁱⁱ Küçük âlem: *İnsan vücudu, beden (âlem-i sugra. ç.n.)*

ⁱⁱⁱ Kişilik maddesi: *Şehvet, (ç.n.)*

[82, 6 - 83, 21]

6. Yayda ve gışda gadınlara çoğ mēyl ētme.
7. Bu barede gısa danışdım, bundan artığ danışmağa
8. ēhtıyac da yoğdur.

[83]

1. 17. ON ALTINCI FESİL

HAMAMA GĒTMEK GAYDALARI HAGGINDA

1. Bil, ēy oğul, hamama gēdende toğ gētme, zıyanı var.
2. Hamam çoğ yahşı şeydir, dēmek olar ki, alimler
3. bina tikmeye başlayandan beri hamamdan daha gōzel
4. hēç bir şey yaratmamışlar. Lakin bütōn yahşılığı-
5. na bağmayarag, hamama her gōn gētme olmaz, bunun hem
6. bedene hēyri olar, hem vasvasılığda sene ēyib tutmaz-
7. lar... Her gōn hamama gētmeyin neinki hēyri yoğdur,
8. hetta zereri vardır: esbleri, oynagları, yumşaldar,
9. onların berklıyini azaldar ve insan tebieti her gōn
10. hamama gētmeyi adet ēder, bir gōn gētmedikde adam
11. hēste kimi olar, bedenın ūzvleri kobudlařar. Buna
12. gōre her iki gōnden bir hamama gētme lazımdır.
13. Gışda ve yayda hamama gēdikde evvelce soyug otag-
14. da bir az otur ki, tebietin oranın havasına ōyrensın,
15. sonra orta otağa kēçib bir geder de burada otur ki, o
16. otagdan da fayda gōtōrmōř olasan, sonra isti otağa
17. gēt, orada da bir az otur ki, bedenın istiye alışsın.
18. Hamamın istisi sene te'sir edende helvethanaya ge-
19. dib orada başını yu. Gerek hamamda çoğ galmayasan,
20. ōz ūstōne çođ isti ve çođ soyug su tōkmeyesen, ılıđ yah-
21. şıdır. Hamam helvet olsa bōyōk hoşbehtlikdir. Alim

[82, 6 - 83, 21]

Yazda ve kışta kadınlara çok meyletme.

Bu konuda kısa (ve öz şeyler) söyledim. Bundan fazla(sını) söylemeye de ihtiyaç yoktur.

[83]

1. 17. ON ALTINCI BÖLÜM

HAMAMA GİTME KAİDELERİ HAKKINDA

1. Oğlum, hamama tok (karnına) gitme(nin) zararlı (olduğunu) bil. (Aslında) hamam çok iyi şeydir. Denilebilir ki alimler, bina inşa etmeye başladıklarından beri hamamdan daha güzel hiçbir şey inşa etmemişler(dir). Fakat bütün güzelliğine rağmen, (gene de) hamama her gün gitmek olmaz. (Sıkça gitmemenin) hem beden(in)e faydası vardır, hem de seni şehvetperesttir zannıyla ayıplamazlar... Her gün hamama gitmenin hayrı olmadığı gibi zararı (bile) vardır. (Çünkü bu durum): Sinirleri, eklemleri yumşaltır, onların sertliğini azaltır ve insanda her gün hamama gitmeyi alışkanlık haline getirir. İnsan, bir gün gitmeyince hasta gibi olur, bedeninin organları hantallaşır. Bu duruma göre her iki günde bir hamama gitmek gerekir. Kışın ve yazın hamama gittiğinde önce (hamamın) soğuk oda(sın)da biraz otur ki, vücudun oranın havasına alışsın.
15. Sonra ılık odaya geçip bir o kadar da burada otur. (Vücudun biraz daha alışsın). Sonra sıcak odaya git. Orada da biraz otur, bedeninin sığağı (iyice) alışsın. Hamamın sığağı sana dokunduğunda halvethaneyeⁱ gidip orada başını yıka. Hamamda çok kalmamalısın.
20. Bedenine çok sıcak ve çok soğuk su dökme, (böylesindense) ılık (su daha) iyidir. Hamam özel ol(ur)sa (bu), büyük rahattır. Alim

ⁱ Halvethane: Hamamlardaki özel bölüm, duş, (ç. n.)

[84, 1- 13]

1. adamlar boş hamamı bütün ğenimetlerden ğiymetli
2. h sab  dirler. Hamamdan  ıhdıgda sa ını ya ı- ya -
3.  ı gurutmalısan, sonra dı arı  ıha bilersen. Sa ı
4. ya  yola d zelmek ne a ıllı adamlara, ne adlı- san-
5. lı adamlara yara ar. Hamamdan sa ı ya   ıhb b y k
6. adamların yanına ğetmek yaramaz, bu terbiyesizlik
7. sayılar.
8. Hamamın h yri ve ziyanlarının hamısını d dim,
9. vessalam. Lakin hamamda su ve pive i mekden  z n  go-
10. ru,  o  zererlidir. Neticede, beden bo luglarında su
11. yı ılması h steliyine sebep olar. Eger h marlığın
12. varsa, onu yatırmag   n bir az i mek olar, bunun ze-
13. reri azdır.

[84, 1- 13]

1. adamlar, boş hamamı bütün ganimetlerden (daha) kıymetli sayarlar. Hamamdan çıktığında dışarı çıkmadan önce saçını güzel güzel kurutmalısın. Saçı yaş (bir halde) yola çıkmak ne akıllı adamlara, ne (de) adli sanlı
5. adamlara yakışır. Hamamdan saçı yaş çıkıp, büyük adamların yanına gitmek olmaz. Bu, terbiyesizlik sayılır.
Hamamın fayda ve zararlarının hepsini dedim vesselam.
Lâkin, hamamda su ve bira içmekten (de) kendini ko-
10. ru. (Zira bu da) çok zararlıdır. Bu, neticede beden boşluklarında su yığılması hastalığına sebep olur. Eğer (akşamdan kalmışlığın) varsa, onu yatıştırmak için biraz içebilirsin, bunun zararları azdır.

1. 18. ON YÈDDİNCİ FESİL

YUHU VE İSTİRAHET HAGGINDA

1. Èy oğul, bil ve agah ol ki, Rum alimlerin⁷⁷ de bèle
2. bir adet vardır, onlar hāmamdan çıhdıgdan son-
3. ra hamamın soyunacağı otağında bir az yatmayınca dışa-
4. rı çıhmazlar. Bèle bir adet başga hēc bir halgda
5. yoğdur. Müdrık adamlar yuhunu küçük ölüm adlandır-
6. mışlar, çünkü ister yatmış olsun, ister ölmüş, hēc bi-
7. rinin bu dünyadan heberi olmur, ferğ ondadır ki, biri
8. nefesli ölüdür, biri nefessiz. Çok yatmag te'riflene-
9. si adet dèyildir: bedeni süstleşdirer, hasiyyeti yerin-
10. den oynadar, insanın sıfetine tebi halından çıha-
11. rı, geyri- tebi hala salar. Bèş şey insana üz vèrdik-
12. de derhal onun simasını deyişdirer: biri gözlenilmez
13. şadlıg, biri gèfleten baş vèrmış bedbehtlik, biri
14. gezeb, biri yuhu, biri serhoşlugdur. Altıncısı goca-
15. lıgdır, insan gocaldıgda onun siması deyişiler, amma
16. bu başga növ deyişmedir.
17. Lakin insan yuhuda olarken ne diri hèsab èdile bi-
18. ler, ne ölü. Ölüye irad tutmag mümkün olmadığı ki-
19. mi, yatmışa da irad tutmag olmaz. Men dèmişem:

20.

Rubai

21.

Herçend cefa èdib bükdün belimi,

22.

Lakin men üzmerem senden elimi.

[86]

1.

Yatmısan, yatmanı danlamag olmaz,

2.

İnciyib atmaram men gözelim.

3.

Çok yatmag ziyan olduğu kimi, az yatmanın da zereri

4.

vardır. Eger bir adam yetmiş saat gesden yatmasa ve

5.

ya zorla onu oyag sahlıasalar, ölüm tehlikesi karşısın-

1. 18. ON YEDİNCİ BÖLÜM

UYKU VE İSTİRAHAT HAKKINDA

1. Oğlum, bil ve haberdar ol ki Rum alimlerinde⁷⁷ şöyle bir âdet vardır. Onlar hamamdan çıktıktan sonra, hamamın soyunma odasında biraz yatmayınca dışarı çıkmazlar. Böyle bir âdet başka hiçbir halkta
5. yoktur. Bilge insanlar, uykuyu “küçük ölüm” (diye) adlandırmışlar(dır). Çünkü yatmış olanın da ölenin de, hiçbirinin bu dünyadan haberi olmuyor. İkisi arasındaki fark; birinin nefesli, diğerinin nefessiz ölü olmasındadır. Çok yatmak beğenilesi bir âdet değildir. (Şöyle ki): (Bu huy) bedeni tembelleştirir, prensipleri
10. değiştirir, insan suratını tabiiyetten çıkarıp gayri tabii hâle sokar. Beş şey insana musallat olunca derhal onun simasını değiştirir: Biri(ncisi) beklenilmeyen sevinç, ikincisi ansızın baş gösteren mutsuzluk, üçüncüsü öfke, dördüncüsü uyku, beşincisi (de) sarhoşluktur. Altıncısı (da) ihtiyar-
15. ıktır. İnsan ihtiyarlayınca da siması değişir ama bu değişme daha başka türlü bir değişmedir. İnsan, uykudayken ne diri, ne de ölü hesap edilebilir. Ölüünün kusuruna bakmak mümkün olmadığı gibi, yatmışın da kusuruna bakmak olmaz. Ben (şöyle) dedim:

20

Rubai

(Bana) cefa edip belimi büktüğün halde

Gene (de) ben senden ümidi(mi) kesmedim

[86]

1. *Yatmuyorsun, yatanı kınamak olmaz,*
Kırılıp atmıyorum ben güzelimi.

Çok yatmak ziyan olduğu gibi, az yatmanın da zararı vardır. Eğer bir insan kasden yetmiş saat yatmasa veya

5. onu zorla uyanık tutsalar, ölüm tehlikesi karşısında

[86, 6- 36]

6. da galmış olar.
7. Lakin her işin öz endazesı vardır. Alimler dè-
8. yibler ki, gèce- gündüz iyirmi dörd saattır. Bunun iki
9. hissesini oyag olub, bir hissesini yatmag lazımdır,
10. bunlardan sekkiz saatını allaha ibadete ve teserrü-
11. fata, sekkiz saatını kèf, eylence ve ruhi lezzete, sek-
12. kiz saatını ise istirahatete serf ètmek lazımdır ki, on
13. altı saat içerisinde yorulmuş bedenın üzvleri rahat-
14. lanıb dincele bilsin. Cahil adamlar bu iyirmi dörd
15. saatın yarısını yatıb, yarısını oyag galarlar, ten-
16. beller iki hissesini yuhlayıb bir hissesini meşğul
17. olarlar, ağıllılar ise bir hissesini istirahat etder,
18. iki hissesini ayıg olarlar.
19. Dèdiyimiz kimi, her sekkiz saati başka cüre kèçir-
20. mek lazımdır. Bilmelisen ki, hagg- taala gèceni yat-
21. mag üçün, bendelerin dincelmesi üçün yaratmışdır.
22. Nèce ki, demışdir: "**Biz gèceni örtük yaratdık**"⁷⁸. Bu
23. heğıgeti de bil ki, bütün canlılar beden ve candan
24. ibaretdir. Beden meskendir. Can ise onun sakini. Canın
25. üç hüsusiyyeti vardır: yaşamag, yüngüllük ve hareket;
26. bedenın de üç hüsusiyyeti vardır: ölmek, atalet ve ağır-
27. lıg. Canla beden bir yerde oldugca can öz hüsusiyyetle-
28. ri ile bedeni idare etder, hem işleder, hem yaşadar, be'-
29. zen ise bedenın öz hüsusiyyetleri onu işden goyar, gef-
30. lete sövg etder. Beden öz hüsusiyyetini büruze vèrdikde
31. ölüm, ağırlıg, atalet, yatmağa meyl göstererler, yatmag
32. èvin dağılmasına oħşar, ev dağılanda ne varsa, hamısı
33. aşığı töküldüyü kimi, beden de yatanda insanın bütün
34. ruhunu ehate etmiş olar, ne gulag eşider, ne göz gö-
35. rer, ne burun gohu biler, ne damag lezzet anlar, ne to-
36. hunmag üzvü ağırlıg, yüngüllük, berklik ve yumşalıg

kalmış olur.

Lâkin her işin kendi ölçüsü vardır. Alimler demişler ki gece, gündüz yirmi dört saattir. Bunun iki hissesindeⁱ uyanık olmak, bir hissesinde yatmak lazımdır.

10. Bunlardan sekiz saatini Allah'a ibadete ve üretime, sekiz saatini zevk, eğlence ve ruhi lezzete, sekiz saatini ise istirahate sarf etmek lazımdır. (Böyle yapılırsa) onaltı saatte yorulmuş olan bedenin uzuvları rahatlayıp, dinlenebilir. Cahil adamlar, bu yirmidört
15. saatin yarısında yatıp, yarısında uyanık kalırlar. Tembeller iki hissesinde uyuklayıp bir hissesinde meşgul olurlar. Akıllılar ise bir hissesinde istirahat eder, iki hissesinde uyanık kalırlar. Dediğimiz gibi, her sekiz saati başka türlü geçir-
20. mek lâzımdır. Hak Teala'nın geceyi yatmak için, kulların dinlenmesi için yarattığını bilmelisin. Zira O.: "**Biz geceyi örtük yarattık**"⁷⁸ buyurmuştur. Bütün canlılar, beden ve ruhtan ibarettir, bu bir hakikattir, bunu da bil. Beden, meskendir. Ruh ise, onun sakini. Ruhun
25. üç özelliği vardır: Yaşamak, hafiflik ve hareket. Bedenin de üç özelliği vardır: Ölmek, tembellik ve ağırlık. Ruhla beden bir yerde oldukça, ruh kendi özellikleri ile bedeni idare eder. Hem işletir, hem yaşatır. Bazen de bedenin kendi özellikleri onu (asıl) işinden alıkoyar,
30. gaflete sevkeder. Beden kendi özelliğini öne çıkardığında ölüm, ağırlık ve tembellik yatmaya meyil gösterirler. Yatmak, evin çökmesine benzer. Ev çöktüğünde, ne varsa hepsi altında kaldığı gibi, beden de yattığında insanın bütün ruhunu hapsedmiş olur. (Böylece) ne kulak işitir, ne göz görür, ne burun koku alır, ne damak tad alır, ne dokunma duyusu ağırlık, hafiflik, sertlik ve yumuşaklık
- 35.

ⁱ Met. *hissesi+ni* biçiminde. Acc. görünümündeki bu şekil fonksiyon bakımından sabit bir loc. mânâsındadır. Dolayısıyla *hissesi+(n)de* şeklinde Ttk.'ne çevrildi. (ç.n.)

[86, 37- 87, 23]

37. hiss eder, ne de dil nitge gelib bir şey dèye biler, her
38. ne öz yerindedirse, hamısını ehate ètmis̈ olar. Hafiz-
39. ze ve fikir öz mekanlarından ḧaricde olduglarından
40. onlara te'sir ede bilmez. Görmürsenmi, beden yatdığ-
41. dan sonra fikir mühtelif yuhular görür, hafize ise
42. onu yadında sahlayır ve insan ayıldığıdan sonra nağil
43. edir ki: "èle görmüşem, bèle görmüşem". Eger bunlar

[87]

1. da öz yerlerinde olsaydılar, onları da ehate ederdi,
2. bèlelikle, ne fikir bir şey dèyebilerdi, ne hafize bir
3. şey yadda sahlaya bilerdi.
4. Eger nitğ ve yazı da öz yerinde olsaydı, o zaman be-
5. den yata bilmezdi, yata bilib danışa bilseydi, o hal-
6. da yuhu ve istirahat özü ola bilmezdi, çünkü bütün
7. canlıların istiraheti yuhudadır. Dèmeli, hagg-taala
8. hêç bir şeyi hikmetsiz yaratmamışdır. Gündüz zorla
9. da olsa, özünü yatmagdan ḧilas èt, bacarmasan, az yat-
10. mağa çalış, gèceni gündüze çevirmek ağıllı iş dèyil.
11. Lakin büyük ve dövletli adamlarda bèle adet vardır,
12. onlar yayda günorta vahtı dincelmeye gèderler, ola bi-
13. ler yatsınlar, ola biler yoḧ, Lakin dincelmeyin esl
14. yolu budur ki, adet olduğu üzre bir saat istirahat edesen.
15. Bu mümkün dèyilse, vahtın ḧos kèçdiyi bir adamla ḧel-
16. vete çekilmek lazımdır ki, güneş kèçsin, heraretin
17. keseri azalsın. Sonra dışarı çıhmag olar. Ümumiyyet-
18. le, çalışmag lazımdır ki, ömrün çoğu ayıgılda kèç-
19. sin, onsuz da çoğu yatmag lazım gelecekdir.
20. Lakin ister gèce, isterse de gündüz yatmag isterken,
21. tek yatma, èle adamla yat ki, o senin ruhunu oşşamış
22. olsun, çünkü ölmüş ve yatmış müeyyen me'nada èyni
23. demekdir: ne bunun, ne de onun dünyadan ḧeberi olmur,

[86, 37- 87, 23]

- hisseder, ne de dil açılıp bir şey söyleyebilir. Kendi yerinde her ne varsa hepsini hapsedmiş olur. Hafıza ve fikir kendi mekanlarından başka bir yerde olduklarından
40. onlara tesir edemez. İşte böyle olduğu için, beden uyuduktan sonra, fikir çeşitli rüyalar görüyor, hafıza onları hatırdaki saklıyor ve insan uyandıktan sonra da:
- “Öyle gördüm, böyle gördüm” diye naklediyor. Eğer bunlar

[87]

1. da uyku esnasında kendi yerlerinde olsaydılar, onları da hapsederdi. Böylece ne fikir birşey diyebilirdi, ne de hafıza bir şey hatırdaki tutabilirdi.
- (Beden ve ruhun birlikteliğinden ortaya çıkan) konuşma ve yazı da kendi yerlerinde olsaydılar, beden yatamazdı. (Beden hem)yatıp hem de konuşabilseydi o zaman da uyku ve istirahatın kendi(ler)i olmazdı. (Oysa)bütün canlıların istirahati uykudadır. Şu halde Hak Teâlâ hiçbir şeyi sebepsiz, hikmetsiz yaratmamıştır. Gündüz(leri) zorla da olsa, kendini yatmaktan alıkoy. Beceremezsen (hiç olmazsa) az yat-
5. maya çalış. Geceyi gündüze çevirmek, akıllı iş değil(dir).
- Lâkin büyük ve varlıklı insanlarda şöyle (bir) âdet vardır, onlar yaz mevsiminde öğle vakti dinlenmeye giderler. Yatabilirler de yatmayabilirler de. Fakat aslında dinlenmenin yolu âdet olduğu üzere bir saat istirahat etmektir. Doğrusu budur.
10. Bu mümkün değilse, hoş vakit geçirdiğin biriyle tenhaya çekilmek, güneşin geçmesini, hararetin etkisinin azalmasını (beklemek) lazımdır. Sonra dışarı çıkılabilir. Umumiyetle ömrün çoğunu uyanık geçirmeye çalışmak lazımdır.
- (Ömür bittiğinde nasıl olsa) çok yatacaksın.
15. Lâkin ister gece, isterse gündüz olsun, yatmak istediğinde yalnız yatma. Öyle biriyle yat ki o, senin ruhunu okşasın. Ölmüşle, yatmış bir anlamda aynı demektir.
- Bunun da, ötekinin de dünyadan haber(ler)i olmuyor.

[87, 24- 37]

24. biri diri yatır, biri ölü. Bu iki yatmış arasındaki
25. ferğ ondan ibaretdir ki, biri çaresizlik ve mecburiyyet
26. üzünden tek yatır, o birisi ise mecburiyyet olmadığından.
27. Ne üçün bu mecburiyyet olmadığı halda o birisi
28. kimi tek yatsın?! Èle buna göredir ki, bu dünyada se-
29. ninle yatan adam ruhunu oşşamaladır, o biri dünyada
30. ise kimin seninle yatacağının ehemmiyeti yoğdur. Bè-
31. le oldugda diri ve ölü yatmağın ferği aşkar olar.
32. Seher tèzden durmağı adet ètmek lazımdır. Èle èt-
33. mek lazımdır ki, gün çıhmamışdan gabag durasan ve
34. allahın borcunu vèrmiş olasan. Gün çıhandan sonra
35. duran adamın ruzisi az olar. Seher bir işin olmasa
36. ova ve ya gezmeye gède bilersen, hem şikar ovlarsan,
37. hem kèf çekersen. Allah goysa èdersen.

[87, 24- 37]

Biri diri yatıyor, biri ölü. Bu iki yatmış arasındaki

25. fark şundan ibarettir: Biri çaresizlik ve mecburiyet yüzünden tek yatıyor, ötekisi ise mecburi olmadığı halde. (O halde) niçin mecburi olmayan, mecburiyetten tek yatan diğeri gibi yatsın? İşte buna göre, bu dünyada seninle yatan kişi, ruhunu okşamaladır. Öbür dünyada
30. ise kimin seninle yatacağının ehemmiyeti yoktur. (Hâl) böyle olunca diri ve ölü yatmanın farkı ortaya çıkar. Sabah(ları) erkenden kalkmayı âdet etmek lazımdır. Öyle etmeli ki, gün doğmadan evvel ayağa kalkmalı ve Allah'ın borcunu vermiş olmalısın. Gün doğduktan sonra
35. kalkan insanın rızkı az olur. Sabahleyin bir işin olmasa(da) ava veya gezmeye gidebilirsin. Hem av avlarsın, hem zevk alırsın. (Tabii ki) Allah izin verirse.

1. 19. ON SEKKİZİNCİ FESİL
OVA GÈTMEK HAGGINDA

1. Èy oğul, bil ki, at minmek, ov ètmek, çovkan oynamağ büyük adamlara hasdır, hüsüsile, cavanlıgda.
2. Lakin her işin öz vahtı, heddi, endazesi olmalıdır, her gün ova gètmek olmaz. Heftede yèddi gün vardır, iki gün ova gèt, üç gün şerab iç, iki gün ise öz teserrüfat işlerinle meşğul ol.
3. Lakin ata mindikde alçağına minme, adam yèkeper
4. olsa da, alçag at onu küçük gösterer, balacaboy olanda ise uca at onu hündür nezere çapdırar. Yorğa ve sakit ata yalnız sefere çıharken min, çünkü at sakit olanda adam özünü boş sahlayır. Şehir içerisinde ve başga atlılarla birlikde gètdikde, oynag ve tünd gaçan ata min ki, onun tündlüyü seni ayıg olmağa mecbur ètsin. Hemişe atda düz, şestle otur ki, göze pis deymeyesen.
5. Ovlagda boş yere at çapma, hedere at çapmag gullamların ve uşagların işidir. Yırtıcı hëyvanların arhasınca da at salma, çünkü yırtıcı hëyvan ovundan hëyir gelmez, heyat üçün ise tehlikeli olar. İki büyük şah yırtıcı hëyvan ovunda helak olmuşdur. Biri atamın babası Veşmgir ibn Ziyar, ikincisi ise emoğlum Emir Şerefülmealidir⁷⁹. Goy senden küçükler çapsın-

[89]

1. lar, sen çapma. Yalnız büyük padşahların garşısında
2. ad kazanmag ve ya özünü göstermek üçün çapmağına deyer.
3. Dèmeli, ovu sevirsen gızılguş, çerğ⁸⁰, şahin,
4. gaplan ve tazi ile ova gèt. Hem ovun ov olsun, hem tehlike baş vermeyesin.

1. 19. ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

AVA GİTMEK HAKKINDA

1. Oğlum, (şunu) bil ki, ata binmek, avlanmak, çevganⁱ oynamak büyük adamlara hastır, özellikle (de) gençlik yıllarında. Lâkin her işin kendi vakti, haddi, ölçüsü, olmalıdır. Her gün ava gitmek olmaz. Haftada yedi gün vardır. (Bunun) iki gün(ünde) ava git, üç gün(ünde) şarap iç, iki gün(ünde) ise kendi üretim işlerinle meşgul ol.
Ata bindiğinde, alçak (boylu) ata binme. İnsan iri yapılı olsa bile, alçak boylu at onu küçük gösterir. Küçük boylu insanı ise boylu at, iri kıyımⁱⁱ gösterir . Rahvan ve sa-
10. kinⁱⁱⁱ ata sadece yolculuğa çıkarken bin. Çünkü at sakın olduğunda, insan kendini emniyette hissediyor. Şehir içinde ve başka atlılarla birlikte gittiğinde hareketli ve süratli kaçan ata bin ki, onun süratliliği seni uyanık olmaya mecbur etsin. Atta her zaman dik ve vekarlı otur ki göze kötü
15. görünmeyesin.
Avlakta boş yere at koşturma. (Zira) boş yere at koşturmak kölelerin ve çocukların işidir. Yırtıcı hayvanların arkasınca da at koşturma. Çünkü yırtıcı hayvanın avından
20. hayır gelmez. Üstelik hayatî tehlikesi de vardır. İki büyük şah, yırtıcı hayvan avında helâk olmuştur. (Bunlardan) birisi büyükbabam Ziyar oğlu Veşmgir, ikincisi ise emmimin oğlu Emir Şerefülmealidir⁷⁹. Bırak, senden küçükler koştursun-

11. ar, sen koşturma. Sadece büyük padişahların karşısında nâm yapmak veya kendini göstermek için (böylesine at) koşturmana değer. Şu halde avı seviyorsan, kızıl şahin, ak şahin⁸⁰, atmaca, kaplan ve tazı ile ava git. Hem avın av olsun, hem(de) teh-
5. like baş göstermesin.

ⁱ Çevgan: *At üstünde, sopalarla oynanan, İngilizlerin hokeyine benzer bir tür top oyunu (ç.n.)*

ⁱⁱ Met. *hündür* < Moğ. *yüksek mürtefi*(*Hocam, Prof. Dr. O. Nedim Tuna'dan öğrenildi.*)

ⁱⁱⁱ Met. *sakit* (Ar.s.< *sükût*'tan): Susan, ses çıkarmayan. ('sakın' < *sükûn*, uygun görüldü. ç. n.)

[89, 6- 25]

6. Yırtıcı h yvanların ne eti y meli olar, ne deri-
7. si g ymeli. Eger gızılguşla ova g tsen, bil ki, şah-
8. lar bunu iki c r  dirler: H rasan padşahları gızıl-
9. guşu  zleri u urtmazlar, İrag şahları adetlerine
10. g re  zleri u urdarlar, her ikisi olar. Şah olmasan,
11. ne c r isteyirsen,  le de  t, şah olsan ve  z n u urt-
12. mag istesen, o da m mk nd r.
13. Lakin gızılguşu h ç vaht bir defeden artıg u urt-
14. ma,  nki padşaha bir guşu iki defe u urtmag yaraş-
15. maz. Bir defe u urt, sonra tamaşa  t, g r ov getirir ya
16. yoh, sonra başga gızılguş teleb  t. Şahın ovdan meğ-
17. sedi tamaşa olmalıdır, yemek tamahı olmamalıdır.
18. Eger şah tazi ile ova  ıırsa, iti o  z  tutmamalı-
19. dir, gulları iti onun gabağınca aparmalıdırılar, o
20. ise tamaşa  tmelidir. Ovun dalınca at  apma. Gıplan-
21. la ova  ıısan, h ç vaht onu arhadan atının terkine min-
22. dirme, gıplan gezdirmek şaha yaraşmaz, bir de yırtıcı
23. h yvanı  z arhasına mindirmek ağıllı iş h sab  dil-
24. mez, h susile, şahlara ve h kmdarlara. Ov ve onun şert-
25. leri bundan ibaretdir.

[89, 6- 25]¹

- Yırtıcı hayvanların ne eti yenir, ne (de) derisi giyilir. Eğer kızıl şahinle ava gidersen (şunu) bil ki, şahlar bunu iki türlü yaparlar. Horasan padişahları, kızıl şahini kendileri uçurmazlar. Irak şahları (ise) âdetlerine göre kendileri uçururlar. Her ikisi de olur. Şah değilsen, ne tür istiyorsan öyle yap. Şah olursan ve kendin uçurmak istersen o da mümkündür.
- Fakat kızıl şahini hiç bir zaman, bir defadan fazla uçurma. Çünkü padişah(in asaletine) bir kuşu iki defa uçurmak yakışmaz. Bir kere uçur, sonra seyret, av getirip getirmediğini gör. Sonra da başka kızıl şahin iste. Şahın avdan maksadı seyretmek olmalıdır, (avladığını) yemek hırsı olmamalıdır. Eğer şah, tazı ile ava çıkıyorsa, tazıyı kendisi tutmamalıdır. Hizmetçileri tazıyı onun önü sıra götürmelidirler. O ise seyretmelidir. Avın arkasınca at koşturma. Kaplanla ava çık(ar)san, hiçbir zaman onu arkadan atın terkisine bindirme. Kaplan gezdirmek şaha yakışmaz. (Yakışmamanın yanında) yırtıcı bir hayvanı kendi arkasına bindirmek akıllı bir iş de sayılmaz. (Bu davranış) özellikle şahlara ve hükümdarlara (hiç) yakışmaz.
10. göre kendileri uçururlar. Her ikisi de olur. Şah değilsen, ne tür istiyorsan öyle yap. Şah olursan ve kendin uçurmak istersen o da mümkündür.
15. maz. Bir kere uçur, sonra seyret, av getirip getirmediğini gör. Sonra da başka kızıl şahin iste. Şahın avdan maksadı seyretmek olmalıdır, (avladığını) yemek hırsı olmamalıdır.
20. ise seyretmelidir. Avın arkasınca at koşturma. Kaplanla ava çık(ar)san, hiçbir zaman onu arkadan atın terkisine bindirme. Kaplan gezdirmek şaha yakışmaz. (Yakışmamanın yanında) yırtıcı bir hayvanı kendi arkasına bindirmek akıllı bir iş de sayılmaz. (Bu davranış) özellikle şahlara ve hükümdarlara (hiç) yakışmaz.
25. Av ve onun şartları bundan ibarettir.

¹ Metinde anlatılan bu bölüm Mercimek Ahmet çevirisinde yok. (ç.n.)

1. 20. ON DOGGUZUNCU FESİL

ÇÖVKAN OYUNU HAGGINDA

1. Èy oğul, bil, eger çövkän oynamagdan hezz alsan,
2. çoğ oynamağı özüne adet ètme, çoğ adamlar çövkän
3. oynamagdan zerer görübler.
4. *Hèkayet*: Bèle dèyirler ki, Emr Lèysin⁸¹ bir gö-
5. zü kor imiş. Hürasan emiri oldugdan sonra bir defe
6. çövkän oynamag için mèydana gèdir. Onun Ezher Her⁸²
7. adlı bir serkerdesi var imiş, gelib onun atının ci-
8. lovundan tutur ve dèyir: “*Goymaram seni top vurub çöv-*
9. *kan oynayasan*”. Emr Lèys dèyir: “*Nèce olur ki, siz top*
10. *vurmağı özünüze reva görürsünüz, çövkän oynamağı mene*
11. *reva görmürsünüz?*”. Ezher cavabında dèyir: “*Ona göre*
12. *ki, bizim iki gözümüz vardır, eger top gözümüze deyse,*
13. *bir gözümüz kor olar, bir gözümüz galar ve bununla*
14. *işiglı dünyanı göre bilerik, senin ise bir gözün var-*
15. *dır, bedbehtlikden eger top o gözünü de çihartsa, gerek*
16. *Hürasan emirliyinin fatihesi oğunsun*”. Emr Lèys dèyir:
17. “*Bütün èşşekliyiine bahmayarag düz dèyirsen, söz vèri-*
18. *rem ki, ne geder sağam topa el vurmam*”.
19. Eger ilde iki defe çövkän oynamağa heves göster-
20. sen razı galaram. Lakin at üstünde çoğ oynamag la-
21. zım dèyildir, gorhusu var. Top vurmağ için süvarile-
22. rin sayı sekkizden artıg olmamalıdır. Sen mèydanın

[91]

1. bu başında dur, bir nefer de o başda dursun, altı ne-
2. fer ise ortada top vursun. Top senin terefine gelerse,
3. onu vurub gèri gaytar ve atı da o geder çap, lakin gar-
4. magarişiglığa soğulma ki, hem sedemeden özünü goru-
5. yasan, hem meğsede çatmış olasan. Büyük adamların
6. çövkän oynamag gaydaları bundan ibaretdir, kömek ise
7. allahdandır.

1. 20. ON DOKUZUNCU BÖLÜM

ÇEVGAN OYUNU HAKKINDA

1. Oğlum, (şunu) bil : Eğer çevgan oynamaktan haz al(ır)san, çok oynamayı kendine âdet edinme. Çoğu insanlar çevgan oynamaktan zarar görmüşler(dir).
- Hikâye:*ⁱ Anlatıyorlar ki, Emr Leys'in⁸¹ bir gö-
5. zü körmüş. Horasan emiri olduktan sonra bir defasında çevgan oynamak için meydana gider. Onun Ezher Her⁸² adında bir ordu komutanı varmış, (emirin isteğini anlayınca) gelip atının dizgininden tutarak (şöyle) der: “ (*Emirim,*)*seni topa vurup çevgan oynamaya bırakmıyorum*” Emr Leys sorar: “*Nasıl olur, siz top*
  10. *oynamayı kendinize hak görürsünüz de bana çevgan oynamayı reva görmezsiniz?*” Ezher cevap verir: “*Şunun içindir ki, bizim iki gözümüz vardır. Birine top değse ve kör etse, kalan diğeri ile ışıklı dünyayı görebiliriz. Senin ise bir gözün*
  15. *vardır. Eğer top, şanssızlıktan o gözünü de çıkartırsa Horasan emirliğinin fatihası okunmak gerek*”. (Bu söz üzerine)Emir Leys: “*Eşekliğine bakma (ama), doğru söylüyorsun. Söz veriyorum ki sağ olduğum müddetçe topa el vurmuyacağım.*”
  20. Eğer yılda iki defa çevgan oynamaya heveslenirsen razıyım. Fakat at üstünde çok oynamak gereksizdir, tehlikesi var. Top oynamak için atlıların sayısı sekizden fazla olmamalıdır. Sen, meydanın

[91]

1. bu başında dur, bir kişi de öbür başta, diğeri altı kişi de ortada topa vursun. Top, senin tarafına gelirse, onu vurup geri gönder ve atı da gereğince koştur. Sakın karmakarışıklığa sokulma ki hem darbelerden kendini koruyup,
5. hem de maksadına ulaşmış olursun. Büyük adamların çevgan oynama kaideleri bundan ibarettir. Yardım ise (daima) Allah'tandır.

ⁱ Metinde geçen 'Emr Leys' yerine, Mer. Ah. çevirisinde 'Mir Ömer' yazılı. (ç.n.)

1. 21. İYİRMİNCİ FESİL

DÖYÜŞ HAGGINDA

1. Ey oğul, döyüş meydanında olsan, orada yavaş ter-
2. penib süstlük göstermek olmaz. Düşmen sene
3. üstün gelib aḥşam höreyi yememişden evvel, sen ona
4. gelege çalib seher çayını iç. Döyüşün ortasına düş-
5. müş olsan, özünü itirib canından gorḥma, gorda yat-
6. malı olan adam heç bir vechle evde yata bilmeyecek-
7. dir, nece ki, teberi dilinde men demişem:

8.

Rubai

9. *Hèç gorḥusu yoḥdur düşmen olsa şir,*
10. *Bilmerem dünyada men gorḥu nedir*
11. *Ne gözel demişdir o ağıllı pir:*
12. *“Ölesi adama ev olar gebir!”*

13. Hemin me'nanı Farsca da deyirem ki, hamıya me'lum
14. olsun:

15. *Açıg ya da gizli şir olsa düşmen,*
16. *Şire sen şemşirle cavab vèr hemen.*
17. *Gorda tek yatmağa mehkum olsan sen*
18. *Evde nigarinla yata bilmezsen!*

19. Döyüşde bir addım ireli getmek mümkünse, bir ge-
20. dem geri goyma. Düşmen terefinden mühasireye alın-
21. san, vuruşu dayandırma, çünkü yalnız vuruşla düşme-
22. ni ram etmek olar. Onlar senin igidliyini gördükde

1. gorḥuya düşerler. Bèle yerde ölümü özün için hoşbeht-
2. lik hèsab èt. Hèç vaht gorḥma, ürekli ol. Goçagların
3. elinde gısa gılınclar uzun görüner. Vuruşda ehmal-
4. lıg yaramaz, balaca gorḥağlıg ve ya süstlük oldumu, min
5. canın olsun, birini de salamat apara bilmezsen. En
6. alçağ adam sene üstün geler. Bèlelikle, öldürülse

1. 21. YIRMİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ HAKKINDA

1. Oğlum, savaş meydanında olursan, orada yavaş hareket edip uyuşukluk göstermek olmaz. Düşman sana üstün gelip akşam yemeğine ulaşmadan, sen ona galip gelerek sabah çayını iç. Savaşta etrafın sarılmış
5. olsa, kendini kaybedip canından korkma. Mezarda yatacak olan adam, hiç bir şekilde evde yatamayacaktır. Tıpkı benim Taberî dilinde dediğim gibi:

Rubai

Düşman, aslan olsa (da) hiç korkusu yoktur.

10. *Ben, dünyada 'korku nedir' bilmiyorum.,
O akıllı pir ne güzel demiştir:
"Ev, ölecek adama kabir olur!"*

Aynı mânâyı Farsça da söylüyorum ki, herkese malûm olsun:

15. *Düşman, açık ya da gizli aslan olsa,
Sen, aslana hemen kılıçla cevap ver.
Ölümüne hükmedilmişse,
Sevdiğinle evde yatamazsın.*

20. Savaşta bir adım ileri gitmek mümkünse, bir ayak geri kalma. Düşman tarafından muhasaraya alınırsan, savaşı bırakma. Çünkü sadece savaşla düşmana baş eğdirmek mümkündür. Onlar, senin yiğitliğini gördüğünde

1. korkuya düşerler. Böyle yerde ölümü kendin için mutluluk hesap et. Hiçbir zaman korkma, yürekli ol. Kısa kılıçlar, yiğitlerin elinde uzun görünür. Savaşta ihmâllik yaramaz. Küçücük korkaklık veya tembellik oldumu, bin
5. canın olsa, birini de selamet kurtaramazsın. En adî adam sana üstün gelir. Böylece öldürül(ür)sen

[93, 7- 37]

7. rüsvayçılığ olar, bednamlıgda şöhet taparsan. Ğeh-
8. remanlıgda meşhur olsan, senden bir seliğesizlik baş
9. vèrse de ziyan çekmezsen, tay- tuşların içinde başı-
10. aşığı olmazsan. Lakin şöhet ve dövlet olmadıgda,
11. adamın öz tay- tuşları arasında hörmeti de olmur. Bè-
12. le yaşayışdan ise ölüm üstündür. Yağşı adla ölmek
13. pis adla yaşamagdan yağşıdır.

14.

Bèyt

15. *Hoşdur yağşı adla eger ölse men,*

16. *Mene ad galacag, ölecek beden.*

17. Lakin nahag gan tökmeye heveskar olma, hêç bir in-
18. sanın ganımı halal hêsab ètme. Öldürsen yolkesenle-
19. ri, oğruları, gorgazanları, yolazanları öldür. Na-
20. hag gan her iki dünyanın bela gapılarını senin üzüne
21. açmış olar. Ğiyametde cezasını alarsan, bu dünyada pis
22. ad kazanarsan. Gücsüzler sene è'tibar ètmez. Hidmetçi-
23. lerin ümidi gırlar. Halg sene nifret èder. Camaat
24. üreklerinde sene kin besler. O dünyada bütün azab- iş-
25. genceler nahag gan üstünde vèriler. Lakin men kitab-
26. larda oğumuşam, tecrübeden de görmüşem ki, nahag
27. ganın cezasını èle bu dünyada da çekerler. Eger ada-
28. mın öz talèyi uğurlu olsa, bela onun övladına yeti-
29. şer. Buna göre, allah, allah, özüne ve balalarına yazı-
30. Ğın gelsin, nahag gan tökme. Lakin serfeli olan hagg
31. ganın ahıldılmasında da kahıllıg gösterme, işlerine
32. ziyan deyer. Meselen, benim babam Şemsülmeali hag-
33. gında nağıl èdirler ki, o çoğ geddar adam imiş ve
34. hêç kesi bağışlamazmış. Çoğ pis adam imiş, pislî-
35. yinden goşun ondan nifret èdirmiş. Onlar benim emim
36. Felekülmeali ile elbir olurlar, o, mecburiyyet üzün-
37. den gelib öz atasını hebs èdir, çünkü ordu ona dèmiş-

[93, 7- 37]

- rezillik olur, adın kötüye çıkar. (Ama) kahramanlıkta meşhur olsan , senden bir başarısızlık baş gösterse de ziyan çekmezsın. Eş dostunun içinde başı
10. eğik olmazsın. Lâkin şöhret ve varlık olmadığında, insanın kendi eş dostunun yanında hürmeti de olmuyor. Böyle yaşamaktansa ölüm (daha) üstündür. İyi adla ölmek, kötü adla yaşamaktan iyidir.

Beyit

15. *Eğer ben, iyi adla ölsem, güzeldir.*
(Çünkü) benim adım kalacak, bedenim ölecektir.
- Lâkin haksız yere kan dökmeye heveskâr olma, hiçbir insanın kanını helal sayma. Öldür(ür)sen, yol kesenleri, hırsızları, mezar eşicileri, yoldan çıkmışları öldür. Haksız kan (dökersen bu,) her iki dünyanın bela kapılarını senin yüzüne açmış olur. Kıyamette cezanı alırsın, bu dünyada (da) kötü ad kazanırsın. Güçsüzler, sana itibar etmez. Hizmetçilerin ümidi kırılır. Halk sen(den) nefret eder. İnsanlar kâlpplerinde sana kin besler. Öbür dünyada bütün azap ve iş-
20. kenceler haksız (yere dökülen) kan üzerine verilir. Lâkin ben kitaplarda okumuş, tecrübelerimden öğrenmişim ki, haksız (yere dökülen) kanın cezasını daha bu dünyadayken de çekerler. (Böyle) insanın kendi talihi yaver gitse (bile) bela onun evladına yetişir. Buna göre maazallah¹ kendine ve çocuklarına acı,haksız (yere) kan dökme.
25. Lâkin dökülmesi hayırlı (olan) kanın akıtılmasında da tembellik yapma, (yoksa) işlerin rast gitmez. Meselâ, benim babam Şemsülmeali hakkında naklederler ki o, çok gaddar adammış ve hiçkimseyi bağışlamazmış. Çok kötü adammış. Kötülü-
30. günden, ordu ondan nefret edermiş. O, benim amcam Felekülmeali ile işbirliği yapar ve kendi babasını hapsedmek mecburiyetinde kalır. Çünkü ordu ona: "*Sen bu işte bizimle*

¹ Met. 'Allah, Allah' yazılı. Muhtemelen matbaa hatası olabilir.

[93, 38 - 94, 25]

38. di: "Sen bu işde bizimle bir olmasan, biz bu şahlığı
39. özgelerine vèreceyik". Şahlığın öz hanedanının elin-
40. den çıkacağına gördükde, zeruret üzünden, şahlig
41. hatirine bu işi èledi. Babamı tutub el- golunu bağla-
42. dılar, kecaveye mindirdiler, inanılmış adamlardan

[94]

1. ibaret kèşikçi goydular ve Cenaşk galasına gönder-
2. diler. Onu yola salanlar içerisinde Abdullah adlı
3. bir adam var idi. Yolda Şemsülmeali hemin adama de-
4. yir: "Ya Abdullah, bu işin kim terefinden èdildiğini,
5. bu tedbirin nèce heyata kèçirildiğini bilirsenmi? Nèce
6. oldu ki, bèle büyük bir iş görüldü, men ise heber tut-
7. madım?" Abdullah deyir ki, bunu filankesler ve filan-
8. kesler ètmişdir. Bèş sipehsaların adını çekir, deyir:
9. "Bu işi onlar ètmiş, ordunu onlar yoldan çıkarmış-
10. lar, bu işde benim de elim olmuşdur. Lakin sen bu
11. işi menden görme, özünden gör, çünkü bunun sebebi ordu-
12. nun üz döndermesi deyil, senin çoşlu adam öldürmeyin-
13. dir". Şemsülmeali deyir: "Sehvin var, bu iş benim
14. başıma adamları öldürmediyim için gelmişdir. Eger
15. iş ağıllı gurulsaydı, gerek senin ve o bèş neferin
16. de ganı ahıldılmış olaydı. Bèle ètmiş olsaydım, hem
17. işlerim sahman olardı, hem özüm salamat galardım".
18. Bunu deyirem, bilesen ki, görülesi zeruri olan iş-
19. lerde èhmallig ètmeyesen, mecburi olanlarda süstlük
20. göstermeyesen. Bir de ki, adam ahtalatmağı özüne
21. adet ètme, bu, gan tökmeye beraber bir şeydir. Öz şeh-
22. vetin hatirine bir neslin kökünü kesirsen, bundan da-
23. ha ağır zülm ola bilmez. Sene hedim lazımsa, hedim
24. edilmiş tap ki, onun günahı başgasının boynunda
25. olsun, sen bu günaha batmış olmayasan.

[93, 38 - 94, 25]

- birlikte olmazsan, biz bu şahlığı başkalarına vereceğiz*" demişti. Şahlığın kendi sülalesinin elinden çıkacağını gördüğünde zaruret yüzünden, şahlık hatırına bu işi yaptı. Babamı tutup elini kolunu bağladılar, tahturevana bindirdiler, güvenilir adamlardan

[94]

1. oluşan gözcülerle birlikte Cenaşk kalesine gönderdiler. Ona yolda refakat edenler(in) içerisinde Abdullah adında bir adam vardı. Yolda Şemsülmeali o adama (şöyle) diyor: *"Ya Abdullah, bu işin kim tarafından yapıldığını, bu kararın nasıl hayata geçirildiğini biliyor musun? Nasıl oldu ki böyle büyük bir iş görüldü de benim haberim olmadı?"* Abdullah (da) 'bunu filan filan kişiler yapmıştır' diyor. Beş ordu komutanının adını zikrediyor ve (şöyle) diyor: *"Bu işi onlar yapmış, orduyu onlar yoldan çıkarmışlar*
10. *(fakat) bu işte benim de elim var. Ama sen bu işi benden bilme, kendinden bil. Çünkü bunun sebebi ordunun yüz çevirmesi değil, senin çokça adam öldürmen-dir".* (Bu söz üzerine) Şemsülmeali: *"Yanlıştın var. Bu iş benim başıma adamları öldürmediğim için gelmiştir. Eğer*
15. *(o dediğin) iş akıllı tertiplenseydi(hak edeni öldürseydim) senin ve o beş askerin de kanı akıtılmış olması gerekirdi. (Eğer) böyle yapsaydım, hem işlerim düzgün olurdu, hem de kendim esen kalırdım".* Şunu söylüyorum, bilesin ki yapılması zaruri olan işlerde ihmâlkârlık etme. Mecburi olanlarda tembellik
20. yapma. Bir de (sakın) adam hadım ettirmeyi kendine âdet etme. (Çünkü) bu, kan dökmeye denk bir şeydir. Kendi şehvetin hatırına bir neslin kökünü kesiyorsun. Bundan daha ağır zulüm olamaz. Sana hadım lazımsa, hadım edilmiş (birisini) bul ki, onun günahı başkasının boynunda
25. olsun. Sen, bu günaha batmış olmayasın.

[94, 26- 42]

26. Döyüş meselesine geldikde ise, dediyim kimi ol,
27. canının hayına galma, ne geder ki, bedenini itlere yem
28. etmemisen, adını şirler adına goşa bilmezsen. Bil
29. ki, bir gün doğulan, bir gün de ölecektir.
30. Canlılar üç növdür: Danışan canlılar, danışıb
31. ölenler, canlı ölüler, ye'ni: Melekler, insanlar, guş-
32. lar ve hëyvanlar. Pehlevi dilinde bir pars kitabın-
33. da oğumuşam: Zerdüştden soruşurlar ki, "*canlılar*
34. *nëçe növdür?*" O da bële cavab vërib dëyir: "*Danışan*
35. *canlılar, danışan ve ölen canlılar, ölen canlılar*".
36. Dëmek, me'lum olur ki, bütün canlılar ölür ve hëç
37. kes öz ecelinden evvel gëtmir. Ona göre de döyüşde
38. inamla vuruşub se'y göstermek lazımdır ki, hem çöre-
39. ye çatasan, hem şöhret tapasan.
40. Gayıdıram evvelki söze: bil ki, çörek ve adı bu
41. dünyada gazanarlar. Èle ki, gazandın, çalış mal- döv-
42. let topla, topladığını yahşı sahla ve yerinde hërcle.

[94, 26- 42]

Savaş meselesine gelindiğinde ise, dediğim gibi ol.

Canının korkusuna düşme. Bedenini itlere yem etmediğin süreceⁱ adın aslan (=kahraman, cesur) olarak anılır.

Doğan (insan), bir gün (mutlaka) ölecektir, bunu bil.

30. Canlılar üç türdür: Konuşan canlılar, konuşup (da) ölenler ve canlı ölümler. Yani: Melekler, insanlar, kuşlar ve hayvanlar. Pehlevi dilindeⁱⁱ bir Fars kitabında (şöyle) okudum: Zerdüş'ten: "*Canlılar kaç çeşittir?*" (diye) sorarlar. O da şöyle cevap verir: "*Konuşan*

35. *canlılar, konuşan ve ölen canlılar, ölen canlılar*".

Şunu söylemek mümkündür ki, bütün canlılar ölür ve hiç kimse (de) ecelinden önce gitmez. Bunun için de savaşta metanetle vuruşup gayret göstermek lazımdır. (Böylece), hem rızıkına ulaşır, hem (de) şöhret kazanırsın.

40. (Şimdi) önceki söze dönüyorum: Bil ki rızık ve isim bu dünyada kazanılır. (Mademki bunları) kazandın, mal mülk biriktir. Bu biriktirdiklerini (de) iyi koru ve yerinde harca.

ⁱ Met. "*etmemisen*"(?) yazılı. Cümlenin gelişine göre uygun ve muhtemel anlam verildi. (ç.n)

ⁱⁱ Pehlevi dili: *Ark.Farsça*

1. 22. İYİRMİ BİRİNCİ FESİL

MAL- DÖVLET TOPLAMAG GAYDALARI HAGGINDA

1. Èy oğul, bir şey ele getirmek mümkünse, fırsatı
2. fõvt ètme, lakin şey üstünde özünü tehlukeye de
3. vèrme. Se'y èt, her şeyi özüne layiğ, en yağışı usulla ele
4. getir. Èle ki getirdin, möhkem sağla, hèce- puça herc-
5. leme, elde sağlamag ele getirmekden çetindir. Herc-
6. lemek lazım geldikde, çalış onun evezini tèt yerine
7. goy, eger hèt götürüb evezini yerine goylasan, Garun⁸³
8. dövleti de olsa gurtarar. Lakin ona çoğ da könül sal-
9. ma, ebedi hèsab ètme ki, bir gün sona çatdıgda keder-
10. lenmeyesen. Dèyibler ki: "*Bir şeyi düşmene goyub gèt-*
11. *mek onu dostdan hahişle istemekden yağışdır*".
12. Bir şeyi berk- berk sağlamag onu berk ahtarmagdan
13. meslehetdir. Az da olsa, her şeyi sağlamağı vacib bil,
14. çünkü azı sağlamağı bacarmayan, çoğ da sağlaya bil-
15. mez. Öz işini başgalarının işinden üstün tut, kahıl-
16. lıgdan utan, kahıllıg bedbehtliyin şakirdidir. Zeh-
17. met sèven ol, çünkü her şey tenbellikden dèyil, zeh-
18. metden emele gelir. Görmürsenmi, emek nè'met yaradır,
19. tenbellik ise dövlet dağıdır?! Müdrik adamlar dèyib-
20. ler: "Abadlıg isteyirsinizse, çalışgan olun, dövlet

[96]

1. isteyirsinizse, genaetli olun, çoğ dost isteyirsinizse
2. tevazõkar olun".
3. Zehmet ve se'y neticesinde ele gelmiş şeyi tenbellik
4. ve hamlıg üzünden itirmek ağıllı iş hèsab èdilmez.
5. Èhtiyac günü pèşmançılıg fayda vèrmez. Zehmetini
6. çekirsense, çalış behresini de özün götür. Şey ne ge-
7. der giymetli olur- olsun, onu layiğli adama müzayiğe èt-
8. me, çünkü həc kes həc bir şeyi özü ile gora aparmaya-

1. 22. YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

MAL MÜLK BİRİKTİRMEK KAİDELERİ HAKKINDA

1. Oğlum, bir şey elde etmek mümkünse, fırsatı kaçırma. Lâkin (o) şey yüzünden kendini tehlikeye de atma. Her şeyi kendine lâyük, en güzel usûlle elde etmeye gayret göster. Elde ettiysen, sağlam sakla. Boş yere har-
5. cama. (Çünkü) muhafaza etmek, elde etmekten (daha) zordur. Har-
camak gerektiğinde (ise) harcadığının dengini çabuk yerine
koy. Eğer devamlı götürüp dengini yerine koyma(z)san Karun⁸³
zenginliği de olsa biter. Fakat mala çok da gönül ver-
me, (varlığı) ebedî hesap etme ki, günün birinde bittiğinde üzül-
10. meyesin. Demişler ki: *“Malı, düşmana bırakıp git-
mek, onu dosttan ricayla istemekten (daha) iyidir”*.
Bir şeyi sıkı sıkı saklamak, onu gayretle elde etmeye çalışmaktan
(daha büyük) meziyettir. Az da olsa, her şeyi muhafazayı gerekli bil.
Çünkü azı muhafaza etmeyi beceremeyen, çoğu da saklaya-
15. maz. Kendi işini başkalarının işinden üstün tut. Tembel-
likten utan, (zira) tembellik, bedbahtlığın çırağıdır. Çalış-
mayı sev. Çünkü varlık tembellikten değil, çalışmaktan
meydana gelir. Emeğin nimet yarattığını, tembelliğin ise
zenginliği dağıttığını görmüyor musun?! Alimler (şöyle) demiş-
20. ler: *“Rahatlık istiyorsanız çalışkan, zenginlik*

[96]

1. *istiyorsanız kanaatli, çok dost istiyorsanız
mütevâzı olun”*.
Emek ve gayret neticesinde elde edilmiş şeyi tembellik
ve tecrübesizlik yüzünden yitirmek akıllı iş sayılmaz.
5. İhtiyaç günü (duyulan) pişmanlık fayda vermez. Zahmetini
çekiyorsan, semeresini de sen kendin gör(meye) çalış. Mal ne ka-
dar kıymetli olur(sa) olsun, onu münasip insandan esirgeme.
Çünkü hiç kimse hiçbir şeyi kendisiyle mezara götürmeye-

[96, 9- 39]

9. cagdır. Lakin başgalarına möhtac olmamag üçün gerek
10. insanın çıharı gelirine uyğun olsun, çünkü èhtiyac
11. yalnız yoħsulların evinde dèyil, bütün evlerde ola bi-
12. ler. Meselen, eger birinin geliri bir direm⁸⁴, çıharı
13. bir direm bir hebbedirse⁸⁵, o hemişe èhtiyac içinde
14. olar. Gelir bir diremse, çıhar bir diremden bir heb-
15. be az olmalıdır. Bèle evde hèç vaht èhtiyac olmaz. Ne-
16. yin varsa, ona da ganè ol, çünkü genaet özü dövlet dèmek-
17. dir. Ğismetinde ne varsa, o da sene çatacagdır.
18. Hoş söz ve adamların kömeyi ile düzele bilen iş-
19. lere pul serf ètme. Yoħsul adamın ğedir- ğiymeti olmaz.
20. Bil ki, gara camaat hèyir görmediyi halda dövletli-
21. leri hoşlar, zerer çekmediyi halda onun bütün kasıb-
22. lardan acığı geler. İnsanın en ağır günü èhtiyac-
23. dır. Varlılar terefinden èdilerken te'riflenen here-
24. ketler yoħsullar üçün èyib hèsab èdiler.
25. İnsanların zinetini onların eliaçıgılığında bil,
26. her kesin ğiymetini ise onun zinetine göre te'yin èt.
27. Lakin israfi düşmen bil, onu uğursuzlug hèsab èt. Al-
28. lahın düşmen hèsab ètdiyi her şey onun bendeleri üçün
29. uğursuzlug olar. Nèçe ki, dèyibler: "İsraf ètmeyiniz,
30. o, israf èdenleri sèvmez". Böyük allahın sèvmediyi şey-
31. leri sen de sèvme. Her bedbehtliyin bir sebebi vardır,
32. yoħsulluğun da sebebi israfçılığdır. İsrafçılığ yal-
33. nız mal- dövleti herçlemekde dèyil, yemek, işlemek, da-
34. nışmag- her iş olur- olsun, israf ètme, çünkü israf
35. bedeni tağetden salar, ruhu incider, ağılı çaşdırar,
36. ömrü söndürer. Görmürsenmi çırağın ömrü yağa bağı-
37. dır?! Lakin çırağa heddinden artıg yağ töksen o, derhal
38. söner. Ölümèe sebep olan hemin yağ gaydasında tøkülse,
39. heyata sebep olar. Bèle me'lum olur ki, ölümèe sebep he-

[96, 9- 39]

- cektir. Lâkin başkalarına muhtaç olmamak için,
10. insanın gideri gelirine uygun olması gerekir. Çünkü ihtiyaç yalnız(ca) yoksulların evinde değil, bütün evlerde olabilir. Mesela, eğer birinin geliri bir dirhem⁸⁴, gideri bir dirhem bir habbe⁸⁵ o, her zaman ihtiyaç içinde olur. Gelir bir dirhemse, gider bir dirhemden bir habbe
15. az olmalıdır. Böyle evde hiçbir zaman ihtiyaç olmaz. Neyin varsa , ona kan(aat)li ol. Çünkü kanaat(in) kendisi zenginlik demektir. Kısmetinde ne varsa, o sana ulaşacaktır.
- Hoş söz ve insanların yardımı ile yapılabilen işlere para harcama. Yoksul insanın kadir kıymeti olmaz.
20. Bil ki, cahiller (herhangi bir) hayır(larını) görmedik(ler)i halde zenginleri beğenir, (hiçbir) zarar görmediği halde tüm yoksullardan hoşlanmazlar. İnsanın en zor günü ihtiyaç(lı olduğu gündür.) Zenginler tarafından yapılırken övülen hareketler, yoksullar için ayıp sayılır.
25. İnsanların süsünü onların eli açıklığında bil. Herkesin kıymetini de onun süsüne göre tayin et. Fakat israfi düşman bil, onu uğursuzluk say. (Çünkü) Allah'ın düşman saydığı herşey O'nun kulları için (de) uğursuzluk olur. Demişler ki: “ *İsraf etmeyiniz (çünkü)* ”
30. *O, israf edenleri sevmez*”.¹ (Bunun için) büyük Allah'ın sevmediği şeyleri sen de sevme. Her mutsuzluğun bir sebebi vardır. Yoksulluğun sebebi de müsrifliktir. Müsriflik yalnız mal mülk harcamakta değildir. Yemek, çalışmak, konuşmak , her (ne) iş olur(sa) olsun, (hiç bir şeyde) israf etme. Çünkü israf
35. bedeni takâttен düşürür, ruhu incitir, akli şaşırır, ömrü söndürür. Çıranın ömrü(nün), (içine) konan yağa bağlı (olduğunu) görmüyor musun?! Lâkin çıraya haddinden fazla yağ koysan, derhâl söner. (Çıranın) ölümüne sebep olan o yağ, kararınca dökülse, yaşamasına sebep olur. Anlaşılmaktadır ki, ölüme sebep (olan) o

¹ Ayet-i Kerime. En'am Sûresi, âyet 142 (Mer.Ah. çevirisinde de aynı ç.n.)

[96, 40 - 97, 26]

40. min israfdır. Dêmeli, çırağa heyat vèren yağdır, la-
41. kin heddini aşdıgda israf mèydana çhır, heyat vèren
42. hemin yağ dönüb öldürücü olur. Allah da ona göre isra-
43. fi düşmen hèsab ètmişdir. Alimler de həc bir işde

[97]

1. israfi beyenmeyibler, çünkü israfın neticesi hemi-
2. şe ziyan olur. Lakin öz heyatını acı èleme, ruzi gapı-
3. sını üzüne bağlama, imkan dahilinde özüne yahşı
4. bağ, lazım olan həc bir şeyde sehlenkarlıg ètme. Öz
5. işinde sehlenkarlıg gösteren behtinden fayda götüre
6. bilmez ve arzularına çata bilmez. Neyin varsa ve sene
7. ne lazımsa, hamısını özüne hercle. Doğrudur, mal şi-
8. rin olar, lakin candan şirin ola bilmez. Hülase, ele
9. getire bildiyin şeyleri heyirli işlere serf èt, var-
10. dövletini paşıl adama tapşırma, gumarbazlara, eyyaş-
11. lara è'tibar ètme. Mal- dövlet toplamagda sehlenkarlıg
12. ètme, rahatlıg zehmetdedir, zehmet ise dincelmekde. Bu
13. günün rahatlıgı sabahın zehmeti olduğu kimi, bu gü-
14. nün de zehmeti sabahın istiraheti olar.
15. Zehmetli- zehmetsiz her ne eline gelirse, çalış bir
16. diremden iki dang⁸⁶ èvine ve ailene hercle. Lazım
17. gelse, èhtiyacın olsa bèle, bundan artıg hercleme.
18. Bèlelikle, iki dang hercleedikden sonra o biri iki
19. dangı èhtiyat topla ve onu yadına salma. Onu varisle-
20. rine ve gocalıg günlerin üçün sahra ki, kömeyine çat-
21. sın. Yèrde galan o biri iki dangı ise bezek- düzek iş-
22. lerine serf èt. Lakin èle bezek- düzek şeyleri al ki,
23. onlar harab ve mehv olmasınlar. Meselen: daş- gaş, gi-
24. zıl, gümüş, bürünc, mis ve bunun kimi.
25. Bundan artıg bir şeyin olsa, torpağa vèr, çünkü
26. torpağa ne vèrsen, artıglaması ile geri alarsan, ma-

[96, 40 - 97, 26]

40. israftır. Şu halde, çıraya hayat veren yağdır, lâkin haddini aştığında israf meydana çıkıyor; hayat veren o yağ da tersine öldürücü oluyor. Allah da, onun için israfı düşman saymıştır. Alimler de hiçbir işte

[97]

1. israfı beğenmemişler(dir). Çünkü israf, neticede her zaman ziyan verir. (Buna rağmen) kendi hayatını tatsızlaştırma. Rızık kapısını yüzüne kapatma. İmkân dahilinde kendine iyi bak. Gerekli olan hiçbir şeyde nemelazımcılık yapma. Kendi işinde nemelazımcılık yapan, sonucundan fayda görme(diği gibi), arzularına (da) ulaşamaz. Neyin varsa ve sana ne gerekiyorsa hepsini kendine harca. Malın tatlı olduğu doğrudur, fakat candan (da) tatlı olamaz. Hülâsa, edinebildiğin şeyleri, hayırlı işlere sarf et. Mal(ını)
10. mülkünü kiskanç adama emanet etme, kumarbazlara, ayyaşlara itibar etme. Mal mülk biriktirmekte kayıtsızlık etme. (Zira) rahatlık, zahmetle (içiçedir). Bu günün rahatlığı, ertesi günün zahmeti olduğu gibi; bu günün zahmeti de ertesi günün istirahati olur.
15. Zor kolay her ne elde edersen bir dirhemⁱ bile olsa bunun üçte birini⁸⁶ evine ve ailene harca. Harcaman gerekse, ihtiyacın olsa bile fazlasını harcama. Böylece iki birim harcadıktan sonra öbür iki birimi (de) ihtiyat (olarak) biriktir ve onu hiç aklına getirme. Onu, vârislerine ve ihtiyarlık günlerine sakla ki (o günlerde) imdadına yetişsin. Geride kalan diğer iki birimi ise süs eşyalarına sarf et. Lâkin öyle süs eşyaları al ki, onlar çürümesin ve değer yitirmesin. Mesela: Değerli taş, altın, gümüş, pirinç, mis ve bunun gibi.
25. Bundan daha fazla bir şeyin varsa, toprağa yatırım yap. Çünkü toprağa ne versen, fazlasıyla geri alırsın. Serma-

ⁱ Bir dirhem: Bir ağırlık ölçüsü birimi. Tahminen 1/6 dang= 1/3 dirhem'e tekabül eder. (Dipn.86)

[97, 27 - 98, 6]

27. yan da hemişe yèrinde galar, gazancın da bol ve halal
28. olar. Èle ki, èv-èşik oldun, her mecburiyyet ve zeru-
29. riyyet ucundan avadanlığını satma ve dème ki: “A ki-
30. şî ne olacag? Bu gün mecburen sataram, başga vaht
31. alaram”. Evezini almag ümidi ile her defe çetinlik
32. üz vèrdikde, avadanlığı satsan, ola biler ala bilme-
33. yesen, evvelki de elden gètsin, èv boş galsın. Bèlelik-
34. le, çoğ çekmez ki, sen müflislerin müflisi olarsan.
35. Bir de ki, her zeruret üzünden borc alıb girov
36. goyma. Pulu selemle vèrib selemle alma, borc istemeyi
37. en büyük rezalet ve heyasızlıg hèsab èt, bacardıgca özün
38. de hèç kese bir direm bèle borc vèrme, hüsüsile, dost-
39. lara, çünki dostlardan borcu gèri istemek en ağır iş-
40. dir. Lakin borc vèrdikde onu artıg özününkü hèsab èt-
41. me, üreyinde èle tut ki, o pulu dostuna bağışlayıbsan.
42. Özü gaytarmayınca isteme ki, bunun neticesinde dost-
43. lug pozulmasın, çünki dostu düşmen ètmek asandır,

[98]

1. düşmeni dost ètmek ise çoğ çetindir. Birincisi- uşag-
2. ların, ikincisi ise dahî ve ağıllı gocaların işidir.
3. Adamların en yahşısı olmag üçün varından müs-
4. tehegg adamlara pay vèr, başgalarının malında ise
5. gözün olmasın. È'tibarlılıgda, ad kazanmagda öz ma-
6. lını özününkü bil, özge malını özgeninki.

[97, 27 - 98, 6]

yen de her zaman yerinde kalır, kazancın da bol ve helâl olur. Eğer ev bark sahibi olursan, her darda kaldığında eşyalarını satma ve sakın: “*Aman sende, ne olacak.*”

30. *Bugün mecburiyetten satıyorum. Başka zaman alırım*” deme. Dengini alırım düşüncesiyle her zorluk gördüğünde eşyalarını satsan, belki alamayabilirsin. (Böylece) öncekiler de el(in)den gider, evin boş kalır. Sen, böylece çok geçmeden, iflas edenlerin en kötüsü olursun.
35. Bir de, her zaruret yüzünden borç alıp, rehin bırakma. Parayı(da) selamla verip, selamla alma. Borç istemeyi en büyük rezalet ve hayâsızlık say. Becerebildiğince kendin de hiç kimseye bir dirhem bile borç verme. Bilhassa dostlarına. Çünkü dostlardan alacağımı geri istemek en zor iştir. Eğer borç verirsen (de), onu artık kendi (malın) sayma. Kalbinden, onu o dostuna bağışlamışsın gibi düşün. Kendisi getirmeyince de isteme ki, bunun sonucunda dostluğunuz bozulmasın. Çünkü dostu düşman etmek kolay,

[98]

1. düşmanı dost etmek ise çok zordur. Birincisi çocukların, ikincisi ise dahî ve akıllı büyüklerin işidir. İnsanların en iyisi olmak için varlığından, hak edenlere pay ver. Başkalarının malında ise gözün olmasın. İtibarlılık (ve) (iyi) ad kazanmak kendi malını kendininki, başkalarının malını (da) başkalarınıninki bil(mekle olur.)

1. 23. İYİRMİ İKİNCİ FESİL

EMANET SAHLAMAG HAGGINDA

1. Êy oğul, bir adam sene emanet vèrse, ğetiyyen gö-
2. türme, èle ki, götürdün, möhkem sahla. Emanet sah-
3. lamag beladır, çünki onun neticesinde üç haldan başga
4. bir şey ola bilmez. Eger bu emaneti ona ğeri gaytar-
5. malı olsan, allah- taalanın nazil ètdiyi: "*Emanetleri*
6. *yiyelerine gaytarın*" hökmünü yèrine yètirmiş olarsan.
7. Cavanmerdlik ve kişilik odur ki, emaneti ğebul ètme-
8. yesen, ğebul ètsen goruyub sağ- salamat sahibine gayta-
9. rasan.
10. *Hèkayet.* Bèle èşitmişem, bir kişi seher ala-
11. cagaranlıgda èvden çihub hamama ğederken yolda öz dos-
12. tuna rast gelir ve dèyir: "*Menimle hamama ğètmek iste-*
13. *yirsenmi?*" Yoldaşı dèyir: "*Hamamın ğapısına ğeder*
14. *sene yoldaşlıg ède bilerem, lakin hamama ğede bil-*
15. *merem işim vardır*". Hamamın yahınlığına ğeder bir
16. yèrde ğedirler. Yolayırıcına çatdıgda dostu heberdar-
17. lıg ètmeden ğeri dönüb başga terefe ğedir. Tesadüfen,
18. bir oğru da hemin kişinin dalısınca öz oğurlug iş-
19. leri üçün hamama ğedirmiş. Birden kişi ğeri bahır,
20. oğrunu görür, lakin hele ala- garanlıg olduğundan onu
21. dostu tesevvür èdib, gurşağından desmala bağlanmış
22. yüz dinarı çiharı, haman oğruya vèrir ve dèyir: "*Ay*

[100]

1. *ğardaş, bu emanetdir, al, men hamamdan çihandan son-*
2. *ra gaytararsan*". Oğru gızılı alır, kişi hamamdan
3. çihana ğeder hèç yère ğètmeyib orada gözleyir. Hava
4. işıglanır. Kişi paltarını ğeyib yola düzelir. Oğru
5. onu çağırıp dèyir: "*Êy cavanmerd, gızılını ğeri al,*
6. *sonra ğèt, senin emanetin üzünden bu ğün men de işim-*

1. 23. YIRMI İKİNCİ BÖLÜM

EMANET SAKLAMAK HAKKINDA

1. Oğlum, birisi sana bir emanet ver(ir)se sakın alma. (Eğer) alırsan da iyi sakla. Emanet saklamak, belâdır. Çünkü onun neticesinde üç hâlden başka birşey olamaz. (Birincisi), eğer bu emaneti geri verecek olsan, Allah-ü Tealâ'nın buyurduğu "*Emanetleri sahiplerine geri verin*" hükmünü yerine getirmiş olursun. Yiğitlik ve insanlık, öncelikle emanet kabul etmemektedir. Kabul ettiğin takdirde ise iyi koruyup, sağ salim sahibine vermelisin.
10. **Hikâye:** Şöyle işitmiştim: Bir kişi, sabah alacakaranlıkta evden çıkıp hamama giderken yolda samimi bir dostuna rastlıyor ve: "*Benimle hamama gitmek istiyor musun?*" diyor. Yoldaşı da: "*Hamamın kapısına kadar sana yoldaşlık edebilirim, fakat hamama gidermem.*" diyor. (Çünkü) *işim vardır*" diyor. Hamamın yakınına kadar birlikte giderler. Yol çatına vardıklarında dostu haber vermeden geri dönüp, başka tarafa gider. Tesadüfen, bir hırsız da o kişinin ardınca kendi hırsızlık işleri için hamama gidermiş. Birden adam geri bakar ve hırsızı görür. Fakat hâlâ alaca karanlık olduğundan onu dostu sanarak, kuşağından havluya bağlanmış yüz dinarı çıkarır , o hırsıza verir ve (şöyle) der: "*Kardeş,*

[100]

1. *bu (sana) emanettir, al. Ben hamamdan çıktıktan sonra geri verirsin*". Hırsız, altın(lar)ı alır, kişi hamamdan çıkıncaya kadar hiçbir yere gitmeyip orada bekler. Hava aydınlanır. (Hamama giren) kişi elbisesini giyip yola düzülür. Hırsız, ona seslenerek: "*Hey, yiğit! Altın(lar)ı geri al da sonra git. Senin emanetin yüzünden bu gün ben de işim-*

[100, 7- 37]

7. *den avara oldum*". Kişi dèyir: "*Bu nedir, emanet nedir,*
8. *sen kimsen?*" Oğru dèyir: "*Men oğru bir adamam, sen ise*
9. *hamamdan çihana geder bu gızılı mene tapşiran adam*".
10. Kişi dèyir: "*Oğrusansa, bes ne üçün benim gızılları-*
11. *mi aparmayıbsan?*" Oğru dèyir: "*Eger öz pèşemle ele*
12. *kèçirseydım, min dinar olsaydı, sene yazığım gelmezdi,*
13. *bir arpa da sene gaytarmazdım. Lakin sen bunu mene*
14. *emanet olarak vèribsen, insafsızlıg olar ki, sen ali-*
15. *cenablıg èdib mene emanet vèresen, men de naneciblik*
16. *gösterib ona hey Janet èdem*".
17. Bir de, tesadüfen, gerezsiz olarak emanet senin elin-
18. de harab olsa, evezini ala bilsen yahşıdır. Eger şey-
19. tan seni yoldan azdırsa, emanete tamah salsan ve onu
20. dansan, bu çoğ pisdir.
21. Eger emaneti sahibine gaytarsan, o vahta geder ema-
22. neti sahlamag üçün çoğ iztirab ve zehmet çekmeli olar-
23. san, bu geder eziyyetden sonra haman şeyi yiyesine gay-
24. tararsan, zehmet sene galar, o adam ise hèç bir vechle
25. özünü sene minnetdar hèsab ètmez. Dèyer: "*Öz şeyim*
26. *idi, vèrmişdim, gèri aldım, sene galmayacag idi ki*".
27. Doğru dèyirem, çekdiyın eziyyet üçün "*sağ ol*" dèyen
28. olmaz, evezinde ise lekelene bilersen. Emanet itse, hèç
29. kes inanmaz, hey Janet ètmediyin halda, halg arasında
30. hain sayılarsan, tay- tuş içerisinde hörmetden düşer-
31. sen, artıg hèç kes sene è'tibar ètmez. Özünde sahlasan
32. haramdır, büyük günaha batarsan, bu dünyada istifade
33. ède bilmezsen, o dünyada hagg- taalanın gezebine ge-
34. lersen.
35. **Hasıye.** Lakin bir adama emanet vèrdikde giz-
36. lin vèrme, hèç kes senin malını ondan ala bilmez. Bir-
37. de ki, iki è'tibarlı şahid olmadan hèç kese öz malı-

(100, 7- 37)

den avara oldum” Der. (Hamamdan çıkan) kişi: “Bu nedir, emanet ne, sen kimsin?” (diye sorar). Hırsız: “Ben, hırsız bir adamım. Sen ise hamamdan çıkana kadar bu altın(lar)ı bana emanet veren adam(sın)” der.

10. (Bunun üzerine) adam: “(Madem ki) hırsızısın, peki niçin benim altınlarımı çalmadın?” deyince, hırsız: “Eğer kendi maharetimle ele geçirseydim, bin dinar (da) olsaydı sana acımaz, bir kuruşunu bile sana geri vermezdim. Fakat sen bunu bana emanet olarak verdin. Senin bana iyi

15. *niyetlilik edip vermiş olduğun emanete, benim alçaklık edip hıyanet etmem insafsızlık olurdu” der.*

(İkincisi de): Tesadüfen, (herhangi bir) kastın olmaksızın emanet, senin elinde harap olsa (da) dengini alabilsen iyidir. Eğer şeytan seni yoldan çıkarsa, emanete göz koysan ve onu

20. inkâr etsen, bu çok kötüdür.

(Üçüncüsü ise) eğer emaneti, sahibine geri versen, geri verinceye kadar emaneti saklamak için çok ızdırıp ve zahmet çekersin.

Bu kadar eziyetten sonra o emaneti sahibine geri verirsen (o kadar) zahmet sana kalır. Sahibi ise hiçbir yönden

25. kendisini sana minnettar saymaz. “Kendi malımdı, vermiştim, geri aldım. Sana kalmayacaktı ya!” der.

Doğru diyorum. Çektiğin eziyet için “Sağ ol” diyen olmaz. Karşılığında ise lekelenebilirsiniz. Emanet kayboldu, hiç kimse inanmaz. Hıyanet etmediğin halde, halk arasında

30. hain sayılırsın. Konu komşu içinde hürmetten düşersin. Artık sana hiç kimse itibar etmez. Kendinde saklanan haramdır. Büyük günaha batarsın. (Ondan) bu dünyada istifade edemediğin gibi öbür dünyada da Hak Tealâ'nın gazabına uğrarsın.

35. **Açıklama:** (Sakın) bir adama emanet verdiğinde gizlice verme, (yoksa) kimse senin malını ondan alamaz. Bir de, (en az) iki güvenilir şahit olmadan hiç kimseye kendi malı-

[100, 38 - 101, 10]

38. nı è'tibar ètme, vèrdiyin emanet müğabilinde ğebz al
39. ki, mehkemeye ğètmekden azad olasan. İş ğèdib meh-
40. kemeye çışsa, mehkemede kobudlug ètme, çünki kobudlug
41. zorakılığ elametidir. Bacardıgca yalandan and içme
42. ve and içmekde meşhur olma, èle èt ki, eger bir vaht
43. and içmek lazım gelse, halg sene inansın. Ne ğeder döv-

[101]

1. letli olursan ol, hëyirhah, düzdanişan olmasan, özü-
2. nü yoħsul hësab ètmelisen, çünki bedhah ve yalancının
3. ahırını yoħsullugdan başga bir şey olmaz. Emanetin
4. ğedrini bil. Dëyibler ki, "*emanet kimyadır, hemişe*
5. *dövletli olarsan*".
6. Düzdanişan ve è'tibarlı adam ol, dünyanın bütün
7. dövleti düzdanişan ve è'tibarlı adamlarıdır. Çalı-
8. lış adamaldadan olma. Èhtiyatlı ol ki, seni de al-
9. datmasınlar, hüsüsile gul almagda. Allah kömeyin
10. olsun.

[100, 38 - 101, 10]

- nı güvenme. (Güvenip, verirsen) emanetin karşılığında rehin al ki mahkemeye gitmekten kurtulasın. İş (sonunda) gidip mah-
40. kemeye çık(ar)sa, mahkemede kabalık etme. Çünkü kabalık, zorbalık belirtisidir. Başarabilirsen yalan (yere) yemin etme ve (böyle) yemin etmekte meşhur olma. Öyle yemin et ki eğer bir zaman yemin etmen gerekse, halk sana inansın. Ne kadar var-

[101]

1. lıklı olursan ol, hayırsever ve doğru sözlü olma(z)san, kendini yoksul hesap etmelisin. Çünkü kötü ve yalancının sonu yoksulluktan başka bir şey olmaz. Emanetin kadrini bil. Demişler ki, "*Emanet kimyadır, her zaman varlıklı olursun*".
- 5.

- Doğru sözlü ve güvenilir adam ol. Dünyanın bütün zenginliği doğru sözlü ve itibarlı adamlarıdır. Yalancı olma(maya) çalış. (Bunun yanında) ihtiyatlı ol ki, seni de aldatmasınlar. Özellikle köle almakta. Allah, yardımcın
10. olsun.

1. 24. İYİRMİ ÜÇÜNCÜ FESİL

GUL ALMAG VE ONLARIN ŞERTLERİ HAGGINDA

1. Gul alsan, çoğ ayıg ol. Adam almag çoğ çetin bir
2. èlmdir. Gul var ki, yahşı görüner, lakin èlm gö-
3. zü ile bahdıgda eksi olar. Adamların çoğu èle güman
4. èdir ki, gul almag da başga alvèr kimidir, lakin bil-
5. mezler ki, gul almag ve onun èlmi filosoflugdur. Tanı-
6. madığı malı alan adam meğmun olar, adamı tanımag
7. ise en çetin meseledir, çünkü adamların menfi ve müs-
8. bet cehetleri çoğdur. Èle èyib var ki, onu örtmek üçün
9. yüz müsbet hüsusiyyet lazım olar, èle müsbet cehet de var
10. ki, yüz èybi örtmeye kifayet èder.
11. Adamı yalnız èlmi feraset⁸⁷ ve tecrübeden başga
12. hêç bir şeyle tanımag olmaz. Èlmi feraset ise bütün-
13. lükle pèyğemberliye dahildir, onu en kamil şekilde
14. pèyğemberlerden başga hêç kes bile bilmez. Yalnız
15. pèyğember öz feraseti ile adamın pis ve yahşı ceheti-
16. ni te'yin ède biler. Lakin buna bahmayarag, öz bildik-
17. lerimden, özgelerinden eşitdiklerimden istifade
18. èdib, gul almag şartlarından sene danışmag iste-
19. yirem.
20. Bil ki, gul almagda üç şart vardır: birincisi: fe-
21. raset vasitesi ile zahiri, batini èyib ve hünelerini

1. aşkara çıharmag; ikinci: zahiri elamete göre harici
2. ve dahili hestelikleri te'yin ètmek; üçüncü: cinsleri
3. tanımag ve onların müsbet ve menfi cehetini müeyyen
4. ètmek.
5. Ferasetin şartı odur ki, alarken yahşı fikirle-
6. şesen. Gulların iki çür müşterisi olar: biri onun
7. üzüne bahar, lakin bedenine, el- goluna bahmaz; biri

1. 24. YIRMI ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÖLE ALMAK VE ONLARIN ŞARTLARI HAKKINDA

1. Köle al(ır)san, çok uyanık ol. Adam almak çok zor bir ilimdir. (Zira) köle vardır , (dış görünüşü ile) iyi görünür fakat ilim gözü ile baktığında (bunun) aksi olur. İnsanların çoğu köle almanın da başka alışverişler gibi olduğunu zannediyor. Fakat, köle almak ve
5. onun(la) ilgili bilginin filozofluk olduğunu bilmiyorlar. Tanımadığı malı alan insan, zarar eder. İnsanı tanımak ise en zor meseledir. Çünkü insanın menfi ve müsbet tarafları çoktur. Öyle ayıp var(dır) ki, onu örtmek için yüz (tane) müsbet hususiyet gerekir. Öyle müsbet taraf da var(dır)
10. ki, yüz (tane) ayıbı örtmeye yeter.
İnsanı sadece anlama ilmi⁸⁷ ve tecrübe ile tanıyabilirsin. Bunlardan başka bir şeyle insanı tanıyamazsın. Anlama ilmi ise tamamıyla peygamberliğe aittir. O ilmi en mükemmel şekilde peygamberlerden başka hiç kimse bilemez. Sadece
15. peygamber kendi idrâki ile insanın iyi ve kötü yönlerini tayin edebilir. Fakat herşeye rağmen, kendi bildiklerimden, başkalarından duyduklarımdan istifade edip, köle almanın şartlarını(dan bazılarını) sana anlatmak istiyorum.
20. (İyi bir) köle almanın üç şartı vardır, bunları bileceksin. Birincisi: Anlama yeteneği vasıtası ile görünür, görünmez kusur ve üstünlüklerini

[103]

1. açığa çıkarmak; ikincisi, görünür belirtilere göre dış ve iç hastalıkları belirlemek; üçüncüsü (ise insan) cinslerini tanımak ve onların müsbet ve menfi yönlerini belli etmek(tir).
5. Anlamanın şartı, (insan) alırken iyi düşünmektir.
Kölelerin iki türlü müşterisi olur. Biri (alacağı kölenin) yüz güzelliğine bakar, eline koluna bakmaz. Diğeri

[103, 8- 38]

8. üzüne bahmaz, galan yerlerine bahar, ince, güzel, ya
9. etli- yağlı olduğunu ister. Lakin kim senin guluna bah-
10. sa evvel üzüne, sonra galan yerine nazar salar. Dêmeli,
11. daha yahşısı odur ki, üzü gözeli seçesen, (bundan ela-
12. ve) sen özün de hemişe onun üzünü göreceksen. Dêmek,
13. evvelce, onun gözlerine ve gaşlarına, sonra burnuna,
14. sonra iki dodağına ve dişlerine, daha sonra ise tük-
15. lerine bah. Büyük ve celalli allah insanın bütün gö-
16. zelliynin gaş- gözde, zerifliyini burunda, şirinliyi-
17. ni dodag ve dişlerde, teravetini üzün derisinde yarat-
18. mışdır, başın tükünü ise bütün bunların bezeyi
19. etmişdir.
20. Bundan sonra galan yerlerine bah. Eger gaş- gözde
21. gözellik, burunda zeriflik, dodag ve dişlerde şirin-
22. lik, deride temizlik varsa al, bedenine, el- goluna fi-
23. kir vërme. Bunların hêç biri yoğdursa, onda melahet-
24. li olmalıdır. Menim egideme göre, güzelliyi olmayan
25. melahet melaheti olmayan güzellikden yahşısıdır.
26. Dêmişem gulu hansı iş için alırsan al, gerek o,
27. her şeyde: üzünlüg- gödelikde, köklük- arılgda, ağ-
28. lıg- gırmızılıgda, yêkeperlik ve naziklikde, boyunun
29. yoğun ve inceliyinde, saçın cod ve yumşaglığında müte-
30. nasib olsun. O, girdedal, yumşaget, gözalgamet, hamar-
31. deri, düzsümük, gehveyisaç, garagöz, ênliğaş, nazikbu-
32. run, incebêl, yumruçene, ağdiş ve onun bedeninin bütün
33. üzvleri dèdiyime münasib olmalıdır. Hansı gul güzel,
34. hoşhasiyyet ve gururlu olsa, o, yumşagtebiet, iş baca-
35. ran ve şirinsöhbət olar.
36. Èv için alınan hoşbeht gulun elametleri: gameti
37. düz, köklüyü orta, derisi ağ, rengi al, ênlikürek, bar-
38. magları aralı, alnı geniş, şehlagöz gülerüz olmag-

[103, 8- 38]

- yüzüne değil, kalan yerlerine bakar. (Ya) zarîf ve güzel veya etli ve yağlı olmasını ister. Fakat kim senin kölene bak-
10. sa önce yüzüne, sonra diğer yerlerine göz atar. Şu halde en iyisi (alırken) yüzü güzeli seçmendir. (Bunu hem başkası hem de kendin için gözönünde bulundurmalısın. Zira) kendin de her zaman onun yüzünü göreceksin. Öyleyse önce onun gözlerine, kaşlarına, burnuna sonra iki dudağına ve dişlerine,
15. daha sonra ise kıllarına bak. Yüce Allah, insanın bütün güzelliğiniⁱ kaş ve gözde, zarîfliğini burunda, tatlılığını dudak ve dişlerde, cazibesini yüzün derisinde yaratmıştır. Saçını ise bütün bunların süsü kılmıştır.
20. (Bunları inceledikten) sonra kalan yerlerine bak. Eğer kaş(ında), göz(ün)de güzellik, bur(n)unda zarîflik, dudak ve dişler(in)de tatlılık, derisinde temizlik varsa al. Bedenine, eline koluna önem verme. Bunların hiç biri (de) yoksa onda çekicilik olmalıdır. Benim düşünceme göre, güzelliği olmayan
25. çekicilik, çekiciliği olmayan güzellikten (daha) iyidir. Derim ki, köleyi hangi iş için alırsan al o(nun), her şeyinde (meselâ): uzunluk- kısıklı(ğında), semizlik- zayıflı(ğında), beyazlık-kırmızılı(ğında), kabalık ve zarîfli(ğında), boynunun kalın ve inceliğinde, saçının sert ve yumuşaklığında uy-
30. gunluk olmalıdır. O, kısa boylu, yumuşak etli, güzel vücutlu, düz derili, düz kemikli, kahvemsî saçlı, kara gözlü, kalın kaşlı, fındık burunlu, ince belli, yumru çeneli, beyaz dişli ve bedeninin bütün uzuvları dediklerime uygun olmalıdır. Hangi köle, güzel, sakın ve gururlu ol(ur)sa o, yumuşak tabiatlı, becerikli
35. ve hoş sohbet olur.
- Ev için alınacak iyi bir hizmetçinin belirtileri: Vücudu düz, normal derecede semiz, derisi ak, rengi al, kürek kemikleri enli, parmakları aralıklı, alnı geniş, iri-koyu mavi gözlü, güleryüzlü olmalı-

ⁱ Met. "güzelliğinin" şeklinde yazılı olan kelimedeki(+nin) , (+ni) olmalı. Kafkasya'da Krç., Kum., ve Özb. Kzk. nın bazı ağızlarında Acc. yerine Gen. kullanılmasının benzeri olabilir düşüncesindeyiz.(ç.n.)

[103, 39 - 104, 25]

39. dır. Bêle gul èlm öyrenmek, teserrüfatı idare ètmek,
40. katiblik, hezinedarlık ve başga bütün işlere yarar.
41. Musiği için yarayan gulun: eti yumşag ve az, hüsusi-
42. sile dal terefde ne kök, ne arıg ve barmagları nazik
43. olmalıdır. Ayıg ol, üzü etli alma, hêç ne öyrene bil-

[104]

1. mez. Lakin ovucu yumşag, barmagları aralı, üzügüler,
2. derisi nazik, tükü ne uzun, ne gödek, ne tünd gırmızı,
3. ne tünd gara, şhlagöz, ayağının altı düz olmalıdır.
4. Bêle gul hansı pèşeni istesen tèt öyrener, hüsusi-
5. le musiğışünashığı.
6. Herbi işe yarayan gulun: tükü cod, gameti uca, yèke-
7. per, eti möhkem, sümüyü berk, oynagları güvvetli olma-
8. lı, ezeleri uzun, gabarig, bütün bedeninde damarlar
9. aydın ve iri görünmelidir, barmagları sert, ovucu
10. iri, sinesi geniş, küreyi ènli, boynu güçlü, başı yumru
11. (daz olsa daha yahşı), garnı batıg, béli teng, yèriyer-
12. ken baldırları yuharı dartılan, üzü gezebli, gözü gan-
13. lı olmalıdır. Bêle gulam vuruşda şücaetli ve hoş-
14. talèli olar.
15. Heremhāna için yarayan gul: garaderi, turşüz, gönü-
16. galın, gurubeden, naziktük, gayışpaça, yoğundodag, yastı-
17. burun, gödekparmag, eyribèl, çöpboyun olmalıdır. Bêle
18. gul heremhānaya hıdmet ètmeye layıgdir, amma ağderi-
19. li, alyanaglı yaramaz.
20. Küren guldān, hüsusiye saçlarını uzadanlardan èh-
21. tiyatlı ol, onların gözünde nemlik ve gemlik olma-
22. malıdır. Bèleleri ya arvadsèven olar, ya aradüzelden.
23. Utanmag bilmeyen ortayaşlı gul mèhterliye yahşı-
24. dır. O ènliğāş, irigöz, ènlikürek, el- ayağı kobud ve
25. gödek, hüsusiye eyri olmalıdır. Özü küren, gözü göy,

[103, 39 - 104, 25]

- dır. Böyle köle, ilim öğrenmek, gelir gideri idare etmek,
40. katiplik, hazinedarlık ve diğer bütün işlere yarar.
- Musıkî için yarayan kölenin: Eti az ve yumuşak, özellikle arka tarafından ne şişman ne zayıf, parmakları ise nazik olmalıdır. Gözünü aç! Yüzü etli (olanını) alma. (Bunlar) hiç birşey öğren-

[104]

1. mez. Fakat yumuşak avuçlu, parmakları aralıklı, güleryüzlü, nazik derili, saçı ne uzun ne kısa, ne koyu kırmızı ne koyu siyah , iri ve koyu mavi gözlü ve düztaban olmalıdır. Böyle insan hangi sanatı istesen çabuk öğrenir, özellik-
5. le (de) müzisyenliği.
- Savaşmaya yarayan kölenin: Saçları sert, boyu uzun, cüssesi iri, eti sıkı, kemiği sert, eklemleri kuvvetli olmalı; azaları uzun ve kaslı, bütün bedeninde(ki) damarlar iri ve çıkık görünmelidir. (Ayrıca) parmakları sert, elleri
10. iri, göğsü ve omuzu geniş, boynu güçlü, başı yuvarlak (kel olursa daha iyi), karnı (içeri) batık, beli sıkı, yürürken baldır (kas)ları yukarı çekilen, suratı öfkeli, gözü kanlı olmalıdır. Böyle köle, savaşta cesur ve başarılı olur.
15. Haremhane için yarayıslı köle: Zenci, ekşi suratlı, kalın derili, kuru bedenli, ince kıllı, bacakları ince ve diri, kalın dudaklı, yassı burunlu, kısa parmaklı, kambur, ince boyunlu olmalıdır. Böyle köle haremhaneye hizmet etmeye uygundur. Ama beyaz derili ve al yanaklı (olan) yaramaz.
20. Sarışın kölelerden özellikle de (bunların) saçlarını uzatanlarından çekin. Onların gözlerinde yaş ve keder olmamalıdır. Böyleleri ya puşt ya da pezevenk olur.
- Utanma bilmeyen ve orta yaşlı olan köle, seyislik (için) iyidir.
- O, enli kaşlı, iri gözlü, geniş omuzlu, eli ayağı kaba ve
25. kısa, özellikle(de) eğri olmalıdır. Kendisi sarışın, gök gözlü,

[104, 26 - 105, 12]

26. gözünün ağında gırmızı deneler, uzundodag, iridiş,
27. böyükağız olmalıdır. Bêle gul çoğ heyasız, nanecib,
28. edebsiz, garayağan ve dava ahdaran olar.
29. Aşpazlığa ve ferraşlığa^{88*} yarayan gulun elamet-
30. leri bunlardır: onun üzü temiz, bedeni pak, çöhresi
31. girde, el- ayağı zerif, gözleri mavi, boyu uca, az danı-
32. şan, saçı gumral ve uzun olmalıdır. Bêle gul dediyim
33. işe yarar.
34. Dêmeli, bil, dediyim bu şertleri nezere al.
35. Zahiri ve batini hesteliklerin hamısını harici
36. elametden bilmeyi öyren ki, ham düşüb ilk bahışdan
37. almayasan. Çünkü ilk bahışda güzel nezere gelenle-
38. rin çoğları sonradan çirkin görünürler, çoğ çirkin-
39. ler olur ki, sonra güzel görünür. Bir de insanın üzü
40. hemişe bir gaydada galmır, hemişe gah gözelliye meyl
41. eder, gah çirkinliye. Ona diğgetle bah ki, hêç şey se-

[105]

1. nin nezerinden kaçmasın. Bir çoğ dahili hestelikler
2. olar ki, gelmeye hazırlaşarlar, lakin hele gelmemiş
3. olarlar. Bir neçe günden sonra başlayacag hestelik-
4. lerin ise hüsusi elametleri olar. Meselen, eger yanağı
5. bir az sarıya çalsa, dodağının rengi kaçmış olsa, göz-
6. leri perişanlığ ifade etse, bu, babasil elametidir;
7. göz gapagları hemişe şişmiş olsa, istisğa¹⁰³ heste-
8. liyidir. Gözün gırmızılığ, alın damarlarının şiş-
9. kinliyi ürekkêçme hesteliyi elametidir.
10. Kirpikleri geç- geç vurmag, dodağı têt- têt gemir-
11. mek, mëlanhöliyaliğ, burun sümüyünün eyriliyi, burunun
12. düz olmaması burun babasili¹⁰⁴ ve burundan ganahma

^{88*} 89- 102 nömreli izahların aid olduğu metn ihtisar edilmişdir. (Rêd.)

[104, 26 - 105, 12]

gözünün akında kırmızı benekler(i olan), uzun dudaklı, iri dişli ve büyük ağızlı olmalıdır. Böyle köle çok utanmaz, nankör, edepsiz, iftiracı ve dedikoducu olur.

Aşçılığa ve kâhyalığa⁸⁸ⁱ alacağın kölenin özellik-

30. leri bunlardır: Onun bedeni ve yüzü temiz, çehresi yuvarlak, eli ayağı zarîf, gözleri mavi, boyu uzun, az konuşan, saç kumral ve uzun olmalıdır. Böyle köle, dediğim işe yarar.

Şu halde sana "bil" dediğim bu şartları dikkâte al.

35. Görünür ve gizli hastalıkların hepsini dış belirtilerden bilmeyi öğren ki, yanılıp ilk görüşte almayasın. Çünkü ilk bakışta güzel görünenlerin çoğu sonradan çirkin görünür. (Buna karşılık) çok çirkinler olur ki onlar da sonra (daha) güzel görünür. Bir de, insanın yüzü
40. her zaman aynı ayarda kalmıyor. Kimi zaman güzelliğe meyil ediyor, kimi zaman çirkinliğe. Ona dikkatli bak ki, hiçbir şey se-

[105]

1. nin gözünden kaçmasın. (İnsanda) gelmeye hazırlanan, fakat henüz nüksetmemiş iç hastalıklar olur. Epey bir zaman sonra başlayacak hastalıkların ise özel belirtileri vardır. Mesela,(insanın) yanağı eğer
5. biraz sarıya çalmış, dudağının rengi kaçmışsa ve gözleri perişanlık ifade ediyorsa bu, basur (hastalığı) belirtisidir. Göz kapakları her zaman şişikse (bu), su toplanması¹⁰³ hastalığı belirtisidir. Gözün kızarıklığı, alın damarlarının şişkinliği sara hastalığının belirtisidir.
10. Kirpikleri seyrek seyrek kırmak, sık sık dudak kemirmek mali hülya (=melankoli) (hastalığının), (burun) kemiğinin eğriliği, burnun düz olmaması burun iltihabı(=sinüzüt)¹⁰⁴ ve burundan kan akması

ⁱ 89- 102 numaralı açıklamaların ait olduğu metin kısaltılmıştır. (Red.)

[105, 13- 43]

13. Һesteliyi elametidir. Tük tünd- gara, cod ve arabir da-
14. ha gara olsa, dèmek, o, saçını garaltmışdır. Bedenin
15. dağlanma yeri olmayan mühtelif yerlerinde dağ olsa,
16. duda sürte bilerler, fikir vèr cüzam olmasın; doda-
17. ğın renginin kaçması, gözünün sarılığы sarılığ Һes-
18. teliyine delalet èder.
19. Gul alarken arhası üste yere uzat, her iki böyrünü
20. elinle yoһla, gör şiş, ağrıyan yeri varmı, olsa bu,
21. gara ciyer vè ya dalag Һesteliyinin olduğuna delildir.
22. Gizli Һestelikleri yoһladıgdan sonra açığ Һeste-
23. likleri yoһlamaya başla: ağzın iyini, burnun iyini,
24. gulağın karlığını, dilin peltekliyini, sesin yoğun
25. ve cırlığını, sözün selis ve pozugluğunu, yerişini,
26. dişin sıra ve saflığını, diş diblerinin möhkemli-
27. yini yoһla ki, seni aldatmasınlar. Bütün bu dedikle-
28. rimi ètdikden, görüb her şeyi aydınlaşdırdıgdan
29. sonra, alacağın gulu e'tibarlı ve düz adamdan al, goy
30. senin de evinde düz dolansın.
31. Ecemi¹⁰⁵ tapsan, Fars alma, çünkü Һaricini öz Һa-
32. siyyetine uygunlaşdıra bilersen, Farsı ise yoһ.
33. Şehvet üstün gelen vaht gul ve cariyelerin göste-
34. rilmesini teleb ètme, gul çirkinse, èhtirasın çoһlu-
35. ğu onu senin gözüne güzel gösterer. Evvelce, şehvetini
36. söndür, sonra onları almagla meşğul ol. Başga yer-
37. de ezizlenmiş gulu alma. Ezizlesen, sene minnetdar ol-
38. maz, çünkü başga yerde bunu görmüşdür, pis saһlayıb
39. ezizlemesen, gaçar, ya satılmasını ister, ya üreyinde
40. sene garşı kin besler.
41. Gulu alanda èle yerden al ki, orada onunla pis ref-
42. tar ètmiş olsunlar. Ona balaca yahşılığ ètsen, sene
43. minnetdar olar, seni ürekden sèver .

[105, 13- 43]

- hastalığı(nın) belirtisidir. Saç koyu siyah, sert ve arada bir daha(da) siyah olsa, o (kişi) saçını boyatmış demektir. Bedenin
15. dağlanma yeri olmayan kısımlarında morartı olsa, bunların (bilerek sürülmüş) dut lekesi veyahut cüzzam olabileceğini düşün. Dudağın renginin uçuk olması, gözün sarılığı (da) sarılık hastalığı belirtisidir.
- Köle alırken sırtüstü yere yatır. Her iki böğrünü
20. elinle yokla. Şiş olan yahut ağrıyan yeri var mı bak. Varsa bu, karaciğer veya böbrek hastalığının olduğuna delildir. Gizli hastalıklarını yokladıktan sonra da açık hastalıklarını yoklamaya başla. Ağzın(ın), burnun(un) kokusunu, kulağın(ın) sağırlığını, dilin(in) peltekliliğini, sesin(in) kalın
25. ve inceliğini, konuşma(sı)nın düzgün ve bozukluğunu, yürüyüşünü, dişin(in) sırasını ve düzlüğünü, diş köklerinin sağlamlılığını yokla ki, seni aldatmasınlar. Bütün bu dediklerimi yaptıktan, her şeyi açıklığa kavuşturduktan sonra (bir de) alacağın köleyi itibarlı ve doğru bir adamdan al ki,
30. senin evinde de doğru geçinsin. Fars olmayanı¹⁰⁵ bul(ur)san Fars alma. Zira yabancıyı kendi huyuna uydurabilirsin, Fars'ı ise asla!
- Şehvet duyguların kabardığı vakit köle ve cariyelerin gösterilmesini talep etme. (Çünkü böyle zamanlarda) ihtirasın çokluğu
35. (kölenin çirkinliğini bastırır) ve onu senin gözüne güzel gösterir. Önce şehvetini söndür, sonra onlardan (beğendiklerini)al. Başka yerde kıymet verilmiş köle alma. (Böylesine) sen de kıymet versen, sana minnettar olmaz. Çünkü (bunu) başka yerde de görmüştür. Aşağılayıp kıymet vermesen (bu sefer de) ya kaçır, ya satılmasını ister yahut da kalbinde
40. sana karşı kin besler. Köleyi aldığında (geldiği yerde) ona kötü davranılmış yerden al. (Çünkü böylesine) küçücük (bir) iyilik (bile) etsen, sana minnettar olur, seni yürekten sever.

[106, 1- 32]

1. Vahtaşırı gula pul vèr, goyma hemişe pula möh-
2. tac olsun, yoħsa pul elde ètmek üçün başga yère gèder.
3. Ğiyetli gul al, her kesin leyaĝeti onun ĝiyeti ile
4. müeyyen èdiler. Çoħ ağası olmuş gul alma. Çoħ erde ol-
5. muş arvadla, çoħ ağası olmuş gulda te'rifelayiğ bir
6. şey olmaz. Her ne alsan, günden- güne ĝiyeti artan al.
7. Gul satılmasını heğĝeten isteyirse, inad ètme,
8. sat. Arvad heğĝeten boşanmag, gul doğrudan satılmag
9. isteyirse, o arvaddan ve bu guldan şadlığ gözleme. Gul
10. sehv ve ğata üzünden dèyil, ĝesden tenbellik èdib, bi-
11. le- bile sehlenkarlığ gösterirse, ona zorla yaħşı iş-
12. lemeyi öyretme, o, hèç bir vechle çalışib celd işba-
13. caran ve seliğeli olmayacaktır, sat.
14. Yatmışı sesle oyatmag olar, tenbeli teville de
15. herekete getirmek olmaz. İşe yaramayan ehli- eyalı ba-
16. şına toplama. Azarvadlılığ ikinci dövletlilikdir.
17. O ĝeder ĝidmetçi saħla ki, gaçmasınlar, saħladı-
18. ĝına ise yaħşı baħ. Bir necib saħlamag iki nanecib
19. saħlamagdan yaħşıdır.
20. Goyma senin èvinde gullar bir- birine gardaş, ca-
21. riyelere ise bacı dèsinler, ondan büyük şeyler töreyer.
22. Öz gulunu ve azadanlarını¹⁰⁶ güçleri çata bilecek ĝe-
23. der yükle, èle ètme ki, güçleri çatmadıĝları üçün ta-
24. bè olmagdan boyun gaçırınsınlar. Özün insafılı ve düz
25. ol ki, düzler ve insafılılar terbiyeçisi olasan.
26. Gul öz ağasını atası ve anası hèsab ètmelidir.
27. Gulsatandan gorħmayan gulu alma, ulag baytardan gor-
28. ğan kimi gul da gulsatandan gorħmalıdır. Her ğırda
29. şeyin üstünde satılmasını isteyen gul, dèmek satılıb
30. alınmasından utanmır, ona bel bağlama, ondan ğeyir
31. gelmez, tèt başgası ile evez èt. Men dèdiyim kimile-
32. rini tap ki, başağrısı olmasın.

[106, 1- 32]

1. Arada bir hizmetçiye para ver. Her zaman paraya muhtaç olmaya bırakma. Yoksa para kazanabilmek için başka yere gider. Değerli köle al. Herkesin değeri, kölesinin kıymeti ile belirlenir. Çok sahip değiştirmiş köle alma. Çok evlenip boşanmış kadınla, çok sahip değiştirmiş kölede övülmeye lâyık bir şey olmaz. Her ne alırsan, günden güne kıymeti artan(dan) al. Köle, gerçekten satılmasını istiyorsa (satmamak için) inat etme, sat. Gerçekten boşanmak isteyen kadından, açıktan satılmak isteyen köleden insana hayır gelmez. Hizmetçi
10. yanlışlık veya hata yüzünden değil de kasden tenbellik edip, bile bile baştan savmacılık yaparsa, ona zorla iyi iş yapmayı öğretme(ye) çalışma. (Çünkü) o, hiç bir şekilde çalışıp, çabuk iş bitiren ve itinalı (biri) olmayacaktır. (Bunun için onu) sat. Zira yatanı sesle uyandırabilirsin tembeli ise davulla dahi
15. harekete geçiremezsin. İşe yaramayan aile bireylerini başına toplama. (Evde) kadının az olması ikinci zenginliktir. İhtiyacın olduğu kadar hizmetçi bulundur. Bulundurduklarına da iyi bak ki, kaçmasınlar. Asaletli bir kişi barındırmak, soysuz iki kişi barındırmaktan iyidir.
20. Evindeki kölelerin birbirine”kardeş”, cariyelerine(de) “bacı” diye hitap etmelerine müsaade etme. Bu tavırdan büyük belalar türer. Kendi hizmetçi ve amelelerine¹⁰⁶ güçleri yetebilecek kadar (iş) yükle. (Aksini yaparsan) güçleri yetmediği için sana tabi olmaz, isyan ederler. Doğru ve insafli insanlar yetiştiricisi
25. olmak istiyorsan, (önce) kendin doğru ve insafli ol. Köle, sahibini kendi anası, babası (gibi) saymalıdır. Köle satıcısından korkmayan köleyi alma. Beygirin baytardan korktuğu gibi köle de köle satandan korkmalıdır. Her küçük anlaşmazlık üzerine satılmasını isteyen köle, alınıp
30. satılmaktan utanmıyor demektir. Ona güvenme. Ondan hayır gelmez.(Böylesini) çabucak başkasıyla değiştir. Benim dediğim gibilerini al ki, başın ağrımasın.

1. 23. İYİRMİ DÖRDÜNCÜ FESİL

ÈV VE TORPAG ALMAG HAGGINDA

1. Èy oğul, bil ve agah ol ki, eger èv, kend, torpag,
2. ümumiyyetle, alınıb satıla bilen her ne alır-
3. sansa, ganuna riayet èt. Her ne alırsan bollugda al, her
4. ne satırsan gıtlıgda sat, gazanmağa çalış ve bundan
5. utanma. Dèyibler ki, almag isterken elden iti ol, çe-
6. ne döymeyi unutma, çene döyüb ucuz almag gazancın yarı-
7. sıdır. Lakin her ne alsan, onun hëyir ve ziyanını bi-
8. lib almag lazımdır. Müflis olmag istemirsense, gazan-
9. mamış hërçleme. Mayana ziyan vurmag istemirsense,
10. ahırı zerer olan menfeetden kaç. Çoğ varlı olub, yoğ-
11. sullug istemirsense, pağıl ve heris olma. Her işde
12. sebirli olmag ağıllı olmağa beraberdir.
13. Bütün işlerde öz hëyrine lağèyd olma, çünkü lağèydlik
14. aħmaglığa beraberdir.
15. İşin dolaşsa ve meşgele gapıları üzüne bağlan-
16. sa, özünü itirme, serişteli ol, işler öz gaydasına
17. düşene geder sebir èt. Telesmekle hëç bir iş düzelmez.
18. Almag meselesine geldikde, èv almag isteyirsense,
19. èle küçede al ki, adamları è'tibarlı olsun. Şehir ke-
20. narında alma, divar altında olanını alma, ucuzlug
21. hatirine dağılmış alma, her şeyden evvel gonşusuna
22. bah. Dèyibler: "Evvel gonşu, sonra èv".

1. Müdrük Büzürçmèhr demişdir: " Dörd şey büyük
2. beladır: birinci- pis gonşu, ikinci- büyük aile, üçün-
3. cü- nacins arvad, dördüncü- èhtiyac".
4. Hëç vaht gonşusu elevi¹⁰⁷ olan èv alma, alimlerin
5. ve dövlet hadimlerinin de èvini alma. Çalış èle kü-
6. çede èv al ki, orada hamıdan dövletli sen olasan. La-

1. 25. YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EV VE TOPRAK ALMAK HAKKINDA

1. Oğlum, (şunu) bil ve şundan haberdar ol ki; eğer ev, köy, toprak, genellikle alınıp satılabilen her ne alırsan isen kanuna riayet et. Her ne alırsan, bollukta al. Her ne satarsan da kıtlıkta sat. Kazanmaya çalış ve bundan utanma. “(Bir şeyi) almak isterken eli çabuk ol. Pazarlık yapmayı unutma. Pazarlık yapıp ucuza almak, kazancın yarısıdır” demişler. Lâkin her ne alırsan, onun fayda ve zararını bilip de almak lazımdır. Müflis olmak istemiyorsan, kazanmadan harcama. Sermayene zarar vermek istemiyorsan, sonu zarar olan menfaatten kaçın. Çok zengin olup yoksulluk istemiyorsan, kıskanç ve aç gözlü olma. Her işte sabırlı olmak, akıllı olmaya denktir. Bütün işlerde kendi çıkarına kayıtsız olma. Çünkü kayıtsızlık ahmaklığa denktir.
15. İşin karışsa ve kazanç kapıları yüzüne kapansa kendini yitirme, tecrübeli ol. İşler kendi yoluna girene kadar sabret. Aceleyle hiç bir iş düzelmez. (Bir şey) alma konusuna gelince; ev almak istiyorsan, öyle bir caddede al ki, insanları itibarlı olsun. Şehir kenarında, duvar dibindeolanını, ucuzdur diye yıkık dökük olanını alma. Her şeyden önce komşu(ları)na bak. “Önce komşu, sonra ev” demişler.

[108]

1. Bilge Büzürcmehr : “Dört şey, büyük beladır: 1.- Kötü komşu, 2.-Büyük aile, 3.-Soysuz kadın, 4.- İhtiyaç” demiştir. Hiçbir zaman komşusu alevi¹⁰⁷ⁱ olan evi alma. Alimlerin ve devlet görevlilerinin de evini alma. Öyle bir caddede ev almaya çalış ki, orada en üstün sen olasın. Lâ-

ⁱ Bu bölüm, Mercimek Ahmet çevirisinde yok. Muhtemelen çeviriler esnasında ilavedir. Lehçeler arası aktarma türü bir inceleme yaptığımızdan konunun olduğu gibi aktarılması gerekliydi.. (ç.n)

[108, 7- 39]

7. kin è'tibarlı gonşu seç. Èle ki, èv aldın, gonşuna
8. hürmet èt, onun haggını tapdalama, bèle dèyibler: "gon-
9. şunun haggi daha bøyükdür".
10. Küçenin ve mehellenin adamları ile mèhriban do-
11. lan, hestelerinin kèfini soruş, te'ziye yèrlerine gèt,
12. cenazelerini bastırmagda iştirak èt, ümumiyyetle,
13. gonşuya bütün işlerinde kömek èt, şadlıqları ile
14. şadlan, öz imkanına göre pay gönder, hediye vèr. Bèle-
15. likle, sen küçenin en hürmetli adamı olarsan.
16. Küçe ve mehellenizin uşaglarını hoş dindir,
17. başlarını sığalla, gocalarının kèfini soruşub hür-
18. metlerini sahla. Sen halgla nèçe reftar ètsen, o da
19. seninle èle reftar èder. Onu da bil ki, yahşidan, pis-
20. den insanın başına ne gelirse, öz emelinden gelir.
21. Ona göre èdilmeye layiğ olmayanı ètme, dèyilmeye la-
22. yiğ olmayanı dème, èdilmeye layiğ olmayanı èdenler
23. görmeye layiğ olmayan günler görerler.
24. Bacardıgca yurdunu bøyük şehirlerde sal, èle şe-
25. herde sal ki, senin üçün en elvèrişli olsun. Èle èv
26. al ki, senin èvinin divarları başgalarımkindan
27. uca olsun, camaatın gözü senin èvine düşmesin, lakin
28. sen de gonşuların èvine bahmagla onları narahat ètme.
29. Torpag alsan, gonşusu ve guyusu olmayan torpag al-
30. ma! Ne alsan, bollug ilinde al, şeriksiz ve şübhesi
31. olmayan torpag tapsan, şerikli ve şübheli torpag al-
32. ma, torpağın hetersiz bir dövlet olduğunu bil. Torpag
33. alanda hemişe onun abad olmasına çalış, her gün
34. yèni yèni tikintiler sal ki, heresinden bir hèyir götü-
35. resen. Elbette, torpag ve imaretin abadlığı üçün kahıl-
36. lıg ètme, yalnız abadlıg geliri artırur. Gelir iste-
37. mirsense, onda bütün çölleri ve sehraları öz torpağın
38. hèsab ède bilersen, gelir ise yalnız abadlıg netice-
39. sinde elde èdile biler.

[108, 7- 39]

- kin itibarlı komşu seç. Ev alınca da, komşuna hürmet et, onun hakkını çiğneme. (Nitekim) : “*Komşunun hakkı daha büyüktür*” demişlerdir.
10. Cadde ve mahallenin insanları ile iyi geçin. Hastalarının durumunu sor, taziye yerlerine git, cenazelerinin gömülmesine iştirâk et. Genellikle komşuya bütün işlerinde yardım et. Sevinçleri ile sevin. Kendi imkânlarına göre pay gönder, hediye ver. Böyle-
15. ce sen, caddenin en saygıdeğer adamı olursun.
Cadde ve mahallenizin çocuklarını hoş tut.
Başlarını sıvazla, büyüklerinin durumunu soruşturup hürmet et. Sen, halka nasıl davranırsan, o(nlar) da sana öyle davranırlar. Şunu da bil ki, iyiden kötüden
20. insanın başına ne gelirse, (hepsi) kendi amelinden gelir.
Onun için yapılmaması gerekenleri yapma, söylenmemesi gerekenleri de söyleme. Yapılması doğru olmayan şeyleri yapanlar görmeye layık olmadıkları günleri görürler.
Mümkün oldukça büyük şehirlerde yerleş. Öyle şehirlerde yerleş ki
25. (buralar)senin için en elverişli (yerler) olsun. Öyle ev al ki senin evinin duvarları diğerlerinininkinden yüksek olsun. Cemaat senin evini gözlemesin. Lâkin sen de komşularının evine bakarak onları rahatsız etme.
Toprak al(ır)san, komşusu ve kuyusu olmayan toprak alma!
30. Ne alırsan bolluk yılında al. Ortaksız ve şüphesi olmayan toprak bulsan, ortaklı ve şüpheli toprak alma.
Toprağın zararsız bir zenginlik olduğunu bil. Toprak aldığında her zaman onu işlemeye çalış. Her gün yeni yeni bitkiler dik ki, her birisinden ayrı bir fayda sağla-
35. yasın. Elbette, toprak ve evin imarı için tembellik etme, (çalış). Sadece imar geliri artırır. Ama gelir istemiyorsan o zaman bütün sahra ve çölleri kendi toprağın sayabilirsin. Gelir ise sadece (çalışma) ve imar neticesinde elde edilebilir.

1. 26. ĞÉYD VE ŞERHLER

MÜĞEDDİME

¹*Emir Ünsürülmeali Kéykavus ibn İskender ibn Veşmgir ibn Ziyar-*

“Gabusname” eserinin müellifi, 1021-ci ilde anadan olmuşdur. Ölümü hakkında mühtelif fikirlər vardır. Be’zi me’hez-
lere göre 1067/ 68-ci illerde, be’zilerine göre ise 1082/ 83-cü il-
lerden sonra vefat etmişdir.

EREB AD VE LEĞEBLERİNİN OĞUNMASI

Ereb ve Fars me’hezlerinde, ümumiyyətlə, şerg me’hezlerinde
be’zen ad, leğeb, atanın adı, tehellüs, familiya, esil, neseb ve
saireni ayırmag o geder de asan olmur. Bir sıra hallarda bu ad
ve leğebler o geder bir birine garişır ki, eserin kim terefin-
den yazıldığını müeyyen etmək üçün böyük zehmet teleb edilir. Be’-
zen ayrı ayrı hallarda tedğigat işi aparmag lazım gelir. Biz
“Gabusname” de téz téz béle mürekkeb ad ve leğeblere tesadüf édi-
rik. Ona göre de, ümumi şekilde olsa da, erab ad ve leğeblerinin
néçe yazıldığı, onları néçe oğuyub, néçe başa düşmek lazım gel-
diyi haggında danışmağa deyer.

Bu ümumi gayda ganun esasen aşağıdakılardan ibaretdir:

- a) *Leğeb-* Meselen, Ünsürülmeali, Şemsülmeali, Nizamül-
mülk, Meliküşşüera Edibüsseltene ve saire. Bu leğebler resmi
olarag böyük adamlar- şahlar, soltanlar, helifeler, emirler
terefinden vérilirdi. Be’zi hallarda müeyyen hidmet, isté’dad ve
bedende olan hüsusi elamete göre béle leğebler halg arasında géy-
ri resmi suretde de şöhet tapa bilerdi.
- b) *Künye-* Ye’ni kimin atası olduğu yazılır ve “ebu” ya “bu”
sözü ile gösterilir. Meselen, Ebu Talib- ye’ni Talibin atası.
- v) *Şehsin* öz adı gösterilir. Meselen Ehmed, Hesin, Ğiyas ve b.k.
- g) *Atasının* adı, daha doğrusu, kimin oğlu olduğu gösteri-
lir. Bu atanın adının evvelinde “ibn” ve ya “bin” sözü artırmag-

1. 26. KAYIT VE ŞERHLER

ÖNSÖZ

¹ *Ziyar'ın oğlu Veşmgir, onun oğlu İskender, onun oğlu Emir Ünsürülmeali*

Keykavus- “Kabusname” eserinin yazarı. 1021’de doğmuştur.

Ölümü hakkında muhtelif fikirler vardır. Bazı kaynaklara göre 1068/ 69 yıllarında, bazılarına göre ise 1082/ 83 yıllarından sonra vefat etmiştir.

ARAP İSİM VE ÜNVANLARININ OKUNMASI

Arap ve Fars kaynaklarında umumiyetle (de) şark kaynaklarında bazan isim, ünvan babanın adı, mahlaslar, aile, asalet ve soy isimleri gibi ek isimleri birbirinden ayırmak o kadar da kolay olmuyor.

Böyle hallerde bu ad ve ünvanlar o kadar birbirine karışıyor ki, eserin kim tarafından yazıldığını belirlemek için oldukça fazla zahmet gerekiyor. Bazan ayrı ayrı durumlarda farklı tedkik usulleri takibetmek lüzumu doğuyor. “Kabusname”de (de) böyle içiçe ad ve ünvanlara rastlıyoruz. Bunun için umumi şekilde de olsa Arap ad ve ünvan isimlerinin nasıl yazıldığı, onları nasıl okuyup, nasıl anlamak gerektiği hakkında söz etmeye değer.

Bu umumi kaide ve kurallar aşağıdakilerden ibarettir:

- a) Ünvan isimleri:** Mesela, Ünsürülmeali, Şemsülmeali, Nizamülmülk, Meliküşşüera, Edibüssultana v.s. Bu ünvanlar, resmî olarak büyük adamlar, şahlar, sultanlar, halifeler, emirler tarafından verilirdi. Bazı hallerde belirli hizmet, kabiliyet ve farklılıklara göre verilen bu isimlerin, halk arasında gayrı resmi olarak yayıldığı, şöhret bulduğu da görülebilirdi.
- b) Künye-** (İsim olarak) kimin babası olduğu yazılır ve “ebu” veya “bu” sözleri ile gösterilir. Mesela, Ebu Talip - yani Talip’in babası-
- c*) Şahsın kendi adı gösterilir.** Mesela Ahmet, Hasan, Gıyas ve bunun gibi.
- d*) Önce şahsın ismi, sonra atasının ismi yazılır.** (Daha doğrusu kimin oğlu olduğu gösterilir. Baba adının önüne de “ibn” veya “bin” sözü ilave edilerek

[218, 29 - 219, 19]

la ifade edilir. Meselen İbn Sina, ye'ni Sinanın oğlu, İbn Mügeffe, ye'ni Mügeffe'nin oğlu. Şehsin ata babalarının, néce déyerler, yéddi arhasını göstermek için bu "ibn" ve "bin" lerin sayı çoğ ola biler ve sekkizinci babaya - ulu babaya geder davam éde biler. Meselen, Merzban ibn Şehryar ibn Rüstem ibn Şervin bin Rüstem ibn Söhrab ibn Bev ibn Şapur ibn Géys ibn Gubad.

d) Nisbe- Şehsin kime, haraya mensub olduğunu gösterir.

Meselen, Tusi, Şirvani, Gencevi, Şirazi ve saire.

Elbette, her yerde ve her eserde burada gösterilen bütün maddelerin hamısının işlenmesi mecburi deryildir. Lakin bütöv bitkin gösterildikde bu gaydaya riayet edilir. Adeten, kim ne ile

[219]

daha çoğ şöret tapırsa çoğ halda éle de işlenir. Meselen, İbn Sina, Ebu Nüvas, Ebul Meali, Nizami Gencevi, Se'di Şirazi ve s.

²**Kéyhosrov-** Keyan şahlarından birinin adı. Firdevsi öz

"Şahname" eserinde onun haggında etraflı danışmışdır.

³**Ebul Müeyyed Belhi-** X esr şairi. Keyan şahları haggında

da şe'rler yazmışdır. Eserlerinden "Ecaibül-eşya" sı daha meşhurdur.

⁴**Merzban ibn Rüstem ibn Şervin-** "Gabusname" müellifinin

ana babası ve Ünsürülmealinin dédiyine göre "Merzbanname" eserinin müellifidir. Lakin be'zi tedğigatçıların fikrine göre, hemin eserin müellifi Merzban ibn Rüstem ibn Şervin déyil, Merzban ibn Rüstem ibn Şehryar ibn Şervin olmuşdur.

⁵**Enuşerevan, Enuşirevan, Nuşirevan, Nuşirevan adil-**

Sasanilerin 24-cü şahı (531- 579)

⁶**Kabus ibn Gubad -** Birinci Hosrov Enuşirevanın gardaşı.

⁷**Gazı Soltan Mahmud Nasireddin-** Soltan Mahmud Geznevi

nezerde tutulur. 998- 1030-cu iller arasında hakimiyet başında olmuşdur. Déyilenlere göre, Firdevsi "Şahname"ni evvelce onun adına yazmag istemiş, lakin şah eser için ve'd étdiyi pulu vermediyinden Firdevsi fikrini deyişmiş, üstelik Soltan Mahmuda

[218, 29 - 219, 19]

ifade edilir. Mesela; İbn Sina (Sina'nın oğlu), İbni Mügeffe (Mügeffe'nin oğlu). Kişinin büyük babalarının, (nasıl söylerler) yedi göbek ötesini göstermek için bu "ibn" ve "bin" lerin sayısı çok olabilir. Bu ardışık isimler sekizinci babaya yani Ulu babaya kadar devam edebilir. Örneğin, Marzuban ibn Şehriyar ibn Rüstem ibn Şervin bin Rüstem ibn Söhrab ibn Bev ibn Şapur ibn Gays ibn Kubad...gibi.

d) Mensubiyet isimleri- Şahsın kime, nereye mensub olduğunu gösterir.

Mesela, Tusî, Şirvanî, Gencevî, Şirazî v.s.

Elbette her yerde ve her eserde burada gösterilen bütün şekillerin işlenmesi mecburiyeti yoktur. Fakat bunların tamamen gösterildiği yerde ise bu kaidelere riayet edilir. Adeta, kim ne ile

[219]

şöhret kazanmışsa çoğu kez de o şöhret adı ile birlikte anılır. Mesela İbni Sina, Ebu Nüvas, Ebul Meali, Nizami Gencevî, Sadi Şirazî v. s.

²**Keyhüsrev-** İran şahlarından birinin adıdır. Firdevsi

"Şehname" adlı eserinde onun hakkında etraflı bilgi vermiştir.

³**Ebul Müeyyed Belhî-** X. asır şair(lerindendir). İran şahları hakkında şiirler yazmıştır. Eserlerinden en meşhuru "Acaibül Eşya" dır.

⁴**Marzuban ibn Rüstem ibn Şervin-** "Kabusname" yazarının annesinin babası ve Ünsürülmeali'nin dediğine göre (de) "Marzubanname" eserinin yazarıdır. Fakat bazı araştırmacıların düşüncesine göre o eserin yazarı, Marzuban ibn Rüstem ibn Şervin değil, Marzuban ibn Rüstem ibn Şehriyar ibn Şervin'dir.

⁵**Enuşerevan, Enuşirevan, Nuşirevan, Nuşirevan Adil-**
Sasanilerin 24. şahı.(531- 579)

⁶**Kabus ibn Gubad-** I. Hüsrev Enuşirevan'ın kardeşi.

⁷**Kadı Sultan Mahmut Nasreddin-** Gazneli Sultan Mahmut kastedilmektedir. 998- 1030 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır. Söylenenlere göre Firdevsî, "Şehname"yi önce onun adına yazmak istemiş fakat şah, eser için vaad ettiği parayı vermediğinden Firdevsî fikrini değiştirmiş, üstelik (de) Sultan Mahmut'a

[219, 20 - 220, 6]

bir hecv de yazmışdır.

⁸*Firuzan Déylemi* - Déylemi hökmdarı. Samanilerle vuruş-
da 901-ci ilde öldürülmüşdür.

İKİNCİ FESİL

⁹Gur'an ayesi.

ÜÇÜNCÜ FESİL

¹⁰Gur'an ayesi.

DÖRDÜNCÜ FESİL

¹¹*Erefat*- Mekkenin yakınlığında dağ adı. Mekkeye géden
zevvarlar Zihécce ayının 9-da, ye'ni hecce bir gün galmış orada
düşüb lazımı ayini icra éderlermiş.

BEŞİNCİ FESİL

¹²Gur'an ayesi

¹³Hedis

ALTINCI FESİL

¹⁴*Muğilan*- Arabistan çöllerinde biten tikanlı bitki, kol.

¹⁵*Fegih*- Din hüğüşünası, şeriet ganunlarını bilen ruhani.

¹⁶*On hüsusiyyet*- “ Gabusname”de h̄arici ve dah̄ili alemler
derk étmek nögtéyi nezerinden insanların on h̄üsusiyyete (dereceye)
göre héyvanlardan üstün yaradıldığı gösterilir. Y. É. Bértéls “ de-
rece” sözünü “hiss” kimi tercüme étmışdir, biz “h̄üsusiyyet” kimi
tercüme édirik. Buraya hem “hissi” katégoriyalar, hem de psiholo-
ji ve tefekkür katégoriyaları dahildir.

¹⁷*Bah* : 16.

[220]

¹⁸Çoh içdikden sonra emele gelen baş ağrısını aparmag, ser-
mestlik ve humarlıgdan ayrılmaq için içilen şerab nezerde tutulur.

¹⁹“*Malını éle yére goy ki, isteyende tapa bilesen*”. S. Nefi-
si ve Rzagulu Han Hidayetin neşr étdirdiyi “Gabusname” lerde
ferğ var. Y. É. Bértélsin ruscaya étdiyi tercümede bu cümle: “*Pu-
lunu goyduğun yérde ağdar*” kimi verilmişdir. (Bah: “Kabus-name”, seh. 65).

[219, 20 - 220, 6]

bir (de) hiciv yazmıştır.

⁸*Firuzan Deylemî*- Deylemî hükümdarıdır. (901) yılında Samanoğulları ile (yapılan)savaşta öldürülmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

⁹Kur'an ayeti.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

¹⁰Kur'an ayeti

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

¹¹*Arafat*- Mekke'nin yakınındaki dağın adı. Mekke'ye giden ziyaretçiler Zilhicce ayının dokuzunda, yani hacca bir gün kala orada durup gerekli ibadetleri yaparlarmış.

BEŞİNCİ BÖLÜM

¹²Kur'an ayeti. (*Nisa, 62 ç.n.*)

¹³Hadis

ALTINCI BÖLÜM

¹⁴*Muğilan*- Arabistan çöllerinde biten dikenli bir bitki, kol.

¹⁵*Fakih*-Din hukukçusu, Şeriat kanunlarını bilen din görevlisi.

¹⁶*On hususiyet*- "Kabusname"de, iç ve dış âlemi anlamak açısından insanların on hususiyete (dereceye) göre hayvanlardan üstün yaratıldığı gösterilir. Y. E. Bertels "derece" sözünü "his" gibi tercüme etmiştir. Biz, "hususiyet" gibi tercüme ediyoruz. Buna hem "hissî" kavramlar, hem de psikoloji ve düşünce kavramları dahildir.

¹⁷*Bak:* 16

[220]

¹⁸Çok içtikten sonra meydana gelen baş ağrısını gidermek, sarhoşluk ve sersemlikten kurtulmak için içilen şarap kastedilmektedir.

¹⁹*"Malını öyle yere koy ki, istediğinde bulabilesin."* S. Nefisî ve Rızakulu Hidayet Han'ın yayınlattığı "Kabusname"lerde fark var. Y. E. Bertels'in Rusça'ya tercüme ettiği tercümede bu cümle: "Paranı koyduğun yerde ara" gibi verilmiştir. (Bak. "Kabus-name", sah. 65)

[220, 7- 37]

- ²⁰*Müvekkil-* Abbasi helifelerinin onuncusu, 847- 861-ci illerde hakimiyet başında olmuştur.
- ²¹*Declé-* Bağdaddan geçen çayın adı. Feratla birleştikden sonra Şett ül- Ereb adı altında İran körfezine tökülür.
- ²²*El- Gaim Bi- Emrillah-* Abbasilerin iyirmi altıncı helifesi 1031-1075-ci illerde hakimiyet başında olmuştur.
- ²³*Sokrat-* Gedim yunan filozofu (ér. Evvel 469- 399-cu iller).
- ²⁴*İskender-* İskenderi Rumi (Makédonyalı İskender) nezerde tutulur.(ér. Evvel 356- 323- cü iller).
- ²⁵*Eflatun-* Gedim yunan filozofu (ér. Evvel 429- 347- ci iller)
- ²⁶*Mehemmed Zekeriyya er- Razi-* İranın meşhur hekim ve filozofu (240/ 854-55, 320/ 932-33). Tibb élminden elave onun felsefe, edebiyat, kimya, musiği ve başka sahelere aid çohlu eserleri vardır.
- ²⁷*Eftimun-* Gedimde delileri sağaltmag üçün çay kimi demlenib içilen derman. Derman üçün işlenen ot, bitki adı.
- ²⁸*Hosrov-* I. Hosrov Enuşirevan nezerde tutulur.
- ²⁹*Büzürmêhr-* Eslinde Farsca Bozorgmêhr. Enuşirevanın efsanevi, ağıllı ve derin ferasetli veziri. Ereb dilinde “g” sesi ve herfi olmadıgından onu “c” ile evez étmisler, Bozorgmêhr evezine Büzürmêhr alınmışdır. Déyildiyine göre, o, “Kelile ve Dimne” ye bir fesil de elave étmisdir. (Tebib Berzuyé fesli)
- ³⁰*Ebu- Şükur Belhi-* X. Esrin görkemli şairlerindendir. Özünün gısa, hikmetli, derin me’nalı şe’rleri ile şöhet gazanmışdır. Ebu- Şükurun divanı helelik tapılmamışdır, lakin S. Nefisi onun “Aferinname” sinden 192 béyte geder toplaya bilmişdir. 303/ 915-16 cı illerde anadan olmuş, 336/ 948-49 cu illerde “Aferinname”sini yazmışdır.

YÉDDİNCİ FESİL

- ³¹*Bus- Suvar-* Şeddadilerin 8. emiri, 422/ 1030- 31-ci illerden 459/ 1066- 67-ci illere geder hökmdar olmuştur. Görünür, “Gabusname” müellifi Gence şeheri alınmamışdan evvel Bus- Su-

[220, 7- 37]

- ²⁰**Müvekkil-** Abbasi halifelerinin onuncusu. 847- 861 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır.
- ²¹**Dicle-** Bağdat'tan geçen nehrin adı. Fırat'la birleştikten sonra Şattül Arap adı altında İran Körfezi'ne dökülür.
- ²²**El Kaim Bi Emrillah-** 26. Abbasi halifesi. 1031- 1075 yılları arasında yönetimde bulunmuştur.
- ²³**Sokrat-** Eski ve meşhur Yunan filozofu. (R. evvel [*M.Ö] 429- 347 yılları)
- ²⁴**İskender-** İskenderî Rumî (Makedonyalı İskender) kastedilmektedir. (R. evvel [*M.Ö.] 356- 323 yılları)
- ²⁵**Eflatun-** Eski Yunan filozofu. .(R. evvel [*M.Ö.] 429-347 yılları)
- ²⁶**Muhammed Zakeriyya er- Razi-** İran'ın meşhur hekim ve filozofu (240/ 854- 55, 320/ 932-33). Onun tip ilminden başka felsefe, edebiyat, kimya, müzik ve başka sahalara ait pek çok eseri vardır.
- ²⁷**Eftimun-** Önceleri delileri iyileştirmek için çay gibi demlenip içilen ilaç. İlaç için kullanılan ot, bitki adı.
- ²⁸**Hüsrev-** I. Hüsrev Enuşirevan kastedilmektedir.
- ²⁹**Büzürcmeh-** Farsça aslı Bozorgmeh'r'dir. Enuşirevan'ın efsanevî, akıllı ve anlayışlı veziri. Arapça'da "g" sesi ve harfi olmadığından onu "c" olarak karşılamış ve Bozorgmeh'r yerine Büzürcmeh'r olarak almışlardır. Anlatıldığına göre o, "Kelile ve Dimne"ye bir bölüm de ilave etmiştir. (Tabip Berzuye Bölümü)
- ³⁰**Ebu Şükur Belhî-** X. asrın ünlü şairlerindendir. Kısa, hikmetli ve derin mânâlı şiirleri ile şöhret kazanmıştır. Ebu Şükur'un divanı henüz ele geçirilememiştir. Ancak S. Nefisî, onun "Aferinname"sinden 192 beyit kadarını toplayabilmiştir. 303/ 915- 16 yıllarında doğmuş, 336/948- 49 yıllarında (da) "Aferinname"sini yazmıştır.

YEDİNCİ BÖLÜM

- ³¹**Bus Suvar-** Şeddadilerin 8. emiri. 422/ 1030- 31 yıllarından 459/ 1066- 67 yıllarına kadar hükümdar olmuştur. Belli ki, "Kabusname" yazarı Gence şehri alınmadan önce Bus- Su-

[220, 38 - 221, 27]

varın yanına g tmiŐdir.

³²*Cihad*- Din perdesi altında aparılan m haribe.

[221]

³³*Rum*- O zaman Ki ik Asiyanın bir hissesine d yilerdi.

Rum d vleti Bizans d vleti adı altında da meşhurdur.

³⁴*G rgan (Gorgan)*- İranın Őimal- ŐerĒinde y r adı.

³⁵*PiruzanD ylemi* - Bus- Suvarın yaĥın adamlarından biri.

³⁶*Harun er- Reşid*- Abbasilerin beşinci helifesi

³⁷*Hosrov Enuşirevan*- Bah: Enuşirevan.

³⁸*B z rcm hr*- Bah: 29

³⁹*Elevi, eleviyye*- Eli neslinden olan.

⁴⁰*Sahib Ebul-Gasim İsmail ibn Ebbad*- İranın meşhur

ediblerindedir. Albuye Şahlarından M eyyed dd vlenin ve Feh-
r dd vlenin veziri olmuşdur.

⁴¹*Őaf i*-(Ebu- Abdullah Mehemmed ibn İdris Őaf i) Şa-
f i teriĒetinin banisi olmuşdur. (150/ 767- 204/ 819 - 20)

⁴²*R y*- İranda, T hran yaĥınlarda y r adı.

⁴³*Tutiya*- G z dermanı. B t n g z heŐteliklerini saĒalda bilen derman.

⁴⁴*Me'mun*- Helife Harun er- ReŐidin oĒlu (813- 833).

⁴⁵*Dehme*- Zerd Őtilerde insan  ld kden sonra yandırılması

olmayan cesedlerin goyulduĒu a ıĒ m ydan a. Bu m ydan alar y ksek
y rde tikiler ve buraya goyulan cesedleri guzĒunlar par alayıb
y eyerdiler. Bu s z ŐerĒ edebiyatında meĒbere me'nasında da iŐlenmiŐdir.

SEKKİZİNCİ FESİL

⁴⁶*FasiĒ*- Al aĒ, rezil, murdar adam.

⁴⁷*Abid*- İbadet  den

DOGGUZUNCU FESİL

⁴⁸*Erestu*- Erestun, Aristot l. Meşhur yunan alimi ve filosofu.

⁴⁹*RH* (Rzaguli H n Hidayet) ile S. Nefiside ferĒ var.

Bu c mle RH-ye esasen terc me  dilmiŐdir.

var'ın yanına gitmiştir.

³²*Cihat*- Din adına yapılan savaş.

[221]

³³*Rum*- O zaman Küçük Asya'nın bir bölümüne denilirdi.

Rum devleti, Bizans devleti adıyla meşhurdur.

³⁴*Gürgen (Gorgan)*- İran'ın kuzeydoğusunda bir yer adı.

³⁵*Firuzan Deylemî*- Bus- Suvar'ın yakın adamlarından biri.

³⁶*Harun er- Reşit*- Abbasilerin beşinci halifesi.

³⁷*Hüsrev Enuşirevan*- Bak: Enuşirevan.

³⁸*Büzürmehr*- Bak: 29

³⁹*Alevî, Aleviyye*- Hz.Ali neslinden olan.

⁴⁰*Sahib Ebul Kasım İsmail ibn Ebbad*- İran'ın meşhur

ediplerindendir. Büceyhoğulları şahlarından Müeyyed üd Devle'nin ve Fahr üd Devle'nin vezirliğini yapmıştır.

⁴¹*Şafî*- (Ebu Abdullah Muhammed ibn İdris Şafî) Şafî

tarikatinin(*mezhebinin) kurucusudur. (150/ 767- 204/ 819-20)

⁴²*Rey*- İran'da Tahran yakınlarında bir yer adı.

⁴³*Tutiya*- Göz merhemi. Bütün göz hastalıklarını iyileştirebilen ilaç.

⁴⁴*Me'mun*- Halife Harun Reşit'in oğlu. (813- 833).

⁴⁵*Dehme*- Zerdüşterde öldükten sonra yakılmayacak

cesetlerin konulduğu açık, özel yer. Bu yerler özellikle yüksekte inşa edilir ve buraya konulan cesetleri kuzgunlar parçalayıp yerlerdi.

Bu kelime Şark edebiyatında mezar mânâsında da kullanılmıştır.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

⁴⁶*Fasık*- Alçak, rezil, murdar insan.

⁴⁷*Abid*- İbadet eden.

DOKUZUNCU BÖLÜM

⁴⁸*Erestu*- Aristo , Aristoteles. Meşhur Yunan alim ve filozofu.

⁴⁹*RH*- (Rızakulu Hidayet Han) ile S. Nefisî'de fark var.

Bu cümle, RH esas alınarak tercüme edilmiştir.

[221, 28 - 222, 21]

⁵⁰ *Escedi (Ebu Nezer Abdül Eziz ibn Mensur Escedi Mervi)-*

Hicri dördüncü esrin sonu, beşinci esrin evvelinin meşhur şair-
lerinden biri hêsab edilir. (öl. 432/ 1040- 41)

⁵¹ *Taet-* İtaet, itaet etmek.

⁵² *Me'siyet-* İtaet etmemek, dine garşı çıkmag, ası olmag.

⁵³ *Zöhdiyyat-* Terkdünyalığ, zahidlik haggında yazılmış eser.

⁵⁴ *Sülëyman-* Davudun oğlu Sülëyman pëygamber nezerde tu-
tudur. (ır. Evvel 1082- 975)

⁵⁵ *Hacib-* Saray hıdmetçisi, teşrifat reisi, perdedar.

[222]

ONUNCU FESİL

⁵⁶ *Sahib-* Bah: 40

ON BİRİNCİ FESİL

⁵⁷ *Dörd tebiet-* Ğedim tebabetde büyük rol oynayan ha-
rici alemdeki dörd ünsüre (su, od, torpag, külek) müvafığ olarak
insanın bedeninde de dörd “tebietin” ye’ni istilik, soyuglug, gu-
rulug ve yaşlıg hüsusiyyetlerinin olduğunu ğebul eden nezeriyyeye işare edilir.

⁵⁸ *Seherin buharlığı -* Seher mestliyi nezerde tutulur.

⁵⁹ *Müfsid-* Fesad töreden, ziyankar.

ON İKİNCİ FESİL

⁶⁰ *Gilan-* İranın şimalında vilayet adı. Vahtile
müstegil dövlet olmuşdur. “Gabusname” müellifi özü Gilandandır.

⁶¹ S. Nefisi ve Y.Ë. Bërtëlsde ferğ var. Biz RH-i esas götürmüşük.

⁶² *İbn Müğle-* Ebu Eli Mehemed ibn Eli ibn Hüsëyn ibn
Müğle. Meşhur hettat, edebiyatşünas ve dövlet hadimi olmuşdur.
Abbasi helifelerinden Müğtedir, Gahir ve Raziye vezir olmuş, so-
nuncu terefinden 328/ 939- 40- cı illerde büyük ezabla öldürülmüşdür.

⁶³ *Nesr ibn Mensur Temimi-* S. Nefisinin fikrine göre
Ebülesen Mensurun oğludur, 929- 936- cı iller arasında Misre gönderilmişdir.

⁶⁴ *Hücre-* Yaşamag için olan balaca otag.

⁶⁵ *Mö'tesim-* Abbasilerin sekkizinci helifesi, 833- 842- ci illerde hökmanlıg etmişdir.

[221, 28 - 222, 21]

⁵⁰*Escedi (Ebu Nazar Abdül Aziz ibn Mansur Escedi Mervî)-*

Hicrî dördüncü asrın sonu ile beşinci asrın ilk zamanlarında yaşamış meşhur şairlerden biri sayılmaktadır. (Öl. 432/ 1040- 41)

⁵¹*Taat-* İtaat, itaat etmek.

⁵²*Ma'siyet-* İtaat etmemek, dine karşı çıkmak, asi olmak.

⁵³*Zühdiyyat-* Terk i Dünya hâli. Dervişlik hakkında yazılmış eser.

⁵⁴*Süleyman-* Davut peygamber'in oğlu Süleyman peygamber kastedilmektedir. (R. evvel [*M.Ö.] 1082- 975)

⁵⁵*Hacib-* Saray hizmetçisi, teşrifatçı başı, perdecisi.

[222]

ONUNCU BÖLÜM

⁵⁶*Sahip-* Bak: 40.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

⁵⁷*Dört tabiat-*Önceleri tedavi ilminde büyük rol oynayan dış dünyadaki dört unsura(su, ateş, toprak, hava) uygun olarak insan bedeninde de bu "dört tabiatın" yansımaları olan sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve yaşlık hususiyetlerinin bulunduğunu kabul eden görüş kastedilmektedir.

⁵⁸*Seherin buharlığı-* Sabah sarhoşluğu,(sersemlik) kastedilmektedir.

⁵⁹*Müfsit-* Fesat türeten, ziyankâr.

ON İKİNCİ BÖLÜM

⁶⁰*Gilan-* İran'ın kuzeyinde bir vilayetin adı. Bir zamanlar bağımsız bir devlet olmuştur. "Kabusname" yazarının kendisi Gilanlıdır.

⁶¹ S.Nefisî ile Y.E. Bertels arasında fark var. Biz, RH'ı esas aldık.

⁶²*İbn Mügle-* Ebu Ali Muhammed ibn Ali ibn Hüseyin ibn Mügle. Meşhur hattat, edebiyatçı ve devlet adamıdır. Abbasi halifelerinden Muktedir, Gahir ve Razi'ye vezirlik yapmış, sonuncu tarafından 328/ 939- 40 yıllarında büyük bir azapla öldürülmüştür.

⁶³*Nasır İbni Mensur Temimi-* S. Nefisi'nin fikrine göre Ebul Hasan Mansur'un oğludur. 929- 936 yılları arasında Mısır'a gönderilmiştir.

⁶⁴*Hücre-* (Dervişlerin) nefis terbiyesi esnasında barındıkları küçük ev.

⁶⁵*Mu'tasım-* Abbasilerin sekizinci halifesi. 833- 842 yılları arasında hükmetmiştir.

[222, 22 - 223, 16]

ON DÖRDÜNCÜ FESİL

⁶⁶RH- den tercüme edilmiştir.

⁶⁷Mehemmed Zekeriyya - Bah: 26.

⁶⁸Şeyh Ebu Seid bul- Hëyr Mëyheni- Horasanda meşhur zahidlerden biri olmuştur. 967-ci ilde anadan olmuş, 1049-da vefat etmiştir.

⁶⁹Semsülmeali- "Gabusname" müellifinin babası. Onun hakkında müğeddime geniş me'lumat verilmiştir.

⁷⁰Ehmedi Coğdi- Ehmedi Soğdi.

⁷¹Emir Se'd Nehhas- ? .

⁷²Ebul- Abbas Ganimi- Semsülmealinin veziri.

⁷³Ġeznè, Ġeznëyn- Ġeznevilerin paytahtı, Efganistandadır.

[223]

⁷⁴İğta'- Hisse, kesik, tike, parça, ayrılmış torpag hissesi, şerti torpag mülkiyeti, müharibeye gëtmekle alağedar olarag beşiş edilmiş torpag. Orta eslerde dövletden iğta beşiş almış şehse haman yerin ehalisinden vërgi toplamag hüğugu da verilirdi. Be'zen iğtalar hüsusi hüdmetler garşısında da bağışlanırdı. "Gabusname"de mehaz bële hüsusi hüdmetler müğabilinde bağışlanan "iğtalardan" söhbət gëdir.

⁷⁵Ptolëmëy- Ġedim yunan filosofu, alimi ve tedğigatçı- nezeriyyecisi Ptolëmëy en çoğ nücum, riyaziyyat, coğrafiya ve fizika sahesinde böyük şöhret tapmışdır. Ġramızın ikinci esrinde yaşayıb yaratmışdır. Teğminen 168- ci ilde vefat etdiyi gëyd olunur.

ON BEŞİNCİ FESİL

⁷⁶"Fesle zidd hëç ne yëme"- Ġedim tebabət ëlmine göre her feslin özüne meşsus hëyirli ve faydalı yemekleri var idi. Bu yemekleri pozan ve horeklerini garışdıran adamlar hestelenmeli imişler.

ON YEDDİNCİ FESİL

⁷⁷Rum alimleri- Yunan alimleri nezerde tutulur.

⁷⁸"Biz gëceni örtük yaratdığ"- Gur'an ayesi.

[222, 22 - 223, 16]

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

⁶⁶RH'dan tercüme edilmiştir.

⁶⁷*Muhammed Zekeriya*- Bak: 26.

⁶⁸*Şeyh Ebu Sait bul Hayr Meyhenî*- Horasan'ın meşhur zahit-
lerinden biridir. 967 yılında doğmuş, 1049 'da vefat etmiştir.

⁶⁹*Şemsülmeali*- "Kabusname" yazarının babası. Onun hakkında
önsözde geniş bilgi verilmiştir.

⁷⁰*Ahmedi Coğdı*- Ahmedi Soğdı.

⁷¹*Emir Said Nahhas*- ?

⁷²*Ebul Abbas Ganimî*- Şemsülmeali'nin veziri.

⁷³*Gazne, Gazneyn*- Gaznelilerin başkenti

[223]

⁷⁴*İkta*- Hisse, köylülere verilen küçük toprak parçası, , ayrılmış toprak hissesi,
mülkiyeti şarta bağlı toprak, savaşa gitmeyle ilgili olarak
bahşedilmiş toprak. Orta çağda devletten igtayı bahşiş olarak
almış olan kişilere o yörenin ahalisinden vergi toplama hakkı da
verilirdi. İgtalar bazan özel hizmetler karşılığı olarak da bağış-
lanırdı. "Kabusname"de sadece böyle özel hizmetler mukabilinde
elde edilmiş "igtalardan" söz edilmektedir.

⁷⁵*Ptolemey*- Eski Yunan filozofu, alim ve araştırmacı nazariyecisi.

Ptolemey en çok yıldızbilim(astroloji), matemetik, coğrafya ve fizik
sahasında büyük ün yapmıştır. Miladın ikinci yüzyılında yaşayıp
eserler vermiştir. Tahminen 168 yılında vefat ettiği kaydolunmaktadır.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

⁷⁶*"Perhize zıt hiç bir şey yeme"*- Eski tıp ilmine göre

her mevsimin (*her perhizin ç.n.) kendine mahsus hayırlı ve faydalı yemekleri vardı.
Bu yemekleri bozan ve yemekleri karıştıranlar hastalanırlarmış.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

⁷⁷*Rum alimleri*- Yunan alimleri kastedilmektedir.

⁷⁸*"Biz geceyi örtük yarattık"*- Kur'an ayeti.

[223, 17- 224, 8]

ON SEKİZİNCİ FESİL

⁷⁹ *Şerefülmeali*- “Gabusname” müellifinin emisi oğlu Enuşirevan ibn- Menuçehr nezerde tutulur, 1029- 1032/33-cü illerde şahılg ètmişdir.

⁸⁰ *Çerğ*- Ağ şahin.

ON DOĞUZUNCU FESİL

⁸¹ *Emr Lèys*- Seffariler sülalesinin ikinci hökmdarı, 265/879- 287/900-cü illerde hakimiyyet başında olmuşdur.

⁸² *Ezher Her*- Emr Lèysin baş serkerdelerinden biri.

İYİRMİ BİRİNCİ FESİL

⁸³ *Garun*- Meşhur efsanevi bir dövletlinin adıdır. Tövratda onun haggında geniş me'lumat verilir. İslam alemindeki me'hezlere göre, Fironun (Faraonun) veziri olmuşdur. Hèç neye è'tigadı olmadığından güya 40 deve yükü ile birlikde yere batmışdır. Şerğ edebiyatında dövletli adam obrazı kimi hemişe Garun misal gösterilir. Ehvalatdan heberdar olmayan adamlar be'zen rus dilinden Azerbaycan diline tercümelerde Garun ile Harunu bir- biri ile qarışdırırlar. Meselen bèle bir sehv oriijnaldan dèyil, rus dilinden Azerbaycan diline tercüme èdilmiş “İran yazıçılarının həkayeleri” kitabında burahılmışdır.

[224]

⁸⁴ *Direm, dirhem*- Gèdimde bir sıra Şerğ ölkelerinde işlenen pul ve çeki vahidi.

⁸⁵ *Hebbe*- Çeki vahidi. Tegriben 0,044g-a beraberdir.

⁸⁶ *Dang, dengè, deng* - Pul ve çeki vahidi. Teşminen 1/6- dan 1/3 direme beraberdir.

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ FESİL

⁸⁷ *Èlmi feraset*- Fiziognomika, adamın üzüne baħıb gèlbini oħuya bilmek èlmi.

^{88*} *Ferraş*- Burada esl lüğevi me'nasında, ye'ni ferş salan, èv yığışdıran, èv- èşiyi sahmana salan me'nasında işlenilmişdir. Müasir dilde me'mur me'nasında işlenir.

¹⁰³ *İstisga*- Eleş heşteliyi, çoħ su içmek heşteliyi.

¹⁰⁴ *Burunbasili*- Burun iltihabı.

* 89- 102 nömreli izahların aid olduğu metn ihtisar èdilmişdir. (Red.)

[223, 17- 224, 8]

⁷⁹ *Şerefülmeali*- “Kabusname” yazarının amcasının oğlu Menuçehr’in oğlu Enuşirevan kastedilmektedir. 1029- 1032/ 33 yıllarında şahlık etmiştir.

⁸⁰ *Çerğ*- Ak şahin.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

⁸¹ *Emir Leys*- Saffariler sülalesinin ikinci hükümdarı, 265/ 879- 287/ 900 yılları arasında hüküm sürmüştür.

⁸² *Ezher-i Hâr*- Emir Leys’in başkomutanlarından biri.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

⁸³ *Karun*- Zenginliği ile meşhur efsanevî şahsiyet. Tevrat’ta onun hakkında geniş malûmat verilmektedir. İslamî kaynaklara göre Firavun’un vezirliğini yapmıştır. Hiç bir şeye itikadı olmadığından güya 40 deve yükü ile birlikte yere gömülmüştür. Şark edebiyatında “zenginlik timsali” olarak her zaman Karun misal verilir. (Bu) durumdan haberdar olmayan adamlar bazan Rus dilinden Azeri Türkçesine tercümelerinde Karun ile Harun’u birbiri ile karıştırmaktadırlar. Mesela böyle bir yanlışlık, esas kaynaktan değil de Rusça’dan Azerbaycan Türkçesine tercüme edilmiş “İran Yazarlarının Hikayeleri” kitabında (da) görülmektedir.

[224]

⁸⁴ *Dirhem, Dirhem*-Önceleri bir kısım Doğu ülkelerinde kullanılan para ve ağırlık ölçüsü.

⁸⁹ *Habbe*- Ağırlık ölçüsü. Takriben 0,044 grama eşittir.

⁸⁶ *Dank, denge, denk*- Para ve ağırlık ölçüsü . Tahminen 1/6 denk, 1/3 dirheme eşittir.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

⁸⁴ *Feraset İlmî* - Fizyonomi. İnsanın yüzüne bakıp, kalbini okuyabilmek ilmi.

⁸⁸ * *Ferraş*- Burada asıl lügat manasında yani eve emek veren, evi seren, yerleştiren evi barkı toplayıp düzenleyen mânâsında kullanılmıştır.

¹⁰³ *İstiska*- Çok su içmeyi gerektiren, vücutta su toplanması hastalığı.

¹⁰⁴ *Burunbabasili*- Burun iltihabı.

* 89- 102 numaralı dipnotların olduğu metin kısaltılmıştır. (Red.)

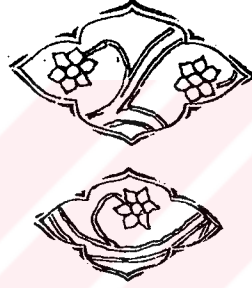
[224, 9- 12]

¹⁰⁵ *Ecemi-* Burada Fars olmayan adam me'nasında işlenmiştir.

¹⁰⁶ *Azadanlar-* Burada muzdla tutulmuş hizmetçiler, gul olmayanlar nezere alınır.

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ FESİL

¹⁰⁷ *Elevi-* Bah: 39

[224, 9-12]

¹⁰⁵ *Acemî*- Burada Fars olmayan adam mânâsında kullanılmıştır.

¹⁰⁶ *Azadanlar*-Burada ücretle tutulmuş hizmetçiler,köle olmayanlar kastedilmektedir

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

¹⁰⁷ *Alevî*- Bak: 39

3. METNİN DİL ÖZELLİKLERİ (GRAMMATİK)

3.1. Ses Bilgisi (Phonetik, Lautlehre)

3.1.1. Alfabe

Türk Dili'nin Türkmen Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Gökoğuz Türkçesi'nin de içinde yer aldığı Oğuz grubu şivesini konuşan Azerbaycan Türkleri, 1929 yılına kadar Arap harfli alfabe kullanmışlardır. 1926-1939 yılları arasında Latin harfli bir alfabe kullanan Azerbaycan Türkleri, 1939 yılında siyasî bir kararla bütün S.S.C.B.'de olduğu gibi, *Kiril* ve *Rus* alfabesi olarak isimlendirilen alfabeyi kullanmaya mecbur edilmişlerdir. "*Kabusname*" adlı kitap bu alfabeye yazılmıştır.

Bu alfabe hâlen kullanılmakla birlikte Latin alfabesine geçmek için çalışmalar devam etmektedir. Bu yolda, Azerbaycan millet meclisi 1992 yılında Latin alfabesine geçme kararı almıştır.

Otuz iki harfe sahip olan Azerbaycan Türkçesi'nde, Türkiye Türkçesi'nden farklı olarak "hı" (*h*), "gayın" (*ğ*) ve "kapalı e" (*è*) sesi bulunur.

Azerbaycan Türkçesi yazı dilinde "kapalı e"yi gösteren tek Türk şivesi olmakla birlikte uzun ünlüleri göstermemiştir. (*â, û, î*)

3.1.2. Ünlüler (dieVokale)

Azerbaycan Türkçe'sinde dokuz tane ünlü vardır: *a, e, è* (Kapalı e) *ı, i, o, ö, u, ü*.

	Arka	Ön	Arka	Ön
Düz ünlüler	<i>a</i>	<i>e, è</i>	<i>ı</i>	<i>i</i>
Yuvarlak ünlüler	<i>o</i>	<i>ö</i>	<i>u</i>	<i>ü</i>
	<i>G e n i ş</i>		<i>D a r</i>	

1. Tablo

3.1. 2.1. *Kelime Tabanında Ünlü Dizisi Türleri*

<u>a - a</u>		
ahtalat-	"iğdiş ettir-"	(94: 20/ 6)
atalıg	"babalık"	(18: 11/ 3)
bacar-	"becer-"	(77: 39/ 8)
başga	"başka"	(6: 5/ 2)
çapmag	"koşturmak"	(88: 16/ 6, 9)
danlan-	"azarlan-"	(49: 35/ 4)
daya	"mürebbiye, dadı "	(52: 7/ 1)
gabag	"yüz, karşı"	(45: 25/6)
gazan-	"kazan-"	(3: 3/ 1)
maya	"sermaye"	(97: 26/ 8)
paltar	"giyecek, giysi"	(78: 20/ 1)
saggal	"sakal"	(3: 18/ 6)
sahla-	"sakla-"	(71: 38/ 7)
tapdala-	"ayakla çiğnemek"	(108: 8/ 5)
tapmag	"bulmak"	(18: 1/ 3)
yananma	"yaratılma"	(22: Başlık)
yaraş-	"yaramak, fayda getir-"	(26: 38/ 3)
<u>a - l</u>		
acıg	"sinir"	(51: 9/ 2)
addım	"adım"	(92: 19/ 4)
arıg	"zayıf"	(13: 28/1)
artıg	"fazla"	(72: 5/ 5)
ayıg	"uyanık"	(3: 20/ 5)
gapı	"kapı"	(6: 23/ 3)
gayıt-	"geri dön-"	(94: 40/ 1)
hamı	"hepsi, [< kamusı]	(6: 9/ 6)
tapşır-	"düşünmek, planlamak"	(6: 20/ 7)
yaşşı	"iyi, güzel"	(3: 29/ 10)

e - e

bezek	“süs”	(97: 21/ 8)
gece	“gece”	(86: 20/ 7)
teles-	“acele et-”	(49: 34/ 6)
yehar	“eyer”	(6: 18/ 1)

e - i

eskik	"eksik"	(45: 1/ 5)
sekkiz	“sekiz”	(86: 19/ 4)
serinc	"testi"	(47: 14/5)
yegin	“şüphesiz”	(13: 23/ 3)

è - e

bèle	"böyle"	(5: 22/ 3)
èle-	"yap-"	(50: 38/ 5)
èle	“öyle”	(11:8/ 2)
gece	“gece”	(86: 20/ 7)
nèçe	"nice, nasıl"	(59: 12/ 4)

è - i

èşid-	“ışit-”	(28: 17/ 5)
dèyil	“değil”	(7: 36/ 5)
yètir-	“getirmek, ulaştırmak”	(24: 13/ 4)
èlçi	“elçi”	(44: 10/ 2)

o - a

dodag	"dudak"	(103: 14/ 3)
dolaşığ	“karışık”	(4: 45/ 7)
goca	"yaşlı"	(58: 9/ 5)
goçağ	“yiğit, cesur, mert”	(93: 2/ 8)
gonag	"konuk"	(69: 1/ 5)

otag	"oda" [<otag]	(83: 13/ 8)
ovlag	"avlak"	(19: 9/ 4)
torpag	"toprak"	(6: 35/ 7)
yorğa	"rahvan, bir tür at yürüyüşü"	(88: 9/ 9)

o - u

gonşu	"komşu"	(108: 2/ 4)
gorğu	"korku"	(55: 30/ 3)
goşun	"ordu, asker"	(93: 30/ 6)
kobud	"kaba"	(100: 40/ 3)
oğru	"hırsız"	(100: 8/ 3)
oğucu	"okuyucu, ses sanatçısı"	(3: 2/ 6)
ovçu	"avcı"	(19: 9/ 7)
pozul-	"bozul-"	(97: 43/ 2)
soyug	"soğuk"	(3: 13/ 2)
tohun-	"dokun-"	(8: 20/ 8)

ö - e

çörek	"ekmek"	(27: 15/ 1)
gödek	"kısa"	(57: 21/ 2)
görkem	"ihtişam, irilik, büyüklük"	(4: 22/ 1)
göyerti	"yeşillik"	(70: 20/ 4)
gözel	"güzel"	(18: 10/ 8)
hörek	"yemek"	(65: 20/ 3)
kömek	"yardım"	(7: 6 / 2)
ölke	"ülke"	(4: 22/ 10)
öyret-	"öğret-"	(77: 10/ 4)
özge	"başkası"	(43: 21/ 4)

ö - ü

böyük	"büyük"	(6: 43/ 6)
döyül-	"dövül-"	(6: 8/ 8)

köçür-	"geçir-, tercüme, kopya çıkar-"	(19: 14/ 8)
köklüg	"semizlik, bakımlılık"	(103: 27/ 5)
könül	"gönül"	(95: 8/ 9)

l - a

hırdaçılıg	"geçimsizlik"	(56: 14/ 3)
şıltag	"mızıkçı, kavgacı"	(60: 22/ 1)

l - l

gızıl	"altın"	(52: 31/ 5)
sındır-	"bozmak, yenmek"	(6: 24/ 4)
sırtıg	"arsız, hayâsız"	(75: 28/ 6)

i - a

inam	"azim, güven"	(94: 38/ 1)
------	---------------	-------------

i - e

dincel-	"dinlen-"	(97: 12/ 6)
ireli	"ileri"	(5: 6/ 2)
tike	"küçük parça"	(65: 7/ 8)
yiye	"sahip" [< ide]	(99: 6/ 1)
zirek	"becerikli, eli uz"	(55: 28/ 3)

i - i

diringeçi	"diringacı, içkici"	(73: 12/ 2)
igid	"yiğit"	(92: 22/ 6)
indi	"şimdi"	(19: 10/ 5)
isti	"ısı, sıcaklık" [<< isig]	(3: 13/ 1)
iti	"çabuk"	(107: 5/ 7)
iyirmi	"yirmi"	(4: 41/ 1)
kiçik	"küçük"	(85: 5/ 5)
kimi	"gibi"	(3: 18/ 4)

i - ı

işığı	"ışıklı"	(90: 14/ 1)
ilığ	"ılık"	(83: 20/ 10)

u - a

bulag	"pınar"	(47: 12/ 9)
burah-	"bırak-"	(5: 25/4)
gulag	"kulak"	(4: 3/ 3)
gurşağ	"kuşak"	(99: 21/ 5)
uca	"yüksek"	(88: 9/ 3)
uşag	"çocuk"	(47: 28/ 1)
yubad-	"geciktir-"	(71: 9/ 4)

u - u

ulduz	"yıldız"	(22: 13/ 3)
uzunlug	"uzunluk"	(103: 27/ 3)
vuruş	"dövüş"	(92: 21/ 2)
yuhu	"uyku"	(85: 5/ 4)

ü - e

küren	"kızıl"[< küran]	(104: 20/ 1)
ürekli	"yürekli"	(93: 2/ 7)
yüyen	"gem"	(6: 18/ 3)

ü - ü

gündüz	"gündüz"	(86: 8/ 4)
sümük	"kemik" [< süngük]	(103: 31/ 2)
üçün	"için"	(5: 32/ 3)
yüngül	"hafif"	(86: 25/ 5)

3.1.2.2. Ünlü Değişmeleri (Vocalwechselungen)

Karakteristik olarak “kapalı e” sesini bünyesinde bulunduran Azerbaycan Türkçesi; “e” ile “i” arasındaki bu sesi tıpkı bazı Anadolu ağızlarında olduğu gibi korumuştur:

èn	“en, genişlik”	(103: 37/ 8)
èşit-	“ışit-”	(42: 31/ 5)
èle-	“eyle-, yap-”	(72: 5/ 6)
hèç	“hiç”	(95: 4/ 7)
èlçi	“elçi”	(44: 10/ 2)
kèç-	“geç-”	(6: 2/ 9)
sèv-	“sev-”	(96: 31/ 3)
tèz	“tez, çabuk”	(6: 9/ 1)

Azerbaycan Türkçesi’nde ön ses olarak “ ı ” ünlüsü bulunmaz. Bu ses, dış konsonantları yanında telaffuzun kolayla eğilimi sebebiyle “ i ” ile karşılanır:

	<u># i < # ı</u>	
ışığ	“ışık”	(90: 14/ 1)
ılığ	“ılık”	(83: 20/ 10)
isti	“ısı”	(3: 13/ 1)

Dudak ve diş ünsüzlerinden özellikle “v” ünsüzü önündeki düz ünlüler yuvarlaklaşma temayülündedir.

	<u>V_y < V_y</u>	
ov	"av"	(88: 1/ 7)
Daralma		
èv	“ev” [<<eb]	(108: 7/ 6)
èşik	“eşik”	(97: 28/ 5)
uyag	“uyanık” [< oyak]	(86: 15/ 5)

Yuvarlak ünlülerin düzleşmesi (Entrundung)

bèle	“böyle”	(5 : 22/ 3)
èle	“öyle”	(50 : 38/ 5)
gonag	“konuk”	(69: 1/ 5)
kiçik	“küçük” (< kiçig)	

Dar Ünlülerin Genişlemesi (Vocalverbreiterung)

ğèt-	"gitmek"	(3: 29/ 9)
gonag	"konuk"	(69: 1/ 5)

Kesin bir izah olmamakla birlikte Azerbaycan Türkçesi'nde, öz kaynaklı kelimelerin bazıları ile yabancı kaynaklı kelimelerin bir kısmında kök hecede bulunan; a , e, ö, i ünlüleri "kapalı e"ye (è) dönüştüğü söylenebilir:

dè-	"de-"	(44: 24/ 3)
èle	"öyle"	(44: 22/ 9)
èt-	"et-"	(44: 22/ 8)
èv-èşik	"ev eşik"	(97: 28/ 4, 5)
nèce	"nice"	(45: 29/ 6)
tèz	"tez"	(45: 22/ 5)
vèr-	"vermek"	(45: 21/ 6)

Azerbaycan Türkçesi'ne Arapça ve Farsça'dan girmiş yabancı kaynaklı kelimelerdeki kalın ünlüler, ince olarak telaffuz edilir:

ğeflet	"gaflet"	(85: 13/ 3)
ğesden	"kasten"	(86: 4/ 7)
ğeyri	"gayrı"	(85: 11/ 2)
ğezeb	"gazap, sinir"	(85: 14/ 1)
heğiğët	"hakikat"	(86: 23/ 1)
istirahet	"istirahat"	(86: 12/ 3)
mùlahize	"mùlahaza, değerlendirme"	(11: 17/ 7)
üzv	"uzuv"	(86: 13/ 6)

3.1.2.3. Ünlü Türemesi (*Vocaleinsatzung*)

Asiya "Asya" (4: 16/ 5)

3.1.2.4. Ünlü Elenmesi (*Vocalausstossung*)

Türkiye Türkçesi'ndeki gibidir. Kaynaşmış iki isim niteliğindeki kuruluşlarda; ilk isim ünlüyle bitip ikinci isim ünlüyle başlarsa, ilk isim sonundaki ünlü elenir:

emoğlu "emmisi oğlu, amca oğlu" (88: 21/ 7)

Erime:

iyirmi "yirmi" [<<yigirmi] (86: 8 / 4)

Metinde bazı yabancı kelimelerde de kök hece ünlüsünün düşmesine rastlandı.

sınıfının "sınıfının" (12: 31/ 8)

aşkar "aşkar, açık" (33: 22/ 4)

Rzagulu Han Hidayet "Rızakulu Hidayet Han" (4: 47/ 8)

Ayrıca Türkiye Türkçesi'nde olduğu gibi kelimeler ek alırken vurgusuz orta hece ünsüzü elenir :

ağzı "ağız+ ı" (69: 6/ 6)

gaçdıgda "kaç-tık+ın+da" (7: 47/ 5)

lütfkar "lütufkâr" (60: 24/ 5)

Eklerin farklı kullanımından kaynaklanan ünlü düşmeleri örnekleri:

yerin "yerini" (81: 7/ 7)

eks hal "aks-i hâl" (49: 10/ 6)

3.1.2.5. Ünlü Uyumları (Vocalharmonie)

Damak Uyumu 'Kalınlık-İncelik Uyumu' (Palatalharmonie)

Damak uyumu, Türkiye Türkçesi'nden ileridir. Bizde uyumu bozan, şimdiki zaman eki - (I)yor, +(I) mtrak ekleri Azerbaycan Türkçesi'nde bulunmaz. +Daş eki istisnai olarak uyumsuzdur. Türkiye Türkçe'sinde belirtme sıfatı yapan "+ki" aitlik eki; +KI (+gı, +gi, + ki, + ku) şeklinde her iki ünlü uyumuna da girer.

adamınkindan	"adamınkinden"	(54: 10/ 3)
oradakılardan	"oradakilerden"	(65: 11/ 4)
aşağıdakılardır	"aşağıdakilerdir"	(53: 4/ 3)
zamankı	"zamankı"	(44: 10/ 6)

Ayrıca, Arapça ve Farsça kaynaklı bazı kelimelerin de uyuma girdiği görülür :

esebi	"asabi, sinirli"	(74: 8/ 4)
eziz	"aziz"	(105: 39/ 1)
gezeb	"gazap"	(100: 33/ 7)
möhkem	"muhkem"	(95: 4/ 5)
nesihat	"nasihat"	(53: 4/ 2)
setir	"satır"	(52: 32/ 5)

Türkiye Türkçesi'nde bu kurala uymayan bazı kelimelerin Azerbaycan Türkçesi'nde aslı şekillerini korudukları görülmektedir:

gardaş [<karındaş]	"kardaş"	(6: 28/ 4)
---------------------	----------	--------------

Dudak Uyumu 'Düzlük - Yuvarlaklık Uyumu' (Labialharmonie)

Azerbaycan Türkçesi'nde de dudak uyumu vardır.

gonşu	"komşu"	(108: 2/ 4)
könül	"gönül"	(95: 80/ 9)
ulduz	"yıldız"	(22: 13/ 3)

3.1.3. Ünsüzler (Konsonante)

Azerbaycan Türkçesi'nde yirmi üç tane ünsüz harf vardır. Türkiye Türkçesi'nden farklı olarak ; “gayın”(*g*), ve “hı” (*h*) sesleri bulunmaktadır.

Patlayıcılar	Ötümsüz	<i>p</i>	<i>t</i>	<i>k</i>	<i>ç</i>	
	Ötümlü	<i>b</i>	<i>d</i>	<i>g, g</i>	<i>c</i>	
	Ötümlü - Sonant	<i>m</i>	<i>n</i>			<i>l, r (sızıcı)</i>
Sızıcılar	Ötümsüz	<i>f</i>	<i>s</i>	<i>h, h</i>	<i>ş</i>	
	Ötümlü	<i>v</i>	<i>z</i>	<i>ğ</i>	<i>j</i>	<i>y</i>
		<i>Dudak</i>	<i>Diş</i>	<i>Damak</i>	<i>Diş</i>	<i>Damak</i>

2. Tablo

3.1.3.1. Kelime başında

b

baba	“dede”	(18: 24/ 7)
bil-	“bil-”	(18: 6/ 7)
bilik	“bilgi”	(23: 37/ 6)
böyük	“büyük”	(18: 24/ 2)
bütövlük	“ verim, bitim”	(23: 41/ 3)

p

Birkaç istisna dışında sadece yabancı asıllı kelimelerde ve tabiat taklidi kelimelerde bulunur:

pahıl	“kıskaç”	(107: 11/ 3)
paltar	“elbise”	(26: 20/ 1)
pay	“Nasip, kismet”	(72: 5/ 5)
pehrizkar	“oruçlu, aç”	(42: 2/ 3)
pert ol-	“bozulmak, kalbi kırıl-”	(44: 18/ 5)
pəşe	“meşguliyet”	(42: 12/ 6)

pis	"kötü, fena"	(36: 36/ 6)
pive	"içki, bira"	(84: 9/ 6)
pul	"para"	(74: 12/ 1)

c

Sadece yabancı asıllı kelimelerde bulunur:

can	"can"	(94: 27/ 2)
cavan	"genç"	(88: 2/ 5)
cencel	"münakaşa"	(74: 22/ 3)
cığalbaz	"mızıkçı, oyun bozan"	(74: 20/ 6)
cilov	"gem kayışı, dizgin"	(90: 7/ 9)
cod	"çot, kısa, bodur"	(103: 29/ 5)

ç

çal-	"çal-"	(92: 4/ 2)
çapmag	"koşturmak"	(88: 16/ 8)
çaşdır-	"şaşırtmak"	(11: 45/ 7)
çatmag	"ulaşmak"	(67: 30/ 4)
çoğ	"çok"	(64: 11/ 7)
çöl	"düzlük, dışarı"	(67: 25/ 5)
çörek	"ekmek"	(75: 15/ 5)
çovkan (?)	"atlı, sopalı top oyunu"	(90: 1/ 5)

d

dal	"arka, peş"	(18: 42/ 1)
damag	"damak"	(78: 35/ 6)
danış-	"konuşmak, söylemek"	(24: 11/ 1)
daş	"taş"	(20: 10/ 3)
dè-	"demek"	(70: 26/ 5)

deyişmek	“değişmek”	(67: 22/ 4)
dörd	“dört”	(78: 20/ 4)
duz	“tuz”	(55: 39/1)
düz	“doğru”	(24: 10/ 6)

t

tap-	“bulmak”	(18: 1/ 3)
tèz	“çabuk”	(78: 7/ 3)
toħlug	“tok olma halı”	(67: 33/ 3)
toħun-	“dokunmak, ellemek”	(86: 36/ 1)
torpag	“toprak”	(107: 1/ 11)

ğ

ğed-	“git”	(33: 24/ 3)
ğeder	“kadar”	(18: 43/ 1)

g

gabag	“karşı”	(65: 29/ 6)
galh-	“kalk-”	(23: 17/ 5)
gardaş	“kardeş”	(18: 33/3)
gayıt-	“geri dön-”	(94: 40/ 1)
gazan-	“kazan-”	(34: 6 / 6)
gıcgırmag	“ekşimek, hıçkırmak”	(64: 13/ 1)
gız	“kız”	(18: 32/ 2)
goçağ	“yiğit, cesur”	(93: 2/ 8)

gocal-	“ihtiyarlamak”	(17: 5/ 10)
goĥu	“koku”	(86: 35/ 3)
goşun	“ordu”	(93: 35/ 2)
goy-	“koy-”	(17: 14/ 9)
gulag	“kulak”	(17: 21/ 6)
gurul-	“kurul-”	(22: 15/ 3)

k

kimi	"gibi"	(21: 10/ 6)
köç-	“göç-, dünya değiştir-”	(18: 18/ 5)
köçür-	“yazmak, dahil et-”	(18: 10/ 3)
köklüg	“semizlik, bakımlılık”	(103: 27/ 5)
kölge	"gölge"	(67: 26/ 4)
kömek	“yardım”	(24: 8/ 5)
könül	"gönül"	(77: 32/ 6)
kör-	“gör-”	(77: 34/ 8)

l

Türkiye Türkçesi'nde bazı Anadolu ağızlarındaki bir kaç kelimedede eski bir “y” sesinden gelme “l” sesi bulunmaktadır. (Ör.: loĥu < yoĥu, luĥ < yiĥi, Prof. Dr. O. N. Tuna) Bunun dışında “l” sesi kelime başında ancak yabancı kaynaklı kelimelerde bulunur. Çalışılan metindeki Azerbaycan Türkçesi'nde “y” den gelme örneğe rastlanmadı. Fakat yabancı kaynaklı kelimelerde #l var:

laĥ	“alay, eğlenme”	(60: 15/ 5)
lal	“dilsiz, samıt”	(52: 11/ 2)
layiĥ	“lâyık, münasip”	(96: 7/ 5)
lovĥalan-	“kendini övmek, kibirlen-”	(42: 4 / 5)
lüt	“soyunuk, çıplak”	(30: 39/ 5)

r

Türkiye Türkçesi'nde olduğu gibi yalnız bazı yabancı kaynaklı kelimelerde bulunur:

reftar	“davranış”	(105: 41/ 10)
rövzehan	“mevlithan, methiyeci”	(10: 40/ 1)
rububiyet	“mensubiyet”	(21: 11/ 7)
ruzi	“rızk”	(23: 24/ 3)
rüsveyçılık	“rezillik”	(41: 35/ 2)

m

Azerbaycan Türkçesi'nde 1.Tekil şahıs zamiri “*men*”(61: 13/ 4) ve türevleri; sayı sıfatı *min* "1000" (38: 6/ 3); *min-* "binmek" (88: 10/ 6) fiilinde görülen benzeşmeye uğramış birkaç kelime dışında, bazı yabancı kaynaklı kelimelerde ve ses taklidi kelimelerde bulunabilir:

maya	“sermaye”	(97: 26/ 8)
mazaglaşmak	“oynaşmak”	(80: 14/ 3)
mehterlik	“at bakıcılığı”	(104: 23/ 5)
mezemmet	“kınama, yerme”	(77: 21/ 4)
mih	“çivi”	(59: 9/ 2)
miz	“masa”	(65: 32/ 2)
müddea	“fikir, tez”	(49: 15/ 6)
mütrub	“rakkase, dansöz”	(73: 10/ 8)

n

“*ne ?*” ve “*ne*” ile yapılmış kelimelerin dışında bu ses bulunmaz. Yabancı kaynaklı kelimelerde bulunabilir :

nadan	“cahil, bilgisiz”	(42: 1/ 1)
nağd	“nakit, peşin”	(56: 41/ 3)
nağil	“nakil, anlatım”	(86: 42/ 8)

natig	“konuşmacı, nutukçu”	(79: 40/ 5)
nezm	“düzen”	(22: 19/ 1)
nimçe	“yemek tabağı, tabak”	(72: 27/ 4)
nisye	“veresiye”	(56: 41/ 4)
noğul	“kişnişli çerez”	(80: 23/ 7)

f

Yabancı kaynaklı kelimelerde bulunabilir:

fer	“benzer”	(21: 25/ 6)
feraset	“kavrama, anlayış”	(102: 11/ 4)
ferraş	“küçük memur”	(104: 29/ 2)
fesad	“nifak, fitne”	(22: 9/ 3)
fesil	“mevsim, belirli zaman”	(81: 14/ 8)
fisğ-fücur	“kötü işler, günahlar”	(27: 10/ 6-7)

v

Bazı istisnaların dışında ses taklidi ve yabancı kaynaklı kelimelerde bulunabilir:

varlı	"varlıklı, zengin" (< bar+)	(25: 8/ 6)
vay	(ses taklidi kelime)	(80: 19/ 4)
vèr-	“ver-”	(30: 18/ 3)
vereg	"varak"	(9: 20/ 5)

s

saç		(84: 2/ 6)
saggal	"sakal"	(3: 18/ 6)
sağlık	"sağlık"	(71: 26/ 6)
sahla-	“sakla-”	(71: 38/ 7)
sal-	“sal-, bırak-.”	(72: 16/ 4)
san-	“sanmak”	(84: 4/ 8)
sekkiz	“sekiz”	(67: 40/ 1)

sen		(70: 28/ 14)
sèv-	“sev-”	(81: 1/ 2)
sın-	"kırmak"	(6: 20/ 4)
sonra		(70: 14/ 5)
soyug	“soğuk”	(84: 11/ 3)
su		(72: 3/ 6)

z

Bazı yabancı kaynaklı ve ses teklidi kelimelerde bulunur:

zayvagla-	“saçmala-” “Taklidi ses”	(73: 2/ 3)
zebtkarlıg	“zorbalık”	(8: 22/ 4)
zövg	“zevk”	(78: 16/ 5)
zülüm	“zulüm”	(8: 35/ 4)

h

Bu ses, birkaç istisnanın dışında bulunmaz. Bulunan kelimeler de yabancı kaynaklıdır:

hamam		(99: 10/ 4)
haman	“aynı”	(49: 1/ 5)
hamı	“hepsi” [<<kamu]	(67: 33/ 7)
hansı	"hangisi" [<< kangısı]	(103: 33/ 5)
hay	“seslenme edatı”	(94: 27/ 2)
heç	“hiç”	(92: 6/ 3)
hedere	“boş yere”	(23: 21/ 7)
hékayet	“hikaye”	(99: 10/ 1)
hemin	“hemen, o”	(48: 16/ 9)
hündür (Moğ. O.N. Tuna'dan)	“yüksek, mürtefi”	(88: 9/ 6)

Not: Metnimizde geçmemekle birlikte Az. Trk. üzerinde çalışan bazı arkadaşlarımızın metinlerinde # h görüldü. **Örneğin :** *hör- 'örmek', hür- 'ürmek, havlamak'* gibi. (E. Gemalmaz, E. Ömeroğlu)

h

Bazı yabancı kaynaklı kelimelerde ve "k" ların sızıcılaşmasıyla ortaya çıkan kelimelerde bulunur:

<u>h</u> alg		(93: 23/ 3)
<u>h</u> eber		(48: 37/ 9)
<u>h</u> ırdaçı	"küçük, önemsiz şeylerden dolayı geçimsizlik yapan"	(56: 14/ 3)
<u>h</u> oş		(108: 16/ 5)

ş

Bu ses yabancı kaynaklı kelimelerin dışında bulunmaz:

şafei	"şafii"	(50: 38/ 1)
şakird	"mürit, talebe"	(43: 7/ 5)
şehir	"şehir"	(59: 7/ 1)
şerh	"açıklama"	(48: 6/ 6)
şeriat	"şeriat"	(48: 16/ 5)
şey	"şey"	(55: 1/ 5)
şirinke-	"heveslen-"	(36: 36/ 5)
şöhret		(35: 9/ 4)

y

yahın	"yakın"	(26: 32/ 7)
yahşı	"iyi, güzel"	(28: 18/ 6)
yalın	"çıplak"	(29: 27/ 6)
yalnız		(28: 6/ 3)
yaratan-	"yaratıl-"	(23: 27/ 5)
yaraş-	"yakış-"	(26: 38/ 3)
yat-		(87: 5/ 2)
yay	"yaz mevsimi"	(82: 13/ 4)
yè-	"ye-"	(28: 13/ 4)
yèr	"yer"	(31: 6/ 5)

y�tir-	“getirmek, yetirmek”	(31: 6/ 6)
yırđalan-	“ırgalanmak, sallanmak”	(29: 24/ 1)
yırtıcı		(88: 17/ 4)
yoh	“yok”	(29: 22/ 3)
yohsul	“yoksul”	(30: 1/ 1)
yon-	“ağa, taş yon-/yont-”	(36: 33/ 4)
yuharı	“yukarı”	(29: 22/ 6)
yuhla-	“uyukla-”	(86: 16/ 4)
y�ng�l	“hafif”	(86: 25/ 5)

IK <# yV (V:a, e, u,  , ı, i)

igid	“yiğit”	(92: 22/ 6)
il	“yıl”	(7: 24/ 7)
itir-	“yitir-”	(92: 5/ 4)
uca	“yüce”	(88: 9/ 3)
ulduz	“yıldız”	(22: 13/ 3)
�rek	“yürek”	(93: 2/ 7)
�zli	“arsız”	(81: 18/ 5)

Bunların dışında şu kelimelerde #y korunmuştur :

yalın	“ıplak”	(29: 27/ 5)
yaraş-	“yakış-”	(84: 5/ 3)
yaş	“ıslak”	(84: 5/ 6)
yırđalan-	“ırgalan-, sallan-”	(29: 24/ 1)
yırtıcı	“vahşi”	(89: 6/ 1)
yohsul	“yoksul”	(29: 15/ 1)
yuharı	“yukarı”	(29: 22/ 6)
yurd	“yurt, yerleşim yeri”	(108: 24/ 2)
y�k	“yük”	(29: 22/ 7)
y�ng�l	“hafif, y�ng�l”	(86: 25/ 5)

d < # t

damag	“damak” [< tamag]	(78: 35/ 6)
danlag	“ayıplama, kınama”	(66: 8/ 3)
daş	“taş”	(20: 10/ 3)
daz	“dazlak, kel” [< taz .YTS.]	(104: 11/ 1)
dil		(72: 34/ 5)
diri	“diri” [<<tirig]	(87: 31/ 3)
diş		(71: 19/ 7)
doğru		(72: 9/ 3)
dolayı	“dolaylı, aracılı”	(33: 23/ 4)
dörd		(78: 20/ 4)

t : # t

tike	“parça et, kuşbaşı”	(65: 7/ 8)
torpag	“toprak”	(6: 35/ 7)
tük	“tüy, kıl, saç” [< tüg]	(75: 12/ 4)
tut-	“tut-”	(75: 37/ 4)

k : # k V (V=İnce ünlü)

keç-	“geçmek” [keç-]	(6: 2/ 9)
kim	“hangi kişi?”	(38: 5/ 3)
kimi	“gibi” [<kibi]	(3: 18/ 4)
kişi		(38: 39/ 2)
kölge	“gölge” [kölge]	(35: 2/ 3)
kömek	“yardım”	
könül	“gönül” [<köjül]	(75: 17/ 3)

g < # k V (V=Kalın ünlü)

gaç-	“kaç-”	(106: 24/ 4)
galdır-	“kaldır-”	(75: 1/ 6)
gan	“kan”	(93: 17/ 3)
gan-	“kan-, kabul et-”	(72: 13/ 5)
garşı	“karşı”	(65: 30/ 3)
goca	“ihtiyar, koca”	(58: 9/ 5)
gonag	“konuk, misafir”	(69: 19/ 1)
goy-	“koy-”	(63: 12/ 7)
goyun	“koyun” [<kodun]	(30: 42/ 6)

h < # k

hansı	“hangi” [<<kangısı]	(76: 17/ 2)
hamı	“bütün, tüm, hepsi” [<<kamu]	(75: 35/ 1)

b < # p

barmag	“parmak”	(104: 1/ 4)
baldir	“bacakta dizle topuk arası”	(104: 12/ 1)

p < # b

pozul-	“bozulmak”	(42: 32/ 7)
--------	------------	---------------

3.1.3.2. Kelime içinde

VpV : VpV

gapı	“kapı” [<kapıg]	(93: 20/ 6)
apar-	“götürmek”	(38: 17/ 4)

VtV : VtV

bütün	“bütün”	(5: 4/ 5)
eşit-	“işitmek”	(38: 39/ 4)
getir-	“kazanmak, elde et-”	(95: 5/ 5)
götür-	“götürmek” (< <i>kötürmek</i>)	(95: 7/ 4)
itir-	“yitirmek”	(3: 14/ 3)
utan-	“utanmak”	(41: 31/ 7)
yatır	“yatıyor, yatar”	(87: 24/ 3)
yetiş-	“yetmek, yeterli gelmek”	(33: 37/ 8)

VçV : VçV

açıb	“açıp, açarak”	(70: 10/ 1)
içir	“içiyor, içer”	(70: 22/ 6)
kiçik	“küçük” [<i><kiçig</i>]	(13: 2/ 3)
neçe	“nice, nasıl”	(51: 22/ 7)
üçün	“için” [<i>uçun</i>]	(96: 24/ 2)

VcV : VcV

acığ [<acıg]	“acıma”	(51: 9/ 2)
----------------	---------	--------------

VkV : VkV

ekinçi	“rençber, toprakla uğraşan”	(5: 42/ 4)
çekin-		(52: 3/ 6)
iki		(51: 32/ 4)
tikinti	“ağaç, dikilen şeyler”	(108: 34/ 3)
tökül-	“dökül-”	(48: 32/ 6)

VhV < Vkv

çihar	“gider”	(96: 10/ 2)
ohu-	“oku-”	(52: 23/ 6)
yuhu	“uyku” [<<udiku]	(51: 43/ 7)

VhKV < VkkV

ahtarma	“aktarmak,yoklamak, kötülük yapmak”	(36: 39/ 5)
bahma	“bakma”	(43: 4/ 7)
ohşar	“okşamak, benzemek”	(43: 10/ 2)
sahla-	“saklamak”	(51: 40/ 7)

VyV < VğV

deyiş-	“değiş-”	(56: 41/ 4)
döyüş	“döğüş”	(92: 1/ 3)
göyerti	“yeşillik”	(70: 20/ 4)
iyirmi	“yirmi”	(86: 8/ 4)

3.1.3.3. Kelime ve hece sonunda

Vg# < Vk# (V=Kalın ünlü)

açığ	< açık	(3: 20/ 7)
arıg	< arık ‘zayıf’	(13: 28/ 1)
artıg	< artık ‘fazla’	(72: 5/ 5)
ayıg	< ayık, ‘uyak’	(3: 20/ 5)
gabag	< kabak ‘karşı’	(45: 25/ 6)
gayıg	< kayık	(38: 17/ 1)
goçag	< koçak ‘yiğit’	(93: 2/ 8)
gonag	< konuk	(69: 1/ 5)
gulag	< kulak	(4: 3/ 3)

ortalıg	<	ortalık	(90: 14/ 1)
ovlag	<	avlak	(19: 9/ 4)
ovug	<	ovuk 'oyuk yer'	(37: 40/ 6)
şıltag (Moğ. olduğu iddia ediliyor.)	<	şıltak 'mızıkçı, kavgacı'	(60: 22/ 1)
soyug	<	soğuk	(3: 13/ 2)

Vg # (V= ince ünlü) < Vk #

işıg	<	ışık	(90: 14/ 1)
üzünlüg	<	uzunluk	(103: 27/ 3)

d # < t #

dörd	<	dört	(78: 20/ 4)
öyüd	<	ögüt	(9: 43/ 8)
süd	<	süt	(52: 6/ 4)

c # < ç #

ac	<	aç	(38: 21/ 8)
serinc	<	serinç 'testi'	(47: 14/ 5)

ğ # < k #

ağ	<	ak	(17: 7/ 3)
dodağ	<	dudak	(105: 5/ 4)
gurşağ	<	kuşak	(99: 21/ 4)
torpağ	<	toprak	(107: 1/ 11)

h # < k # (Kök sonunda)

bah-	<	bak-	(9: 18/ 7)
burah-	<	birak-	(5: 25/ 4)

çih-	<	çıkmaq	(39: 21/ 7)
galh-	<	kalk-	(23: 17/ 5)
goh-	<	kok-	(86: 35/ 3)

3.1.3.4. Ünsüz Uyumu (Konsonantenharmonie)

Kelimelerin genişletilmesi veya çekimlenmesi sırasında, ötümlü ünsüzlerden sonra ötümlü; ötümsüz ünsüzlerden sonra ötümsüz ünsüzlerin gelmesine dayanan bu kural Azerbaycan Türkçesi'nde Türkiye Türkçesi'ne göre farklılıklar gösterir:

<u>Ötümlü + Ötümlü:</u>		<u>Ötümsüz + Ötümsüz:</u>	
aradüzelden	104: 22/ 7	çovkan	88: 1/ 9
başlayacaq	104: 3/ 6	eskik	45: 1/ 5
barmagları	104: 9/ 5	paltar	78: 20/ 1
dolaşıghg	4: 45/ 7		

Ünsüz Uyumuna Uymayanlar:

çihdgda	“çık-tığ+ın+da	(84: 2/ 4)
hırdaçılıg	“geçim+siz+lik”	(56: 14/ 3)
otagda	“oda+da”	(83: 13/ 8)

3.1.3.5. Ötümlüleşme (Sonorisierung)

Azerbaycan Türkçesi kelime başlarında ötümlü ünsüzleri tercih etme temayülündedir.

daş	“taş”	(20: 10/ 3)
galh-	“kalk-”	(23: 17/ 5)
gardaş	“karındaş, kardeş”	(39:33/ 6)
goçag	“koçak, yiğit”	(93: 2/ 8)
goşu	“koku”	(86: 35/ 3)

3.1.3.6. *Ötümsüzleşme (Stimmlosigkeit , Verlust der Stimmhaftigkeit)*

könül	“gönül”	(95: 8/ 9)
ovçu	“avcı”	(19: 9/ 7)
pozul-	“bozulma”	(97: 43/ 2)

3.1.3.7. *Sızıcılaşma (Spirantswerden)*

	<i>ğ < k</i>		<i>h < k</i>	
ağ	“ak”	39: 9/ 3	bağ-	“bak-” 43: 4/ 7
ağlı	“aklı”	54: 17/ 5	gorğ-	“kork-” 55: 30/ 3
buğday	“buğday”	39: 13/ 10	hansı	“hangisi” <<kangısı 103 : 33/ 5
dodağ	“dudak”	105: 10/ 5	oğşar	“okşar” 43: 10/ 2
	<i>m < b</i>			
kimi	“gibi”	(3: 18/ 4)		
men	“ben”	(18: 38/ 5)		
min	“1000”	(38: 6/ 3)		
min-	“binmek”	(25: 5/ 3)		

3.1.3.8 *Göçüşme (Metathesis, Umstellug, Metathese)*

Azerbaycan Türkçesi göçüşme hadisesinin çokça görüldüğü şivelerimizden biridir.

eskik	“eksik”	(45: 1/ 5)
ireli	“ileri”	(41: 6/ 7)
terpen-	“depren-”	(49: 35/ 2)
torpag	“toprak”	(107: 1/ 11)

3.1.3.9 Ünsüz Elenmesi (Lautverschiebung)

I : # y I

il	"yıl"	(5: 37/ 12)
it-	"yit-, kaybol-"	(100: 28/ 7)
ud-	"yut-"	(43: 15/ 5)
üksek	"yüksek"	(Dipn.45)
ulduzlara	"yıldızlara"	(22: 13/ 3)
ürek	"yürek"	(25: 10/ 3)
üreyine	"yüreğine"	(21: 41/ 1)
üz	"yüz, surat, çehre"	(29: 29/ 3)

3.1.3.10. Ünsüz Erimesi

Ünlüden sonra gelen ünsüzün, o ünlünün açıklığının etkisiyle niteliğini kaybedip, ünlünün ünsüzü eritmesi demek olan "Ünsüz Erimesi" olayına Azerbaycan Türkçesi'nde çok sık rastlanır:

dèyir	"diyor" [<<de-yü + yori - r]	(3: 25/ 3)
èle-	"eylemek" [< edle-]	(72: 5/ 6)
gelir	"geliyor" [<<kel-e + yori - r]	(3: 24/ 5)

3.2. Şekil Bilgisi

(Morphologie, Formenlehre)

3.2.1. Ekler

3.2.1.1. Çekim Ekleri (Flexionsendungs, Flexionssuffixes)

Fiil veya isim soylu kelimelerin sonlarına gelerek, bağlı oldukları kelime gruplarına göre, kelimeler arasında hâl, iyelik, çokluk, kip, zaman, şahıs, sayı vb. ilişkileri kuran eklerdir. Başlıca isim ve fiil çekim ekleri olarak ikiye ayrılırlar:

İsim çekim ekleri

Çokluk Ekleri (+lAr)

me'hez+ <i>ler</i>	"kaynaklar"	(9: 31/ 5)
nesihet + <i>ler</i>	"nasihatler"	(9: 26/ 6)
ohucu + <i>lar</i>	"okuyucular"	(3:2/ 6)

İyelik Ekleri (Possesivsuffix)

	Teklük	Çokluk
1. Şahıs:	+ (I)m ad+ım+ı 'ismimi'(3: 26/ 4)	+Iz fikr+im+iz+i (5:31/ 3)
2. Şahıs:	+ (I)n yol+un+u (37: 6/ 2)	+Iz
3. Şahıs:	+ (s) I (n) hamı+sın+ı (44:16/ 4)	+lAr + ı (n) öz+ler+in+i (42: 3/ 5)

3. Tablo

Aitlik Eki +ki

Azerbaycan Türkçesinde aitlik ekinin ünlü uyumuna uyduğu görülür:

damarlarda+ <i>ki</i>	"damarlardaki"	(81: 21/ 3)
öz+ün+ün+ <i>kü</i>	"kendininki"	(97: 40/ 6)
zaman+ <i>ki</i>	"zamanki"	(44: 10/ 6)

Hâl Ekleri (Kasus Endungen, suffix des Kasus)

Yalın Hâl (Nominative) (+Ø)

buğda (Bazı Anadolu ağızlarındaki gibi)“buğday”	(43: 28/ 1)
gulag "kulak"	(40: 6/ 5)

Yükleme Hâli (Akkusativ) +Ø, (n)I,

A. İyelikli:

B. İyeliksiz:

emey+in+i "emeğini" (39: 32/ 4)	biliy+i "bilgiyi" (40: 24/ 6)
öz+ün+ü "kendini" (84: 9/ 8)	elçi (n)+i "elçiyi" (44: 11/ 5)
yèr+in+Ø "yerini" (81: 7/ 7)	sümüy+ü "kemiği" (104: 7/ 3)

Not: Ender olmakla birlikte hava+(s)ın+a "havasını"şekli de var. (83: 14/ 7)

Yaklaşma, Yönelme Hâli (Dativ) + (y) A

A. İyelikli:

B. İyeliksiz:

üz+ün+e "yüzüne" (43: 5/ 5)	ayna (y)+a (43:35/ 1)
yad+ım+a "aklıma, hatırıma" (43: 1/ 6)	adet+ e (68: 32/ 2)

Not: Çalışılan metinde Azerbaycan Türkçesi'ndeki Dat. eki +(y)A ile Loc. eki +dA'nın iyelikli kullanımının zaman zaman karıştığı görüldü. **Örneğin:**

cihad+ın+da "cihadına" (46: 14/ 6)
meclis+in+de "meclisine" (47: 6/ 3)

Bulunma Hâli (Lokativ) +dA

A. İyelikli:

B. İyeliksiz:

yad+ın+da (52:13/ 6)	ölke+de (67: 28/ 7)
év+in+de (67:27/ 7)	otag+ da "odada" (83: 13/ 8)

Not: Çalışılan metinde birkaç yerde,

hisse+(s)in+i "hissesinde" (86: 9/1, 3), (86: 16/ 6), (86: 18/ 2)

şeklinde fonksiyonundan dolayı sabit bir loc. kullanımına rastlandı. “Benzer durum Kumuk, Kazak Türkçelerinde de var. (Tuna,O.N.)”

Ayrılma Hâli (Ablativ) +dAn

A. İyelikli:

B. İyeliksiz:

adam+ın+kı +(n) dan (54: 10/ 3) goca+dan “ihtiyardan” (51: 6/ 4)
üz+ün+den “yüzünden” (41: 37/ 7) ürek+den “yürekten” (51: 28/ 3)

İlgi Hâli Eki (Genitiv Endung) +(n)In

gardaş+ın+ın (39: 33/ 6)
goca+nın (60: 25/ 7)
sümüy+ün+ün “kemiğinin” (105: 11/ 3)

Vasıta Hâli : (Instrumental, Instrumentalis) +(y) la,

A. İyelikli:

B. İyeliksiz:

istè’ dad +ın+ la (12: 45/ 2) halg+la (108: 18/ 4)

Eşitlik Hâli (Equative) +cA

dalısınca “arkasınca, peşi sıra” (99: 18/ 5)
gabağınca “karşısınca” (89: 19/ 4)
güvvetce “kuvvet bakımından” (61: 29/ 2)
layıgince “lâyık olduğu kadar” (69: 12/ 2)
tekce “tek olarak, sadece” (73: 11/ 2)

Soru Eki (Soru eki metinde kelimeye bitişik yazılmıştır) +mI

bilirsenmi “biliyor musun?” (94: 5/ 6)
görmürsenmi “görmüyor musun?” (52: 11/ 3)
yaraşarmı “yakışır mı ?” (51: 14/ 2)

Fiil çekim ekleri (Flexionsuffixes, Flexionsendungen)

Şahıs ekleri

<i>A. İyelik Menşeli: (Possessivsuffix)</i>	<i>B. Zamir menşeli: (Pronominalsuffix)</i>
1. Teklik Şahıs + (I) m gel-d+im (3: 27/ 3) goy+um (3: 30/ 1) ol-sa+m (79: 16/ 5)	1. Teklik Şahıs + (y) Am bilir+em (78: 17/ 5) goyar+am (71: 20/ 5)
2. Teklik şahıs eki: + (I) n kör-d+ün (77: 34/ 8) vèr- d+in (77: 38/ 3)	2. Teklik şahıs: +sAn olar+san (78: 7/ 6) vèrer+sen (68: 3/ 4)
3. teklik şahıs eki: +I, Ø èt-d+i (52: 33/ 1) gal-d+ı (38: 2/ 6)	3. teklik şahıs: Ø düşür (3:23/6) gelir (3:24/ 5)
1. Çokluk şahıs eki: +(I)K etmiş-d+ik (10: 2/ 7) gör-ek (71: 9/ 7) yarat-d+ıg (23: 20/ 1)	1. Çokluk şahıs eki: +(I)K bilir+ik (90: 14/ 4) çiharmalı+yıg (5: 35/4) isteyir+ik (5:31/ 5) ohuyur+ug (12: 20/ 3)
2. Çokluk şahıs eki: +(I)n+Iz getir+in+iz (38: 21/ 3)	2. Çokluk şahıs ekleri: sIn+Iz, görür-sün+üz (90: 10/ 4)
3. Çokluk şahıs eki: +(I)lAr getir-d+iler (52: 33/ 6) vur-d+ular (38: 9/ 6)	3. Çokluk şahıs eki: +lAr: dèyir+ler (38: 39/ 6)

Fiil şekil ve zaman ekleri: (Fiil Kipleri)

Şimdiki Zaman Kipi -(y)Ir +,

(Präsens)

başla- (y)ır

“başlıyor” [<başla-yu + yorı-r]

(8: 27/ 2)

çık- <i>ır</i>	“çıkıyor”	(8: 31/ 6)
de-(y) <i>ir</i>	“diyor”	(90: 8/ 3)
doğ- <i>ur</i> (Bkz. Not)	“doğuyor”	(41: 30/ 4)
goy-ul- <i>ur</i>	“koyuluyor”	(9: 2/ 1)
oku- n - <i>ur</i>	“okunuyor”	(8: 46/ 7)

Açıklama : Çalışılan metinde Efrasiyab Gemalmaz’ın da belirttiği gibi Az.Türkçesi’ndeki geniş zaman eki -(y)Ar ile şimdiki zaman eki -(y)Ir ’ın kök hece ünlüsü dar kelimelere getirilişinde her iki zamana uyar şekilde kullanılmasına rastlandı. **Ör.:** “*Heya imandan doğur*” :Doğar, doğuyor(41: 30/ 4),*dèyirler: Diyorlar, derler*(65: 9/ 3), *bilirem: Biliyorum, bilirim* (66: 1/ 7)Bu sebeple ; verilen cümle örneğindeki gibi bilinen bir hadisteki bu ek, açıkça geniş zaman eki olmasına rağmen morfolojik tasnifte söz konusu ek, şimdiki zaman grubunda verildi. Ancak tercümede bu gibi durumlarda mânâyı tam karşılamak üzere geniş zaman tercih edildi.

Gelecek Zaman Kipi	-(y)AcaK+ (Futur)	
gal- <i>acag</i>	“kalacak”	(61: 6/ 3)
goy-ma-(y) <i>acag</i> +lar	“bırakmayacaklar”	(61: 2/ 2)
vèr- <i>ecey</i> +ik	“vereceğiz”	(93: 39/ 2)

Geçmiş Zaman Kipi: (Vergangenheit)

A- Öğrenilen Geçmiş Zaman kipi -mİş, -(y)Ib

dè-(y) <i>ib</i> + ler	“demişler”	(63: 4/ 5)
gel- <i>miş</i> +dir	“gelmiştir”	(61: 17/ 4)
kèç- <i>miş</i>	“geçmiş”	(61: 17/ 3)
tökül- <i>üb</i> +dür	“dökülmüştür”	(48: 32/ 6)

B- Görülen Geçmiş Zaman Kipi - d + (Bestimmte Vergangenheit)

bil- <i>d</i> + i	“bildi”	(62: 27/ 6)
danış- <i>d</i> - ım	“söyledim, konuştum”	(82: 7/ 4)
gel - <i>d</i> +im	“geldim”	(17: 11/ 4)
ol- <i>d</i> + um	“oldum”	(77: 5/ 3)

C-Geniş Zaman Kipi	-(y)Ar, (Menfi: -bilmez,-mAz)	(Aorist,Zeitlos)
anla - (y)ar + dı	“anlardı”	(12: 25/ 10)
art- <i>ar</i>	“artar”	(61: 39/ 1)
bile <i>bilmez</i> +ler	“bilemezler”	(59: 29/1-2)
bil - <i>mer</i> +em	“bilmem”	(92: 10/ 1)
de - (y)er +di	“derdi”	(9: 29/ 8)
düş- <i>er</i>	“düşer”	(61: 36/ 4)
goy <i>mar</i> +am	“koymam, bırakmam”	(90: 8/ 4)
sahla-yan <i>maz</i> san (Bkz: Not)	“saklayamazsın, koruyamazsın”	(60: 34/5)
yè- <i>yer</i> +ken	“yerken”	(65: 5/ 4)

NOT : “sahlayanmazsan” Kelimesindeki, ‘n’ sesi matbaa hatası olabilir.

Özel ekler: (Emir) (impèratif)

Birinci Tekil Şahıs Emir Eki:	-Am < -AyIm (< -AyIn)	
èd-im	“edeyim”	(62: 16/ 4)
vur-ma-yam	“vurmayım < vurmayayım”	(90: 18/ 7)
İkinci Tekil Şahıs Emir	-Ø+	
dur	“dur!”	(91: 1/ 2)
goy	“koy!”	(72: 28/ 2)
sat	“sat!”	(106: 13/5)
Üçüncü Tekil Şahıs Emir Eki	- sIn	
ol- <i>sun</i>	“olsun”	(108: 27/ 2)
vur- <i>sun</i>	“vursun!”	(91: 2/ 4)
İstek Kipi	(-y)A+, -(ø) + (Optativ)	
çat- <i>a</i>	“çata,erişe”	(56: 35/ 3)
deyiş- <i>e</i>	“değişe”	(56: 41/ 4)
èt-me -(y)e	“etmeye”	(56: 43/ 8)
yaz -ø+ım	“yazayım”	(17: 12/ 5)
vur-ma-(y)a+m	“vurmayım”	(90: 18/ 7)

Şart Kipi	-sa	(Konditional,Bedingungsform)	
al-sa+n		"alsan"	(102: 1/ 2)
gör-se+ n		"görsen"	(43: 35/ 5)
Gereklilik Kipi	-malı +	(Notwendigkeitsform)	
çek-meli		"çekmeli"	(100: 22/ 7)
çıkar-malı + yığ		"çıkarmalıyız"	(5: 35/4)
gork-malı+dır		"korkmalı"	(100: 28/ 5)
Cevher Fiili		(Verbum Substantivum) + Dir	
beraber+dir		"denktir"	(50: 8/ 4)
cüt+dür		"çifttir"	(21: 20/ 5)
il+dir		"yıldır"	(61: 41/ 2)
kimi+dir		"gibidir"	(67: 28/ 3)
yoh+dur		"yoktur"	(62: 30/ 5)
3.2.1.2. Yapım ekleri:		(Formans,Bildungselemente)	
İsimden Fiil Yapma Ekleri:		(Denominales Verbum)	
+IA-			
arzu + la-		"arzula-"	(12: 39/ 8)
pis + le-		"kötüle-"	(57: 7/ 7)
sada + la-		"söyle-"	(9: 32/ 2)
+IAş-			
esebi+leş-		"sinirlen-, asabileş-"	(74: 8/ 3)
uzag + laş-		"uzaklaş-"	(11: 27/ 2)
+AI-			
boş + al-		"boşal-"	(59: 13/ 3)
düz+el-		"düzel-"	(12: 42/ 7)
+dA-			
al + da-d-ıl-mış		"aldatılmış"	(56: 40/ 4)

+t-

turşu + t

"ekşit-"

(45: 25/ 7)

İsimden İsim Yapma Ekleri : (Denominales Substantive)

+CA+

(Birbirine yakın, fakat farklı fonksiyonlardadır.)

ala + ca +

"alaca"

(99: 10/ 7)

bala + ca

"küçük"

(105: 42/ 4)

nè + çe

"nice, nasıl"

(108: 18/ 4)

orda + ca

"oracıkta, orada"

(19:8/ 2)

+ÇI+

diringe + çi

"diringacı, içkici"

(73: 12/ 2)

ov + çu

"avcı"

(19: 9/ 7)

terbiye + çi

"terbiyeci"

(106: 25/ 6)

+daş+

gar + daş

"kardeş"

(100: 1/ 1)

yol + daş

"yoldaş"

(100: 14/ 2)

+gA+

baş + ga

"diğer "

(101: 3/ 3)

öz + ge +

"başkası"

(98: 6/ 3)

+II+

çoh + lu

"çokca, çoğunlukla"

(94: 12/ 5)

en + li

"enli"

(104: 10/ 5)

gan + li

"kanlı"

(104: 12/ 7)

güç + lü

"güçlü"

(104: 10/ 7)

+IIK+

arığ + lg

"zayıflık"

(103: 27/ 6)

cır + lg

"tizlik, cıyaklık, incelik"

(105: 25/ 2)

göde + lik

"kısalık"

(103: 27/ 4)

kök + <i>lük</i>	“semizlik”	(103: 27/ 5)
sırtığ + <i>lug</i>	"sırtıklık"	(75: 29/ 5)
üzün + <i>lüg</i>	“uzunluk”	(103: 27/ 3)
+lAg		
ov + <i>lag</i>	“avlak, av yeri”	(19: 9/ 4)

Fülden İsim Yapma Ekleri (Deverbales Substantiv, Nomen deverbativum)

-AG+		
düz - <i>ek</i>	“taki, düzülen şey”	(97: 22/ 6)
gon - <i>ag</i>	"konuk"	(47: 5/ 6)
gorh - <i>ag</i> + <i>lig</i>	“korkaklık”	(93: 4/ 3)
- ar +		
çih - <i>ar</i>	“çıkar, gider”	(96: 14/ 5)
- ce+		
eylen - <i>ce</i>	"eğlence"	(86: 11/ 4)
- cag +		
utan - <i>cag</i> +	“utangaç”	(41: 43/ 6)
- ıcı		
yırt - <i>ıcı</i>	“yırtıcı”	(89: 22/ 7)
-IK +		
art - <i>ıg</i>	“artık, fazla”	(96: 37/ 4)
barış - <i>ıg</i>	“ barışık”	(75: 28/ 1)
bat - <i>ıg</i>	“batık”	(104: 11/ 6)
bil - <i>ik</i> +	“bilgi”	(13: 6/ 2)

- Ir

gel - *ir* "gelir" (96: 14/ 2)

- Iş +

gèd - *iş* " gidiş" (59: 25/ 3)

gör - *üş* " görüşme" (45: 24/ 1)

söy - *üş* "sövme, küfür" (75: 18/ 5)

vur - *uş* "vuruşma, kavga" (92: 21/ 1)

- inti

tık- *inti* "ağaç, dikilen şeyler" (108: 34/ 3)

-k +

beze - *k* "süs, bezenen şey" (97: 22/ 5)

-ki (Matbaa hatası değilse ! Bekleneni "gi")

iç - *ki* + "içki" (70: 22/ 8)

-mA+

çekin - *me - me* " çekinmeme" (12: 41/ 7)

tök - *me* "dökme" (93: 17/ 4)

ohun- *ma* "okunma" (13: 44/ 2)

-mAG+

bil - *mek* "bilmek" (75: 23/ 1)

çap - *mag* "koşturmak" (88: 16/ 8)

danış - *mag* "konuşmak, anlatmak" (12: 42/ 2)

dolan - *mag* "geçinmek" (12: 40/ 3)

- mIş

az - *muş* "sapık, azmış" (36: 31/ 3)

bat - *muş* "batık" (94: 25/ 6)

yat - *muş* "yatmış, yatan" (106: 14/ 1)

Fiilden Fiil Yapma Ekleri : (Verbum deverbativum,, deverbales Verbindungen)

*Fiilden fiil yapan eklerin çoğu 'Çatı Ekleri' başlığı altında verildi.

-msIn-

ağla - *msın* - "ağlar gibi yapmak" (O.N.Tuna) (11: 48/ 8)

Çatı Ekleri (Diathesis)

A. Ettirgen Ekler (Faktitiv)

-Dir-

az - *dir* - "azdır-" (100: 19/ 3)

çaş - *dir* - "şaşırtmak" (96: 35/ 7)

gez - *dir* - "gezdirmek" (89: 22/ 2)

-D-

ayıl - *d* - "ayılmak, uyandır-" (36: 26/ 6)

ohşa - *t* - "benzet-" (36: 25/ 5)

tanı - *t* - "tanıtmak" (12: 48/ 2)

-Ar-

çih - *ar* - "çıkarmak" (5: 35/ 4)

-Ir-

köç - *ür* - "geçir-, aktarmak" (19: 14/ 8)

yêt-*ir* - "yetir-, yerine getir-" (24: 13/ 4)

B. Dönüştürme Eki (Reflexiv, Reflexives verb) - (I)n-

lovğala - *n* - "kibirlenmek" (42: 4/ 5)

gürrele -*n* - "övünmek" (12: 45/ 4)

terpe - *n* - "deprenmek" (49: 35/ 2)

Müşareket Eki= İşteşlik (Reciprokes verbum)-(I)ş

A- Kooperativ

Fikirle - ş -	"fikirleşmek"	(21: 1/ 2)
dola - ş -	"dolaşmak"	(4: 45/ 7)
yara -ş -	"yaramak, yakışmak"	(26: 38/ 3)

B- Reciprokes

döy - üş -	"dövüşmek"	(92: 19/ 1)
vur - uş -	"vuruşmak"	(92: 21/ 1)

Meçhul Eki = Edilgenlik (Passiv, passivum)-(I) l

ah-ıd - ıl -	"akıtıl-"	(93: 31/ 2)
al+dad - ıl -	"aldatıl-"	(56: 40/ 4)
dart - ıl -	"çekil-, tartıl-"	(104: 12/ 3)
getir -ıl -	"getiril-"	(12: 19/ 3)
tök - ül -	"dökül-"	(96: 38/ 8)

3.2.2. Fiilimsiler: (Deverbal nouns)

3.2.2.1.- İsim Fiiller (NomenDeverbativum, deverbales Substantiv)

-mAK+

aş - mag	"aşmak"	(73: 3/ 5)
èt - mek	"etmek"	(87: 32/ 5)
gezdir - mek	"gezdirmek"	(89: 22/ 2)
mindir - mek	"bindirmek"	(89: 23/ 4)
var - mag	"varmak"	(73: 4/ 3)

-mA+

èt - me+yi	"etmeyi"	(18: 2/ 5)
gârşılaş-ma+ya	"karşılaşmaya"	(21: 28/ 6)
köç - me +ye	"ölüme"	(18: 18/ 5)

-İş+		
döy - üş	“döğüş”	(92: 1/ 3)
gör - üş	“görüş”	(78: 1/ 5)
vur - uş	“vuruş, savaş”	(92: 21/ 1)

3.2.2.2. Sıfat Fiiller (Partizip, Participium)

-AcAK+

çat - acag+	“çatacak, rastlayacak”	(33: 38/ 6)
gal - acag+		(20: 20/ 10)
yetiş - ecek+		(33: 37/ 8)

-(y) Ası+

dèyil- esi+	“denilecek”	(47: 19/ 5)
görül - esi	“görülecek”	(94: 18/ 5)
öl - esi	“ölecek”	(92: 12/ 1)

-(y)An+

daniş - an+a	“konuşana”	(50: 29/ 2)
köçür - en+e	“aktarane, tercüme edene”	(19: 4/ 9)
oğu - (y) an +a	“okuyana”	(19: 14/ 8)
yandır- an	“yakan”	(78: 26/ 2)

-mAlI+ (Genelde bu ek; -(y)AcAK eki yerine kullanılıyor , Gemalmaz: S.XXI)

dè- meli	“diyecek”	(12: 48/ 10)
èt- meli	“edecek”	(11: 25/ 6)
gaç - malı	“kaçacak ”	(7: 18/ 5)
gayıt- malı	“geri dönecek”	(8: 42/ 5)

-mİş+

bezendiril- miş		(23: 12/ 3)
bükül- müş		(60: 1/ 2)

eyil- <i>miş</i>		(60: 1/ 5)
öl - <i>müş</i>		(85: 6/ 6)
yaradıl - <i>muş</i>		(20: 15/ 3)
yat - <i>muş</i>		(85: 6/ 3)
yetir - <i>miş</i>		(18: 11/ 6)

3.2.2.3. *Zarf - Füller* (*Gerundium , Konverbum, Konverb*)

-AndA

çat - <i>anda</i>	"çatınca"	(52: 30/ 3)
éd - <i>ende</i>	"edince"	(83: 18/ 5)
ol - <i>anda</i>	"olunca"	(88: 8/ 9)

-(y)AraG

bahma - <i>(y)arag</i>	"bakmayarak"	(90: 17/ 3)
éd - <i>erek</i>	"ederek, yaparak"	(60: 2/ 1)

-DIG+

böyü - <i>dük</i> + de	"büyüdüğünde"	(52: 8/ 5)
çih - <i>dıg</i> + da	"çıktığında"	(84: 2/ 4)

-(y)Ib

dè - <i>(y)ib</i>	"deyip"	(77: 35/ 5)
dur - <i>ub</i>	"durup"	(26: 28/ 3)
go - <i>(y)ub</i>	"koyup"	(18: 16/ 5)
yuhla- <i>(y)ib</i>	"uyuklayıp"	(86: 16/ 4)

-(y) Inca

yatma - <i>(y)unca</i>		(85: 3/ 6)
ölme - <i>(y) ince</i>		(61: 24/ 8)

3.2.3. Birleşik Zamanlı Fiil Kipleri (Zusammengesetztes Tempore)

3.2.3.1. Hikâye Birleşik Zamanlı Fiil Kipi (Imperfektum, , Plusquamperfekt)

bil- er+ <i>d</i> + i + mi ?	“bilir miydi?”	(9: 53/ 1)
dè- (y)er + <i>d</i> +i + ler	“derlerdi”	(62: 23/ 6)
gèt- miş+ <i>d</i> +i + m	“gitmiştim”	(46: 13/ 1)
oyad- ır + <i>d</i> + ı	“uyandırıyordu, uyandırırdu”	(6: 10/ 8)
tut - ur + <i>d</i> +u	“tutuyordu”	(6: 5/ 7)

3.2.3.2. Rivayet Birleşik Zamanlı Fiil Kipi(Dubidativ, Zweifelhaft, Erzählungsform)

gel - ir + <i>miş</i>	"geliyormuş"	(60: 2/ 2)
ye - (y)ir + <i>miş</i>	"yiyormuş"	(65: 11/ 3)

3.2.3.3. Şartlı Birleşik Zamanlı Fiil Kipi (Konditional, Bedingungsform)

al-ır+ <i>sa</i> +n	“alıyorsan”	(107: 2/ 6)
al-ır+ <i>sa</i> +n+ <i>sa</i>	“alıyorsansa”	(107:2/ 7)
beyen- miş- <i>se</i>	“beğenmişse”	(12: 28/ 5)
beyen-miş+em+ <i>se</i>	“beğenmişsem”	(12: 21/ 3)
bil- ib- <i>se</i>	“bilmişse, öğrenmişse”	(12: 28/ 7)
iste-yir+sin+iz+ <i>se</i>	“istiyorsanızsa”[< istiyor iseniz ise]	(96: 1/ 1)

3.2.4. Birleşik Fiiller (Zusammengesetztes Verbum, komplexes Verbum)

3.2.4.1. İsim + Yardımcı Fiil

çap + èt-	“yayınlamak”	(6: 39/ 3- 4)
gèyd+ èd -	“kaydetmek”	(7: 26/ 2- 3)
rehmet + èle -	“rahmet eylemek”	(24: 10/ 3-4)
yar + ol-	“yar olmak”	(17: 15/ 5-6)

3.2.4.2. *Fiil - Partizip + Yardımcı Fiil*

bezendiril-miş + ol-		(23 : 12/ 3)
èt - meli + ol-	“edecek olmak”	(6: 33/ 1- 2)
gayıt- malı + ol-	“geri dönecek olmak”	(8: 42/ 5- 6)

3.2.4.3. *Fiil- Gerundium +Fiil*

éd -erek + gel-	“ederek gelmek”	(60: 2/ 1-2)
goy-ub + gèt-	“koyup gitmek”	(18: 16/ 5-6)

3.2.4.4. *Fiil- Gerundium + Yardımcı fiil*

dè - (y) e +bil -	"diyebilmek"	(86: 37/ 10-11)
kèçin - e + bil -	"geçinebilmek"	(23: 30/ 4-5)
yat - a + bil -	"yatabilmek"	(87: 5/ 3- 4)

3.2.5. *İsimler (Substantiv, Namen)*

3.2.5.1. *Basit İsimler (einfache Namen)*

garı	“ihtiyar kadın”	(75: 13/ 1)
gurşag	“kuşak”	(99: 21/ 4)
oğru	“hırsız”	(100: 8/ 3)
torpag	“toprak”	(23: 9/ 1)
ulduz	“yıldız”	(23: 5/ 6)

3.2.5.2. *Türemiş İsimler (Abgeleitete Namen)*

gar +Ø+ daş	“kardeş” [<<karındaş]	(39: 33/ 6)
ov + çu	“avcı”	(19: 9/ 7)
kök + lük	“semizlik”	(103: 27/ 5)
güç + lü	“güçlü”	(104: 10/ 7)
pis+lik	“kötülük”	(23: 11/ 5)
söy-üş	“küfür”	(75: 19/ 2)

3.2.5.3. Birleşik İsimler (Vereinigte Namen)

tutuğu	“papağan”	(49: 7/ 4)
yuhuyozan	“rüya tabircisi”	(48: 41/ 1)
cavanmerd	“yiğit, delikanlı”	(100: 5/ 5)
aradüzelden	“çöpçatan”	(104: 22/ 6)

3.2.6. Sıfatlar (Adjektiv, Eigenschaftswörter)

3.2.6.1 Basit Sıfatlar

ağ	“ak, beyaz”	(103: 37/ 5)
al	“al”	(103: 37/ 7)
az	“az”	(103:41/ 8)
berk	“berk, sert”	(104: 7/ 4)
düz	“düz”	(103: 37/ 1)

3.2.6.2. Türemiş Sıfatlar

bilik+li	“bilgili”	(44: 22/ 6)
yüngül+lük	“hafiflik”	(49: 35/ 5)
bulud+suz	“bulutsuz”	(22: 12/ 3)
böyük+lük	“büyüklük”	(44: 25/ 3)
ince+lik	“incelik, zarafet”	(76: 8/ 3)

3.2.6.3 Birleşik Sıfatlar

yoğundodag	“kalın dudaklı”	(104: 16/ 4)
çöpboyun	“ince boyunlu”	(104: 17/ 3)
gödekparmag	“kısa parmaklı”	(104: 17/ 1)
üzügüler	“güleryüzlü”	(104: 1/ 6)
gayışpaça	“paçası sıkı”	(104: 16/ 3)
yekeperlik	“iri kıyım, iri cüsselilik”	(103: 28/ 2)
gehveyisaç	“kahverengi saçlı”	(103: 31/ 2)
düzsümük	“düz kemikli”	(103: 31/ 1)

3.2.6.4. Niteleme Sıfatları (*qualifizierende Adjektive*)

kök	“semiz, besili”	(103: 42/ 4)
arığ	“zayıf, cılız”	(103: 42/ 6)
uca	“yüksek”	(104: 6/ 8)
girde	“yuvarlak”	(104: 31/ 1)

3.2.6.5. Belirtme Sıfatları (*Bestimmungswörter, Bestimmungsbeiwort*)

İşaret Sıfatları (Zeigebeiwort, Demonstrativum)

bu (<i>ikilik</i>)		(23: 1/ 2)
o (<i>zamankı</i>)		(44: 10/ 6-7)

Sayı Sıfatları (Zahladjektiv)

dörd (<i>şey</i>)		(108: 1/ 4-5)
yèddinci (<i>gün</i>)		(38: 10/ 6-7)

Soru Sıfatları (Fragewort)

hansı (<i>gebile</i>)	"hangi kabile?"	(7: 27/ 3-4)
nèçe (<i>sübut èdebilersen</i>)	“nasıl isbat edebilirsin?”	(51: 22- 23)

Belirsizlik Sıfatları (unbestimmtes Adjektiv, unbestimmtes Beiwort)

başga (<i>zaman</i>)		(65: 34/ 3-4)
bir nèçe (<i>gün</i>)	“birkaç gün”	(47: 24/ 4)
bütün (<i>canlılar</i>)		(94: 36/ 5-6)
çoğlu (<i>adamlar</i>)	“çoğu insan”	(94: 12/ 5-6)

Aitlik Ekiyle Yapılmış Sıfatlar

reiiyet arasındaki (<i>şah</i>)	“halk arasındaki şah”	(30: 20/ 6)
haggındaki (<i>dualar</i>)		(33: 33/ 3)

3.2.7. Zamirler (Pronomen, Fürwörter)

3.2.7.1 Şahıs Zamirleri (Personalpronomen)

<i>men</i>	“ <i>Men bendeyem</i> ”	(25: 15/ 5)
<i>sen</i>	“ <i>Sen , dünyanın hedere yaratılmadığını bildin...</i> ”	(23: 21/ 3)
<i>o</i>	“ <i>O, insanları yarattı.</i> ”	(23: 26/ 2)
<i>biz</i>	“ <i>Biz yèri, göyü...</i> ”	(23: 18/ 1)
<i>siz</i>	“ <i>Sizin dövrümüzde yaramaz ki...</i> ”	(51: 7/ 2)
<i>onlar</i>	“ <i>..onlar ruzi yèyenlere...</i> ”	(24: 2/ 2)
<i>öz</i>	“ <i>kendi</i> ” “ <i>öz ruzi yèyenlerini nadan goymadı.</i> ”	(23: 34/2)
<i>özge</i>	“ <i>başkası</i> ” “ <i>Öz malını özünükü bil, özge malını özgeninki.</i> ”	(98: 5-6)

3.2.7.2 İşaret Zamirleri (Zeigefürwörter)

<i>bu</i>	“ <i>...indi ki bunu dèyibsen...</i> ”	(51: 15/ 2-5)
<i>bu</i>	“ <i>...halg bundan ibret alsın..</i> ”	(51: 17/ 1-4)
<i>o</i>	“ <i>.. Onun emrinden gudretli həc bir güvvet yoğdur.</i> ”	(26: 30-31)

3.2.7.3. Soru Zamirleri (Fragefürwörter)

<i>kime</i>	“ <i>Men kime lazımam?</i> ”	(48: 39/ 3-5)
<i>nèçe</i>	“ <i>...bunu nèçe sübut ède bilersen?</i> ”	(51: 22/- 23)

3.2.7.4. Belirsizlik Zamirleri (unbestimmtes Fürwörter)

<i>biri</i>	“ <i>...birine yahşılığ ya pislik èdirse...</i> ”	(37: 22- 23)
<i>hamısı</i>	“ <i>hepsi</i> ” “ <i>Allah onların hamusına rehmet èlesin</i> ”	(24: 9-10)
<i>hèç kes</i>	“ <i>hiçkimse</i> ” “ <i>...o həc kesin işine yaramaz.</i> ”	(35: 19/ 4-8)
<i>her şey</i>	“ <i>Şehadet hagdan başga her şeyi inkar etmeyin delilidir.</i> ”	(25:12-13)
<i>kim</i>	“ <i>...haralı ve kimlerden olmagda dèyildir.</i> ”	(35: 12/ 2-6)

3.2.8. Zarflar (Adverbium)

3.2.8.1. Zaman Zarfları (Zeitadverben)

aḥşam	“cüme aḥşamı içmeyi adet etmek..”	(68: 18/3- 7)
gece, gündüz	“Lakin ister gece ister gündüz yatmak isterken...”	(86: 20- 21)
herden bir	“ <i>arada bir</i> ” “... herden bir gocalarla da gelip-gedişin olsun.”	(59: 24- 25)
herişe	“ <i>her zaman</i> ” “... herişe ölümden kork ki ağır günahlarınla birlikte...”	(59: 22- 23)
indi "şimdi"	“Doğrudur indi de görüm..”	(38: 36- 37)
sonra	“elli ilden sonra Allahın mene rehmi gelmiştir”	(66: 4/ 1-7)

3.2.8.2. Yer Zarfları (Lokaladverb, Adverb des Ortes)

geri	“Gabusdan Fehrüddövlenin geri gönderilmesini ve ya zehir verip öldürülmesini talep eder.”	(7: 14- 15)
yuharı	“... yuharıda Oufiden getirilmiş misaldan da istifade etmek olur.”	(9: 25/1- 8)

3.2.8.3. Nitelik Zarfları (Modaladverb, Adverb der Art und Weise)

humarlana- humarlana	“ <i>keyiflene keyiflene</i> ” “..sehrada humarlana- humarlana yol gèdirdi.”	(29: 23- 24)
yırğalana yırğalana	“ <i>sallana sallana</i> ” “..sehrada yırğalana- yırğalana ... yol gèdirdi.”	(29: 23- 24)
yahşı	“ <i>iyi</i> ” “.. yahşı öyrene bilmemişdi...”	(37: 33- 34)

3.2.8.4. Soru Zarfları (interrogativadverb)

ne :		“Deme ki a kişi ne olacak ?”	(97: 29-30)
nèçe :	“ <i>Nasıl...?</i> ”	“.. nèçe gebul ede bilersen?”	(51: 22/ 7)
ne için:	“ <i>Niçin...</i> ”	“... ne için yalan deyir? “	(47: 29/ 4-7)

3.2.9. Edatlar (Partikel, Nachstellung)

3.2.9.1. Bağlama Edatları (Anschlußpartikel)

- Ya..ya..* “*Ya* bu malı öde, *ya* zindana gèt !” (70: 36/ 4)
- dèmeli* “*O/Şu halde*” (68: 31/ 1)
- “*Dèmeli*, beş hüsusiyyetin emele gelmesine verdiş ètmek lazımdır.”
(*Şu halde (bu)beş hususiyetin meydana gelmesine sebep olan bir adete alışmak lazımdır.*)
- nèce ki* “*dediği gibi*” (69: 8- 9)
- “Her kese özüne layig gayğı göster, *nèce ki* Ebu şükür deyir...”
- ki.. de..* “Hedere alma *ki* hedere *de* satasan” (56: 20/ 21)
- (*Yok pahasına alma ki yok pahasına da sat(may)asın.)*

3.2.9.2. Çekim Edatları (Deklinationpartikel)

- çünkü* “Doğruya ohşar yalan, yalana ohşar doğrudan yahşıdır, *çünkü* o yalana inanarlar, bu doğruya yoğ.” (46: 6- 7)
- ... üçün...geder* “...için...kadar...” (67: 23-24)
- “...içmek *üçün* çöle ve bağa gètme, gètsen kèflenene *geder* içme, ève gel, serhoşluğu èvde èt.
- kimi* “*gibi*” (67: 27- 29)
- “...çünkü her kes èvinde öz ölkesinde olan padşah *kimidir*, sehrada ise yad ölkeolun gerib *kimi*.”

3.2.9.3. Ünlem Edatları (Interjektionspartikel)

- Ey* “*Ey* oğul, ayıg ol, cavanlığınla gürrelenme” (59: 19/ 1)
- A!* “*A* kişi, sen gızılı kime vèribsen ?!” (71: 13- 1)

3. 2. 10. İkilemeler (Hendiadyoins)

Çalışılan metinde ikileme tarzında aşağıdaki kelime grupları vardır. Metinde bunlar arasına (-) konmuştur.

	-A-	
<i>ac- yalavac</i>	“aç çıplak”	30: 3/ 2- 3
<i>ad- san</i>		35: 14/ 6- 7
<i>adet- en'ane</i>	“adet anane”	4: 9/ 3-4
<i>ağıl- nefis</i>	“akıl- nefis”	21: 27/ 2- 4
<i>ağırlık- yüngüllük</i>	“ağırlık hafiflik”	86: 36/ 2- 3
<i>ağlıg- gırmızılıg</i>	“aklık kırmızılık”	103: 28/ 1- 2
<i>alınıb- satılan</i>		54: 15/ 3- 4
<i>arıg- köklüyü</i>	“cılızlık semizlik”	13: 28/ 1-2
<i>asil- necabetli</i>	“adlı sanlı”	18: 24/ 3-4
<i>ana-ata</i>	“ana baba”	32: 7/ 3- 4
<i>ata- ana</i>	“baba ana”	12: 36/ 1-2
<i>azlıg- çoğluc</i>	“azlık çokluk”	21. 35/ 6- 8
	-B-	
<i>berklik- yumşaglıg</i>	“sertlik yumuşaklık”	86: 36/ 4-6
<i>bezek- düzek</i>	“süs püs”	97: 21/ 8- 9
	-C-	
<i>cah- celal</i>	“ihtişam debdebe”	6: 2/ 6-7
	-Ç-	
<i>çıhar- gelir</i>	“gider gelir”	96: 10/ 2-3
	-D-	
<i>dava- dalaş</i>		71: 35/ 2- 3
<i>dodag- diş</i>	“dudak diş”	13: 28/ 5- 6
<i>dost- düşmen</i>		63: 15/ 3-4
<i>duz- çörek</i>	“tuz ekmek”	55: 39/ 1- 2
<i>düz- gèc</i>	“doğru yanlış”	3: 29/ 1-3
	-E-	
<i>eğl- edeb</i>	“akıl edep”	35: 10/6-7
<i>ehl- ayal</i>	“eş dost”	106: 15/ 6- 7

<i>èhtimal- getirlik</i>	“olabilirlik kesinlik”	21:32/ 8-9
<i>el- ayag</i>	“el ayak”	27: 9/ 2- 3
<i>el- gol</i>	“el kol”	103: 7/ 5- 6
<i>esil- neseb</i>	“soy sop”	35: 11/ 1- 2
<i>esl- fer</i>	“asil taklid”	21:25/ 4- 6
<i>ev- èşik</i>	“ev bark”	97: 28/ 3- 4
<i>ezemet- tentene</i>	“gösteriş tantana”	6: 1/ 8-10
	-F-	
<i>feza -boşlug</i>	“feza boşluk”	21: 26/ 3- 5
<i>fışg- fücür</i>	“günah kötülük”	27: 10/7-8
	-G-	
<i>garma- garışig</i>	“karma karışık”	6: 27/ 1-2
<i>gaş- göz</i>	“kaş göz”	13: 28/ 3- 4
<i>gayda- ganun</i>	“kaide kanun”	64: 2/ 2-3
<i>gece- gündüz</i>		86: 8/ 2- 3
<i>gedir- giymet</i>	“kadir kıymet”	23: 32/ 1- 2
<i>gohum- egraba</i>	“hısım akraba”	48: 35/ 2- 3
<i>gohum- gardaş</i>	“hısım akraba”	12: 35/ 4-5
<i>gol- budag</i>	“dal budak”	36: 32/ 5- 6
	-H-	
<i>hagg- nahag</i>	“haklı haksız”	6: 8/ 8-9
<i>hay-küy</i>	“hay huy”	6: 16/1-2
<i>hèç- puç</i>	“ıvır zıvır”	95: 4/ 7- 8
<i>hedd- hudud</i>	“had hudut”	64: 7/ 5- 6
<i>heya- abır</i>	“ar- namus”	55: 18/ 3- 4
	-İ-	
<i>ister- istemez</i>		75: 39/ 6- 7
<i>İsti -soyug</i>	“sıcaklık soğukluk”	3: 13/ 1-2
	-K-	
<i>köklük- arıglıg</i>	“semizlik sıskalık”	103: 27/ 6- 7

	-M-	
<i>mal- dövlət</i>	“mal mülk”	13: 7/ 3-4
<i>mekan- zaman</i>		21: 31/ 6- 8
	-N-	
<i>naz- nə'met</i>	“bolluk rahatlık”	29: 31/ 4-5
<i>nezm- nizam</i>	“tertip düzen”	22: 19/ 4-5
<i>nizam- intizam</i>		64: 2/ 4- 5
	-O-	
<i>oşarlıg- ferglilik</i>	“benzerlik farklılık”	21: 29/ 3- 5
<i>oradan- buradan</i>		42: 26/ 2- 3
	-Ö-	
<i>ölü- diri</i>	“ölü diri”	38: 5/ 5-7
<i>ört- basdır</i>	“ört bas”	40: 32/ 2- 3
	-P-	
<i>pis- yahşı</i>	“kötü iyi”	102: 15/ 6- 8
	-S-	
<i>saç- saggal</i>	“saç sakal”	3: 18/ 5-6
	-Ş-	
<i>şan- şöhrət</i> (Çeviri önsözünde)	“şan şöhrət”	12: 32/ 5-6
<i>şe'n- şöhrət</i>	“şan şöhrət”	35: 13/ 7- 8
	-T-	
<i>tay- tuş</i>	“akran arkadaş”	93: 9/ 5- 6
<i>tebiet- surət</i>	“ huy davranış”	21: 28/ 2- 4
	-Ü-	
<i>üzünlüg-gödelik</i>	“uzunluk kısalık”	103: 27/ 3-4
	-V-	
<i>var- dövlət</i>	“mal mülk”	12: 32/ 7-8
<i>vesiyyet- nesihət</i>	“ vasiyet nasihat”	3: 17/ 5-6
	-Y-	
<i>yahşı- pis</i>	“iyi kötü”	3: 28/ 5-7
<i>yemek-içmek</i>		82: 5/ 2- 3
<i>yətirib- yətirmemek</i>	“ulaştırıp ulaştırmamak”	75: 42/ 2- 3

4. SÖZLÜK

-A-

ac- yalavac: Aç- çıplak (30: 3/4)

acığı gelmek: Sinirlenmek, hiddetlenmek, gazaplanmak (96: 22/ 3-4)

ahı: Sonunda (38: 21/ 5)

ahtalatmaq (Moğ. Tuna, O.N.): İğdiş etmek, hadımlaştırmak (94: 20/ 6)

ahtar- : Ortaya çıkarmak, elde etmeye çalışmak (36: 39/ 5)

alûde: Tutulmuş, müptela olmuş. (78: 15/ 3)

arhayın : Emin, endişesiz, şüphesiz (30: 29/5)

arığlıg: Zayıflık, sıskalık (103 : 27/ 6)

asiman: Gökyüzü, asuman (67: 25/ 6)

aspazlıg: Aşçılık (104: 29/1)

avamlıg: Cahillik, bilgisizlik, (42: 4/ 3)

aye: Ayet

azadan: Paralı, hizmetçi (106: 22/ 4)

azar: Dert, hastalık (77: 4/5)

-B-

bâd: Yel, rüzgâr, esinti. (68: 3/3)

bar vermek:(Met.) Yemiş, meyve vermek; semere (37: 2/ 1-2)

bednamlıg: Rezillik, kepezelik (93: 7/3)

behre : (Met.) Netice, son, mahsul, semere (42: 20/ 1)

benövşe : Menekşe (42: 8/ 4)

bezek- düzek: Süs püs, gereksiz süs eşyası (97 : 21/ 8-9)

bezek: Süs (29: 23/4)

boyun geçirmag: Kabul etmemek, imtina etmek, üzerinden atmak (25: 19/1)

bünövre: Temel (22:10/3)

bürünc: Tunç, bronz, pirinç (97: 24/ 3)

büruze vér-: Göstermek, açığa ortaya çıkarmak (79: 19/ 8)

bütövlük: Yekparelik, bütünlük (23: 41/3)

-C-

- can hayı:** Can telaşına düşmek (94: 27/ 1-2)
canfeşanlık: Gereğinden fazla ilgi gösterme, fedakârlık, hassasiyet (50: 3/ 4)
car çekmek: Tellal bağırtmak, ilan etmek. (38: 29/ 5)
cehd: Çaba, gayret (22: 9/2)
celd: Çabuk (106: 12/ 8)
cencel: Münakaşa, kavga (74: 22/ 3)
ciğalbaz: Mızıkçı, oyun bozan (74: 20/6)
cilov (Moğ. < cilağu. Tuna, O.N.): Atın ağzındaki gem kayışı, dizgin (90: 7/ 9)
cod: Kaba, sert, kalın (103: 29/5)
cücü : Ayakları boğumlu böcekler (Met. Bir çeşit kurtçuk) (47: 17/ 7)
cür: Çeşit, tür

-Ç-

- çapmag:** Koşturmak (88: 16/8)
çaşdır-:Şaşırtmak (11: 45/7)

-D-

- danlanmag:** Kınanmak, azarlanmak (49: 35/ 4)
danmak: İnkâr etmek, saklamak (100: 20/ 1)
darvaza: Kale ve şehirlerin büyük giriş kapısı (59: 7/ 3)
daya:(Fa.)Dadı, mürebbiye, bakıcı, sûtanne (52: 7/ 1)
daz: Kel, saçsız (104: 11/ 1)
deb:(A.) An'ane, âdet, gelenek. (70: 8/7)
değiği: Dakiki (10: 46/6)
desmal: Havlu, mendil, çıkın (99: 21/ 5)
dincelmek: İstirahat etmek, dinlenmek, rahatlamak (97: 12/ 6)
diringeçi: Oynak, hafif meşrep (73: 12/ 2)
diş müzdü: Diş kirası (71: 19/ 6-7)
döz-: Sabretmek, tahammül etmek. (71: 38/ 3)
dübeyt : İki beyit, dörtlük, rubai (43: 28/ 7)

-E-

- e'tiğad etmek:** İnanmak, uymak, itikad etmek (52: 18/ 8)
eclaf: Zül, alçak, rezil (56: 24/ 3)
elden iti: Çabuk, süratli (107: 5/6-7)
elden salmak: Çok yormak, eziyet etmek, takatini kesmek. (77: 17/ 7-8)
elef: (A.)Alaf, hayvan yemi, ot, mısır sapı (64: 15/ 8)
eseb: Sınır (83: 8/ 4)
eşitcek : işitince (42: 31/ 5)
etir: İtir, güzel koku, rayiha (70: 17/ 7)
evez: Yer, karşılık, denk (95: 6/6)
éybecerlig: Çirkinlik (22: 5/1)

-F-

- fer:** Benzer (21: 25/6)
feraset élmî: Kavrama, anlama, idrak yeteneği (102: 11/ 4)
ferraşlıg: Küçük memurluk, hizmetçilik (104: 29/ 2)
fesad: Nifak, fitne (22: 9/3)
fisg- fūcur: Kötü işler, günahlar (27: 10/ 6-7)
fövt et-: Fırsatı kaçırma (95: 2/ 1)

-G-

- gabar çal- :** Sertleşmek, nasırlaşmak (29: 28/ 3-4)
gabil: Kaabil, mümkün (44: 1/8)
ganı garalmag: Keyfi kaçmak, asabı bozulmak, sinirlenmek (42: 32/ 5,6)
gaşgabag: Kaş göz, surat, çehre, yüz çatmak (45: 25/ 6)
gasid: Ulak, elçi (47: 30/ 7)
gayda: Kaide, kural, düstur(64: 2/ 2)
gaydaya sal-: Düzenlemek, tertiplemek (82: 5/ 4- 5)
gayış paça: Zayıf, ince bacaklı ve diri kaslı (104: 16/4)
gayıtmag: Geri dönmek (94: 40/ 1)
gazi: Kadı, hakim (39: 16/ 2)
gebz: (A.) Alındı belgesi, makbuz. (71: 18/ 5)
ğedd: Boy (60: 1/ 3)

ğehveyi saç: Kumral, kahverengimsi saç (103 : 31/ 3)
gerdiş et-: Gezinmek (23: 5/6)
geşeng: Zarif, alımlı, süslü (40: 20/ 7)
gélybet: Gıybet, ardınca konuşmak (77: 22/3)
geyd: Kayıt
gıcgır-: Ekşimek (64: 13/ 1)
gicelletme : Başı döndürme, gözleri karartma (37: 37/ 2)
gileylen- : Şikayet etmek, dert yanmak (47: 26/ 5)
girde: Yuvarlak (104: 31/1)
girdedal : Kısa boylu (103: 30/4)
girov: Diyet, haciz, ipotek, rehin (74: 21/ 6)
girovdan: Bir tür tavla oyunu, hapis (74: 21/ 6)
goçag: Yiğit, cesur, mert (93: 2/ 8)
gor: Mezar, çukur (92: 5/7)
gorgazan: Mezar eşici, mezar soyguncusu (93: 18/ 3)
goşun (Moğ. < kosigun . Tuna, O.N.): Asker, ordu (93: 35/ 2)
göyerti: Yeşillik, marul- salatalık- maydanoz- soğan vs. (70: 20/ 4)
gözelgamet: Güzel vücutlu (103 : 30/ 6)
gul al-: Köle satın almak (11: 12/2-3)
gülab: Gülsuyu (70: 17/ 5)
güman: Sanmak, zannetmek (102 : 3/ 9)
gurşağ: Kuşak, bel bağı (99: 21/ 4)
güzeran: Yaşayış, geçim, hayat (66: 11/2)

-H-

hag gan-: Kanaatkârlık, kadirbilirlik, hak ediş (72: 13/ 5/ 6)
hahiş et-: Rica etmek, ezile büzüle istemek, istirham (71: 31/ 3)
hamar: Düz (103: 30/7)
has: Hükümdarın sadece kendine ait olan (26/9)
haşıye: Kenar, pervaz, kitaplarda kenar boşluklarına yapılan açıklamalar. (72: 19/ 1)
hazıg: (A.) İşinin ehli, usta, eli uz.(45: 13/ 4)
héc- puç: Boş yere (95: 4/ 7-8)

hecalet: Utanılacak durum, utanılacak hâl (70: 3/ 3)
hêlm: Yumuşak karakter, sakın yaratılışlı (43: 13/ 7)
hêlvê: Gizli, tenha (64: 20/ 7)
hêlvethana: Gizli yer, hamamda özel bölüm (83: 18/ 6)
herçend : Lâkin, ama, fakat, ancak (41: 29/ 1)
herdenbir: Her zaman, her defasında. (68: 1/ 3)
here: Herkes (79: 27/ 6)
heresi : Her birisi (48: 22/ 2)
heris ol-Bir şeyi ihtirasla istemek, açgözlülük. (68:18/1)
hesed et-: Kıskanmak, haset etmek, çekememek (75: 31/ 6- 7)
hetersiz: Zararsız (108: 32/ 2)
hêy götür-: Hep götürmek, sürekli harcamak (95: 7/ 3-4)
hêy sus-: Sürekli susmak, konuşmamak (73: 3/ 2- 3)
hêy: Devamlı (79: 3/ 2)
heya- abır : Ar, namus, utanma duygusu-haysiyet, şeref (55: 18/ 4, 5)
heyf: (a.ünl.)Vah, heyhat, yazık; (i.) insafsızlık, haksızlık
heyirhah: Hayırsever, yardımsever (101: 1/ 3)
hırda : Küçük, ufak, önemsiz (39: 21/ 3)
höcet: İnat, inatçılık, münakaşa (39: 29/ 9)
hörek: Aş, yemek, pişirilip yenen (65: 20/ 3)
hoşşifet: Güzel, alımlı, çekici, sıcak kanlı. (71: 23/ 5)
humar vahtı: Çakır keyiflilik hali (81: 5/ 5)
humarlan- : Keyiflenmek, neşelenmek (29: 24/3)
humarlıg: Mestlik, sarhoşluk, sersemlik (68: 4/ 2)
hündür: (Moğ.s. Tuna, O.N.) Yüksek, mürtefi, uzun (88: 9/ 6)

-İ-

inam: Azim, güven (94: 38/1)
isti: Sıcak (81: 13/ 8)
it- : Yitmek, kaybolmak (100: 28/7)

-K-

- kahıllık:** Tembellik, erinceklik, vurdumduymazlık (93: 31/ 4)
kar : Sağır (52: 10/ 8)
karlık: Sağırlık (105 : 24/ 2)
kasıb: Fakir, yoksul (96: 21/ 7)
kebin : Nikah (51: 24/ 2)
keçave: Taht-ı revan (29: 23/ 5)
kemantek : Keman gibi (60: 1/ 4)
kendhuda: Muhtar (79: 7/4)
keşikçi (“keşik” Moğ. Tuna, O.N.): Silahlı nöbetçi (94: 1/ 2)
kifir, kifirlik : (< Ar. kibr > kibir > kifir ?) Kendini beğenme, kibir (43: 35/4)
kobuttebiet: Kaba tabiatlı. (76: 12/ 10)
köklük: Semizlik, bakımlılık (103 : 27/ 5)
kömek : Yardım (96: 18/ 5)
küçe: Cadde, (107: 19/2)
küncüd (Çince > Moğ. < küncit Tuna, O.N.): Susam (42: 7/5)
küren (Moğ. Tuna, O.N.): Sarı ile kırmızı arası renk [< küran ?] (104: 20/ 1)
kuze: (Fa.) Testi, çömlek (59: 9/ 4)

-L-

- lağ:** Alay, eğlenme, dalga geçme (60: 15/ 5)
layıgli: Münasip, liyakatli (96: 7/5)
lovğalanmak: Kendini övmek, kibirlenmek (42: 4/ 5)
lüt ol-: Soyunmak, elbiselerini çıkarmak. (30: 39/ 5-6)

-M-

- maya:** Sermaye (97: 26/ 8)
mazaglaşmak: Oynaşmak, şakalaşmak (80: 14/3)
me'suge: Sevgili (77: 20/ 6)
meğmun olmak: Aldanmak, zarara uğramak (102: 6/5-6)
mehriban: Muhabbetli, dost, samimi (71: 27/ 7)
méhterlik: Seyislik, at bakıcılığı (104: 23/ 5)
melahetli olmak: Güzel, latif, tatlı, hoş (103 : 23 /8)

melanholiya: Kara humma hastalığı, sara . (68:5/8)
mey meclisi: İçki, âlem toplantısı. (72: 26/ 10- 11)
mezemmet: Kınama, yerme, azarlama (68:23/8)
mih: Çivi (59: 9/ 2)
miz: Masa (65: 32/ 2)
müalice : (A.) Tedavi (45: 15/ 4)
müddea: Fikir, tez, iddia (49: 15/ 6)
mügessir: Müessir, etkili (23: 6/4)
mütrüb: Rakkase, dansöz (73: 10/ 8)
müvazinet: (A.) Denge, eşitlik (21: 27/6)
müzayiğ et- : Esirgememek, kıymamak, çekinmemek (45: 18/3, 4)

-N-

nadan: Cahil, bilgisiz, ilimsiz, irfansız (42: 1/ 1)
nadanlık: Cahillik, kabalık, habersizlik, gafillik (22: 9/4)
nağd: Peşin, nakit (56: 41/ 3)
nağul et- : Nakletmek, anlatmak, bildirmek (86: 42/ 8)
natig/lik : Hatip/lik (46: Bölüm başlığı)
natig: Konuşmacı, nutukçu (79: 40/ 5)
naz- ne'met: (Ar. , Far. i.) Maddi refah, bolluk (29: 31/ 4 -5)
neçe: Nice
neinki : (e.) Anlamca taviz bildiren bir bağlaç. Değil ki, (> <Alm. nein ???) (50: 33/ 3)
nerdivanın pillesi: Merdivenin basamağı, son düzlüğü (61: 39/ 1, 2)
nevaziş (Fa.) : Okşama, nazlandırma, incelik gösterme (52: 7/ 5)
nezm-nizam: Düzen, intizam (22: 19/1)
nigar: Güzel, sevgili (92: 18/ 2)
nimçe: Tabak, yemek tabağı (72: 27/ 4)
nisye: Veresiye (56: 41/ 4)
niğge gelmek: Dili açılmak, konuşmaya başlamak (86: 37/ 7)
noğul: Kışniş tohumlu şeker (80: 23/8)
nöker (Moğ. Tuna, O.N.): Erkek hizmetçi, uşak (12: 50/7)
nütfe: Meni, tohum, maya (80: 2/ 6)

-O-

obraz: Canlı, açık anlaşılır misal, timsal (Dipn.83)

otag: Oda (83: 13/ 8)

-Ö-

ölvüvay : Beceriksiz, aciz (58: 3/ 4)

özgelerinden: Başkalarından, diğerlerinden (102: 17/2)

-P-

padzehr: Panzehir (66: 20/ 1)

pañıl ve heris : Kıskanç ve muhteris, ihtiraslı (107: 11/ 3-4 5)

pañıl: Kıskanç, başkasını çekemeyen (55: 11/ 2)

paltar: Her türlü giyim eşyası, elbise (26/ 20)

payı artıg ol-: Nasibi, kısmeti bol olmak. (72: 5/ 5-6)

pehrizkar: Oruçlu, aç duran, perhiz yapan (42: 2/ 3)

pert ol- : Bozulmak, kalbi kırılmak, asabı bozulmak (44: 18/ 5)

péşe ét- : Sanat, meşguliyet, alışkanlık, huy,uğraş, meslek (42: 12/ 6,7)

pive: (rus. i.)İçki, bira (84: 9/6)

pozul- : Bozulmak (42: 32/ 7)

-R-

ram et-: Baş eğdirmek, bağlamak (92: 22/ 2- 3)

reftar et-: Davranmak (43: 25/ 1)

rövzehan: Methiyeci, mevlithan(10: 40/1)

rububiyyet: (21: 11/7)

rüsvayçılıg: Rezillik, rezalet. (41: 35/ 2)

rûzi: Rızık, azık, yiyecek, nasip (23: 24/3)

-S-

sahman : Nizam, intizam, düzen (45: 4/ 2)

sahmana sal-: Düzenlemek, tertiplemek (65: 32/3, 4)

sakit: Mülayim, sakin (88: 10/ 9)

se'y: Çalışıp çabalamak, uğraşmak (94: 38/4)

sedeme vur-: Darbe vurmak (79: 20/ 6-7)

seğf: Tavan (67: 26/ 3)

sehlenkarlıg et-: Kayıtsızlık göstermek, dikkat etmemek (97 : 4/ 7)
sehv görün- : Sonucu bakımından yanlış olma durumu (33: 16/ 4)
selem : Faiz, riba (97: 36/ 3)
seliğesizlik: İntizamsızlık, tertipsizlik, düzensizlik (93: 8/ 6)
serfeli: Faydalı, hayırlı (93: 30/6)
serinc: Suyu soğuk tutan toprak kab, testi (47: 14/ 5)
serişteli: Bir işe becerisi, tecrübesi, aşinalığı olan (107: 16/ 3)
serkerde: Komutan, baş asker (90: 7/3)
şığallamak: Sıvazlamak (108: 17/2)
sipehsa: Sipahi, atlı asker (94: 8/3)
sırtug: Arsız, utanmaz, yüzsüz (41: 35/ 4)
sübh namazı: Sabah namazı. (68: 3/1-2)
sübut: İsbat, delil (49: 16/ 6)

-Ş-

şehlagöz: İri, koyu mavi gözlü (103: 38/5)
şembe : Perşembe
şest: Liyakat, vekar, şan, gösteriş (88: 14/ 6)
şeypur: Sasani, Arap müziğinde nefesli bir saz, boru (60: 18/ 5)
şıtag (Moğ. olduğu iddia ediliyor. Tuna, O.N.): Mızıkçı, geçimsiz, kavgacı (60: 22/ 1)
şikar: Av (87: 36/ 8)
şir: Çok güçlü, kuvvetli, arslan (92: 9/6)
şirnikmek: Heveslenmek, meyilli olmak, alışmak, istekli olmak (36: 36/ 5)
şit: Bayağı (74: 3/ 3)
şitini çıhar-: Sınırı aşmak, haddini bilmemek, aşırıya kaçmak. (73: 2/1-2)
şoranlıg: Çorak arazi, tuzlu toprak.(37: 1/ 6)
şücaetli: Cesaretli, yiğit, bahadır. (104: 13/ 6)
şuhlug et-: (=zarafatlaşmak) Zarıflık etmek, şakalaşmak (71: 28/ 2.)
şümük : Kemik (103: 31/2) [< süngük]
şuret: kopye, tasvir-portre, adet-sayı (21: 28/4)
şuret: Zahiri görünüş, yüz-surat-çehre, şekil-tarz-üslup,
şüst: Halsiz, takatsiz, uyuşuk (58: 6/ 4)
şüstlük: Uyuşukluk (92: 2/2)

- tagsır:**(A.i.)Taksir, Eksiklik, kusur (29: 13/2)
- tale:** Talih, baht, kısmet, mukadderat, gelecek, ikbal (93: 28/ 3)
- tap-:** Elde etmek, ele geçirmek, nail olmak, bulmak(36: 39/8)
- tapdala- :** Çiğnemek, ezip geçmek. Basmak (108: 8/5)
- tapşır-:** Havale etmek, üzerine yıkmak, emanet etmek, gördürmek. (70: 31/ 8)
- tapşırığ :** Yetiştirilen ulaştırılan emir (30: 3/ 3-4)
- tay- tuş :** Akran- arkadaş, denk,eş, yaşıt (40: 39/ 7,8)
- tay1 :** Kanat (43: 11/ 7)
- tay2:** Eş, eşit, benzer, akran (21: 42/4)
- te'ne:** (A. i.) Azar, kınama (48: 18/ 6)
- te'riflenmek :** Övülmek (96 : 23/ 4)
- tebiet:** (A.i.) Karakter, huy (21: 28/ 2)
- tebl:** Davul (60: 21/4)
- teeccüb:** Hayret etme (54: 2/ 4)
- teğsirkâr:** (A.+ Fa.) Sebep olan, suçlu, günahkar, etkili (23:5/ 3)
- tekebbür:** Kibir, çalım, kibirlilik hali (26: 21/5)
- tekye:** Dayanma, destek alma (60: 1/ 8)
- telesmek** (Moğ. Tuna, O.N.): Acele etmek, sabırsızlık göstermek (49: 34/ 6)
- tem terag:** Tam tarak, vaziyet, (29: 40/ 8)
- teng:** Dar, sıkı (104: 11/ 8)
- teravet:** Tazelik, letafet, güzellek, saflık (103: 17/ 4)
- terpenmek:** Deprenmek, olduğu yerde hareket etmek, kımıldamak (49: 35/ 2)
- teserrüfat:** Üretim (86: 10/ 7)
- tike :** Lokma, küçük et parçası (65: 7/8)
- tufeyli:** Dalkavuk, çanak tutucu, asalak, işsiz, boşta gezen, parazit (29: 40/8)
- tük:** [<Tü,dü, tük, tüg] Tüy, kıl, yün, saç (65: 13/ 1)
- tündgırmızı :** Koyu kırmızı, al (104: 2/ 8-9)
- tündhasiyyet :** Hemen sinirlenen, tezcanlı (43: 12/ 7)
- tursüz:** Ekşi suratlı (104: 15/ 6)
- tutiya :** (Bkz. Dip. 43) Bir tür göz merhemi (52: 17/3)
- tutuguşu:** Dudu kuşu, papağan (49: 7/ 5)

-U-

uca: Yüksek (88: 9/3)
ud- : Yutmak (43: 15/ 5)
ulduz: Yıldız (23: 6/5)

-Ü-

ünsiyyet sahlamağ : Münasebet, ilişki kurmak (42: 5/ 7)
ürek ver- : Cesaretlendirmek, yüreklendirmek (72: 17/ 6-7)
üzlü: Arsız, yüz­süz, yaramaz, afacan, herşeye karışan (72: 29/ 2)
üzün: Uzun

-V-

vadar et- : Mecbur etmek. (41 : 20/ 4)
valeh olmak: (A.s.) Hayran, meftun, vurgun olmak (39: 38/ 8)
vasvasılığ: Şüphencilik, vesvese, tereddüt (83: 6/ 5)
vehm:(Ar.i.) Kuruntu, yersiz şüphe, korku (21: 26/8)
verdiş et-: Alışkanlık haline getirmek, alışmak. (68: 32:/3-4)
vuruşu dayandırmag: Kavgayı sürdürmek (92: 21/ 2-3)

-Y-

yadına salma: Aklından çıkarma (97: 19/ 6-7)
yay: Yaz mevsimi (81: 13/ 7)
yekeper: Çok iri (88: 7/7)
yiye : Sahip [ide > iye > (y)iyeye] (99: 6/ 1)
yoğun: Kalın (103: 29/ 1)
yorğa: Sakin, iyi huylu (88: 9/9)
yubad-: Vaktinde yapmamak, geciktirmek, savsaklamak (71: 9/4)
yuhusuzluğ: Uykusuzluk. (68: 11/ 6)
yuhuyozan: Rüya tabircisi (48: 33/ 1)

-Z-

zarafat : Şaka (46: 19/ 5)
zayvagla-: Saçmalamak, kendini kaybederek lüzumsuz konuşmak (73: 2/ 3)
zirek: Becerikli, çevik, eli çabuk (55: 28/ 3)
zirzemi: Yer altında olan ev, ambar, bodrum kat, hücre (52: 5/ 8)

SONUÇ

1082- 1083 yılında Keykavus tarafından oğlu Gilanşah'a vasiyetname gibi yazıldığı belirtilen "Kabusname"; Ortadoğu, Orta Asya ülkeleri ve Batı'da ünlü bir eserdir. Dünyanın bir çok diline tercümesi yapılmış bu eserin Türkiye Türkçesi'ne de en az beş kez çevirisi yapılmıştır. Ancak bu çalışmanın diğerlerinden farkı Kiril harfleriyle Azerbaycan Türkçesi'ne ilk kez yapılan bir çeviriden Türkiye Türkçesi'ne ilk kez yapılan bir aktarma oluşudur.

Kitap, yazıldığı yüzyıl itibariyle tüm eserlerde ortak olarak görebildiğimiz (Atabet-ül Hakaayık, Kutadgu Bilig) Allah ve Peygamber hakkında nasıl düşünülmesi gerektiğinin çerçevesini çizen İslamî ölçülerin esas alındığı, dinî esasların öğretildiği bölümlerle başlamaktadır. Aynı ölçüler diğer bölümlerde de temel alınmaya çalışılmıştır. İbadet ve itaatin artırılması, nimet sahiplerine minnet, ana babaya hürmet, tevazu, bilgi, emanete sadakat gibi ahlâkî konuların dile getirildiği bölümlerde de yer yer Ayet ve Hadisler, anlatımın dayanağı yapılmıştır.

Ancak kitap yalnızca dinî muhtevalı bir eser olmaktan ötedir. Zira kitapta ölçüleri şahıstan şahısa değişmeyen dinî ve ahlâkî kuralların anlatıldığı böylesi bölümlerin yanında şarap içmenin kaideleri, tavla ve satranç ve hatta kumar oynama gibi sadece müptelaların ilgi alanına giren, dinin yasakladığı alışkanlıklardan; aşıklık, zevk sefa âlemleri, uyku, av, savaş, servet edinme, komşuluk, köle ticareti gibi çok değişik konulardan da bahsedilmesi, bilgi ve öğütler verilmesi sebebiyle kitap didaktik bir hüviyet kazanmaktadır. Hâl böyle olunca ahlâk kitapları arasında Kabusname'nin özel bir yeri olmaktadır.

Bu konu çeşitliliği eserin geniş bir bilgi birikimi sonucu yazıldığı kanaatini uyandırmaktadır. Sokrat'tan, Calinus'tan, Hipokrat'tan yapılan alıntılar VIII. asırdaki eski Yunan eserlerinin çevirilerinden faydalandığını; İbn-i Sina, El Biruni gibi büyük alimlerin dostluklarından bahsedilmesi, eserin muhtevasının geniş ve sağlam bir menbadan beslenerek oluştuğunu göstermektedir.

Gürgen'dan Yemen'e; Horasan'dan, Şam'a kadar geniş bir coğrafyadan gelenek ve göreneklerin anlatıldığı, misallerin getirildiği eserde tüm bu bilgilerin anlatıcının diliyle özümsemiş hayat tecrübeleri gibi nakledilmesi üslûbu daha akıcı bir hâle getirmektedir.

Üzerinde çalışılan eserde mensur parçalar içine serpiştirilmiş rubai ve beyitlerin okunuşa bir çeşni kattığı söylenebilir. Ancak bu rubai ve beyitlerin eserin asıl yazarı Keykavus tarafından yazılmadığı kanaati bizde hakim olmuştur. Çünkü bu parçalara girizgah olarak yazılmış : “*Men de bu barede şöyle demişim:..., Bu barede benim de bir dübeytim var:...*” gibi cümleler ve mensur olarak anlatılan kısmın hemen hemen aynıyle beyit veya rubai tarzında tekrarı, farklı çevirilerde, beyit veya dörtlük olarak farklı manzum parçaların olması, muhtemelen mütercimler tarafından yapılan ilaveler oldukları kanaatini oluşturan sebeplerdendir.

Aynı kanaatimiz mensur bölümler ve bazı *hikâye* bölümleri için de geçerlidir. Zira zikredilen hikâyelerin bir kısmı diğer eserlerde yoktur. Bu parçaların değişik nüshalarda farklı ifadeler taşıması bir yana bırakılsa bile aynı eserde (mesela çalıştığımız eser) bir yerde “dübeyt” bir yerde “rubai” denilmesi , eserin girişinde “dedem” denilen kişiden kaynaklarda “baba” olarak bahsedilmesi gibi aykırılıklar eserin çeviriler esnasında değişmişliğinin işaretleridir.

Çalışmamızın temel çerçevesini aşmadan, temin ettiğimiz Türkiye Türkçesi çevirileri, sadeleştirilmiş metinler ve bunlar hakkındaki yazılarda gördüğümüz farklılıklar da bu düşüncemizi doğrular niteliktedir. Bu saydığımız konular, çalıştığımız eser de dahil olmak üzere hangi eserin hangi çeviriden veya hangi nüshadan aktarıldığı konusunu anlama zorluğu doğurmaktadır.

Eserde karşımıza çıkan zorluklardan biri de cümle yapılarında görülen uzunluk farklarıydı. Metnin kimi kez paragraf cümlelere kimi kez de “ve”, “sonra”, “ki” gibi bağlaçlarla, cümle başı edatlarıyla bağlı cümlelere sahip olması tercümeyi güçleştirdi. Ayrıca metinde belirgin bir noktalama ve imla kararlılığının olmaması da okuyucunun anlamasını zorlaştıracak unsurlardan biriydi. Tercüme ederken ister istemez cümle yapılarını, ekleri münasip şekli ile değiştirmek mecburiyeti doğdu.

Eserde karşılaşılan zorluklardan bazılarını ise kimi eklerin farklı kullanılışları oluşturdu. Örneğin şimdiki zaman eki “- (I) yor” ekinin olmayışı, şimdiki zaman eki ile “- Ir” geniş zaman ekinin karışması; “ Günün iki hissesini yatmag” cümlesindeki *hisse+(s)in+i* örneğindeki yapı itibariyle *Acc.* fakat fonksiyonundan dolayı sabit bir *Loc.* mânâsındaki ekler, “-Ip” gerundium ekinin kendi fonksiyonunda kullanıldığı gibi “..bütün dişleri tökülübdür” örneğindeki şekliyle, “*mİş*” öğrenilen geçmiş zaman eki yerine kullanılışı karşılaşılan zorluklardan bazılarıydı.

Eserde karşılaştığımız bir başka zorluk da isimlerin çokluğu, farklılığı ve imlaları konularındır. Misal olarak “Seid” ön adını verecek olursak bunun Türkiye Türkçesi’nde “Said, Sait, Sayit, Seyit, Seyid,” gibi çok çeşitli imlalarla yazılması mümkündür. Böyle bir yol izlendiğinde ise eserin anlaşılabilirliği azalacak, aslından biraz daha uzaklaşmasına katkıda bulunmuş olacaktır. İşte bu yüzden tercüme metninde sadece eserin adına münhasıran “*Gabusname*”yi “*Kabusname*” olarak tercüme ettik. “*ibn*” ve “*bin*”li neseb adlarını da “*oğlu*” biçiminde eserde verilen sıraya göre ve bunların okunuşları ile ilgili kurala uygun olarak tercüme ettik. Diğer isimlere dokunmadık.

Çalışmanın “*Metnin Dil Özellikleri*” bölümünde metinle sınırlı fonetik ve morfolojik yönden karakteristik örnekler sunuldu. Türk Dili’nin Oğuz grubunda Türkiye Türkçesi ile oldukça yakın özelliklerine sahip bir şive olması hasebiyle metin üzerinde genel mânâda büyük bir zorluk çekmedik.

Sözlük kısmında metinde geçen tüm kelimeler verilmedi. Anlamı bilinmeyen kelimeler konusunda Seyfettin Altaylı’nın “Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü”, Kültür Bakanlığı tarafından A. Bican Ercilasun başkanlığındaki komisyon tarafından hazırlanan “Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü”, Ferit Devellioğlu’nun “Osmanlıca- Türkçe Lügat”ı, Ş. Sami’ nin “Kâmûs-ı Türkî” sözlüklerinden ve Moğolca kelimeler konusunda da Prof. Dr.O. Nedim Tuna’dan istifade edildi.

Bu çalışmayı yaparken Azerbaycan Türkçesi üzerinde daha önce çalışmış olan M. Ergin, Zeynep Korkmaz, Efrasiyab Gemalmaz, Ehliman Ahundov, B. Vahapzade, S. Buluç,

A.S. Levend, A.C. Emre, F. Köprülü, O. Ş. Gökyay, A. Özkırmımlı gibi kimini rahmet, kimini de şükranla yadettiğimiz mümtaz insanların ulaşabildiğimiz yazılarını okuma fırsatı bulduk. Sözlükler, ansiklopediler karıştırdık. Bu çalışmanın bana çok şey kazandırdığına, daha geniş ve müktesebatlı çalışmalar yapmak için de azim verdiğine inanıyorum.

Şüphesiz ki bu çalışma “efradını cami, ağyarını mani” bir çalışma değildir. Böyle bir iddiası da -şimdilik- yoktur. Tezin, Ar. Gör. Abdülkadir Akgündüz tarafından çalışılan diğer yarısı da tekmil edildiğinde yapılacak ilave çalışmalarla “Kabusname” yeni bir versiyonla ve değişik bir çalışma olarak kültür dünyamıza yeniden kazandırılmış olacaktır.

Kardeş Türk Cumhuriyetleri ile aramızdaki bağların kuvvetlendirilmesi, aramızda irademiz dışı oluşan suni ayrılık süresinin olumsuz etkilerinin silinmesi ve vahdetin kolaylaştırılması maksadına matuf çalışmaların artması dileğimizdir. Bunun için de bugün ayrı birer dil konuşan, ayrı birer millet kimliği kazandırılmaya çalışılmış bütün Türk boylarının uğradıkları tahrifatin tamiri için gayret gösterilmesi elzemdir. Bu tamirin yapılabilmesinde en önemli çalışma şüphesiz ki karşılıklı şive ve lehçeler arası aktarmalardır. Ortak kabul görmüş ve her iki Türk boyu tarafından da tanınan eserler başta olmak kaydıyla yapılacak bu türdeki çalışmalar, kültür birliğimizin kısa sürede yeniden tesisine hizmet edecektir.

Bu genel gaye göz önünde tutulduğunda yaptığımız bu tez çalışmasıyla Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi ve dolayısıyla kardeş iki ülke arasındaki bağılılık halatına bir düğüm daha atılacağı ümidindeyim. Bu ümidin, kazanılacak ortak edebî eserlerle kuvvetleneceğine inandığım gibi, Gaspıralı'nın “*Dilde fikirde, işde birlik*” ülküsünün de müdavim gayretlerle bir gün mutlaka gerçekleşeceğine tüm kalbimle inanıyorum.

KAYNAKLAR

ALTAYLI, Seyfettin, “Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü” 1., 2. Cilt. MEB yy. İstanbul,1994

B. LAROUSSE Sözlük ve Ansiklopedisi, 12. Cilt, sh.6151

BİLMEN, Ö.Nasuhi, “Kur’anı Kerim’in Türkçe Meâli Alisi ve Tefsiri”, Bilmen Basım ve Yayınevi,İstanbul Cilt 1- 8

BULUÇ, Sâdettin, “Eski Anadolu Türkçesiyle Bir Kâbus-Nâme Çevirisi”, Belleten 1969, sh. 195- 200

DEVELLİOĞLU, Ferit, “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat”, Doğu Matbaası, Ankara 1978.

ERCİLASUN, A.Bican, “Bugünkü Türk Alfabeleri Anahtar Kitapçığı” Kültür Bakanlığı yy. 1346, Ankara 1990

ERGİN, Muharrem, “Azeri Türkçesi” Ebru Kitabevi, İstanbul 1986

ERGİN ,Muharrem, “ Dede Korkut Kitabı, İndeks- Gramer”, Ankara 1963

ERGİN ,Muharrem, “ Dede Korkut Kitabı, Metin- Sözlük”, Ankara 1964

GEMALMAZ, Efrasiyap, “Çağdaş Azeri Türkçesi Metinleri Antolojisi Ders Notları” Erzurum 1986

GÖKYAY, O. Şaik, “Keykâvus Kâbusnâme” Çev. Mercimek Ahmet, MEB yy. 1966

İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, 13. Cilt, sh.622-623

- KARŞILAŞTIRMALI TÜRK LEHÇELERİ SÖZLÜĞÜ**, Kültür Bakanlığı yy. 1371,
Başbakanlık Basımevi, Ankara 1992
- KORKMAZ, Zeynep**, “Kâbus-Nâme ve Marzuban- Nâme Çevirileri Kimindir?” TDAY
Belleten 1966, sh.267-275, İstanbul 1967
- LEVEND, Ağâh Sırrı**, “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız”, TDK yy.Belleten 1963
- ÖMEROĞLU, Engin**, “Novruz Töhfeleri” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya,
Haziran 1996
- ÖZKIRIMLI, Atillâ**, “Keykâvus- Mercimek Ahmet Kâbusname” Tercüman 1001 Temel
Eser, Önsöz
- SAMİ, Semseddin**, “Kâmûs-ı Türkî”, Prof. Dr. M. Tulum başkanlığındaki heyet tarafın-
dan Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş 1.,2.,3.,4. Ciltler., Tercüman Genel
Kültür yy. İstanbul 1991
- TEZCAN, Semih**, “Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri” Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek
Kurumu TDK yy. 445, Ankara, 1996
- TUNA, Osman Nedim**, “ Osmanlıcada Moğolca Kelimeler”, Türkiyat Mecmuası, XVIII,
İstanbul 1976, sh.281- 314
- TUNA, Osman Nedim**, “Türk Dil Bilgisi, Fonetik, Morfoloji” Sakarya Üniversitesi Türk
Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans ve Doktora Ders Notları
- TÜRKÇE SÖZLÜK**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK yy. TTK
Basımevi, Ankara 1988
- VAHABZADE, Bahtiyar**, “Şiirler”, Çev. A. Yavuz Akpınar, Ötüken yy. İstanbul 1979
- YENİ TARAMA SÖZLÜĞÜ**, TDK.yy.503, AÜ.Basımevi, Ankara 1983

ÖZGEÇMİŞ

Muharrem ÖÇALAN 1957 yılında Hacıbektaş'ta doğdu. Orta öğrenimini İvriz Öğretmen Okulu, İstanbul Çapa Öğretmen Lisesi Resim Semineri ve Erzurum Yavuz Selim Öğretmen Okulu'nda tamamladı.

1975 yılında öğretmenliğe başladı. 1976'da Atatürk Eğitim Enstitüsü -Gece-Türkçe Bölümü'ne girdi. Öğretmenliğe devam ederken Eğitim Enstitüsü Türkçe bölümünü de bitirdi .

20 yıl Milli Eğitim Bakanlığı uhdesindeki çeşitli kademe okullarında öğretmen ve idareciliklerde bulundu. 1988 yılında MEB'nın "Yurt Dışındaki Türk Çocuklarının Eğitiminde Görevlendirilecek Öğretmenler" imtihanını kazanarak 6 yıl Almanya'da görev yaptı. Almanya'da bulunduğu yıllarda. AÖF Lisans Tamamlama Programını bitirdi. 1995 yılında açılan okutmanlık sınavını başarıyla tamamlayarak üniversiteye geçiş yaptı.

Almanca bilen ve hâlen Sakarya Üniversitesi'nde Türk Dili Okutmanı olarak görev yapan Muharrem ÖÇALAN evli ve üç çocuk babasıdır.

1. «Еј огул, зманә сәни јумшадтмамыш сән өз атлынын көзләри
 2. нә мөни сөзләрим оху вә она эмәл ет... Амандыр, чалыш бу
 3. китабда дөјләнләрә гулаг ас. Сән мөни дөдикләримдән јакшы фај-
 4. да көтүрә билмәсән дә һеч олмазса мән атагыл борчуму јеринә јә-
 5. тириши оларам. Бир дә елә адамлар тапыла билер кит, онлар дөјер-
 6. ли сөзләрсә гулаг асыб она эмәл етмәји гөнимә сәјарлар».
 7. «Габуснамә» мүнәлифин сөһв етмәмишди. Өз өвладын сырф
 8. «практик» адам олма руһунда тәрбијә етмәк истәји вәлидәјиләр,
 9. феодал-задекән адәт-әнәгаларини тәләбәларинә ашыламаг истәји
 10. мүрәббләр, рәһнәјләрини мүти һалда сахламагы арзу едән һөкмә-
 11. дарлар, гул алвериндән мөһфәзәт көтүрмәк истәји тәһирләр, ат сах-
 12. лајан, торпаг бечәрән дөһганлар, дин һадимләри, суфиләр, јазычылар,
 13. кәтибләр, үмүмијәтлә, феодал чәмнәјитиндә өзүнә ағ күн агламаг
 14. истәји һәр бир адам «Габуснамә»ни охумага чан атыр, онда олан
 15. ибрәтлән, һикмәтлән һөкәмләри әзбәрләмәгә чалышырды. Аз кечмәдән
 16. китаб бүтүн Шәрг өлкәлариндә, Орта Асијадә, Зағфарајадә, Кәчк
 17. Асијадә бөјүк шөһрәт газаныр. Китабда олан бир сыра тарихи һадис-
 18. сәләр, феодал-задекән мүнәксибәтләри вә иғтисад-сијәс әләгәларив
 19. чөлб етмәјә башлајар, китабы башга дилләрә тәрчүмә етмәк тәшәб-
 20. бүсләри мөјдана чыхыр.
 21. Көркәмли совет алимни Ј. Е. Бертелс «Габуснамә»нин Шәрг өлкә-
 22. лариндә, о чүмләдән Орта Асијадә бөјүк шөһрәт тапдыгыны хусуси
 23. оларга гејд едир.
 24. Бу әсәрин фарс әдәбијатиндә тутдуғу мөһгеји исе Мөлик-үш-
 25. шүра Байар өзүни мөшһүр «Сәбхиһнаси» әсәриндә јүксәк гүјмәт-
 26. ләндирир.
 27. Бәзи мөһбәләрә кәрә, «Габуснамә» Зијариләр ханәданын сөн
 28. һөкмәдары Үнсүрүлмөали Кејкавус ибн Искәндәр ибн Габус ибн Вәшм-
 29. кир ибн Зијар тәрәфиндән 475-чи һичрә-гәмәрә (1082—1083 мил-
 30. ди) илдә оғлу Киланшаһа бир «әсиһнәнамә» ја «әсиһнәнамә» ки-
 31. ми јадикар оларга јазылмышдыр. Кејкавус һаггында тарихи мөнбә-
 32. ләр чох чүзи мөлүмәт верир. Бу мөлүмәттын әксәрјәти онун
 33. «Габуснамә»дә өзү һаггында дөлији һөкәјәтләрә, башына кәлдији
 34. һадисәләрә, хидмәт етдији јерләрә, ушагылыда алдыгы елм, тәрби-
 35. јә вә вәрдинләрә әсәсләнир...
 36. Кејкавус 1021—1022-чи илләрдә анадан олмушдур. Бу заман
 37. Зијариләр ханәданыһај Манучеһр һакимјәт башылда иди. Мәнү-
 38. чеһрүн өлүм тарихи 1029-чу ил јазылмышдыр. Ондан сонра 1033-чү
 39. илләрә гәдәр Әһүширәван әмир олмушдур. Кејкавус 1041-чи илдә
 40. ијирини јашинда бир кәчә икән Гәзвәјә илдиләјә кетмишди. Он-
 41. дан сонра исе онун һөкмәдарлыга чәтмәсә үчүн һеч бир тарихи шә-
 42. раит олмамышдыр вә «Габуснамә»дә дә үй барәдә бир ишарә
 43. јохдур.
 44. «Габуснамә» мүнәлифинин өлүмү һаггында дә тарихи долашыг-
 45. лыг вар. Мәселән, XV әср тарихчиси Зөһрәддин онун 460-чы һичри,
 46. јә һн 1067—1068-чи илләрдә, Рзагулу хан һидәјәт 462-чи, Јәһн
 47. 1069—1070-чи илләрдә вәфат етдијини гејд едир. «Габуснамә» мүнә-
 48. лифин өзү исе китабын 475-чи ил, јә һн 1082—1083-чү илләрдә јазыл-
 49. дыгыны сәјарјир.

1 Бах: Е. Э. Бертельс, «Кабус-намә», М., 1958, сәһ. 5—6.
 2 «Сәбхиһнаси» тарихи әсәр. М., 1912, сәһ. 530—531.
 3 Бах: История Ирана с древнейших времен до конца 18 века
 сәһ. 129.

«Габуснамә»дә мүнәлисејә сәбәб олан мәселәләрдән бири д:
 китабын адыдыр. Әсәрин өзүндә китабын нечә адаландырылдыгы ба-
 рәдә хусуси бир көстәриш јохдур. О, бүтүн Шәрг вә Гәрб алминдә:
 «Габуснамә» кими шөһрәт тапмыш, бүтүн дилләрә бу ад алтындә:
 тәрчүмә едилмишди. Буна бахмајараг, тәдқиғатчылар бу адын дүзүк
 олмадыгыны ирәли сүрүрләр. Мәселән, «Габуснамә»нин сөн икә
 вәширини һазырајаб 1111 вә 1112-чи илләрдә (1933 вә 1941) ча:
 етдирмиш мөшһүр Иран алимни Сәид Нәфисин бу китабын «Габус
 намә» дејил, әслиндә «Нәсиһнәнамә» адаландырылдыгыны илдәна едир.
 «Габуснамә»ни кешш мүнәддәмә вә әтрафла шөрһлә бирликл.
 ик дөфә оларга рус дилинә тәрчүмә етмиш мөшһүр совет шәршү
 насы, мөрһум Ј. Е. Бертелс дә С. Нәфисинни фикрини мудафиә едир!
 Бунун там әксинә олан фикриләр дә вардыр, јә һн бир сыра алим
 ләр Кејкавусун бу китабы мөһз бабасы Габуса һәср етдијини јазы!
 вә ону әсәсләндирмәга дә чалышырлар. Мәселән академи:
 А. Крымскин бу мәселәгә хусуси бир фәсил ајырыр вә Габусун күү:
 һөмини Кејкавус олдуғуну илдәна едән Рзагулу хан һидәјәти кәски
 тәғдид едир.
 Инди иствәр совет алимләри, иствәрә дә фарсларын өзләри А
 Крымскинни «Габуснамә»нин Кејкавус тәрәфиндән бабасы Габус
 ибн Вәшмкирин хатиринә белә адаландырыдыгы фикрини гөбүи ет
 мир вә китабын белә адаландыгыны «әһв» вә «әндишылмазлыг» һн
 сәб едирләр.
 «Габуснамә»нин нә үчүн белә адаландыгы мәселәсә шәршүнәсла
 тәрәфиндән һөләзәк ачыг бурахылмыш вә онун һөлли көлмәк тәз
 гитәгчәларын өлдәсисә бурахылмышдыр. Азәрбајҗанлы охучулар
 ик дөфә оларга тәғдим едилән бу китабын бу «гәрибә» (Ј. Бер-
 телс) адын һаггында јүрдүлән мүнәксимә вә нөгичөләр тарихчилә:
 рин, тәзкирәчиләри вә Кејкавусун өзүни вәрдији чүзи материалла:
 вә мөһтүпин мүнәксимәләр әсәсиндә чыхарылдығындан биз дә һөми:
 үсулла өз фикримизн дөмәк иствәрлик. Фикримизн субут етмә:
 мүнәксимәләримизн әсәсләндирмәг үчүн һәр шөјдәзи әввөл тарих:
 Кејкавусун мәнсуб олдуғу ханәданын һөјәти илә таныш олмали.
 тарихи фәктләри Кејкавусун «Габуснамә»дә вәрдији мөлүмәтлә:
 ла тутушдуруб мөһтүг иһтиҗә чыхарылдыгы.
 Зијариләрин (928—1045) з илк һүмәјәдәсән сәјылән Мәрдави
 (фарсчасы: Мәрд-әвнәз) һичрә-гәмәрн 315, миләди илә 927/8-чи ил
 ләрдә Хәзәр дөһнзинин (Абсүкүн) чәпүб виләјәтләрини өлә кәч:
 мөжлә кифәјәтләнмөјүб, әввәлчә Иранш гәрб өлкәларини тутма:
 сонра исе Бағдәдә кәдәрәк хиләфәтә сөн гојмаг иствәрди.
 Ибн әл-Әсирин дөдјинә кәрә, Мәрдави һфләса уграмыш би
 кәдлли олмуш, сонра әкинчиләји бурахагаг муэддәлу орду сырасы
 кетмиш вә орада һәрби һөһрәт һесаб едир, һәр шөјдә өзләриң ошлар
 ләрини Сасаниләр нәсли һесаб едир, һәр шөјдә өзләриң баниси Мәрдави
 охшатмага чалышырдылар. Мәселән, сүләләрини баниси Мәрдави
 тачыны Сасаниләр кими гызылдән гајратдырыр, она табә олан фео:
 дал вәлиләрини башына исе күмүшдән тач гојурду, гызыл тахтд.

1 Е. Э. Бертельс, «Кабус-намә», М., 1958, сәһ. 27—28.
 2 А. Крымский, История Персии, сә литератураг и дервишко:
 теософии, т. 1, М., 1912, сәһ. 530—531.
 3 Бах: История Ирана с древнейших времен до конца 18 века
 сәһ. 129.

1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50

отуруп, Сасани шаһлары кими бөјүк чаһ-чалаһ, өзөмөт вө төнтөнөмш гөбүл күнлөри тә јин едир, «сөдө» (од барамы) кеңир, орду үчүн ејш-ширәт мәклисләри дүзөлдир. Сасаниләр кими һаким шовинист руһуну ашыламаға чалышыр, әрәбләрә, әрәбләрә амансәз диван туур-лылары, башга тајфаларла гобумлуг едәләрә амансәз диван туур-ду. Мәрдавичин хидмәтчиләри арасында төбәрииләр, дөјләмиләр, муз-ду һәрбчиләр хусуси үстүмлүжө малик идиләр; түрк вө башга тај-фадан олан гуламлар исә әксинә, тәһгир едиләр, дөјүлүр, һагг-һаһаг тез-тез чезәландырылдырды. Бүтүн булар һамысы түрк тајфаларын-да Мәрдавичә гаршы бөјүк кин вө дүңмөник һиссләри ојаддырды. Мәрдавичин гуламлар вө башга тајфаларла тутдуғу бу диван һәләјәт онун өлүмүнә сәбәб олду.

Мәс'уди вө Ибн әл-Әсирин нәгә етдијинә көрә, Исфаһанда Мәр-давичин бир дөфә түрк тајфаларындан олан гуламларла бәрх ачағы тутур, онларын ахурда атлара һөддидән артыг чох кидмәт етдик-ләрини, һај-куј салараг она јатмага мане олдуғларын бәһанә едир вө чеза олараг һаман түрк гуламларын чилөвләјиб, белләриәә јөнәр, ағызларына јүзөн вуруб ат кими ахура бағланмаларын әмр едир. һәмнин чаван түрк гуламлар Мәрдавичин гара гулуғу өлө алыр. Мәрдавичин тғылычыны сындырыб тғынына гојмағ ташы-рырлар. Гара гул разы олур. Сонра Мәрдавич һамамда оларкәә гуламлар она һүчүм едиләр (т'ҮҮ—934/5). Силаһы сындырылмыш лүт Мәрдавич гапынын далаһна шәј долдуруб өзүнү мудафиә етмәк истајыр, лakin гуламлар тахташуш төрөфдән кирәрәк ону өлү-рүләр.

Мәрдавичин һамамда өлдүрүлмәси орду арасында бөјүк шаш-гылыға, гарма-гарышгылыға сәбәб олур. Онун валиләриндән олан Бујә (әрәбчә Буејһ) гардашлары бундан истифадә едиб Шираз-дакы ордулары илә һүчүма кечиб Исфаһаны тутур вө бир аздан сонра өзләрини шәһ елан едиләр (935—1055). Иранын гәрб өлкә-ләри Зияриләрин һакимийәти алтындан чыхыр, Мәрдавичин варис-ләри бундан сонра, әсасән, догма вәтәнләри Күркәнда һөкмранлыг етмәли олурлар.

Мәрдавичин өлүмүндән сонра онун гардашы, «Габуснамә»нин мүәл-лифинин бөјүк бабасы Вөшмкүр талга отуруп, әвзәлки торпағлары кери гајтармаг истајирсә дө бир шәј едә билмир, Сасаниләрлә вуру-шу да суһлә нәтичәләнир. Вөшмкүрин ләғәбиния нә үчүн «дүшмәк-күр кими» изаһ едилмәси ајдын олмур.

Рзагулу ханчн чап етдириңи «Габуснамә»нин һашијәсиндә Вөшмкүрин Бистүн, Салар вө Габус адлы үч оғлу вар иди. Вөшм-күр өлдүкдән сонра Бистүн (967—976), ондан сонра исә «Габусна-мә» мүәллифинин бабасы, куја китабын белә адаланасына сәбәб олмуш вө Зияриләр ханәданында ән бөјүк шөһрәт тапмыш, әрәб хәлифәләри төрөфиндән Шәмсулмәәли, јә'ни «мәәл күнәш» ләғәби-ни алмыш Габус тахта сәһиб олмур.

Һәлә Бистүн һакимийәт башында оларкән Албүләләр Зияриләри сыхшдырмыш, онларын торпағларынын хәјли һиссәсин ләбт етмиш-ләр. Зияриләрин ихтијарында вәтәнләри Күркәндан башга бир шәј тғы-мамышды. Белкә Шәмсулмәәлинин Рүкнәдөләннин тғызычы ала-рыг Бујә ханәданы илә гобум олмасынын сәбәби дө бу иди. Шәмсу-мәәли өз һакимийәтинин күчәндирмәк, әлдә галмыш торпағлары сакламаг үчүн бир төрөфдән Дөјләми һөкмдары һәсән Фирзуанын тғызыны алыр, дикәр төрөфдән Албүләләрлә дө гобум олур, рәшјәтә

гаршы гөддәр вө амансәзлыг кестәрир, лakin бүтүн бунларла бах-мәјараг Әзүддөлвә төрөфиндән мәғлүб едилдикдән сонра он јед-дә илден чох (һичри 370—388) Нишабура, Гәзнәвиләрә панәһ ала-рагаг орада сүркүн кими јашамага мәчбур олур, јалпыз 388-чи илдә гәзнәвиләрчн көмәји илә јенә һакимийәт башына гајтарылар вө өз торпағы Күркан онә верилләр.

Бујә һөкмдары Әзүддөлвә илә Габус арасындакы дүшмәнчи-лијин сәбәби «Габуснамә» китабында јакшы тәсвир едилмишдир. Бу, там мә'насында дахили сарај чөкшимләри, шаһлыг, торпаг вө һакимийәт үстә доғма гардашлар арасында кәдән фаңчәли мәнсәб дүшмәнчилији иди.

Әзүддөлвә өз гардашы Фөхрүддөләнни мирасдан мөһрум едик-дә о, гачыб језнән Габусун јанына кәлир. Әзүддөлвә мөктүб јазә-раг, Габусдан Фөхрүддөләннин кери көндөрилмәсини вө ја зәһәр вәрәб өлдүрүлмәсини тәләб едир. Габус бу тәклифи гөбүл етмир, үстәлик өз тғызыны она әрә вәрәб икпәшлы гобум олур. Әзүддөлв-дә илә Габус арасында дүшмәнчилик эмәлә кәлир, мүһарибә башла-јыр. Габус мәғлүбийәтә уграјараг Нишабура гачмалы олур. Габус, көрүнүр бурала, Нишабурада сүркүндә оларкән өз јарадәччылыг иши-әсәрләр јазмага башлајыр, алим, јазычы, мүһәччим, шәһр вө мүдрәк адамларла көрүшөрөк о заманын көркәмли шөхсәјәтләри илә үнсәј-јәт сахлајыр вө јенидән һакимийәт башына кәлдикдә өз сарајы ны гәзнәвиләр кими, елм, шә'р вө мәдәнийәт очағына чевирмәјә чалышыр.

Умумийәтлә, гејд етмәк лазымдыр ки, IX—XII әсрләрдә Шәри өлкәләриндә дөвләтин һансы гөблә вө һансы тајфа әлиндә, хила-фәт вө ја јерли феодаллар әлиндә топланмасындан асылы олмајә-раг, өлкәнин ағыллы вө мүдрәк алимләри һакимийәт мәркәзини һәм дө мөдәнийәт мәркәзинә чевирмәјә чалышыр, бу васитә илә һәм тғылычын шөһрәтини артырмаг, һәм елнин һөрмәтини галдырмаг, һәм фанатчәмә гаршы мубаризә апармаг, һәм мүхтәлиф халқларын һүгү-гуну мудафиә етмәк, бир сөзлә һәм һаким тәбәғәни тәрифләмәк, һәм дө ифша едиб писләмәк кими бир-биринә зидд олан ики мәғсәд үчүн истифадә едилдиләр. Она көрә бу әсрләрдә алим вө шаһрләрнин сара-ја топланмасы тәсадүфи вө тәзчүбүлү дөјилди. һәмнин дөврдә бир сыра шаһлар вө һөкмдарлар өзләри дө елми, бәднин вө дини әсар ләр јазырдылар. Булардан бири дө Габус иди. Габусун јаздығы әсәрләрин әксерийәти әрәб дилиндәдир. Габусун әрәб дилини чох јакшы билдијини, әрәбчә тғыса, јыгчам, сәлис, долгун мәзмунлу әсәр ләр јаздығыны тәрифләјир, онун һикмәтли сөзләринин дилләр әзб-ри олдуғуну дөјирләр.

Өз дөврүнүн ән мәшһүр астроном вө тарихчисн олан Әл-Бируни (973—1048) Габуса һөрмәт бәсләмш вө өзүнүн «Шәрг халғлары-нын хронологиясы» әсриндә буну ачгы јазмышдыр.

Дөврүнүн ән бөјүк енциклопедисти һесаб едилән Ибн-Сина зорла Гәзнәвиләр сарајына көндөриләркән Харәзмдән галдыгда мөһз Габусун јанына кәлмәји гөт етмиш, онун төрөфиндән һөрмәтлә гаршы ланмыш вө Габус тахтдан салынаа гәдәр онун сарајында олмыш дур. Габусун сарајында өзүнә сығыначаг тапмыш алимләр ичәри-сндә мәшһүр тарихчи-филолог Сә'либ Нишабури (961—1038), Хос-рови, Гумри Күркани вө башгалары олмушдур. Бүтүн буларла бирдикдә, Габус өз сарајында муздулу мөддәи шаһрләрин топлан-масына сә'ј етмәмиш, Әл-Бирунини јаздығына көрә, белә шаһрлә

рин яздыгылары төрiffinамәләри вә мөдһнамәләри гејри-сәммим, сак-та алландырмышлар! Лакин Габусун өзүнүн ше'р язмасына, адым-муш, өзүнә јахын адамларын ән балача күнабларыны белә багыш-ламайды онылар ән атыр чоза вермишдир. һәмнин зүтмәкрялыгыньв нәтижәсиндә сарај адамлары әлбир оларак онун оғлу Мәнучејр Фәлә-күлмәалини атасыны һөбә етмәје мәчбур етмиш, сонра исе Чөнашәк галасында өлдүрмүшләр.

Атасыны һөбә етдирикдән сонра онун јеринә кечен Фөләкүлмәали Мәнучејр дә (1012—1029) о заман шаир вә алимләри өз сарајына чәлб етмәк ән-әнесини давам етдирир. Мәшһур шаир Әбу әл-Мәали Мәнучејрин сарајында олмуш вә өз тәхәллүсүнү онун шәрәфинә ола-рај Мәнучејри кәтүрмүшдүр. Мәнучејр өзүнә мөйкәм дајај тапмаг мәгсәди илә (1014-чу илден сонра) Солтан Маһмудун тязыны алыр. Беләликлә, әвәзиләр Сасаниләр әрхаланан Зијариләр инди дә Гәз-нәвиләрә үмид бәсләјр. Лакин Гәзәвиләрлә гоһумлуғ Зијариләр ханәдананы мәғлубијјәт вә мөйрумијјәтләрдән хилас едә билмир.

Феодализм чәмијјәтиндә һөкмяндыг едән зоракылыг, дахиди чарышмалар, јаделли бастынар тезиклә Зијариләр ханәдананы сон гојур. Солтан Маһмуд сағ олдуғу мүддәтлә Зијариләрә тохун-мур, әксинә, күрәкәни олан. Мәнучејр вә онун јахын адамлары-дан өз гәсбкарлыг вә зәбткарлыг мәгсәдләри үчүн һиндистана вә башга өлкәләрә јүрүшләрдә истифадә едир.

1029-чу илдә Мәнучејр өлүр, онун јеринә Әнуширван Шәрәфу-мәали отурур вә өлкәни өз гардашы Дара вә бәлкә дә әмиш, јәни «Габуснамә» китабынын мүәллифини атасы Искәндәрлә бирликдә идәрә етмәје башлајр.

1030-чу илдә Солтан Маһмуд өлүр, онун јеринә оғлу Солтан Мәс'уд келир вә дәрһал, харичи әзәмәт вә һөшәмәтинә бахмајараг, Гәзәвиләр дөвләтинин дахилән зәифләјиди, чүрдүјү, бүтүн бәхә-ләр үзрә дағалмага һазыр олдуғу мөйдәна чыхыр. Һөлә ушагылы-дан әјяшлыг вә рушвәтхорлуға өйрәнмиш Мәс'удун сәркәрделәик бачарыгсызлыгы, өлкәни доландырмаға лајиг олмадығы өзүнү бүрү-зә верир. Онсуз да һәдсиз мүһарибә вә атыр веркиләрдән тәнкә кәл-миш рәијјәт артыг јени зүм вә едаләтсизлијә дөзә билмир, ағалары-нын гудурганлыгыны көрән јерли феодаллар исе даһа һәјасылашыр-вә чамәагта вердикләри әзаб вә әзијјәти, сојгунчулуғу гаг-гаг арты-рылар.

Солтан Маһмудун өлүмүндән бир нечә ил сонра (1034/5) Сол-тан Мәс'уд гоһумлуғ мүнәсибәтләринә бахмајараг, Төбәристан вә Курканы әлө кечирмәк үчүн Зијариләр үзәринә һүкума кечир, лакин муәвфәғијјәт газана билмир, Хорасана гајымалы олур. Сәлчүги-ләр һөр тәрәфдән Мәс'уду сыхышдырмаға башлајыр. Бир нечә ил-дән сонра, јәни 1037—1038-чи илләрдә сәлчүги Рүкнәддәвлә Әбу-талыб Тоғрул бәј Мәс'удун ордуһуну дармадагын едәрәк Нишабуру зәбт едир. Мәс'удун ордуһуну дармадагын һөсәб еддирир.

Мәс'уд 1040-чы илин мајында Дөндәнәк алтында бир күнлүк вурүшмәлдән сонра там мәғлубијјәтә уграјыр вә өзүнү зорна сала-мат гуртара билдир.

Һәмнин илдән сонра Хорасанда Гәзәвиләр сүләсәсинә сон гојул-а.

1 Бах: Е. Э. Бертельс, «Кабус-намә», М., 1958, сәһ. 21—22.

дуғу киими, Төбәристан вә Курканда да Зијариләр ханәдананы сон гојудур.

Бүтүн бу дејиләндәрдән көрүндүјү киими, Зијариләр ханәдананы-лар ән мәшһур, ән чох һөкмярылыг сүрмүш вә шөнинә чохлу китаб-лар бағланмыш, мәдһиләр язылмыш бир шаир варса, о да һәггәтән «Габуснамә» мүәллифинин бабасы Шәмсулмәали Габус ибн Вәшм-кирдир вә јәгин ки, бир чох тәдқиғатчылары «Габуснамә»ни онун ады илә бәсламаға вадлар едән дә бу шаир-шөһрәтдир, чүнки доғру-дан да өз әсәрләрини Шәмсулмәалијә һәср едән јазычы вә алим-ләр олмушдур. Мәсәлән, Әл-Бируни, Сәлиб Нишабури өз әсәрлә-ринин бәзиләрини Габуса итғаф етмишләр. Лакин бүтүн буида-ла бахмајараг Кејкавус, бизни фикримизә көрә дә, (С. Нәфиси, Ј. Е. Бертелс вә бир сыра башга Шәрг вә Гәрб алимләри бу фикри мүдә-фиә едирләр) өз «Габуснамә»сини бабасы Шәмсулмәалијә итғаф етмәмиш вә онун адына да јазмамышдыр. Лакин индијә гәләр деји-лән фикирләрдән фәргли оларак, бизни бәзи јени мүдәһизәләримиз дә вардыр. Бу мүдәһизәләрә дејилмиш фикирләрин тәғнид вә тәһ-лилидән чыхарылан бир нәтичә киими дә бахмаг олар.

Фикримизә көрә, китабын Кејкавусун өзү адландырдығы киими «намәнин» вә ја «нәсиһәтнамәнин» титуд вәрәгиндә һеч бир сөз олма-мыш вә о, сәдәкә оларак, оғлуна «мәктүб» киими јазылмышдыр. Оғула, атаја, доста вә саирәјә јазылан «намәләрин», «мәктүбләрын» мәзмунундан асылы олмајараг, һеч бир хусуси ады олмадығы ки-ими, әлбәттә, бурәдә да ад олмамышдыр. Бу фикри субут етмәк үчүн Шухарыда Оуфидән кәтириммиш мисалдан да истифадә етмәк олар.

О јазыр: «Унсурүмәали оғлуна етдиңи нәсиһәтләр ичәрисиндә бә-лә дә дејир...» вә с. Әкәр «Габуснамә»нин есл ады «Пәндиамә» вә ја «Нәсиһәтнамә» олсалды, һеч олмаса бирини онун адыны чәкәрди, мәсәлән, Оуфи—филянкәс «Нәсиһәтнамә»сидә бәлә јазыр—дејәрди; икинчиси, бу ады дејишдири она јенидән «Габуснамә» ады гојмаға әдтијаңы галмазды. Мадам ки, мәхзәләр, о чүмләдән С. Нәфисини адына адына садәләдығы Сөнән Гәзәви (бир һекәјәни олдуғу киими нәзмә чәкимишдир)—«Һәдигитүд-һәгигә», Мәһәммәд Оуфи—«Фәвәме-ул-һекәјат», Газы Әһмәд Гәфғари—«Никаристан», Низами Кәчә-ви — «Хосров вә Ширин», Фәридәддин Әттар Нишабури— «Әсрар-намә» вә «Мәнтигүт-Тејр», Ибн Исфәндијар—«Тарих-е Төбәристан», Хосров Дәһләви—«Мәгләул-Әһнаб», Әбдурраһман чәмин—«Силсилә-түл-Зәһәб», Мәчәдддин Мәһәммәд һусейни Мөчди—«Зинәтүл-Мөчә-лис» вә Мунәггит Сәбзәвари ады илә мәшһур олан Мәһәммәд Ба-һәғиыр «Рәвзәтүл-Әһнаб» әсәриндә «Габуснамә»дән кениш истифадә етмиш, лакин һеч јердә она «Нәсиһәтнамә» вә ја «Пәндиамә» демә-ди, тәрипмәмишдир. Китабда тез-тез тәсәдүф едилән «мәнини өјүдләри-нә» нәсиһәтләримә вә с. гулағ ас» киими сөзләр исе әсәрин «Нәси-һәтнамә» вә ја «Пәндиамә» алландығына һеч дә дөһил ола билмәдә, Биз тамамилә башга тапми китабларда, дастанларда, нағылларда, һәтта тарих китабларында бөјүүн кичијә, атанын оғула јаздығы мәктүбларда, «намәләрдә» белә ифадәләрә чох раст кәлирир.

Кејкавусун өзүнүн Габус адландырылмасы да тәбиidir. Биз тарихдә белә парәллизмә аз тәсәдүф етмирик. Мәшһур Әнуширвә-нин атасы Кејкувалын тарихдә јалпыз, Г Губад киими танылмасы с. кимә мә'лум дејилди? Кејкавус өз әсәрини бабасынын адына јаз-а биләрдики?

Биз Шухарыда Кејкавус төрәфиндән Шәмсулмәалијә верилән хасиј-

жетмәни, ошун гәдәрләрның вә огу тәрәфиндән тутулу вә әвәл һәбс едиллиһини, сонра исә өлдүрүлдүңү гејд етмишлик. Габус оғ-лу Исқәндәрә, јеһни Кејкавусун атасына да елә бир бөјүк јакшы-лык етмәниһиди ки, онун хәтиринә белә бир иш көрүлмүш олсун. Кејкавус «Габуснамә»дә атасы һаггыда чох бөјүк разылык һисси илә данышыр. Әкәр Кејкавус китабы атасының ады илә, мәселән, «Исқәндәрнамә» алаидырсајды, бу даһа чох иһандырычы оларды. Бу онун, һеч олмәзсә, зәһмәт һаггысы кими сәсләнәди. Ахы Кејка-вусун бүтүн бәликләри јалныз атасы Исқәндәрнин сәјни нәгнәһәси-дә әлдә едилмиһиди вә мүәллиф «Габуснамә»дә бир нечә јердә ата-сына чох миннәтдәр олдуғуну демәкдән чәккинмир. Шәмсулмәәли һаггында исә белә бир разылык вә ја миннәтдәрлүк јохдур. Јаһныз өз ата-бабаларының адына чәкәндә ону да гејд едир. Јери кәлимиш-көн гејд едәк ки, ана тәрәфи даһа чох тәрифләнер, оһлар бир тә-рефдән Сасани, дикор тәрәфдән Гәзнәвиләрлә голуулүк әләтәри илә бағлыдыр. Бундан әләвә, китабын гаршысында голдуғу мәгсәд буһн Шәмсулмәәлијә һәср едилә билчәһинә әсәс вермир. Кита-бын башлыча мәгсәди Қилаишаһа хошбәхт бир һәјәт турмага кө-мәк етмәк, она бир ар күн ағламағдыр. Белә олдуғда, еһтијатлы, оғлуна һәр мүнитә алышмагы мәсләһәт көрән, һәр шәрәитдә фајда көгүрмәје чалышмагы тәблиғ едән Кејкавус китабы дөврүнүн һәкә-дәрларының биринин адына бағлајыб оғлуна јакшы бир вәзифә дә мүәллирин көңлүнә әлә ала биләрдиди. Китабы Шәмсулмәәлинин ады-на јазмағын исә о дөврдә Кејкавус үчүн һеч бир әһәмијјәтә јох иди.

Бүтүн бу дејиләнләрә әсәсэн биз елә күман едик ки, китабы әһлиндә һеч бир ады олмашыдыр, сонрадан ону һаглы оларағ, «Габуснамә» алаидырмыһн вә бурада Габус ады алтында мүәлли-фин бабасыны дејил, мәһз өзүнү исәзәрә алмышлар.

Китаб гырк дөрд фәсидән ибарәтдир вә һәр фәсидә мүәјјән бир мәсәләје һәср едилмиһидир. Һәр фәсидә мүәллиф ешитһиди вә ја башына кәлдиди мүһтәшиләр һәкәјәтләри данышыр вә буһлардан мүх-тәлиф дидәктик нәтичәләр чыхарыр. Дәкин унутмағ ләзим дејил дидр ки, бу китаб XI әсрдә феодал-гуллар һаким тәрәфиндән јазыл-мышдыр вә о, дидәктик чәһәтдән чох, бизим үчүн, тарихи баһым даһ дәрјәли бир әһиәлә кими әһәмијјәтдидир.

Дөврүнүн елә бир мәсәләси јохдур ки, «Габуснамә» она тохун-масын. Бурада һәр шеј вәрдир: алдаһн танымасы, пәғәмбәри. Јаранмасы, гумар ојнамағ гәјдәләри, ички ичмәк шәртләри, гонағ ол-мағ вә гонағ етмәк, ешгәзәлиғ, зәрафат вә нәрд атымағ, әманәт сах-ламағ, гул алмағ, мал сатмағ, арәад сакламағ, јатмағ, тинчәлик һәкә-һамама кетмәк, мүнәһчим олмағ, улдузларын һәрәкәтиһи тәһий ет-суфиллик, нәдәлилик, вәзирлик, шаһлығ, рәһијјәтлик вә с. һаггында мү-әллифин һәм башаларыдан ејрәдидиһи, һәм дә өзүнүн һәјәт тәһү-бәсиндә әлдә етдиһи әриһиһал фикир вә муләһизәләр вәрдир.

Китаб X—XI әсрләрдә Иран феодал һәјәтиһи өйрәнмәк, о заман-кы иттиһәди һәјәти тәдһиг етмәк, елм вә мәдәнијјәт сәвијјәси илс таныш олмағ, шаһларын, әмирләрин гәддәрлығыны, руһаниләрин һијәкәриһини мүәјјиш етдирмәк үчүн дә марағлыдыр. Бу, Зигјари-ләр ханәданының сон нумәндәһәсинин сон сөзү, өзүнү ифша мәкту-будур. Керүн о, оғлуна нәләр дејир:

«Бил, еј оғул, әкәр тәһәдүф сәһн көгириб шаһ сарајы адамлары ичәрсинә чыхарса, сән она хидмәт етмәли олсан вә шаһ сәзә јакшы-лашмағ истәсә, бу, сәһһн көзүнү тутуб башыны кичәлләдирмәсин, ондан узағлашмағ чалыш... Шаһ һансы күн сәзә дәсә ки, арха-һын ол, сәзә завал јохдур, сән о күнү даһа чох гөрх. Сән шаһын һесабына һијләниб јазланыбсанса, демәк, о сәһни кәсмәк үчүн белә көкәлтмиһидир». Вәзирлик һаггында данышаркән јазыр:

«Һә голәр садһг вә еһтијатлы олсан да, јәнә дә һәмһишә шаһдан гөрх, һамыдан чох шаһдан гөрхәси бир адам вәрсә, о да вәзирдир». Кејкавусун дин хадимләринә мүнәһибәти дә гәрибәдир. О, дин хадими олмағы әһ фәјдалы, әһ хейрли вә әһ газанчылы сәһт һесаб едир. Умумијјәтлә, Габус (Кејкавус) һәр шејә јалныз вә јалныз га-вәһч көзү илә баһмағы оғлуна тәһий едир вә бунун үчүн нә етмәк ләзымса, һамысының јеринә јетириһмәсини мәсләһәт көрүр. Мәһз бунун хәтиринә дә дин хадимләринин һијләкәриһини, чамәагы ал-дәтмағ јомларыны оғлуна өйрәтмәје чалышар.

«Һә а һә јә. Еј оғул, әкәр вәиз олсан, һәфиз ол вә әзбәрләв чох шеј бил. Хитәбәт күрәсуһнә гәһхыда тез отур, рәғибанин зәһфил-јинә әһин олмағынча мубәһисәје киришмә. Күрсүдә нә истәјирсән дә, ону да илдиди ет. Суал верән олса, гөрхусу јохдур, лакин фәса-һәтлин даныш, елә һесаб ет ки, сәһһн мәһлисидә отуранларын һамы-сы һәјвандыр. Нә истәјирсән дә, лакин өзүнү чашдырма... Мүридлә-рин вә нәрә чәкәвләрин олсун, гој оһлар мәһлисдә отурсушлар, сән һәр тәһрип сөз дедикдә нәрә чәкиб аһ-фәријад гонарсыһар вә мөч-лисн гызышыдырсыһар. Чамәат ағлајанда сән дә һәр дәнбир ағла-мын. Сөздә чашсан гөрхмә, салават ағлајанда сән дә һәр дәнбир ағла-мын. Дини чәкишмәләрдә тәриғәт, мәһнәб мүбәллиғләринин бир-бири-ни нечә ифша етдикләрдән данышаркән мүәллиф јазыр:

«Һә кә јәт. ...Саһбјан дөврүдә Зәһкәнда бир гоҗа вәр еди. Бу гоҗа ағла-санлы шафәғ әһсәбләриндән иди. Өзү дин хадими мүфти, вәиз олмағда газы јанында мушавирлик дә едәрдиди. Зәһкәв

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.
- 12.
- 13.
- 14.
- 15.
- 16.
- 17.
- 18.
- 19.
- 20.
- 21.
- 22.
- 23.
- 24.
- 25.
- 26.
- 27.
- 28.
- 29.
- 30.
- 31.
- 32.
- 33.
- 34.
- 35.
- 36.
- 37.
- 38.
- 39.
- 40.
- 41.
- 42.
- 43.
- 44.
- 45.
- 46.
- 47.
- 48.
- 49.
- 50.
- 51.
- 52.
- 53.
- 54.

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.
- 12.
- 13.
- 14.
- 15.
- 16.
- 17.
- 18.
- 19.
- 20.
- 21.
- 22.
- 23.
- 24.
- 25.
- 26.
- 27.
- 28.
- 29.
- 30.
- 31.
- 32.
- 33.
- 34.
- 35.
- 36.
- 37.
- 38.
- 39.
- 40.
- 41.
- 42.
- 43.
- 44.
- 45.
- 46.
- 47.
- 48.
- 49.

рөнсинин дө элван, јә'ин Әли послиндөн олан бир оглу вар иди, о да ванз вө газы јанында мүшавир иди. Булар һәр икиси һәмшиһ бир-бирин ифша едөр вө минбөрдөн бир-биринә ағыр сөзләр дејрдн-дырды. Хәбәри гочәја чатдырдылар, о да минбөрдөн һаман чаваны «һарамзадә» алландырды. Бу хәбәри дө әлевијә чатдырдылар...»

вө с.
Кейжавусун «Габуснамә»снндә дөврүнчү бүтүн мәселәләрнн өз әк-сини тапмыш вө тилик феодал-задекан нөгтеји-нөзөрнндән һәлл едилмишдир. Бу, јалпыз Кейжавусун өз шәхси фикри дејилдир, ону атасы Искәндәр белә өйрәтмишдир, она да, шүбһәсиз ки, атасы Га-бус белә демшидир. Башга шәһ, феодал-задекан сулаләләрннн дө бунә етиразы ола билмәз, чүнки гәдим Иран шәһләриннн һамысы белә етмишләр. Кейжавус бабаларындан белә ешитмишдир, оглуна да белә нағыл едир вө өз тәчрүбәснндә көрдүкләрннн бураја элавә едәр. Амма булар мөчбури дејилдир. Әкәр оглу Киланшаһ кезәл јашамаг үчүн буидан даһа јакшыларыны тапарса, ону да етмәли-дир. Лакин Кейжавусун фикринә көрә, о һәр шеји демшидир. Оглу Киланшаһ онуи дедикләриннә эмәл етсә, хошбәхт олар.

Сон фәсилдә охујурут:

«Өәүмә нәји бәјәнмишәмсә, сәнә дө ону мәсләһәт көрмүшәм. Әкәр сән булардан даһа кезәл адәт вө хасијәт тапсан, елә ол ки, сәннн үчүн даһа јакшы кеңсин, тапмасаң, мәннм бу нәсиһәт вө өјүдләр-мә чанлә-башла гулағ ас вө елә дө ет. Гулағ асмајаб гәбул етмә-сән, мөчбури дејил. Аллаһ ки ми хошбәхт јарадыбса, о охујуб анла-јар, чүнки бурадәкыларын һамысы һәр ики дүнјанын хошбәхтләри үчүн јазылмышдыр».

Догрудан да, Кейжавус нәји бәјәнмишсә, нәји билмбсә, оглуна да ону мәсләһәт көрмүшдүр. Бу чәһәтдән «Габуснамә»јә Зияјари фео-дал-задекан төбәгәсиннн дин, фәлсәфә, елм, итисадннјәт вә әхләг «Гавусу» ки ми дө бахмаг олар. Кейжавус өз симфиннн нөгсанлары-нн јакшы көрүр, вәзифә, мәрсәб, шан-шөһрәт, вар-дөвләт һамннә һәр шејә разы олан, эмиси Мөнүчәһр Шәрафүдмәәли ки ми өз ата-сини һөбс еднб гара знданлары, голум-тардашларыны гыран, мирас хати-риннә ата-анасыннн өдүмүнү арзулајан чохла феодал-задекан бала-лары көз гаршысындадыр. Лакин о, буларга гаршы чыха билмир. Одур ки, мүүәлиф оглуна јалварыб дејир:

«Амандыр, мирас хатирннә ана вө атанын өдүмүнү арзулама». Лакин јакшы доламанга үчүн Кейжавус һәр шеј етмәјә һазырдыр, о бунун үчүн һеч бир шејдән чәкннмәмәји оглуна да мәсләһәт кө-рүр, јалан данышмаг, бөлтан демәк, сахта сәнәд дүзәлтмәк, икнү-лүлүк етмәк, гәсдән ағылсыз вө истә дәдсыз олмаг, үмумијјәтлә, бү-түн вәсиәтләрә әл атмагы мүмкүн һесаб едир. О јазыр:

«Өз истә дәднннә гүррәләнмә, доламанга үчүн ағылсыз вө истә-дәдсыз олмаг лазымса, ағылсыз вө истә дәдсыз ола».

«Еј огул, сән доғру данышан ол, јалан данышан олма, өзүнү доғ-ру данышан таныг ки, ншдир бир күн зәрурәт үзүндән јалан демәли олсан, доғру гәбул етсинләр».

«Кимә епннјачын варса, өзүнү она гаршы нөкәр вә гул ки ми апар».

«Әкәр хәтәтлыгдә гадир, башгаларынн хәттинн охшатмагдә маһир олсан, бу чох кезәл сәнәтдир. Лакин буну һәр адама кес-тәрмә ки, сахта хәтт дүзәлтмәкдә шөһрәт тапмајасан вә ағандә шүб-»

1. һә ојатмајасан. Бирн башгасыннн хәттинн охшатса, тапмасалар, ону сөндән көрмәсинләр. Кичик шејләр үчүн сахта кагыз дүзәлтмә, бир күн бөјүк газанч үчүн лазым олса вө дүзәлтсән, гој һеч кәсин күма-ры сәнә кетмәсин.

2. Дејилдјинә көрә, маһир вө фәзил катибләр хәтт охшатмагдә чох бнликли вә тәчрүбәли вәзирләри мөһв етмишләр».

3. «Демәли, ағанын мал-дөвләтиннн гору, јессән, ики бармагдә је ки, боғазында галмасын».

4. «Габуснамә»дә белә мисаллар чоқдур. «Габуснамә» јалпыз һаким төбәгләри ифша етмәк дејил, һәм дө тарих, фәлсәфә, о заманки дөврүн елм вә мәдәнијјетинн, ичтнман-иттисаднн һөјәтннн өйрәнмәк нөгтеји-нөзөрнндән дө марағлыдыр. Неч дө тәчрүбәлу дејилдир ки, үмумијјәтлә Шәрг, хүсусилә Иран тарихнн јазыларкән онун елм вә мәдәнијјетиндән, әхләг, адәт вә ән-әнәләрнндән данышаркән истәр-истәмәз бу китаба мураҗиәт етмәли олулар. Нөгтејән «Габуснамә» фәктик материал чәһәтиндән дө днғтөгә лајыгдир, әһәгә етднји мөв-зүлар чәһәтиндән дө чох марағлыдыр.

5. Бу әсәр илк фарс нәсри китабларына анд олмаг, днлин сәлисли-рин, нбәрәләрнн бәднлијн, көтирилән һекајәтләринн дүзүлүгү вә иб-ратли олмасы илә дө чох орижиналдыр. «Габуснамә» тнбб, нүчүм, кеодәсија ки ми едмләрдән, шаирлик, мүснгишунаслыг ки ми инчәсә-дәт нүмүнәләрнндән дө бәһс еднр. Кейжавус, тнбб елминн чох сәдн-јини дејир. Јәгин бурадә Шәмсүлмәәли сараында өзүнә сығыначаг тапмыш Ибн-Сннаннн шөһрәти вә тәсири дө бөјүк рол ојна-мышдыр.

6. Әсәрнн охучуда ннфрәт, гәзәб доғуран фәсилләриндән бирн гул-алверн фәсилдир. Бурадә адамларын һејван ки ми мүүәинә едилмәси, арыг-көкүлү, гашы, көзү, додагы, дншн, дөрснннн рәнки, ирги вә сәирә чәһәтләри әсас көтүрүлдүр. Инсан ләјәгәти есл мәһадә тап-даланыр. Иәттә һејвалар ки ми инсанлар да чнсләрә бөлуңүр.

7. «Габуснамә»ннн марағлы фәсилләриндән бирн дө «Чаванмәрд-лик» фәсилдир. Бурадә мұхтәлиф фәлсәфи проблемләрдән данышы-лыр, мұхтәлиф сәнәткарлыгдә олан чомәрдликләрдән сөһбәт кедир, суфизинн маһнјјәти, дөрвишлик ки ми мәселәләрдән бәһс едилдир. «Габуснамә» мүүәлифиннн дәрнн дө олмаса, чох мұхтәлиф мәлу-мата малнк олдуғу, бир чох сәнәтләри практики билдји, нәсрлә кезәл јаздыгы ше р демәкдә дө едн олдугу ашкар көрүнүр. Әсәрдә јүздән јухары алим, шаир, тарихчи, мүнәччим, һаким, философун ады чөкиләр ки, бу да Кейжавусун бнлик дәирәсиннн чох кениш ол-дугуна дөләләт едир. Әсәрдә һнкмәтли ифәдәләр, ибрәтли һекајәт-ләр, тарихи мұғәйисә вә парәллелләр дө чоқдур. Бунлар һамысы кита-бын тарихи бир мөһбә ки ми истифадә едилмәсинн, әдәби бир әһдә 41.2 ки ми тәдҗиқ едилдн өйрәннлмәсинн зәрури, бөдннн бир әсәр ки ми исе 42 марағлы охунмасынн тә мнн едир. 43 44

* * *

15. «Габуснамә» дүнјанын бир чох дилләринә тәрмүмә едилмишдир, 46 о чүмләдән турк, франсыз, алман вә рус дилләринә тәрчүмәләри 47 вардыр. Рус дилиндә китабын 2-чи нөшри 1958-чи илдә Ј. Е. Бер-

1. Көпөтөрөфидиниң бөјүк мүтөддиге өз кешин изабла буратымыншы.
2. Фирс дилинде он дефеје гедер чан едилмишидири.
3. «Габуснаме» Азербайчан дилине илк дефе оларак терчүме едилдири.
4. Терчүме үчүн Сенд Нәфисинин 1311-чи шәмсиде чан еттирдије лир.
5. «К.б.б.»-си асас габул олунмуш өз Раагулу хан Гадајетин нөпр еттирдији «Габуснаме» иле мүгајисе едилмишидири.
6. Мүхтәлиф нөпр лөрдөки мүсөхө фөрглерини, зиддијеләри, ихтилафлары ајдынлашдырмаг үчүн Ј. Е. Бертелсин терчүмәсинин 1958-чи ил чапыдан нөтифаде едилмишидири.
7. С. Нәфиси, Раагулу хан Гадајет өз Ј. Е. Бертелседе олан фөргләр өз бизим терчүмәде габул олунмуш вариаву азербайчанча терчүмәде ја сәнифиниң һашијәсинде кестерлимиш, ја сонда вердијимиз шөри, изаһат өз гејдләрде мүгајисе едилмишидири.

Габуснаме

МҮГЭДИМЭ

1. Бу китабы тәртіб едөн эмир Үнсүрүлмээли Кејка-
2. вус ибн Искәндәр ибн Габус ибн Вәшмқир ибн Зи-
3. јар', Мөвла әмирәлмә'минин өз оглу Қиланшаһа белә
4. дејир:
5. «Еј оғул, бил вә акаһ: ол ки, мән артыг гочалмышам.
6. гочалыг вә зенфлик мәнн елдән салмышдыр. Сач-сагга-
7. лыма чәқилмиш ағ хәтләрин өлүм фәрманы олдуғуну
8. көрүрәм вә һеч кәс бу фәрманы позамағ гүдрәгә-малик
9. дејилдир.
10. Еј оғул, өз адымы бу дүнјадан көчәнләр сијаһысында
11. көрдүкдә белә гәрәра кәлдим ки, көч намәси мәнә чатма-
12. мыш, мән сәнә бир намә јазым, орада дунјанын јаж-
13. шы вә пис ишләрни, дөвранын дүз вә кәч кәрдишини
14. тәсвир едим, фүрсәт елдән кетмәмиш јажшы бир ад го-
15. јум. Ата мөһәбәти наминә гој о сәнә јар олсун (атадан
16. оғула јадикар олсун).
17. Еј оғул, замәнә сәни јумшалтмамыш, сән өз ағлынын
18. көзләрн илә мәнним сөзләрими оху вә она әмәл ет, онда
19. сән хошбәхт оларсан. Һәр ики дүнјада (һәм сағлыгда,
20. һәм өлдүкдән сонра) јажшы ад газанарсан. Амандыр.
21. сән чалыш бу китабда дејиләнләрә гулаг ас. О замән
22. мән аталыг борчуму јеринә јетирмиш оларам. Сән мө-
23. ним дедикләримдән јажшы фајда көтүрә билмәсән дә.

1. елө адамлар тапыла билэр ки, онлар дэјрлн сөзлөрө гулаг асыб, она эмөл етмэји генимэт сајарлар.

2. Нерчэнд зомане белө кәтириб ки, һеч бир өвләд өз атасынын нәсиһәтнә гулаг асмыр, кәңчләрн гәлбиндә елө бир гәфләт атәши вар ки, онлар гочалардан даһа чоһ билдикләрини күман едирләр. Мән бунлары билир-сәм дә, аталыг мәнәбәтн мәнн сусмаға гојмур. Одур ки, хошума кәлән, тәбиғимә уғун олан сөзләрн толпаряраг фәсилләрә ајырдым, даһа ғыса вә лајиг оланлары бу китаба көчүрдүм. Әкәр эмөл етсән даһа көзөл, етмә-сән мән аталыг вәзифәсини јеринә јетирмиш оларам. Дејибләр: «Мәсләһәтчиннн вәзифәси демәкдир, гулаг асмасалар, иччимәјинә дәјмәз».

3. Еј оғул, бил, инсанларын фитрәгиндә елө бир хүсу-сијјәт вардыр ки, онлар дүңјада әлдә етдикләрини һө-мишә ән әзнз адамлары үчүн гојуб кетмәјә чалышарлар. Бу дүңјада мәннм әлдә етдијим бу сөзләрдир, ән әзнз адамым исә сәнсән. Инди көчмәјә һазырлашаркән, әлдә етдикләрими сәнә јадикар гојмаг истәјирәм. Истәјирәм, сән онлары охујуб худпәсәндлијә јол вермәјәсән, јара-маз ишләрдән чәкинәсән, елө јашајасан ки, о сәнн пак әчдадларынын адына лајиг олсун.

4. Еј оғул, билмәлисән ки, сәннн валидејнләриннн тај-фасы бөјүк вә әсил-нәчабәтли һөкмдарлардыр. Бабан Шәмсулмәали Габус ибн Вәшмкирдир. Нәслин Килян шаһарындан олан Кејхосров² вә Әбул-Мүәјјәд³ өвләд-ларынын ханәданындандыр. Фирдәвси онларын төрчү-меји-һалыны өз «Шаһнамә»синдә тәсвир етмишдир. Ки-лан шаһлыгы сәннн бабаларына ондан јадикар гал-мышдыр. Сәннн нәнән, мәннм анам «Мәрзбаннамә» әсә-ринин мүәллифи шаһзадә Мәрзбан ибн Рүстәм ибн Шәр-винин⁴ ғызы иди. Онун он үчүнчү бабасы Әнуширван⁵ Адил падашаһын гардашы Кабус ибн Губад⁶ иди. Сәннн анан Мәлик газы Солтан Маһмуд Насирәддиннн ғызы иди⁷. Мәннм нәнәм дејләмиләр һөкмдары Фирузаннн⁸ ғызы иди.

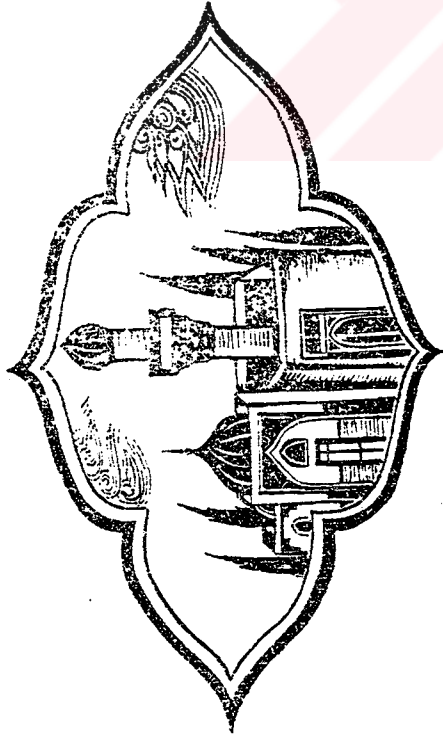
5. Еј оғул, ағыллы ол, өз әчдадынын гәдринн бил, на-нәчиблијә јол вермә. Нәрчәнд мән сәндә јахшылыгы әла-мәтләрн вә хошбәхтлик нишанәләрн көрүрәм, лакин бу сөзләрн тәкрар етмәјн лазым билирәм: еј оғул, бил вә акаф ол, мәннм кетмәјим јахындыр, сәннн дә мәннм далымча кәлмәјин о гәдәр узаг дејилдир. Она көрә нә гәдәр ки, сағсан, кәрәк иш көрүб фәәлијјәт көстәрә-

1. сән, белкә, беләликлә, әбәдилнн газанасан. Әбәдилнн мүвәғгәтликдән үстүндүр. Әбәдилннн исә јалныз бу дүңјада газанмаг олар. Бу дүңја тарла кини бир шеј-дир, јахшыдан-писдән нә әксән ону дә бичәкәксән. Әбә-дилнн сарајыннн бүнөврәси мүвәғгәти олан бу дүңјада гојулмалыдыр. Јахшы адамлар бу дүңјада аслан тәби-әтли оларлар, пис адамлар исә ит тәбиәтли. Ит тапды-ғы шеји ордача јејәр, аслан исә овладагыны башга јер-лә. Бу дүңја бир овлагдыр, сән исә овчу, сәннн овун да—јахшы әмәлләрин. Чалыш инди јахшылыгы елө ки, сонра хејринн көрәсән...

2. Еј оғул, ону да бил ки, бу нәсиһәтиәмәннн, бу тирмәт-ли китабы мән ғырх дәрл фәсилдән нбарәт јаздым.

3. Үмид едирәм ки, бу китаб ону јазана, охујана, көчү-рәнә вә динләјәнә хошбәхтлик кәтирәчәкдир».

БИРИНЧИ ФӘСИЛ

АЛЛАҘЫ ДӘРК ЕТМӘК ЈОЛУ ҒАГҒЫНДА

1. **Е**ј оғул, бил вә акаһ ол ки, дүңјада олан, олмајан
2. вә ола билән һәр нә варса, һамысыны олдуғу ки-
3. ми адам дәрк едә биләр, јалһыз о бөјүк јараданан баш-
4. га. Ону дәрк етмәјә јол јохдур, ондан савај нә варса,
5. һамысы дәрк едилә биләр. Сән јалһыз о заман һагг-таала-
6. ны дәрк едә биләрсән ки, өзүн дәркетмәз оласан.

7. Дәрк едилән һахыш, дәрк едән исе һәггташ ки ми бир
8. шейдир, әкәр маддә һахыш гәбул етмирсә, һеч бир һәг-
9. гаш онун үзәринә һахыш вурмагы бачармаз. Көрмүр-
10. сәнми, мум даша һисбәтән даһа тез һахыш гәбул
11. едән олдуғундан ондан мөһрә һазырлајырлар, дашдан
12. исе һазырламырлар. Демәли, дәрк едилмиш һәр бир шей-
13. дә бир дәрколунма хусусијәти вар вә о, јараданын һәјә
14. габил олдуғуну кәстәрир. Она көрә сән өзүнә бах, јара-
15. дана бахма. Сән јарадылмыша диггәт ет ки, јараданы
16. әгл илә дәрк едә биләсэн. Ајыг ол, вахты әлдән вәрмәјә-
17. сән, чүнки вахт кечичидир, кечичи шейин исе әввәли вә
18. сону олар.

19. Бағлы көрдүјүн бу дүңјанын бағлылығына һәјран
20. олма вә күман етмә ки, бу бағ һәмийнә ачылмамыш га-
21. лаһагдыр. Сән јараданын јахшылығылары вә һәмәтләри

1. Һаггында фикирләш, өзү барәсиндә фикирләшмә, чүн-
2. ки јолу о адам даһа чох азымыш олар ки, јол олмајан
3. јердә јол ахтарсын. Пейгәмбәр әлеһиссәләм демшикән:
4. «Аллаһын һәмәтләри һаггында фикирләшини, заты һаг-
5. гында фикирләшмәјини». «Әкәр бизи јарадан аллаһ шә-
6. риәт салиһләри вәсиғәсип илә өз бәндәләринә онун јолу-
7. ну таһмага чәсарәт етмәк ихтијарыны вәрмәсә иди, һеч
8. кәсдә о чүрәт ола билмәздди ки, аллаһ-тааланын дәрк
9. едилмәсән һаггында бир сөз дејә билсин, чүнки сән һаг-
10. гы нә адландырысан адландыр, она нә ки ми сифәт вә-
11. рирсән вер, бу, јараданын илаһиллик вә рүбубијәтинә
12. дејил, јалһыз сәнни ачыллик вә мискинлијинә дәләләт
13. едәр, чүнки сән аллаһы һеч вахт лајиг олдуғу гәдәр тә-
14. рифләјә билмәзсән, белә олан тәғдирдә сән ону нечә дәрк
15. едә биләрсән? Әкәр сән төвһидин нә олдуғуну билмәк
16. исегәјирсәнсә, бил ки, сәнни үчүн мүмкүн ола билмәјән
17. һәр шей онун үчүн мүмкүндүр, мәсәлән, тәклик ки ми.
18. Ким тәкликјини маһијәтини аһласа, о, мүшрикликдән азад
19. олмуш олар. Тәклик јалһыз бөјүк јарадана хасдыр, он-
20. дан башга нә варса, һамысы чүтдүр.

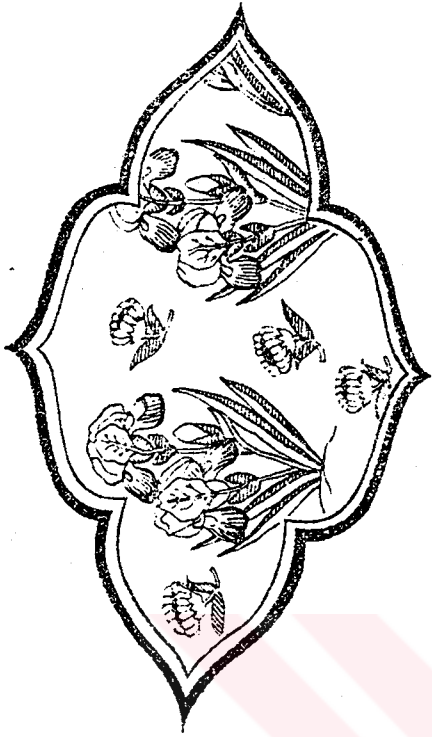
21. Хусусијәтинә көрә икилән һәр шей ја тәркибинә
22. көрә икиләшәр, чинсәм ки ми, ја парчаланмагына көрә
23. икиләшәр, әдәд ки ми, ја чәмләймәсинә көрә икиләшәр,
24. сифәт ки ми, ја тәзаһүрә көрә икиләшәр, шөһәр ки ми, ја
25. мәншәјә көрә икиләшәр, әсли вә фәр'н ки ми, ја мәкана
26. көрә икиләшәр, фәза вә бошлук ки ми, ја вәһмә көрә ики-
27. ләшәр, ағыл вә һәфс ки ми, ја мувазһнәтә көрә икиләшә
28. биләр, тәбһәт вә сурәт ки ми, ја гаршылашмаја көрә ики-
29. ләшә биләр, охшарлыг вә фәрглилик ки ми, ја гурулу-
30. шуна көрә икиләшә биләр, маддә вә үнсүр ки ми, ја һади-
31. сәнни башланғычына көрә икиләшә биләр, мәкан вә за-
32. ман ки ми, ја һәддиә көрә икиләшә биләр, еғтһмал вә
33. гәтилик ки ми, ја гәбул едилмә негтејин-һәзәриндән ики
34. чүр ола биләр, азыг вә чохлук ки ми, ја дәрк едилмә
35. негтејин-һәзәриндән ики ола биләр, варлыг вә јохлук ки-
36. ми. Буһлар нә гәдәр эндијәтли вә әкли олсалар да, је-
37. нә икилик әләмәтинә маликдир вә һәггитәтдә онлары тәк
38. адландырмаг олмас. Тәклик јалһыз аллаһа аиддир. Ики-
39. лик хусусијәти олан нә варса, онлары һеч бирн аллаһ
40. ола билмәз. Төвһидин маһијәти ондан ибарәтдир ки,
41. үрәјинә кәләп һәр шейин аллаһ олмадығыны биләсэн,
42. онларын шәрики вә тајы олмајан бир аллаһ тәрәфиндән
43. јарадылдығыны гәбул едәсэн.

1. Пејгәмбэрин рузи алаңлардан үстүңлүжү орасында-
дыр ки, онлар рузи јејөнлөрө рузије чатмаг јолуну көстө-
рирлөр.

3. Демәли, әкәр ағыл көзү илө бахсан, көрөрсән ки,
4. рузи алаң алдыгы рузи вә не'мәт мүгабилиндә, арзу вә
5. истәкләринин јеринә јетирилмәси хатиринә өз рәһбәри-
6. нин һаггыны е'тираф етмәјә вә рузи верәннә миннәтдәр
7. олдуғуну билдирмәјә борчлудур. Демәк, пејгәмбәрләрин
8. һагг олдуғуна инаималысан, онлардан көмәк уммалы-
9. сан вә Адәмдән тутмуш Мәһәммәдә гәдәр (аллаһ онла-
10. рын һамысына рәһмәт еләсин) бүтүн пејгәмбәрләрин дүз
11. данынан олдуғуну гәбул етмәлисэн, динин дедикләрн-
12. нә әмәл етмәлисэн, шүкр вә нијазда еһмаллыг көстөр-
13. мәлисэн, һаггын бујругларыны јеринә јетирмәлисэн ки,
14. беләликлә, јахшы ад газаныб тәрифләнәсән.

ҮЧҮНЧҮ ФӘСИЛ

НЕ'МӘТ САҢИБЛӘРИНӘ МИННӘТДАРЛЫГ ҺАГГЫНДА

1. **Е**ј огул, бил ки, не'мәт саһибинә миннәтдарлыг ла-
2. зымдыр, бу һамыја вачибдир, өзү дә онун лајиг
3. олдуғу гәдәр дејил, бујурулан гәдәр, чүнки әкәр һамы бу-
4. түн өмрү боју јалныз шүкүрлө мәшгул олса, јенә онун
5. лајиг олдуғунун миндә бирини јеринә јетирә билмәз.
6. Әкәр аллаһ һәр вердији не'мәт гаршысында азча белә
7. шүкүр итәсә, бу олдуғча чоһ олар, она көрә ислам ди-
8. ниндә гаәт бешдир, бунларын икиси јалныз варлылар:
9. үчү исә һамыја аиддир. Бунлардан бири (һаггы) дил-
10. дә играр еднб үрәкдә тәсдиг етмәк, о бирн беш ләфә
11. намаз гылмаг, үчүнчүсү исә огузкүнлүк оруч тутмаг-
12. дыр.

13. Шәһадәт һагдан башга һәр шеји инкар етмәјин дәли-
14. лндир, намаз бәндәлијин играр етмәк үчүн сидглә деји-
15. лән сөз, оруч исә аллаһ-таалаја верилән вәди тәсдиг
16. үчүндүр. Елә ки, дедин: мән бәндәјәм, көрәк бәндәлик
17. бағыны да бојнуна бағлајасан, елә ки, дедин: о, ағадыр.
18. көрәк аганын бујругуна да гулаг асасан.

19. Истәјирсән ки, гулун сәлә итаәт етсин, сән дә өз ага-
20. на итаәт етмәклән бојун гачырма, бојун гачырсан, өз
21. гулуңдан итаәт көзләмә, чүнки сәнин өз гулуна етдијин

1. мөрһәмәт аллаһын сәнә кәстәрдији мөрһәмәтдән чоһ ола кечә билмир, лакки сән чалыш ифрата јол вермә. Көрдүн 1. билмәз.

2. Итаәт егмәјән бәндә олма¹⁰, чүнки итаәт егмәјән кә, беш мө табәр, инанылмыш үләмә оруч тутуб, сән дә 2. бәндә аллаһлыг илдиасына башлар вә тез мәнв олар.

Бейт

Лајиглар вурулса о гулун башы
Ки, аллаһлыг едә һәр аддымбашы.

3. Бил вә акаһ ол ки, намаз вә оруч аллаһа хасдыр, онлур: эл-ајаға, көзә, дилә, гулаға, гарына. Бунларын һамы-9. да еһмаллыг егмә, хасда еһмаллыг едән халға аид олаһасыны мөһүрләјир ки, бүтүн бу үзвләри фисг-фүчүр, наһа-10. бүтүн ишләрдән мәһрум олар. Ону да билмәлисән ки, јиг иш вә бәд әмәлләрдән тәмиз сахлаја биләсән, мөһ-11. бизим шәриәт саһибә намазы бүтүн динә бәрәбәр һесабурун шәртләрини јеринә јетирә биләсән.

4. егмншдир: ким намаздан әл чәксә, о бүтүн диндән әл Еј огул, бил вә акаһ ол: оручлуғун ән бөјүк мөгсә-12. чәкмиш олар... ди ондадыр ки, сән күндүз јемәјиб ахшама сахладығын 13.

5. Амандыр, оглум, дүнјада бош шәјләрә көнүл вермәчәрәји, күндүз өзүнә ајырдығыны еһтијачы олаһларә 14. вә демә ки, намазы гылмамаг да олар. Әжәр сән нама верәсән ки, зәһмәтинини фајдасыны көрмүш оласан, елә 15.

6. зы дин хатиринә гылмаг истәмәсән, һеч олмазса сағламбу зәһмәт она көрә лазымдыр ки, онун хәјри еһтијачы 16. дүшүнчә әсасында гыл. Билмәлисән ки, дејиләнләрә көһана чатсын.

7. Рә, намазын бир нечә фајдасы вардыр: биринчиси, беш Еј огул, диггәтли ол ки, һамыја аид олан бу үч ита-17. дәфә вачиб намаз гылан адамын һәмншә бәдәни вәтдә еһмаллыг егмәјәсән, чүнки бу үч итаәти јеринә је-18.

8. наһтары тәмиз олар, тәмизлик исә, һәр һалда, натәмиз тирмәмәјә һеч үзр вә бәһанә јохдур. Лакки јалныз вар-19. ликдән јахшыдыр; икинчиси, о, тәкәбүр вә гејбәтдәһлыларә аид олан ики итаәтдә үзрлү сәбәб олдуғда, 20.

9. узаг олар, чүнки намазын әсасыны тәвазәкарлыг тәһәһмаллыг егмәк мүмкүндүр. Бу бәрәдә чоһ данышмаг 21. ки едир, табиятини тәвазәкарлыға алышдырсаң, бәдәһлар, лакки зәрури нә вардыса, һамысыны дејдим. 22.

10. дә тәвазәкарлыға адәт едәр. Бүтүн ағыллы адамларә кил едир, табиятини тәвазәкарлыға алышдырсаң, бәдәһлар, лакки зәрури нә вардыса, һамысыны дејдим. 22.

11. мәлумдур ки, ким кимин тајы олмаг истәјирсә, мүтлә вәтдә еһмаллыг егмәјәсән, чүнки бу үч итаәти јеринә је-18.

12. кедиб она гошулмалыдыр. Хошбәхт вә варлы олма икстәјәнләр варлыларә ујунлашмалы, бәдбәхт олмаг ис

13. тәјәнләр исә бәдбәхтләрлә дуруб отурмалыдыр. Бүтүн ағыллы адамларын фикринә көрә, ислам дининдән гүв

14. вәтлн һеч бир дөвләт, онун әмриндән гүдрәтли һеч би гүввәт јохдур. Демәли, әкәр сән әбәди дөвләт вә нәмә

15. саһибә олмаг истәјирсәнсә, дөвләт саһибләри илә јахын лыг егмәјә чалыш вә һәмншә онларын әмрләрини јеринә

16. јетир, онларын әксинә кетмә ки, бәдбәхт вә күнаһкар ол мајасан.

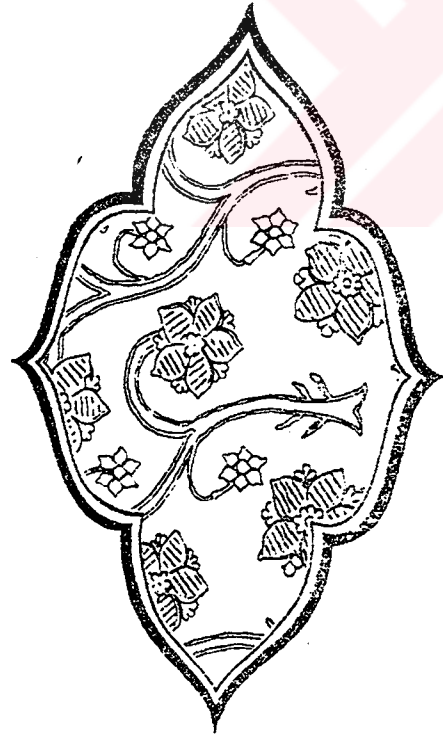
17. Амандыр, еј огул, намазы әлә салма, онун рүкәтлә ринин вә сәждәләринин натамамлыгына истелзә егмә б

18. нә динә јарашар, нә дүнјаја.

19. Еј огул, ону да билмәлисән ки, оруч илдә бир дәф едлән итаәтдир, ону јеринә јетирмәк инсафсызлы

20. олар. Ағыллы адамлар бәлә бир шәји өзләринә рәва көр мәзләр, көрәк сән дә көрмәјәсән. Оручлуғ ајы ифратсы

ДӨРДҮНЧҮ ФӘСИЛ

ИМКАН ОЛДУГДА ИТАЭТИН АРТЫРЫЛМАСЫ
ҺАГГЫНДА

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.
- 12.
- 13.
- 14.
- 15.
- 16.
- 17.
- 18.
- 19.
- 20.
- 21.

Е j окул, бил ки, аллах варлылар во сепламыш бәә-
дөләри үчүн даһа ики дини вазифә тә'јин етмишдир 23.
буилардан бири һөчә, дикәри исә әкәтәдәр. Буурмуш 24.
лур ки, кыши имканы вәрса, онун евини зијарәт етсин 25.
јохдурса, етмәсин. Көрмүрәсини бу дүнјада да шаһ еә-
рафанын тапылары јалыыз дөвләтти аластларын үзүнә 27.
ачыг олуp.

Һөчини шәртн сәфәрә чыхмагдыр, јохсулалара сәфәрә 29.
чыхмағы әмр етмәк исә надалыг олар, чүнки имкансыз 30.
сәфәрә чыхмаг тәһтүкәлидир. Јакин имканын олдугда 31.
сәфәрә чыхмасаң, дүнјанын кеф во ләззәти натамам 32.
галар. Дүнјанын там кеф во ләззәти ондадыр ки, көр 33.
мәдијини шәјләри көрсәң, јәмәдијини шәјләри јејсәң, 34.
әнгигә во надыр шәјләр аласаң. Сәфәрә чыхмадан белә 35.
шәјләри әлдә етмәк мүмкүн дејилдир. Сәфәрә чыхмыш 36.
адамлар дүнја көрмүш, тәчрүбәли, ағыллы во хошбәхт 37.
һесаб едилдирләр, чүнки онлар ешилләмәшн сөзләри 38.
ешитмиш, көрүлмәшн шәјләри көрмүш оларлар. Јах 39.
шы дејибләр: «ешитмәк һара, көрмәк һара!» һеч кәс 40.
дүнја көрмүш адамлары көрмәмишләрә бәрәбәр тутмаз 41.
Она көрә дејибләр ки:

Ш е' р

Дүнја көрмүшләри ағыллы һисан
Дүнја көрмәмишлә тутмамыш јексан!

4. Демәли, дөвләтчиләрә сәфәри она көрә вачиб бујуруб-
5. лур ки, онун вердији не мәтин гәдрини билсинләр, бу не-
6. мәти ағыз ләззәти илә јејиб аллахын әмрини јеринә је-
7. тирсинләр во онун евини зијарәтә кетсинләр. Јакин бу-
8. ну јохсул, имкансыз во алибош адамларә бујурмајыб-
9. дыр. Бу бәрәдә мән дә ашагыдакы ики бейгдә демишәм:

Р у б а и

Јар мәнн чагырмајыб, јер нәрмирәс ејвәндә,
«Јохсулсаң, кәлмә» дејиб, хар елдирә һәр јалда,
Онда тагсыр көрмәјин, бах, о бөјүк аллах да
Өз евишә чагырмай, һисан јохсул олаидә.

15. Јохсул һөчә кетсә, өзүнү тәһтүкәјә салмыш олар.
16. Дөвләтчиләрә аид ишләрә баш гошаң јохсул саглам ада-
17. ма аид ишләрә мәшгул олан хәстәјә бәзәр во онун
18. вәзијәти бири дөвләтти о бири јохсул олан о ики һачы-
19. нын әһвалатына охшаp.

20. О һ а л а т . Бир дөфә Бухара әмири һөчә кетмәк
21. гәрарына кәлиp. О чех варлы иди, карван ичәрисиндә
22. ондан дөвләтлисә јох иди. Јүздән јухары јүккәү дөвәси
23. олан бу әмр бәзәкли кәчәвдә отуруб соһрада јарғала-
24. на-јыргалана, хумарлана-хумарлана јол кедирәдә. Она
25. нә ләзим идисә һәр шәјн вар иди. Онуңла бирләдә, дөв-
26. ләтчиләрә бәрәбәр, јохсуллар дәстәси дә һөчә кедир-
27. ди. Онлар Орәфата чатдыгда, ајағалың, башыдагы, ач-
28. сусуз, ајағлары габар чалмыш бир дәрвиш әмири о гәм-
29. тәрагла көрдүкдә үзүнү она чевирнә дејир: «Ијамәт
30. күнү сәнинлә мәнни мукафатым ејни олачагыдыр, амма
31. сән көр нә һаз-не мәт ичәрисиндә кедирсән, мән исә әзаб
32. во әзијәт ичәрисиндә!»

Бухара әмири дејир: «Аллаһ еләмәсини мәһимлә сә-
нин мукафатымыз ејни олсуң, әкәр мән билсәјдим, сә-
нинлә мәнни мукафатымыз һәр икиси ејни олачаг, һеч
сәһраја гәдәм басмаздым».

Дәрвиш сорушур: «Һә үчүн?»

Әмр дејир: «Она көрә ки, мән аллах бујругу илә
кәлмишәм, сән исә онун әмринә мұхалиф һәрәкәт едир-
сән, мәнн чагырыблар, мән гонағам, сән исә түфејли.
Чагырылмыш гонағ илә чагырылмамышын һәрмәтн еј-
һагг-һаала дөвләтчиләри чагырмамыш,

1. жокуллара исэ белэ демшидр: «Өзүнүзү өз элинизлэ төһлүкөжэ салмаҕын!». Сэн аллаһын эмри олмадан, жох-сул, ач-жалавач һалда чөл-биҕабана чыхараг өзүнү төһ-лүкө гучагына атыбсан, аллаһын буругуна эмэл етмэ-мисэн, нэҗе асасэн сэн эмрә баханларла бәрабәрлик едә биләрсән? Кимин имканы олуб һөччө кедирсә, о, алла-һын да тапшырыгыны јеринә јетирмиш олу, онун да нәзири гәбул, дуасы мүстөчәб олу».

2. Еј огул, әкәр сәнин дә һөччө кетмәк имканын олса, хәсислик етмә. һөччө кетмәк үчүн беш шәрт лазымдыр: гүввәт, не мәт, вахт, һөрмәт вә әмин-аманлыг. Әкәр бун-лар сәнә нәсип олса, там истифадә етмәјә чалыш. Бил-мәлисән ки, һөчч жалныз кифајәт гәдәр вар-дәвләт олан 14. заман мәсләһәтдир, ону кәлән илә тәхирә салмағын 15. күнаһы жохду.

16. Лакин зәкат о таәгдәндир ки, имкан олан јердә ону 17. тәхирә салмаг олмәз, ону вермәмәк үзрлү сајыла бил-мәз. Аллаһ зәкат верәнләри өзүнә јахын һесаб ет-мишдир.

18. Башгаларына зәкат верән адам рәңјәт арасындакы 19. шаһ кимидир, о, рузи верән олар, башгалары рузи јејән. 20. Һагг-таала белә лазым билмишдир ки, бәзиләри жох-сул олсун, бәзиләри варлы. Әлбәттә, о истәсәјди һама-ны варлы едә биләрди, лакин она көрә ики тәбәгә етди 21. ки, бәндәләринин шәрәф вә мөвгеләри ајдын олсун, јуха-рылар ашағылардан фәргләнсин. Шаһ да өз хидмәтчи-ләриндән бирини күчлү вә рузи верән етсә вә бу хидмәт-чи башгасына рузи верә билдији һалда, өзү јејиб баш-тасына вермәсә, шаһын гәзәбиндән архајын ола билмәз.

22. Зәката кәлдикдә исә, демәк лазымдыр ки, ону илдә бир дәфә вермәк мәчбуридир. Сәдәгә мәчбури олмаса да, лакин аличәнаблыг вә инсанпәрвәрликдир, бачардығын гәдәр вер вә хәсислик етмә, чүнки сәдәгә верәнләр һәм-шә аллаһын һимајәси алтында, әмин-аманлыгда олар-лар, аллаһын һимајәсини исә һәмишә гәнимәт һесаб ет-мәк лазымдыр.

23. Амандыр, оғлум, үрәјиндә зәкат вә һөчч һаггында шәкк вә шүбһәләрә јол вермә, онлары бош шеј һесаб едиб демә ки, «гачмаг, лут олмаг, дырнагы тутмајыб, са-чы вурдурмамаг нәҗә лазымдыр? Һәр ијирми динардан нә үчүн јарым динар верим, зәкат нә үчүндүр, гојун вә дәвәдән дә зәкат олармы, гојуну нә үчүн гурбан кә-3. сирләр?»

1. Белә һикмәтләрдә үрәјини тәмиз сахла. Елә күман етмә ки, сән билмәдијин шејдә хејир ола билмәз, онун хејрини биз билмәјә дә биләрик, сән аллаһын бујругла-рыны јеринә јетир, «нәҗә белә олу», «нә үчүн белә едир-ләр»лә ишин олмасын.

2. Елә ки бу әмрләри јеринә јетирдин, ондан сонра бил-мәлисән ки, ата-анаја һөрмәт дә о бөјүк аллаһын әмрлә-риндәндир.

3. 4. 5. 6. 7. 8.

элсун, хэм игтидары. Ата вэ анада исэ хэм игтидар вар, 1
 хэм ихтијар. Игтидар—једирдиб бэслэмэк, ихтијар—2
 јакшы шејлэр өјрөгтөмөкдир.

Елтијатлы ол, еј огул, ата вэ ананын гөлбинн ичигт-4
 мэ, онларын үрөјинэ тохунма, чүнки јарадан ана вэ ата-5
 ны ичиденэ агыр чеза верир. Аллах-таала дејир: «Он-6
 лара гүфу демэ, онлары ичигтме, онлара хош сөзлөр де!» 7
 Әли Әмирөлмө'миндэн (аллах ондан разы олсун) 8
 сорушдулар ки, ана вэ атанын һаггы нэ гөдөр олар? 9
 Деди: «Онун нэ гөдөр олдуғуну аллах-таала пејгәмбөр-10
 элеһисселамаын вэ атасынын өлүмүндө кестәрмиш-11
 дир. Чүнки онлар пејгәмбөр элеһисселамаын пејгәмбөр-12
 лик дөврүнэ гөдөр јашасайдылар, пејгәмбәр онлары һа-13
 мыдан шөрефли тутмағы вачиб биләрди, бу да онун де-14
 дији: «Мән Адәм өвләдынын эн шөрефлисипјәм вэ бунда-15
 гурурум јохдур» 16 сөзү сәһв көрүнәрди.

Демэли, ана вэ атанын һаггыны дини чәһәтдән гәбул-17
 етмәсән, агыл вэ инсанлыг нөгтејн-нөзәриндән гәбул-18
 етмәлисән. Ана вэ ата сәнин эсл бөјүдәнин вэ тәрбијәт
 верәниндир, сән онларын һаггыны өдәмөкдө каһыллыг-20
 көстәрсән, бу она дөләләт едәр ки, сән һеч бир јакшы-21
 лыга лајиг дејилсән. Чүнки ашкар хәјрхәһлыгын гәд-22
 рини билмәјән алам долајы хәјрхәһлыгын гәдрин-23
 һарадан биләр? Гәдир билмәјән адама јакшылыг-24
 етмөк наданлыгдыр. Сән дө наданлыг адыны газанма-25
 чалышма. Өз өвләдынын сәнә гаршы нечө олмаларыны-26
 арзулајырсанса, сән дө өз ата вэ анана гаршы елө ол-27
 да сәнинлә елө рәфтар едибсәнсә, сәндән доғулан-28
 ана-ата исэ ағача. Ағача нэ гөдөр чох хидмәт етсән, о 30
 гөдөр онун мејвәси јакшы вэ көзөл олар, ата-анаја да 31
 нэ гөдөр чох һөрмәт едиб оилардан утансан, о гөдөр дөз-32
 онларын сәнин һаггындәки дуалары тез мүстәчаб олар, 33
 сән хэм аллах јанында, хэм валидејинн јанында үзү ағ-34
 оларсаң.

Амандыр, мирас хәтиринә ана вэ атанын өлүмүнү 36
 арзулама. Ата-анан өлмәсә дө, сәнин рузин јетиншөк-37
 дир, чүнки һәр кәсин гисмәти өзүнчө чатачагдыр. Артыг 38
 рузи өлдө етмөк үчүн өзүнү чох да ора-бура вурма, ора-39
 бура сохулмагла рузи артмаз, она көрә дејибләр: «Зәһ-40
 мәт чөкмөклө јаша, өзүнә эәјјәт вермөклө јашама!» 41
 Рузи һаггында һәмишә алладан разы галмаг исгә-42

БЕШИНЧИ ФӘСИЛ

АТА ВЭ АНАЈА ҺӨРМӘТ ҺАГГЫНДА

Еј огул, бил ки, бизи јарадан дүнјаны абад сахла-
 маг үчүн нәслин артыб төрәмәсини лазым билди вэ
 һејвани шөһвәти буна сәбәб етди. Демэли, саглам дү-
 шүнчөјә көрә, өвләд (өз сәбәбинә) һөрмәт етмәли вэ
 өз әсил-затына еһтирам гојмалыдыр, онун әсил-заты исэ
 ата вэ анадыр.

Демә ки: «ата-анамын мәним үзәримдә нә һаггы вар-
 дыр, онларын мәгсәди өз шәһвәтләрини сөндүрмәк олуб,
 мән олмамышам». Мәгсәдләри шөһвәти сөндүрмөк
 олса да, онлар сәнин јолунда өлүмә дө кетмәјә һазыр
 оларлар, бу исэ шөһвәтдән даһа үстүндүр.

Ана вэ атаја эн азы она көрә һөрмәт етмөк лазым-
 дыр ки, онларын һәр икиси сәнинлә јарадан арасында
 васитәдир. Демэли, сән өзүнә вэ јараданына һөрмәт ет-
 динн гәдәр, өз васитәләринә дө һөрмәт етмәлисән. Ағлы
 башында олан һәр өвләд һеч вахт ата вэ ана һаггыны
 унутмаз. Аллах өз Китаби-мәчидиндә белә дејир: «Ита-
 әт едниниз аллаһа, итаәт едниниз пејгәмбәрә вэ өз амир-
 ләринизә» 12. Бу ајәһи бир нечө чүр тәфсир етмишләр. Он-
 лардан бириндә белә охумушам ки, «амирләр» ана вэ
 атадыр, чүнки әрәб дилиндә «әмир» сөзүнүн ики мәнасы
 вардыр: иш вэ әмр. Амир она дејәрләр ки, хэм ихтијары

1. ирсенсө, һалы сәниһкиһләрдән јахшы олаһларә дејил
2. пис олаһларә баһ.

3. Мал-дөвләт чәһәтдән јохсуи олсан, чалыш ағыл вә
4. камалча дөләтли ол, чүнки ағыл-камал зәһкинлији вәр-
5. мал дөвләтлијиндән даһа јахшыдыр. Ағыл илә дөвләт
6. әлдә етмәк олар, дөвләтлә ағыл газанмаг исе олмас. Ча-
7. һил адам тез јохсуллаша биләр, лакин ағылы огру апара
8. билмәз, су вә од мәнв едә билмәз.

9. Беләһликлә, әкәр ағын варса, сәнәт өјрән, чүнки би-
10. ликсиз ағыл палтарсыз бәдән, симасыз адам кимидир.
11. Јахшы дејибләр: «биллик ағын әһнасыдыр».

АЛТЫНЧЫ ФӘСИЛ

ТӘВАЗӨ ВӘ БИЛИЈИН АРТЫРЫЛМАСЫ ҺАГГЫНДА.

1. О гул, бил вә акаһ ол ки, сәнәти олмајан адамлар
2. көвдәси олуб көлкәси олмајан Муһилан¹⁴ ағачы
3. кими фәјдәсыз оларлар, нә өзләринә хејир верәрләр, нә
4. башгаларына. Әсил-һәсәбли адамлар сәнәт вә һүнәр
5. сәһиб олмасалар да, әсил-һәсәбләришә көрә башгала-
6. рынын јанында һөрмәтдән мәһрум олмазлар. Писн одур
7. ки, нә чөһһәрин ола, нә һүнәрин! Лакин әсил-һәсәбли
8. оlanda чалыш өзүнүн мөјјән сәнәт вә шөһрәтиң дә ол-
9. суч, чүнки өзүнүн шөһрәти олмаг әсил-һәсәб шөһрәтин-
10. дән даһа јахшыдыр. Дејибләр ки, «Ләјәгәт әгл вә әдәб-
11. дөдир, әсил-һәсәбдә дејилдир!» Бөјүклүк мәһрифәт вә
12. билликдөдир, һаралы вә кимләрдән олмагда дејилдир.
13. Бил ки, сән ата вә ананын шәһ-шөһрәти илә кифәјәт-
14. ләнмәмәлисэн, чүнки о, харичи бәзәкдир. Әсл ад-сан
15. она дејәрләр ки, ону өз истеһад вә бачарығынла әлдә
16. етмиш оласан, бу заман сәһи «Зейд», «Чәфәр», «әми»,
17. «дајы» әвәзинә «мүәллим», «әлим», «фәһһи»¹⁵ «һәким»
18. чағырарлар. Әкәр әсил-һәсәби олан адамын өз бачарыг
19. вә ләјәгәти јохса, о һеч кәсин иһшиә јарамаз. Лакин бир
20. адамда һәр ики хүсусијјәт олса, оңдан бәрк јаныш, әл-
21. дән бурахма ки, о, һамынын иһшиә јарајар.

1. Ону да бил ки, бүтүн сөнөтлөр ичинде эн көзөл сөнөт
2. данышмагы бачармагдыр. Бөжүк жарадан инсаны бүтүн
3. мөхлугатын эн шөрөфлисиги етмиш вэ ону он хүсусийжэтэ кө
4. рэвэ (беши бөдөнни дахилинде, беши харичинде), башга
5. чанлылардан үстүн жаратмышдыр.
6. Дахилде олан беш хүсусийжэт: тэфөккүр, нафиза, тө-
7. хөйүл, тасаввур вэ данышыгдыр, харичи беш хүсусийжэт:
8. ешитмэ, көрмэ, гоху билмэ, тохунма вэ дад билмэ хүсу-
9. сийжэттир.¹⁷

10. Бу хүсусийжэтлөрдөн һөвванларда оланлары инсан-
11. лардакы кими дежил, ајры чүрдүр. Буна көрө дө инсан
12. башга һөвванлара үстүн кәлмиш вэ онларын үзәриндә
13. һөкманлыг әлдә етмишдыр.

14. Инди ки, буну билдин, көрөк сән дилини көзөл да-
15. нышмага вэ јахшы шејләр сөјлөмөјө өјрөдөсән, јахшы-
16. дан башга һеч бир шеј демәјө адәт етдирмәјәсән, чүнки
17. дилә нә өјрөдибсән, нәјә адәт етдирибсән, һәмишә ону
18. да дејчөкдир. Одур ки, дејибләр: «дини хош оланын
19. һавадары чох олар».

20. Нә сәнәтин саһибиги олурсан ол, анчаг сөзү јериндә
21. демәји бил, чүнки јерсиз дејилән сөз нә гәдәр көзөл олса,
22. јенә дө чиркин жөрүнәр. Фајдасыз сөзлөрдөн гач, чүнки
23. фајдасыз сөзлөрдөн һәмишә зијан кәләр. Јалан ији ве-
24. рән вә һикмәт әтри сачмајан сөзләр дејилмәсә, даһа јах-
25. шыдыр. Мудрик адамлар сөзү шәраба охшатмышлар, о
26. һәм мәст едәр, һәм мәсти едилмәмиш мәсләһәт вериб нәсиһәт ет-
27. данышма, хаһиш едилмәмиш мәсләһәт вериб нәсиһәт ет-
28. мә, хүсусән, нәсиһәтә гулаг асмајана. Елә адам ахырда
29. өзү јыхылар. Чамаат ичиндә һеч кәсә нәсиһәт етмә. Де-
30. јибләр ки: «адамлар ичәрисиндә нәсиһәт мәзәммәтә бәра-
31. бәрдир». Чохдан јолуну азышлары дүзөлтмәк фикринә
32. дүшмә, бачармазсан. Әјри битмиш, гол-будаг атмыш вә
33. јүксәлмиш ағачы кәсиб јонмајынча дүзөлтмәк олмас.
34. Сөз демәкдә хәсислик етмәдијин кими, имканын олса,
35. мал вермәкдә дө хәсислик етмә, чүнки адамлар сөзә нис-
36. бәгән маля даһа чох ширникәрләр. Нис ад газанмыш
37. јерлөрдән узаг кәз, бөдхәһ достдан вә нис јола чөкән
38. јолдашдан гыраг гач, өзүн һагында сәйвә јол вермә, елә
39. јерә кет ки, сәни ахтарсалар вә орада тапсалар русвај
40. олмајасан. Малыны елә јерә гој ки, истәјәндә тапа би-
41. ләсән.¹⁹

42. Халгын гәм вә кәдәринә күлмә ки, халг да сәнни гәм
43. вә кәдәринә күлмәсин, әдаләтли ол ки, әдаләт көрәсин,

хош де ки, хош ешидәсән. Шоранлыгда тохум әкмә ки, 1.
бар вермәз, әмәјин һөдәрә кедәр, јәни намәрд адама јах- 2.
шылыг етмәк шоранлыга тохум атмаг кими шејдир. Ла- 3.
кин јахшылыгы лајиг олан адамлардан әсиркәмә вә јах- 4.
шылыг өјрәдән ол ки, нејгәмбәр әлеһиссәлам демнишдир: 5.
«јахшылыг јолуну көстәрән адам јахшылыг едән адама 6.
бәрабәрдир». Јахшылыг ет вә јахшылыгы өјрәт, чүнки 7.
булар бир-бириндөн ајрылмаз екиз гардашдырлар. 8.
Јахшылыг етмәкдән пешман олма, чүнки јахшы вә нис- 9.
лијин мүкафаты сәнә һәлә бу дүнјада, о дүнјаја кетмә- 10.
мишдән әввәл чатачагдыр. Бир адама јахшылыг едән 11.
вахт о адам нә гәдәр раһат олурса, сән дө о гәдәр раһат 12.
олурсан, бир адама нислик етдикдә о нә гәдәр иччијир- 13.
са, сәнни дә гәлбин бир о гәдәр агры вә сыхынты дујур, 14
буна көрә сән һеч кәсә нислик етмә. Һәгигәт көзү илә 15
бахсан, көрәрсән ки, сән өзүн әзаб чөкмәдән һеч кәсә 16
зијан вура билмәсән вә сәнни өз хошун олмадан һеч кәс 17
сәндән јахшылыг көрә билмәз. Демәли, «јахшы вә нис- 18
сийн мүкафаты о дүнјаја кетмәмиш һәлә бу дүнјада јетн- 19
шөкәк» сөзләри тамамла доғрудур. Һеч кәс мәним бу 20
дедикләримни инкар едә билмәз. Ким бүтүн өмрү боју 21
биринә јахшылыг ја нислик едибсә, дәриндән дүшүнсә, о 22
мәним һаглы олдуғуму аңлар вә бу дејдијим сөзләри тәс- 23
диг едәр. Демәли, нә гәдәр бачарырсанса, јахшылыгы һеч 24
кәсдән әсиркәмә, јахшылыг ахырда бир күн өз бәһрәси- 25
ни верәчөкдир. 26

Һекәјәт. Ешитмишәм, Мүтәвәккилин²⁰ Фәһ адлы 27
чох көзөл чамаллы, хошбәхт вә савадлы, тәрбијәли бир 28
гулу вар имиш. Мүтәвәккил ону оғуллуға көтүрмүш вә 29
доғма ушагларындан даһа чох севәрмиш. 30

Бу Фәһ үзмәји өјрәнмәк арзусуна дүшүр. Үзкүчүләр 31
чағарылар. Дөчлөдә²¹ она үзмәји өјрөтмөјө башлајыр. 32
лар. Фәһ ушаг олдуғундан үзмәји һәлә јахшы өјрәнә 33
билмәмишди. Јакин бүтүн ушаглар кими, өзүнү елә көс- 34
тәрирди ки, куја үзмәји өјрәнмишдир. Бир күн мүзәлли 35
миндән кизлини Дөчлөјә атылды, су бәрк ахдығында 36
Фәһни кичәлләтмөјө башлады. Фәһ суја үстүн кәлә бил- 37
мәјәчәјини аңладыгдә өзүнү сујун ичтијарына верди, су- 38
јун ахары үзрә чамаатын көзүндән итди. Су бир мүддәт 39
ону белә апарды. Дөчләнни кәнарнын јанындан кечәркән әл 40
Фәһ бу чүр овуғлардан биринин јанындан кечәркән әл 41
атыб, чох әлләшдикдән сонра өзүнү онун ичнә сала бил- 42
ди. Орада огуруб өз-өзүнә деди: «Көрөк аллаһ далысын!» 43

1. нејлөжөк, нэлө ки, өзүмү бу ганиччи сујун элинден
2. гуртармышам». Једди күн о бу овугда галды. Елө бирин-
3. чин күн Мүтөвөккиле хөбөр вөрөндө ки, Фөтһ суја атылыб
4. богулмушдур, о, тахтадан дүшүб Јерө отурмуш вө үзкүб
5. чүлөри чагырага деминди: «Ким Фөтһи өлү ја дири кә-
6. тирсә, она мин динар верөмөжөм». Сонра анд ичди ки, нө
7. гөдөр ки, ону нечө варса, елө тапыб кәтирмөјинлөр, јемө-
8. је әл вурмајачагдыр.

9. Узкүчүлөр Дөчлөјө кедиб суја баш вурдулар, үмид
10. көлөн һөр јери ахтардылар. Нөһәјәт, једдинчи күн үзкү-
11. чүлөрдөн бирин һаман овуға раст кәлди. Фөтһн көрүб
12. чох севинди вө деди: «Бурада ол, кедим гајыб кәтирим».
13. Орадан гајыдыб Мүтөвөккилин јанына кәлди вө де-
14. ди: «Ја Әмирәлмө'минин, Фөтһи дири кәтирсөм, мәнө
15. нө верәрсән?» Деди: «Беш мин динар нәгд верәрәм». Уз-
16. күчү деди. «Фөтһи дири тапмышам».

17. Гајыб кәтириб Фөтһн апардылар.

18. Мүтөвөккил әмр етди үзкүчүје вердијн вө дә дөрһал
19. әмәл етсинлөр. Сонра вәзирн чагырыб деди: «Кет хәзи-
20. нәмә, орада нө варса, јарысыны пәјлә јохсуллара». Сон-
21. ра деди: «Јемәк кәтириниз, ахы о, једди күндүр ачдыр».
22. Фөтһ деди: «Ја Әмирәлмө'минин, мән тохам». Мүтөвөккил
23. деди: «Дөчлөнни сујунданмы тохсан?» Фөтһ деди: «Јох,
24. мән бу једди күнү һөч ач олмамышам, чүнки һөр күн
25. үзәриндә ијирми чөрөк олан бир табаг су үзәриндә аша-
26. ғы ахырды, мән әлләшиб ондан ики-үч дәнәсини әлө кә-
27. тирир, онларла доланырдым. Һөр чөрөјин үстүнө јазыл-
28. мышды: «Мөһәммәд ибн әл-Һүсејн әл-Әскаф».

29. Мүтөвөккил әмр етди шәһәрдә чар чәксинләр вө де-
30. синләр ки, Дөчлөјө чөрөк атан кимдирсә, гөрхмасын кәл-
31. син, Әмирәлмө'минин она јакшылыг едәчәкдир. Белә дө
32. чар чәкдиләр. Сабаньсы күн бир киши кәлиб деди: «Мө-
33. нәм о адам». Мүтөвөккил деди: «Сүбүт!» Киши деди:
34. «Сүбүтум одур ки, һөр чөрөјин үзәриндә мәнним адым:
35. јазылмышдыр: «Мөһәммәд ибн әл-Һүсејн әл-Әскаф».
36. Мүтөвөккил деди: «Догрудур, инди де көрүм, нө вахтдан
37. сән Дөчлөјө чөрөк атырсан?» Мөһәммәд ибн әл-Һүсејн
38. деди: «Бир илдир». Мүтөвөккил сорушду: «Һә үчүн белә
39. едирсән?» Киши деди: «Ешитмишдим ки, дејирләр: јак-
40. шылыг елө, ат суја, бир күн кәләр, хејрини көрәрсөн. Мө-
41. ним әлимдән башга јакшылыг кәлмирдн, елө буну бача-
42. рырдым ки, ону да етдим вө өз-өзүмә дедим: «көрөк хеј-
43. ри нө олачар».

1. Мүтөвөккил деди: «Ешитдијини етдин, көрдүјүн иш-
2. дән дә хејир көтүрдүн». Сонра Мүтөвөккил кишије Бағ-
3. дадда бир малканә вө беш парча кәнд багышлады. Ки-
4. ин һаман малканәјө көчүб, варлы-санлы олды. Онун
5. өпладыннан нәлө инди дә Багдадда јашајаны вар.
6. Мән әл-Гајим Би-әмриллаһ²² дөврүндә һөчө кетмиш-
7. тим, јарадан мәнө өз евини зијарәт етмөк имканы вер-
8. мишди, онун өвладьны көрдүм вө бу әһвалаты Багдадын
9. гочаларындан вө ағсаггалларындан ешитдим.

10. Демәли, нө гөдөр бачарьсанса, јакшылыг етмөкдөн
11. әл чөкмө, чамаата өзүнү јакшылыг едән адам кими та-
12. нытдыр, елө ки, таптыдырдын, вө дөхилаф олма, дилдә
13. бир шеј дејиб, үрәјиндә башга шеј тутма ки, бугда көс-
14. териб арпа сатанлара охшамајасан.

15. Бүтүн ишлөрдә әдаләтли ол, чүнки өзү әдаләтли ол-
16. нын газьја ештијачы олмас.

17. Гәм вө севингичи јалныз о адама де ки, гәмннө гәмлө-
18. ниб, шадлыгына шадмансын, гәм вө шадлыгыны адам-
19. лар ичиндә бүрүзә вермә, һөр јакшы вө нис шеј үчүн тез
20. шадланыб, тез көдөрлөнмө, белә иш ушаглара јарашар.
21. Чалыш һөр хырда шеј үстүндә өзүндөн чыхма. Бејүк
22. адамлар һөр доғру вө јалан үстүндә өз јерлөриндән ојна-
23. мазлар.

24. Нәтичәси шадлыг олан гәми гәм, нәтичәси гәм олан
25. шадлыгы шадлыг һесап етмө.

26. Умидсизлик баш вердикдә үмидини итирмө, чүнки
27. умидсизлик үмидлө, үмид үмидсизликлө бағлыдыр.

28. Дүңјада бүтүн ишләрнн дејишкән олдуғуну бил. Нө
29. гөдөр ки, сағсан, һаггы инкар етмө. Ким сөиннлө һөчө-
30. тө башласа сусмагла ону суслур, чүнки ахмагларын чава-
31. бы сусмагдыр.

32. Лакин һөч кәсин әмөјини итирмө, һөр көсө өзүнө ла-
33. јиг һагт газандыр, хусусилә, өз гоһум-гардашынын һаг-
34. ғыны унутма, бачардыгча онлара јакшылыг елө, анлә
35. вө тајфаньзын гочаларынын һөрмәтинн сахла. Пејғәм-
36. бәр (аллаһ она хејир-дуа версин) демишдир: «Пејғәм-
37. бәр өз үммәти арасында нечәдирсә, ағсаггал да өз тај-
38. фасы арасында еледир». Лакин онлара чох да вәлөһ ол-
39. ма ки, мөзијәтларини көрө билдијин кими, ејибләрини
40. дә көрө биләсин.

41. Башгасындан төһлүкө көзләјирсөнсә, тез чалыш ки,
42. мүвафиг ишкилдә өз төһлүкәсизлијинн тө'мини едәсэн.

43. Төһлүкә көзләдијин адамдан «һөч бир шеј едә бил-
44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

1. мөз» деже архајын олма, «һеч бир шеј олмас» деје зәһәр
ичмәк ағыллы иш һесаһ едилә билмәз.

2. Өз исте'дадыла гүррәләһиз, доһанмағ үчүн ағылсыз
3. вә исте'дадсыз олмағ лазымса, ағылсыз вә исте'дадсыз
4. ол, белә олмағ лазым дејилсә, о заман бир сәнәт өјрән,
5. өјрәнмәкдән вә јахшы сөзә гулағ асмағдан ар етмә, бе-
6. ләһиклә, сән арсызлығдан гуртармыш оларсан.

7. Јахшы вә писә фикир вер, инсанларын мүсбәт вә
8. мәңфи шәһәтләрини өјрән, онларын нәдән вә нә гәдәр хе-
9. јир көтүрүб, зијан чәдикләринә дигтәт јетир вә өз хејрин
10. үчүн онлардан истифадә ет. Бах көр инсанлары зәрәрә
11. јахынлашдыран нәдир, ондан гач вә она јахынлаш ки,
12. о, инсанлары хејрә јахынлашдырыр.

13. Бәдәһини елм вә сәнәт кәсб етмәјә өјрәт. Билмәди-
14. јин шеји өјрәнмәјә чалыш. Бунун сәнә ики фәјдәсы олар:
15. ја билдирин шеји тәчүрбәдән кечирмиш оларсан, ја бил-
16. мәдини шеји өјрәнәрсән.

17. Соқрат'ыз деминшир: «Билликдән даһа зәнкин хәзинә,
18. инс хәсијјәтдән даһа рәзил дүшмән ола билмәз, биллик-
19. дән даһа бөјүк иззәт, һөјадан даһа гәшәһк зинәт ола
20. билмәз».

21. Демәли, оғлум, сән биллик јолларыны тапмалысан,
22. елә етмәһисән ки, һансы вәзијјәтдә олурсән ол, бир саа-
23. тын белә елм өјрәнмәдән бош кечмәсин; ахы билији на-
24. талардан да өјрәнмәк олар.

25. Әкәр сән надана гәлбинин көзү илә бахыб, ағлыннын
26. язәри илә дигтәт јетирсән онун хошакәлмәз һәрәкәт-
27. ләрини көрәрсән вә биләрсән ки, нәләри етмәк лазым
28. дејилдир. Искәндәр'4 деминшир: «Мән хејри јалмыз дост-
29. лардан дејил, дүшмәнләрдән дә көтүрүрәм. Мәндән чир-
30. кин бир хата баш вердикдә, достлар достлуғ хәтиринә
31. ону өрт-басдыр едирләр ки, мән билмәјим, дүшмәнләр
32. исә әксинә, дүшмәнчилик үзүндән ачыб дејирләр, мән дә
33. ондан хәбәрдар олуб, һаман пис иши бир даһа тәкрар
34. етмирәм. Демәли, мән бу хејри достдан дејил, дүшмән-
35. дән көрмүш олурам». Сән дә о билији аһимдән дејил,
36. чаһилдән өјрәнмиш оларсан.

37. Елм вә сәнәт өјрәнмәк, истәр бөјүк олсун, истәрсә
38. кичик, һамыја вәчибдир, чүнки инсан өз тај-тушлары
39. арасында үстүһү јалмыз елм вә сәнәтә көрә өлә едә
40. биләр. Тај-тушларда олмајан бир исте'дады инсан өзүн-
41. дә көрдүкдә, һәмишә үстүһүк һисс едир, чамаат да ону
42. биллик вә исте'дадына мувафиг оларағ башгаларындан

1. үстүн тутур. Ағыллы адамлар биллик вә исте'дадарына
2. көрә тај-тушларындан даһа үстүн тутулдуғларыны көр-
3. дүкдә чалышырлар ки, өз биллик вә исте'дадарыны даһа
4. камил етсинләр. Демәли, инсан белә едәрсә, аз кечмәз
5. ки, о һамыдан бөјүк олар.

6. Биллик әлдә етмәк тај-туш ичәрисиндә ирәли кетмәк
7. демәкдир, елм вә сәнәтдән әл чәкмәк исә керилликлә ра-
8. зылашмағ демәкдир.

9. Биллик әлдә едиб сәнәт өјрәнмәк, бәдәһи тәнбәһлик
10. хәстәлијинә тутмага гојмага чох фәјдәлидир. Дејиб-
11. ләр ки, тәнбәһлик бәдән үчүн фәсәддир. Бәдән сәһиһ
12. сөзүнә бахмырса, ајығ ол, буна јол вермә, бил ки, бә-
13. дән тәнбәһлик вә раһатлығ севдијиндән сәһиһ сөзүнә
14. бахмыр. Бәдәннизин һәрәкәти тәһиһ вә өзбашына ол-
15. мадығындай вә бәдән истадији кими дејил, әмр ел-
16. дији кими һәрәкәт етдијиндән, нә гәдәр ки, сән әмр ет-
17. мәнисән, һеч вахт сәһиһ бәдәһин иштәмәји арзу етмә-
18. јәмәкдир. Демәли, сән бәдәһини сөзә гулағ асмағ; нә
19. сәнәтә табе олмага зорла мәчбур етмәһисән, чүнки өз бәдә-
20. һини сөзә бахмага вәдәр едә билмәзләр. Елә ки, 21
22. нын да бәдәһини өзләринә табе едә билмәзләр. Елә ки, 21
23. өз бәдәһини сәнәтә табе олмага мәчбур етдин, сонра сәнәт
24. өјрәнмәклә һәр ики дүнјанын нә мәтинә сәһиб оларсан. 23
25. һәр ики дүнјанын нә мәги сәнәтдә, бүтүн сәнәтләрини 24
26. ачары елм вә тәрбијәдәдир. Хүсуслә, нәфси тәрбијә ет-
27. мәк, тәвазәкарлығ, һәризкарлығ, дүз данышмағ, тәһиз 26
28. адлы олмағ башгаларына әзијјәт вермәмәк вә һөјамы 27
29. олмағ чох јахшыдыр.

30. Һәрчәнд һөјамлылығ һағында һәдислә дејилибдир 29
31. ки: «Һөја имандан доғур», лакин чох јердә утанмағ инса- 30
32. на әнјан вууур. Елә утанчағ олма ки, утанчағлығ үзүн- 31
33. дән вәзифәндә елмаллығ едиб, өз ишләринә зәрәр вура- 32
34. сан. Чох заман елә јерләр олур ки, мөгсәдә чағмағ үчүн 33
35. һөјамсызлығ етмәк лазым кәлир. Лакин һәмишә јалан 34
36. данышмағ, русвәјичылығ етмәк, сырттығ олмағ кими һәрә- 35
37. кәтләрдән утан, дүз данышмағ, јахшы ишләр көрмәкдән 36
38. исә утанма. Чох адам аңчағ утанчағлығ үзүндән арзу- 37
39. суна чата билмир.

40. Әкәр утанмағ имандан доғурса, јазылығ да утанчағ- 39
41. лығдан доғур, она көрә утанмағын вә утанмамағын һәр 40
42. икисини јерини билмәк лазымдыр, мөгсәдә һансы уғун- 41
43. дурса, ону етмәк лазымдыр. Дејибләр ки: «Јахшынын 42
44. мүгәддәмәси утанчағлығса, писин дә мүгәддәмәси утан- 43
45. чағлығдыр».

1. Надан адамы адам һесаb етмә, әмәлсиз алимин исә
2. алим. Елмсиз пәризкары заһид билмә, чаһил адамла
3. исә достлуг етмә. Хүсусилә, әзләрини ағалды һесаb едән
4. вә өз авамлығы илә ловғаланан ахмагларла отуруб дур-
5. ма. Мудрик адамлардан башга һеч кимлә үнсийјәт сах-
6. лама, чүнки јахшыларла үнсийјәт сахлајанын ады да
7. јахшыга чыхар. Көрмүрсәнми јағы күнчүдән алырлар,
8. ләкин күнчүд јағыны бәнөвшә, ја гызылкүллә гарыш-
9. дырдыгда вә ја бир мүддәт онларла бир јердә сахла-
10. дыгда, јахшыларын кәрәмәти сәјсиндә артыг она күн-
11. чүд јағы дејил, гызылкүл јағы вә ја бәнөвшә јағы де-
12. јирләр?
13. Јахшыларын мәсләһәтләрини вә онларын јахшы иш-
14. ләрини үнүдүб нахәләф чыхма, сән мөһтач олан адама
15. етдијин јахшылығы да башына вурма. Јахшылығы ба-
16. ша вурмаг јахшылыг етмәмәк кими бир шејдир. Хош-
17. хәјјәт вә инсанпәрвәр олмағы өзүнә пешә ет, исә адәт-
18. ләрдән гач вә зијанкар олма, зијанкарлығын сәмәрәси
19. мәһрумијјәт, мәһрумијјәтнин мөјвәси еhtiјач, еhtiјачын
20. бәврәси алчалмаг олар. Чәһд ет сәни тәрифләјән халг
21. олсун, мөдһ едән бир нечә чаһил олмасын, чүнки чаһил-
22. ләрин мөдһ етдији, ешитдијимә көрә, алимләр ичәрисин-
23. дә писләнир.
24. Ы е к а ј ә т. Дејирләр ки, бир күн Әфлатун²⁵ шәһәрнин
25. адлы-санлы адамлары илә бир јердә отуруб, сөһбәт
26. едирди. Бириси онун көрүшүнә кәлиб салам верди, јанын-
27. да отуруб орадан-бурадан дапышдыгдан сонра деди: Еј
28. философ, бу күн филанкәси көрдүм, сәнин барәндә даны-
29. шыр вә тәрифләјәрәк дејирди: «Әфлатун чох бөјүк фило-
30. софлур, индијә гәдәр онун кимиси нә олуб, нә дә ола-
31. чагдыр». Истәдим онун тәрифини сәнә чатдырам.
32. Философ Әфлатун бу сөзү ешитчәк башыны ашағы
33. салыб аглады, барк ганы гаралды, һалы позулды. О
34. киши деди: «Еј философ, мән сәнә нә ағыр бир сөз дедим
35. ки, һалын белә позулду?». Философ Әфлатун деди: «Еј
36. хачә, шәхсән сән мәнә елә ағыр бир сөз демәддин, ләкин
37. бундан даһа ағыр мүснбәт олармы ки, наданын бирн
38. мән тәрифләсин, мәним көрдүјүм иш она хош кәлсин?
39. Билсәјдим нә наданлыг етмишәм ки, онун тәрифләмишдир,
40. хын олмуни, хошуна кәлмиш вә мәни тәрифләмишдир,
41. төвбә едиб о ишдән әл чәкәрдим. Һалымын позулмасы
42. ондадыр ки, мән һәлә дә наданам, чүнки наданлары

1. Бу барәдә бир һекәјәт дә јадыма дүшдү.
2. Ы е к а ј ә т. Дејирләр ки, Мәһәммәд Зәкәријја әр-
3. Рази²⁶ бир дәрәстә шакирдн илә кәзәркән бир дәлиңә раст
4. кәлди. Дәли Зәкәријјадан башга һеч кәсә бахмады, ону
5. дигтәглә нәзәрдән кечирдикдән сонра үзүнә күлдү. Мә-
6. һәммәд Зәкәријја керн дөнүб евинә кәлди, әмр етди
7. әфтимун²⁷ дәмләдиләр, ону ичди. Шакирдләри соруш-
8. дулар: «Ај мүәллим, бу отун дәмшини нә үчүн инди ичди-
9. низ?» Деди: «О дәли күлдүјү үчүн. Әкәр о мөндә өз
10. һалына охшар бир шеј көрмәсә инди, үзүмә күлмәздн».
11. Дејибләр: «Һәр гуш өз тајы илә учар!»
12. Бундан әләвә, тундхасијјәт олуб өзүндән тез чых-
13. мағы адәт етмә, бир аз да һелмин олса јахшыдыр, ләкин
14. о гәдәр јумшаг олма ки, сәни чох јумшаг вә һәлим олду-
15. гун үчүн һоп еләјиб удеунлар, о гәдәр дә сарт олма ки,
16. сәнә салам вермәјә дә горхунлар. Һамы илә јола кет-
17. мәји бачар, бу үсулла һәм достдан, һәм дә дүшмәндән
18. истифадә едиб, арзуна чата биләрсән. Һеч кәси пислик
19. етмәјә өјрәтмә, пислик өјрәтмәк олараг бирн сәни инчитсә, сән
20. шејдир. Әкәр күнаһсыз олараг бирн сәни инчитсә, сән
21. чалыш ону инчитмә, чүнки өзкәни инчитмәмәк инсанлы-
22. ғын бир һиссәндир. Дејибләр ки, әсл инсанлыг чамз-
23. аты инчитмәмәкдир. Демәли, инсан олмаг итәјирсәнсә,
24. кәрәк аdamiнчидән олмајасан, адамларла јахшы рәф-
25. тар едәсән. Кәрәк инсан ајаја бахсын, көрүнүшү јах-
26. шыдырса, иши дә көрүнүшү кими јахшы олмалыдыр, чүн-
27. ки көзәлә чиркинлик јарашмаз, бугәдәдан арна, арпадан
28. бугәда битмәмәлидир. Бу барәдә мәним бир дүбәјтнм дә
29. вардыр:

Ш е ' р

Көзәлим, бәзә һеј пислик едирсән,
 Нечин бәс јахшылыг умурсан биздән?
 Кет, азыным, кет ки, сәһа ејләјирсән—
 Арна әкибсәнсә, бугәда битмәзсән!

Ајаја бахдыгда өзүнү кифир көрсән, јенә јахшылыг ет, чүнки чиркинлик етсән, кифирлијин артырмыш олар- сап. Бу исә чох ис шејдир. Бир чиркинлик үстүнә бир дә чиркинлик кәлсән, бир јердә ики чиркинлик олар. Сәминн сөзә гүмәт верән, дүнјакөрмүш, сынагдан чыхмыш достларын нәсиһәтинә гулаг ас вә өз мөшвәрәт- чиләрнилә һәмншә тәкликдә мәсләһәтләш, чүнки сәнин олардан ала биләчәјин фајда јалныз тәкликдә ола би- ләр. Сән мәним бу дедикләрини охујуб өјрәнә билсән

1 вә әмәл етсән, о заман нә гәдәр габил олдуғуну дәрк едәр-
 2 сән, лакин буну анлајандан сонра өз биллик вә истә да-
 3 дыла ловгалайма. Нәр шеји өјрәннө билдјиңн һалда,
 4 өзүнү билмәјән һесаб ет, чүңки сән јалныз о заман алим
 5 һесаб едилә биләрсән ки, һәлә дә өзүнүн надан олду-
 6 ғуну баша дүшсән. Бу барәдә белә бир һекајәт дә
 7 вардыр.

8. **Һекајәт.** Ешитмишәм, Хосровуң²⁸ һакимнијјәти вә
 9. Бүзүрчмәһрин²⁹ вәзирлији дөврүндә Румдан чох савад-
 10 лы бир елчи кәлир. Хосров о заманки фарс шаһлары-
 11 нын адәтинә кәрә тахта отуруб елчини гәбул едир. Ел-
 12 чи өз етибарнамәсини тәдим етдикдән сонра шаһ да
 13 өзүнүн Бүзүрчмәһр кими вәзир олдуғуну кәстәрмәк үчүн
 14 етибарнамәни онун васитәсилә алыр вә сәһбәт заманы
 15 елчинин јанында Бүзүрчмәһрә дејир: «Филаһкәс, дүңја-
 16 да нә варса, һамысыны сән билирсән...» вә истәјир о де-
 17 си: «Бәли, билирәм», лакин Бүзүрчмәһр дејир: «Хәјр,
 18 һөкмдарым, билмирәм». Хосров пәрт олур, елчидән ута-
 19 ныр вә сорушур: «Бәс һәр шеји билән кимдиң?» Бүзүрч-
 20 мәһр дејир: «Һәр шеји һамы бирликдә билир, һамы
 21 нсә һәлә анадан олмамышдыр».

22. **Еј оғул,** сән өзүнү һамыдан биликли һесаб етмә, елә
 23 ки, өзүнү билмәјән һесаб етдин, билән оларсан, әсл би-
 24 лән она дәрләр ки, билмәдијин билә.

25. Сократ бүтүн бөјүклүјүнә бахмајараг, деминшир:
 26 «Мән өзүмдән сонра кәләчәк бөјүк вә ағыллы адамла-
 27 рын мәнә тәһә вурачагларындан вә «Сократ бирдәфә-
 28 лик дүңјаның бүтүн биликләрини өјрәнмәк иддиасында
 29 олмушдыр»—дејәчәкләриндән горхмасайдым, мүтләг де-
 30 јәрдим ки, мән һеч нә билмирәм вә өјрәнмәјә дә ачизәм,
 31 лакин буну дејә билмирәм, чүңки бу меним тәрәфимдән
 32 чох бөјүк иддиа оларды». Әбу Шүкур Бәлхи³⁰ бир бөјүдә
 33 өзүнүн чох бөјүк алим олдуғуну тәрифләјир, о бөјү
 34 будур:

35.

Б е ј т

36.

О јерә чатмышдыр инди елчим ки,

37

Андајыб билмишәм һәлә наданам.

38. **Еј оғул,** нә гәдәр бөјүк алим олсан да, өз билијинлә
 39 гүррөләнмә, өһдәсиндән кәлә билмәјәнн ишләрдә дә өз
 40 дәрәјин һаггында бөјүк фикирдә олма, өзләри һаггында
 41 бөјүк фикирдә оланлар һәмишә пешманчылыг чәкәрләр.

Башгалары илә мәсләһәтләшмәји өзүнә әскиклик һесаб
 1 етмә, ағыллы гочалар вә сынаныш достларла мәсләһәт-
 2 ләш. Бүтүн һикмәт вә нејгәмбәрлијинә, мүәллимниши вә
 3 ишләринин саһманә саланын аллаһ-тааланын өзү олма-
 4 сына бахмајараг, аллаһ јенә дә Мәһәммәдә бунулла кифа-
 5 јәтләймәјә разылыг вермәмиш вә: «ишләриндә онларла
 6 мәсләһәт ет» деминшир. Демини ки: «ја Мәһәммәд, өз
 7 әһабә вә достларында мәсләһәт ет, чүңки сиздән һәр-
 8 кәт, аллаһ олдуғум үчүн нсә, мәнән бәрәкәтдиң».

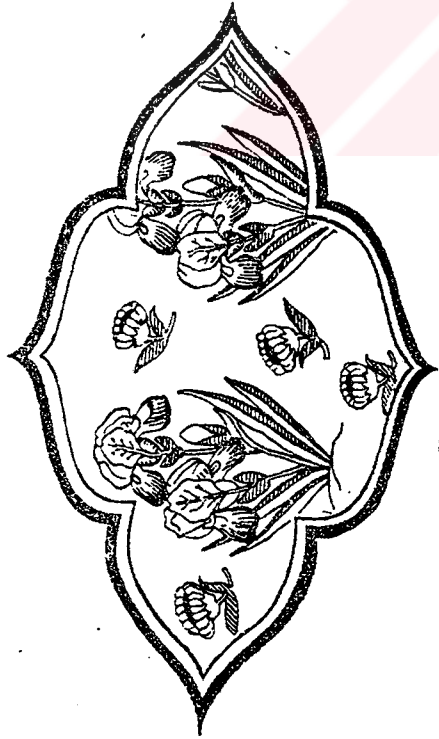
Билмәлисән ки, бир адамның рәји ики адамның ки-
 1 ми ола билмәз, бир көз ики көзүн көрдүјүнү көрә бил-
 2 мәз, көрмүрсәнни табиб хәстәләндиқдә вә хәстәлији
 3 шидәтләндиқдә, нә гәдәр һазыг һәким олур олсун, јенә
 4 дә өзү илә кифајәтләнмәјиб, башга бир һәкимни чағырар,
 5 оғун мәсләһәти илә мүәлицә олунар.

Јахын бир адамның сәнә иши дүшсә, она көмәк етмәјә
 1 чалыш, рәгиб вә дүшмәнни олса белә, јардым әлини вә
 2 малыны ондаң мүзајигә етмә. Иши дүзәлсә, етдијин кө-
 3 мәк онун сәнә таршы мәнәбәттини артырар вә ола биләр
 4 ки, о дүшмән дөнүб дост олсун. Көрүшүнә кәлән сөз
 5 усталдарына һөрмәт едиң, онлара бәхшиш вер ки, сәнни
 6 көрүшүнә һәрнәс олсунлар (јәни тез-тез кәлсинләр).
 7 Адамларын ән јазығы одур ки, алим олса да, һеч кәс онун
 8 көрүшүнә кетмәсин.

Чамаат илә мәнрибан даныш вә гашгабағыны тур-
 1 шутма. Гашгабаглы адам јахшы сајылмаз. Адам нә
 2 гәдәр һикмәт саһиб олса белә, гашгабағыны төкдүк-
 3 дә онун нә һикмәтиндә һикмәтлик галар, нә сөзүндә кә-
 4 зәлик. Хүләсә, бил ки, данышмағын гајдасы нечәдир
 5 вә нәдир.

ЛЕДНИЧИ ФӘСИЛ

НАТИГЛИК МӘНӘРӘТИНИ АРТЫРМАГ НАГГЫНДА

1 **Е**ј огул, инсан сөз анламагы вә сөз демәји бачар-
2 малы, пис адамлардан исе дилини сахламалы-
3 дыр. Еј огул, сән доғру данышан ол, өзүнү доғру даны-
4 шан таныт ки, ишдир бир күн зөрүрәт үзүндән јалан де-
5 мәли олсан, доғру гәбул етсинләр. Јакин јалана охшар
6 доғру данышма. Доғруја охшар јалан, јалана охшар
7 доғрудан јахшыдыр, чүнки о јалана инанарлар, бу доғ-
8 руја јох. Гәбул едилмәјән доғрулардан гач ки, рәһмәтлик
9 әмир Бус-Сувар¹ Фази Шапур ибн әл-Фәзл илә мәним
10 башыма кәлән әһвалат сәнин дә башына кәлмәсин.

11 **Һ**екајәт. Еј огул, бил ки, мән әмир Бус-Сувар
12 дөврүндә, һөчдән гајытдығым ил Кәңчәјә чиһад² дава-
13 сына кетмишдим. Мән Индистан чиһадында чох иш-
14 тирак етмишдим, инди дә Рум³ чиһадында иштирак
15 етмәк истәјирдим. Әмир Бус-Сувар бөјүк шаһ иди, деди-
16 јини ејләјән, мүдрик, ләјагәтли, әдаләтли, шүчаәтли,
17 фәсаһәтли, дини севән, узагкөрән иди, јәни шаһлара
18 хас олан бүтүн мүсбәт хүсусијәтләр онда вар иди, чох
19 чинди адам иди, зарафаты хошламазды.

20 Мәни көрөндә чох һөрмәт етди, мәнимлә сөһбәтә баш-
21 лајыб чүрбөчүр шәјләр данышды, мән дә она гулаг асыр-

дым, лазым олан чаваблар верирдим. Чавабларым онун
1 чох хошуна кәлди, мәнә чохлу көрмәтләр кәстәрди вә
2 кери гајытмага гојмады. Мәнә о гәдәр лүтфкарлыг етди
3 ки, ахырда мән дә үрөкдән мејлими она салдым, бир нечә
4 ил Кәңчәдә галдым. Мән һәмишә онун тонаглыларында
5 олурдум, шәрәб мәчлисидә иштирак едирдим. О мөндән
6 мүхтәлиф шәјләр сорушур, кечмиш шәһларын тарихи ил
7 марагланыр, дүңјанын везијәти һаггында суаллар вә
8 јерин әчаиб-гәраниб әләтләриндән сорушмага башлады.
9 Мән дедим: «Курканын⁴ јахынлыгында, дагын әтәјин-
10 дә бир көнд, бу көнддән узагга исә бир јерә топланыр,
11 Көнди арваллары су кәтирмәк үчүн бир јерә топланыр,
12 сонра һәмин булага кәдәрәк сәрничләрини су илә дол-
13 дурур, башларына гојуб гајыдырлар. Гадынлардан би-
14 ри габагда сәрничсиз кәлир, јола дигтәглә бахыр. О
15 јерләрдә тәсадүф едилән јашыл бир гурд (чүмү) вар,
16 она расг кәләнлә көгүрүб кәнара атыр ки, суапаран га-
17 дынлар ону тапдаламасынлар. Ким һаман гурду тапда-
18 лајыб өлдүрсә, башында олан сәрнич сују дәрһал илә-
19 нир, она көрә сују јерә бошалдыб кери дөһмәк, сәрнич
20 пак ејләјиб јенидән су илә долдурмаг лазым кәлир». 21

22 Мән бу сөзү дедикдә әмир Бус-Сувар үз-көзүнү тур-
23 шутуда, башыны јыргалады, бир нечә күн мәнимлә өввәл-
24 ки киими мәнрибан олмады. Бир дөфә Пирузан⁵ Дејләм
25 мәнә деди: «Әмир сәндән киләјләниб дејир ки, филианкәс⁶
26 чидди адама охшајыр, анчаг билмирәм нә үчүн мәнә
27 ушаг-ушаг сәзләр данышыр, онун киими бир адам мәним
28 киими бирисинә нә үчүн јалан дејир?»

29 Мән о саат Кәңчәдән Куркана бир гасид көндөрдим
30 вә әмр етдим ки, белә бир кәндиң һаман јердә олдуғу
31 вә һаман чүчү әһвалатынын дүзлүју һаггында гази, рәис,
32 хәтиб, үләма вә бүтүн етимадлы адамлар тәрәфиндән
33 һәмза едилмиш бир арајыш кәтирсин. Дөрд ај зәһмәтлән
34 сонра мән һәмин арајышы алыб әмир Бус-Суварын гар-
35 нысына гојдум. Охујуб күлдү вә деди: «Мән өзүм би-
36 лпрәм ки, сәнин киими адамдан јалан чыхмаз, хүсу-
37 силә, мәним јанымда, лакин сәлә дә доғру данышмаг
38 лазым дејил ки, инандырмаг үчүн дөрд ај зәһмәт чәкиб
39 ики јүз мөҗгәбәр адамын һмзасы илә сәнәд һазырлаја-
40 сан!»

41 Ону да билмәлисэн ки, сөз дөрд чүрлүр: бирини нә
42 биләрдәр, нә дејәрдәр, бирини һәм биләрдәр, һәм дә де-
43

1. Сөз усталары жанында догру адам кими танысан да,
2. өзүнү һөрмөтдөн салмаг истэмйрсәнсә, һеч бир шеј һаг-
3. гында шаһид олмага разылыг вермә. Әкәр персән чан-
4. фешанлыг кестөрмә вә көнүллү олараг шаһидлик етмә.
5. һәр дежилән сөзә гулаг ас, лакни әмәл етмәјә тәләсмә,
6. фикирләш даныш. Дедијиндән һешман олмамаг үчүн
7. әввәл дүшүң, сонра сөзү ағзындан чыхар. Әввәлчәдән
8. дүшүнә билмәк бачармага бәрәбәрдиң.
9. Ишһнә жараса да, жарамаса да, һеч бир сөзү динлә-
10. мәкдән дарыхма, беләликлә, гојма сөз гапылары сәһни
11. үзүнә бағлансын, сөзүн фајдасындан мәрһрум оласан.
12. һеч вахт сојуг данышма, сојуг данышмаг елә тохумдур
13. ки, онун мейвәси дүшмөнлик олар.
14. Алим олсан өзүнү надан һесаб ет ки, биллик гапыла-
15. ры сәһни үзүнә ачылсын. Нә гәдәр ки, сөзүн ејбинн вә
16. һүснүнү анламајыбсан, һеч вахт ону кәсмә вә ја тәриф-
17. ләмә. Истәр бөјүк олсун, истәрсә кичик, һәр кәслә өз
18. дили илә даныш ки, һикмәтдән харичә чыхмајасан вә
19. динләјичини дарыхдырмајасан. Лакни данышаркән сән-
20. дән дәлил вә сүбүт тәләб едиләрсә, белә јердә елә даныш-
21. мәлысан ки, онлары разы сала биләсән вә онлары ара-
22. сындан чаныны саламаг гуртара биләсән.
23. Әкәр сән сөз устады олсан, өзүнү билдијиндән аз
24. кестөрмәјә чалыш ки, сөһбәт вахты пијада олдуғун мей-
25. дана чыхмасын. Чох билән, лакни аз данышан ол, аз би-
26. либ чоһ данышан олма. Дејибләр ки, сузмаг саламатлыға,
27. чоһ данышмаг исе ағылсызлыға бәрәбәрдиң. Чоһ даны-
28. шан адам ағыллы олса да, ону ағылсыз һесаб едәрләр,
29. аз данышан ағылсыз олса да, аз данышдығы үчүн чамаат
30. ону ағыллы һесаб едәр. Нә гәдәр дүз, тәмиз вә мөмин
31. адам олсан да өзүнү өјмә, чүнки сәһни өзүн һаггында-
32. кы шаһидлијини һеч кәс гәбул етмәз, чалыш сәһни халг
33. тәрифләсин, һәһнки өзүн өзүнү. Чоһ билһрсәнсә, јалһыз
34. кара кәлөһнин, ишә јарајаныны де ки, зәһкашлы әлвәһ-
35. јә³⁹ кими сәнә дә зиян кәтирмәһни.
36. Һ е к а ј ә т. Ешитмишәм дејирләр ки, Саһибн⁴⁰
37. дөврүндә Зәһкаанда бир гоһа пар иди. Бу гоһа адлы-сан-
38. лы Шафен⁴¹ (аллаһ она рәһмәт еләсин) әһабәләриндән
39. иди. Озу дин һадими, мүфти, ваиз олмагла газы јалһнда
40. мүшәвирлик дә едәрди. Зәһкан рәһсәһни дә әлвәһ (јәһни
41. Әли һәһлиндән олан) бир оғлу пар иди, о да ваиз вә
42. газы јалһнда мүшәвир иди. Буһлар һәр икисин һәмшиә
43. бир-бирини ифша едәр вә минбәрдән бир-биринә ағыр сөз-

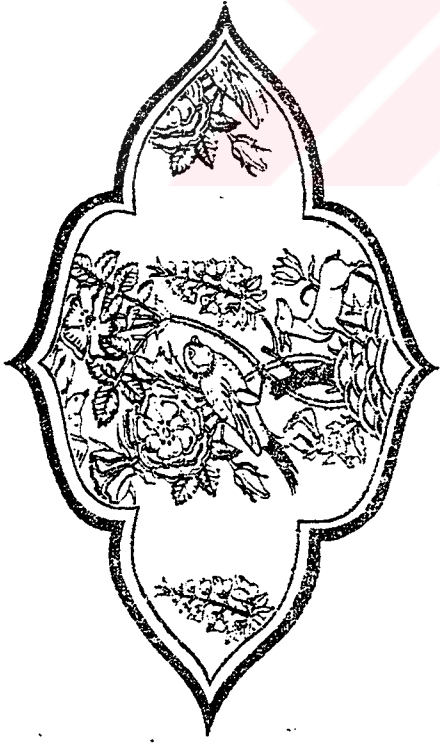
1. ләр дејәрдиләр. Бир күн бу әлвәһ минбәрдән һаман
2. гоһаны «кафир» адландырды. Хөбәри гоһаја чатдырды-
3. лар, о да минбәрдән һаман чаваны «һарамзадә» адлан-
4. дырды. Бу хөбәри дә әлвәһјә чатдырдылар. Бәрк өзүндән
5. чыхды, тез јериндән галхыб Реј⁴² шәһәринә, Саһибни
6. јанына кәтди, һаман гоһадан шһкајәт еднб, аглады вә
7. деди: «Сизин дөврүндә јарамаз ки, пејгәмбәр өвләды-
8. ны «һарамзадә» адландырсынлар». Саһибни һәмһин гоһа-
9. ја ачығы тутду, гасид көндәриб ону Рејә чагыртдырды.
10. Шәрһәт үләмасы вә сејилләрлә бирликдә мөһкәмә дү-
11. зәлдиб гоһаја деди: «Еј шејх, сән шафен (аллаһ она рәһ-
12. мәт еләсин) имамларынын адамларындансан, өзүн дә
13. алимсән, бир ајағын бурададыр, бир ајағын корда, һеч
14. сәнә јарашармы, пејгәмбәр өвләдына «һарамзадә» дејә-
15. сән? Инди ки, буну дејибсән, кәрәк сүбүт едәсән, јохса
16. сәнә шәрһәтһни ваһиб билдији елә бир чәзә верәчәјәм ки,
17. халг бундан ибрәт алсын вә һеч кәс белә әдәбсизлик вә
18. һөрмәтсизлијә чәсарәг етмәһни». Гоһа деди: «Сөзүмүн
19. доғрулуғуна сүбуғум һәмһин әлвәһнин өзүдүр, онун үчүн
20. онун өзүндән даһа инандырычы сүбүт ола билмәз. Лакни
21. мәнһин сөзүмә кәрә, о, һалалзадә вә тәмиздиң, өз сөзүнә
22. кәрә исе һарамзадәдиң». Саһиб деди: «Буну ичәчә сүбүт
23. едә биләрсән?» Гоһа деди: «Бүтүн Зәһкан билһр ки, онун
24. анаһынын кәбинини атасына мән кәһмишәм, о исе мәнһ
25. минбәрдән кафир адландырымышдыр. Әкәр о бу сөзү
26. үрәкдән дејирсә, о заман кафирини кәһдиң кәһин һарам-
27. дыр, бу һалда, онун өз дедијини кәрә, о, һарамзадәдиң;
28. јох, әкәр үрәкдән демирсә, демәли јаланчыдыр, она тән-
29. бәһ лазымдыр». Сонра гоһа әләвә етди: «Һәр һалда ја
30. јаланчыдыр, ја һарамзадә. Пејгәмбәр өвләды исе јалан-
31. чы олмамадыдыр, ичәчә истәјирсиниз, ону елә дә адлан-
32. дырын, шүбһәсиз ки, бу икисиндән бирисини гәбул ет-
33. мәк лазым кәләчәкдиң».
34. О чаван бәрк тутулду, һеч бир чаваб тапа билмәди.
35. Бу сөзү фикирләшмәјиб дедији үчүн ағырсыны чәкди.
36. Еј оғул, сөз данышан ол, сөз күләшдиң олма. Сөз
37. күләшдиңрәмәк диванәлик кһми бир шејдиң. Һәр кимлә
38. данышсан, дигтәт ет, кәр, о сәһни сөзләринини мүшәри-
39. сидиң, ја јох. Әкәр јағлы мүшәри тапсан әл чәкмә, сөз-
40. ләринини сат, јох мүшәри дејилсә, о сөзү сахта, онун
41. хоһуна кәлән башга шејләр даныш, гој дөнүб сәһни мүш-
42. тәриң олсун. Лакни чалыш адамла адам ол, иһсаһла иһ-
43. сәһан, чүнки адам башгадыр, иһсан башга. Гәфләт јуху-

- 1 сундан аймаанлар халгла мөн дедијим кими рэфтар
- 2 едөр.
- 3 Бачардыгча сөз дејиб, сөз ешитмөклөн чөкнимэ, чүн-
- 4 ки инсанлар сөз ешитмөк васитәси илэ сөз демәји бача-
- 5 ран оларлар. Сүбүт: әкәр ушагы анасындан ајырыб зир-
- 6 зәмијә салсалар, орада сүд вериб бөјүтсәләр, анасы вә
- 7 дајасы онунла данышмасалар, она нәвазиш етмәсәләр, о
- 8 һеч кәсин сәсини ешитмәсә, бөјүдүклә лал олар, лакни
- 9 бөлә адам узун мүддәт ешидиб өјрәндикдән сонра јенә
- 10 дилә кәлиб данышар. Башга бир сүбүт: анадан кар доғу-
- 11 лан лал олар. Кермүрсәнми, лалларын һамысы кар-
- 12 дырлар?
- 13 Демәли, сөzlәрә гулаг ас вә јадмида сахла, хүсусилә,
- 14 һөкмдарларын вә алимләрин дедикләри һикмәтли сөzlә-
- 15 ри. Демншләр ки, алимләрин, һөкмдарларын нәсиһәтлә-
- 16 ринә гулаг асмаг ағлын көзүнү ипыгландылар, чүнки
- 17 ағыл көзүнүн тутија⁴³ вә сүрмәси һикмәтдир. Бу деди-
- 18 јим сөzlәрә чанла-башла гулаг асыб онлара еттигад ет-
- 19 мәк лазимдыр.
- 20 Инди бөлә мәнәли вә надир сөzlәрдән бәзиси јадл-
- 21 ма дүшдү. Бу сөzlәр әчәм шаһларынын шаһы Әнуширә-
- 22 ван Адилни дилиндән дејилмишдир, мән онлары бу ки-
- 23 табда она керә хатырладырам ки, сән охујуб өјрәнәсән
- 24 вә онлара әмәл едәсән. О падшаһын сөzlәринә вә мәс-
- 25 ләһәтләринә әмәл етмәк бизә даһа вачибдир, чүнки биз
- 26 о шаһларын нәслиндәшик.
- 27 Бил, мән кемниш хәлифәләр һаггыдаки хәбәрләр.
- 28 дә бөлә охумушам ки, хәлифә Мәмун⁴⁴ (аллаһ она раб-
- 29 мәт еләсин) Әнуширәванын мөзарыны зијарәтә кетмишли.
- 30 Ону дәмәсин⁴⁵ чатанда кердү ки, бәдәни тахт үзә-
- 31 риндә чүрүүб торпаға дәнмүшдүр. Ону тахтынын үзә-
- 32 риндә, дәмәнни диварында пәһләви дилиндә гызыл су-
- 33 плә јазылмыш бир нечә сәтир јазы вар иди. Мәмун әмр
- 34 етди, пәһләви дили билән алимләри кәтирдиләр, онлар
- 35 һаман јазылары охудулар вә әрәб дилинә тәрчүмә етди-
- 36 ләр. Һамап әрәб тәрчүмәси әчәмдә мәншүрдүр. Бирин-
- 37 чи нөвбәдә дејилдирди: «Нә гәдәр ки, мән сағ идим, алла-
- 38 һын бүтүн бөндөләри мөлдән көмәк алырдылар. елә бир
- 39 адам олмамышдыр ки, мәнни ганыма кәлсин, мәнни нә-
- 40 мәтмдән бир гисмәт апармасын. Олүм гаршысында ачнз
- 41 галдығым заманда исә бу сөzlәри дивара јаздырмагдан
- 42 башга һеч бир чәрә тапмадым. Дедим ки, әкәр бир адам
- 43 бир вахт мени зијарәтә кәлсә, бу јазылары охујуб јад-

1. да сахласа, гој о да мәнни мәрһәмәтмдән мәрһум олма-
2. сини, бу нәсиһәт вә өјүдләр о адамын ајаг зәһмәтнини
3. мукәфаты олсун».
4. Бу нәсиһәтләр ашағыдакылардыр.

СӘККИЗИНЧИ ФӘСИЛ

НУШИРӘВАН АДИЛИНИ НӘСИҖӨТЛӘРИНИН
ХАТЫРЛАДЫЛМАСЫ ҖАГГЫНДА

1. Әввәл демнишдир: «Нә гәдәр ки, кечә-күндүз кәлиб кедир, илләрни дәшмәсинә тәзчүб етмәјин».
2. Вә демнишдир: «Инсанлар бир дәфә пешман олдулар, ишләрдән нә үчүн бир дә пешман олсулар?»
3. Сонра демнишдир: «Нәҗатгы аруз етдји ки ми кечмәјән адам нә үчүн өзүнү дир һесап елр?»
4. Сонра демнишдир: «Сәнә инс дәрәни ону сәнә хәбәр хәлрәндән даһа тез бағышла!»
5. Сонра демнишдир: «Фәјдәсыз гулаг асан адамын бәшы башсағлыгы верилән адамынкындан даһа чох аграјар»
6. Сонра демнишдир: «Зијан дәрәнләр ичәрсиндә әр чох зијан чәкән ону һесап ет ки, зијаныны көзү илә көрмүш олсун».
7. Сонра демнишдир: «Алыныб-сагылан гулу өз гаринанын гулу олан адамдан даһа азад һесап ет!»
8. Сонра демнишдир: «Елми олуб аглы олмајан адама елм әзијәт верәр».
9. Сонра демнишдир: «Нәҗатдан дәрә ала билмәјән адам ма һеч кәс дәрә вермәмәлдир, чүнки әмәјн һәдәрә кедәр».

1. Сонра демнишдир: «Надана һәр шеји горумаг өзүнү өз наданыгындан горумагдан даһа асандыр».
2. Бир дә демнишдир: «Истәјирсән халг сәни тәрифләсин, сән дә халгы тәрифлә».
3. Сонра демнишдир: «Истәјирсән сәнин халг сәрф ет-дјини әмәк һәдәр кетмәсин, халгын сәнә сәрф етдјини әмә-дјин һәдәр етмә!»
4. Сонра демнишдир: «Достулуи аз олмасыны истәмир-сәнә, кич сахлајан олма!»
5. Сонра демнишдир: «Артыг дәрәчәдә кәдәрли олмаг истәмирсәнсә, пахыл олма».
6. Бир дә демнишдир: «Инчидилмәк истәмирсәнсә, өзү-нә рәва билмәдјини башгагына да рәва көрмә».
7. Сонра демнишдир: «Истәјирсән ки, асудә јашајасан, ишләрини һадисәләрин кедишинә ујгун гур».
8. Сонра демнишдир: «Истәмирсән ки, сәнә диванә де-еишләр, тапылмајан шеји ахтарма».
9. Сонра демнишдир: «Нәја-абырла јашајыб доланмаг истәјирсәнсә, башгаларыны русвај етмә».
10. Сонра демнишдир: «Алданмаг истәмирсәнсә, көрүлмә-миши иши көрүлмүш һесап етмә».
11. Сонра демнишдир: «Истәјирсән ки, сирриши үстү ачыл-масын, башгаларыны сиррини ачма».
12. Сонра демнишдир: «Далда әлә салырмаг истәмирсән-сә, әлин алтында ишләјиләрлә мүлајим долаи».
13. Сонра демнишдир: «Узун мүддәт пешман олмаг истә-мирсәнсә, нәфсинә табе олма».
14. Сонра демнишдир: «Зирәк олмаг истәјирсәнсә, өз үзү-нү башгаларыны ајнасында көр».
15. Сонра демнишдир: «Горхусуз јашамаг истәјирсәнсә, башгаларына јамалыг етмә».
16. Сонра демнишдир: «Истәјирсән сәнин гәдрини бил-сәнләр, башгаларының гәдрини бил».
17. Сонра демнишдир: «Истәјирсән сәнин дедијинә әмәл ет-саб етсинләр, өзүн дедијинә әмәл ет».
18. Сонра демнишдир: «Истәјирсән халг сәни агылы һе-саб етсин, аглы олмајан адама сирр вермә».
19. Сонра демнишдир: «Истәјирсән чаматдан үстү ола-сан, дуз-чәрәк верән ол».
20. Сонра демнишдир: «Нә үчүн о адамы дүшмән сај-мајасан ки, о өзүнүн икидлјини халгы ичәнтмәкдә мајасан ки, о өзүнүн икидлјини халгы ичәнтмәкдә көрүр?»

1. Сонра демнишдир: «Нэ үчүн о адама дост дејсөн ки, о сөини дүшмэнлэринлэ достлуг едир?»
2. Сонра демнишдир: «Исте'дадсыз адамла достлуг ет-ма, исте'дадсыз адам нэ достлуга жарајар, нэ дүшмөн-лијә».
3. Сонра демнишдир: «Өзүнү алим сајан надаңдан узаг-кээ».
4. Сонра демнишдир: «Эдлэтли ол ки, эдлэт мөнкөмө-синэ ишин дүшмөсүн».
5. Сонра демнишдир: «Наг ачы олса да, ону динлэмөк-лазымдыр».
6. Сонра демнишдир: «Истејирсөн дүшмөн сөини сирри-ни билмөсин, ону доста демө».
7. Сонра демнишдир: «Хырдачылыг едөн вө бөјүк эјјаң-верөн олма».
8. Сонра демнишдир: «Лејагөтсиз адамлары дистри һеса-етмө».
9. Сонра демнишдир: «Сэрвэти олмадан девлэтти слмаг-истејирсөнсө, көзүтох ол».
10. Сонра демнишдир: «Һөдөрө алма ки, һөдөрө дө са-тасан».
11. Сонра демнишдир: «Тай-туша мөйтөч олмагданса, өл-мөк јакшыдыр».
12. Сонра демнишдир: «Эчлаф адамын чөрөји илэ долан-магданса, ачыңдан өлмөк јакшыдыр».
13. Сонра демнишдир: «Һэр дүшүндүјүнү е'тибарсыз ада-ма демө, лакин е'тибарлы адамдан да кизлөтмө».
14. Сонра демнишдир: «Өзүңдөн ашагы адама мөйтөч ол-маг бөјүк мүсөбөтдир, суда боғулмаг алчаг адамдан кө-мөк уммагдан јакшыдыр».
15. Сонра демнишдир: «Бу дунја үчүн чалышан төвзө-кар фасит¹⁶ о дунја үчүн чалышан мүтөкөббир абиддэн¹⁷ јакшыдыр».
16. Сонра демнишдир: «Эн надан адам одур ки, бириси¹⁸ кичикликдөн бөјүккүлө чата, лакин она јенө дө кичик ки-ми баха».
17. Сонра демнишдир: «Ондан даһа бөдтөр русвајчылыг-олмаз ки, бири билмөдији шејни доғрулуғуну илдна елө».
18. Сонра демнишдир: «Эн алдадылмыш адам она дејер-лөр ки, нағды инсјөе дејишө».
19. Сонра демнишдир: «Эл алчаг адам одур ки, бирини²⁰ еһтијачы она дүшө, инканы ола, лакин көмөк етмөјө».

1. Сонра демнишдир: «Истејирсөн ки, эдлэтгилер сы-расында адын чөкисин, сөмө табе оланлары инканын² даңдидө јакшы сахла».
2. Сонра демнишдир: «Истејирсөн ки, сөини адыны нэ-4 чиблер сырасында чөксинлер, тамаһкар олма вө тамаһ-5 кардыгы јакына бурахма».
3. Сонра демнишдир: «Истејирсөн гара чамаат сөни инс-7 ләмөсин, онларын ишини тэрифлө».
4. Сонра демнишдир: «Истејирсөн ки, үрөклөрдө өзүнө⁸ јүрд салыб сөйлөсөн вө халг сөндөн нифрөт етмөсин,⁹ халгын хөјринө даныш».
5. Сонра демнишдир: «Истејирсөн ки, халг арасында эн¹⁰ јарым вө эн бөјүңилмиши адам оласан, өзүңө мөслөһөт¹¹ биймөдијини башгаларына да мөслөһөт көрмө».
6. Сонра демнишдир: «Истејирсөн ки, үрөјинө һөч бир¹² маһһөмлө сағалмајан јаралар вурулмасын, палдан адам-¹³ да һөчөтө киришмө».
7. Сонра демнишдир: «Адамларын эн јакшысы олмаг истө-¹⁴ јирсөнсө, һөч шеји халгдан эсиркөмө».
8. Ахырда демнишдир: «Истејирсөн ки, дилин узун ол-¹⁵ сун, элини кодөк ет».
9. Нуширөван Адилин өјүд вө нөсифөтлөри буңлардан¹⁶ ибарөтдир. Еј оғул, охујаркэи, бу сөзлөрө хөр бахмэ,¹⁷ буңлардан һөч һикмөт ији кэлри, һөч һөкүмдарлыг ији,¹⁸ чүңки буңлар һөч һөкүмдарлар¹⁹ сөзүдүр, һөч һөкүмдарлар²⁰ эли. Буңларын һамысыны өз малын ет. Инди нэ гөдөр²¹ ки, чавансан өјрөң, гочалаңда өзүн гулаг асмаг истө-²² мөјөккөсөн. Чүңки гочалар елө шејлөр биллөрлөр ки, он-²³ лары чаваңлар билмөзлөр.

* Н а к и м — бурада алим, һикмөт саһибни мө'насында ишлө-дишмилер.—Р. С.

гочалыг вэ чаванлыга бахмыр. Бу барэдо Әсәдл⁵⁰ белә 1.
деминидир: 2.
3.
4.

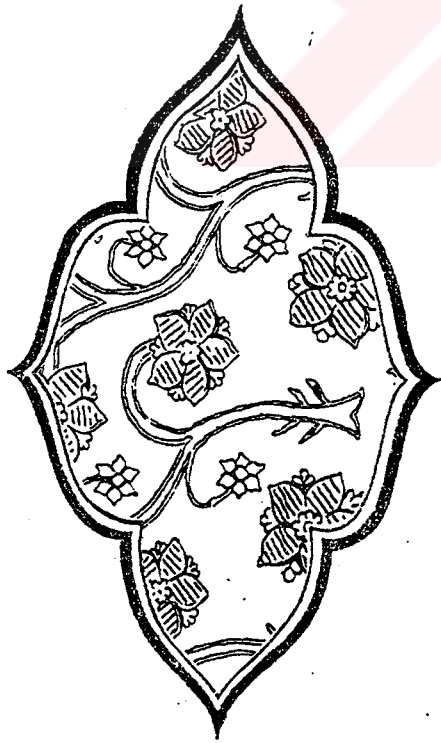
Јашла олса иди өлүм, һәр заман
Гочалар өлөрдн, өлмөздн чаван!

Бил ки, догулан мутлөг өлөчөкдир. Ешитмишәм ки: 5.
Һ е к а ј э т. Бир шөһөрдө бир дәрэн вар иди. Бу дәр-6.
эн шөһөр дарвазасынн јанында дүкан ачмышды. Гәб-7.
рпстанлыгын јолу бу дүканын габагындан кечирди. Дәр-8.
эн мыхдан бир кузә асмыш вә адәт етмишди ки, һәр чә-9.
назә шөһәрин дарвазасындан чыхарыланда, о кузәниң-10.
иңерсинә бир даш салсын. Ај гуртардыгда кузәниң аг-11.
зыны ачыб дашлары сајар, нечә адамын өлдүјүнү биләр-12.
ди. Сонра кузәни бошалдар вә јеңдән даш салмага 13.
башларды. Бир күн чатды, дәрэн өзү дә өлдү. Бир киши 14.
дәрзини чагырмаг үчүн кәлди, онун өлдүјүнү билмирди. 15.
Дүканы багыр көрдүкдә гоншусундан сорашду: «Дәрэн 16.
һардадыр ки, гапысы багылдыр?». Гоншусу чаваб вер-17
ди: «Кузәдә».

18
Еј огул, ајыг ол, чаванлыгына гүррөләнмә. Истәр 19
таәдәс²¹ ол, истәрсә мәснәтлө²², һәр вәзијәтлө олураңгө
ол, ләкин о бөјүк јараданлан чәкин вә багылланманан 21.
истә, һәмшө өлүмдән горх ки, ајыг күнаһларында бир-22
лиңкдә дәрэн кими гәфиләтән кузәјә дүшмөјсән. 23

Һәмшө чаванларла отуруб дурма, һәрдән бир гоча-24
ларла да кәлиб-кәдишин олсун. Дост вә ашпаларыны 25
һәм чаван вә һәм гочалардан сеч: Чаванлыг едиб на-26
лајыг бир иш көрмөк фикринә дүшсән, гочалар она ма-27
не оларлар, чүнки гочаларын билдикләринн чаванлар 28
билә билмәзләр. Һәрчәнд гочалара сатшыб күдмөк ча-29
ванларын адәтидир, гочаларын чаванлыга снтіјачы ол-30
дулары үчүн онлары бу сәбәбә көрә элә салыб һөрмәт-31
сизлик етмөк чаванлара јарашмаз. Әкәр гочалар чаван-32
лыг арзу едирләрсә, чаванлар да, шүбһәсиз, гочалыг 33
арзусунда оларлар. Гочалар чаван олуб, онун бәһресини 34
лә көрүбләр, ләкин чаванларын вәзијәти даһа чәттидир, 35
чолар бу арзуја чата да биләрләр, чатмаја да биләрләр. 36
Дигтәглә бахсан, һәр иккиннин бир-биринә еһтијачы вар-37
дыр. Һәрчәнд чаванлар өзләринн һамыдан ағыллы, чоҗ-38
билән һесаб едирләр, сөн белә чаванлардан олма вә гоча-39
лара һөрмәт ет, онлара налајыг сөзләр демә, гочаларын 40
чавабы ајыг олар. 41

Һ е к а ј э т. Ешитмишәм, јүз јашлы бир гоча вармыш, 42

ДОГГУЗУНЧУ ФӘСИЛ

ГОЧАЛЫГ ВЭ ЧАВАНЛЫГ ГАДДАЛАРЫ
ҺАГГЫНДА

1. Еј огул, чаван олсан да гочаағыл ол. Демирәм ки,
2. чаванлыг етмә, ләкин өзүнү элә ала билән чаван
3. ол, дағыныг вә өлувај чаван олма, дирнбаш чаван јак-
4. шы олар. Философ Әресту⁴⁸ демшидр: «Чаванлыг дә
5. дәллијин бир нөвүдүр, она көрә чавана дәлиганлы ге-
6. јирләр». Бундан әлаве, сүст чаван олма, дирнбашлыг-
7. дан бала төрәмәз, амма сүстлүкдән төрөјәр. Бачарды-
8. ғын гәдәр чаванлыгдан истифадә ет, гочалдыгда өзүң
9. бачармаја чагсан. Нечә ки, бир гоча киши демшидр:
10. «Чаванлыгымда јаман фикир чәкирдим ки, һејф, гоча-
11. лыгымда көзәлләр мәни севмәјәчәкләр, инди гочалы-
12. шам, мән өзүм онлары истәмирәм»⁴⁹.

Бейт

Бөјүк тапрым, чошун чаван чагымда
Кечә, күндүз бу иди фикрим, сезүм:
Гочалдыгда ким севәчәкдир мөңгү?
Гочалышмам инди, севмирәм өзүм!

13. Нә гәдәр чаван олсан да, иززәтли вә бөјүк аллаһы
14. унутма, һеч вахт өлүмдән архајын олма, чүнки өлүм
15. 16. 17.

1. бели бүкүлмүш, гөддн камантөк эжилмиш, эсаја төкө
елерек көлүрмиш. Бир чаван ону эле салмаг үчүн дейр:
«Еј шејх, бу каманы печејэ алыбсан, де мән дә алым».
2. Гоца дейр: «Әкөр өмрүн олса, сәбр етсән, ону сөнө һав-
3. јы бағышларлар».

4. Нә гөдәр ләјагәтлн вә истредадлы олсан да, јүнкүл-
5. бејн гомаларла отуруб дурма, ағыллы-камаллы чаван-
6. ларла һәмсөһбәт олмаг јүнкүл гочаларла һәмсөһбәт
7. олмагдан јакшыдыр. Нә гөдәр чавансан чаванлыг ет,
8. гочалдын—гочалыг. Бу барәдә ики бејт дә мән деминәм:
9. 10.

Бејт

11. Делим өрт гапыны, бујур отага,
12. Көһүмә һаким ол, гөлбәмә ага!
13. Дели: «Кет аг сачы тутдур бојага,
14. Гочалдын, гоца ол, гојулма лага!»
15.

16. Чаванлара гочалыг јарашмадығы кимн, гочалара
17. да чаванлыг јарашмаз. Гочалыгда чаванлыг ешгинә
18. дүшөн мөлүбүјјәт заманы гөләбә шејпуру чалана охтар,
19. немә ки, мән «Зөбдијјат»³³ да деминәм:

20. Гоца вахты ешгә дүшүб чаванлыга башламаг
21. Мәғлүб икәл зәфәр төблн чалмаг кимн бир ишдир.

22. Шылтаг гоца олма. Дејибләр ки, шылтаг гоца даһа
23. нис олар. Мурдар шылтаг гочалардан өзүнү көзлә. Гоца-
24. лыга гаршы чаванлыга нисбәтән даһа лүтфкәр өл!
25. Чүнкн чаванын һәлә гочалмаг үмиди вар, гочанын нсә
26. өлүмдән башга бир көзләмәси јохдур вә башга бир шеј
27. көзләјә дә билмәз. Она көрә ки, сүнбүл ағардыгда өнү
28. бичмәсәләр өзү төкүләр, еләчә дә мејвә дәјдикдә дәрәд-
29. мәсә өзү дүшәр. Мән бу барәдә деминәм:

Бејт

30. Әкөр тахтын ајағларын ај үстүнә белә гојсан,
31. Сүләймаң³⁴ төк дөвләт вә бәхт саһибн дә әкөр олсан,
32. Өмрүн баша чатан заман, көрөк јүкү бағлајсан,
33. Чүнкн мејвә јетшидими ағачда сахлајанмазсан!
34.

35. Әли Әмирәлмә'минин дә (аллаһ ондан разы олсун)
36. деминдир:

37. Өмр ахыра јетәндә тез көрүнәр нөгсаны,
38. Елә ки, сонә чатды, төрк ејләјәр инсаны.

1. Ону да билмәлисән ки, сәни һәмншә олдуғун кимн
2. галмага гојмајачағлар. Ниссләрнн кардан дүшмәјә баш-
3. лајанда, көрмә, данышма, ешитмә, гоху билмә, тохунма
4. вә дад билмә гапылары сәнин үзүнә бағлананда нә сән
5. өз һөјәтиңдан бир ләззәт алачағ, чамәаата јук олачағсан. Бе-
6. лә јашамагданса, өлмәк јакшыдыр.

7. Лакин елә ки, гочалдын, көрөк чаванлыг һогтабаз-
8. лығларыннан әл чөкәсән, чүнкн өлүмә јакхын олдуғча
9. чаванлыгдан бир о гөдәр узағлашырсан. Инсанларын өм-
10. ру күнөш кимидир: чаванларын күнөшн шәрәдә, гоца-
11. ларынкы нсә гәрбдә олар. Гәрбдә олан күнөшн нсә бат-
12. мын һесап ет. Мәним дејијим кимн:
13.

Бејт

14. Гочалығын әлиндә ачылдыр дунја шаһы,
15. Сини алтмыша чатдымы, демәк јакшыдыр сәфәр.
16. Күндүз намазы кечмиш, көлмишдир еср намазы,
17. Әср намазы кетдики, кечәинки тез кәләр.
18.

19. Буна көрә гоца чаванлыг фикринә дүшүб өзүнү ча-
20. ван кимн апармамалыдыр.

21. Һәмншә гочалара гаршы мөрһәмәтлн ол, чүнкн го-
22. чалыг елә бир хәстәликдир ки, һеч кәс ону јолухмага
23. көлмәз, елә бир дәрдиндир ки, өлүмдән башга һеч бир
24. һөким ону сағалда билмәз. Она көрә гоца өлмәјинчә ча-
25. ныны әзијјәтдән гуртара билмәз. Һәр хәстәликдә јакшы-
26. лашмаг үмиди вар, гочалыгдан башга. О һәр күн ағыр-
27. лашар вә јакшылашмаг үмиди олмаз. Бир китабда
28. охумушам ки: «Адам отуз дөрд јашына гөдәр һәр күн бој-
29. ча вә гүвәгчә артар, отуз дөрддән гырх јаша гөдәр олду-
30. ру кимн галар, артыб әскилмәз (Күнөш дә зирвәјә чат-
31. дыгда батана гөдәр јаван һәрәкәт едир), гырхдан әлли-
32. јә гөдәр һәр ил кечмиш илә нисбәтән өзүндә даһа чох
33. зәифлик нисс едәр, әллидән алтмыша гөдәр һәр ај кеч-
34. миш ајлара нисбәтән даһа чох зәифләмәјә башлар, алт-
35. мышдан јетмишә гөдәр һәр һәфтә кечән һәфтәјә нисбәтән
36. даһа чох күчдән дүшәр, јетмишдән һәштада гөдәр һәр
37. күн өзүнү дүнәнә нисбәтән даһа нисс едәр. Әкөр
38. һәштаддан чох јашаса, саатбасаат дәрди вә әзијјәти
39. артар».

40. Нәрдиванын илләсн гырх олдуғу кимн, өмрүн дә һәд-
41. ди гырх илдир, пилләкәшнн кәлләснндә јухарыја јол
42. тала билмәдијин үчүн галхдығын јолла јенә дә ашағы
43. енмәјә мәчбур олачағсан.

1. Һәр саат дәрәд вә әзијјәтинин үстүнә јени агры вә санчы артан бир адам шадлана биләрми?
 2. Еј огул, көрүнүр, гочалыгдан сәнә чох шикајәт етдим. Нә етмәли? Инсанлар гочалыгдан чох киләјләнәр-ләр вә бу һеч дә тәччүблү дејилдир. Чүнки гочалыг дүшмәндир, дүшмәндән нсә шикајәт едәрләр. Невә ки, мән демишәм:

Нә м

9. Онда шикајәт етсәм, тәччүбләнмә мәнлә,
 10. О мәннм дүшмәндир, киләј олар дүшмәндән!

11. Еј огул, мәннм ән јахын достум сәнсән, дүшмәндән нсә шикајәти јалныз достлара едәрләр. Аллаһ гойса, сән дә мәннм кимнм бу шикајәти өз өвләдннын өвләдннә едәмәксән. Бу барәдә мәннм икн бейтим дә вардыр:

Бейт

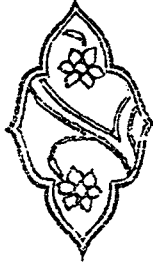
16. Гочалыгдан, аһ, кимә едим шикајәт?
 17. Сәнсән дәрман бу дәрлә, дикери јохду.
 18. Еј гоча, кәл, дәрдимн сөјләјм сәнә.
 19. Чаванларын бу дәрләдән хәбери јохду.

20. Одур ки, гочалыгын изтирабышы гочалардан башга һеч кәс баша дүшмәз.

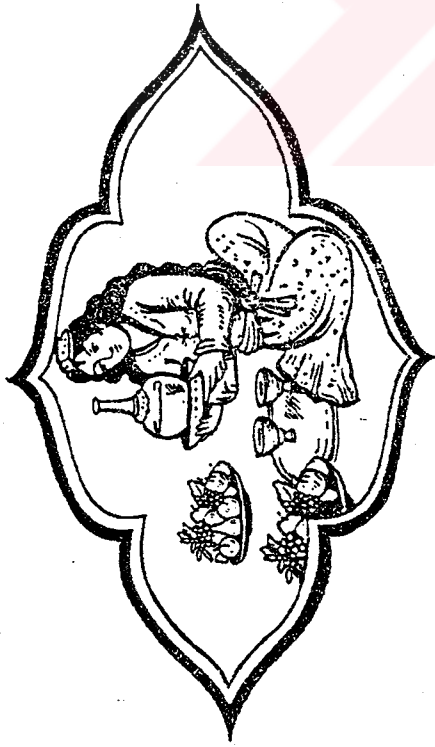
21. И к а ј ә т . Атамын һачнбләрн⁵⁵ ичәрисиндә бир һачиб вар иди, она Камил һачиб дејәрдиләр, јашы һәштә-ды кечмиш бир гоча иди, ат алмаг нстәјирди. Мейгәр она бир чинс ат кәтирди, рәнки көзәл, өзү көк, әли-јағы дүз иди. Һачиб аты көрдүкдә бәјәнди, гнјмәтләшдиләр, лакин дишләринә бахдыгда, гоча олдуғуну билди. алмады, башга бирис алды. Мән она дедим: «Еј һачиб, филанкәс алан аты сән нә үчүн алмады?» Деди: «О чаван бир адамдыр, гочалыгдан хәбери јохду, о ат исә заһнрән көзәлдир, әкәр елә адам белә бир ата вурулур-са, үзрлү һесаב едилә биләр. Лакин мәннм гочалыг әзаб вә әзијјәтиндән хәбәрнм вар, гочалыгын нә олдуғуну билирәм, гоча ат алсам, бу мәннм үчүн үзрлү сәјылмаз».

22. Еј огул, чалын, гочалыгда бир јердә өзүнә мәскән сал. Гочалыгда сәфәрә чыхмаг јахшы иш дејилдир, хүсу-силә, јохсул үчүн. Чүнки һәм гочалыг дүшмәндир, һәм јохсулду. Икн дүшмәнлә јола чыхмаг нсә агыллы адама јарашмаз. Лакин әкәр тәсалүфән вә ја зәрурәт үзүндән сәфәрә чыхмалы олсан, аллаһ-таала сәнә раһм едиб гүр-бәгдә ишини лүз кәтирсә, бу, бир јердә отуруб галмагдан

1. јахшыдыр, белә һалда өз доғма јурдуну һавасы башына
 2. вурмасын, һарада ишин дүз кәтирибсә, орада да өзүнә
 3. мәскән сал. Һарада сәнә јахшы кечирсә, ораны да өзүнә
 4. вәтән һесаб ет. Доғрудур, дејибләр ки, «Вәтән икинчи-
 5. анадыр», лакин буна чох да алудә олма вә өз ишләрн-
 6. ннн јахшы кетмәсинә чалын. Дејибләр ки, «хошбәхтлә-
 7. ри хошбәхтлик өзү чәкәр, бәдбәхтләрн нсә доғма јурд».
 8. Лакин елә ки, ишләрнннн јахшы кетднјннн көрдүн, әли-
 9. нә фәјдалы бир пешә кечди, чалыш ону әлдән бурахма,
 10. өзүнү орада мөһкәмләт. Елә ки, мөһкәмләдин, артыг
 11. шеј тәләб етмә, горх ки, артыг әвәзинә, азлыга дүшмә-
 12. нә јәсән! Дејибләр: јахшы гојулмуш шеј даһа јахшы гојма-
 13. ки, артыг тамалыг үзүндән даһа нис вәзијјәтә салмаја-
 14. сан. Лакин күн кечириб дөвран сүрмәкдә башыпозуг
 15. олма. Истәјирсән дост-дүшмән көзүндә гәднр-гнјмәтин
 16. өлсүн, кәрәк халг арасында әсил-нәсәбин, дәрәчә вә
 17. рутбән ајдын олсун. Авара һәјат кечириб, өз јашајышы-
 18. на фикир вер, ифрата варма.

ОНУНҮЧУ ФӘСИЛ

ӨЗҮНҮ ИДАРӘ ЕТМӘК ВӘ ЖЕМӘК ҒАЈДАЛАРЫ ҒАГҒЫНДА

ЕҮ оғул, бил ки, ади адамларын ишләриндә мүүҗән бир ғајда-ғанун, низам-интизам олмас, онлар бир шейн вахты олуб олмадығына фикир-вермәзләр: Ағылы вә бөјүк адамларда исә һәр ишин өз вахты олар, кечә-күндүзүн ијрми дөрд саатыны өз ишләр арасында бөләрләр. Ишләр бир-биринә ғарышмасын деје, онларын һәрәсинә мүүҗән вахт вә һөдд-һүдуд ғојарлар. Онларын хидмәтчиләри дө биләр ки, исә вахт исә илә мәш-ғул олмағ лазымдыр ки, ишләр өз ғајдасында кетсин. Һәр шейден әввәл жемәк һаггында.

Бил ки, базар адамларынын адәти кечә чох жемәк-дир вә онун бөјүк зијаны вардыр, һәмнишә мәдәләри гычгырыр. Һәрби адамларын пешәси еләдир ки, онлар вахта бахмазлар, һарада вә исә вахт тәһсиләр, орада да јејәрләр, бу исә һејван адәтидир, чүнки һарада әләф тәһсиләр, орада да јејәрләр. Бөјүк вә әсил-һәсәбли адамлар исә кечә-күндүздә бир дөфә јејәрләр. Бу өзүнү сахламағ (пәйриз) ғајдасыдыр, лакин бу, адамы зәифләдиб гүввәтдән салар. Демәли, елә етмәк лазымдыр ки, бөјүк вә һөрмәтли адам сәһәр тездән хәлвәтдә бир шей

јејиб, сонра дишары чыхсын вә күнорта намазына ғә-4.
дәр өз ишлери илә мәшғул олсун. 2.

Жемәк вахты чатдыгда ким сәһнилә бир јердә чәрәк 3.
јејәчәкә, де, онлары чағырсынлар ки, кәлиб сәһнилә 4.
бирликдә јесинләр. Лакин јејәркән тәләсмә, тәмкинлә је 5.
вә сүфрә башында, шәриәгдә дејилдји кими, адамларә 6.
һәдис даныш, лакин башыны ашағы сал, чамаатын тикә- 7.
синә бахма. 8.

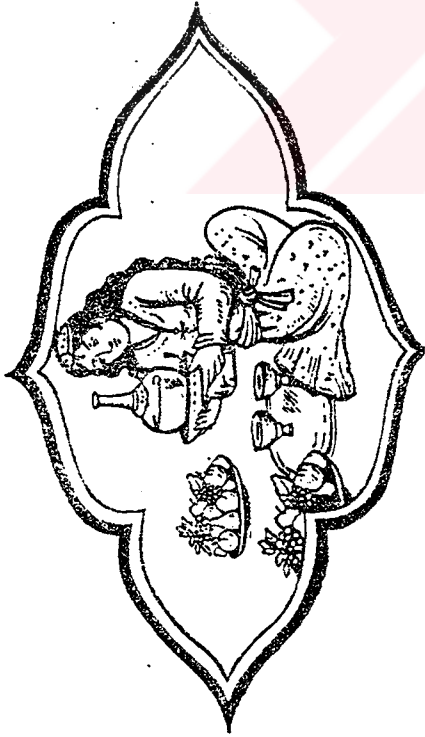
Һекајәт. Ешитмишәм, дејирләр ки, бир дөфә Са- 9.
һиб Әббад^{вә} өз нәдимләри вә јахын адамлары илә бир-10.
ликдә чәрәк јејирмиш. Орадакылардан бири касадан бир 11.
тикә көтүрүр. Онда түк вар имиш. Саһиб көрүб дејир: 12.
«Түкү тикәндән көгүр». О адам тикәсинн јерә ғојур, ду- 13.
руб кедир. Саһиб әмр едир, ону керп ғајтарарлар. Саһиб 14.
сорушур: «Филашкәс, нә үчүн чәрәји жемәмиш сүфрәдән 15.
ғалхдың?» О адам дејир: «Түкү тикәмдә сечән бир ада- 16.
мын чәрәјинн жемәји өзүмә лајиг билмәдим». Саһиб о 17.
сөздән бәрк утаныр. 18.

Лакин һәмнишә өзүнә фикир вер, бир аз көзлә, сонра 19.
әмр ет чәрәк кәпирсинләр. Бөјүк адамларда ики адәт 20.
вардыр: бәзиләри әввәлчә өзүнүн, сонра исә башғала- 21.
рынын касаларынын верилмәсинн әмр едәр, бәзиләри 22.
исә әксинә, әввәлчә башғаларынын, сонра исә өз кәса- 23.
сынын верилмәсинн бујурар. Бу кәрәмәт, о исә снјасәт 24.
үсулудур. 25.

Әмр ет мүхтәлиф чәрәкләр һазырласылар, һәм туршу 26.
олсун, һәм ширини. Елә ет ки, чох жемәјә адәт етмишләр 27.
дә, аз јејәләр дө сәһин сүфрәдән тох ғалхасылар. Әкәр 28.
сәһин ғаршында жемәк олса, баһғасынын ғабағында ол- 29.
маса, өз ғаршында олан жемәји она кәндәр. Сүфрә 30.
башында үзүнү туршутма, ғашғабағлы отурма, чәрәк 31.
һазырлајыб мизн саһмана саланларла далашма, демә 32.
ки, «исә үчүн филин чәрәк јахшыдыр, филин жемәк пис». 33.
Белә сөзләри башға заман, сонра да демәк олар. 34.

Инди ки, чәрәк жемәк шәртләринн билдин, шәраб ич- 35.
мәк үсулуну да бил, чүнки ону да низама салмағ үчүн 36.
хүсуси ғајда-ғанун вардыр.

ОН БИРИНЧИ ФӘСИЛ

ШӘРАБ ИЧМӘК ГАЈДАЛАРЫ ВӘ ОНУН ШӘРТЛӘРИ ҺАГГЫНДА

Демирәм шәраб ичә ичмә, чүнки билирәм, чаванлар башгасынын сөзү илә чаванлыгдан әл чәкмәзләр. Мәнә дә чох дејибләр, лакин ешитмәмишәм. Јалныз әлли илдән сонра аллаһын мәнә рәһми кәлмишдир, төвбә еднә шәрабы тәркидә билмишәм.

Лакин әкәр ичмәсән, һәр ики дүнјада фајда көтүр-мүш оларсан: һәм аллаһ сәндән разы галмыш олар, һәм дә халғын давлағындан гуртармыш оларсан. Ағылсыз адамларын әләт вә пешәләриндән, хошакәлмәз әмәлләриндән узагларшарсан, исрафчылыга јол вермәзсән, мадди күзәрәнын исе хејли јахшы кетәр. Бүтүн бу дејиләнләр и нәзәрә алыб шәраб ичмәјә мејл көстәрмәсән мәнә чох севиндирмиш оларсан.

Лакин билирәм, чавансан вә јолдашларын гојмазлар ичмәјәсән. Одур ки, дејибләр: «Тәклик пнс јолдашдан јахшыдыр». Әкәр ичсән, билирәм, үрәјиндә төвбә етмәјә мејл көстәрәчәксән, тутдуғун ишдән пешман олачагсан. Һәр һалда шәраб ичмәли олсан, кәрәк ону нечә ичмәк лаазым олдуғуну биләсән, билмәсән зәһр олар, билсән пәдзәһр. Һәнгәтдә дә беләдир. Бүтүн јемәк вә ичмәкләр гајда-гануна риәјәт едилмәдән јејилсә, нәтичәси пнс олар. Дејибләр ки:

1. Пәдзәһр зәһр олар, чох олса әкәр,
2. Һәр шеј һәддин ашса, бил, зиян верәр.

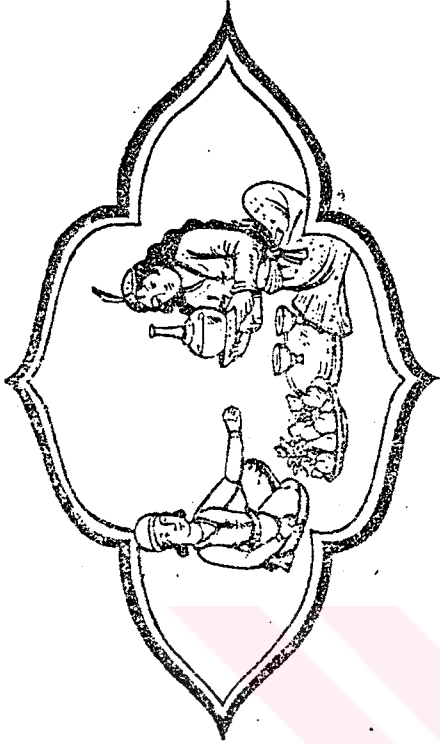
3. Чәрәк једикдә о саат шәраб ичмәк олмаз, үч саат 4. көзләмәлисән ки, үч дөфә сусузлајыб су ичәсән. Сусуз- 5. ламасан да үч саат көзлә, чүнки мәдә сағлам вә гајда- 6. сында олса, һәддиндән артыг хәрәк јемниш олсан белә, 7. једди саата һәзм едәчәкдир: үч саат һәлл едәчәк, үч саат 8. исе ширәсин чәкиб чијәрә көндәрәчәкдир ки, о да ону 9. бүтүн дахли бәдән үзвләри арасында бөлүшдүрсүн, 10. чүнки бөлүшдүрән одур. Бир саат кечдикдән сонра нә 11. галса, бағырсаглара көндәрәр. Сәккиз саата мәдә бо- 12. шалмалыдыр, бошалмырса, о, мәдә дејил, чүрүмүш 13. тулуғдур.

14. Дедим, јемәкдән үч саат сонра шәраб ич ки, хәрәк 15. мәдәдә там һәзм едиклинин олсун вә сәнин дәрәд тәбиә- 16. тин¹⁷ хәрәкдән оңлара дүшән најы алмыш олсун. Бун- 17. дан сонра шәраб ич, беләликлә, һәм шәрабдан һөз алар- 18. сан, һәм таамдан.

19. Амма шәраб ичмәјә икниди намазындан сонра баш- 20. ла ки, мәстлик вахты чатанда кечә дүшмүш олсун, халг 21. сәнин сәрхошлуғуну көрмәсин. Мәст олдуғда јерини дө- 22. јишмә, мәстликдә јерини дөјишмәк јахшы олмаз. Шәраб 23. ичмәк үчүн чөлә вә бага кетмә, кетсән кефләнәнә гәдәр 24. ичмә, евә кәл, сәрхошлуғу евлә ст. Евин таваны алтын- 25. да мүмкүн олан шејләри чөлүн асманы алтында етмәк 26. олмаз. Отағын сәғфинин колкәси инсаны ағач көлкә- 27. синдән даһа јахшы горујар, чүнки һәр кәс евиндә өз өлкә- 28. синдә олан падшаһ кимидир, сәһрада исе—јад өлкәдә 29. олан гәриб кими. Гәриб нә гәдәр адлы-санлы олса да, 30. онун әлинин һара чатачағы мәлуғдур.

31. Шәраб ичәркән елә ич ки, һәмнишә ики-үч бадәјә јер 32. галсын, артыг јејиб, артыг ичмәкдән өзүнү сахла. Сәр- 33. хошлуғ вә тохлуғ ички вә јемәјни һамасында дејилдир, 34. тохлуғ таамын сон тикәсиндә олдуғу кими, сәрхошлуғ 35. да шәрабын сон бадәсиндә олур. Демәк, һәмнишә бир 36. тикә аз јејиб, бир бадә аз ичмәлисән ки, һәр икисинин 37. артыглығындан хилас оласан. Чалыш ички дүшкүнү ол- 38. ма чүнки дүшкүнлүјүн нәтичәси икни шеј ола биләр: 39. хәстәлик, дәлилик. Нәтичәси белә олан бир ишлә мәш- 40. фул олмағына дәрјарми? Мән билирәм ки, белә сөзләрдә 41. сән ичкидән әл чәкмәјәчәксән вә һеч кәсин сөзүнә гулағ 42. асмајачагсан, һеч олмәзса, чалыш, сәһәр ачгарына шә- 43. раб ичмәји өзүнә әләт етмә, тәсадуфән сәһәрләр ичмә- 44.

1. ли олсаң, һәрденбир ич. Ағыллы адамлар сәһәр ичмәји
2. исләмнишләр. Сәһәр ичмәјин биринчи зијаны одур ки,
3. сүбһ намазыны бада верәрсән, икинчиси, дүнәнки ке-
4. чә хумарлығы башыңдан чыхмамыш, букүнкү сәһәр
5. бухарлығы она эләвә олунар, бунун нәтичәси исә ме-
6. ланхолһијадан башга бир шеј олмас, ики мүфсидин⁵⁰ фә-
7. салы бир мүфсидин фәсадыңдан чох олар. Бундан эләвә,
8. башгалары јатмыш олдугу вахт сән ајыг галарсан, өзкә-
9. ләри ајыг олдугда, сән јатмага мөчбур оларсан. Күндүз
10. јатмајыб, кечәни ојаг галдыгыңдан сабагысы бир тәрәф-
11. дән шәрабын тәсир, дикәр тәрәфдән јухусузулуғун нәти-
12. чәсиндә бөдәһин үзвләри јоргун олуб агрымага башлар.
13. Чох надир һалларда сәһәр ичкисиндән сонра дава-да-
14. лаш олмаја биләр, бунун да нәтичәсиндә ја пешманлыг
15. чәкиләр, ја јерсиз пул хәрчләнәр. Јалныз әсаслы сәбәб
16. олдугда тәк-тәк һалларда сәһәр ичмәк олар, лакнин ичмә-
17. сән дава јахшыдыр, чүнки нис әдәтдир. Әкәр шәраба
18. һәрис олсан, чүмә ахшамы ичмәји әдәт етмә, һәрчәнд чү-
19. мә вә шәһбә ахшамлары, үмумијәтлә, шәраб ичмәвләр,
20. лакнин чүмә ахшамы она көрә ичмә ки, чүмә күнү чамә-
21. атын көрүшүнә кетмәли вә чүмә намазы гылмалы ола-
22. чәгсан. Бир дә сән бир чүмә ахшамы шәраб ичмәмәклә
23. бир һәфтә чамәатын көнлүнү әлә аларсан, халгын мазәм-
24. мәт ағзыны бағларсан вә сәһин хәрчин хејли азалар, чүн-
25. ки һәр илдә әлли чүмә вар, демәли, әлликүңлүк хәрчин
26. чиндә галар, бөдәһин, нәфсин, әглин, руһун да дин-
27. чәлмиш олар, бир һәфтәдә бејин вә дамарларына дол-
28. муш ички бухары һәмнин бир кечә ичәрсиндә јајылыб
29. јох олар. Бир кечә динчәлмәјин һәм сәһиәтинә вә һалы-
30. на, һәм чибинә вә малына фәјда верәр.
31. Демәли, беш хүсусијәтнин әмәлә кәлмәсинә сәбәб олан
32. бир әдәтә вәрдиш етмәк лазымдыр.

ОН ИКИНЧИ ФӘСИЛ

ГОНАГ ЕТМӘК, ГОНАГ КЕТМӘК ВӘ ОНЛАРЫН ШӘРТЛӘРИ ҺАГГЫНДА

Јад адамлары һәр күн гонаг етмәје чалышма, чүн-
ки һәр күн гонаглыг хәрчин чатдырмаг олмас.
Бах көр ајда нечә дәфә гонаглыг едә биләрсән, үч дәфә
едә билсән, бир дәфә ет, лакнин һаман үч гонаглыгын
хәрчин бир гонаглыга сәрф ет, гој сүфрәндә һеч бир ејиб
олмасын вә ејиб ахтаран адамларын ағзы сәһин сүфрә-
һаггында бағлансын. Евинә гонаг кәлдикдә ону гаршы-
ламаг үчүн адам көндәр, она мәррибанлыг ет. Һәр кәсә
өзүнә лајиг гајыг көстәр, нечә ки, Әбу Шүкүр дејир:

Ш'ер

Гонаг ја дост олсун вә јахуд дүшмән,
Кәрәк лајигинчә һәрхәг едәсен.

Мејвә варса, хәрәкдән әввәл мејвә кәтир јесниләр,
бир аз ара вер, сонра хәрәкләри сүфрәјә дүздүр, ла-
кин өзүи отурма, гој гонаглар сәнә бир дәфә, ики дәфә
десниләр «отур», әкәр гонаг чох бејүк дејилсә вә сәһин
отурмагын мүнәсибсә, јалныз бундан сонра онларын
тәклифини гәбул едиб јемәк је вә һамыдан ашагы отур.
Гонагдан үзәр истәмә, чүнки гонагдан үзәр истәмәк гара
чамәат вә базар әһлинин хасијәтидир вә һәр саатбашы

демә ки, «филянкәс, һеч җемирсән, җахшы җе, утанма, ба-
ғышла, сәнин үчүн елә бир шеј һазырлаја биләмешәм,
иншаллаһ кәләчәкдә хәчаләтһиндән чыхарам вә с.» Белә
сөзләр адлы-санлы адамларын сөзү дејил, бу, илдә јал-
һыз бир дөфә гонагларын вәрә билән, мәсәлән, базар әли-
кими адамларын сөзүдүр. Белә сөзләрдән адамлар ута-
нар вә чөрәк јејә билмәз вә сәнин сүфрәндән јарымач,
јарымтох дурарлар. Бизим Киланда⁶⁶ җахшы бир дөб
вардыр: елә ки, гонагы евә аһардылар, габагына сүфрә
ачыб, јанына кузәләрдә су гојдулар, гонаг саниби олан
ев јијәси вә хидмәтчиләрин һамысы, јалһыз бир нефәр-
дән башга, чыхыб кедәрләр. О бир нефәр узагда дајаныб
гонага лазым олан гуллуғу едәр, беләликлә, гонаг иста-
дји гәдәр јејиб гуртардыгдан сонра ев јијәси гајыдар⁶⁷.
Әрәбләрдә дө гајда беләдир.

Гонаглар хөрәјини јејиб гуртардыгдан вә әлләрини
јудугдан сонра, әмр ет, күләб вә әтир кәтирсинләр. Го-
нагын нөкәр вә хидмәтчиләринә дө җахшы бах, чүнки ада-
мы тәрифләјиб, русвај едән оһлар олар. Әмр ет, мәч-
лисә чохлу әтирли көјәртиләр гојсунлар, көзәл мүтрүб-
ләр кәтирсинләр. Җахшы шәрәбын јохдурса, гонаг етмә,
чүнки онсуз да өзү шәрәб ичир. Көрәк ички вә мусиги
көзәл олсун ки, хөрәјиндә нөгән олса, ејини онлар өр-
тә билсин. Ички күнаһ олдуғу үчүн елә етмә ки, һәм кү-
наһ ишлә мәшғул оласан, һәм дө кеф чөкмәјәсэн.

Елә ки, мәнним бу деләкләримин һамысыны етди,
гонагларын һаггыны јеринә јетирмиш оларсан.

Гонагларын бу һаггыны сән өзүн үчүн вачиб һесаб
етмәлисэн.

Һе к а ј ө т. Белә ешитмишәм ки, Ибн Мүглә⁶⁸ Бәс-
рәнин диван ишләрини Нәср ибн Мәнсур Тәмими⁶⁹ тап-
шырыр. Бир ил кечикдән сонра кери чағырыб ондан
һесабат тәләб едир. О, чох дөвләтли бир адам иди вә
онун дөвләтһиндә хәлифәнин көзү вар иди. Елә ки, һесаб
верир, онун ајагында чохлу мал галдығы ашкара чыхыр.
Ибн Мүглә дејир: «Ја бу малы едә, ја зиндана кет!» Нәср
дејир: «Ја мөләна, мәнним малым вардыр, ләкин бурада
дејилдир, бир ај мәнә аман вер. Бу гәдәр мал үчүн һәс-
ханаја кетмәк мәнә јарашмаз».

Мүгләнин оғлу билгирди ки, о кишинин бу гәдәр ма-
лы вермәјә имканы вардыр вә доғру сөйләјир, она көрә
дејир: «Әмирәләмәнинилдән әмр јохдур вә сән бу мал-
лары вермәјинчә башга јерә кедә билмәзсән, һәләлик

бурада, мәнним сарајымда һүчрәләрин⁶⁴ бириндә стур,
бу бир ајы мәнним гонағым ол». Нәср дејир: «Әмринә ра-
вјајам». Сонра ибн Мүгләнин сарајында мәрбус кими га-
лыр. Тәсадүфән рамазан ајынын әввәли имиш. Ахшам
оланда Ибн Мүглә дејир: «Филанкәси кәтирин, бизимлә
оручуну ацсын». Хулисә, Нәср бүтүн рамазан ајыны онун
јанында ифтар едир. Елә ки, оручлуғ бајрамы гуртарыр
вә бир нечә күн кечир, Мүгләнин оғлу хәбәр көндәрир
ки, «малын кәтирилмәсини јубадырлар, нә тәдбир кө-
рәк?» Нәср дејир: «Мән гызыллары вермишәм». Мүгләнин
оғлу дејир: «Кимә верибсән?» Нәср дејир: «Сәнә верми-
шәм». Мүгләнин оғлу тәәжүб едиб Нәсри чағыртдыр,
она дејир: «А киши, сән гызылы кимә верибсән?» Нәср
дејир: «Мән гызыл вермәмишәм, ләкин бир ај пулсуз
сәнин чөрәјини јемишәм, сәнин чөрәјинлә там бир ај оруч
ачыб, сәнин гонагын олмушам, инди бајрам чатдыгда
мәнним зәһмәтһаггым булур ки, мөндән гызыл истајир-
сән?» Мүгләнин оғлу күлүб дејир: «Гәбзини алыб, сала-
матыгла кет, мән о малы сәнә дииш музду вердим, сә-
нин әвзинә о гызылы мән өзүм гојарам».

Беләликлә, Нәср малыны мүсадирә олунмагдан хилас
етди.

Демәли, халгын миннәгини көтрән, хошифәт, күләр-
уз ол, ләкин јерсиз күлмә, шәрәб аз ич вә гонаглардан
тез мәст олма. Елә ки, көрдүн гонаглар кефләнибләр, бу
заман өз мәнһарәтһини көстәр, онларын сағлығына бадә-
ләр галдыр вә лөзәтлә ич, гонагларла мәнрибан олуб
зарафатлаш, шухлуғ ет, ләкин јерсиз күлән олма, чүнки
јерсиз күлмәк дәлилик кими бир шејдир.

Гонаг сәрхош олдугдан сонра кетмәк итәсә, бир-ики
дөфә галмасыны хайиш ет, гәјрыкешлик көстәр, гојма
кетсин, үчүнчү дөфә ичәзә вер кетсин.

Әкәр сәнин гуламларындан бир хата баш версә, ба-
ғышла, гонагларын јанында данлама, үзүнү туршудуб
онларла дава-далаша башлама вә демә ки, «бу нијә белә
писдир, бу нијә белә јахшыдыр». Әкәр бир шеј сәнин
хошуна кәлмәјибсә, башга вахт дејә биләрсән белә етмә-
синләр, бу дөфәлик исә кәрәк өзүнү сахлајыб дөзәсән.
Әкәр гонағын мин ахмаглығ едиб наләјиг сөзләр дөсә,
һамысыны бағышла вә она ләјигничә хидмәт ет.

Һе к а ј ө т. Ешитмишәм, бир дөфә хәлифә Мө'тәсим⁶⁵
өз гаршысында бир күнаһкарын бојнуун вурулмасыны
әмр едир. О киши дејир: «Ја әмирәләмәнинин, о бојук

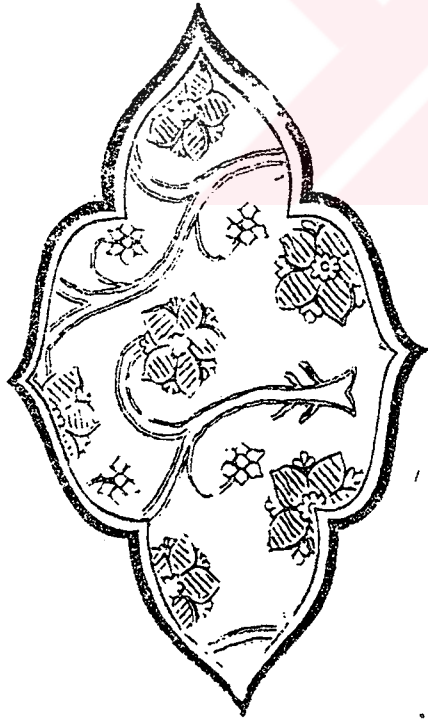
1. аллаһ хатиринә мәнә бир ичим су вериб гонаг един, ја
2. ман сусузам, сонра нә истајирсиниз ону да един». Мө'те-
3. сым анд хатиринә әмр едир она су версинләр. О киши
4. сују ичдикдән сонра әрәб адәтүнә көрә дејир: «Ја әмир-
5. әлмә минин, аллаһ сәнин пайыны артыг еләсин, мән бу
6. бир ичим су илә сәнин гонағын олдум, инди исә инсан-
7. лыг наминә гонағы өлдүрмәзләр, мени өлдүрмәји әмр
8. етмә, бағышла ки, сәнин әлинлә төвбә етмиш олум».
9. Мө'тәсим дејир: «Доғру дејирсән, гонағын һаггы бәјүк-
10. дүр, сәни бағышладым, бундан сонра бир даһа хата ет-
11. мә ки, сәнә дә гонаглыг һаггыны јеринә јетирмәк ва-
12. чибдир».
13. Лакин гонаглыг һаггы һагг ганаһ, гәдирбилән адам-
14. лар үчүндүр, јохса бу о демәк дејилдир ки, һәр габағы-
15. на чыханы, ја һәр түфејлини евинә апарыб, једирдиб
16. ичирдәсән, әзиләјиб јола саласан ки, нә вар бу мәним
17. гонағымдыр. Кимә јахынлыг едиб, кимә үрәк вермәји
18. билмәк лазымдыр.

19. Һ а ш и ә. Әкәр гонаг олсан, һәр кәсә гонаг олма
20. ки, ада-сана зијаны вардыр. Гонаг кетдикдә ач кетмә,
21. тох да кетмә ки, бир шеј јејә биләсән вә сүфрә саһиб-
22. нин үрејинә дөјмәјсән. Шәрәб ич, лакин ифраг етмә,
23. ејиб олар. Сүфрә саһибинин евинә кетсән, достларынын
24. өвләриндән олса да, елә јердә отур ки, ора сәнин јерин
25. олсун, сыртыг олма, о евдә, сүфрә башында вә меј мәч-
26. лисиндә фүзуллуғ етмә вә сүфрә хидмәтчиләринә демә
27. ки, «ај филанкәс, филан ишчәни, филан касаны филан
28. јерә гој», өзүнү елә көстөрмә ки, куја мән дә бу ев ада-
29. мыјам. Үзлү гонаг олма, чамаатын каса вә ишчәсинә
30. көз дикмә. Өз некәрләрнә сүфрәдән бир шеј вермә ки,
31. дејибләр: «Сүфрәдән нај сәфилликдир». Шәрәб дүшкүнү
32. олма, елә ет ки, јол кедәркән сәнин сәрхошлуғуну бил-
33. мәсинләр, елә кефләнмә ки, инсанлыг сымасыны итирә-
34. сән. Мәстлији евиндә ет, дилинә бирчә гәдәһ шәрәб дәјиб-
35. сә, некәрләрнн јүз күнаһ етсәләр вә төнбәһә лајиг олса-
36. лар да, јенә онлара чәза вермә, чүнки һеч кәс ону тәрбијә
37. тәдбири кини гәбул етмәз, һамы дејәр ки, кефли олдугу
38. үчүн белә едир. Нә истајирсәнсә, шәрәб ичмәмиш ет,
39. онда биләрләр ки, мәгсәдин будур, ичдијин үчүн дејил.
40. Сәрмәст нә етсә, ону сәрхошлуға јозарлар, дејәрләр ки,
41. деллији тутуб. Дејирләр: «Әлчүнүн-фүнүн», јә ни «дәли-
42. лик чүрбәчүр олар».
43. Сәрмәстлијин иевү мүхтәлифдир: чохлу әл чалыб ајаг

1. Јерә дөјмәк, ағламаг, күлмәк, маһны охумаг, јемәкдә
2. шиктин чыхармаг, зајраглајыб чох данышмаг, даныш-
3. мајыб һеј сусмаг, мейрибанлыгдә һәддин ашмаг, гул-
4. луг көстөрмәкдә ифрата вармаг—буларын һамысы сәр-
5. мәстликдир, ја дәлилик.

6. Бүгүн бу дедикләримдән өзүнү гору, аилә үзвләрин-
7. дән вә гулларындан башга һеч бир јад адамын гаршы-
8. сында сәрмәстлик етмә. Һәрчәнд чаванлара јүнкүл му-
9. сити хош кәлир, ону севирләр, чалырлар вә чалымасы-
10. ны тәләб едирләр, лакин әкәр сән ханәндә вә мүтрүб
11. чағырсан, тәкчә јүнкүл һава охумаларына истама, гој
12. сәни дириккәчи вә меј дүшкүнү һесаб етмәсинләр.

ОН ҮЧҮНЧҮ ФӘСИЛ

ЗАРАФАТ, НӘРД, ШАҖМАТ ВӘ ОҢЛАРЫН
ШӘРТЛӘРИ ҺАГГЫНДА

Бил, еј огул, дејибләр: «зарафат шәрин мүгәлләмәсилдр», јәни зарафат бүтүн балаларын бәләдәчисидир. Бачардыгча шит зарафатлардан гач, әкәр зарафат етсән, һеч олмаза, мәст вахты етмә, бәлә һалда шәр вә бәлә даһа чох олар. Истәр ајыг ол, истәрсә мәст—налајыг зарафатлардан вә сөјүш сөјмәкдән утан, хүсусилә, нәрд вә шаһмат ојнадыгда, чүнки бу ики ојунда адамлар даһа тез әсәбиләшир вә зарафата аз давам кәтириләр. Чох нәрд вә шаһмат ојнамагы өзүнә адәт етмә, ојнамагы олсан, һәрдәнбир сјна, гуш, гојун, гонаглыгдан вә ја бунлардан даһа кичик олан бир шәјдән ојна. Киров вә пулдан ојнама, пулдан ојнамаг тәрбијәсиликдир вә гумар һесаб едиләр. Ојнамагы јахшы билһирсәнә, гумар баззыгыда ад газанмышла ојнама ки, сән дә гумар баз кими танынарсан: ојнајырсанса, өзүндән даһа адлы-санлы вә даһа шәһрәтлисн илә ојна. Нәрд вә шаһматда нәзәкәт гајдасы бәләдир ки, кәрәк сән әвәлчә зәрә әл атмајасан. гој һәриф истәдлјини кәтүрсүн. Әкәр нәрд ојнасан, зәрләрн гој әвәлчә рәгиб кәтүрсүн, шаһматда да илк келиши она вер. Лакин чыгалбазлар, хидмәтчиләр, арваллар, ушаглар вә тундхаснјәтлн адамларла Кировдан ојнама, ичндән чәнчәл чыхар. Зәрн халлары үс-

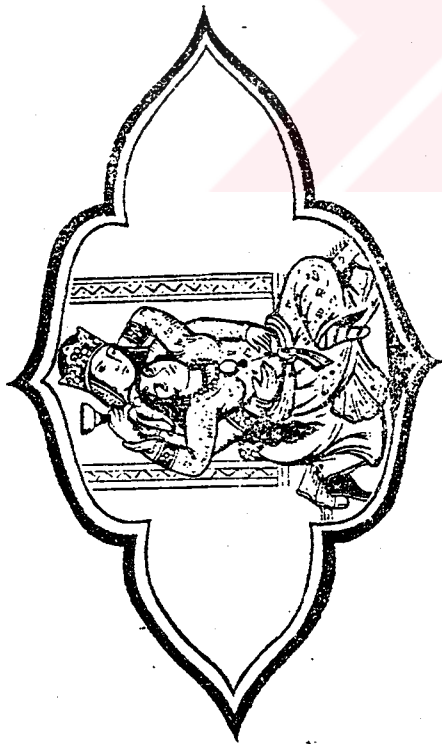
- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.
- 12.
- 13.
- 14.
- 15.
- 16.
- 17.
- 18.
- 19.
- 20.
- 21.
- 22.

1. тундә рәгиблә мүбарисә елиб һај-күј галдырма, анд иһме
2. ки, филаны атмышдым. Андын доғру олса да, чамаат сну
3. јалан күман едәр. Бүтүн шәр вә фәсадын әсасы зара-
4. фатдыр; зарафат етмәкдән өзүнү гору. Һәрчәнд зарафат
5. вә күнаһдыр, нә ејиб. Пејғәмбәр дә зарафат едиб.
6. Аишәннн евиндә бир гары вар иди, бир күн пејғәм-
7. бәрдән сорушду: «Еј аллаһын елчиси, мәним үзүм бейиш-
8. тә келәнләрннки кимидир ја чәһәннәмә», јәни: «Мән
9. бейиштлјәм, ја чәһәннәмлик?» Дејибләр ки: «Аллаһын
10. елчиси зарафат едәрди, лакин һәм дә доғрусуну дејәр-
11. ди». Сонра пејғәмбәр зарафатјана гарыја демшидир:
12. «О дүңјада һеч бир гоца гадын бейиштдә олмајачаг-
13. дыр». Гарынын кәфи позулу, агламага башлајыр. Пеј-
14. гәмбәр күләрәк дејир: «Аглама, мәним сөзүмдә хилаф
15. ола билмәз, доғру дедим ки, һеч бир гоца бейиштдә ол-
16. мајачагдыр, чүнки гүјамәт күнү һамы гәбирдән чаған
17. галхачагдыр». Гарынын көнлү ачылыр.

18. Зарафат етмәк олар, лакин сөјүш сөјмәк јарамаз.
19. Әкәр сөјүш сөјмәли олсан, бары аз сөј вә өз тајларынә
20. дә ки, чаваб гајгарсалар, ејиб олмасын. Шит зарафат
21. етликдә дә она чиддиллик гарышдыр, лакин сөјүшдән гач.
22. Доғруду, һәр зарафатда бир шитлик олар, лакин һәд-
23. дини билмәк лазымдыр. Һәр нә дессән ону да ешилдәрсән,
24. халга нә едирсәнсә, ону да халқдан көзләмәлисән. Ја-
25. кин һеч кәслә далаһма, далаһмаг киши иши дејил, арвад
26. вә ушаг ишидир. Әкәр, ишдир бири илә далаһмалы олсан,
27. билдјини вә бачардыгын һәр шеји етмә, елә далаһ ки,
28. барышыга јер галсын. Чох да сыртгы вә иһад олма. Ад-
29. чаг адамларын ән иһс хаснјәти сыртгыгы вә иһаддыр.
30. Ән көзәл сифәт тәвазәкарлыгыдыр. Тәвазә елә бир вер-
31. кидир ки, һеч кәс она һәсәд етмәз. Һәр сөзбашы дәмә: «а
32. киши», чүнки сәбәбсиз олараг «а киши» дејән адам ки-
33. шини кишиликдән салмыш олар.

34. Шәраб ичмәк, зарафат етмәк, ешгбазлыг—бунларын
35. һамысы чаванларын ишидир, лакин ишләрин әндәзәси-
36. ни билсән, бунлары елә көзәл тәшкит етмәк олар.
37. Чамаат сәнә ирад тута билмәз.

38. Һинди ки, шәраб ичмәк, зарафат етмәк, нәрд вә шаһ-
39. мат һаггында бир нечә сөз дејилди, истәр-истәмәз мәһәб-
40. бәт, ешгбазлыг гајдалары вә онларын шәртләри һаггылы-
41. да дә бәзн шәјриб-дејирмәјәчәјини билмирән, чүнкн үрә-
42. јә һөкм етмәк чәтин ишидир.

ОН ДӨРДИНЧҮ ФӘСИЛҖ

ЕШҖАЗЛЫҖ ВЭ ОНУН ГАЈДАЛАРЫ НАГҖЫНДА

1. А шиг олмаг барәдә бил, еј оғул, кимин тәбиәтә зә-
2. риф олмаса, о, ашиг дә ола билмәз. Ешиг тәбиәтиә
3. зәрифлијиндән доғур, зәрифликдән доған һәр шеј исе,
4. шүбһәсиң, зәриф олар. Олур ки, дејибләр:
5. Тәбнәг ләтиф олдуғда, мөлүм шејдир ки, о, зәриф
6. тәбнәгә гошулмаға мејл көстәрәчәкдир.

Bejt

Бу ешдир, ишәлик, ләтифик истәр,
Һәр јердә өзүтәк зәрифлик истәр.

10 Көрмүрсәнми, чаванлар гочалара ишбәтән даһа теэ
11 ашиг олурлар? Чүнки чаванларын тәбнәги, гочаларын-
12 кына көрә даһа инчәдир. Бир дә ки, һеч кобудтәбнәг,
13 бәднинјәг адам ашиг ола билмәз. Бу елә бир хәстәлик-
14 дир ки, она јалныз инчәруһлу адамлар тутулар.

15 Истәр кобудтәбиәг ол, истәрсе инчәтәбиәг, чалыш
16 ашиг олма. Ашиглиг чох башыбәлалы бир ишдир, ху-
17 сусилә, јохсуллуғда. Иансы јохсул ашиг олса, өз чаны-
18 на гәсд етмиш олар. Бил ки, ашиглик вә јохсуллуғ мүтләг
19 чап вермәк кими бир шејдир, хүсузилә, гочалыг вахты,

76

1. чүнки гоча нул хәрчләмәсә мөгсәдә һаил ола билмәз. Мә-
2 ним дедијим кими:

Ruba

Пулсуз ичим, тутмушлүм бу азардан;
Пулсузлуғдан мәрүм олдум о јардан.
Бу һапыма ујғун бир мөсәл дә вар:
«Пулсуз кедән бош гајыдар базардан».

3 Ишдир, әкәр бир вахт бириндән хошуң кәлсә, үрәји-
4 нә салыб онун һаггында фикирләшмә, һәмнишә гәлбинә
5 ешигә галиб кәлмәји өјрәт, һеч заман шәһвәт әсирн олуб
6 иштираб чәкмә. Бу ағыллы адамларын иши дејил, чүнки
7 ашигликдә инсан ја вүсәллада олар, ја фәрағда. Бил, бир
8 саатлыг вүсәл бириллиг фәрг одуна јанмағына дөјмәз.
9 Ашиглик ширин дә олса, башдан-јаға мәшөгтәг, үрәк
10 ағысы, иштираб вә әзијәтдир. Фәрағда олсан әзабдасан.
11 Мә'шуг илә бир јердә олсан, севкилин һал әһлидирсә,
12 үрәјини чәкчәк, һаз-гәмзәси илә сәни әлдән салачаг.
13 Онун шылтагылы, сонра исе фәраг горхусу вүсәлдан да
14 ағыр олачагдыр, чүнки ардынча фәраг кәлән вүсәл фә-
15 рағдан даһа ағыр олар. Фәрзән мә'шугән мөләк тәбиәт-
16 ли олса белә, јенә мәзәммәтдән јаханы гуртара билмәз-
17 сән, һәмнишә сәнин гејбәтини гырар вә мә'шугән һаггы-
18 да шајнәләр јајарлар.

19 Демәли, өзүң сахла вә ашигликдән гач. Ағыллы
20 адамлар өзләрини ашигликдән горуја биләрләр, чүнки
21 илк бахышдан биринин биринә ашиг олмасы мүмкүн де-
22 јилдир. Әввәл көз көрүр, сонра көңүл бәјәнир. Елә
23 ки, көңүл бәјәнди, үрәјини она маил олды, көңүл икинчи
24 дөфә көрмәк истәјир. Әкәр сәң өз шәһвәтини үрәјин
25 ихтијарына версән, үрәјин исе шәһвәтә табе етсән, сонра
26 мә'шугән бир даһа көрмәк үчүн тәдбир дүшүнмәје баш-
27 ларсан. Көрүш икинчи дөфә бәш тутдуғда көңүл икигәт
28 мејл едир, гәлб даһа чох дөјүмәјә башлајар, инсан үчүн-
29 чү көрүш ешигнә дүшүр. Елә ки, үчүнчү дөфә кердүн,
30 әһвалаты ачыб сөјләдин, сөз дејиб чаһаб ешигдин, иш
31 битди.

Minera

Чувапы суја вердин, ит дә кетди, ил дә кетди.

32 Бундан сонра өзүңү әлә алмаг истәсән дә бачармаз-
33 сан, чүнки иш ишдән кечмини олар, вахт узанылғча
34 ешигнә дә артар, гәлбин һөкүмүнә табе олмаға мөмбур
35 оларсан.

77

Лакин өкөр сөн илк көрүшдө өзүнү сахлаја билсэн. үрөк истөдикдө ону аглын ихтијарына версөн вө агыл үрөји бир даһа онун адын чөкмөжө гојмаса, өзүнү башга шејле мәшгул етсөн вө ја шөһвөтүнн башга јол илө сөндүрсөн вө көзү ону көрмөкдөн мәйрүм етсөн, бир һөфтөдөн артыг ээңјөт чөкмөксөн, даһа о сөннн јадына дүшмөз, тезликлө өзүнү бөладан гуртармыш оларсан.

Лакин белө едө билмөк һәр адамын иши дејилдир, чох агыллы олмаг лазымдыр ки, адам бу хөстөликдөн јахасыны гуртара билсин. Мәһөммөд Зөкөријја⁶⁷ өзүнүн «Хөстөликләрин төгснматы» адлы өсөриндө ешг хөстөлији вө онун дерманы һаггында данышаркөн дедији кими, ешг хөстөлији ара вермөдөн оруч тутмаг, агыр јүк дашымаг, узун сөфәр етмөк, һөмншө ишлөмөк, һөдднндөн артыг кефә алудө олмаг вө бу кими бир хөстөликдир. Лакин өкөр һәр көрүшү сөнө зөвг вө раһатлыг көтирән бир адамы сөвирсәнсө, буну рөва билирәм.

Шејх Әбу Сөнд бул-Хөјрнн⁶⁸ дедији кими, нисанлар дөрд шејснз кечнө билмөз: биринчиси черөк, икинчиси палтар, үчүнчүсү ев, дөрдүнчүсү сөвимли дост. Һәр кәсн өзүнө көрө, истәр һалад, истәр һарам, өз арзусу олар. Лакин достлуг башгадыр, ашиглик башга. Һәрчөнд ө ашиг шаир бир бөјтдө демшидр:

Бөјт

Хошлур сөһнн бу атәши, көзөл јар,
Һеч јандырап бир атәш дө хош олар!⁶⁹

Бил ки, нисанлар достлугдан һөмншө лөззөт чөкөрлөр, ашигликдөн исө ээңјөгө дүшөрлөр. Өкөр чаванлыг-да ашиг олсан, јери вар, баша дүшөрлөр, үзүрлү сајарлар, дөјөрлөр чавандыр. Чалыш гоча вахты ашиг олма. Гочаны үзүрлү һөсаб етмөзлөр. Өкөр гара чамаатдан олсан, иш бир аз асанлашар, шаһ олсан, амандыр, белө ишлөрө баш гошма, забирдө һеч кәсө көнүл вермө, чүнки гочалыг ашиглицнн шаһлара чох баһа баша көлөр.

Һекајөт. Баһам Шәмөүлмәзалинын⁶⁹ вахтында хөбар көтирнрлөр ки, Бухарада бир тачирин ики мин диннар гнјөтиндө бир гулу вар. Бу әһвалаты, Әһмәди Чоғдин⁷⁰ әмиринн јанында данышыр. Әмир Сөд Нөххасын⁷¹ чагырыб Бухараја көндөрнр, һөмнн гулу ики мин икн јүз диннаја алыб Куркана көтирнр. Әмир гуламы бөјөһнр, ону өзүнө дөсмалтутан тәјән сәһр. Әмир әлини јујанда о, дөсмалы тутар, әмир исө әлини гурулајармыш.

Бир мүддөт кечдикдөн сонра, бир дөфә әмир әлини јујур, гулам дөсмалы она вернр. Әмир әлини силә-силә дөсмалы бурахмајыб һөј она бахыр, мәлум олур ки, гулам онун хошунә кәлир, сонра дөсмадан әл чөкир.

Бир аз кечдикдөн сонра о, Әбул-Аббас Ганимиј⁷² дејир: «Бу гуламы азад едирәм вө филан кәнди она багышлајарам. Ферман јаз, бир кәндхуда гызы да онун үчүн тап. Гој онун евиндө отурсун вө саггалы кәленө гәдәр өвдөн харичө чыхмасын».

Әбул-Аббас өзәр иди, дејир: «Әмр һөкмдарын әмрн-дир, лакин өкөр мүмкүнсө, әмир бујурсун, көрөк бурада не һикмөт вар?» Әмир дејир ки: «Бу күн бир һадисә баш верди, чох да пис олду. Јетмиш јашында шаһ һара, ашиглик һара! Мәнө јетмиш јашдан сонра аллаһ бөндөләри-ни доландырмаг, орду, халг вө өлкәннн һајына галмаг лазымдыр. Мән ешгбазлыгла мәшгул олсам, не аллаһ јанында үзүрлү сајыларам, не бөндө јанында».

Бөли, чаван не етсө, үзүрлүдүр, лакин адам не гәдәр чаван олса да, көрөк бирдөн, дөличәсинә ешгини бүрүзө.

Һекајөт. Гөвнөдөз ешитмишәм, Мәс'удун хидмәтиндө он гулам вар имиш, ону да онун шөхси палтар сахлајаны имиш. Онларын арасында Нуштәкин адлы бир гулам сөвимлиси имиш. Бир нечө ил кечир, лакин һеч кәс, о чүмлөдөн бу он гулам да билмир ки, Солтаннын сөвимлиси кәмдир, чүнки Солтан Нуштәкинә не багышлајармыш, һамыја да ондан вернрмиш ки, һәрә елө билсин Мәс'удун сөвимлиси одур. Солтаннн бу бәхшиш-ләри вермөкдөн мөгсәди исө Нуштәкин имиш. Беш ил бу миввал илө кечир. Бир күн Солтан сәрхош икөн дејир: «Мөһннн атам Ајаза не багышламышдыса, онларын һамысынын бүтүн пул, гәбз вө ниталары⁷⁴ илө бирликдә Нуштәкинә верилмәси һаггында ферман јазын». Јалныз бундан сонра билнрлөр ки, онун сөвимлиси Нуштәкин имиш.

Һәрчөнд мән бу әһвалатлары данышырам, лакин билнрәм ки, ашиг оlanda мәһнн дөдикләримә әмәл етмөјө-чөксән, она көрә, ешиг һаггында гочавары бир рүбан де-мөк истөјирәм:

Рүбан

Кимдө һөјәт ола, һәм натиг ола,
Кәрәклар о, Уәра, ја Вакил ола.
Өкөр икнүзлү дөјидсө иһсан
Мүтләг көрөк сөвө, ја ашиг ола!

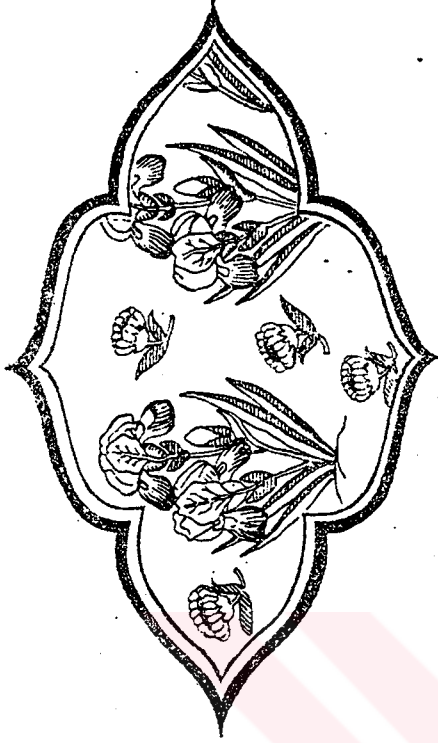

1. Нәрчөнд мән белә демичәм, амма сән мәним рубаимә
2. фикир вермә, она эмәл етмә, чалыш ашиг олма. Бирини
3. севмәли олсан, еләсини сев ки, севмәјинә дәјсин. Әлбәт.
4. тә, мә'шуг Птолемер⁷⁵ ја Әфлагун олмајачагдыр, ләкин
5. бир аз ағыллы олмалдыр; билирәм, Јә'губ оғлу Јусиф
6. дә олмајачагдыр, ләкин бир аз көзәллиј, инчәлији ол-
7. малдыр ки, чамаатын ағзыны баглаја биләсән вә сө-
8. нин үзрүнү тәбул етсинләр. Ахы, чамаат бир-биринин геј-
9. бетини гырыб, бир-биринә ејиб тутмага адәт етмишләр.
10. Бириндән сорушдулар: «Ејбин вармы?» Деди: «Јох».
11. Дедиләр: «Ејиб тутанын нечә?» Деди: «Нә гәдәр истә-
12. јирсән!» Дедиләр: «Онда дунјада ән ејбли адам сәнсән».
13. Гоная кетсән, севкилини өзүнлә апарма, апарсан хад-
14. тын габағында онунла мазаглашма, бүтүн фикир-зикри-
15. ни она вермә, горхма, ону һеч кәс јемәз. Елә тәсәввүр
16. етмә ки, о һамынын көзүнә сәнә көрүнән киһи көрүнәр.
17. Бу барәдә шаир белә дејир:

Бейт

Мән јазығын һалына вәј олсун о күн ки, сән
Мәнә көрүнән киһи, һамја көрүнәсән.

21. Сәнин көзүнә һамыдан көзәл көрүндүју киһи, баш-
22. галарынын да көзүнә һамыдан чиркин көрүнә биләр.
23. Бир дә она фасиләснз олараг мејвә, ноғул вермә, дә-
24. гнәбашы гонаг етмә, һәр саатдан бир чағырыб гулағына
25. сөз демә, куја мән хејирли-зәрәрли шејләри кизли деј-
26. рәм, чамаат биләчәк ки, сән нә дедин.

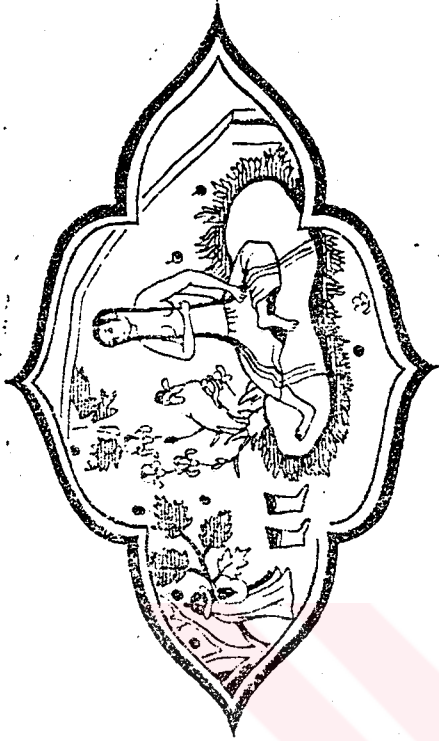
ОН БЕШИНЧИ ФӘСИЛ

КЕФ ЧӘКМӘК ГАЈДАЛАРЫ ҺАГҒЫНДА

1. Бирини севсән, ајыг вә мәст һалда онунла ара вер-
2. мәдән әлагәдә олма, сәндән ајрылан һәр нүг-
3. фәдә, мә'лумдур ки, бир шәхсин, бир чанлынын тохуму
4. вардыр. Әлагәдә олсан, һеч олмаса, сәрхош вахты олма,
5. зијаны даһа чоһдур. ләкин хумар вахты даһа јакшыдыр.
6. Нә вахт јадына дүшдү, о саат онунла мәшғул олмага баш-
7. лама. Бу, һејван хаснјәтидир. Һејван һәр ишин јерин
8. билмәз, нә вахт јадына дүшсә, о вахт да мәшғул олар.
9. Адама мүејјән вахт ләзимдыр ки, онунла һејван ара-
10. сында бир фәрг олсун...

11. Дедијим киһи, чоһ әлагәдә олмағын зијаны вар, она
12. көрә һәр нә етсән иштаһа илә ет, зорла етмә, зијаны аз
13. олар. Ләкин истәр мејлин олсун, истәрсә јох, јајын исти-
14. снәдән вә гышын сојуғундан өзүнү гору. Бу фәсилләрдә
15. зијаны даһа чоһ олар, хүсусилә, гоһалара. Бүтүн фәсил-
16. ләрдән ән јакшысы баһардыр, ән мүнаснби дә будур. Ба-
17. һар фәслиндә һава мүлајим олар, сулар чоһалар, дунја
18. көзәллијә вә раһатлығы доғру үз гојар. Бөјүк аләм белә
19. олдуғда, кичик аләм сарылан бизим бәдәнимиз дә онун
20. тә'сириндән мүлајимләшәр. Бәдәндә олан үнсүрләр ара-
21. сында мүвазинәт јаранар, дамарлардакы ган артар, бел-
22. дәки кишилик маддәси чоһалар вә инсанлар тәбии ола-

1. раг бир-бири илэ элагэдэ олмага мејл кестерерлер. Бу
2. мејл табии еһтијачдан доғдуғундан зијаны аз олар.
3. Бир дэ бачардыгча јајын истисиндэ вэ гышыи соју-
4. ғунда ган алдырма. Бэдэниндэ ганын артдығыны һисс
5. етсән, јемэк-ичмөклө гәјдаја сал. Фәслэ зиндд һеч нэ јемәг.
6. Јајда вэ гышда гадынлара чох мејл етмә.
7. Бу барэдэ гыса данышдым, бундан артыг данышмага
8. еһтијач да јохдур.

ОН АЛТЫНЧЫ ФӘСИЛ

ҲАМАМА КЕТМӘК ГАЈДАЛАРЫ ҲАГҒЫНДА

Бил, еј оғул, һамама кедәндэ тох кетмә, зијаны вар. 1.
 Һамам чох јахшы шејдир, демәк олар ки, алимлер 2.
 бина тикмәјэ башлајандан бәри һамамдан даһа кезел 3.
 һеч бир шеј јаратмамышлар. Јакин бүтүн јахшылығы- 4.
 на бахмјараг, һамама һәр күн кетмәк олмаз, бунун һәм 5.
 бөдөнә хејри олар, һәм наснасылыгда сәнә ејиб тутмаз- 6.
 лар... Һәр күн һамама кетмәјин нәшкн хејри јохдур, 7.
 һәтта зәрәри вардыр: әсәбләри, ојнағлары јумшалдар, 8.
 онларын бәрклијини азалдар вә инсан тәбиғти һәр күн 9.
 һамама кетмәјә адәт едәр, бир күн кетмәдикдә адам 10.
 хестә кини олар, бөдәнин үзләри кобудлашар. Буна 11
 көрә һәр икн күндән бир һамама кетмәк лазымдыр. 12
 Гышда вә јајда һамама кетдикдә әввәлчә сојуг отаг- 13
 да бир аз отур ки, тәбиғтин оранын һавасына өјрәнсин, 14
 сонра орта отага кечиб бир гәләр дэ бурада отур ки, о 15
 отагдан да фәјда көгүрмүш оласан, сонра истн отага 16
 кет, орада да бир аз отур ки, бөдәнин истнјә алышсын. 17
 Һамамын истисн сәнә тәсир едәндэ хәлвәтханаја кет- 18
 диб, орада башыны ју. Кәрәк һамамда чох галмајасан, 19
 өз үстүнә чох истн вә чох сојуг су текмәјәсән, илыг јах- 20
 шыдыр. Һамам хәлвәт олса бөјүк хөшбәхтликидир. Алим 21

1. адамлар бош намамы бүтүн гөнімөтлөрдөн гүлмөтлү
 2. һесаһ едирләр. Һамаһдан чыхдыгда сачыны жахшы-жах-
 3. шы гурутмалысаң, сонра дишары чыха биләрсән. Сачы
 4. јаш јола дүзәлмәк нә ағыллы адамлара, нә адлы-сан-
 5. лы адамлара јарашар. Һамаһдан сачы јаш чыхыб бејүк
 6. адамларын јанына кетмәк јараһаз, бу тәрбијәһезлик
 7. сајылар.

8. Һамаһын һејри вә зијанларыннын һаһыһыны дедим,
 9. вәһсалаһ. Лакин һамаһда су вә һивә ичмәккән өзүнү го-
 10. ру, чоһ зәрәһлиндир. Нәтичәдә, бәдән бошлуғларында су
 11. јығылһасы һәстәлијинә сәбәб олар. Әкәр һумарлығын
 12. вәрса, ону јатырмаһ үчүн бир аз ичмәк олар, бунун зә-
 13. рәри аздыр.

ОН ЈЕДДИНЧИ ФӘСИЛ
 ЛУХУ ВӘ ИСТИРАҺӘТ ҺАГҒЫНДА

1. **Еј** оғул, бил вә аһаһ ол ки, Рум аһимләрини⁷⁷ дә белә
 2. бир әдәт вәрдыр, онлар һамаһдан чыхдыһдан сон-
 3. ра һамаһын сојуһачағ отағында бир аз јатмајыһча диша-
 4. ры чыхһазлар. Белә бир әдәт баһыга һеч бир халда
 5. јохдур. Мүдрик адамлар јухуну кичик өлүм адлаһдыр-
 6. мышлар, чүнки иһтәр јатмыш олсуһ, иһтәр өлүш, һеч би-
 7. ринни бу дүһјадан хәбәрн өлмүр, фәрг ондаһыр ки, бир
 8. нәфәһли өлүдүр, бирн нәфәһһиз. Чоһ јатмағ тәрифләһә-
 9. си әдәт дејилдир: бәдәнн сүстләшдирәр, хасијјәти јерин-
 10. дән ојһаһар, һнсанын сифәтинн тәһни һалыһдан чыха-
 11. рыб, тејри-тәһни һала салар. Беш һеј һнсаһа үз вәрди-
 12. кә дәрһал онун симаһыны дејиһидирәр: бирн көзләһиһмәз
 13. шаһдығ, бирн гәфләтән баһ вәрмиш бәдбөһтлик, бирн
 14. гәзәб, бирн јуху, бирн сәрһәһһәһтүдүр. Алтынчыһы гоч-
 15. лыдыр, һнсаһ гочалдыгда онун симаһы дејиһиләр, аһма
 16. бу баһыга нәв дејиһмәдир.

17. Лакин һнсаһ јухуда оларкән нә дирн һесаһ еһлә би-
 18. ләр, нә өлү. Өлүјә иһрад тутмағ мүһкүн олмадығы ки-
 19. ми, јатмыһна да иһрад тутмағ оһһаз. Мән деһиһмәһ:

Рубаи

Һәрчәнд мөһа едип бу дүһи бәһим,
 Лакин мән үзәһрәм әһдәһи оһим.

1. **Жатмасын, жатаны даймаг олмасы,**
2. **Иччијиб атмарам мен көзөлими.**

3. **Чох жатмаг зијан олдуғу кими, аз жатмагын да зөрөри**
4. **вардыр. Әхәр бир адам јетмиш саат гөздөн жатмаса вә**
5. **ја зорла ону ојаг сахласалар, өлүм төһлүкөси гаршысын.**
6. **да галмыш олар.**

7. **Лакин һәр ишин өз әндәзәси вардыр. Алимләр дө-**
8. **јибләр ки, кечә-күндүз ијирми дөрд саатдыр. Бунун ики**
9. **һиссәсини ојаг олуб, бир һиссәсини жатмаг лазымдыр,**
10. **бунлардан сәккиз саатыны аллаһа ибадәтә вә тәсәррү-**
11. **фата, сәккиз саатыны кеф, әјләңчә вә руһи ләззәтә, сәк-**
12. **киз саатыны исә истираһәтә сәрф етмәк лазымдыр ки, он**
13. **алты саат ичәрисиндә јорулмуш бөдәнин үзвләрин раһат-**
14. **ланыб динчәлә билсин. Чанһл адамлар бу ијирми дөрд**
15. **саатын јарысыны јатыб, јарысыны ојаг галарлар, тән-**
16. **бәлләр ики һиссәсини јухлајыб бир һиссәсини мәшгул**
17. **оларлар, ағыллылар исә бир һиссәсини истираһәт едәр,**
18. **ики һиссәсини ајыг оларлар.**

19. **Дедјимиз кими, һәр сәккиз сааты башга чүрә кеңир-**
20. **мәк лазымдыр. Ыһләмәлисән ки, һагг-таала кечәни јат-**
21. **маг үчүн, бәндәләрин динчәләмәси үчүн јаратмышдыр.**
22. **Нечә ки, демнидир: «Биз кечәни өртүк јаратдыг»⁷⁸. Бу**
23. **һөгһәгги дө бил ки, бүтүн чанлылар бөдән вә чандан**
24. **ибарәтдир. Бөдән мәскәндир, чан исә онун сакнин. Чанын**
25. **үч хусусијјәти вардыр: јашамаг, јүнкүллүк вә һәрәкәт;**
26. **бөдәнин дө үч хусусијјәти вардыр: өлмәк, әталәт вә ағыр-**
27. **лыг. Чанла бөдән бир јердә олдуғча чан өз хусусијјәтлә-**
28. **ри илә бөдәни идарә едәр, һәм иһләдәр, һәм јашалар, бө-**
29. **зән исә бөдәнин өз хусусијјәтләри ону ишдән гојар, гәф-**
30. **ләтә сөвг едәр. Бөдән өз хусусијјәтини бүрүзә вердикдә**
31. **өлүм, ағырлыг, әталәт, јатмага мејл көстөрәрләр, јатмаг**
32. **евин дағылмасына охшар, ев дағыланда нә варса, һамысы**
33. **ашағы төкүлдүҗү кими, бөдән дә јатанда һисанын бүтүн**
34. **руһуну әһатә етмиш олар, нә дамага ләззәт аһлар, нә көз кө-**
35. **рәр, нә бурун гоһу биләр, нә дамаг ләззәт аһлар, нә то-**
36. **хунмаг үзвү ағырлыг, јүнкүллүк, бәрклик вә јумшаглыг**
37. **һисс едәр, нә дө дил нитгә кәлиб бир шеј дејә биләр, һәр**
38. **нә өз јериндәһирсә, һамысыны әһатә етмиш олар. Һафи-**
39. **вә вә фикир өз мәканларындан харичдә олдуғларындан**
40. **онлара тәһсир едә билмәз. Көрмүрсәими, бөдән јатдыг-**
41. **дан сонра фикир мүхтәлиф јухулар көрүр, һафизә исә**
42. **ону јадында сахлајыр вә һисан ајылдыгдан сонра нағыл**
43. **едир ки: «елә көрмүшәм, белә көрмүшәм». Әхәр бунлар**

1. **да өз јерләриндә олсајдылар, онлары да әһатә едәрди, и**
2. **беләликлә, нә фикир бир шеј дејә биләрди, нә һафизә бир**
3. **шеј јадда сахлаја биләрди.**

4. **Әхәр нитг вә јазы да өз јериндә олсајды, о заман бә-**
5. **дән јата билмәзди, јата билиб даныша билсәјди, о һал-**
6. **да јуху вә истираһәт өзү ола билмәзди, чүнки бүтүн**
7. **чанлыларын истираһәти јухудадыр. Демәли, һагг-таала**
8. **һеч бир шеј һикмәтсиз јаратмамышдыр. Күндүз зорла**
9. **да олса, өзүнү јатмагдан хилас ет, бачармасын, аз јат-**
10. **мага чалыш, кечәни күндүзә чевирмәк ағыллы иш дејил.**
11. **Лакин бөјүк вә дөвләтли адамлардә белә адәт вардыр,**
12. **онлар јадда күнорта вахты динчәлмәжә кедәрләр, ола би-**
13. **ләр јатсынлар, ола биләр јох. Лакин динчәлмәјин еси**
14. **јолу будур ки, адәт олдуғу үзрә бир саат истираһәт едәсән.**
15. **Бу мүмкүн дејилсә, вахтын хош кечдији бир адамла хәл-**
16. **вәтә чәкилмәк лазымдыр ки, күнәш кечсин, һәрәрәтин**
17. **кәсәрин азалсын. Сонра дишары чыхмаг олар. Үмумијјәт-**
18. **лә, чалышмаг лазымдыр ки, өмрүн чоһу ајылыгдә кеч-**
19. **син, онсуз да чоһ јатмаг лазым кәләчәкдир.**

20. **Лакин истәр кечә, истәрсә дө күндүз јатмаг истәркән, 20**
21. **тәк јатма, елә адамла јат ки, о сәнин руһуну охшамыш 21**
22. **олсун, чүнки өлмүш вә јатмыш мүәјјән мәһнадә ејни 22**
23. **демәкдир: нә бунун, нә дө онун дүһјадан хәбәри олмур, 23**
24. **бири дһри јатыр, бири өлү. Бу ики јатмыш арасындакы 24**
25. **фәрг ондан ибарәтдир ки, бири чарәсизлик вә мәчбуријјәт 25**
26. **үзүндән тәк јатыр, о бириси исә мәчбуријјәт олмадығын- 26**
27. **дан. Нә үчүн бу мәчбуријјәт олмадыгы һалда о бириси 27**
28. **кими тәк јатсын?! Елә буна керәдир ки, бу дүһјада сә- 28**
29. **һилә јатан адам руһуну охшамалыдыр, о бири дүһјада сә- 29**
30. **һилә кими сәһилә јатачагынын әһәмијјәти јохдур. Бе- 30**
31. **лә олдуғда дһри вә өлү јатмагын фәрги ашкар олар. 31**

32. **Сәһәр тәздән дурмагы адәт етмәк лазымдыр. Елә ет-**
33. **мәк лазымдыр ки, күн чыхмамышдан габаг дурасын вә 32**
34. **аллаһын борчуну вермиш оласан. Күн чыхандан сонра 34**
35. **дуран адамнын рузиси аз олар. Сәһәр бир иһин олмаса 35**
36. **ова вә ја кәзмәжә кәдә биләрсән, һәм шикар овларсан, 36**
37. **һәм кеф чәкәрсән. Аллаһ гојса едәрсән. 37**

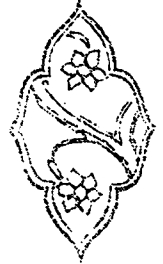

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25.

лар, сән чапма. Јалныз бөјүк падшаһларын гаршысында
ад газанмаг вә ја өзүнү көстөрмөк үчүн чапмагына дөјөр.
Демәли, ову сеvirсәнсә гызылгуш, чөргө⁶⁰, шаһнин,
гаплан вә тазы илә ова кет. Нәм овуи ов олсун, нәм тәһ-
лүкә баш вермәсин.

Јыртчы һејванларын нә эти jemәли олар, нә дәри-
си кеймәли. Әжәр гызылгушла ова кетсән, бил ки, шаһ-
лар буну ики чүр едиләр: Хорасан падшаһлары гызыл-
гушу өзләри учуртмазлар, Ираг шаһлары адәтләринә
көрә өзләри учурдарлар, һәр икиси олар. Шаһ олмасан,
нә чүр истәјирсән, елә дә ет, шаһ олсан вә өзүн учурт-
маг истәсән, о да мүмкүндүр.

Лакин гызылгушу һеч вахт бир дөфәдән артыг учурт-
ма, чүнки падшаһа бир гушу ики дөфә учуртмаг јараш-
маз. Бир дөфә учурт, сонра тамаша ет, көр ов кәтирп ја
јох, сонра башга гызылгуш тәләб ет. Шаһын олдан мөг-
сәди тамаша олмалыдыр, јемәк тамашы олмамалыдыр.
Әжәр шаһ тазы илә ова чыхырса, ити о өзү тутмамалы-
дыр, тулллары ити онун габагында апармалыдырлар, о
исә тамаша етмәлидир. Овуи далынча ат чапма. Гаплан-
ла ова чыхсан, һеч вахт ону архадан атынын тәркинә мин-
дирмә, гаплан кәздирмәк шаһа јарашмаз, бир дә јыртчы
һејваны өз архасына миндирмәк ағыллы иш һесаб едил-
мәз, хусусиә, шаһлара вә һөкмдарларга. Ов вә онун шәрт-
ләри бундан ибарәтдир.

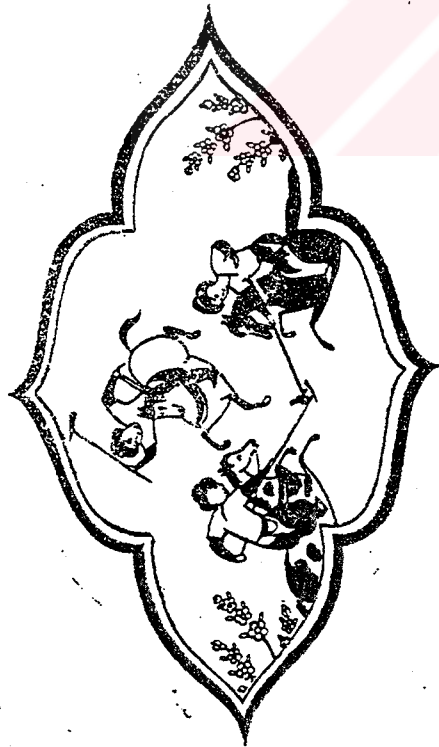

ОН СӘККИЗИНЧИ ФӘСИЛ
ОВА КЕТМӘК ЫАГГЫНДА

Е ј оғул, бил ки, ат минмәк, ов етмәк, човкан ојна-
маг бөјүк адамларга хасдыр, хусусилә, чаванлыгда.
Лакин һәр ишин өз вахты, һөдди, әндәзәси олмалы-
дыр, һәр күн ова кетмәк олмаз. Һөфтәдә једди күн вар-
дыр, ики күн ова кет, үч күн шөраб ич, ики күн исә өз
тәсәрруфаг ишләринлә мәшғул ол.

Лакин ата миндикдә алчагына минмә, адам јекәпәр
олса да, алчаг ат ону кичик көстәрәр, балачабој олан-
да исә уча ат ону һүндүр нәзәрә чарлдырар. Јорға вә са-
кит ата јалныз сәфәрә чыхаркән мин, чүнки ат сакит
оланда адам өзүнү бош сахлајыр. Шәһәр ичәрисиндә
вә башга атлыларла бирликдә кетдикдә, ојнаг вә тунд
гачан ата мин ки, онун тундлүгү сәни ајыг олмага мәч-
бур етсин. Һәмишә атда дүз, шөстлә отур ки, көзә пис
дәјмәјәсин.

Овлагда бош јерә ат чапма, һөдәрә ат чапмаг гу-
ламларын вә ушагларын ишиндир. Јыртчы һејванларын
архасында да ат салма, чүнки јыртчы һејван овуидан
хејир кәлмәз, һөјат үчүн исә тәлдүкәли олар. Ики бөјүк
шаһ јыртчы һејван овуида һөлак олмушдур. Бири ата-
мын бабасы Вәшмкир ибн Зијар, икинчиси исә әмоғлум
Әмир Шәрәфүлмәалидир⁷⁹. Гој сәндән кичикләр чапсын-

ОН ДОГГУЗУНЧУ ФӘСИЛ

ЧӨВКАН ОЈУНУ ҤАГГЫНДА

Еј огул, бил, әкәр чөвкан ојнамагдан һезз алсан,
 чох ојнамағы өзүнә адәт етмә, чох адамлар чөвкан
 ојнамагдан зәрәр көрүбләр.

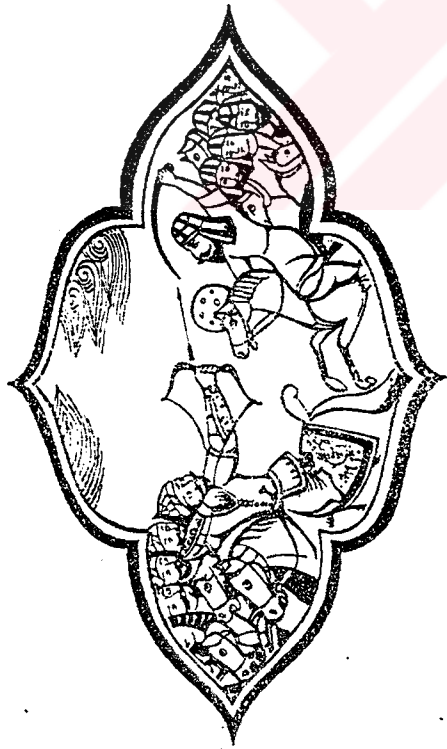
Һекајәт: Белә дејирләр ки, Әмр Лејсин⁸¹ бир кө-
 ву кор имиш. Хорасан әмири олдугдан сонра бир дөфә
 чөвкан ојнамаг үчүн мејдана кедир. Онын Әһәр Хәр⁸²
 адлы бир сәркәрдәси вар имиш, кәлиб онун атынын чи-
 ловундан тутур вә дејир: «Гојмарам сәни тол вуруб чөв-
 кан ојнајасан». Әмр Лејс дејир: «Нечә олур ки, сиз тол
 вурмағы өзүнүзә рәва көрүрсүнүз, чөвкан ојнамағы мәнә
 рәва көрмүрсүнүз?». Әһәр чавабында дејир: «Она көрә
 ки, бизнм ики көзүмүз вардыр, әкәр тол көзүмүзә дәјсә,
 бир көзүмүз кор олар, бир көзүмүз галар вә бунунла
 ишыгы дүнјаны көрә биләрик, сәни исә бир көзүн вар-
 дыр, бәдбәхтликлән әкәр тол о көзүнү дә чилхартса, көрәк
 Хорасан әмирлијинин фатихәси охунсуң». Әмр Лејс дејир:
 «Бүтүн ешшәклинә бахмајараг дуз дејирсән, сөз вери-
 рәм ки, нә гәдәр сағам топа әл вурмајам».

Әкәр илдә ики дөфә чөвкан ојнамаға һеззәс көстәр-
 сән, разы галарам. Лакин ат үстүндә чох ојнамаг ла-
 зым дејилдир, горхусу вар. Тол вурмаг үчүн суварилә-
 рин сајы сәккиздән артыг олмамалдыр. Сәни мејданың

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.
- 12.
- 13.
- 14.
- 15.
- 16.
- 17.
- 18.
- 19.
- 20.
- 21.
- 22.

1. бу башында дур, бир нәфәр дә о башда дурсун, алты нә-
2. фәр исә ортада тол вурсун. Тол сәнни тәрәфинә кәләрсә,
3. ону вуруб керн гајтар вә аты да о гәдәр чап, лакин гар-
4. магарышыгылыға сохулма ки, һәм сәдәмәдән өзүнү гору.
5. Јасан, һәм мәгсәдә чатмыш оласан. Бөјүк адамларын
6. чөвкан ојнамаг гајдалары бундан ибарәтдир, көмәк исә
7. аллаһдандыр.

ИИРМИНЧИ ФӘСИЛ
ДӨҮШ ҖАГҒЫНДА

1. **Е**ј огул, дөјүш мејданында олсан, орада јаваш төр-
2. пәниб сүстлүк көстөрмәк јарамаз. Дүшмән сәнә
3. үстүн кәлиб ахшам хөрәји јемәмишдән әвәл, сән она
4. гөләбә чалыб сәһәр чајылы ич. Дөјүшүн ортасына дүш-
5. мүш олсан, өзүнү итириб чанындан горхма, жәрда јат-
6. малы олан адам һеч бир вәһлә евдә јата билмәјәтмәк-
7. дир, нечә ки, тобар и дилиндә мән демишәм:
8.
9.
10.
11.
12.

Рубан

Һеч горхусу јохдур дүшмән олса шир,
Билмәрәм дүңјада мән горху нәдир
Нә көзәи демишдир о ағыллы шир:
«Өләси адама ев олар төбир!».

13. Һәмин мәнаны фарсча да дејирәм ки, һамыја мә'лум
14. олсун:

15. Ачыг ја да кизли шир олса дүшмән,
16. Ширә сән шәмширлә чаваб вер һәмән.
17. Корда төк јатмага мәйкум олсан сән
18. Евдә ишкәрилла јата билмәзсән!

19. Дөјүшдә бир адлым ирәли кетмәк мүмкүнсә, бир гә-
20. дәм кер и тојма. Дүшмән тәрәфиндән мүнәсирәјә алын-
21. сан, вурүшу дајандырма, чүнки јалныз вурүшлә дүшмә-
22. ни рам етмәк олар. Олар сәнни икидлијини көрдүкдә

горхуја дүшәрләр. Белә јердә өлүмү өзүн үчүн хошбәхт-
1. лик һесаб ет. Һеч вахт горхма, үрәкли ол. Гоцагларын
2. әлиндә гыса гылынчлар узун көрүнәр. Вурүшда еһмал-
3. лыг јарамаз, балача горхагыг вә ја сүстлүк олдуму, мин
4. чанын олсун, бирини дә саламат апара билмәзсән. Ән
5. алчаг адам сәнә үстүн кәләр. Беләликлә, өлдүрүлсән
6. рүсвәјучылыг олар, бәднамлыгга шөһрәт тапарсан. Гәһ-
7. реманлыгга мөшүр олсан, сөндән бир сәлигәсизлик баш
8. версә дә зијан чөкмәзсән, тај-тушларын ичиндә башы-
9. ашагы олмазсан. Лакин шөһрәт вә дөвләт олмадыгда,
10. адамын өз тај-тушлары арасында һөрмәти дә олмур. Бе-
11. лә јашајышдан исә өлүм үстүндүр. Јахшы адла өлмәк
12. пис адла јашамагдан јахшыдыр.
13.
14.
15.
16.
17.
18.
19.
20.
21.
22.

Бейт

Хошдур јахшы адла әкәр өлсәм мән,
Мәнә ад талачаг, өләчәк бәдән.

Лакин наһаг ган төкмәјә һөвәскар олма, һеч бир ии-
1. санын ганыны һалал һесаб етмә. Өлдүрсән јолкәсәнлә-
2. ри, огурулары, коргазанлары, јолазанлары өлдүр. На-
3. һаг ган һәр ики дүңјанын бәла гапыларыны сәнни үзүнә
4. ачмыш олар. Гијамәтдә чөзасыны аларсан, бу дүңјада пис
5. ад газанарсан. Күчсүзләр сәнә етибар етмәз. Хиндмәтчи-
6. ләрин үмиди гырылар. Халг сәнә нифрәт едәр. Чамаат
7. үрәкләриндә сәнә кин бәсләр. О дүңјада бүтүн эзәб-иш-
8. кәнчөләр наһаг ган үстүндә вериләр. Лакин мән китаб-
9. ларда охумушам, тәчрүбәдән дә көрмүшәм ки, наһаг
10. ганын чөзасыны елә бу дүңјада да чөкәрләр. Әкәр ада-
11. мын өз тәлеји уурлу олса, бәла онун өвлядына јети-
12. шәр. Буна көрә, аллаһ, аллаһ, өзүнә вә балаларына јазы-
13. ғын кәлсин, наһаг ган төкмә. Лакин сәрфәли олан һагт
14. ганын ахыдылмасында да каһыллыг көстөрмә, ишләринә
15. зијан дөјәр. Мәсәлән, мәнним бабам Шәмсулмәали һаг-
16. гында нағыл едирләр ки, о чох гәддар адам иниш вә
17. һеч кәси бағышламазмыш. Чох пис адам иниш, ишлә-
18. јиндән гошун ондан нифрәт едирмиш. Олар мәнним әмиш
19. Фөләкүлмәәни илә әлбир олулар, о, мәмбурнијәт үзүн-
20. дән кәлиб өз атасыны һәбс едир, чүнки орлу она демиш-
21. ди: «Сән бу ишдә бизимлә бир олмасан, биз бу шаһлыгы
22. өзкәләрнә верәчөјүк». Шаһлыгын өз ханоданынын әлин-
23. дән чыхачагыны көрдүкдә, зөрүрәт үзүлдән, шаһлыг
24. хатиринә бу иши еләди. Бабамы тутуб әл-голуно багла-
25. дылар, кәчәвәјә миндирдиләр, инанылмыш адамлардан
26.

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.
- 12.
- 13.
- 14.
- 15.
- 16.
- 17.
- 18.
- 19.
- 20.
- 21.
- 22.
- 23.
- 24.
- 25.
- 26.
- 27.
- 28.
- 29.
- 30.
- 31.
- 32.
- 33.
- 34.
- 35.
- 36.
- 37.
- 38.
- 39.
- 40.
- 41
- 42

ибарэт кешикчи гојдулар вә Чынашк галасына көндөрдилер. Ону жола саланлар ичәрисиндә Абдуллаһ адлы бир адам вар иди. Жола Шәмсулмәали һәмин адама дејир: «Ја Абдуллаһ, бу ишин ким тәрәфиндән едилдјини, бу тәдбирин нечә һәјата кеңирилдјини билирсәнми? Нечә олду ки, белә бөјүк бир иш көрүлдү, мән исе хәбәр тутмадым?» Абдуллаһ дејир ки, буну филанкәсләр вә филанкәсләр егмишир. Беш сипәһсаларын адыны чәкир, дејир: «Бу иши онлар егмиш, ордуну онлар јолдан чыхармышлар, бу ишдә мәннм дә әлим олмушдур. Јакин сән бу иши мәндән көрмә, өзүндән көр, чүнки бунун сәбәби ордунун үз дөндөрмәси дејил, сәнин чохла адам өлдүрмәјиндир». Шәмсулмәали дејир: «Сәвин вар, бу иш мәннм башыма адамлары өлдүрмәјим үчүн кәлмишир. Әкәр иш ағыллы гурулсајды, кәрәк сәнин вә о беш нәфәр иш дә ганы ахыдылмыш олајды. Белә егмиш олсајдым, һәм ишләрим салман оларды, һәм өзүм саламат галардым».

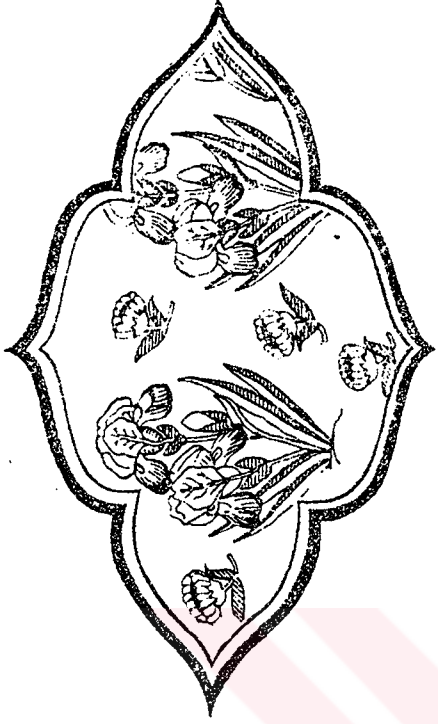
Буну дејирәм, биләсән ки, көрүләси зәрури олан ишләрдә еһмаллыг етмәјәсән, мәчбури оланларда сүстлүк кәстәрмәјәсән. Бир дә ки, адам ахталартагы өзүнә адәт етмә, бу, ган төкмәјә бәрәбәр бир шејдир. Өз шәһвәтин хатиринә бир нәслин көкүнү кәсирсән, бундан да һа ағыр зүлм ола билмәз. Сәнә хәдим лазымса, хәдим едилмиш тап ки, онун күнаһы башгасынын бојнунда олсун, сән бу күнаһа батмыш олмајасан.

Дејүш мәселәсинә кәлдикдә исе, дедијим кими ол, чанынын һајына галма, нә гәдәр ки, бөдәнини итләрә јем етмәмисән, адыны ишрләр адына гоша билмәзсән. Бил ки, бир күн догулан, бир күн дә өләчәкдир.

Чанлылар үч нөвдур: данышан чанлылар, данышыб өләнләр, чанлы өлүләр, јәни: мөләкләр, инсанлар, гушлар вә һејванлар. Иһләви дилиндә бир парс китабында охумушам: Зөрдүшгдән сорушурлар ки, «Чанлылар нечә нөвдүр?» О да белә чаваб вериб дејир: «Данышан чанлылар, данышан вә өлән чанлылар, өлән чанлылар».

Демәк, мәлум олур ки, бүтүн чанлылар өлүр вә һеч кәс өз әмәлиндән әввәл кетмир. Она көрә дә дејүшдә инамла вурушуб сәј кәстәрмәк лазымдыр ки, һәм чәрәјә чагасан, һәм шәһрәт тапасан.

Гајыдырам әввәлки сөзә: бил ки, чәрәк вә ады бу дунјада газанарлар. Елә ки, газандын, чалыш мал-дөвләт топла, топладыгыны јахшы сахла вә јериндә хәрәлә,

ИИРМИ БИРИНЧИ ФӘСИЛ
МАЛ-ДӨВЛӘТ ТОПЛАМАГ ГАЈДАЛАРЫ
ҲАГГЫНДА

Еј огул, бир шеј әлә кәтирмәк мүмкүнсә, фүрсәтә 1. фәвт етмә, лакин шеј үстүндә өзүнү тәһлүкәјә дә 2. вермә. Сәј ет, һәр шеји өзүнә лајиг, ән јахшы үсулла әлә 3. кәтир. Елә ки кәтирдүн, мөһкәм сахла, һечә-пуча хәрч-4. ләмә, әлдә сахламаг әлә кәтирмәкдән чәтиндир. Хәрч-5. ләмәк лазым кәлдикдә, чалыш онун әвәзини тез јеринә 6. гој, әкәр һеј кәтүрүб әвәзини јеринә гојмасан, Гарунәз 7. дөвләти дә олса гуртарар. Јакин она чох да көнүл сал-8. ма, әбәди һесаб етмә ки, бир күн сона чатдыгда кәдәр-9. ләнмәјәсән. Дејибләр ки: «Бир шеји дүшмәнә гојуб кет-10. мәк, ону достдан хәшилә истәмәкдән јахшыдыр».

Бир шеји бәрк-бәрк сахламаг ону бәрк ахтармагдан 12. мәсләһәтдир. Аз да олса, һәр шеји сахламагы вачиб бил-13. чүнки азы сахламагы бачармајан, чоху да сахлаја бил-14. мез. Өз ишини башгаларынын ишиндән үстүн тут, каһыл-15. лыгдан утан, каһыллыг бәдбәхтлјини шакирдидир. Зәһ-16. мәт севән ол, чүнки һәр шеј тәнбәлликлән дејил, зәһ-17. мәтдән әмәлә кәлир. Көрмүрсәнми, эмәк исе мәт јаралдыр, 18. тәнбәллик исе дөвләт дағдыр! Мүдрик адамлар дејиб-19. ләр: «Абадлыг истәјирсиннәсә, чалышган олун, дөвләт 20.

истэйрсиһсэ, гэнээтчил олуи, чох дост истэйрсиһсэ тэвэзэкар олуи».

Зэймэт вэ сө'ј нэтичэһсидэ элэ кэлмиш шеји тэйбэллик вэ хамлыг үзүндэн итирмэк ағыллы иш һесаһ едилмэз. Еһтијач күнү пешманчылыг фајда вермэз. Зэймэтини чөкирсэһсэ, чалыш бөһрөһсини дэ өзүн көгүр. Шеј нэ гэдэр гиймэтли олур-олсун, ону лажигли адама музајиге етмэ, чүнки һеч кэс һеч бир шеји өзү илэ кора апармаја-чагдыр. Лакин башгаларына мөйтач олмамаг үчүн көрөк инсанын чыхары кэлринэ ујгун олсун, чүнки еһтијач јалныз јохсулларыи евиндэ дејил, бүтүн евлөрдө ола билэр. Мөсөлән, әкөр биринин кэлри бир дирәм⁴⁴, чыхары бир дирәм бир һөбөдирсэ⁴⁵, о һөмишэ еһтијач ичиндэ олар. Кәлир бир дирәмсэ, чыхар бир дирәмдән бир һөбө аз олмалыдыр. Белэ евдө һеч вахт еһтијач олмаз. Нөјин варса, она да гане ол, чүнки гөнаәт өзү дөвлөт дөмөк-дир. Гисмэтиндэ нэ варса, о да сәнэ чатачагдыр.

Хош сөз вэ адамларыи көмөји илэ дүзөлө билән иш-ләрә пул сөрф етмэ. Јохсул адаммын гэдир-гиймэти олмаз. Бил ки, гара чамаат хөјир көрмөдји һалда дөвлөтли-ләри хошлар, зөрөр чөкмөдји һалда онун бүтүн касыб-лардан да ачыгы көлөр. Инсанын ән ағыр күнү еһтијач-дыр. Варлылар тәрәфиндән едилөркөн тәрифләнән һөрә-көтлөр јохсуллар үчүн ејиб һесаһ едиләр.

Инсанларыи зинэтинни онларыи әлначыгылыгында бил, һөр кәсин гиймөтини нсэ онун зинэтинэ көрә тәјин ет. Лакин иһрафы дүшмән бил, ону угурсузлуг һесаһ ет. Ал-лаһын дүшмән һесаһ етдији һөр шеј онун бөндөләри үчүн угурсузлуг олар. Нсчэ ки, дејибләр: «Иһраф етмәјини, о, иһраф едәпләри сөвмөз». Бөјүк аллаһын сөвмәдји шеј-ләри сән дэ сөвмэ. һәр бөдбөхтлјин бир сәбәби вардыр, јохсуллуғун да сәбәби иһрафчылыгыдыр. Иһрафчылыг јал-ныз мал-дөвләти хәрчлөмөкдө дејил, јөмөк, ишлөмөк, да-нышмаг—һәр иш олур-олсун, иһраф етмэ, чүнки иһраф бөдәни тагәтдән салар, руһу иһндәр, ағлы чашдырар, өмрү сөндүрөр. Көрмүрәһсани чырағын өмрү јага бағлы-дыр?! Лакин чырага һөддидән артыг јағ төксән о, дәрһал сөнөр. Өлүмэ сәбәб олан һөмиш јағ гәјдасында төкүлсә, һөјата сәбәб олар. Белэ мәлум олур ки, өлүмэ сәбәб һө-мин иһрафдыр. Дөмәли, чырага һөјат вәрән јағдәт вәрән киһ һөддини ашдыгда иһраф мејдана чыхары, һөјат вәрән һөмиш јағ дөнүб өлдүрүчү олур. Аллаһ да она көрә иһра-фы дүшмән һесаһ етмишдыр. Алһмләр дэ һеч бир ишдэ

иһрафы бөјөнмөјибләр, чүнки иһрафыи нэтичәси һөми-шэ зијан олур. Лакин өз һөјатыны ачы елөмэ, рузи гапы-сыны үзүнэ бағлама, имкан даһиллидэ өзүнэ јакшы бах, лазым олан һеч бир шејдә сәһләнкәрлыг етмэ. Өз иһиндэ сәһләнкәрлыг көстәрән бөхтиндән фајда көгүрә билмэз вэ арзукарлына чата билмэз. Нөјин варса вэ сәнэ нэ лазымса, һамысыны өзүнэ хәрчлэ. Догрудур, мал ши-рин олар, лакин чандан ширин ола билмэз. Хүләсә, әлэ кәтирә билдијин шејләри хөјирли ишләрә сөрф ет, вар-дөвләтини пахыл адама тапшырма, гумарбазлара, өјаш-ларә етибар етмэ. Мал-дөвләт топламагда сәһләнкәрлыг етмэ, раһатлыг зөһмәтләдир, зөһмәт исә динчөлмөкдә. Бу күнүн раһатлыгы сабаһын зөһмәти олдуғу киһи, бу кү-нүк дэ зөһмәтин сабаһыи иһтираһәти олар.

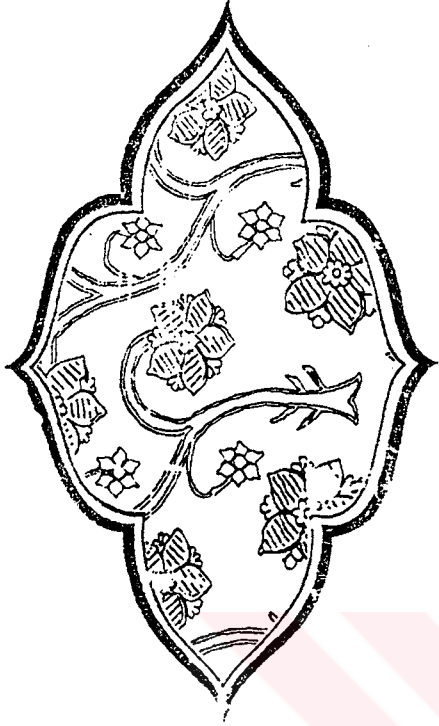
Зөһмәтли-зөһмәтсиз һәр нэ әлиһә кәлирсә, чалыш бир дирәмдән ики данк⁴⁶ евинэ вэ аилөнә хәрчлэ. Лазым кәлсә, еһтијачын олса белэ, бундан артыг хәрчлөмө. Беләликлэ, ики данк хәрчлөдидән сонра о бири ики данкы еһтијат толла вэ ону јадына салма. Ону варислә-ринә вэ гочалыг күһләрин үчүн сахла ки, көмөјанә чаг-сын. Јөрдә галан о бири ики данкы исә бөзөк-дүзөк иш-ләринә сөрф ет. Лакин елэ бөзөк-дүзөк шејләри ал ки, онлар хараб вэ мәйв олмасынлар. Мөсөлән: даш-гаш, гы-зыл, күмүш, бүрүнч, мис вэ бунун киһи.

Бундан артыг бир шејин олса, торпага вер, чүнки торпага нэ вәрсән, артыгламасы илэ керн аларсан, ма-јан да һөмишә јериндә галар, газанчын да бол вә һалал јан олар. Елэ ки, ев-ешик олдуи, һәр мөжбуријјәт вэ зөрү-ријјәт учундан аваданлыгыны сатма вэ дөмө ки: «А ки-ши, нэ олачаг? Бу күн мөжбүрән сатарам, башга вахт аларам». Әвәзини алмаг үмиди илэ һәр дөфә чәтинлик үз вердикдә, аваданлыгы сатсан, ола биләр ала билмә-јөсән, әввәлки дэ әлдән кетсин, ев бош галсын. Беләлик-лә, чох чөкмөз ки, сән муфлисәрин муфлиси оларсан.

Бир дэ ки, һәр зөрүрәт үзүндән борч алыб киров гојма. Пулу сөлөмлэ вәрнб сәләмлэ алма, борч истағәји ән бөјүк рәзаләт вэ һөјасылыг һесаһ ет, бачардыгча өзүн дэ һеч кәсә бир дирәм белэ борч вәрмә, хүсусилә, дост-ларә, чүнки достлардан борчу керн истағәк ән ағыр иш-мә, үрәјиндә елэ тут ки, о пулу достуна бағышлајыбсан. Өзү гајтармајынча истағәк ки, бунун нәтичәһсидә дост-луғ позулмасын, чүнки досту дүшмән етмөк асандыр.

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.
- 12.
- 13.
- 14.
- 15.
- 16.
- 17.
- 18.
- 19.
- 20.
- 21.
- 22.
- 23.
- 24.
- 25.
- 26.
- 27.
- 28.
- 29.
- 30.
- 31.
- 32.
- 33.
- 34.
- 35.
- 36.
- 37.
- 38.
- 39.
- 40.
- 41.
- 42.
- 43.

1. дүшмөнн дост етмөк исэ чох чөтиндир. Биринчиси—ушарларын, икинчиси исэ даһн вэ агыллы гочаларын ишидир.
2. Адамларын эн јахшысы олмаг үчүн варындан мүс
3. тәһәгг адамлара паж вер, башгаларынын малында исэ
4. көзүн олмасын. Е.тибарлылыгда, ад газанмагда өз малыны өзүнүкү бил, өзкө малыны өзкөшник.

ИИРМИ ИКИНЧИ ФӘСИЛ

ӘМАНӘТ САХЛАМАГ ҺАҒГЫНДА

1. Еј огул, бир адам сәнә әманәт версә, гәтијән кө-
2. түрмә, елә ки, көтүрдүн, мөһкәм сахла. Әманәт сах-
3. ламаг бәладыр, чүнки онун нәтичәсиндә үч һалдан башга
4. бир шеј ола билмәз. Әкәр бу әманәти она керн гајтар-
5. малы олсан, аллаһ-тааланын назил етдији: «Әманәтләри
6. јијәләринә гајтарың» һөкмүнү јеринә јетирмиш оларсан.
7. Чаванмәрдлик вә кишилик одур ки, әманәти гәбул етмә-
8. јәсэн, гәбул етсән горујуб сағ-саламат салиһинә гајта-
9. расан.

Т е к а ј ә т . Белә ешитмишәм, бир киши сәһәр ала-
гаранлыгда евдән чыхыб һамама кедәркән јолда өз дос-
туна раст кәлир вә дејир: «Мәнимлә һамама кетмәк истә-
јирсәнми?» Јолдашы дејир: «Һамамын гапысына гәдәр
сәнә јолдашылыг едә биләрәм, ләкин һамама кедә бил-
мәрәм, ишим вардыр». Һамамын јахынлыгына гәдәр бир
јердә кедирләр. Јолајрычына чатдыгда досту хәбәрдар-
лыг етмәдән керн дөнүб башга тәрәфә кедир. Тәсадүфән,
бир оғру да һәмнн кишинни далысынча өз оғурлуг иш-
ләри үчүн һамама кедирмиш. Бирдән киши керн бахыр,
оғруну көрүр, ләкин һәлә ала-гаранлыг олдуғундан ону
досту тәсәввүр едиб, гуршағындан дәмала бағланмыш
јүз динары чыхарыр, һаман оғруја верир вә дејир: «Ај

1. гардаш, бу эманэтдир, ал, мэн һамамдан чыхандан соң ләтли олурсан ол, хејрхал, дүзданышан олмасан, өзү-
2. ра гәјтарарсан». Оғру гызылы алыр, киши һамамда нү жохсул һесап етмәлисэн, чүнки бөдхал вә јаланчынын
3. чыхана гәдәр һеч јерә кетмәјиб орада көзләјир. Јав- ахыры јохсуллуғдан башга бир шеј олмас. Эманәтин
4. шығланыр. Киши палтарыны кејиб јола дүзәләр. Оғру гәдрини бил. Дејибләр ки, «эманәт кимјадыр, һәмшиә
5. оңу чағырыб дејир: «Еј чаванмәрд, гызылыны кери аз дөвләтли оларсан».
6. сонра кет, сәнин эманәтин үзүндән бу күн мән дә ишим. Дүзданышан вә е'тибарлы адамларындыр. Ча-
7. дән авара олдум». Киши дејир: «Бу нәдир, эманәт нәдир? дөвләти дүзданышан вә е'тибарлы ол ки, сәни дә ал-
8. сән кимсән?» Оғру дејир: «Мән оғру бир адамам, сән исә лыш адамаладан олма. Еһтијатлы ол ки, сәни дә ал-
9. һамамдан чыхана гәдәр бу гызылы мәнә ташшыран адам датмасынлар, хүсусилә гул алмағда. Аллаһ көмәјин
10. Киши дејир: «Оғрусанса, бәс нә үчүн мәнни гызыллары олсун.

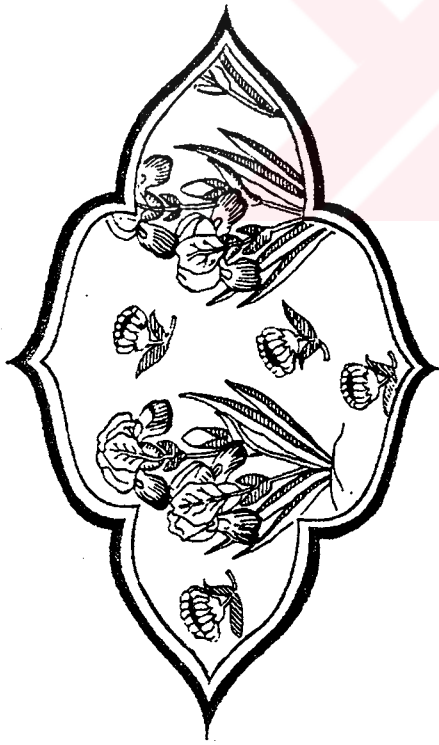
11. мы апармајыбсан?» Оғру дејир: «Әкәр өз пешәмлә әлә и кечирсәдим, мин динар олсајды, сәнә јазығым кәлмәзди
12. бир арпа да сәнә гәјтармаздым. Лакин сән буну мән; әманәт олагаг верибсән, инсафсызлығ олар ки, сән али-
13. чәнаблығ едиб мәнә эманәт верәсэн, мән дә нанәчиблик көстәриб она хәјанәт едәм».
14. Бир дә, тәсәдүфән, гәрәсиз олагаг эманәт сәнин әли-
15. дә хараб олса, әвәзини ала билсән јакшыдыр. Әкәр шеј-
16. ган сәни јолдан аздырса, эманәтә тамаһ салсан вә ону дансан, бу чох писдир.

Әкәр эманәти саһибинә гәјтарсан, о вахта гәдәр әманәтти сахламағ үчүн чох изтираб вә зәһмәт чәкмәли олар- сән, бу гәдәр әзијјәтдән сонра һамам шеји јијәсинә гәј- тарарсан, зәһмәт сәнә галар, о адам исә һеч бир вәһлә өзүнү сәнә миннәтлар һесап етмәз. Дејәр: «Өз шејим иди, вермишдим, кери алдым, сәнә галмајачаг иди ки».

Доғру дејирәм, чәкдијин әзијјәт үчүн «сағ ол» дејән олмас, әвәзиндә исә ләкәләнә биләрсән. Эманәт итсә, һеч кәс ишанмаз, хәјанәт етмәдијин һалда, халг арасында ханн сајыларсан, тај-туш ичәрисиндә һөрмәтдән дүшәр- сән, артыг һеч кәс сәнә е'тибар етмәз. Өзүндә сахласан һарамдыр, бөјүк күнаһа батарсан, бу дүнјада истифаде едә билмәзсән, о дүнјада һагг-тааланың гәзәбинә кә- ләрсән.

Һа ш и ј ө. Лакин бир адама эманәт вердикдә киз- лин вермә, һеч кәс сәнин малыны ондан ала билмәз. Бир- дә ки, ики е'тибарлы шаһид олмадан һеч кәс өз малы- ны е'тибар етмә, вердијин эманәт муғабилнндә гәбз ал ки, мәнкәмәјә кетмәклән азад оласан. Иш кеңиб мән- кәмәјә чыхса, мәнкәмәдә кобуллуғ етмә, чүнки кобуллуғ зәракылығ әламәтидир. Бачардыгча јаландан анд ичмә вә анд ичмәкдә мөшһур олма, елә ет ки, әкәр бир вахт анд ичмәк лазым кәлсә, халг сәнә ишансын. Нә гәдәр дөв-

ИШИРМИ ҮЧҮНЧҮ ФӘСИЛ

ГУЛ АЛМАГ ВӘ ОНЛАРЫН ШӘРТЛӘРИ ҺАГҒЫНДА

Гул алсан, чох аяг ол. Адам алмаг чох чәтин бир елмдир. Гул вар ки, јахшы көрүнәр, лакин елм кө-зү илә бахдыгда экси олар. Адамларын чоху елә күман едир ки, гул алмаг да башга алвер кимдир, лакин бил-мәзләр ки, гул алмаг вә онун елми философлугдур. Таны-мадыгы малы алан адам мәгмун олар, адамы таньмаг исә ән чәтин мәсәләдир, чүнки адамларын мәнфи вә мүс-бәт шәһәтләри чохдур. Елә ејиб вар ки, ону өртмәк үчүн јүз мүсбәт хүсусијјәт лазым олар, елә мүсбәт шәһәт дә вар ки, јүз ејби өртмәјә кифајәг едәр.

Адамы јалныз елми фәрәсәт⁸⁷ вә тәчрүбәдән башга һеч бир шәјлә таньмаг олмаз. Елми фәрәсәт исә бүтүн-лүклә пејгәмбәрлијә дахилдир, ону ән камил шәкилдә пејгәмбәрләрдән башга һеч кәс билә билмәз. Јалныз пејгәмбәр өз фәрәсәти илә адамын ис вә јахшы шәһәти-ни тәјјин едә биләр. Лакин буна бахмајараг, өз билдик-ләримдән, өзкәләримдән ешитдикләримдән истифадә едип, гул алмаг шәртләриндән сәнә даньшмаг истә-јирәм.

Бил ки, гул алмагда үч шәрт вардыр: биринчиси: фә-расәт васитәсән илә заһири, батини ејиб вә һүнәрләрини

1. ашқара чыхармаг; икинчи: заһири әләмәтә көрә харичи
2. вә дахили хәстәликләри тәјјин етмәк; үчүнчү: чинсләри
3. танымаг вә онларын мүсбәт вә мәнфи шәһәтини мүәјјән
4. етмәк.
5. Фәрәсәтин шәрти одур ки, аларкән јахшы фикирлә-
6. шәсэн. Гулларын ики чүр мүшгәриси олар: бири онун
7. үзүнә бахар, лакин бәдәнниңә, әл-голуна бахмаз; бири
8. үзүнә бахмаз, галан јерләринә бахар, инчә, көзәл, ја
9. әтли-јағлы олдуғуну истәр. Лакин ким сәнин гулуна бах-
10. са, әввәл үзүнә, сонра галан јеринә нәзәр салар. Демәли,
11. даһа јахшысы одур ки, үзү көзәли сечәсэн, (бундан әла-
12. вә) сән өзүн дә һәмнишә онун үзүнү көрәчәксән. Демәк,
13. әввәлчә, онун көзләринә вә гашларына, сонра бурнуна,
14. сонра ики додағына вә дишләринә, даһа сонра исә түк-
15. ләринә бах. Бејүк вә чәләллы аллаһ инсанын бүтүн кө-
16. зәллијини гаш-көздә, зәрифлијини бурунда, ширинлији-
17. ни додағ вә дишләрдә, тәрәвәтнин үзүн дәрисиндә јарат-
18. мышдыр, башын түкүнү исә бүтүн бунларын бәзәји
19. етмишдыр.

20. Бундан сонра галан јерләринә бах. Әкәр гаш-көздә
21. көзәллик, бурунда зәрифлик, додағ вә дишләрдә ширин-
22. лик, дәридә тәмизлик варса ал, бәдәнниңә, әл-голуна фи-
23. кир вермә. Бунларын һеч бири јохдурса, онда мәләһәт-
24. ли олмалыдыр. Мәнним әгидәмә көрә, көзәллији олмајан
25. мәләһәт мәләһәти олмајан көзәлликдән јахшыдыр.

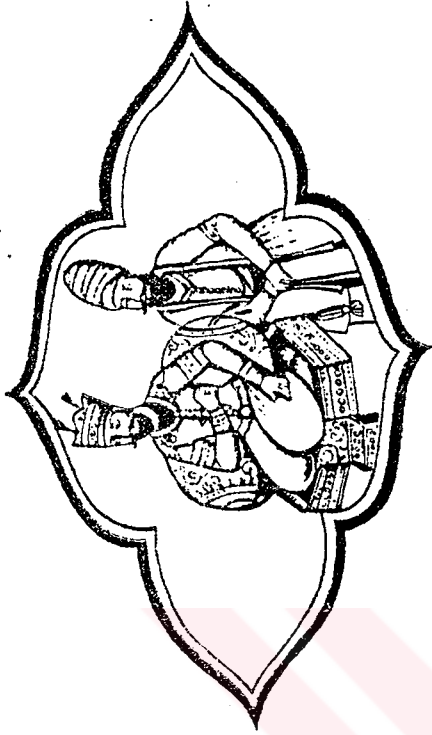
26. Демишәм, гулу һансы иш үчүн алырса ал, кәрәк о,
27. һәр шәјлә: узунлуг-көдәкликдә, көклүк-арыглыгда, аг-
28. лыг-гырмызылыгда, јекәпәрлик вә назикликдә, бојунун
29. јоғун вә инчәлијиндә, сачын чод вә јумшағлығында мүтә-
30. насиб олсун. О, кирдәдал, јумшагәт, көзәлгамәт, һамар-
31. дәри, дүзсүмүк, гәһвәјисач, гаракөз, енлигаш, назикбу-
32. рун, инчәбел, јумручәнә, ағдиш вә онун бәдәннинн бүтүн
33. үзвләри дедијимә мүнәсиб олмалыдыр. Һансы гул көзәл,
34. хошхәсијјәт вә гурурлу олса, о, јумшагәтбәст, иш бача-
35. ран вә ширинсәһбәт олар.

36. Ев үчүн алынған хошбәхт гулун әләмәтләри: гамәти
37. дүз, көклүү орта, дәриси ағ, рәнки ал, елликүрәк, бар-
38. мағлары аралы, алны кешиш, шәһләкәз, күләрүз олмаг,
39. дыр. Беһә гул елм өјрәнимәк, тәсәррүфаты идарә етмәк,
40. катиблик, хәзинәдарлыг вә башга бүтүн ишләрә јарар.

41. Мусағи үчүн јарајан гулун: әти јумшағ вә аз, хүсу-
42. силә дал тәрәфдә нә көк, нә арыг вә бармағлары назик
43. олмалыдыр. Ајыг ол, үзү әтли алма, һеч нә өјрәнә бил-

нин нозеринден гачмасын. Бир чох дахини хэстэликлэр
 олар ки, кэлмэжэ назырлашарлар, лакин һөлэ кэлмэмнин
 оларлар. Бир нечэ күндлән сонра башлајачаг хэстэлик-
 лэрин исэ хусуси эләмэтлэри олар. Мэсэлэн, экөр јанагы
 бир аз сарыја чалса, додагынын рэнки гачмыш олса, көз-
 лэри лэришанылыг ифадэ етсэ, бу, бабасил эләмэтлэр;
 көз галаглары һэмншэ шишмиш олса, истисга¹⁰⁰ хэстэ-
 лијидир. Көзүн гырмызылыгы, алын дамарларынын шиш-
 кинлији үрөккечмэ хэстэлији эләмэтидир.
 Қирпиклэри кеч-кеч вурмаг, додагы тез-тез көмир-
 мөк, меланхолијалыг, бурун сүмүјүнүн әриллији, бурунун
 дүз олмамасы бурун бабасил¹⁰⁴ вэ бурундан ганахма
 хэстэлији эләмэтидир. Түк түнд-гара, жод вэ арабир да-
 һа гара олса, демэк, о, сачыны гаралтмышдыр. Бэдәннэ
 дагланма јери олмајан мүхтэлиф јерлэриндэ даг олса,
 дуда сүртэ билэрлэр, финкир вер чүзам олмасын; дода-
 гын рэнкиннин гачмасы, көзүнүн сарылыгы сарылыг хэс-
 тэлијинэ дөлалэт елэр.
 Гул аларкөн архасы үстэ јерэ узат, һэр ики бөјрүнү
 элиһлэ јохла, көр шиш, агрјан јери вармы, олса бу,
 гара чнјөр вэ ја далаг хэстэлијинин олдугуна дэлилдир.
 Кизли хэстэликлэри јохладыгдан сонра ачыг хэстэ-
 ликлэри јохламага башла: агзын ијини, бурнун ијини,
 гулафын карлыгыны, дилин пэлтекијини, сэсин јоғун
 вэ чырлыгыны, сөзүн сэлис вэ позгунлуғуну, јершиши,
 дилин сыра вэ сафлыгыны, дииш дилбэринин мөлкэмли-
 јини јохла ки, сәни алдагмасыллар. Бүтүн бу дедиклэ-
 рыми етдикдэи, көрүб һэр шеји ајдылалашдырдыгдан
 сонра, алачагын гулу етибарлы вэ дүз адамдан ал, гој
 сәнин дэ евиндэ дүз долаһсын.
 Әчәми¹⁰⁵ талсан, фарс алма, чүнки харичини өз ха-
 сијетинэ ујғунашдыра билэрсән, фарсы исэ јох.
 Шәһвәт үстүн көлән вахт гул вэ жариләлэрин көстө-
 римәсини төлөб етмэ, гул чиркинсэ, етирасын чохлу.
 гу ону сәнин көзүнэ көзөл көстөрөр. Әввөлчә, шәһвәтини
 сөндүр, сонра онлары алмагла мөшгул ол. Башга јер-
 дэ эһнэләминши гулу алма. Әһнэләсэн, сәнә миннәтдәр ол-
 маз, чүнки башга јердө буну көрмүшдүр, инс сахлајыб
 әһнэләмәсэн, гачар, ја сатылмасыны истер, ја үрәјиндэ
 сәнэ гаршы кин бәслэр.
 Гулу аланда елэ јердөн ал ки, орада онула пис реф-
 тар егмиш олсулар. Она балача јахшылыг етсән, сәнэ
 миннәтдәр олар, сәни үрөкдән севөр.

мәз. Лакин овучу јумшаг, бармаглары аралы, үзүкүлэр,
 дәриси назик, түкү нэ узун, нэ көдөк, нэ түнд гырмызы,
 нэ түнд гара, шәһләкөз, ајагынын алты дүз олмалыдыр.
 Белэ гул һансы пешәни истәсэн тез өјрәнәр, хусуси
 лэ мусигишунаслыгы.
 һәрби ишэ јарајан гулун: түкү чод, гамәти уча, јекө
 нәр, әти мөһкөм, сүмүјү бөрк, ојнаглары гүввәтли олма-
 лы, әзәлэлэри узун, габарыг, бүтүн бөдәниндэ дамарлар
 ајдын вэ ири көрүнмәлидир, бармаглары сөрт, овучу
 ири, синәси кениш, күрәји енли, бојну күчлү, башы јумру
 (даз олса даһа јахшы), гарны батыг, белн тәнк, јеријәр-
 кән балдырлары јухары дартылан, үзү гәзәбли, көзү ган-
 лы олмалыдыр. Белэ гулам вурушда шүчаәтли вэ хош
 талели олар.
 һәрәмхана үчүн јарајан гул: гарадәри, туршүз, көнү-
 галын, гурубөдән, назиктүк, гајышпача, јоғундодаг, јасты-
 бурун, көдәкбармаг, әјрибел, чөлбојун олмалыдыр. Белэ
 гул һәрәмханаја хидмәт етмәјэ лајигдир, амма агдәри-
 ли, алјанаглы јарамаз.
 Күрән гулдан, хусусилэ сачларыны узаданлардан еһ-
 тнјатлы ол, онларын көзүндэ нәмлик вэ гәмлик олма-
 малыдыр. Беләлэри ја арвадсевән олар, ја арадүзәлдән.
 Утанмаг билмәјән ортајашлы гул мейтәрлијэ јахшы-
 дыр. О, енлигаш, ирикөз, енликүрөк, әл-ајагы кобуд вэ
 көдөк, хусусилэ әјри олмалыдыр. Өзү күрән, көзү көј,
 көзүнүн ағында гырмызы дәнөлэр, узундодаг, иридиш,
 бөјүкағыз олмалыдыр. Белэ гул чох һөјасыз, нанәчиб,
 әдәбсиз, гарајахан вэ дава ахтаран олар.
 Ашпазлыга вэ фәррашлыга^{88*} јарајан гулун эләмәт-
 лэри бунлардыр: онун үзү темиз, бөдәни пак, чөһрәси
 кирдә, әл-ајагы зәриф, көзлэри мави, боју уча, аз даны-
 шан, сачы гумрал вэ узун олмалыдыр. Белэ гул дедијим
 ишэ јарар.
 Демәли, бил, дедијим бу шөртлэри нәзәрә ал.
 Заһири вэ батини хэстэликлэрин һамысыны харичи
 эләмәтлән билмәји өјрән ки, хам дүшүб илк бахышдан
 алмајасан. Чүнки илк бахышда көзөл нәзәрә кәләнлэ-
 рин чохлары сонрадан чиркин көрүнүрлэр, чох чиркин-
 ләр олур ки, сонра көзөл көрүнүр. Бир дэ инсанын үзү
 һәмншэ бир гајдада галмыр, һәмншэ кәл көзәллијэ меји
 елэр, кәл чиркинлијэ. Она диггәтлэ бах ки, һеч шеј сә-
 * 89—102 нөмрәли изабларынд аид олдугу мәти ихтисар едил-
 мишдир. (Ред.).

ИИРМИ ДӨРДҮНЧҮ ФӘСИЛ
ЕВ ВӘ ТОРПАГ АЛМАГ ЫАГГЫНДА

Вахташыры гула пул вер, гојма һәмншә пула мөһ
тач олсун, јохса пул әлдә егмәк үчүн башга јерә кедәр
Гүјмәтли гул ал, һәр кәсин ләјәгәти онун гүјмәти ил
мүәјјән едиләр. Чох ағасы олмуш гул алма. Чох әрдә оһ
муш арвалла, чох ағасы олмуш гулда тәрифләјәнг бир
шеј арвалла. Һәр нә алсан, күндән-күнә гүјмәти артан аһ
Гул сатылмасыны һәгигәтән истәјирсә, инад етмә
сат. Арвад һәгигәтән бошанмаг, гул доғрудан сатылмаһ
истәјирсә, о арваддан вә бу гулдан шадлыг көзләмә. Гул
сәһв вә хата үзүндән дејил, гәсдән тәнбәллик едиб, би-
лә-билә сәһләнкарлыг көстәрирсә, она зорла јажшы иш-
ләмәји ејрәтмә, о, һеч бир вәһлә чалышыб чәлд ишба-
чаран вә сәлигәли олмајачагдыр, сат.

Јатмышы сәслә ојатмаг олар, тәнбәли тәбиллә д
һәрәкәтә кәтирмәк олмаз. Ишә јарамајан әһли-әјалы ба
шына топлама. Азарвадлылыг икинчи дөвләтликдикдир.
О гәдәр хидмәтчи сахла ки, гачмасынлар, сахлады
ғына исә јажшы бах. Бир нәчиб сахламаг ики нанәчи
сахламагдан јажшыдыр.

Гојма сәнин евиндә гуллар бир-биринә гардаш, ча
ријәләрә исә бачы десинләр, ондан бөјүк шејләр тәрәјәр
Өз гулуну вә азаданларыны, 106 күчләри чата биләмәк гә
дәр јүклә, елә егмә ки, күчләри чатмадыглары үчүн та-
бе олмагдан бојун гачырсынлар. Өзүн инсафлы вә дү-
ол ки, дүзләр вә инсафлылар тәрбијәчиси оласан.

Гул өз ағасыны атасы вә анасы һесаб етмәлидир.
Гулсатандан горхмајан гулу алма, улаг бајтардан гор-
хан кими гул да гулсатандан горхмалыдыр. Һәр хырда
шејин үстүндә сатылмасыны истәјән гул, демәк сатылыб
алынмасындан утанмыр, она бел баглама, ондан хејир
кәлмәз, тез башгасы илә әвәз ет. Мән дедијим кимилә-
рини тап ки, башағырсы олмасын.

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.
- 12.
- 13.
- 14.
- 15.
- 16.
- 17.
- 18.
- 19.
- 20.
- 21.
- 22.
- 23.
- 24.
- 25.
- 26.
- 27.
- 28.
- 29.
- 30.
- 31.
- 32.

Е ј огул, бил вә акаһ ол ки, әкәр ев, кәнд, торпаг, 1
үмүмијјәтлә, алыныб сатыла билән һәр нә алыр- 2
санса, гануна риајәт ет. Һәр нә алырсан боллугда ал, һәр 3
нә сатырсан гытлыгда сат, газанмага чалыш вә бундан 4
утанма. Дејибләр ки, алмаг истәјәркән, әлдән ити ол, чә- 5
нә дејмәји унутма, чәнә дејүб учуз алмаг газанчын јары- 6
сыдыр. Лакин һәр нә алсан, онун хејир вә зијаныны би- 7
либ алмаг лазымдыр. Мүфлис олмаг истәмирсәнсә, газан- 8
мамыш хәрчләмә. Мајана зијан вурмаг истәмирсәнсә, 9
ахыры зәрәр олан мәнфәәтдән гач. Чох варлы олуб, јох- 10
суллуг истәмирсәнсә, пахыл вә һәрис олма. Һәр ишдә 11
сәбирли ол, сәбирли олмаг ағыллы олмага бәрәбәрдир. 12
Бүтүн ишләрдә өз хејринә лагәјд олма, чүнки лагәјдлик 13
ахмаглыга бәрәбәрдир. 14
Ишин долашса вә мәшгәлә гапылары үзүнә баглан- 15
са, өзүнү итирмә, сәриштәли ол, ишләр өз гајдасына 16
дүшәнә гәдәр сәбир ет. Тәләсмәклә һеч бир иш дүзәлмәз. 17
Алмаг мәрәсәсинә кәлдикдә, св алмаг истәјирсәнсә, 18
елә күчәдә аһ ки, адамлары етибарлы олсун. Шәһәр кә- 19
нарында алма, дивар алтында олананы алма, умузлуг 20
хатиринә дағылмыш алма, һәр шејдән әввәл гоншусуна 21
бах. Дејибләр: «Әввәл гоншу, сонра ев». 22

1. Мүдрик Бүзүрчмелр демншдир: «Дөрл шеј бөјү бэлдир: биричи—пис гоншу, икнчи—бөјүк анлә, үчүчү—начис арвад, дөрдүнчү—егтијач».
2. Иеч вахт гоншусу элви⁰⁷ олан ев алма, алмилерин вэ дөвлөт хадимлеринин дә евини алма. Чалыш елэ күчэдэ ев ал ки, орада һамыдан дөвлөтлэи сэн оласан. Лакин етибарлы гоншу сеч. Елэ ки, ев алдын, гоншуна һөрмөт ет, онун һаггыны тапдалама, белэ дејиблэр: «гоншунун һаггы даһа бөјүкдүр».
3. Күчөнин вэ мөһөлөннн адамлары илэ мефрибан долан, хөстөлөринни кефини соруш, тэзијэ јерлөринө кет, чөһазөлөринни басдырмагда иштирак ет, үмумијјәтлэ, гоншуја бүтүн ишлөриндэ көмөк ет, шадлыгылары илэ шадлан, өз имканына көрө һај көндөр, һөдјијэ вер. Белөликлэ, сэн күчөнин эи һөрмөтлн адамы оларсан.
4. Күчө вэ мөһөлөннзнн ушагыларыны хош диндир, башларыны сығалла, гочаларынын кефини сорушуб һөрмөтлөрини сахла. Сэн халгла нечэ рафтар етсән, о да сөннлэ елэ рафтар едэр. Ону да бил ки, јахшыдан, писдэн инсанын башына нэ кэлирсэ, өз эмөлиндөн кэлнр. Она көрө едилмәјэ лајнг олмајаны етмэ, дејилмәјэ лајнг олмајаны демэ, едилмәјэ лајнг олмајаны едөлнләр көрмәјэ лајнг олмајан күнләр көрөрләр.
5. Бачардыгча јурдуну бөјүк шөһөрлөрдө сал, елэ шөһөрдэ сал ки, сөнни үчүн эн әлверншли олсун. Елэ ев ал ки, сөнни евинни диварлары башгаларыныкындан уча олсун, чамаатын көзү сөнни евиннө дүшмәсин, лакин сэн дә гоншуларын евиннө бахмагла онлары нараһат етмэ.
6. Торпаг алсан, гоншусу вэ гујусу олмајан торпаг алма! Нэ алсан, боллуг илнндэ ал, иериксиз вэ шүбһәси олмајан торпаг талсан, иерикли вэ шүбһәли торпаг алма, торпагың хөтәрсиз бир дөвлөт олдуғуну бил. Торпаг аланда һәмншэ онун абад олмасына чалыш, һәр күн јени-јени тикнитиләр сал ки, һәрәсиндөн бир хөјнр көтүрәсин. Әлбәттэ, торпаг вэ имарәтнн абадлығы үчүн кайылыг етмэ. Јалныз абадлыг кәлнрн артырар. Кәлнр истрәмирсәнсэ, онда бүтүн чөлләрн вэ сөлралары өз торпагың һесаб едә биләрсән, кәлнр исә јалныз абадлыг истрәсиндә әлдә едилә биләр.

НИРМИ БЕШИНЧИ ФӘСИЛ
АТ АЛМАГ ЬАГГЫНДА

Еј оғул, ат аланда чалыш сәһв етмәјсән. Адамын вэ атын манһјәти ејнндир. Јахшы алама вэ јахшы ата нэ гәдәр гүјмәт гојсан, лајнгдир, еләчә дә пис адамы вэ пис аты нэ гәдәр исләсән јери вар. Мүдрик адамлар демншләр: «Дүија писанла, писан һејванла», һејваларын эн көзәли исә атдыр. Ону сахлаја билмәк һәм тәсәруфатчылыға дөләләт едөр, һәм мәрдлнјә. Бир мөсәл вар, дејәрләр: «Атыны вэ палтарыны јахшы сахла, ат вэ палтар да сөнн јахшы сахлар». Атын јахшысыны вэ писини танымаг адам танымагдан чөтнндир. Адамы данышдырмагла танырлар, атын исә нитги јохдур, онун нитги харичи көрүнүшдүр. Атын нечөлијини билмәздән әввәл онун көрүнүшүнө бах. Хасиј-јәлдә сәһв етмәк мүмкүн олса, көрүнүшдә етмәзләр, јарашыглы атларын әксериннн хасијјәти дә јахшы олар. Атын көрүнүшчө эн јахшы хусусијјәтләрн исә, бајтарларын дедијинә көрө, булардыр: дншлөри назик, сых вэ ағ, алт додағы нисбәтән узун, бурну дик, еяли вэ уча, алыи кеһиш, гулаг гулағларын һамар, гулаглары дик вэ дүз, гулагларын арасы ачыг, бојну дик, шах вэ назик, ашаглы һиссәен, јала узун, дөшү кешин, әдләриннн вэ ајагла-рынын ортасы аралы, гујруу күр вэ узун, хайасы гара,

Г Ғ Д В Ә Ш Ә Р Һ Л Ө Р

МҮГӘЛДИМӘ

1 Әмир Үнсүрүмәәли Кеҗкавир ибн Искәндәр ибн Вәлиқар ибн Зияр — «Габуснама» әсәрини мүүлифи, 1021-чи йәдә аңдаң олмушлар. Өгүмү һагында мүтәлиф фикрләр барлар. Бәзи мә хәзләрә көрә 1067/68-чи йәдәдә, бәзиләринә көрә исә 1082/83-чү йәдәдә әлһәм солһа вафат етмишлар.

Әрәб ад вә ләгәбләрниңиң охшамасы

Әрәб вә фарс мә хәләриндә, үмүмийәтлә, Шәри мә хәләриндә бәзон ал, ләгәб, атаһың ады, тәхәллүс, фамилия, әси, нәсәб вә саһиһә аярмағ о гәләр дә-асан олмуғ. Бир сыра һалларда бу ад вә ләгәбләр о гәләр бир-биринә гарышар ки, әсәрин ким тәрәфийән дән јазылдығына мүүјәң етмәк үчүн бөјүк зәһмәт тәләб едиләр. Биз ән јарн-јары һалларда тәдгигәт иһи апармағ ләзәм кәлир. Биз «Габуснама»дә тез-тез бәлә мүрәккәб ад вә ләгәбләрә тәсадуф едиләр. Она көрә дә, үмүми һәккәдә олса дә, әрәб ад вә ләгәбләрниңиң нәсә јазылдығы, оһлары нәсә охшәб, нәсә бәша дүһмәк ләзым кәлир һагында даһыммағ дәјәр.

Бу үмүми гәјдә-таһуи әсәсиң аһагыдакылардан нбаротлар:
а) Јәгәб — мәсәләң, Үнсүрүмәәли, Шәмсулдәли, Низамулмулк, Мәлиқуннүсәрә, Әднүбүссәләтәң вә саһрә. Бу ләгәбләр рәсим оларак бөјүк аһамият — шәһәр, солтаһлар, хәлифәләр, әмирләр тәрәфийән вәриләрдән. Бәзи һалларда мүүјәң хидмәт, нәсәдәд вә бәдәдә оһан хуәси әләмәтә көрә бәлә ләгәбләр хәли арасында гәјри-рәсим сурәтә дә шәһрәт тәһә биләрдән.

б) Күн јә — јә һи кимниң атасы олдуғу јазылар вә «әбу» ја «әбу» сөзү илә көстәрилһәр. Мәсәләң, Әбу Талиб — јә һи Талибин атасы.
в) Шәхсин өз ады көстәрилһәр. Мәсәләң Әһмәд, һәссәң, Гүјәс вә б. к.

г) Атасының ады, даһа долғусу, кимниң олдуғу олдуғу көстәрилһәр. Бу атаһың адының өһәләниңә «әби» вә ја «әбиң» сөзү артырмаһлар да нфәдә едиләр. Мәсәләң, Ибн Сина, јә һи Синаһың олду, Ибн Мүүгәффә, јә һи Мүүгәффә һиң олду. Шәхсин ата-бабаларының, нәсә дәјәрләр, јә һиң аһхасияти көстәрмәк үчүн бу «әби» вә «әбиң»ләриң саһы чох ола биләр вә сәккиһичиң бабаја—улу бабаја гәләр даһам елә биләр. Мәсәләң, Мәрзәбан ибн Шәһрјағр ибн Рүстәм ибн Шәрвән ибн Рүстәм ибн Сәһрәб ибн Бәл ибн Шәһр ибн Гејс ибн Губад л) Нисәбә — Шәхсин кимә, һараја мәңсәб олдуғу һә көстәрилһәр. Мәсәләң, Туси, Шәрвән, Кәһмәңи, Шәрвән вә саһрә. Әлбәттә, һәр јердә вә һәр әсәрдә бурада көстәрилән бүтүн мәдәдәләриң һаһмасының иһләдһәмәси мәҗбуриң дәһилдәр. Ләкин бүтөн, биткиң көстәрилдикәдә бу гәјдәја һаһәјәт едилһәр. Аләтәң, ким һә иһә

даһа чох шәһрәт таһыбса, чох һалда елә дә иһләриң. Мәсәләң, Ибн Сина, Әбу Нүвәс, Әбул Мәәли, Низамн Кәһмәви, Сәдн Шәрвән вә с.

2 Кеҗкәсрәв — Кәјән шаһларыңдан бириниң ады. Фирдәвси өз «Шаһнамә» әсәриндә оһу һагында әтрафлә даһымшылар.

3 Әбул-Мүүјәд Бәлхи. — Х әср шаһри. Кәјән шаһлары һагында да шәһрә јазмышлар. Әсәрләриңдә «Әҗәјибүл-әшјә»сы даһа мөһнәһүлүр.

4 Мәрзәбан ибн Рүстәм ибн Шәрвән — «Габуснама» мүүлифийн һи аһа бабасы вә Үнсүрүмәәлиниң дәлһизә көрә «Мәрзәбанаһма» әсәрини мүүлифийдәр. Ләкин бәзи тәдгигәтчыларың фикриңә көрә, һәмниң әсәриң мүүлифи Мәрзәбан ибн Рүстәм ибн Шәрвән дәһил, Мәрзәбан ибн Рүстәм ибн Шәһрјағр ибн Шәрвән олмушлар.

5 Әднүбүссәләтәң, Әднүбүссәләтәң, Шәрвән ибн Мүүһәсән Сасәнләрниң 24-чү шаһы (531—579).

6 Кеҗкәсрәв ибн Губад — Биринчи Хәсрәв Әднүбүссәләтәң һагында нәзәрә туғулур. 998—1030-чу йәдәлә арасында һәкмиһјәт башында олмушлар. Дәһиләләрә көрә, Фирдәвси «Шаһнамә»ни әһләчә оһуң адына јазмағ истәмәһиң, ләкин һаһ әсәр үчүн вәд еттијиң идуу нәсәдәһилдән Фирдәвсиң фикриңиң дәһшәмниңиң, үстәһлиқ Солтан Маһмуда бир һәчч дә јазмышлар.

в Фирзулак Дәһләһиң—Дәһләһи һәккәдәри. Сәһәншәһрә вурӯш-ла 901-чи йәдә өлдүрүлмүшлар.

9 Гур'ан әјәси. ИККИНЧИ ФӘСИЛ
үчүнчү фәсиль

10 Гур'ан әјәси. ДӨРДҮНЧҮ ФӘСИЛ

11 Әрәфәт — Мәккәһниң јакындагында дәр ады. Мәккәјә кәлән зәһварлар Зифеҗә әһлиниң 9-да, јә һиң һәччә бир күң гәлмыш оһада дүһшүб ләзыми әһлиң нәра едәрләриңиң.

12 Гур'ан әјәси. БЕШИНЧИ ФӘСИЛ
13 һәдс.

14 Мүгәллан — Әрәбистан чәләриндә битән тиканлы битки, кол.

15 Фәһһ — Дир һуғушһасы, шәриәт гәһушһарының билән руһани.

16 Он хусун јәт — «Габуснама»дә хәриҗи вә даһили әләми дәрк етмәк нәғрәј-нәғрәјдән һисәләриң оһ хуәсиһјәтә (дәрәҗә) көрә һәһнаһлардан үстүң тардылдығы көстәрилһәр. Ј. Е. Бертеле едә рәҗә» сөзүң «һис» кимни тәрҗүмә етмишлар, бир «хуәсиһјәт» кимни тәрҗүмә едилриқ. Бураја һәм «һис» категориялар, һәм дә психоло-җи вә төһәкүр категориялары даһилдәр.

17 Бах: 16.

18 Чоҳ индикдөн сонра эмәлә кәлән баш агрчысына апармаг, сәр-мәстлик вә хумарлыкдан айрылмаг үчүн ичкән шәрәб нәзәрдә тутулур.

19 «Малыны елә јерә јој ки, истајәндә тапа биләсән». С. Нәфи-син вә Рзыгулу Хан Үлджәтин нәһр етдирдјн «Ғабуснамә»ләрдә фәрг вәр. Ј. Ё. Бертелсин русчаја етдјн тәрчүмәдә бу чүмлә: «Нулуну јојдугун јердә ахтар» кимн верилмишдир (Бах: «Кабус-на-мә», сәһ. 65).

20 *Мүвәккил* — Аббаси хәлифәләринин опулчусу, 847—861-чи илләрдә һакимийјәт башында олмушдур.

21 Дәчәлә — Багдаддан кечән чајын ады. Фәратла бирләшдик-дән сонра Шәтт үл-Әрәб ады алтында Иран көрфәзинә төкүлдүр.

22 *Әл-Ғаня Би-Әһриллаһ* — Аббасиләрин ијрмин алтычы хәли-фәси 1031—1075-чи илләрдә һакимийјәт башында олмушдур.

23 *Сократ* — Гәдим јунан философу (ср. әһвал 469—399-чу ил-ләр).

24 *Искәндәр* — Искәндәрин Руми (Македониялы Искәндәр) нә-зәрдә тутулур (ср. әһвал 356—323-чү илләр).

25 *Әфлатун* — Гәдим јунан философу (ср. әһвал 429—347-чи ил-ләр).

26 *Мәһәмәд Зәкәријә әр-Рази* — Иранын мәшһүр һәким вә философу (240/854-55—320/932-33). Тибб елминдән алава ошун фәд-сәфә, әдәбијјат, кимја, мусиги вә башга сәһәләрә аид чохлу әсәр-ләри вәрдыр.

27 *Әфтиләри* — Гәдимлә дәлиләри сағалтмаг үчүн чај кимн дәм-ләшкән ичкән дәрман. Дәрман үчүн ишләнән от, битки ады.

28 *Хосров* — I Хосров Әнуширван нәзәрдә тутулур.

29 *Бүзүрҗәһир* — Әслиндә фарсча Бозоркмәһр. Әнуширванын әфсанәви, ағылы вә дәрин фәрасәтли вәзир. Әрәб дилиндә «к» сә-си вә һәрфи олмадыгындан ошу «ч» илә әвәз етмишләр. Бозоркмәһр әвәзинә Бүзүрҗәһир алынымышдыр. Дејиләјинә көрә, о, «Кәһилә вә Димнә»ја бир фәсил дә әлава етмишдир (Тәһиб Бәрзүје фәсли).

30 *Әбу-Шүкүр Бәләхи* — X әсрин көркәмли шаһриршидир. Өзүнүн гыса, һикмәтли, дәрин мә'налы шәрһәри илә шәһрәт га-займышдыр. Әбу-Шүкүрун диваны һәмәлик тәһәммәмшдыр, ләкин С. Нәфиси ошун «Африннамә»шидән 192 бейгә гәләр топлаја бил-мишдир. 303/915-16-чы илләрдә ападан олмуш, 336/948-49-чу илләрдә «Африннамә»сини јазмышдыр.

ЛЕДДИНЧИ ФӘСЛИ

31 *Биг-Сирак* — Шәддәдләрин 8-чи әмири, 422/1030-31-чи ил-ләрдән 459/1066-67-чи илләрә гәләр һөкүмдәр олмушдур. Көрүнүр, «Ғабуснамә» мүәллифи Кәһмә шәһәри алымнамышдан әһвал Бус-Су-варын јашала кетмишдир.

32 *Ҷи һад* — Дин нәрдәси алтында апарылан мүһрибә.

33 *Рум* — О заман Кичик Асиянын бир һиссәсинә дејиләрдн. Рум дөвләти Бизанс дөвләти ады алтында да мәшһүрдүр.

34 *Күркан* (Горган) — Иранын шимал-шәргиндә јер ады.

35 *Ирандан Дәјләми* — Бус-Суварын јахын ақамаларындан бири.

36 *Иарун әр-Раһид* — Аббасиләрин бешинчи хәлифәси.

37 *Хосров Әнуширван* — Бах: Әнуширван.

38 *Бүзүрҗәһир* — Бах. 29.

39 *Әләви, Әләвијә* — Әли нәслиндән олан

адиләришидир. *Әбу-Ғасим Исмаил ибн Әббәд* — Иранын мәшһүр рүддәвәләшин вәзир олмушдур. Мүзјәуддәвләшин вә Фәх-рүддәвәләшин вәзир олмушдур.

41 *Нәфеси* — *Әбу-Әбдүллаһ Мәһәмәд ибн Нәрис Шафәи* — Ша-фәи тәрһәбәтинн башеи олмушдур. (150/767 — 204/819-20).

42 *Рәј* — Иранда, Тейран јахынагында јер ады.

43 *Тутија* — Көз дәрманы. Бүтүн көз хәстәликләрини сағалда билән дәрман.

44 *Мә'ун* — Хәлифә Иарун-әр-Раһиддин оғлу (813 — 833).

45 *Дәхмә* — Зәрдүштиләрдә ишән өлдүкән сонра јалдырыласы олмајан хәсәдләрин толулуғу ачыг мейтанча. Бу мейтанчалар јүксәк јердә тикиләр вә бураја толуан хәсәдләри гузгүдиләр парчалајыб јәрдидиләр. Бу сөз Шәрг әдәбијјатында мөгбәрә мәнасында да иш-ләнишидир.

СӘККНЗННЧН ФӘСЛИ

46 *Фасиғ* — Алчаг, рәзил, мурдар адам.

47 *Абид* — Ибаләт едән.

48 *Әрасту* — Әрастул, Аристотел. Мәшһүр јунан алимн вә фило-софу.

49 *РХ* (Рзыгули Хан Үлджәт) илә С. Нәфисдә фәрг вәр. Бу чүмлә РХ-јә әссән тәрчүмә едимишидир.

50 *Әсчәди* — *Әбу Нәзәр Әбдүл Әли ибн Мәһсир Әсчәди Мәри* — Ичәри ләрдүчү әсрин соғу, бешинчи әсрин әвәлинин мәшһүр шаһ-рәришдән бири һесәб едилир (өл. 432/1040-41).

51 *Таәт* — Итаәт, итаәт етмәк.

52 *Мә'сјәт* — Итаәт етмәк, динә гаршы чыкмаг, асы олмаг.

53 *Зөһдијәт* — Тәркәдүјәлиг, зайһилик һаггында јазылмын әсәр.

54 *Суләјман* — Јанудун оғлу Сүләјман ибн Сүләјман нәзәрдә ту-тулур (ср. әһвал 1082—975).

55 *Һачиб* — Сарај хидмәтчисн, тәһрифәт рәнси, нәрдәлар.

56 Сайиб—Бах: 40.

ОИ ВЕРИҮҮҮЧИ ФЭСИЛ

57 Дөрл тэбнэт — Гэдим табабат бөжүк рол ойнаган хаярчи аламдахи дөрд үнчүрә (су, олд, торнаг, күжүк) мунафиг оларга ишканын бэлэннелдә дөрд «тэбнэттин» жөн ишлык, сојулуг, гүрулуг вә јашлык хүсүснәјәтләринин олдугууну гәбул едән пәзәријјәз ишарә едиләр.

58 Сәһәрип бу х а р л ы г ы—Сәһәр мәстлији пәзәрдә тутулур.

59 Мүфсид — Фөсәд төрөдән, зијанкар.

ОИ ИКҮҮҮЧИ ФЭСИЛ

60 К н л и н — Ираман ишмалында илајәт ады. Вахитлә мүстәгил дөвләт олмушдур. «Габуснамә» мүәллифи өзү Кнландадыр.

61 С. Нәфисн вә Ј. Е. Вертеләдә фәрг вәр. Биз РХ-и әсас көтүрмүшүк.

62 Ибн Мүгәд — Обу Әли Мәһәмәд ибн Әли ибн Күсејн ибн Мүгәд. Мәшһүр хәттаг, әдәбијјатчынас вә дөвләт хадими олмушдур. Аббаси хәлифәләриндән Мүгәддир, Гаһир вә Разнәјә өзәр олмуш, соңунчу төрәфиндән 328/939-40-чы иләрдә бөжүк өзабла елдүрүлүмшдур.

63 Нәср ибн Мәнсур Тәһми — С. Нәфисинин фикринә көрә Әбүләсәп Мәнсурун оғлудур, 929—936-чы иләр арасында Мисрә көндөрилмишдир.

64 Ју'чрә — Јашамаг үчүн олан балача отаг.

65 Мө'тәсим — Аббасиләрин сәккизиңчи хәлифәси, 833—842-чи иләрдә һөкмранлыг етмишдир.

ОИ ДӨРДҮҮҮЧУ ФЭСИЛ

66 РХ-дән тәрчүмә едилмишдир.

67 Мәһәмәд Зәкәријјә—Бах: 26.

68 Шејх Әбу Сәид бул-Хәјр Мејдани — Хорасанда мәшһүр заһидләрдән бири олмушдур. 967-чи илдә анадан олмуш, 1049-да вәфат етмишдир.

69 Шәмсульәғали — «Габуснамә» мүәллифинин бабасы. Онуң һаггында мүгәддимилә кешин мә'лумат верилмишдир.

70 Әһәмәди Чоғди — Әһәмәди Соғди.

71 Әмир Сә'д Нәххас — ?.

72 Әбул-Аббас Ганли — Шәмсульәғалинин өзәри.

73 Гәзнәв, Гәзнәви — Гәзнәвиләрин һаггында, Әфғанстандадыр.

74 Игта'—Һиссә, касик, тикә, парча, ајрылмыш торнаг. Һиссә-си, шәрти торнаг мүлкнәјәти, муһарибәјә кетмәклә әләгәдәр оларат бәхшиш едилмиш торнаг. Орта әсләрдә дөвләтдән итга бәхшиш алмиш шәхсә һанан јерин әһвалкенидән верки топламаг һүгуу да верилди. Бә'зән итгалар хүсүснә хидмәтләр гарнысында да багыш-лашырды. Бә'зән итгалар хүсүснә хидмәтләр гарнысында да багыш-лашырды. «Габуснамә»дә мәйд бәлә хүсүснә хидмәтләр муһабилнәд багышланан «итгалардан» сөһбәт кәдир.

75 Итоләсәј — Гэдим јуани философу, алим вә тәдқиғатчы-пәзәријјатчи (Толемей) эң чох ичүм, рифазнәјәт, чоғрафија вә физика саләсиндә бөжүк иһбәрәт тапмышдыр. Ирамызын иккинчи әсриндә ја-шајыб јаратмишдыр. Тәхминән 168-чи илдә вәфат етдији гәјд олунур.

ОИ ВЕРИҮҮҮЧИ ФЭСИЛ

76 «Фәслә эл д һ е ч н ә ј е м ә» — Гэдим табабат елиниә көрә һәр фәслин өзүнәмәхүсә хәјрили вә фәјдали ямәкләри вәр иди. Бу ямәкләри позан вә хәрәкәтләрини гарындырар адамлар хәстәләнимәли имишләр.

ОИ ЈЕДДИҮҮҮЧИ ФЭСИЛ

77 Р у м а л и м л ә р и — Јунап алимләрн пәзәрдә тутулур.

78 «Биз кечәни өртүк јаратдыг» — Гур'ан ајасы.

ОИ СӘККИЗИҮҮЧИ ФЭСИЛ

79 Шәрәфульәғали — «Габуснамә» мүәллифинин әмисн оғлу (һу-ширәпан ибн-Мәүчүчәйр пәзәрдә тутулур, 1029—1032/33-чү иләрдә шаһлыг етмишдир.

80 Чәрг — Аг шаһи.

ОИ ДОГГУЗҮҮҮЧУ ФЭСИЛ

81 Әмир Лейс — Сәфәриләр сүләләсинин иккинчи һөкмдәри, 265/879—287/900-чү иләрдә һакимнәјәт башында олмушдур.

82 Әзһәр Хәр — Әмир Лейсин баш сәркәрдәләриндән бири.

ИЛЕРМИ ВЕРИҮҮҮЧИ ФЭСИЛ

83 Гаруи — Мәшһүр әфсанәви бир дөвләтчини адылар. Тәһ-ратда онуң һаггында кешин мә'лумат вериләр. Ислам аламидәки мә хәзләрә көрә, Фиронун (Фаронун) өзәри олмушдур. Иен нәјә еттигады олмалыгындан куја 40 дәнә јүкү илә бирликдә јерә бат-мышдыр. Шәрг әдәбијјатында дөвләтчи адам образы кими һәмшиә Гаруи мисал кәстәриләр. Әһәмәтдән хәбәрләр олмајан адамлар бә'зән рус дилинән Азарбајҗан дилинә тәрчүмәләрдә Гаруи илә һа-руну бир-бири илә гарындырарлар. Мәсәлән, бәлә бир сәви орижн-палдан ләјләк, рус дилинән Азарбајҗан дилинә тәрчүмә едилмиш «Иран јазычыларынын һөкәјәләрн» китабында бурахымдылар.

84 Д и р ө м , д и р н ө м — Гэдмдө бир сыра Шэрг өлкэлөриндэ шилэнэн нул во чөки ваиди.

85 И ө б б ө — Чөки ваиди, Төрибэн 0,044 г-а бөрбөрдир.
86 Д а н к , д ө н к ө , д ө н к — Пул во чөки ваиди. Төхминөн 1/6-дан 1/3 дирөмэ бөрбөрдир.

ШНРМИ ҮЧҮНЧҮ ФЭСНЛ

87 Е л н и ф ө р а с ө т — Физиология, адамн үзүнэ бахыб гэлбни охуја билмэк елми.

88* Ф ө р р а ш — Бурада эел лүгөн мө'насында, јө'ни ферш са- лан, ев јагышдоран, ев-ешији саймана салан мө'насында индөнил- миндир. Мүасир дилдө мө'мур мө'насында шилэнчир.

103 Н е т н с г а — Элаш хөстөлији, чох су нимэк хөстөлији.

104 Б у р у н б а б а с л и н — Бурун илтиһабм.

105 Э ч ө м и — Бурада фарс олмајан адам мө'насында шилэн- миндир.

106 А з а д а л а р — Бурада муздла тутулуш хилмөтчилэр, гул олмајанлар нөзөрө алычир.

ШНРМИ ДӨРДҮНЧҮ ФЭСНЛ

107 Э л ө н и — Бах: 39.

ШНРМИ БЕШИНЧИ ФЭСНЛ

108 Д у л - д у л — Элини атынан ады.

109 Б у г е — Бэ'зи нүсхөлөрдө Буре јазалыб.

110 Э л я с ө д Ф е р и г у н — Феригунилэр сүллөсөндөн Гүзган өлкө- сини эмирн. Шануркан, Фараб да бу өлкөјө дахыл иди.

111 Д а н к — Бах: 86.

* 89—(102 нөмрөли шаһларын анд өлдүгү мөти ихтинар едил- миндир. (Pud).)

ШНРМИ АЛТЫНЧИ ФЭСНЛ

112 J. E. Бертеле бу сөзү «Нөрөмәт» охујуб «арвалдыч» кимн төрчүмә етминдир. Биз «Нөрмәт» кимн охулуг. XI—XII эсрләрә гэләр фарс дилдиндә «арвалд» мө'насында «Нөрөм» сөзүнө төсөдүф едилдиңи биздө мө'лум дејилдир.

113 Д а р а — Нөхөмөнилэр сүллөсөндөн үчүчү Дара (Дараб) нөзөрдө тутулур (ер. эв. 336—330-чу иллэр) шаһлыг етминн во Нө- көндөр төрөфиндөн мөглүб едилминдир.

ШНГМИ ЈЕДДИНЧИ ФЭСНЛ

114 И ч и б — Бах: 55.

115 З у б и н — Икһилчалы, Көдөк иңсә. Дүшмөни өлдүрмөк во ја јараламаг үчүн дүшмөнө төрөф атарлармын.

116 Т а б - т ө б — Човкан ојунунуң бир нөну. Мүгајисә ет: топ- топ, тоналдыгач ојуну во с.

117 А б с ү к у и — Хөзөр дөшзиниң көйнө, гөдим адларындан би- ри. Күркан чајылың Хөзөр дөшзиндө төкүлөн јериндө олмуш лим- чын ады. Вахтылө Күркан жахылыгында олмуш, сонралар иңсә су алтына батмын адамын ады.

118 М о с у л — Ирагда шөһәр ады, нефт сонәјисн мәркәзидир.

119 Д ө ч л ө — Бах: 21.

120 Ү к б ө р а , Э к б ө р а — Багдадын жахылыгында гөсөбө ады.

121 Г о ш т а с и , К а ш т а с и б — Ираның гөдим шаһларындан бириниң ады. Бө'зиллери эфсанени шаһ исеаб едир. Дејилләрә көрө, Зар- дүштлө бир дөврдө олмуш во ошун диниши гөбул етминдир.

122 Г о с т ө н т ө н и ј ө , К о с т ө н т ө н и ј ө — Истамбул, Ис- ламбулуң гөдим ады.

123 Ш а һ р а б а н у — Сасаиллериң сон һөкөмдари III Јөздкүрдүн ги- зи. 637-чи илдө өлдүрүлмүндир. Бө'зиллериңиң фикриңө көрө, III Јөздкүрдүн бөлө бир гиизи һеч олмамындир.

124 С а л м а н ф а р с и — Куја Мөһәмәд һөҗрәмбериң ән јахын ала- мы олмушдир. Иранча ады Майбел во ја Рузбелдир. Исфайан јахын- дыгында анадан олмуш, 35/655-6—36/656-7-чи илләрдө иңсә вафат ет- миндир. Ислам диниңиң илк гөбул едөн иранлылардан сајылар. Куја Мөһәмәддин дөллөјиң во дөллөкхана рәисн олмүндир. Мүасир фарс дилиңдө «дөллөкхана» дөмөк олан «сэлманн» сөзү да куја бурадан әмәлө кәлмөдир. Бө'зиллериң бөлө бир адамың һеч олмадыгыңи, сон- ралар иранлылар төрөфиндөн ујадурулдуғуну ирәли сүрүр.